

T. C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ATATÜRK DÖNEMİNDE İZMİR EKONOMİSİ
1923–1938

DOKTORA TEZİ

Bülent DURGUN

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kemal ARI

İZMİR–2006

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünün/...../2005 tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğrenim Yönetmeliğinin maddesine göre Doktora öğrencisi Bülent DURGUN'un "Atatürk Dönemi'nde İzmir Ekonomisi: 1923–1938" konulu tezini incelemiş ve aday .../.../ 2006 tarihinde saat’de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel savunmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içerisinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

Doktora tezi olarak sunduğum “Atatürk Dönemi’nde İzmir Ekonomisi: 1923–1938” adlı çalışmanın tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2006

Bülent DURGUN

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Yazarın Soyadı: DURGUN Adı : Bülent	Merkezimizce Doldurulacaktır.
Kayıt No:	
TEZİN ADI TÜRKÇE : Atatürk Dönemi'nde İzmir Ekonomisi: 1923–1938 YABANCI DİL: The Economic Conditions of İzmir in The Period of Atatürk: 1923–1938	
TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans Doktora Doçentlik Tıpta Uzmanlık Sanatta Uzmanlık X	
TEZİN KABUL EDİLDİĞİ Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi Fakülte : Enstitü : Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Diğer Kuruluşlar : Tarih :	
TEZ YAYINLANMIŞSA Yayınlayan : Basımevi : Basım Tarihi :	
TEZ YÖNETİCİSİNİN Soyadı, Adı : ARI, Kemal Ünvanı : Yrd. Doç. Dr.	
TEZİN YAZILDIĞI DİL: Türkçe	TEZİN SAYFA SAYISI:
TEZİN KONUSU (KONULARI) 1. Atatürk Dönemi'nde İzmir Ekonomisi: 1923–1938	
TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER: 1. Ekonomik Durum 2. İzmir 3. Atatürk 4. 1923–1938	
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: 1. Economic Conditions 2. İzmir 3. Atatürk 4. 1923–1938	
1. Tezimin fotokopi yapılmasına izin veriyorum. 2. Tezimden, dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir. 3. Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir.	
Yazarın İmzası:	

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Atatürk Döneminde İzmir'in Ekonomisinin göstermekte olduğu özellikleri ele almaktır.

1922 yılının Eylül ayında işgalden kurtarılan İzmir şehri sadece kendisinin değil yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin de yapabileceklerinin bir göstergesi olacaktır. İncelediğimiz dönemde, iktisadi faaliyet alanları yanmış, yıkılmış, virane bir hale dönmüş olan İzmir kenti yeniden imar edilerek ekonomiye kazandırılacaktır.

Aynı zaman aralığında ekonominin aktörlerinin de değişime uğraması yeni aktörlerin ekonomide söz sahibi oluncaya kadar geçen sürede meydana gelen değişimler ortaya koyulmaktadır. Neticede bu dönüşümün nasıl sonuçlandığına dair veriler ele alınmaktadır.

Bu arada iktisadi konularda siyaset belirleyici olan Mustafa Kemal Atatürk'ün bu dönemdeki Ekonomi Politikaları incelenmiştir.

İncelememizin en temel kaynaklarını *Vilayet Salnameleri, İzmir Vilayet İstatistikleri, İzmir Şehir Rehberleri, Devlet Salnameleri, Ticaret Salnameleri, Türkiye İktisad Mecmuası, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, İngiliz Konsolosluk Ekonomi Raporları* oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra yerel ve ülke basınının da çeşitli nüshalarından istifade ettik. Bunların başında *Ahenk* ve *Anadolu* gazeteleri yer almaktadır. Daha önce öğretmenlerimizin ve araştırmacıların yapmış oldukları çalışmaların aydınlatmış oldukları yolları kullanırken anı türündeki yapıtları da değerlendirdik. İktisat biliminin temel eserlerini bir kez daha gözden geçirirken dip notlarda kaynak göstermeksizin değerlendirmelerimizde ana mesnet olarak ele aldık.

Araştırmamızı altı bölümde ele aldık. Bunlar:

Birinci bölüm: İzmir'in Ekonomisine Etki Eden Faktörler

İkinci bölüm: Tarım, Orman ve Hayvancılık

Üçüncü bölüm: Enerji Kaynakları, Sanayi ve Madencilik

Dördüncü bölüm: Ulaşım ve Haberleşme

Beşinci bölüm: Mali Durum ve Bankacılık

Altıncı bölüm: Ticaret ve Sosyo-Ekonomik Durum şeklindedir.

Son beş bölümde, İzmir ekonomisi sektörler halinde incelenmiştir.

İktisadi bir çalışma olması açısından istatistiki değerleri incelememizde sıklıkla kullanmak mecburiyetinde kaldık. Bu bilgilerin okuyucuya kolaylıkla ulaşabilmesi için çoğunluğu tablolar şeklinde sunulmuştur.

SUMMARY

The purpose to this research is to point out The Economic Conditions of Izmir in The Period of Atatürk.

The city of Izmir, which was rescued from the captivity of Greek invasion in September 1922, would be an indicator of what could be done not only by her self but also newly established Turkish Republic. During the period of our research, the burn out and wrecked economical working centers of Izmir will be reconstructed and reutilized by the city economy.

At the same duration active economic actors changed. We mentioned about the results while this change was taking place. At the end we gathered some data about how this change affected the economy of the city.

Mean while, Mustafa Kemal Atatürk's, who was the most powerful political leader of the period, economical policies were scrutinized by our research.

Most important bases for this research were *City Year Books, Izmir City Statistics, Izmir City Guides, Government Year Books, Trade Year Books, Turkish Economic Periodical, Izmir Trade and Industrial Chamber's Periodical, British Embassy's Reports on Economical Conditions in Turkey*. In addition to these we also utilized the local and country wide press. *Ahenk ve Anadolu* newspapers are the most important ones that we used. While forwarding on the lines illuminated by the researches made by our instructors and researchers, we also investigated and evaluated the memorial novels. We used the main economical opus of the Economy Science as bases to our evaluations without mentioning in the footnotes.

Our research was composed of six parts:

First Part: Factors Affecting on Izmir's Economy

Second Part: Agriculture, forestry and raising livestock

Third Part: Energy resources, industries and mining

Fourth Part: Transportation and communication

Fifth Part: Finance and banking

Sixth Part: Trade and socio-economical situation

In the last five parts of the research, Izmir's Economy in the Period of Atatürk was scrutinized by sectors.

Due to this is an economical research we had to use statistical data often. In order to be reached easily by the readers to these data, we submitted them in tables.

ÖNSÖZ

Yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti ulusal bağımsızlık kavramı ile ekonomik bağımsızlık kavramını eş değer görmekteydi. Bunu sağlayabilmek için Lozan Barış Antlaşmasında muhataplarından talepleri nedeni ile görüşmelerin sekteye uğraması ve tam bu esnada, tam da İzmir’de bir iktisat kongresinin toplanması, yeni yönetimin ekonomik bağımsızlığa verdiği önemin göstergesidir.

İzmir’in bütün tarih boyunca ve Osmanlı İmparatorluğu’nun son yüzyılında Akdeniz’in en önemli ticaret limanlarında birisi olması, İzmir’deki sosyal ve demografik yapının özellikleri, bu şehrin iktisat kongresi için seçilmesini ve yeni yönetimin ekonomi politikaları içindeki önemine işaret etmektedir.

1922’deki yangından sonra harabe olan kentte bir de mübadele yaşanmış, şehir neredeyse yeniden oluşturulmuştur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte İzmir şehri de neredeyse yeniden kurulmuş, bununla birlikte ekonomisi ve ticaret aktörleri de yenilenmiştir. İncelediğimiz dönem bu yeniden kuruluş dönemini ele alması bakımından oldukça ilgi çekicidir.

Konumuzun ekonomi olması doğal olarak istatistiki bilgilere ağırlık vermemize neden olmuştur. Bunun neticesinde de temel kaynak olarak İzmir Vilayeti İstatistiklerini, Devlet Salnamelerini, Ticaret Salnamelerini, Vilayet Salnamelerini kullandık. Yine önemli kaynak olarak Türkiye İktisat Mecmuası ile İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmualarını saymalıyız. Ayrıca gazete koleksiyonları da çalışmamıza önemli katkıda bulunmuştur.

Ekonomiyi etkileyen sosyal yapının da genel olarak ele alınmasının kaçınılmaz olduğu çalışmamızda konu seçiminden bitirilmesine kadar sabırla bana yol gösteren, titizlikle eksikliklerimi düzelten, yorum ve eleştirileriyle yeni ufuklar açan, danışmanım Yrd. Doç. Dr. Kemal ARI’ya teşekkürlerimi sunarım.

Bizlere huzurlu bir çalışma ortamı sağlayan Enstitü Müdürümüz Prof. Dr. Ergün AYBARS’a çalışmalarımız süresince göstermiş olduğu kolaylık ve destekten dolayı şükranlarımı arz ederim.

Sabırla beni destekleyen eşime, zamanından feragat eden oğluma müteşekkirim.

İzmir, 2006

Bülent DURGUN

KISALTMALAR

A.g.e. / a.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m. / a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A. M. D.	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Bk.	: Bakınız
Bel. No.	:Belge numarası
Ç. T. T. A. D.	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
DH - KMS	: Dahiliye Kalemi Mahsus
D.	:Dolap
Ds.	:Dosya
DUİT	: Dosya Usulü İradeler Tasnifi
İ. T.	: İttihat ve Terakki
Lbs.	: Libre
M. Ö.	: Milattan Önce
M. S.	: Milattan Sonra
T. T.	: Tarih ve Toplum
T.T. K.	: Türk Tarih Kurumu

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	IV
İÇİNDEKİLER	V
GİRİŞ	1
I- İZMİR EKONOMİSİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER	11
A- DOĞAL VE DEMOGRAFİK YAPI	11
1- DOĞAL YAPI	11
2- DEMOGRAFİK YAPI	13
B- İDARİ YAPI	22
C- KAMU HİZMETİ GÖREN KURULUŞLAR VE ESNAF	
ODALARI (Esnaf ve Ticaret Odaları)	25
1- İZMİR TİCARET (VE SANAYİ) ODASI	27
2- İZMİR SANAYİ BİRLİĞİ	30
3- İZMİR TİCARET BORSASI	31
4- MİLLİ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ	34
5- İTFAİYE TEŞKİLATI	36
6- MEZBAHA	36
7- İHRACATÇI BİRLİKLERİ	37

D- ATATÜRK'ÜN EKONOMİ POLİTİKASI	37
1- LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI	38
2- İZMİR İKTİSAT KONGRESİ	40
3- 1923–1929 YILLARI ARASINDA EKONOMİ	
POLİTİKALARI	43
4- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI VE	
DEVLETÇİ YAKLAŞIMLAR	45
II- TARIM, ORMAN VE HAYVANCILIK	52
A- TARIM	52
B- ORMAN	90
C- HAYVANCILIK	94
III- ENERJİ KAYNAKLARI, SANAYİ VE MADENCİLİK	99
A- ENERJİ KAYNAKLARI	99
B- SANAYİ	106
C- MADENCİLİK	130
IV- ULAŞIM VE HABERLEŞME	143
A- KARAYOLU	144
B- DEMİRYOLU	156
C- DENİZ VE SUYOLU	169
D- HAVAYOLU	184
E- HABERLEŞME	185
V- MALİ DURUM VE BANKACILIK	198
A- PARA VE KAMBİYO	198
B- BANKACILIK	201
C- KREDİ KURULUŞLARI VE KOOPERATİFLER	215
D- YABANCI YATIRIMLAR	235

VI- TİCARET VE SOSYO-EKONOMİK DURUM	237
A- TİCARET	237
B- İMAR VE İSKAN	263
C- ÇALIŞMA KOŞULLARI	269
D- YAŞAM KOŞULLARI	274
SONUÇ	290
BİBLİYOGRAFYA	293

GİRİŞ

Tarih sahnesine çıktığı ilk andan itibaren defalarca yıkılıp tekrar kurulan İzmir şehri, başlıca dört büyük bölümden oluşan tarihinin son bölümü olan Cumhuriyet Dönemine girerken tekrar yıkılmıştır¹.

Bizans döneminde ilk defa “ticaret kapısı” olma özelliğini ortaya çıkaran İzmir beylikler döneminde bu anlamda fazla bir öneme sahip değildi². XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İzmir’in ticari işlevi gelişmiş, “Avrupa ülkeleriyle Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticaretin en işlek noktalarından biri haline gelmiştir”³. “1650’den beri İzmir diğer Akdeniz ticaret merkezlerine hakim olmuş, kimi zaman da onları geçmiştir”⁴. Kendi antrepo dışında İran mallarının da ihraç limanı olan İzmir’in Akdeniz limanlarında rakipleri olarak Selanik ve Beyrut sayılmaktadır⁵. XVIII. yüzyılda ticari canlılığını sürdüren İzmir özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında yabancı sermayenin ulaşım ve haberleşme yatırımlarıyla ticari önemini ve faaliyetlerini arttırdı⁶.

¹ Yaşar Aksoy, *İzmir, Smyrna Efsaneden Gerçeğe*, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kültür yay. , 1.baskı, İzmir, Ocak, 1990, s. 27; Asaf Koçman, “İzmir’in Kentsel Gelişimi ve Bunu Etkileyen Faktörler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (bundan sonra ÇTTAD. olarak kısaltılacaktır.)*, I/3 (1993), s. 270–271.

² Zeki Arıkan, “XV-XVI. Yy. da İzmir”, *Üç İzmir*, Yapı Kredi yay. , İstanbul, Aralık, 1992, s. 59–61; Raziye Kişi, *II. Meşrutiyetin İlk Yıllarında İzmir’de İktisadi Hayat*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1990, s. 3; “İzmir ve kardeş limanların ticari kısmetleri zamana ve şartlara göre değişti...”, Daniel Goffman, “17. Yy. Öncesi İzmir”, *Üç İzmir*, s. 72.

³ Arıkan, *a.g.m.* , s. 59.

⁴ Goffman, *a.g.m.* , s. 71.

⁵ Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye I*, Gözlem yay. , 3.baskı, İstanbul, 1977, s. 519; “Paris Kongresindeki Amerikan delegesi W. L. Westermann’ın deyişleriyle “İzmir şehri ve limanı, Anadolu’nun ağzı, burnu ve gözleridir.”, Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Savaş yay. , 3.baskı, Ankara, 1982, s. 27; Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, Tercüme Eden: Hakkı Devrim, 2.baskı, İstanbul, 1974; Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Dış Ticaretinin Gelişmesinde İzmir Limanı ve Gümrüklerinin Rolü”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21–23 Kasım 1985*, İzmir Ticaret Odası yay. , İzmir, 1985, s. 107; *a.g.m.* , *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. , 1.baskı, İzmir, Ağustos, 2000, s. 299–300.

⁶ Yaşar Aksoy, *Bir Kent Bir İnsan (İzmir’in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı’nın Yaşamı ve Anıları)*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yay. , İstanbul, Haziran, 1986, s. 32, 44–45; Mübahat S. Kütükoğlu, “İzmir Rihtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı”, *İzmir Tarihinden Kesitler*, s. 202; Elena Frangakis-Syrett, “18. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başlarına Kadar İzmir Ekonomisine Bir Bakış”, *21.Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum*, Çeviri: Ayşegül Sabuktay, s. 79–80; Özer Ergenç, “Salnamelerde İzmir”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21–23 Kasım 1985*, s. 149.

Aynı dönemde İzmir'den ticaret yapan 20 farklı ülkenin 17'si bu şehirde konsolosluk açmıştı⁷.

İzmir'in bu tarihten sonraki ticari faaliyetlerini tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nun geneli için olduğu gibi, *Emperyalizm ve Emperyalist* kavramları ile izah etmek daha kolaydır. Bu dönem içerisinde *kapitülasyonlar* ağırlığını gittikçe arttırmıştır⁸. “...Ege bölgesi özellikle 1838 Türk-İngiliz Ticaret Anlaşması sonrasında İngiltere'nin daha sonra Fransa ve A.B.D.'nin ekonomik etkinlik alanı haline geldi. Öyle ki 19. y.y'a kadar burada gördüğümüz Levantenlerin yerini yaygın biçimde bu devletlerin tüccarları almaya başlamıştır. İzmir'in Buca ve Bornova semtleri ile Alsancak birer yabancı ülke görünümündeydi. İngiltere 1856'da yapımına başladığı İzmir-Aydın Demiryolu'nun (Anadolu'da yapılan ilk demiryoludur.) 120 km.'lik tamamını 1866'da işletmeye açtı. Bunu diğer demir yolu imtiyazları izledi. Sonuçta İngiltere'nin bölgede 610 km.lik bir demiryolu ağı ve bunun üzerindeki kasaba ve köylerin her türlü ekonomik imtiyazları da İngiltere'ye ait idi. Diğer yandan İngiltere Osmanlı Devleti'ne verdiği borçlarla Düyun-u Umumiye içinde etkin bir yerde idi. İngiltere İzmir'de başta havagazı olmak üzere her türlü alanda kurduğu şirketlerle büyük bir ekonomik güç idi. İngiltere'nin yanında ikinci güç Fransa idi. Fransızlar da İngiltere'den hemen sonra demiryolu imtiyazı olarak İzmir-Kasaba (Turgutlu) demiryolunu 1866'da işletmeye açtılar. İzmir limanı ve rıhtımının işletmesi 20. yy. başında Fransızların elinde idi. Tramvay işletmesi başta olmak üzere İzmir'de çok yaygın Fransız işletmesi bulunuyordu. Ayrıca İngiltere, Fransa ve A.B.D.'nin hastahaneleri, okulları, dini örgütleri, İzmir ve çevresinde rekabet halindeydiler”⁹.

⁷ Şerife Yorulmaz, “XIX. Yüzyıl'da Kozmopolit Bir Ticaret Kenti: İzmir”, *ÇTTAD.* , I/3 (1993), s. 136; Erkan Serçe, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir Ticaret Odası”, *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, İzmir Ticaret Odası yay. , Güven Ofset, İzmir, Kasım, 2002, s. 20–21.

⁸ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt yay. , 3.baskı, İstanbul, Kasım, 1994, s. 35, 59–60; Yerasimos, *a.g.e.* , s. 508; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, III, Hürriyet Vakfı yay. , 1.baskı, İstanbul, 1989, s. 345, 352; Osman Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Ankara, 1986, s. 1–2, 42–43; Zafer Toprak, *Türkiye'de "Milli İktisat"1908–1918*, Yurt yay. , Ankara, 1982, s. 73–74.

⁹ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Dokuz Eylül Üniversitesi yay. , 4.baskı, Ankara, 1995, s. 228–229; ayrıca Rauf Beyru, “19. yy.ın İlk Yarısında İzmir'de Sosyal Yaşam”, *Üç İzmir*, s. 159, 166; İbrahim Artuç, *Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, Nisan, 1987, s. 144; Kurmuş, *a.g.e.* , s. 13, 101, 119–125; Apdullah Martal, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'in Sosyo Ekonomik Durumunda Gerçekleşen Değişimler”, *ÇTTAD.* , I/3 (1993), s. 119; Yaşar Aksoy, “İzmir'de İlk Ulusal Tüccarlar ve Ticaret Odasının Öyküsü”, *ÇTTAD.* , I/3 (1993), s. 48, 51–52; Aksoy, *Bir Kent...* , s. 32–33; Engin Berber, *Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1993, s. 13, 15; Nebioğlu, *a.g.e.* , s. 9, 14–15, 32, 35, 37–43, 51; Yorulmaz, *a.g.m.* , s. 135–136; Adnan Bilget, *Son Yüzyılda İzmir Şehri(1849–1949)*, Meşher Basımevi, İzmir, 1949, s. 65; A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat–4 Mart 1923)*, T.T.K. Basımevi, 2.baskı, Ankara, 1989, s. 61; İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 12.baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 228; Kenan Bulutoğlu, *100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye*, 1.baskı, İstanbul, Ocak, 1970, s. 36–38; Tevfik Çavdar, *Türkiye'de Liberalizmin Doğuşu*, Özlem Kardeşler Matbaası, İstanbul, 1982, s. 9, 11; Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşları*, Ant yay. , İstanbul, Ocak,

Başta **Levantenler** olmak üzere “...**Rumlar, Ermeniler ve Museviler**’in Avrupa ülkelerinin buradaki ticari ve kültürel faaliyetlerinde zaman zaman önemli birer amaç ve araç olarak kullanıldığı, bunların bir kısmının bu ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki politik baskılarını yürütmeye gerekçe oluşturdukları bilinmektedir”¹⁰.

Azınlıkların durumunu İbrahim Artuç şöyle ifade etmektedir:

“Azınlıkları sadece sayı olarak dikkate almak da doğru değildir. Rumlar, Ermeniler ve Museviler her bakımdan Türklere nazaran daha iyi durumda; memleketin hemen hemen bütün ticaretine ve henüz emekleme düzeyindeki basit sanayine, işletmelerine hakim, zengin, Amerika, Avrupa halkları ile yakın ilişkiler içinde. Kendi aralarında örgütlenmişler, dışarıda seslerini duyuracak olanaklara sahipler”¹¹.

Ekonominin kontrolü her gün biraz daha yabancıların ve azınlıkların eline geçiyordu¹². Bu kontrolde Dünya Savaşı yaklaştıkça İngiltere aleyhine, Almanya lehine gelişmeler gözlenmektedir¹³. Bu yağmadan bütün aktörler çıkar sağlarken ekonominin temel taşı olan, üretici Türkler sadece seyirci rolünde kalıyorlardı¹⁴. Yabancı sermayenin yatırım yaptığı alanlarda dil bilmeyen Türkler ancak düz işçi olarak çalışabiliyorlardı. Bunun dışında çalışanların çoğunluğu yabancı idi¹⁵. Ayrıca aynı işi yapan Türk ve

1970, s. 37; Tunaya, *a.g.e.*, s. 343, 353; Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları I*, Kastaş yay. , 1.baskı, İstanbul, Nisan, 1988, s. 61; Şeraffettin Turan, *Türk Devrim Tarihi I (İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe)*, Bilgi Yayınevi, 1.baskı, Ankara, Kasım 1991, s. 16–18; A. D. Novıçev, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Yarı Sömürgeleşmesi*, Onur yay. , Ankara, Ekim, 1979, s. 8; Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923–1929)*, Tarih Vakfı Yurt yay. , 2.baskı, İstanbul, Eylül, 1993, s. 9–10, 138; Gündüz Ökçün, *Osmanlı Sanayii 1913–1915 İstatistikleri*, Hil yay. , 3.baskı, İstanbul, 1984, s. 12; Yerasimos, *a.g.e.*, s. 547; Phyllis Deane, *İlk Sanayi İnkılabı*, T.T.K. Basımevi, 2.baskı, (Çev.Tevfik Güran), Ankara, 1974, s. 193–194.

¹⁰ Yorulmaz, *a.g.m.*, s. 137; Beyru, *a.g.m.*, s. 166; Nebioğlu, *a.g.e.*, s. 42; Martal, *a.g.m.*, s. 120.

¹¹ Artuç, *a.g.e.*, s. 114; “Osmanlılar daha Bizans döneminde kaybedilmiş bir iktisadi savaşın nöbetini devr aldılar.”, Braudel’den alıntı ile Tezel, *a.g.e.*, s. 18, 57–58; Beyru, *a.g.m.*, s. 159–160;

Sermaye ve Emegın Milliyetler Yönünden Dağılımı (Yüzde Olarak)

Mılliyet	Sermaye	Emek
Türk	15	15
Rum	50	60
Ermeni	20	15
Yahudi	5	10
Yabancı Uyruk	10	-
Toplam	100	100, T. Çavdar, <i>Osmanlıların...</i> , s. 115.

¹² Cem, *a.g.e.*, s. 255–256; Kurmuş, *a.g.e.*, s. 119–121; Nebioğlu, *a.g.e.*, s. 28; Korkut Boratav, “İktisat Tarihi (1908–1980)”, *Türkiye Tarihi (4) Çağdaş Türkiye 1908–1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 270.

¹³ Tülay Alim, *Balkan Harplerinin Bitimi ile Birinci Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1988, s. 165–166; Martal, *a.g.m.*, s. 119; Aksoy, *a.g.m.*, s. 48–49; Bilget, *a.g.e.*, s. 65; Kurmuş, *a.g.e.*, s. 163–164, 169; Tezel, *a.g.e.*, s. 60; Turan, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁴ Aksoy, *a.g.m.*, s. 49; Martal, *a.g.m.*, s. 125; Nebioğlu, *a.g.e.*, s. 40; Cem, *a.g.e.*, s. 228; Yerasimos, *a.g.e.*, s. 526; H. Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 165; Bülent Varlık, “İzmir Ticaret Odasının 100 Yılı”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, 21–23 Kasım 1985, s. 219; Mümtaz Peker, “Cumhuriyet Döneminde İzmir Nüfusu”, *Üç İzmir*, s. 284–285.

¹⁵ Toprak, *a.g.e.*, s. 81; Tunaya, *a.g.e.*, 353; Kurmuş, *a.g.e.*, s. 150.

yabancılar arasında ise ücret adaletsizliği yaşanmaktaydı¹⁶. Emperyalist yapıların oturması ile sayıları zaten az olan yerli burjuvazi, yabancılar için gittikçe vazgeçilmez bir hal alıyordu¹⁷.

Ekonomik düzenlemeler doğal olarak ticaretin gelişmiş olduğu bölgeler başta olmak üzere demografik yapının şekillenmesinde kendisini gösterdi. İzmir, ticari hayatının canlılığı nedeniyle Levanten, Rum ve Ermeni grupların yoğun olarak yaşadığı ve ticari karlılığın bu gruplar tarafından toplandığı bir şehir olarak öne çıkmıştır¹⁸. Ticari faaliyetlerin yaygın olarak Türkler tarafından tercih edilmemesinin dışında, azınlıkların askere alınmaması da bu bölgelerdeki azınlık nüfusunun artışıını açıklamaktadır¹⁹. Rum ve Ermeni gibi azınlık grupların ayrıca güvenliği bozucu olayların sorumlusu olduğu görülmektedir²⁰. Yahudilerin İzmir'e geliş nedenleri ise salt ekonomik nedenlere dayalı olmayıp, İspanya'da yaşanan zorunlu göçe dayanmakla birlikte, hayatlarını daha kolay kazanabilecekleri bu şehri, elbette ki tercih edeceklerdi²¹. Pek çok kaynakta, ticaretle uğraşan bu unsurların yeterince dürüst olmadıkları belirtilmektedir²².

İttihat ve Terakki iktidara geldiğinde, ekonomide kontrol çoktan azınlıkların eline geçmişti²³. Osmanlı İmparatorluğu II. Meşrutiyete varmadan Yarı Sömürgeleşme sürecini tamamlamıştı. Bu süreç içinde azınlıklar da kendi paylarını alıyorlardı. İstibdat rejiminden

¹⁶ Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881–1908)*, Çeviren: Sabri Tekay, Yurt yay. , Ankara, Şubat, 1987, s. 73.

¹⁷ Yerasimos, *a.g.e.* , s. 543- 544; Kurmuş, *a.g.e.* , s. 152; Cem, *a.g.e.* , s. 255; Richard Reinhardt, *İzmir'in Külleri*, Hürriyet yay. , İstanbul, Ekim, 1973, s. 65–66.

¹⁸ Kurmuş, *a.g.e.* , s. 18–19; Aksoy, *Bir Kent...* , s. 51; Artuç, *a.g.e.* , s. 211; Kemal Arı, “Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu”, *ÇTTAD.* , 1/3 (1993), s. 34; Marjorie Housepian Dobkin, *Smyrna (The Destruction of a City)*, The Kent State University Pres, Kent, Ohio and London, 1988, s. 25; Yorulmaz, *a.g.m.* , s. 140; Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken yay. , İstanbul, 1980, s. 167; T. H. Polyzgides, “Greeks”, *Modern Turkey (A politico-economico interpretation, 1908–1923 inclusive with selected chapters by representative authorities)*, Eliot Grinnell Mears, The Macmillan Company, New York, December, 1924, s. 82; Boghos Nubar Pahsa, “Armenians”, *Modern Turkey*, s. 63; Haim Nahoum, “Jews”, *Modern Turkey*, s. 86; Müderrisoğlu, *a.g.e.* , s. 20; Tezel, *a.g.e.* , s. 79; Aybars, *a.g.e.* , s. 227; Beyru, *a.g.m.* , s. 172–173, 180–183; Bilget, *a.g.e.* , s. 64; Yerasimos, *a.g.e.* , s. 517; Reinhardt, *a.g.e.* , s. 66.

¹⁹ Müderrisoğlu, *a.g.e.* , s. 37; Cem, *a.g.e.* , s. 255–256; Aksoy, *Bir Kent...* , s. 36; Nebioğlu, *a.g.e.* , s. 26; Yorulmaz, *a.g.m.* , s. 134.

²⁰ *A.g.m.* , s. 144.

²¹ Nahoum, *a.g.m.* , s. 88

²² “Bank-ı Osmani ile bazı tüccarı dolandırıp Amerika'ya firar eden Osmanlı aleyhinde faaliyet gösteren Rum asıllı Vasil Zahroff hakkında yapılan tahkikatdan bir netice alınamamıştır.”, *DH–KMS*, Dosya 55/3, Belge no. 19; Beyru, *a.g.m.* , s. 188; Reinhardt; *a.g.e.* , s. 66; Uşaklıgil, *a.g.e.* , s. 165.

²³ Tunaya, *a.g.e.* , s. 343; Boratav, *a.g.e.* , s. 267- 270; Dündar Sağlam, *Türkiye Ekonomisi*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi yay. , 2.baskı, Kalite Matbaası, Ankara, s. 77; Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk–Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri açısından 1919–1922)*, T.T.K. Basimevi, Ankara 1994, s. 11–20.

sonra gelen yeni yönetim de **doğası gereği** başlangıçta liberal ekonomi politikalarını devam ettirdi²⁴.

Zamanla şartlar daha da kötüleşiyordu. Savaşlar, ekonomik ve sosyal politikaların değiştirilmesini zorunlu bir hale getiriyordu²⁵. İttihatçıların iktidara gelmeleri ile gündeme gelen ulusçuluk kavramı şartların zorlaması ile ekonomiye de yansıtılmaya başlandı. Bu uygulama “**Milli İktisat**” olarak adlandırılıyordu. Savaşların neden olduğu olumsuz etkilere ilaveten, aynı dönemde Almanya’da takip edilen ekonomi politikaları da örnek alınarak “serbest ticaret” kenara bırakılmaya başlandı²⁶.

İktisadi bağımsızlığı sağlamak için milli bir burjuvazinin oluşturulması konusunda fikir birliği sağlanıyordu²⁷. “*İktisadi bağımsızlığı sağlamak için her millet gibi bizim de kendi iktisat ve ticaretimize sahip olmamız gerektiğine inanılıyordu. Bir Fransız, bir İngiliz sadece kendi mağazasından alış, veriş ediyor, bir musevi, 10 paralık bir ihtiyacı için Beştepe’den Havra Sokağı’na gelmeye üşenmiyordu. Fırıncıların, bakkalların, manifatura dükkanlarının açılacağı ve artık Yunanlıların hem Türkleri kesip asmak, hem de dar ağacının ipini onlardan istemek şeklinde devam eden küstahlıklarının önünün alınacağı gazetelerde sert bir dille ifade ediliyordu*”²⁸.

Parvus Efendi’nin fikirlerinin etkisi altındaki İttihat ve Terakki Partisinin önderleri ile Türkçülük fikirlerini savunanlar kapitülasyonlar ve Avrupa borçlarının zararlarına inanıyorlardı²⁹. Bu amaç doğrultusunda kapitülasyonlardan kurtulmaya çalışılıyordu³⁰. Birinci Dünya Savaşı’nın kopmasını fırsat bilen İttihat ve Terakki bir nota ile kapitülasyonları kaldırdığını ilan etti³¹. Daha sonra “*...İmparatorluğun para çıkarma yetkisi Osmanlı Bankasının elinden alınır. Tarım ve sanayiye özendirecek yeni bir gümrük sistemi kurulur. Daha da ilginç olanı, devlet eliyle “milli tüccar” yaratma politikası gütmeye başlar*”³².

²⁴ Toprak, *a.g.e.* , s. 24–25, 41, 45; Zafer Toprak, *Milli İktisat–Milli Burjuvazi Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908–1950)*, Tarih Vakfı Yurt yay. , İstanbul, Eylül, 1995, s. 1; Bülent Durgun, *1919–1922 Yılları Arasında İzmir’de İktisadi Durum*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1998, s. 78.

²⁵ Yılmaz Karakoyunlu, *Türk Çağdaşlaşma Sürecinin Ekonomik Boyutu (Bir İnkılapçı Olarak Atatürk’ün İktisat Politikası)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1996, s. 44; Boratav, *a.g.e.* , s. 272.

²⁶ Toprak, *Türkiye’de...* , s. 24–25, 209; Zeki Arıkan, “Milli İktisat’a İlişkin Bir Belge”, *ÇTTAD.* , II/4–5 (1994–1995), s. 165, 168; Tunaya, *a.g.e.* , s. 368; Turan, *a.g.e.* , s. 20; T. Çavdar, *Türkiye’de...* , s. 41, 166.

²⁷ Karakoyunlu, *a.g.e.* , s. 53; Boratav, *a.g.e.* , s. 275.

²⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu–Batı yay. , İstanbul Matbaası, İstanbul, (tarihsiz), s. 458.

²⁹ *A.g.e.* , s. 460–462.

³⁰ Nebioğlu, *a.g.e.* , s. 16; Boratav, *a.g.e.* , s. 267; Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1994, s. 9.

³¹ Nebioğlu, *a.g.e.* , s. 117–18; “9 Eylül 1914 günü kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmış...”, Toprak, *Türkiye’de...* , s.114; Tunaya, *a.g.e.* , s. 346; T. Çavdar, *Türkiye’de...* , s. 166; Novıçev, *a.g.e.* , s. 74.

³² Sever Tanilli, *Uygurluk Tarihi*, Cem Yayınevi, 9.baskı, İstanbul, Mayıs, 1996, s. 335–336; Boratav, *a.g.e.* , s. 279.

Özellikle Batı Anadolu'da yaygın olarak Milli bankacılık desteklenmiş; kooperatiflerin kurulması ile üreticiler, kartellerin tekellerinden kurtarılmış³³; ticaret ve sanat okulları açılarak azınlıkların ellerindeki işlerin alınmasına çalışılmış³⁴, çok yoğun kampanyalarla Osmanlı İmparatorluğu'nun son günlerinde devlet tahvili satılabilmektedir³⁵.

Bu ve benzeri millileştirme uygulamaları ile Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ekonomiyi uluslaştırarak denetimi altına almaya çalışan İttihat ve Terakki Partisi bu uygulamalarına İzmir'de ağırlık vermişti. "*İzmir'de iktisadi güç levantenlerin, yabancı tüccarın ve azınlıkların elinde idi. İttihat ve Terakki İzmir'de asayişini sağlamada önemli adımlar attı. Ticarete millileşme politikası İzmir'de ön plana alındı. Türkçe bütün işletmelerde mecburi tutuldu. Türk eleman çalıştırma zorunluluğu getirildi... İzmir'de Türk yönetimi özellikle 1914–1918 arasında azınlıkların ve levantenlerin aleyhine, Türklerin lehine gelişti. Fakat savaş koşullarının yarattığı güçlükler, yoksulluk, pahalılık, İzmir şehrinin İngiliz donanması tarafından bombardıman edilişi İzmir'de istenilen sonuçlara ulaşılmasını engelledi*"³⁶.

Balkan Harpleri ve Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nda iki önemli ekonomik etki ortaya çıkardı. Bu ekonomik etkilerin birincisi savaşların finansmanı için kaynak ihtiyacının bulunması ve ikincisi de halkın iâşesi sorunuydu³⁷.

1908–1914 arasında büyük şehirlerin beslenme ihtiyaçları büyük oranda ithal ürünleri ile sağlanmakla birlikte, tarımsal üretimde ciddi bir artış sağlanmış ve üretimin %13-14'ü ihraç edilmiştir³⁸. 1914–1918 yılları arasında topyekun savaşla ilk kez karşılaşan Osmanlı İmparatorluğu, ekonomisini dış pazarlara kapatarak kendi imkanlarıyla yetinmek zorunda kalmıştır³⁹.

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'nın finansmanı için kullandığı enstrümanların %26'sını Alman ve Avusturya'dan alınırken, Milli Mücadele'de bu rakam

³³ Toprak, *Türkiye'de...*, s. 57, 147, 164, 226; Oya Silier, "1920'lerde Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü", Türkiye İktisat Tarihi Seminerine sunulan Bildiri; *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler, Tartışmalar, 8–10 Haziran 1973*, Editör Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi yay., Ankara, 1975, s. 491; Zeki Arıkan, "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir 1908–1918", *Üç İzmir*, s. 224; Abdullah Martal, Oktay Gökdemir, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi ve Batı Anadolu'da Kooperatifçiliğe Yolaçan Ekonomik Gelişmeler", *Tariş Tarihi*, Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, Tariş Tarihi Projesi, İzmir, 1993, s. 14–19.

³⁴ Alim, *a.g.e.*, s. 168; Aksoy, *a.g.m.*, s. 54; Bilget, *a.g.e.*, s. 69; Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 6.baskı, İstanbul, 1994, s. 28- 29; Toprak, *Milli İktisat...*, s. 111–112.

³⁵ Boratav, *a.g.e.*, s. 275.

³⁶ Aybars, *a.g.e.*, s. 227–228; Arıkan, "II. Meşrutiyet...", s. 224; Toprak, *Türkiye'de...*, s. 34.

³⁷ Vedat Eldem, "Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları", Türkiye İktisat Tarihi Seminerine sunulan bildiri, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler, Tartışmalar 8–10 Haziran 1973*, s. 373; A. Gündüz Ökçün, *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyet-i Ziraiyye)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara, 1983, s. 111–117.

³⁸ Boratav, *a.g.e.*, s. 276.

Sovyet Rusya kaynaklı olarak %10 seviyesinde kalmıştır⁴⁰. Bütün olumsuzluklarına karşın 1914–1922 yıllarında cereyan eden savaşlar süresince Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi, öncesine bakarak, daha eklemelenmiş bir ekonomik bir yapıya dönüşmüştür⁴¹.

“Savaş Yılları cılız ekonomik yapıyı derinden sarsmıştır. Erkek nüfusun çok önemli bir bölümünün silah altına alınması ve genel savaş koşulları, savaşın ilk yıllarında tarımsal üretimde önemli daralmalara yol açtı. V. Eldem'in hesaplamalarına göre 1914–1918 arasında buğday üretimi %47, tütün %51, kuru üzüm % 54, fındık %65, yaş koza %69 düşmüş; koyun sayısı %4, keçi sayısı %33 azalmıştır. 1919–1922 yıllarına ait rakamlar bulunmamakla birlikte, silah altındaki nüfusun azalmış bulunması sayesinde üretimdeki gerilemenin son bulmuş olması beklenebilir”⁴².

Üretici çiftçinin ve çift hayvanlarının savaş yıllarında cephe ihtiyaçları nedeniyle orduda istihdam edilmeleri üretimi azalttığı gibi ürünlerin pazara taşınmasında da aksaklıklara neden olmuştur.

Arz yetersizliğinden kaynaklanan sorunların çözülmesi için karne uygulaması denenmiş ancak başarılı olunamamıştır⁴³.

Mütareke yıllarında Anadolu ve Trakya'da üretilen hububatla ilgili diğer bazı rakamlar ise şöyledir (ton olarak)⁴⁴:

	Buğday	Arpa	Mısır	Bakliyat
Harpten Önce*	3903	1700	325	264
1919*	2154	1284	280	150
1921**	2042	980	295	132

Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan zirai buhran mütareke ve İstiklal Harbi esnasında da devam etmiştir. Öyle ki ekmeklik hububata arpa, yulaf bazı durumlarda

³⁹ Toprak, *Türkiye'de...*, s. 342.

⁴⁰ Boratav, *a.g.e.*, s. 276.

⁴¹ *A.g.e.*, s. 276.

⁴² *A.g.e.*, s. 277; Müderrisoğlu, *a.g.e.*, s. 76; Karakoyunlu, *a.g.e.*, s. 55; Eldem, “Cihan Harbinin...”, s. 375–379; Boratav, *a.g.e.*, s. 274; Sabri Sürgevil, “İzmir'de Fiyat Hareketleri ve Narh”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, III (İzmir 1987), s. 81–83, 111; Sabri Sürgevil, “II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Fiyat Hareketleri”, s. 123; Zafer Toprak, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Ekonomisinde Gelişmeler (Tarım-Ticaret-Sanayi)”, *1885–1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, s. 26.

⁴³ Feridun Ergin, “Birinci Dünya Savaşında ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, III/7 (Kasım, 1986), s. 63; Toprak, *Türkiye'de...*, s. 311; T. Çavdar, *Türkiye'de...*, s.177; Eldem, “Cihan Harbinin...”, s. 385.

⁴⁴ * *Harpten öncesine ait rakam iki yılın vasatı olup, Van, Erzurum, Diyarbekir ve Halep vilayetleri ile Urfa sancağı hariçtir.* ** *Yukarıdakilere ilaveten Adana ve Bitlis vilayetleri hariçtir. Bu kapsamda harpten önceki rakamlar buğday için 3788, arpa için 1573 dür.*, *A.g.e.*, s. 374.

süpürge tohumu bile karıştırılıyor ve bu da halk sağlığını olumsuz etkiliyordu⁴⁵. Spekülatif ortam ve bunun sonucu piyasada meydana gelen tatlı kazanç, İttihat ve Terakki hükümetinin iâşe sorununu çözmesine engel oluyordu⁴⁶.

Osmanlı İmparatorluğu, cephede seferber ettiği personel başına ortalama 140 lira harcarken, Almanya 850 lira harcıyordu. “*Küçük zabıt ve efradın aylık maaşları, tayinat ve melbusat dışında şu miktarlardan ibaret kalmıştır.*

<i>Başçavuş:</i>	30 kuruş
<i>Çavuş</i>	25 ”
<i>Bölükemini</i>	20 ”
<i>Onbaşı</i>	15 ”
<i>Nefer 2. ci sene efradı</i>	10 ”
<i>Nefer 1. ci sene efradı</i>	5 ” „ ⁴⁷

14 Ekim 1916 yılında merkez tarafından tespit edilen azami ekmek fiyatları ancak bir hafta yürürlükte kalıyor, sonra tekrar fiyat tespitine valiler yetkili kınılıyordu. Merkezin belirlediği azami ekmek fiyatları vilayetlere göre şu şekildeydi: (okka/krş.)

İstanbul	2
Ankara ve Konya	2
Bursa ve İzmir	2,5
Trakya	3 ⁴⁸

Osmanlı İmparatorluğu’nun harp giderleri 1 milyar 802 milyon doları bulurken⁴⁹, savaşın finansmanı da halkın sırtına yüklenmişti. Bazı ülkeler savaş zenginlerinin elde ettiği kolay kazancı vergilendirirken, Osmanlı Hükümeti, pek çok savaşan ülke gibi, para basarak ve borç alarak savaşı finanse etmeyi tercih etti ki bu en sağlıksız olanıydı⁵⁰. Savaş öncesi 155 milyon lira olan dış borç stoku savaşın sonunda 388 milyon liraya ulaşıyordu⁵¹. Bunlar da enflasyonist tırmanışı körüklüyordu. Halkın güveninin kağıt paraya karşı düşük

⁴⁵ A.g.e. , s. 384–385; Naci Gündem, *Günler Boyunca*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. , 2.baskı, İzmir, Eylül, 2002, s. 30; Ergin, a.g.m. , s. 64; “...savaş sırasında... Ekmek, bakla unu, palamut tozu ve süpürge tohumundan yapılıyordu...”, Arıkan, “II. Meşrutiyet...”, s. 224.

⁴⁶ Toprak, *Türkiye’de...* , s. 294.

⁴⁷ Eldem, “Cihan Harbinin...”, s. 396; Toprak, *Türkiye’de...* , s. 342–344.

⁴⁸ Eldem, “Cihan Harbinin...”, s. 375, 377; “26 değişik tüketim malının illerdeki fiyatları (toplam ve kuruş olarak)

<i>Yerleşme Yerinin Adı</i>	<i>1914</i>	<i>1923</i>	<i>Artış indeksi*</i>
<i>İzmir</i>	69	1331	1928
<i>İstanbul</i>	86	1163	1352

*1914 toplam fiyatları 100 kabul edilmiştir.”, Tefvik Çavdar, *Yüz Yıllık Pahalılık*, 1.baskı, Ankara, Nisan, 1983, s. 56–59.

⁴⁹ Ergin, a.g.m. , s. 63.

⁵⁰ “Temmuz 1915 ile Ekim 1918 arasında 161 milyon Osmanlı Lirası basılmıştı”, Toprak, *Türkiye’de...* , s. 266, 253, 264–265; Novıçev, a.g.e. , s. 95; Nihat S. Sayar, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*, 2.baskı, İstanbul, 1977, s. 281, 285; Hüseyin Karakayalı, *Makroekonomik Çözümleme*, İzmir, 1988, s. 127–136; Hüseyin Karakayalı, *Ekonomi Kuramı*, İzmir, 1989, s. 7, 12–17, 62.

⁵¹ Tunaya, a.g.e. , s. 347.

olmasına neden oluyordu. Paralar arasında değer farkı bulunuyordu⁵². Bu parasal işlemlerin en karışık olduğu vilayetlerin başında İzmir geliyordu⁵³.

Birinci Dünya Savaşı sırasında bir kısım yatırım teşebbüslerinde bulunmuşsa da bir kaç haric başarı sağlanamamıştı⁵⁴.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yabancı uyruklulara ve azınlıklara en toleranslı davranılan yerlerden biri olan İzmir’de Vali Rahmi Bey’in liberal ve ılımlı politikaları sayesinde birkaç elebaşı haric Ermeniler tehirden de kurtulmuşlardı⁵⁵.

İzmir’in ve hinterlandının işgali temelinde ekonomik nedenlerin yatmaktadır⁵⁶. İşgal sonrasında “Londra Konferansı sırasında... , İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile Bekir Sami Bey arasında 12 Mart 1921 de imzalanan antlaşma gereğince, İtalya, İzmir ve Trakya’nın, Türkiye’ye iadesini Konferansta savunacak, buna mukabil bu devlete, İzmir haric, Batı ve Güney Anadolu’nun birçok vilayetlerinde imtiyazlar verilecekti”⁵⁷. Buradan da İzmir’in işgalinde yatan ekonomik temeller gözlenebilmektedir.

Ekonomik temellerin arkasında yattığı Yunan işgali için başta İngilizler olmak üzere batılı devletler kamuoylarını hazırlama çabası içinde bulunurken, Yunanlılar da bu çabaları destekleyecek yaygaralar çıkarıyorlardı⁵⁸.

Nihayet 15 Mayıs 1919’da Yunanlılar İzmir’i işgal ettiler ve büyük bir kıyım faaliyetine başladılar. Kimilerine göre bu barbarlardan kurtulma çabası iken, kimilerine göre de bir oç alma girişimi idi. Her halükarda Türkler bu işten zararlı çıkıyorlardı⁵⁹. Birinci Dünya Savaşı yıllarında başlayan **milli burjuvazi** oluşturma çabaları, işgal yıllarında sekteye uğradı. Ticari hayat ve denetimi tekrar azınlıklara ve onların vasıtasıyla tekrar yabancı unsurlara geçmişti⁶⁰. Bu defa işgal kuvvetleri gemilerinin bayraklarının

⁵² Toprak, *Türkiye’de...* , s. 242; Bilge Umar, “*İzmir’de Yunanlıların Son Günleri*”, Bilgi Yayınevi, 1.baskı, Ankara, Haziran, 1974, s. 228; Müderrisoğlu, *a.g.e.* , s. 98.

⁵³ Toprak, *Türkiye’de...* , s. 247.

⁵⁴ Eldem, “Cihan Harbinin...”, s. 396; Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1994, s. 99.

⁵⁵ Nail Morali, *Mütarekede İzmir Olayları*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1973, s. 38.

⁵⁶ Aybars, *a.g.e.* , s. 229; Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, 2.baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1987, s. 95; R. Funda Barbaros, Gülcan Paker, Beyza Sümer, Yaşar Aksoy, *Ege Bölgesi Sanayi Odası’nun 50. Yılı*, Tükelmat AŞ. , İzmir, Eylül, 1995, s. 3; Aksoy, *İzmir...* , s. 153.

⁵⁷ Mehmet Gönlübol, Cem Sar, “1919–1939 Dönemi”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1990)*, Siyasal Kitabevi, 8.baskı, Ankara, 1993, s. 32.

⁵⁸ Richard Lewinshon, *Esrarengiz Avrupalı Zahoroff*, Çeviren: Cem Muhtaroglu, İletişim yay. , 1.baskı, İstanbul, 1991, s. 117; Aybars, *a.g.e.* , s. 227–237; Kenan Kırkpınar, “Milli Mücadele Dönemi’nde İngiliz Basını ve Kamuoyunda Türk İmajı”, *ÇTTAD.* , I/3 (1993), s. 171.

⁵⁹ “9 Eylül 1922’de Mustafa Kemal İzmir’e girer. Şehirde gerçek bir insan avı başlar. Rum ve Ermeni dükkanları yağmalanır, erkek, kadın ve çocuklara işkence yapılır, linç edilirler, metropolit kalabalığa teslim edilir ve öldürülür.”, Hanri Nahum, *İzmir Yahudileri*, İletişim yay. , İstanbul, 2000, s. 197.

⁶⁰ Erkan Serçe, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İzmir ve İzmir Ticaret ve Sanayi Odası”, *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, s. 69; Süleyman Vasfi (Adıyaman), “Bir Gümrükçünün İşgal Yılları

gölgesinde eskisinden daha rahat hareket edebiliyorlardı⁶¹. Yunan kuvvetleri yerli Rum zenginlerinin desteğini görüyordu⁶².

Köylü unsurların aksine İttihat ve Terakki döneminde palazlanan **milli burjuvazi**, milliyetçi bağımsızlık hareketini destekliyordu⁶³.

Aynı dönem içerisinde Anadolu’da kullanılan para birimi Osmanlı Lirası idi. Fakat İzmir’de her çeşit para geçerliliğini sürdürmekteydi. Kambiyo oranları her gün hareketin durumuna göre değişik bir seyir izlemekteydi⁶⁴.

Yunan işgali döneminde vergi tahsilatı eskisi gibi devam etmiş, ancak harcamalar işgal kuvvetleri tarafından yapılmıştı. İhtiyacından fazla vergi üreten Aydın Vilayetinin, fazla gelirlerinin nerede harcandığı ise Lozan Konferansı’nda dahi izah edilememiştir⁶⁵.

İzmir’de yaşayan Türkler kurtuluşu büyük bir hararetle bekliyorlardı⁶⁶. İşgal yıllarında da eski şatafatlı günlerini aratmayan İzmir’in genel yaşantısından⁶⁷ kurtuluşunda, geriye ancak bir *avuç küll* kaldı⁶⁸. Savaşlar ülkenin her türlü üretim vasıtalarını tüketmişti. Bunlar arasında başta iş gücünü saymalıyız. Ormanlar, binalar, hayvanlar, üretim araçları, sermaye, yollar yok denecek kadar küçük bir seviyeye inmişti⁶⁹.

Anıları ”, *Üç İzmir*, s. 255; Zafer Toprak, “Yayınlanmamış Bir Monografiden İzmir 1920–1921”, *Üç İzmir*, s. 228; Özlem Yıldırım, “İtibar-ı Zirai Birlikleri Kanunu ve Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifinin Yeniden Canlanması”, *Tariş Tarihi*, s. 66; Kamil Su, *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*, Kültür Bakanlığı yay. , 1.baskı, Ankara, Mayıs, 1981, s. 8–11; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s. 27–41.

⁶¹ Ergin, *a.g.m.* , s. 65.

⁶² Aksoy, *İzmir...* , s. 153.

⁶³ Tezel, *a.g.e.* , s. 138; Aksoy, *İzmir...* , s. 153; Müderrisoğlu, *Kurtuluş...* , s. 196; Barbaros ve diğerleri, *a.g.e.* , s. 7.

⁶⁴ Ergin, *a.g.m.* , s. 65–66.

⁶⁵ Eldem, “Cihan Harbinin...” , s. 401.

⁶⁶ Gündem, *a.g.e.* , s. 33; M. Kamil Dursun, *İzmir Hatıraları*, Hazırlayan: Ünal Şenel, Akademi Kitapevi, İzmir, 1994, s. 126; Erkan Serçe, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Belediye (1868–1945)*, Dokuz Eylül yay. , İzmir, Ocak, 1998, s. 173.

⁶⁷ Toprak, “Yayınlanmamış...” , s. 229; Tefik Çavdar, “Mütareke ve Milli Mücadele Döneminde Osmanlı Ekonomisi ve İzmir”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21–23 Kasım 1985*, s. 127, İzmir’de de İstanbul benzeri ikili bir yaşam vardır (B.D.).

⁶⁸ “...*Bu küll yığınlarının üstüne yeniden mamureler kurulması tamamıyla ve yüzde yüz Türk enerjisinin eseridir. Bununla övünelim.*”, Gündem, *a.g.e.* , s. 120; Kazım Özalp, *Milli Mücadele I (1919–1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985, s. 8–11; Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. , 2.baskı, İzmir, Ekim, 2002, s. 225; Tülay Alim Baran, *İzmir’in İmar ve İskanı (1923–1938)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1994, s. 28.

⁶⁹ Ömer Celal Sarc, “Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve İktisat Politikaları”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı yay. , İstanbul, 1983, s. 339; Sadık Kurt, *İzmir’de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850–1950)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1994, s. 228; Alptekin Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, T.C. Ziraat Bankası yay. , Ankara, 1998, s. 72–73, 257; Kamil Su, *Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. , 2.baskı, Ankara Ağustos 1986, s. 104; Eldem, *Harp ve Mütareke...* , s. 218, 219.

I- İZMİR EKONOMİSİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

A- DOĞAL VE DEMOGRAFİK YAPI

1- DOĞAL YAPI

İnsan yaşamı için oldukça uygun bir iklime sahip olan İzmir'in ikliminin özellikleri neticesinde meydana gelen yağışlarla ortaya çıkan yerüstü ve yeraltı su kaynakları yeterlidir. Üstün bir coğrafi yapıya sahip olan İzmir kentine, bu coğrafi mevki, ulaşım kolaylıkları oluşturmakta ve böylece oldukça geniş bir hinterlanda cevap vermesini sağlamaktadır¹. Bölgede faal yanardağ bulunmamakla birlikte, deprem eksik olmamaktadır².

Alüvyon ovalarından oluşan Ege bölgesi hinterlandı ihraç malları üretimi için oldukça verimli ve elverişli bir alan oluşturmaktadır³.

İzmir'de coğrafya tarım ve ticaretin gelişmesi için son derece müsaittir. “Çok girintili çıkıntılı olan ve mahfuz limanları bulunan Garbi Anadolu sahilleri, içeriye kolayca girmeye imkan verdiği için münakalata son derece müsaittir: bir taraftan sahile umut uzayan büyük vadiler ve münhedim ovalar (Büyük Menderes, Küçük Menderes, Gediz...) kara, diğer taraftan girinti ve çıkıntılarla karaların içerisine kadar sokulmuş olan deniz, deniz münakalatını kolaylaştırmaktadır. Bugün sahilden içeriye doğru imtidat eden demiryolları ve şoseler, bu vadi ve ovaların istikametini takip etmektedir. İlk ve orta çağlarda bile İran ve Orta Asyanın ticaret yolları bu vadileri takiben Adalar denizi sahillerine müntehi oluyordu. Bu müsait coğrafi vaziyet dolayısı ile Garbi Anadolu, Türkiye'nin hariçle teması en fazla olan parçasıdır”⁴.

¹ Kazım Çavdar, *İzmir*, Bilgehan Matbaası, İzmir, 1986, s. 19–20; Asaf Koçman, “İzmir'in Kentsel Gelişimi ve Bunu Etkileyen Faktörler”, *ÇTTAD*, I/3 (1993), s. 268–269.

² Hamit Sadi Selen, *İktisadi Türkiye*, Remzi Kitabevi, 3.baskı, İstanbul, 1937, s. 21; K. Çavdar, *a.g.e.*, s. 20–22.

³ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, s. 108; Naci Gündem, *Günler Boyunca*, s.101; “...İzmir'den Japonya'ya kadar tuz sevk edilirdi.”, Adnan Bilget, *Son Yüzyılda İzmir Şehri (1849–1949)*, s. 67.

⁴ İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, Şefik Matbaası, 2.baskı, İstanbul, 1990, s. 20.

Deniz yolu taşımacılığında önem arz eden liman ve koylara sahip bulunan İzmir sahilinde şu körfez ve limanlar vardı⁵:

“Körfezler:

(İzmir Körfezi)–Anadolu’nun en büyük ve ehemmiyetli körfezlerinde olup methali Midilli ile Sakız adası arasındaki açıklıktır.

(Urla körfezi)–İzmir körfezi dahilinde ve Cenup cihetindedir.

(Gülbahçe körfezi)–Urla körfezinin Garp cihetindedir.

(Menemen Körfezi)–İzmir körfezinin Şimal cihetindedir.

(Çandarlı Körfezi)–Foça ile Midilli boğazı arasındadır.

(Karaburun Körfezi)–Karaburun şibih ceziresi ile Çeşme yarım adası ve (Maltepe) burunu arasındadır.

(Kuşadası Körfezi)–Sığacık limanı ile Sısam boğazı arasındadır.

(Ağrıya Körfezi)–Hacı limanı ile (Salsis) burunu arasındadır.

Limanlar:

Sahip limanı–İzmir körfezinin methali yakınlarında vaki Sahip adasıdır.

Yeni Foça limanı–Foça yarım adasının Cenubuna düşen bu liman, Oğlan adası ile Deve burunu arasındadır.

Şimali Foça limanı–Foçanın Şimali limanı dahi Cenup limanının yakınındadır.

Ali ağa limanı–Çandarlı körfezinin dahilinde ve Cenup cihetindedir.

Çeşme limanı–Sakız adasının karşısında ve bu namdaki kasabanın karşısındadır.

Hacı limanı–Midilli adasının mukabil Sahilde olup Deve burunundan iki mil mesafededir.

Eğri limanı–Çeşme yarım adasının cenup kısmı üzerinde ve (Eğri ile) (sıkya) limanları arasındadır.

Sıkya limanı–Çeşme yarım adasının cenup cihetinde ve (Sıkya) limanının cenubi şarkisindedir.

Sığacık limanı–Kalamaki limanının şarkında ve (koraka) burunu ile Kuşadası körfezi arasındadır.”

İzmir’in en önemli akarsuları Bakırçay, Gediz, Küçük Menderes, Güzelhisar Çayı ve Tahtalı Çayıdır⁶.

Ege bölgesi göl yönünden oldukça fakirdir. Bu fakirlikten İzmir ili de nasibini almıştır. İzmir ilindeki en önemli göller Gölcük, Karagöl, Beleni ve Çatalboğaz gölleridir⁷.

Genel bitki örtüsü ağaç ve makilik olan bu bölgede hemen her türlü ağaca rastlanmaktadır. İzmir’de yetişen ürünlerden “afyon, anason, arpa, bakla, biber, bürülce, buğday, burçak, çavdar, darı, haşhaş, kendir, lüliya, nohut, pamuk, pirinç, susam, yulaf ekilip biçilen, toplanan, hububat olarak da adlandırılan ürünlerdir. İncir, üzüm, zeytinyağı, badem hem bölgenin geleneksel ihraç ürünleri hem de ağaçlardan elde edilen kültür ürünleri olarak önem taşıyordu. Doğal ürünler arasında palamut, mazı, kitre sayılabilir”⁸.

⁵ İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Bilgi Matbaası, İzmir, 1929, s. 14

⁶ Selen, a.g.e. , s. 34; K. Çavdar, a.g.e. , s. 23.

⁷ Selen, a.g.e. , s. 36; K. Çavdar, a.g.e. , s. 24.

⁸ Sabri Sürgevil, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Fiyat Hareketleri”, s. 124.

2- DEMOGRAFİK YAPI

Osmanlı İmparatorluğu'nda şer'i yönetim olduğu için kilise, sinagog ve manastır gibi ibadet yerleri ile azınlıklara ait okul, hastane, mezar ve yetimhanelerin idamesi için cemaat başkanlarına irade-i seniyeler ile izin verilmekteydi⁹. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu hoş görülü yapısı sayesinde gayri Müslim azınlıklar dini özgürlüğün keyfini sürerken bir taraftan da kiliseleri ve dini eğitim kuruluşlarını milliyetçilik okulu olarak kullandılar¹⁰.

XIX. yüzyılının başlarında Rumlar ve Ermeniler diğer büyük şehirlerde olduğu gibi İzmir'de de sınırsız özgürlüğün ve ticari kazancın nimetleri ile mutlu bir hayat sürüyorlardı¹¹. İmparatorluk idaresi Rumları devlet görevlerinde de -Megalo İdea peşinde koştuklarının farkında olmadan- kullanıyordu¹².

Megalo İdea peşindeki Rumlar İzmir'i ilhak hayalleri ile adalardaki Yunan subayları tarafından eğitiliyor ve muhtemel Yunan işgalinin alt yapısını oluşturuyorlardı. Bir taraftan da *sefalet(!)* içine düşmüş azınlık Rumlar için adalardan kasalar halinde yardım malzemesi kisvesiyle silah getiriliyordu. Ticareti de elinde bulunduran yerli Rumlar özellikle tren yolu üzerindeki bakkalları kontrol altında bulundururken diğer taraftan Yunanistan'a *gönüllü casusluk* yapıyorlardı¹³.

İşgal yıllarında kiliseler ellerindeki bütün mali kaynakları seferber ederek -nasıl olsa Türklerin eline geçtiğinde bir işe yaramayacak düşüncesiyle- Türk kuvvetlerinin başarısız olması için her türlü gayreti sarf ediyorlardı¹⁴.

İzmir'e göç Balkan Savaşlarından itibaren başlayarak Büyük Mübadele'ye sonuçlanıncaya kadar devam etti. Büyük Mübadele'nin tamamlanması (devlet politikası gereği) bu göçlerin bittiği anlamına gelmemekle birlikte azınlıklarla Türk nüfusun yer değiştirmesi konusunun son bulduğunu söyleyebiliriz¹⁵.

⁹ M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, s. 73–74.

¹⁰ Polyzgides, "Greeks", *Modern Turkey*, s. 83.

¹¹ Rauf Beyru, "19. yy.ın İlk Yarısında İzmir'de Sosyal Yaşam", *Üç İzmir*, s. 169.

¹² Sami Emirhan, *Fener Rum Patrikhanesinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Şubat, 1995.

¹³ Şahin, *a.g.e.*, s. 167; Yaşar Aksoy, *Bir Kent Bir İnsan*, s.128, 130.

¹⁴ Engin Berber, *Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, s. 251–252; Şahin, *a.g.e.*, s. 167; "Yunanlıların Osmanlı Devleti aleyhine yaptığı faaliyetler artarak devam ederken, İngiliz ve Fransızların desteği ile Yunanlılar 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıktılar. Haksız, hiçbir mantıklı sebebe dayanmayan bu işgal hareketini İzmir Metropoliti kilise adına takdis ediyor ve bu suretle ileride girişilecek Müslüman katliamına din adına olur veriyordu. Metropolit Hrisiostomos, Yunan askerlerine yaptığı konuşmada "Ne kadar Türk kanı içerseniz, cennet size o kadar yakın olur. Türk'ün kanını içmek sevaptır." diyebilecek kadar aşağılaşmıştır...", Emirhan, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁵ *Milliyet*, 3 İkinci Kanun(Ocak) 1935, Perşembe, s. 3; 11 Ocak 1935, Cuma, s. 2; 15 İkinci Kanun(Ocak) 1935, Salı, s. 3; 20 İkinci Kanun(Ocak) 1935, Pazar, s. 3; 21 İkinci Kanun(Ocak) 1935, Pazartesi, s. 2; Zeki Arıkan,

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İzmir'in belirli semtlerde yoğunlaşmış olmakla birlikte, çeşitli semtlerinde dağınık olarak bulunan yabancıların¹⁶ büyük bir çoğunluğu İttihat ve Terakki Partisi'nin de desteği ve kendi ülkelerinin çağrısı üzerine İzmir'i terk etmeye başladılar¹⁷. Mütareke'den sonra ise başta Yunanlılar olmak üzere yabancılar vakit kaybetmeden tekrar tatlı kazançlarını elde etmek üzere, geri dönmüş ve giderken terk ettikleri yerleri geri istemişlerdi¹⁸. 9 Eylül 1922'de İzmir'in işgalden kurtarılmasından sonra Rum ve Ermeniler tekrar şehri terke mecbur kaldılar. Şehir nüfusunun yarıya yakın miktarını oluşturan bu unsurların şehri terk etmeleri tarım, ticaret, imalat ve kent hizmetleri sektöründe büyük sıkıntılara neden oldu¹⁹.

Türk nüfusun durumuna gelince, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı süresince kırılmış olan Osmanlı kuvvetlerinin yanı sıra, sivil nüfusun durumu beslenme, sağlık koşullarının yetersizliğine ek olarak, etnik çatışmalar ve işgaller, ölüm oranlarının artışı tetiklemiştir. Türk ve Müslüman nüfusun artışı olumsuz etkileyen diğer bir neden de erkek nüfusun büyük çoğunluğunun cephede olması yüzünden doğum oranlarının düşmesi olmuştur²⁰. Okullardan mezun olan genç aydın nüfus da cepheye gönderilerek küçük birlik komutanı ihtiyacı giderilmeye çalışılırken yok olmuştur²¹. “1908 yılında Çeşme ilçesindeki 20–30 yaşlarındaki erkeklerin Yemen'e asker olarak sevk edilmesi ile bu ilçede yalnızca bir

“II. Meşrutiyet Döneminde İzmir 1908–1918”, *Üç İzmir*, s. 223; Tülay Alim, *Balkan Harplerinin Bitimi ile Birinci Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir*, s. 22; Kemal Arı, *Büyük Mücadele (Türkiye'ye Zorunlu Göç) (1923–1925)*, Tarih Vakfı Yurt yay. , İstanbul, Eylül, 1995; Mümtaz Peker, “Cumhuriyet Döneminde İzmir Nüfusu”, *Üç İzmir*, s. 284–285; Mümtaz Peker, “İzmir'in Nüfusunun Gelişimi”, *ÇTTAD.* , I/3, (1993), s. 280.

¹⁶ Tülay Alim Baran, *İzmir'in İmar ve İskanı (1923–1938)*, s. 11.

¹⁷ Alim, *a.g.e.* , s. 12; Nail Morali, *Mütarekede İzmir Olayları*, s. 38.

¹⁸ Dimitri Kitsikis, *Türk-Yunan İmparatorluğu (Ara bölge gerçeği ışığında Osmanlı Tarihine bakış)*, İletişim yay. , 1.baskı, İstanbul, 1996, s. 210; “1919'da şehir nüfusunun 250.000'den çok olduğu tahmin ediliyordu. 55.000 Rum, 21.000'den çok Musevi, 10.000 Ermeni asıllı Osmanlı yurttaşı ve 50.000 kadar da yabancı devlet uyruklu vardı ve bunların da yarısına yakını Yunan Devleti uyruklu idi.”, Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 227; 1917 nüfus değerleri için bk. *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, 1.baskı, İzmir, 1998; 1919 yılına kadar yayınlanan değişik kaynaklarda nüfusun etnik mevcutlarında farklılıklar olduğu gözlenmektedir. Bununla ilgili karşılaştırmalar için bk. Çınar Atay, *İzmir'in İzmir'i*, ESİAD, İzmir, 1993, s. 211–215;

Vilayeti	Türk	Gayri Müslimler	
		Rum	Ermeni
Aydın (İzmir, Manisa, Aydın, Muğla Mutasarrıflık)	1249067	299097	20287

, Osmanlı hükümetince sunulan 1914 yılına ait nüfus istatistiği, Rahmi Apak, Reşat Halil, Kadri Coşkun, *Türk İstiklal Harbi*, II/2, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1965, s. 10–11.

¹⁹ Sadık Kurt, *İzmir'de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850–1950)*, s. 13.

²⁰ Tezel, *a.g.e.* , s. 97–98; Arnold J. Toynbee, Kenneth T. Kirkwood, *Turkey*, Charles Scribner's Sons, Newyork, 1927, s. 205–206; Erkan Serçe, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868–1945)*, s. 168.

²¹ Alptekin Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, s. 88.

erkeğin (o da askere alınmayan cüce) kalması askerliğin Türk toplumu üzerindeki olumsuz etkisini açıkça gözler önüne sermektedir”²².

Tarım için ihtiyaç duyulan bu sayısal çokluğa ilave olarak, Rum ve Ermeni azınlıklar üretimin geliştirilmesi için gerek duyulan tekniklerin öğrenilmesi ve uygulanmasında olduğu gibi okur-yazarlık, sağlık ve eğitim koşullarında da Türk ve Müslümanlardan iyi olduğu görülmektedir²³.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında İttihat ve Terakki liderlerinin uygulamalarında ortaya çıkan “Milli İktisat” politikaları ile Rum ve Ermeni azınlıklar Osmanlı ekonomisinden el çektirilmeye başlamıştı. Ancak Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru savaşı kaybedeceğini anlayan Osmanlı Hükümeti yeniden azınlıklara müsamaha gösterirken, özellikle savaş sonunda ve bilhassa Yunanistan’ın İzmir’i işgal ettiği dönemlerde Rumlar ve Ermeniler, işgal kuvvetlerinden de aldıkları güç ile Türk halkına zulüm ettiler²⁴. Halkı katleden bu unsurlar Türk ordusunun İzmir’e doğru ilerlemesi ile batıya doğru çekildiler ve nihayet İzmir’in kurtuluşunu izleyen bir hafta içinde “*şileplerle ve İngiliz, Fransız, Amerikan, İtalyan savaş gemileriyle 213.480 Rum Yunanistan’a ve Ege adalarına taşındı*”²⁵. Ülkeyi ve Batı Anadolu’yu bu şekilde terk ediş ve sonrasında yaşanan ve son derece sancılı gerçekleşen Mübadele²⁶ ile kurulan ulusal devlet içinde etnik karışıklık nispi olarak ortadan kalkmış, yeni homojen yapı ülkenin ve bölgenin ekonomik gelişmesine olumlu katkı sağlamıştır²⁷. Yaşanan göçler ve mübadelenin böyle bir faydasının yanında kalifiye iş gücünün transferi neticesinde özellikle Trieste, Pire, Selanik ve İstanbul gibi şehirlerin İzmir’e rakip olarak hatta belirli dönemlerde ara limanlar olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur²⁸.

²² Bülent Durgun, *1919–1922 Yılları Arasında İzmir’de İktisadi Durum*, s. 29.

²³ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 167.

²⁴ Nuri Yazıcı, *Milli Mücadele’de (Canik Sancağı’nda) Pontusçu Faaliyetler (1918–1922)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1989, s. 103; “...bu göçleri a) İzmir’den Türkiye dışına göçler, b) İzmir’e yönelik göçler diye iki ana gruba ayırmak olanaklıdır. İzmir’e yönelik göçleri de; 1) Türkiye içinden İzmir’e yönelik göçler, 2) Türkiye içinden İzmir’e yönelik göçler diye iki alt başlığa...” ayrırabiliriz. , Kemal Arı, “Kurtuluş Savaşı Sonrasında İzmir’e Yönelik Göçler ve Etkileri”, *Üç İzmir*, s. 273–274

²⁵ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 80; *Ticaret Salnamesi 1927*, Malul Gaziler Neşriyat Şirketi, İstanbul, s. 481; Sabri Sürgevil, “Tanzimattan Cumhuriyete Batı Anadolu Nüfusu Hakkında Bazı Düşünceler”, *Tanzimatın 150. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri (İzmir 6–7 Kasım 1987)*, İzmir, 1987, s. 79; İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997, s. 68–69.

²⁶ Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler 1923–1938*, II/1, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. , 1.baskı, İzmir, Ocak, 2003, s. 33, 96, 105–106; “...şaşırtıcı olan... mültecilerin neredeyse tamamının nadir rastlanır bir kolektif mazozizmi örneği göstererek Venizelos’u desteklemeleriydi.”, Kitsikis, *a.g.e.* , s. 214.

²⁷ Tezel, *a.g.e.* , s. 99–101; Eliot Grinnell Mears, “Foreign and Domestic Commerce”, *Modern Turkey*, s. 337; Hanri Nahum, *İzmir Yahudileri*, s. 239, s. 240’da, toplam Yahudi nüfusu 1927’de 81.872, 1945’de 76.965 iken bu mevcutların İzmir’deki görünümlü 1927’de 18.157’den 1945’de 15.784’e gerilemiştir. ; Pınar, *a.g.e.* , s. 56; Emel Göksu, *1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. , 1.baskı, İzmir, Mayıs, 2003, s. 135–139.

²⁸ Sabri Yetkin, “İzmir İktisadının Tarihsel Dönüşümleri”, *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. , 1.baskı, İzmir, Kasım, 2001, s. 187.

1921–1923 Yılları arasında Türkiye’ye gelen göçmen miktarı aşağıdaki gibidir²⁹:

Seneler	Erkek	Kadın	Yekün
1921	5.488	5.591	11.079
1922	5.189	4.904	10.093
1923	25.553	25.136	50.689

1923–1938 yılları arasında gelenlerin durumu ise şöyledir³⁰:

Yıl	Aile Sayısı	Nüfus	Yıl	Aile Sayısı	Nüfus
1923	50259	196420	1931	2945	11648
1924	52221	208886	1932	2905	11603
1925	9818	39634	1933	6167	25656
1926	8201	32852	1934	9282	34057
1927	6805	27172	1935	13002	50719
1928	10143	40570	1936	8518	33074
1929	4735	19133	1937	7008	26752
1930	3490	13624	1938	8734	29678

Bu gelen göçmenlerden İzmir’e yerleştirilenlerde³¹ ise durum şu şekildedir:

1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	Yekün
1.682	6.644	2.301	4.653	8.011	5.566	6.238	1.407	365	31.867

Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan arasında vuku bulan ahali mübadeleleri ve toptan göçler (1000 olarak)³²:

²⁹ *İstatistik Yıllığı 1930*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, s. 99.

³⁰ Baran, a.g.e. , s. 122.

³¹ *İstatistik Yıllığı 1930*, s. 100.

³² Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, s. 214, s. 215, Türkiye’ye gelen “bu göçmenlerin bölgelere göre iskanı şöyle olmuştur:

	%
<i>Trakya</i>	25,7
<i>İstanbul ve Kocaeli</i>	14,3
<i>Marmara Bölgesi</i>	10,1
<i>Ege</i>	20,9
<i>Karadeniz</i>	6,2
<i>Sair Bölgeler</i>	22,8
	100,0

Türkiye'yi Terk Edenler	Yunan Bozgunundan		Yekün
	Evvel	Sonra	
Trakya'dan	27	230	257
İstanbul'dan	3	34	37
Marmara Bölgesinden	17	195	212
İzmir Bölgesinden	21	487	508
Trabzon Bölgesinden	18	164	182
Trabzon Bölgesinden (Batum) yoluyla gidenler	32	16	48
Sair Bölgelerden	1	106	107
Toplam	119	1232	1351

Bununla birlikte nüfus kaynaklarında belirgin bir azalma olduğu aşıkardır. Ülkenin genel nüfus azalması iç göçlerin yaşanmasına engel olamamış, İzmir önemli ölçüde iç göç de almıştır. Nüfus azalmasına ek olarak az gelişmiş bir ülke olan Türkiye'de iş gücünün çoğunu erkekler oluşturmaktadır. 1923 yılında erkek iş gücü 1.410.000 kişidir ve nüfusa oranı %18,3'dür. Kadın nüfusu ise 3.410.000 kişi ile toplam nüfusun %41,7'sini oluşturmaktadır³³. “Az gelişmiş ülkelerde nüfusun %40'ını üretime katılamayacak yaşta olanların (15 yaşından küçük ve 64 yaşından büyük olanlar), %30'unu gücünden her alanda yararlanılamayan kadınların, %30'unu asıl üretim unsuru olan erkek iş gücünün oluşturduğu kabul edilir. Az gelişmiş ülkelerde kadının çalışma yeri evidir ve kadının başlıca işi kocasına hizmet etmek, yemek pişirmek ve kocasını yetiştirmektir. Köylerde kadın da erkek gibi tarlada çalışmakla birlikte, ülkenin tüm üretimi içinde kadının payı erkeğin payına oranla çok düşüktür”³⁴. İş gücü yetersizliğine böylece mevcut iş gücünün verimsiz kullanımı da eklenmektedir.

1912–1927 Yıllarında Kentsel Nüfus (1000 kişi)³⁵

	1912	1927	Azalma Oranı %
İstanbul	1125	691	39
I. Bölge (batı), 15 kent*	763	431	44
II. Bölge (orta), 19 kent	574	514	10
III. Bölge (doğu), 17 kent	574	330	43
52 Kent Toplamı	3036	1967	35

*İzmir, Edirne, Bursa, Manisa, Aydın, Turgutlu, İzmit, Adapazarı, Ayvalık, Nazilli, Alaşehir, Tekirdağ, Bergama, Kırkağaç, Balıkesir.

³³ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 88; “...1927'de 1000 kadına 927 erkek düşüyordu...”, Ömer Celal Sarc, “Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve İktisat Politikaları”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, s. 341.

³⁴ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 85.

³⁵ Tezel, *a.g.e.*, s. 100.

Tablodan da izlenebileceği gibi nüfus değişiminin bugünkü Türkiye sınırları içinde en yoğun olarak yaşandığı bölge Batı Anadolu bölgesidir. Bunun ekonomide yansımalarının ortaya çıktığı da görülmektedir. Şehri terk edenler yük de hafif pahada ağır olan eşyalarını götürürlerken, götüremediklerini yok pahasına öncelikle Yahudilere olacak şekilde elden çıkarmaya çalıştılar. Fakat elden çıkaramadıkları büyük miktarlardaki gayrimenkullerini de öylece terk edip, gitmek zorunda kaldılar. Zaten iç göçleri İzmir'e ve Batı Anadolu'ya cezbeden esas neden de bu mallardır³⁶. Mübadele göçmenleri ile Yunanistan'ı mübadele anlaşması öncesinde terke zorlanan Türkler ise oradaki kazanımlarını bırakmaya zorlanarak büyük oranda İzmir'e sığınmışlardı. “*Sığınanların sayısı, ortalama olarak 20.000'e ulaşmıştır*”³⁷. Kamu ve diğer örgütler içindeki millileştirme çalışmalarına da kurtuluştan sonra yeniden hız verilmiş ve birçok oda ile kuruluşlar Türk işçi ve çalışan istihdam etmeye başlamıştır. Doğal olarak bu da iç göçe etki eden nedenler arasında sayılmalıdır³⁸. Bu mübadelenin sonrasında ülkeyi terk eden Rum ve Ermeniler, imkan buldukça İtalyan ve Fransız vatandaşlığı altında tekrar İzmir'e dönüyorlardı³⁹.

1929 yılındaki Dünya Ekonomik Buhranı İzmir'de de etkisini göstermiş, ekonomik sıkıntılar halkın gayri müslüm tebaaya karşı nahoş tutumlar ve davranışlar geliştirmesine neden olmuş ve bu da yabancılar üzerinde etkili olmuştur⁴⁰. Olumsuzluklar neticesinde, özellikle Rum ve Ermenilerin şehri terk etmeleri sonrasında boşalan sektörleri doldurmaya çalışan Türklerden önce⁴¹ Yahudilerin hızlı davranarak bu sektörleri ele geçirmesi nedeniyle Yahudiler, bu defa tepki ile karşılaşılan yeni toplum kesimini oluşturmaktadır⁴².

Nüfus verileri ile ilgili kaynaklar arasında tutarsızlık gözlenmektedir. İlk tutarlı verilere 1927 nüfus sayımı ile ulaşılmakla birlikte İzmir nüfusuna dair bir miktar rakam verebiliriz.

1923 yılı istatistiklerine göre İzmir merkez ilçesinde Müslüman nüfusun 48.131'i erkek, 39.592'si kadındır⁴³. Bu sayıların İzmir ve bağlı köyleriyle birlikte 53.294 erkek,

³⁶ Arı, “Kurtuluş Savaşı...”, s. 274–276.

³⁷ “... mübadele ile, Türkiye'ye göçmen sayısı, 400.000'in üzerindedir... Mübadele yolu ile İzmir'e yerleştirilen göçmen sayısı ise, 32.000 kadardır.”, A.g.e. , s. 278; “ 1923–1924 yıllarında gelen göçmenlerin sayısı 504.964'dür. 1923- 1924 yıllarında göçmen hareketlerinden doğan nüfus artışı 355.113'tür...”, Baran, a.g.e. , s. 121; Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu*, II, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2.baskı, Ankara, Mayıs, 2003, s. 63, göçmen sayısı 1927'de İzmir ili nüfusunun %5,72'sini oluşturuyordu. ; Sema Polat, “1927 Nüfus Sayımı ve İzmir ”, *ÇTTAD*. , II/4–5 (1994–1995), s. 73.

³⁸ Peker, “Cumhuriyet Döneminde...”, s. 285.

³⁹ Pınar, a.g.e. , s. 55.

⁴⁰ Göksu, a.g.e. , s. 158.

⁴¹ Sürgevil, “Tanzimatın...”, s. 79; Behar, a.g.e. , s. 64, Gayrimüslim nüfus oranları 19. yy. sonunda İzmir'de %61,5 iken bu oran 1927'de %13,8'e düşmüştür.

⁴² Pınar, a.g.e. , s. 56.

⁴³ Baran, a.g.e. , s. 237.

44.336 kadına; Gayri Müslimlerde ise 12.834 erkek ve 12.551 kadına denk gelmektedir⁴⁴. İzmir vilayetinin ilçeleri dahil toplam nüfusu 451.449 kişiden ibarettir⁴⁵.

Sema Polat'ın Ticaret ve Sanayi Odası verilerinden derlediği bilgilerin doğrultusunda “İzmir Nüfusu

1339 senesinde, erkek 83.375, kadın 73.363

1340 senesinde, erkek 85.376, kadın 85.310

1341 senesinde, erkek 88.088, kadın 77.881

1926 senesinde, erkek 91.503, kadın 81.271” ’den oluşmaktadır⁴⁶.

1927 sayımına göre İzmir'in genel nüfusu 531.579'dur. %51,2'si erkek olan nüfusun %47,9'u kentlerde, %52,1'de köylerde yaşamaktadır⁴⁷. İzmir merkez kazasında yaşayan 132.516⁴⁸ kişiden Müslüman “...erkekler 64.231'e, kadınlar 55.343'e yükselmiştir”⁴⁹. 1930 yılı belediye seçimlerinde seçmen sayısı 73.000 idi. 1935 nüfus sayımı neticelerine göre İzmir'de şehir merkezinde 287,295 kişi yaşarken nahiye ve köylerde 309,555, toplam 596,850 vatandaş yaşamaktaydı. 12,562 km²'de nüfus kesafeti 48'di⁵⁰. Okuryazar oranı %29,1'dir. Halkın %96,38'i Müslüman, %0,58'i Hıristiyan, %3,62'si de Musevilerden oluşmaktadır⁵¹. Merkez kazanın nüfusu ise 87.592 erkek ve 83.367 kadın olmak üzere toplam 170.959 kişiden oluşuyordu⁵². Bu sayıma göre artık en fazla istihdam sağlayan sektör tarım olmaktan çıkmış, yerine kimya, demir, gıda, dokuma, içki v.b. gibi sanayi kolları geçmiştir⁵³. Türkiye genelinde 1926–1939 arasındaki nüfusun büyüme oranı %2,1'dir⁵⁴. Nüfusun artışı sağlamak üzere insanları bu yönde motive edici haberler basında yer almaktadır⁵⁵.

1935'te Türkiye genelinde nüfusun %16,6'sı, nüfusu 10.000'den fazla olan yerleri tercih ediyordu⁵⁶.

⁴⁴ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, I, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. , 1.baskı, İzmir, Ağustos, 2001, s. 7.

⁴⁵ A.g.e. , s. 35.

⁴⁶ Polat, a.g.m. , s. 69; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi ve Yıllığı 1925–1926, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1926, s. 410; “İzmir vilayetinin maa-mülhakat 340 (924) senesi gayesinde tahakkuk eden nüfus-u umümesi 462.582 Türk, 34.937 Musevi, 1.711 Latin Katolik, 242 Protestan ve 27 si tebaayı Ecnebiyeden olmak üzere cem' an 499.499 dur.”, Cemal Nadir, Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi 1926, Yayına Hazırlayan: Sabri Yetkin, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. , İzmir, Ağustos, 2002, s. 6; “Vilayetin umum nüfusu 277,670 Erkek ve 277,410 Kadın olarak 555,080 kişidir.”, İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928, s. 16.

⁴⁷ İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Bilgi Matbaası, İzmir, 1930, s. 12; Peker, “Cumhuriyet Döneminde...” , s. 286.

⁴⁸ Baran, a.g.e. , s. 238.

⁴⁹ A.g.e. , s. 237.

⁵⁰ İstatistik Yıllığı 1935–1936, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Dereli Basımevi, İzmir, 1937, s. 9.

⁵¹ A.g.e. , s. 28.

⁵² Göksu, a.g.e. , s. 39.

⁵³ Baran, a.g.e. , s. 240.

⁵⁴ Tezel, a.g.e. , s. 100.

⁵⁵ Arıkan, İzmir Basınından... , II/1, s. 61, 198; Peker, “Cumhuriyet Döneminde...” , s. 285, 293.

⁵⁶ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, Türkiye Ekonomisi, s. 72.

Yıllar	Toplam Nüfus	Okur-yazar oranı	Nüfus Artış Oranı %	Nüfusu on binden fazla olan yerlerde yaşayanların oranı
1935	16,2	%20,4	%	%16,6
1945	18,8	%30,2	%1,17	%18,4

Kuruluş yıllarının başında nüfusunun %80'nin köylerde yaşadığı Türkiye⁵⁷ için kentleşme oranlarını gösteren çizelge aşağıda verilmiştir (1913–1950)⁵⁸:

		1913	1927	1940	1945	1950
1	Toplam Nüfus (1.000)	15.324	13.648	17.821	18.790	20.947
2	En az 10.000 nüfuslu kentlerin toplam nüfusu (1.000)	-	2236	3214	3442	3883
3	2/1 (%)	20,0	16,4	18,0	18,3	18,5
4	En az 100.000 nüfuslu kentlerin toplam nüfusu (1.000)	400	845	1135	1386	1721
5	4/1 (%)	9,1	6,2	6,4	7,4	8,2

İş gücü kalitesini doğrudan etkileyen eğitimin temelini oluşturan okuryazarlık durumuna ilişkin veriler de hiç iç açıcı değildir. “1935 Genel Nüfus Sayımına göre İzmir’de altı yaşın üzerinde olan nüfusun büyük çoğunluğu (%65) okuma yazma bilmemektedir. Konuya cinsiyet açısından baktığımızda, erkek-kadın nüfus arasında önemli bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Örneğin altı yaş üzerindeki erkek nüfusun yüzde 48’i okuma-yazma bilirken, kadın nüfusta bu oran yüzde 22’ye düşmektedir. Ancak her sayım yılında okuma-yazma bilen erkek ve kadın nüfus oranları hızla artmıştır”⁵⁹. Özellikle 1929 yılı ve sonrasında arttırılan vergiler halkın çocuklarını okutmasına engel olacak seviyedeydi⁶⁰.

Bu nedenle kuruluş yıllarının başlangıcında İzmir’de çalışanların büyük çoğunluğu uzman adı ile yabancılardan oluşmaktaydı. “*Ecnebi müessesat gayr-i Türklerle tıka basa dolu olup bütün müessesat-ı ecnebiye gayri Müslim ve gayri Türk adem kullanıyor(du). Hangi*

⁵⁷ Türkan Çetin, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanununun Çıkarılması”, *ÇTTAD.*, II/4–5 (1994–1995), s. 30–31.

⁵⁸ Tezel, *a.g.e.*, s. 130; M. Ögüt Yazman, *Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, TİSA Matbaacılık, Ankara, 1974, s. 357’deki tablo daha sadedir:

Yıllar	Köylü Nüfusu	Toplam Nüfus İçindeki Pay	Şehirli Nüfusu	Toplam Nüfus İçindeki Pay
1923	10.298.904	76,9	3.089.174	23,1
1927	10.347.224	75,8	3.301.046	24,2
1935	12.360.883	76,5	3.797.134	23,5
1940	13.474.701	75,6	4.346.249	24,4

; “...İstanbul ve İzmir. Bu kentlerde yaşayanların toplamı, nüfusun yalnız yüzde 6,2’sini oluşturabiliyordu. Oysa Yunanistan’da 1928’de aynı büyüklükte kentlerde oturanların nüfustaki payı yüzde 15,4’ü bulmaktaydı.”, Sarc, *a.g.m.*, s. 342.

⁵⁹ Peker, “Cumhuriyet Döneminde...”, s. 290.

⁶⁰ Göksu, *a.g.e.*, s. 39–40.

müesseye baksanız en sefil hidemat Türklerde, en yüksek vazaif de yabancılarda idi. Diğer işletmelerde de durum pek farklı olmadığı... 1927 yılında, İzmir’de faaliyette bulunan Türk anonim şirketleri ve kooperatiflerde 104 Türk, 32 yabancı; yerli şirket şubelerinde 142 Türk, 9 yabancı; yabancı şirket şubelerinde de 27 Türk ve 28 yabancı”nın çalıştığı görülüyordu⁶¹.

Cumhuriyet Dönemi sayımlarına göre İzmir’in nüfus durumu şu şekildedir⁶²:

Sayım Yılı	İzmir Toplam Nüfusu	İzmir Şehir Nüfusu	İzmir Kentsel Nüfus	İzmir Köysel Nüfus	Nüfus Artış Hızı (%)			
					Toplam	İzmir	Kent	Köy
1927	531579	153845	100599	277135	-	-	-	-
1935	596850	170559	116336	309555	14,6	13,3	18,3	13,8
1940	640107	183762	119976	355419	14,0	14,5	6,1	16,9

Üç büyük şehrin nüfus artış durumu ise aşağıdaki gibidir⁶³:

Yıllar	İstanbul	Ankara	İzmir
1927	690.857	74.553	153.924
1935	741.148	122.720	170.959
1940	793.949	157.242	183.762

1927 yılı sayımlarına göre mesleklere göre dağılım ise:

		Türkiye Geneli ⁶⁴	İzmir ⁶⁵
Çiftçi	:	4.368.061	129.898
Sanayi Amelesi	:	299.369	24.162
Tüccar	:	257.355	22.289
Serbest Meslek	:	52.663	3.303
Memur	:	64.434	3.881
Hakim	:	9.999	662
Ordu	:	162.265	13.519
P.T.T.	:	14.818	1.709
Muhtelif	:	122.281	8.978
Yekün	:	5.351.215	208.307

1935 yılı rakamlarına göre İzmir Vilayetinin vilayet genel toplamının mesleklere göre dağılımı ise⁶⁶:

⁶¹ Kurt, a.g.e. , s. 14.

⁶² Peker, “İzmir’in...”, s. 281.

⁶³ Yazman, a.g.e. , s. 362; Bilgin Çelik, Cumhuriyet Döneminde Aydın’ın Sosyo-Ekonomik, Kültürel Yapısı (1923–1950), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1996, s. 40.

⁶⁴ Walker D. Hines ve diğerleri, Türkiye’nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki 1933–1934, III/V, VI, VII, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1936, s. 231.

⁶⁵ İzmir Vilayeti 1929–1930 Senesi İstatistik Yıllığı, s. 60–61; Polat, a.g.m. , s. 74, s. 73, “ çiftçi ailelerin sayısı 55.002, çiftçi nüfusun toplamı ise 240.073’dür.”.

⁶⁶ İstatistik Yıllığı 1935–1936, s. 30; Türkiye’deki İş Gücünün Sektörel Dağılımındaki Değişmeler (Yüzde olarak)

Toprak Mahsulleri	:	144.516
Sanayi ve Küçük Sanatlar	:	50.986
Ticaret	:	19.559
Nakliye ve Muvasala	:	11.432
Umumi İdare ve Hizmetler, Serbest Meslekler	:	27.423
Ev İktisadiyatı, Şahsi Hizmetler	:	3.355
Mesleksiz, Mesleği Meçhul veya Gayri Muayyen	:	329.574
Yekün	:	596.850

“İzmir, Aydın, Saruhan, Menteşe, Burdur vilayetlerinin tamamen, Isparta, Afyonkarahisar, Kütahya ve Balıkesir vilayetlerinin bir kısmından teşekkül eden İzmir iktisadi muntkasının”⁶⁷, yaklaşık 93.907 km².yi bulan yüz ölçümü üzerine 1923–1930 yılları arasında düşen nüfus miktarı ise 2.338.305 kişiyi bulmaktadır⁶⁸.

Toplumsal yapı dört gruptan oluşmaktaydı. Bunlar: “ağalar ve eşraf, şeyhler ve din adamları, aydınlar ve büyük çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu halk”⁶⁹.

B- İDARİ YAPI

“İzmir vilayeti, merkez vilayetle Urla, Ödemiş, Bayındır, Bergama, Tire, Çeşme, Seferihisar, Foçateyn, Karaburun, Kuşadası, Kemalpaşa ve Manisa kazalarından müteşekkildir”⁷⁰.

İdari yapıyı içeren iki ana unsur vardı. Bunlardan birisi vilayet diğeri de belediyedir. Bu iki ana unsur savaş ve işgal sonrası her yönden harap olan İzmir’i yeniden ayağa

Sektörler	1927	1935	1945
Tarım	81,6	81,8	80,4
Sanayi	6,0	8,2	7,3
Hizmetler	12,4	10	12,3

Tablo için bkz. Yazman, a.g.e. , s. 275

⁶⁷ Ticaret Salnamesi 1927, s. 488.

⁶⁸ Ferlal Örs, “Büyük Buhrandan Savaşa”, *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, s. 121.

⁶⁹ Türkan Çetin, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü”, *ÇTTAD.* , I/3 (1993), s. 176.

⁷⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi ve Yıllığı 1925–1926*, s. 410; “**Taksimati Mülkiye**

İzmir vilayeti, merkezi vilayet olan İzmir kazası ile birlikte on beş kaza ve yirmi altı nahiyeden mürekkeptir.

*Bunlardan Burnava ve Seydiköy İzmir merkez kazasına; Birgi, Adahide, Kiraz, Beydağı nahiyeleri Ödemiş kazasına, Gül-Bahçe nahiyesi Urla kazasına, Kınık, turanlı, Kozak, Reşadiye, nahiyeleri Berğama kazasına; Gökçen nahiyesi Tire kazasına; Barbaros ve Alaçatı nahiyeleri Seferihisar kazasına; Yeni Foça nahiyesi Eski Foça kazasına; Küçük Bahçe ve Mordoğan nahiyeleri Karaburun kazasına; Akıncılar (Selçuk) ve Davut nahiyeleri Kuşadası kazasına; Altınova ve Çandarlı nahiyeleri Dikili kazasına; Dağ kızılcı ve Deyirmendere nahiyeleri Torbalı kazasına; Ali ağa nahiyesi Menemen kazasına merbut olup Bayındır ve Kemalpaşa kazalarının nahiyesi yoktur.”, *İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928*, s. 15–16.*

kaldırarak taze Türk devletinin gücünü ve onurunu da kurtaracaktı. Devlet kentsel gelişimi yerel otoritenin tekeline bırakmıyor, onları sürekli denetliyordu⁷¹.

İşgal dönemi Valisi İzzet Bey göreve başlar başlamaz Yunanlıları öven konuşmalar yapmış, onları kazanmak için büyük çabalar sarf etmişti. Uygulamalarında Yunanlılara ve yerli Rumlara oldukça müsamaha göstermiş olmasına karşın Birinci Dünya Savaşı süresinde baskı altında kalan bu unsurların güvenini kazanamamıştır. Yerli Rumların ve Yunanlıların şüphe ile baktıkları Vali İzzet Bey⁷² Rum taraftarı davranışlar nedeni ile Türk halkı tarafından da sevilmemiş ve hiç bir zaman kendilerine vali olarak kabul edilmemiştir. Abdülhalik Renda şehrin kurtuluşundan sonra İzmir'in Cumhuriyet tarihindeki ilk valisi olarak İzmir valiliğine tayin edilmiştir⁷³.

Valilik makamını uzunca bir süre Kazım (Dirik) Paşa işgal etmiştir (27 Mart 1926–7 Ağustos 1935). Kendisinin zamanında son derece faydalı işler yapılmıştır. “İzmir’e damgasını vurmuş valilerimizdendir. İzmir’in her ilçesinde, bucağında ve köyünde mutlak bir eseri vardır. Eğitime önem vermiş, İzmir’e hizmet ettiği sürece bir çok köyü okula, yola, suya kavuşturmuştur. Halkla bütünleşmiş, inandırıcı olarak pek çok konuyu halkla birlikte halletmiştir”⁷⁴.

Belediyeye gelince; artan ticaret hacmi ve başta İngiliz tüccarlar olmak üzere yabancı tüccarların 1860 yılından itibaren verdikleri dilekçeler nedeni ile daha önce “İzmir’de kurulmuş ve işleyen belediye örgütü” 1864 yılında yabancı ve azınlıkların istekleri doğrultusunda İstanbul modeline uygun bir hale getirildi. Yabancılar bu tarihten sonra da Belediye Meclisi’nde daha fazla etkinlik için çaba sarf ettiler. “...İzmir Ticaret Mahkemesi’nin üç üyesinden birini kendi aralarında seçme ayrıcalığını” da kazanmışlardı⁷⁵. Zaten çoğunlukla azınlıklara hizmet veren “belediye örgütü” artık nerede ise tamamen yabancılar ve azınlıklar için çalışıyordu. “... Belediye zabıta memurları Frenk Mahallesi ile

⁷¹ Serçe, *a.g.e.* , s. 200–206; İzmir Osmanlı İmparatorluğu’nun idari sistemi içinde Aydın Vilayetinin merkezi olup bu vilayete bağlı kazalar için bk. Tevfik Çavdar, “Mütareke ve Milli Mücadele Döneminde Osmanlı Ekonomisi ve İzmir”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, 21–23 Kasım 1985, s. 122.

⁷² Berber, *a.g.e.* , s. 108–110.

⁷³ Mehmet Ali Keskin, *İzmir Valileri*, iki baskı mevcuttur, ilki İzmir, 1989, s. 90; diğeri, Mehmet Gazetecilik ve Matbaacılık, İzmir, 1992’dir. Bundan sonra atıflar ikinci baskıya yapılacaktır. , s. 81–88, 11 Ekim 1922–8 Ağustos 1923 tarihleri arasında. Renda’dan sonra bu göreve sırasıyla Hüseyin Aziz Akyürek, İhsan Paşa, Kazım Dirik, Fazlı Güleç getirilmiştir. ; Valiler Cumhuriyet Halk Fırkası ve Ankara’nın politikalarına ters düşecek uygulamalardan kaçınmaktadır, Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Furka Hatıraları*, İletişim yay. , 3.baskı, İstanbul, Aralık, 1994, s. 65.

⁷⁴ Keskin, *a.g.e.* , s. 84.

⁷⁵ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, s. 71; Şerife Yorulmaz, “XIX. Yüzyıl’da Kozmopolit Bir Ticaret Kenti: İzmir”, *ÇTTAD.* , I/3 (1993), s. 138.

Kordon, Başdurak, Kemeraltı gibi işlek yerlerde vazife görüyor ve şehrin diğer yerleri ihmal ediliyordu”⁷⁶.

İzmir’in işgal yıllarındaki Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa’ydı. İlhami Soysal’ın “*Kurtuluş Savaşı’nda İşbirlikçiler*” adlı eserinde “150’likler” listesine sığmayanların 9. sırasında adı geçen İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa’yı⁷⁷ “*İzmir halkı pek sevmezdi. Bu zatın Yunanlılarla teşrik-i mesai etmesi işgal kuvvetleri komutanı ile münasebet idame etmesi hoş karşılanmazdı. Hakikatte kendisi bazı vakalarda kurşuna dizilmesi melhuz olan kimseleri kurtardığı rivayet edilir.*

Bu zat işgal senelerinde günün felaketli şartları içinde bazı hizmetler edebilmiştir. Hacı Hasan Paşa mesut istirdat gününden 72 saat önce, yani 6 Eylül 1922 Çarşamba sabahı körfez vapurlarından birini Güzelyalı’ya yanaştırarak zati eşyasını yükledi ve vapurla Midilli adasına kaçtı. Bu vapur böylelikle Yunanlılar tarafından müsadere edildi”⁷⁸.

İzmir’in kurtuluşunun arkasından boşalan Belediye Başkanlığı’na İzmir Askeri Valisi tarafından geçici bir heyet atandı ve yeni heyet seçilinceye kadar Vali Abdülhalik Bey başkanlığı üstlendi. Seçimler sonrası Şükrü Kaya ilk başkan olarak seçiliyordu⁷⁹.

İzmir Belediyesi uzunca bir süre nakit sıkıntısı çekmiştir. Bu sıkıntı nedeni ile gerek basın, gerekse halk tarafından ciddi biçimde eleştirilere maruz kalmıştır⁸⁰. Eleştirilerin dışında bu dönemde gerçekten de belediye harap olmuş İzmir’i yeniden mamur edebilecek donanımdan yoksundu. Bütçe itibari ile de şehri yeniden imar ederek geliştirebilecek güce sahip bulunmamaktadır. Bütçe girdilerini artırma gayretleri içine giren belediyenin bazı kanunsuz uygulamaları şehirdeki ticari faaliyetlerde aksaklıklara neden oluyor ve eleştiriliyordu⁸¹. Ancak 1930 seçimleri ile Behçet Uz’un belediye başkanlığına seçilmesi şehir

⁷⁶ Alim, a.g.e. , s. 102.

⁷⁷ İlhami Soysal, *Kurtuluş Savaşı’nda İşbirlikçiler*, İstanbul, Aralık, 1985, s. 117–120.

⁷⁸ Bilget, a.g.e. , s. 27.

⁷⁹ Serçe, a.g.e. , s. 173–175.

⁸⁰ Anadolu, 16 Mayıs 1932; M. Kamil Dursun, *İzmir Hatıraları*, s. 136; Arıkan, *İzmir Basınından...* , II/1, s. 328.

⁸¹ Serçe, a.g.e. , s. 228, 230–243, gelir–gider durumu aşağıdaki gibi olup, detayları s. 230–244’de incelenebilir.

<i>Sene</i>	<i>Gelir</i>	<i>Gider</i>	<i>Sene</i>	<i>Gelir</i>	<i>Gider</i>
1923	395.394,91	380.730,37	1931	1.326.797	1.188.735,00
1924	590.003,15	643.008,00	1932	1.429.572	1.427.305,00
1925	1.268.326,45	1.478.319,00	1933	884.376	1.044.822,00
1926	2.138.759,77	2.721.197,00	1934	1.293.021	1.291.250,00
1927	2.090.560,28	2.677.078,00	1935	1.138.801	1.149.979,00
1928	1.858.809,90	2.408.936,00	1936	1.286.238	1.051.852,00
1929	1.186.609,05	1.656.242,00	1937	1.480.880	1.304.604,00
1930	1.179.044,89	1.928.954,95	1938	1.546.146	1.408.649,00

Belediye varidatı 1341 yılı için bk. C. Nadir, a.g.e. , s. 9; “*İzmir vilayetinin 12 kazasıyla birlikte 340 senesine ait umum varidatı hususiyesi 406.435 lira olup yalnız nefsi İzmir’in varidatı hususiyesi 168.117 lira*

için yeni bir çığır açmış, basına getirilen yasaklamalarla eleştirilerin azaltılması da, çalışmaları kolaylaştırıcı bir etken olmuştur⁸². Behçet Uz'un başkanlığı on yıl sürmüş ve İzmir'in imarı, kentsel gelişimi hususunda önemli açılımlar sağlanmıştı⁸³. Kamu hizmeti açısından da İzmir Belediyesi 1930'lu yıllarda artan bir ivme ile hizmet verme sürecine girmiştir⁸⁴.

Osmanlı döneminde İzmir'in idare ağının en küçük birimini diğer sancaklarda da olduğu gibi köy ve mahalle muhtarlıkları oluşturmaktaydı. “Her yıl mart ayında köy ve mahallelerdeki muhtar ve ihtiyar heyetlerinin seçimleri yenileniyordu. Ya yeniden eskileri iş başına getirilir veya yeni kişiler seçilirdi. Seçilenlere kaymakam tarafından birer buyruldu veriliyordu. Ancak İzmir gibi kanunun, medeniyetin en ziyade işlemesi gereken bir yerde bile muhtarlık seçimlerine yeterince önem veril”miyordu⁸⁵.

Cumhuriyetin kabulünden kısa bir süre sonra Köy Kanunu ilan edildi. Kanunun uygulamaları sayesinde köyler de ilk defa olarak birer tüzel kişilik olarak kabul edilmiş, örnek köyler oluşturulmuş ve uzun süredir çözüm bekleyen köy sorunlarına çözüm oluşturmuştur⁸⁶.

C- KAMU HİZMETİ GÖREN KURULUŞLAR VE ESNAF ODALARI (ESNAF VE TİCARET ODALARI)

Cumhuriyetin kurulduğu ilk on yıl içinde kamu hizmeti gören kuruluşların hizmetlerinin düzenlenmesi hususlarını ele alan kanunlar açısından son derece önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Yeni düzenlemelerle örgütlenme usulleri ve toplumsal ilişkilerin kuralları ortaya konmuştur⁸⁷. Kamu hizmeti gören kuruluşlar Osmanlı İmparatorluğu

varidatı umumiyesi de 2.186.224 adet lira olup 1341 senesine ait belediye varidatı da 1.818.246 adet liradır.”, *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi ve Yıllığı 1925–1926*, s. 411; Dursun, *a.g.e.*, s. 130–131; Arıkan, *İzmir Basınından...*, II/1, s. 348–349; Ülker Baykan Seymen, “Tek Parti Dönemi Belediyeciliğinde Behçet Uz Örneği”, *Üç İzmir*, s. 301; Kurt, *a.g.e.*, s. 288, yangın gibi sebeplerle alt yapı tesislerini kaybeden bir kısım firmalar, zarar ettiklerini beyan ederek belediyeye vermeleri gereken payı vermemek için çaba sarf ediyorlardı.

⁸² *A.g.e.*, s. 301.

⁸³ Serçe, *a.g.e.*, s. 213, 1930 sonlarında İzmir belediyesi sınırlarına Karşıyaka da dahil edilerek sorumluluk sahası genişletiliyordu. ; Seymen, *a.g.m.*, s. 297–321.

⁸⁴ *A.g.e.*, s. 294.

⁸⁵ Alim, *a.g.e.*, s. 44.

⁸⁶ Türkan Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Köylü Politikası (1923–1950)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1997, s. 25–31, bu kanun uygulanmaya başlandıktan sonra köylerde yapılanlar için bk. s. 26; “...18 Mart 1924 ve 442 sayı ile kabul edildi. Kanunun kabul edilmesinin ardından 100 bin nüsha çoğaltılarak her köye gönderildi. 27 Mart 1340’ta Kanun Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.”, Çetin, “Cumhuriyetin ...”, s. 33.

⁸⁷ Kepenek, *a.g.e.*, s. 39.

döneminden itibaren sürekli olarak imtiyazlı şirketlere tevdi edilmiştir. Bunlar Cumhuriyetin ilanından sonra yerli burjuvazi ortaklıkları ile Türkleştirilme yoluna gidildi.

“1920’li yıllar, İzmir’de kamu hizmetleri alanında şirketleşmenin en yoğun olduğu dönemidir. Özellikle 1923–1927 sürecinde, İzmir’de kentsel hizmetleri yerine getirmek için kurulan şirket sayısında ve konulan sermaye açısından önceki yıllara oranla daha yoğun bir anonim şirketleşme hareketi görülmektedir”⁸⁸. Türkiye’de kamu hizmeti gören kuruluşların %20-30’unun İzmir’de faaliyet göstermesine karşılık⁸⁹, sermaye yetersizliği ve ardından gelen 1929 Dünya ekonomik Buhranı ile imtiyazlı şirketlerin ihtiyaca cevap veremez hale gelmesi, devletçi politikaları zorlamıştır. Netice olarak kamu hizmetleri belediyelerin kontrolüne terk edilmiştir⁹⁰.

1925–1926 Devlet salnamesine göre İzmir şehrinde aşağıdaki cemiyetler faaliyette bulunuyorlardı⁹¹. “İzmir şehrinde Türk Ocağı, Türk Tayyare Cemiyeti, Türk İdman Yurdu, Simsarlar Cemiyeti, Aydın Demiryolu İşçiler ve Memurin Birliği, İzmir Kulübü, Muhacirin İslamiye İskan ve Teavün Cemiyeti, Milletçi ve Muhacirin Amele Cemiyeti, Eczacı Kalfaları Kardeşlik Yurdu, Tütün Amele Cemiyeti, Ticaret ve Sanayi Borsası Simsarları Cemiyeti, Verem Mücadele Cemiyeti, Yardımcı Hemşireler Cemiyeti, Türk Gençler Birliği, Müstecirin Müdafaa Hukuk Cemiyeti, Yalılar Türk Kulübü, Kasaba Şimendifer Fabrikası Amele Birliği, Türkiye Çiftçiler Birliği, Tramvay İşçileri Cemiyeti, Kundura ve Dikici Cemiyeti, Bornova Yetimleri Koruma Cemiyeti, Rıhtım Şirketi Müstahdimin Teavün Cemiyeti, Seracılar Cemiyeti, Muhacirin İslamiye ve Muavenet Yurdu, Halk Kulübü, Yılmaz Otomobil Şoförler ve İşçileri Birliği, Liman Vapur ve Kömür Amele Cemiyeti, Binek Arabacılar Cemiyeti, Karşıyaka Gençler Birliği, Üzüm ve İncir Kutucu Esnaf ve Amele Cemiyeti, Yük Arabacıları Cemiyeti, Üzüm ve İncir Paçalcılar Teavün Cemiyeti, Ekmekçi Fırıncı Esnaf Cemiyeti, Umum Muaveneti (...) Esnaftı Cemiyeti, Muavenet Amele Cemiyeti, Maden Kömürü Tahmil ve Tahliye Amele Cemiyeti, Karşıyaka İdman Ocağı, Mütakaid (Emekli) Zabitan Teavün Cemiyeti, Emekçiler Derneği, Altay İdman Yurdu, Belene Birriyet (Azat) Cemiyeti Hayriyesi, Bayraklı Karyesi İdman Yurdu, Türk Debağ Boyacı Esnaftı, İstiklal Harbi İhtiyat Zabitan Teavün Cemiyeti, Harikzedeler Birliği, İzmir İdman Yurdu, Hilal Terbiye Bedeniye Yurdu, İzmir Liman Rıhtım İthalat ve İhracat Amele Cemiyeti, İmalatı Harbiye İşçileri Hasta Sandığı Cemiyeti, Siyah Müselles Futbol Kulübü, (...) Esnaftı Cemiyeti, Darülmualimin ve

⁸⁸ Kurt, a.g.e. , s. 453.

⁸⁹ Tezel, a.g.e. , s. 107; Kurt, a.g.e. , s. 452.

⁹⁰ Serçe, a.g.e. , s. 291.

⁹¹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi ve Yıllığı 1925–1926, s. 422–423; İzmir’de mevcut cemiyetler için bk. M. Ziya Lütfi, İzmir Muntakası Ticaret ve İktisadiyatı, İtimat Matbaası, İzmir, 1929, ks. 2, s. 204T. Çavdar, “Mütareke ...”, s. 139.

Darülmualimat Mezun ve Mezuneleri Deneği, İzmir Türk Terzileri Cemiyeti, Posta ve Telgraf Teaviün Cemiyeti, Darül Temsil Heyeti, Bahriye Birliği, Murakıb Bahriye Türk Katipleri Cemiyeti, Altın Ordu Cemiyeti, Altın Ay Cemiyeti, İzmir Deniz Vapur Seğ (Çalışmak) ve Sükun Amele Teaviün Cemiyeti, İzmir Gümrüğü Hamalları Teaviün Cemiyeti, İzmir Dış Tabipleri Cemiyeti, Hüsnü İdare (Bonvolonata) Cemiyeti, İzmir İnşaat ve Madeni Mevad Amele Teaviün Cemiyeti, İzmir Türk Ticaret Birliği, İzmir Fukaraperver Cemiyeti, İsmet Spor Kulübü, İzmir Musevi Yetimhanesi Heyeti Hayriyei Nısfıyesi, Boks Salonu, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı İzmir Heyeti Merkeziyesi, İzmir Türk Komisyoncular Birliği, Karşıyaka Avcılar Kulübü, Sakarya Spor Kulübü, İzmir Müstakil Liman Vapur Amelesi Teaviün Cemiyeti, Türk Mühendis Mimar Birliği, İzmir Dellal (Birinin Malını Bağırarak Satan) Pazarı Esnaftı Cemiyeti, İzmir Müstakbelin Cemiyeti, İzmir ve Havalisi Avcılar Cemiyeti, Zafer Spor Kulübü Mevcuttur.”

Bu kuruluşların tamamı toplumsal yaşamı etkilemekteydi. Ancak bunların bir kısmı ekonomik yaşantıda daha fazla etkinliğe sahip bulunmakta olduğundan bunları burada ele almayı uygun gördük.

1- İZMİR TİCARET (VE SANAYİ) ODASI

İzmir’de en yoğun sektörü oluşturan ticaretin düzenlenmesi ve kurumsallaşması için oluşturulan, faaliyetlerine 1880’li yıllarda Fransızların öncülüğünde Kordon’da başlayan İzmir Ticaret Odası’nın, yabancı etkisi, hatta **yabancı kontrolündeki** uygulamaları ancak 1922 yılındaki yangınla birlikte son bulmuştu⁹². Odalar ve borsalar içinde en eskilerinden birisini oluşturan İzmir Oda ve Borsasında⁹³, yönetimde 1 Kasım 1922 tarihine kadar sürekli yabancılar ve azınlıklar söz sahibi olmuşlardır⁹⁴. Yangında yanan oda binanın yenisi, eski yerinde yeniden yaptırılarak, 1927 yılında tekrar hizmete giriyordu⁹⁵.

⁹² Yoğun bir faaliyet içinde olmayan İzmir Türk Ticaret Birliği ve İzmir Türk Tüccar Kulübü’nün faaliyetleri için bk. Erkan Serçe, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir ve İzmir Ticaret ve Sanayi Odası”, *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, s. 71–73, s. 85, ayrıca 1925 yılında çıkarılan kanuna göre odaların gelirleri şu kalemlerden oluşmaktadır: 1. Senelik kayıt ücretleri, 2. Harçlar ve nakdi cezalar, 3. Bağış ve yardımlar, 4. Odalarca kurulup idare olunan müesseseler, 5. Odalarca tahsil olunacak resim, 6. Çeşitli gelirler.

⁹³ “*Diğerleri 926 senesinde teşekkül etmiştir.*”, Lütfi, *a.g.e.*, ks. 2, s. 130.

⁹⁴ Alim, *a.g.e.*, s. 174; Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu*, s. 80; Aksoy, *Bir Kent...*, s. 216; Yaşar Aksoy, “İzmir’de İlk Ulusal Ticaret ve Ticaret Odasının Öyküsü”, s. 56–60; Bülent Varlık, “İzmir Ticaret Odasının 100 Yılı”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21–23 Kasım 1985*, s. 220; 9 Eylül yangınında oda binası ve arşivi de yanmıştır, Ülker Zengin Sönmez, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1998, s. 35.

⁹⁵ Funda Barbaros ve diğerleri, *Ege Bölgesi Sanayi Odası’nın 50. Yılı*, s. 17.

9 Ağustos 1925 tarihine kadar İttihat ve Terakki Partisinin çıkardığı kanun çerçevesinde faaliyetlerini yürüten oda, bu tarihten sonra Cumhuriyet hükümetinin Ticaret ve Sanayi Odaları Kanununa göre yönetilmiştir. Buna göre “*mesleki ahlak ve tesanüdü korumak, mesleki faaliyetlerle ilgili yasa, kararname, tüzük ve diğer hususlarda ilgili mercilerle işbirliği yapmak, ticareti ilgilendiren haber ve bilgileri tüccarlara iletmek, ticari sanayi ve öteki iktisadi kollarda istatistiki bilgiler toplamak gibi görevleri üstlenmiştir*”⁹⁶. 1926 yılından başlayarak İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuasının Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanması başlamıştır. İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası ile bilgilendirme görevini yapmaya çalışmıştır⁹⁷.

Ticaret Odasınınca “*kentin aydınlatılması ve suyu konularında düşünceler ortaya konulmuş, elektrikli bir tramvay şebekesinin kurulmasından yana tavır alınmış, 1922 harikinin sureti zuhuru hakkında Polis Müdürlüğü tarafından yapılan soruşturmaya cevap verilmiş, telefon idaresinin abonelerden tahsil ettiği ücretin “fahiş” olduğu açıklanarak indirilmesi istenmiş, limanın genişletilmesi için çaba harcanmış, çeşitli yasa tasarı ve teklifleri üzerine görüş bildirilmiş, odaların çekecekleri telgraflardan ücret alınmaması için İktisat Vekaletine birkaç kez müracaat edilmiş, Hakkı Nezih Bey’in hazırladığı Ticaret Kamusu adlı eserin yayınlanmasına ön ayak olunmuştur*”⁹⁸. Avrupa yayınlarında Türkiye ürünleri aleyhinde yapılan yayınlar takip edilerek bunlara cevap verilmesine, dış kamuoyunun aydınlatılmasına çalışılmaktadır. 1926 yılında Ankara’da yapılan odalar toplantısına bir rapor sunulmuştur. Bu rapor o sene oda tarafından yapılan önemli faaliyetlerden birisini teşkil etmiştir. Öncelikli olarak İzmir’in sorunları ele alınmış, daha sonra Türkiye’nin ekonomik sorunları ele alınmıştır. Bu raporda “... *Bankaların almakta olduğu faiz ve komisyonların yüksek olduğu, yılda %36–40’a kadar ulaştığı belirtilmekte, bu duruma bir çare bulunması istenilmektedir*” Tedavüldeki para azlığından da yakınılmaktadır. Ulaştırma maliyetlerinin yüksekliğinden, bunun sebeplerinden ve düşürülmesi gerektiğinden bahis edilmektedir⁹⁹.

Çağdaş fuarcılık anlayışının nüvesini teşkil eden 9 Eylül Sergisi de ilk defa olarak 1927 yılında açılarak, İzmir Fuarının temelini oluşturmuştur¹⁰⁰.

⁹⁶ Ticaret odasınınca hazırlanan raporlardan bir örnek olarak: “İzmir’in Rüsümât Antreposu Hakkında Odamızın Raporu”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/1 (Ocak, 1926), s. 8, “*Ticaret Vekaleti İzmir’de inşa edilecek Rüsümât Antreposu hakkında İzmir Ticaret ve Sanayi Odasının mütalağasını sormakla odamız Vekalet sureti aşağıda yazılı raporu 8 Kanunuevvel 1925’de takdim etmiştir...*”; Barbaros, *a.g.e.*, s. 18, 36; Varlık, *a.g.m.*, s. 222.

⁹⁷ “Mecmuamızın Mahiyeti Gayesi”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/1 (Ocak, 1926), s. 1.

⁹⁸ Sönmez, *a.g.e.*, s. 35–36.

⁹⁹ Varlık, *a.g.m.*, s. 222.

¹⁰⁰ *A.g.m.*, s. 223.

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası, odayı ziyaretinde Atatürk'e 1931 yılında ekonomik durumu izah eden bir rapor sunmuştur. Raporda buhran ve ağır vergi yükünün İzmir ekonomisine etkileri konularına değinilmiştir¹⁰¹. 1930 yılında odaya kayıtlı 2072 adet firma bulunmaktadır. Aynı tarihte şehirde faaliyette bulunan 318 simsarın 86'sı gümrük simsarıdır. 13 banka ve 2144 çeşitli esnaf ve tüccar mevcuttur¹⁰². İzmir Ticaret ve Sanayi Odası sadece İzmir'in değil bütün Türkiye'nin ticari ve iktisadi gelişimi için katkı sağlamıştır¹⁰³. Odanın davetlisi olarak, Eylül 1933'te İzmir'i 300 Yunanlı tüccar ziyaret etmiştir. Bunun neticesinde her iki ülke tüccarları arasında bir yakınlaşma sağlanmıştır¹⁰⁴.

Aşağıda 1923 yılında odaya kayıtlı tüccarların durumunu gösteren çizelge sunulmuştur¹⁰⁵:

İzmir Ticaret ve Sanayi Odasına Kayıtlı Tüccarların Ticaretini Yaptıkları Ürün ve Mallara Göre Dökümü									
Türk Tebaasından					Ecnebi Tebaasından				Ticaret ve Sanayi Türü
İcmal	İslam	Musevi	Hristiyan	Toplam	İslam	Musevi	Hristiyan	Toplam	
118	89	21		110		1	7	8	Üzüm, incir, palamut, afyon, meyan kökü, yaprak tütün
54	49	2		51			3	3	Zahire, dakik, mısır malları
13	13			13					Zeytin, sabun, helva, tahin, tuz tahinatı
8	8			8					Kereste, kutu ve bilumum inşa maddeleri
18	15	3		18					Kösele, deri, debagat, kavafiye, kundura
8	4	3		7		1	1	1	Boya, ıtriyat, baharat, ecza, tıbbi aletler, av eşyası
9	6			6		1	2	3	Urgan, sicim, kanaviçe, çuval
15	11	2		13			2	2	Kağıt, sigara kağıdı, kibrit, gaz yağı, benzin
7	5	1		6			1	1	Elektrik, telefon, velespit, otomobil, alat ve mekanik aletler, demir, bakır
5	3	1		4			1	1	Banka ve sarraflık
9	4	1		5		3	3	4	Vapur acenteliği, deniz taşımacılığı
238	182	38		220		6	15	18	Muhtelif emtia
502	389	72		461		3	35	41	Yekun

Ticaret ve sanayi odasının sosyal alanda da faaliyetleri görülmektedir. Dayanışma faaliyetleri alanında yangından zarar görenlere yardım maksadı ile heyet oluşturuldu¹⁰⁶.

¹⁰¹ Örs, *a.g.m.* , s. 138–139; Sönmez, *a.g.e.* , s. 36.

¹⁰² 1930 yılında İzmir şehrinde faaliyette bulunan toplam 2072 firmadan 95'i fevkalade, 87 birinci, 125 ikinci, 449 üçüncü, 929 dördüncü, 1387 beşinci sınıf firmalar mevcuttur. Birinci sınıf resmi 42, hususi 7; İkinci sınıf resmi 182, hususi 7; üçüncü sınıf resmi 28, hususi 1 ve 86 gümrük simsarı vardır. , Örs, *a.g.m.* , s. 124.

¹⁰³ Bilget, *a.g.e.* , s. 85–86.

¹⁰⁴ Türk-Yunan Ticaret Ofisi'nin faaliyetleri için bk. Örs, *a.g.m.* , s. 155.

¹⁰⁵ *1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği*, II, s. 105; Serçe, "Cumhuriyetin ...", s. 61.

¹⁰⁶ *A.g.m.* , s. 63.

2- İZMİR SANAYİ BİRLİĞİ

İzmir Ticaret ve Sanayi Odasının, isminde mevcut olan sanayi işlerine yukarıda değinilen yoğun faaliyetleri nedeni ile vukufiyetinde yetersiz kalması böyle bir teşkilatın kurulmasında önemli bir etken olmuştur¹⁰⁷.

11 Eylül 1927 tarihinde tüzüğünü kabul ederek resmen kuruluş aşamasına giren birlik meclisinin 31 Ağustos 1927 tarihinde icra edilen ilk toplantısına katılan sanayicilerin isimleri şöyledir¹⁰⁸:

“Sanayi kuruluşları:

Zeytin Tasirhaneleri: Bornova’da yağhane sokağında tasirhane sahibi Hoca İsmail Hakkı Efendi,

Prina Fabrikaları: Baki ve Yahya Türk Sanayi- i Zeytiye Ltd. Şti. hissedarlarından kimyager Hüsamettin Yahya Bey.

Sabun Fabrikaları: Sabunhane sahibi Avram Markos Efendi, sabuncu Muammer Hacı Vakir Şakir Bey,

Pamuk Çıkrıkları: Grit hanında çıkrıkhanesi sahibi Mehmet Emin Bey

Pamuk Dokuma Fabrikaları: İzmir Pamuk İmalatı T.A.Ş. mümessili Mösyö Vitel

Yün İplik Fabrikaları: Fransız Bleker mümessili Şerif Bey, Çolakzadeler Kumpanyası mümessili Şerif Bey, Yılcıncıade Hasan Bey, Şark Kumpanyası namına Mösyö Vitel,

Halıcılık: Yılcıncıade Hasan Bey, Kadayıfçızade Nuri Bey, Çolakzade Şerif Bey, Halı Kumpanyası Mösyö Vitel, Fransız Bleker mümessili Şerif Bey,

Debagat: Ruşen Mustafazade Mehmet Bey, Mehmet Emin Bey mümessili Rıdvan Bey, Reşitoğlu Mehmet Emin mümessili Safa Bey

Mobilya ve Eşya-i Haşebiye: Ziyet Marangoz Fabrikası sahibi Şakir Beyzade Ahmet Hilmi Bey,

Ahşap Ambalaj İmalatı: İnebolu Fabrikası sahibi Ziya Bey, Giritli Ahmet Cemal Bey, Selvizade Hilmi Bey, Şerif Remzi Bey

Tamirhaneler: Mesudiye caddesinde tamirhane sahibi Muhittin Bey,

Tuğla ve Kiremit gibi toprak levazım-ı inşaiye imalatı: Ekrem Bey

Makarna, bisküvi ve hamur işleri sanayi: Kartal Makarna Fabrikası sahibi Murat Naci Bey, İstiklal Makarna Fabrikası sahibi Eşref Bey,

Meyanbalı İmalatı: İzmir Sanayi Şirketi Meyanbalı Fabrikası müdürü Mösyö Markoviç tarafında temsil edilmiştir.”

Birliğin amacı tüzüğünde şu şekilde ifade edilmiştir¹⁰⁹:

a. “Cumhuriyet Hükümetinin, Türk sanayini geliştirmek için kabul ettiği fevkalade tedbirler ve korumaların azami sonuç verecek şekilde uygulanmasına yardımcı olmak.

¹⁰⁷ Bilget, a.g.e. , s. 77; Funda Barbaros, 1830–1930 Döneminde Sosyo Ekonomik Çözüm Arayışları Çerçevesinde İzmir’de Sanayileşme, İzmir Büyükşehir Belediyesi İzmir Yayıncılık ve Tanıtım, İzmir, 1995, s. 87.

¹⁰⁸ Funda Barbaros, “İzmir Sanayi Birliğinin Kuruluşu ve İlk ‘Karar Defteri’”, Ege Sanayi Tarihi, s. 115–118; Yaşar Aksoy, Ege Sanayi Tarihi, EBSO yay. , İzmir, 1999; “...İzmir’li sanayiciler, 1930’larda gayri resmi ‘İzmir Sanayi Birliği’ isimli bir dayanışma grubu oluşturmuşlardır...”, Yaşar Aksoy, İzmir, Smyrna Efsaneden Gerçeğe, s. 165.

¹⁰⁹ Barbaros, a.g.m. , s. 115.

b. Sanayinin gelişmesine yönelik kanun ve mevzuatta idarenin durumu ve ihtiyaca göre gerekli değişiklikler kapsamında bilimsel incelemeler yapmak ve gerekli girişimlerde bulunmak.

c. Cumhuriyet Hükümeti, sanayi, mali ve geçici kanunlar ile kabul ettiği fedakarlıklarla milli sanayinin kısa sürede gelişip kendi iktisadi güçleriyle hayatta kalmayı başarmasını amaçladığından sanayi kuruluşlarının bu koruma dönemlerinden azami şekilde yararlanmalarını sağlamak için gerekli her türlü bilimsel, teknik ve iktisadi gelişmeyi yaymak ve kurmaya çalışmak.

d. Sanayi kuruluşlarının mensup olduğu meslek grupları ve sanayi sektörlerinde milli çıkarları sanayi ve ekonomi kapsamında toplumsal, iktisadi ve bilimsel bir uyum içinde toplamak ve bu şekilde genel ihtiyaçların ortak çözümünü sağlamak...”

İzmir dışında sanayi birliğine daha sonraları Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Muğla, Afyon, Denizli, Aydın ve Antalya illerindeki bütün sanayi, imalathane ve fabrikalar dahil edilmiştir. İzmir Sanayi Birliği çalışmalarına Şubat 1937’ye kadar 10 yıl süre ile devam etmiş, 1937–1945 yılları arasında faaliyetlerine ara vermiştir¹¹⁰. 1945’de İzmir içinde 120, vilayet dahilinde 154 ve bölgesinde 250’den fazla işletme bağlı bulunuyordu¹¹¹.

3- İZMİR TİCARET BORSASI

Türk tacirlerinin ve üreticilerinin ekonomide söz sahibi olma veya mevcut sistemden daha fazla kar payı elde etme çabaları çerçevesinde oluşturulan çalışmalar neticesinde meydana gelen İzmir Ticaret Borsası da, hizmetlerine bu yönde devam etmiştir¹¹².

“Bugünkü İzmir Ticaret Borsası’nın temeli 1891 yılında Nişli Hacı Ali Efendi ve onun etrafında toplanan bir avuç tüccarın çabaları sonucu atıldı.

XIX. Yüzyıl’ın ikinci yarısında, İzmir ilinin ticaret hacminin genişlemesi, bir takım sorunları beraberinde getirmişti. Nakliye, depolama gibi sorunlara çözüm üretilebilirken, ürünlerin pazara çıkma koşullarındaki sağlıksızlık ticari yaşamı olumsuz etkiliyordu. İzmir’de ticari hayatın hareketli olması nedeniyle, 1891’den önce de alıcı ve satıcıların bir araya geldiği, pazarlık yapılarak çeşitli ürünlerin alım satımının gerçekleştiği mekanların olmasına karşın, bunlar modern anlamda borsa kurma tanımı içinde değerlendirilebilecek yerler değildi. İzmir’de hukuki statüye sahip, belirli esaslar dahilinde işleyen modern bir borsa kurma tartışmaları ancak 1890’lı yılların başlarında başladı. Bu tartışmalar sürerken, Arabyan Karabet Efendi ve Nişli Hacı Ali Efendi İzmir’de ayrı ayrı borsa kurma yolunda

¹¹⁰ Barbaros, 1830–1930 Döneminde... , s. 91–92.

¹¹¹ Bilget, a.g.e. , s. 77; Barbaros, a.g.m. , s. 61.

¹¹² Çağlar Keyder, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923–1929), s. 127–128.

çalışmalara başladılar. Bugünkü İzmir Ticaret Borsası'nın temeli sayılan Nişli Hacı Ali Efendinin borsası 14 Aralık 1891 Pazartesi günü açıldı.

Osmanlı Devleti'nin 1886'da yayınladığı ve borsalara ait ilk düzenleme olan umum Borsalar Nizamnamesi'nde, borsaların kurulması işini devletin üstlendiği, her şehirde ancak bir borsa kurulabileceği açıkça belirtiliyordu. İzmir'de usule aykırı iki tane borsanın kurulması üzerine Valilik harekete geçti. Hükümet, 1892 yılı haziran ayı içinde, söz konusu borsalar konusunda karara vardı. Nişli Hacı Ali Efendi'nin binası, borsa binası olarak tercih edildi. Böylelikle, borsa konusundaki uyuşmazlık ve iki başlılık giderilmiş oldu.

Nişli Hacı Ali Efendi'nin borsası 13 Haziran 1892 Pazartesi günü resmi törenle yeniden açıldı. Bina bir süre sonra yetersiz kalınca, borsa bugün Turizm İl Müdürlüğü'nün bulunduğu binaya taşındı. 1891 yılından itibaren kuruluş sürecine giren, 1892 yılında hükümetçe tanınarak açılışı gerçekleştirilen İzmir Ticaret Borsası, resmi nizamnamesine ancak 1895 yılında kavuşabildi. Bina sıkıntısı bitmeyen Borsa kendi binasını yapmak için kolları sıvadı. Yangın yeri olan ve İkinci kordon'da bulunan iki numaralı adadaki yaklaşık bin dokuz yüz küsur metrekaarelik arsa Belediye'den tahsis edildi. Binanın temeli 25 Kasım 1926'da görkemli bir törenle atıldı. Yapımı, Tahsin Sermet Bey ve Hüseyin Mazlum tarafından gerçekleştirilen bina 11 Haziran 1928 tarihinde yönetim kurulunca teslim alındı¹¹³.

“Bir iki seneden beri (Gazi bulvarının)nın deniz cihetinden olan cephesi başında yaptırılmakta olan muazzam (Borsa sarayı)nın inşaatı hitam bulmuş ve 23 Temmuz 1928 Pazartesi günü pek büyük merasimle açılma resmi yapılmıştır. Merasimde valimiz Kazım paşa, müstahkem mevki kumandanı Fuat paşa, şehrimizde bulunan birçok meb'uslarımız, Mülkiye ve Askeriye Ümera rüesası, İzmir'deki Bankaların müdürleri ve sair ticaret müessiseleri mümessilleri ve tüccarlarımız hazır bulunmuşlardır.

Bu güzel ve pek faydeli olan bina 300,000 liraya karip bir paraya mal olmuştur. İzmir ticaret alemine çok ve dağınık bir halde bulunan komisyoncu ve simsarlarımızı bir araya getiren bu binayı Türkiye Cumhuriyeti iktisadiyat cihazına ilaveye muvaffak olan amilleri tebrik ve takdire layıktırlar¹¹⁴.

Cumhuriyete kadar tarım, sanayi ürünleri ve hisse senetleri, tahvil, bono ve döviz satışı yapan borsa çok fonksiyonlu bir işleve sahip idi¹¹⁵. Kavramların açıklığa kavuşturulması

¹¹³ <http://www.itb.org.tr/history.asp>, s. 1; Bilget a.g.e. , s. 79, “Ancak İzmir Zahir Borsasının ilk küşat tarihi hakkında hiçbir kaynaktan aydınlatıcı bilgi bulunamadı...”.

¹¹⁴ İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928, s. 22–23.

¹¹⁵ Aksoy, İzmir... , s. 168; Bilget, a.g.e. , s. 79.

ve iş anlaşmalarından geçerli olacak genel esasların belirlenmesini sağlıyordu¹¹⁶. İzmir'in kurtuluşundan sonra ekonomisindeki aktörlerin de değiştiğini gösteren istatistikler önemlidir¹¹⁷:

BORSA İDARECİLERİ

Borsa Komiseri	İdare Heyeti Adedi			İdare Heyetinin Millet ve Tabiyetleri		İdare Heyetinin Sıfat ve Meslekleri	
	Reis	Aza	Toplam	Millet	Tabiyeti	Tüccar	Simsar
1	1	6	7	7 Türk	7 Türk	4	3

BORSADA KAYITLI SİMSARLAR

Borsada Kayıtlı Simsar Adedi	Milliyetleri				Tabiyetleri			Meşguliyetleri			Hangi Mamüller Üzerine Muamele Yaptıkları			Sanatları		
	Türk	Arap	Fransız	Musevi	Türk	Fransız	İtalyan	İthalat	İhracat	İthalat İhracat	Hububat ve Pamuk	Tütün	Üzüm	Kahve Şeker Pirinç	Birinci Sınıf	İkinci Sınıf
36	24	2	1	9	34	1	1	1	4	31	31	2	2	1	26	10

Yukarıda sayıları belirtilen bu simsarların imtihana tabi tutuldukları ve yetersiz olanların simsarlıklarına son verildiği de bilinmektedir. “*Borsa simsarlarının imtihanları icra edilerek imtihanda isbat-ı liyakat edemeyen kırk simsarın alakaları kat’ olunmuştur. İsbatı ehliyet eden 110 simsarın da borsa heyetince simsarlıkları kabul edilerek evrak-ı imtihaniyeleri beray (maksadıyla) tasdik Ticaret Vekaletine gönderilmiştir*”¹¹⁸.

Adnan Bilget'ten öğrendiğimiz kadarı ile 1945'de borsaya kayıtlı 80 simsar ve 800'den fazla tüccar üye bulunmaktadır. Her yıl incir, üzüm, arpa, bakla ve sair mahsullerinin borsaya gelişleri törenlerle kutlanırdı. Bu törenlere vali, belediye başkanları, şehrin önde gelenleri ile esnaf ve vatandaşlar katılırlardı. İstasyonda karşılanan ürünler için borsada sıkı pazarlıklar yapılırdı¹¹⁹. Her türlü gazete ve dergiye abone olan borsa, kendisini ilgilendiren yayınlara nakdi yardım yapıyordu¹²⁰.

¹¹⁶ Lütfi, a.g.e. , s. 48.

¹¹⁷ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, I, II, s. 221; Arıkan, *İzmir Basımından...* , II/1, s. 203.

¹¹⁸ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/11 (Kasım, 1926), s. 722.

¹¹⁹ “İncir Bayramı”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/1 (Ocak, 1926), s. 37; “21 Ağustos Cuma günü akşamı Alsancak istasyonuna getirilip ertesi günü borsaya indirilen ilk turfandalar 10065 çuvaldan ibarettir. Bu münasebetle meyis çarşısı baştanbaşa donatılmıştı. İlk incir ihracatı ise 24 Ağustos Salı günü Fescizade ve Cillardin ticarethaneleri tarafından yapılmıştır. İncirlerin esnafı tahmilinde çalgılar çalınmak ve vapurlar

4- MİLLİ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ

Özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında, bunun Türk ekonomisine yansımaları neticesinde, vatandaşı tutumlu olmaya ve yerli malı kullanmaya teşvik edici faaliyetlerde bulunuyordu¹²¹. Yerli malını kullanmayı ve tasarruflu olmayı teşvik eden kampanyalara basın da katılmıştır¹²². Bazı yayınlarda ise yerli malı kullanımının teşvikiyle birlikte bunların kontrol edilmesinin de gerekliliğinden bahis edilmektedir¹²³.

Yapılan ilk toplantıda Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin amaçları şöyle ifade edilmiştir:

- A. Halkı israfla mücadelele, hesaplı, tutumlu yaşamaya ve tasarrufa alıştırmak,
- B. Yerli malları tanımak, sevdirmek ve kullandırmak
- C. Yerli mallarımızın miktarını yükseltmeye, metanet ve zerafet itibariyle hariçteki memüsilli mallar derecesine getirmeğe ve fiyatlarını ucuzlatmağa çalışmak
- D. Yerli mallarımızın sürümünü arttırmak¹²⁴.

1932–1933 yılı istatistik verilerine göre Cemiyetin yaptığı işler aşağıda sıralanmıştır¹²⁵:“

1. Aziz yurdumuza ve yutdaşlarımıza layık oldukları İstiklal harbinı tam ve kamiş bir surette bahşeden sevgili Cumhuriyetimizin teessüsünden iki sene sonra İzmirde teşekkül eden ve o zaman “Yerli mallarını koruma cemiyeti” ismini taşımakla olan Cemiyet ilk iş olarak milli sanayiimizin inkişafını temine çalışmış ve Lozan muahedesinin imzasından sonra

düdüklerini öttürmek suretiyle merasimi mu'tade ifa olunmuştur.”, “İlk İncir Mahsulü”, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, I/8 (Ağustos, 1926), s. 507; “Her sene olduğu gibi bu seneye aid kuru üzüm mahsulünün ihracı da 3 Ağustos salt günü büyük bir merasim ile vuku bulmuştur. Malı yükleyecek olan Alman vapurları rengarenk bayraklarla donatılmıştı. Yeni mahsulü hamal şat vapura takarrüb (yaklaşma) ettiği esnada bütün Türk ve ecnebi vapurları düdüklerini mütemadiyen öttürmek suretiyle tezahürata iştirak etmişlerdir.”, “Kuru Üzüm Mahsulümüzün İhracı”, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, I/8 (Ağustos, 1926), s. 507; Bilget, a.g.e. , s. 81.

¹²⁰ A.g.e. , s. 80.

¹²¹ Lütfi, a.g.e. , s. 118; Varlık, a.g.m. , s. 223; Gündem, a.g.e. , s. 95; Örs, a.g.m. , s. 145; “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, T.B.M.M. Reisi Kazım Dirik başkanlığında, 1929 Aralık ayında kuruldu...Özellikle lüks hayatın azalıp, yaygın ve basit yerli üretimin artırılması, tüketim alanında sosyal dengelyi sağlayacaktır...”, Serkan Tuna, Türkiye’de 1923–1938 Dönemi Ekonomi Politikalarının Oluşturulmasının Yol ve Yöntemleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995, s. 42; Doğan Duman, “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”, ÇTTAD. , I/2 (1992), s. 129–141.

¹²² “İstanbul Vilayeti Meclisi Umumiyesi şayanı dikkat bir karar verdi. Evlenecek kızlar yalnız bir oda takımı hazırlayacaklar. Damatlar da geline yirmi liralık bir hediye verecektir. Meni israfata tevfiikan verilen bu kararı müsib (isabetli) görmemek, alkışlamamak mümkün değildir...”, Mehmet Şevki, “Meni İsrifat”, Ahenk, 12 Şubat 1925, s. 1; “Yerli Kumaşlardan Elbise Kanunu çıkıyor, Mebuslar, Erkanı-Hükümet, Bilumum Memurlar ve Müstahdemin Devlet yerli kumaşlardan elbise giyeceklerdir. Yerli kumaşlardan elbise giyemeyen memurların birinci defa bir maaşları kati olunacaktır, tekrarında azil olunacaklardır. Ecnebi kumaşlarını yerlidir diye satanlara mühim cezalar vardır, hapis vardır...”, Ahenk, 22 Kanunusani 1925, s. 1; Ahenk, 23 Kanunusani 1925, s.1; Arıkan, İzmir Basınından... , II/1, s. 62–63; Yücel Özkaya, Milli Mücadele’de Ege Çevresi, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994, s. 83–84.

¹²³ Arıkan, İzmir Basınından... , II/1, s. 202; Yazman, a.g.e. , s. 58, yerli malları kanunu 9 Aralık 1925 tarihinde çıkarılmıştır. ; Sönmez, a.g.e. , s. 75, 78, 84–85; Lütfi, a.g.e. , s. 56–57.

¹²⁴ Duman, a.g.m. , s. 131.

¹²⁵ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Bilgi Matbaası, İzmir, 1934, s. 168–169; Örs, a.g.m. , s. 146.

gümrüklerimizin tamamii serbestisini kazanmaları için geçmesi mecburi olan beş senenin son zamanlarında Büyük Millet Meclisine müracaat ederek gümrüklerimizde himaye usulünün kabulünü bütün Meb'uslarımızdan ve Hükümetimizden istemişti. "Buna muvaffak olmuştur."

2. Gene ilk adım olmak üzere memlekette yerli mamulat ve mensuatımızın teşhiri ve Vatandaşlara tanıtılması için daimi bir nümune sergisinin ihdasına çalıştı. Gerçi buna muvaffak olamamış ise de açtığı bu çığır kapanmamış ve Türkiyede ilk sergi olmak üzere İzmirde birinci 9 Eylül sergisinin te'sisine yol açmıştır. Bunu ikinci 9 Eylül sergisi ve nihayet bu senede 9 Eylül Panayırı takip etmiştir. İstanbul'da, Konya'da, Bursa'da ve sair vilayetlerimizde açılmakta olan sergiler de bu ceryanın mahsulüdür.

3. Sattığı malı yerlidir demekten adeta ürken esnafa ve giydiği elbiseye yerlidir demekten sıkılan vatandaşa kemali fahri gurur ile yerli malıdır. Demek cesaretini vermek için matbuatla çok kuvvetli propagandalar yapmağa ve bu cesareti tamamen vermeğe muvaffak olunmuştur.

4. 8 Kanununevvel 1929 da "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti İzmir şubesi" ismini aldıktan sonra da aynı yolda ciddiyetle çalışmış ve:

5. En çok kadınlara, çocuklara ehemmiyet vererek bütün memlekette yer yer kadın propaganda kolları ve mekteplerde "Milli İktisat ve Tasarruf kolları" teşkil etmiştir. Bilhassa kadın muvaffak olmuş ve mantolarına astar bile yapmağa tenezzül etmiyen hanımlarımız Bursa ipeklerine öyle rağbet göstermişlerdir ki 15-20 tezgahla çalışan Bursa bugün baştan başa bir dariüssinaa olmuş ve tuttuğumuz istatistiklere nazaran istihsal ettiği sekiz balya ipekten 4-5 sene evvel yalnız bir buçuk balyasını işleyip diğerini ham ipek olarak ecnebi memleketlere ihraç etmekte ve buna mukabil de külliyetli miktarda sun'i ipek etmektedir.

Keza Kadıköy ve Boldan tezgahları da kuvvetli terakki adımları atmış bulunmaktadır.

6. Milli masnuat daima kontrol altında bulundurulmakta ve halkın şikayetleri mercilerine ulaştırılmaktadır.

7. İzmir terzilerine ve dikiş yurtlarına yerli elbiseler için %20 iskonto kabul ve ilan ettirilmiştir.

8. Hazır elbiseciler yerli kumaştan elbise yapmak için teşvik ve teşci edilmiştir.

9. Yerli kumaş satan müesseselerimizin bilhassa memurlara taksitle ve kredi ile yerli elbise yapmalarına yol açılmış ve muvaffak olunmuştur.

10. Japon dirillerine milli mensucatımıza rekabet edemeyecek bir şekil verdirmek suretile milli mensucatımızın tehlikeden kurtulmasına sai olduk.

11. Mekteplerde konferanslarla talebeyi ve matbuat ve beyannamelerle de her fırsattan İstifade ederek halkı irşat ettik. Gerek halkın gerekse san'atkarın bir çok dilek ve şikayetlerini derhal lazım gelen yerlere iblağ etmek suretile şevk ve hevesi arttırdık.

12. Milli bayramlarda, 9 Eylül ihtifalinde çok mükemmel bir şekilde mevki aldık ve azami propagandayı yaptık.

13. Tasarruf haftalarında güzel günler namile bir mecmuanın neşrine muvaffak olduk. "Bu mecmuanın imtiyazı Halkevi tarafından alınmış ve bilahare her milli bayram günlerinde neşrine devam edilmiştir."

14. Layıpzıg Panayırı için canla başla çalışılmış ve 40 tan fazla firmanın bu sergiye iştiraki temin edilmiştir.

15. Her sene üzüm ve incir ve fındık bayramı yapılmasını ve orduda, leyli, askeri ve mülki mekteplerde yabancı tatlılar yerine incir, üzüm ve fındık verilmesi temin edilmiştir.

16. Yerli malı ve tasarruf ceryanının kuvvetlenmesi ve tamamen benimsenmesi için lüzumlu gördüğümüz nazar noktalarını merkezi umumiyeye ve umumi kongramıza mufassal raporlar halinde sarahatla arz edilmiştir."

5- İTFAİYE TEŞKİLATI

Kentte toplumsal hayatı olduğu kadar, şehrin ekonomisini de olumsuz yönde etkileyen yangınlarla mücadele etmek maksadı ile kentte bir itfaiye teşkilatı mevcuttu. Belediye bu teşkilatın geliştirilmesi için çok gayret sarf etmiştir. Neticede Cumhuriyet kurulduğunda 15 adet eski ve kısmen beygirli araçtan oluşan yapı, 1933 yılına gelindiğinde tamamı çağdaş 28 araçla yenilenmişti. 1938 yılında itfaiyenin 1 araröz, 9 motopomp ve 13 tekerlekli aracı ile 52 personeli bulunuyordu¹²⁶. Yangınlara çabuk müdahale edebilmek için merkezi bir noktaya da itfaiye binası inşa edilmiştir¹²⁷. İtfaiye Teşkilatının geliştirilmesinde Dahiliye Nezaretinin de büyük katkıları olmuştur¹²⁸.

İzmir'de Meydana Gelen Yangınlar¹²⁹

Sene	Tamamen Yanan	Kısmen Yanan	Cüzi Yanan	Toplam
1929	20	11	82	113
1930	21	14	86	121
1931	19	12	78	109
1932	20	11	82	113
1933	9	11	74	91
1934	12	10	69	91
1935	7	-	70	77
1936	3	4	77	77
1937	6	9	71	86
1938	4	5	73	82
1939	7	6	75	88

6- MEZBAHA

Belediyenin yukarıda da belirtildiği üzere mali durumunun iyi bir seviyede olmaması nedeniyle kazançlı bir iş olan mezbaha işletmeciliği özel bir şirkete verilmiştir¹³⁰. Resmen 31 Aralık 1926 yılında hizmete giren, kesin kabulü Mart 1929'da yapılan mezbaha, “*Kesim yerleri, ahırları ve soğuk hava depolarıyla en esaslı ve sıhhi bir ihtiyaca cevap veren bu mühim ve asri teşkilat belediyenin büyük himmeti ile bir Türk şirketi tarafından yapılmıştır. Dört sene sonra şirketin müddeti bitecek ve bütün tesisatıyla belediyenin malı olacaktır.*

¹²⁶ Serçe, a.g.e. , s. 227.

¹²⁷ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, 165.

¹²⁸ Serçe, a.g.e. , s. 226.

¹²⁹ A.g.e. , s. 227.

¹³⁰ Kurt, a.g.e. , s. 31.

*Bunun civarında büyük bir hayvan alım ve satım pazarı kurulmuştur*¹³¹. Şirket yıllık ortalama 150–200 bin lira arasında kazanırken bunun 50–70 bin lirasını belediyeye veriyordu¹³².

7- İHRACATÇI BİRLİKLERİ

İhracı yapılacak mahsullerin daha uygun fiyatlarla satılması için çalışacak olan bu birliklerin ilk kuruluş yılları dönemimizin sonuna denk gelmesine rağmen bu ihtiyacın incelediğimiz zaman aralığına denk gelmesi açısından önem arz etmektedir. Bu fikir doğmadan evvel zaten İzmir’de Kuru Meyveciler Birliği bulunmaktadır. Bu fikrin oluşmasında 1929 Dünya Ekonomik Buhranının üreticiler ve tüccarın üzerindeki olumsuz tesirleri etkili olmuştur. “...*Bu birlik, Türkiye’de muayyen bir sahada çalışmak isteyen iş adamlarının tesanüt halinde, değerlendirmek istedikleri mahsulle neler edebileceklerini göstermiştir.*” İlk olarak 1927 yılında kurulan Kuru Meyveciler Birliğini (Üzümcüler Birliği), 1938 yılında Hububat Birliği, Zeytinyağı Birliği, Palamut Birliği, Pamuk Birliği ve Canlı Hayvan İhracatçıları Birliği izledi¹³³.

D- ATATÜRK’ÜN EKONOMİ POLİTİKALARI

Yeni kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti’nin makro ekonomik uygulamalarının ve politikalarının ele alınmadan İzmir’in veya daha küçük ölçekli bölgesel ekonomilerinin açıklanması, konunun eksik ve yetersiz kalmasına neden olacağından makro ekonomik politikaların özetlenmesinde fayda gördük.

Önceki bölümde de bahis edildiği üzere nüfusun etnik homojenliğine yönelen, yönelmek zorunda kalan Türkiye, bu nedenle ekonominin en önemli aktörlerinden de mahrum kalıyordu.

“Gayrimüslimleri kitle halinde kovan Türkiye, ticaret ve sanayinin en faal elemanlarından yoksun kaldı; onların yerini alabilecek hiç kimse yoktur. Önceden canlı limanlar olan İzmir ve İstanbul artık ıssızdır. Hükümetin, mülk ve kişisel hürriyetler konusunda teminatları neredeyse askıya aldığı bu ülkede işler gerçekten de belirsizdir.

¹³¹ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, 165.

¹³² Kurt, a.g.e. , s. 382.

¹³³ Bilget, a.g.e. , s. 89; Örs, a.g.m. , s. 153.

Kurumlarda düzensizlik ve beceriksizlik hüküm sürer. On beş yıldır silah altında olan Anadolu köylüleri ürkütücü bir sefalet içindedir. Ankara Hükümeti Türkiye'nin ekonomik iflasını tamamlamış gibidir. Ankara'nın askeri diktatörlüğü öyle acımasız bir şekilde işlemektedir ki kimse sesini çıkaramaz.

1922 yangınından beri İzmir şubemizin işleri sürekli azaldı ve her halükarda mevduat bankası olarak çalışmamızın temelini oluşturanlar; diyebiliriz ki tamamen ortadan kayboldu.

Şubemizin müşterilerinin büyük çoğunluğu ve aynı zamanda buranın ticaret yapan kesimini oluşturan Rum ve Ermeniler İzmir'i terk etmek zorunda kaldı. Ticaret şu anda ya pek az tecrübeli Türklerin ya da ticari ödeme gücü belirlenmiş olmaktan uzak yeni kişilerin elinde; zaten savaş, tarım işgücü ve ihracatın temeli olan İzmir'i çevreleyen bölgeyi az çok yıktı, böylece de tarım işgücünü ve ihracatı önemli ölçüde azalttı. Tütün, sebze, afyon, incir ya da üzüm olsun her üründe, 1914'ten öncekine kıyasla rakamlarda belirgin bir düşme görülüyor"¹³⁴.

Sonuçları itibarı ile incelediğimiz dönemi ilgilendiren iki önemli konu vardır ki bunlardan birisi Lozan Barış Antlaşması, diğeri de İzmir İktisat Kongresi'dir. İstiklal Savaşından zaferle çıkan Türkiye için bundan sonra bağımsızlığı tamamlayacak olan iktisadi önlemler paketi bulunuyordu. Bu nedenle iki konuya burada ana hatları ile değinmeyi uygun bulduk.

1- LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

Mudanya Konferansı devam ederken batılı devletlere nota verilerek İzmir'de 20 Ekim'de bir barış konferansı toplanması önerildi. Ancak batılı devletler hem İstanbul hem de Ankara hükümetlerini davet ettikleri bir barış konferansı için 13 Kasım tarihinde Lozan'da toplanmayı teklif ettiler. Konferansa hangi hükümetin katılacağı konusu tartışmalara neden olurken, bundan sonra esas sorun kimin heyet başkanı olacağı konusu idi. Nihayet Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü isminde karar kıldı¹³⁵. Lozan Barış Konferansı'nda Türk heyetine İsmet İnönü başkanlık etti. Bu isim batılıları, özellikle de İngilizleri hiç memnun etmedi. İngiltere'yi Lord Curzon, Fransa'yı Barrere ve Bombard, İtalya'yı Garroni ve Montagna, Yunanistan'ı da Venizelos temsil ediyorlardı. Konferansa katılan devletler İngiltere, Fransa,

¹³⁴ Nahum, a.g.e. , s. 204, dipnot 3.

¹³⁵ Atatürk'ün Milli Dış Politikası, I-II (1919–1923), Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi, 3.baskı, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994, s. 494–498.

İtalya, Yunanistan, Yugoslavya, Japonya, Romanya ile Türkiye tarafından katılmaları istenen Sovyetler Birliği ile Bulgaristan'dı¹³⁶. A.B.D. yalnızca bir gözlemci bulunduruyordu.

Türk tarafı konferansın bir an evvel başlamasını isterken, blok bir cephe halinde hareket etmek isteyen müttefikler çeşitli konuları bahane ederek, tarihi ileriye almaya çalışıyorlardı. Böylece manevralar için zaman kazanarak ellerini güçlendirmek istiyorlardı. Türkiye'yi İstiklal Harbinin galibi olarak değil, hala Birinci Dünya Savaşı'nın mağlup devleti olarak görme temayülü ile hareket ediliyordu.

Yarı sömürge olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan sömürü zincirlerinin bir anda kırılıp atılması, emperyalist devletlerin çıkarlarına ters düşerken bunların sürdürülmesi de yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bağımsızlık ve Misak-ı Milli ilkelerine ters düşmekteydi. Bu esasa birlikte çözülmeyi bekleyen sorunlar Boğazlar Meselesi, Musul, Kapitülasyonlar, Osmanlı Borçları, Yunanistan'dan istenen savaş tazminatı, Azınlıklar ve Patrikhane idi. Bu sorunların çözümünü ele alan üç komisyon oluşturuldu. Bunlardan birisine Türk heyetinden başkan seçilmesi talebi, Lord Curzon tarafından ustalıkla bertaraf edildi¹³⁷.

Müttefikler, Türkiye'den sanki mağlup devletmişçesine kabul edilemeyecek taleplerde bulunuyorlardı. Bu taleplerin çoğu Borçlar, Kapitülasyonlar ve Yunanlıların harp tazminatı gibi iktisadi alanda olanları idi¹³⁸. Bu konularda öne sürülen şartlar tam bağımsızlık ilkesine ters düştüğünden Atatürk ve Türkiye Büyük Millet Meclisince kabulü imkansızdı. Bu nedenle toplantı 4 Şubat'ta kesintiye uğradı ve İsmet İnönü Ankara'ya döndü¹³⁹. Bu esnada aşağıda ele alacağımız İzmir İktisat Kongresi toplandı. İlk bölümde çözülebilen tek konu Yunanistan'la Türkiye arasında nüfus mübadelesi anlaşması oldu.

23 Nisan 1923'te ikinci evresi başlayan konferansta yine siyasi konular hızla çözülmürken ekonomik konular pürüz teşkil ediyordu. Ancak sert pazarlıklar neticesinde anlaşma 24 Temmuz'da imzalandı. Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'ta anlaşma hükümlerini Sevr Antlaşması'nın hükümleri ile kıyaslamaktadır. Böylelikle Lozan Antlaşması ile nelerin kazanıldığının anlaşılması daha kolay olacaktır¹⁴⁰.

¹³⁶ A.g.e. , s. 446–454.

¹³⁷ DÜİT, Dosya 66–1, Belge no. 1–31; Aybars, *Türkiye...* , s. 591–605; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1990) I*, Türkiye İş Bankası Kültür yay. , 7.baskı, Ankara, 1991, s. 320–333; Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih (1789–1950)*, 6.baskı, Başnur Matbaası, Ankara, 1967, s. 354–358.

¹³⁸ “Lozan'da üzerinde durulan ekonomiye ilişkin başlıca konular şunlardır: 1. Kapitülasyonların kaldırılması, 2. Yabancılarla verilen ayrıcalıklar sorunu, 3. Osmanlı borçları, 4. Gümrük düzenlemeleri, 5. Savaş zararları, 6. Nüfus değişimi, 7. Musul sorunu”, Kepenek, a.g.e. , s. 34.

¹³⁹ A. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat–4 Mart 1923)*, s. 11.

¹⁴⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, II, Türk Dil Kurumu yay. , Ankara, 1972/ 1973, s. 547–562; Mustafa Kemal Atatürk, *Speech*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1981, s. 620–660.

Lozan Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları çizilmiş, azınlıklar ve yabancılar için diğer uygar ulusların uygulamalarının geçerli olacağı kabul edilmiş, “*Kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Yalnız beş yıllık bir geçiş süreci verilmiştir. Türkiye’yi yüzyıllardır, ekonomik, mali, idari, adli yönden sömüren büyük bir sorun tarihe gömüldü... 1854’te başlayan ve 1881’de Osmanlı Maliyesi’nin iflası ve Düyun-u Umumiye’nin kuruluşuna yol açan Osmanlı borçları, ileriki yıllarda daha da artmıştı. Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanması sonucu kurulan yeni devletlere pay edilen Osmanlı borçlarından Türkiye kendi payına düşeni kabul etti. Alacaklılar ödemenin altın veya Sterling (İngiliz lirası) ile ödenmesini istediler, fakat Türkiye Fransız Frangı ile ödenmesini kabul ettirdi. Bu ödeme şekli Türkiye için daha karlı idi(Türkiye bu borçların en son taksidini 1951 yılında ödedi.)*”¹⁴¹.

Lozan Antlaşması ile bağımsızlığını onaylatan genç Türkiye Cumhuriyeti, emperyalist ülkelerin boyunduruğundan kurtuluyor ve diğer sömürge ve yarı-sömürge ülkelere örnek teşkil ediyordu¹⁴².

2- İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

İzmir İktisat Kongresi¹⁴³, Lozan Barış Konferansı’na ara verildiği zaman 17 Şubat–4 Mart 1923 tarihleri arasında, sanayici, toprak sahipleri, tüccar ve işçi sektörlerinin oluşturduğu 4 gruptan, 1135 delege ile toplanmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti ekonomik prangalara boyun eğmeyeceğini bildirerek Lozan Konferansı’nda ısrar etmiş ve ara verilmesi sonucunda, kongrede de bu tutumundan ödün vermeyeceği konusunu ifade etmiştir¹⁴⁴.

¹⁴¹ Aybars, *Türkiye...*, s. 601–602; “...bazı ekonomik meselelerimizin belirli bir sürede tavsiyesi kabul edildiğinden, mesela gümrük tarifelerimizdeki serbestlik, ancak 1928 yılında uygulanabilecektir.”, Afetinan, *a.g.e.*, s. 11; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 239.

¹⁴² Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri, I–II (1920–1927)*, İleri Kitabevi yay., İzmir, 1995, s. 217; “...Lozan Antlaşması’nın diğer iktisadi hükümleri içinde emperyalizme verilen çeşitli ödünler de yer almaktaydı. Uzun ve çetin bir pazarlık sürecinin sonunda imzalanan Antlaşma’nın tüm iktisadi ödünlerden arındırılması her halde mümkün değildi. Ancak, bunların Cumhuriyetin ilk yıllarındaki iktisadi politikalarını etkileyecek ayak bağı oluşturduğunu saptayabiliriz.”, Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)*, İmge Kitabevi, 7.baskı, Ankara, Ekim, 2003, s. 43; benzer bir yorum için bk. Tezel, *a.g.e.*, s. 153; Serçe, *a.g.e.*, s. 235; Keyder, *a.g.e.*, s. 3’de kapitalizmin sömürde tercihini merkezden bölüşümcü bir imparatorluk yerine ulus devlet olduğunu ifade etmektedir.

¹⁴³ Yüksel Ülken, “İzmir İktisat Kongresi ve Ekonomide Yön Arayışları”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21–23 Kasım 1985*, s. 183, “Kongreyi, gerçek bir iktisat kongresi olarak nitelerek zordur. Özellikle “hiçbir istatistiğin kullanılmaması” yöntem hakkında “açık bir programın görülmemesi” dikkat çekicidir...”.

¹⁴⁴ Ergün Aybars, *Atatürk, Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi*, İleri Kitabevi yay., 1.baskı, İzmir, 1994, s. 130–131; Barbaros ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 8; Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, s. 336–337; Yaşar Aksoy, *İzmir...*, s. 159; Yetkin, “İzmir...” , s. 187; Kepenek, *a.g.e.*, s. 32, Kongrenin iki amaçla toplandığını ifade edilmekte bunlar: “...Birincisi, tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin kendilerine özgü sorun isteklerini belirlemek; bu

Afetinan İzmir İktisat Kongresi'nin önemini şu sözlerle ifade etmektedir¹⁴⁵:

“Milli Misak gereğince düşman işgali, Türkiye’de ordu kuvveti ile yenilmiş, yurt bütünlüğü temin edilmiştir.

Girilecek sulh devrinde ise, yurdumuz diğer konularda olduğu gibi, ekonomik bakımdan da kalkınmalı, yer altı ve yer üstü doğal kaynaklarını kendimiz işleyerek milleti çağdaş medeni düzeye erdirmeliydik.”

Kongrenin pratik olmaktan çok sembolik öneme sahip olduğunu belirten Korkut Boratav, şöyle devam etmektedir¹⁴⁶:

“...İktisat vekili Mahmut Esat’ın “mesleki temsil” ilkesine göre örgütlediği Kazım Karabekir’in başkanlık yaptığı ve Mustafa Kemal’in açılış konuşmasıyla başlayan Kongre, yeni rejimin karşılaşılabileceği tüm iktisat politikası sorunlarının tartışıldığı ve çiftçi, tüccar, sanayici ve amele gruplarının blok oylarıyla kararların alındığı bir forum olmuştur. Kongredeki “işçi” ve “sanayici” üyelerin daha çok resmi zevattan, yüksek bürokrasi ve mebuslardan derlendiği; İstanbul işçilerini temsil eden Amele Birliği’nin ise bir tüccar temsilcisinin ifadesiyle “tüccarın bir kukla teşkilatından, bir paravandan ibaret” olduğu; tüccar ve çiftçi temsilcilerinin ise gerçekten ticaret sermayesi ve büyük toprak unsurlarından oluştuğu anlaşılmaktadır. Esasen Kongre, Milli Mücadele yıllarında Ankara’yla sağlıklı bağlar kuramamış olan İstanbul ve İzmir’in Türk–Müslüman sermaye çevrelerinin siyasi iktidarla kaynaşmalarında önemli bir ilk adım oluşturmuştur.

...Yeni rejimin izlemesi istenen iktisadi yol konusunda, egemen ekonomik güçler birbirleriyle çatışmaya düşmeden ortak mesajlarını siyasi kadrolara etkili bir biçimde iletiler. Kongre’de oluşan genel felsefenin, gümrük politikasındaki zorunlu sınırlamalar türünden istisnalar dışında yedi yıl boyunca genç Türkiye Cumhuriyeti’nin iktisat politikalarına egemen olacağı gözlenecektir.”

Ergün Aybars’a göre “... İzmir İktisat Kongresi sonunda “Milli ekonomi” görüşüne dayanan bir sistem ağırlık kazandı. Fakat program belirlenmedi. Belirlenen şey, batının liberal ekonomik düzeninin örnek” alınmış olduğuydu¹⁴⁷.

kesimlerin siyasal yönetim ile bütünleşmesini sağlamak. İkincisi de, yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi açıklamak...”; Ülken, a.g.m. , s. 178; Tezel, a.g.e. , s. 148–149; Stefanos Yerasimos, Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, III, Tercüme Eden: Babür Kuzucu, Belge yay. , 6.baskı, İstanbul, Kasım, 1992, s. 65; Muzaffer Erendil, İlginç Olaylar ve Anekdotlarla Atatürk, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1988, s. 187; Mahmut Esat Bozkurt, Atatürk İhtilali, Kaynak yay. , 3.baskı, Haziran, 1995, s. 170–171.

¹⁴⁵ Afetinan, a.g.e. , s. 13–14.

¹⁴⁶ Boratav, a.g.e. , s. 45–46.

¹⁴⁷ Aybars, İstiklal... , s. 227; “İktisat Kongresinin tamamen liberal görüşlere itibar ederek kapitalist gelişme yolunu benimsediğini iddia etmek de mümkün değildir.”, Yazman, a.g.e. , s. 47.

Mustafa Kemal Atatürk ise açılış konuşmasında kongrenin önemine şu sözlerle dikkat çekiyordu¹⁴⁸:

“Efendiler, Heyet-i Aliye’nizin bugün akdetmiş olduğu Türkiye İktisat Kongresi çok mühimdir. Çok tarihidir. Nasıl ki Erzurum Kongresi felaket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarmak hususunda Misak- ı Millinin ve Teşkilat- ı Esasiye Kanununun ilk temel taşlarını tedarik hususunda amil olmuş, müessir olmuş, müteşebbis olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, tarihi milletimizde en kıymetli ve en yüksek hatırayı ihraz etmiş ise, Kongreniz dahi milletin ve memleketin hayat ve halas-ı hakikisini temine medar olacak düsturun temel taşlarını ve esaslarını ihraz edip ortaya koymak suretiyle tarihte en büyük namı ve çok kıymetli bir hatırayı ihraz edecektir.”

Kongre sonunda özetle şu kararlar alınmıştır¹⁴⁹:

- 1) Milli sanayi geliştirmek için bir kanun hazırlanması,
- 2) Gümrük Kanunu değiştirilerek sanayinin korunması,
- 3) Yerli üreticiye yurt içi kara ve deniz ulaştırmasında ucuz tarife uygulanması,
- 4) Sanayicilere ucuz kuruluş ve işletme sermayesi sağlanarak kredi imkanlarının artırılması,
- 5) Teknik eğitim düzeyinin yükseltilerek gerekli teknik elemanların en kısa sürede yetiştirilmesi,
- 6) Madenlerin milli üretime dönük bir şekilde işletilmesi,
- 7) Yabancı sermayenin, memleketin ham maddelerini, ticaret ve sanayini kendi tekeline almadan, hükümetle ortaklaşa yatırım yapması,
- 8) Anonim şirketlerin kurulmalarının kolaylaştırılması,
- 9) Milli bankaların kurulması,
- 10) Demiryolu yapımının bir programa bağlanması,
- 11) Vergilerin düzeltilmesi, aşarın kaldırılması,
- 12) Amele yerine işçi tabirinin kullanılması,
- 13) Tarım kesimi dışında günlük çalışma süresini 8 saat olması,
- 14) Asgari ücretlerin sendikalar kuruluncaya kadar üç ayda bir işçi temsilcileri huzurunda belediye meclislerince tesbiti,
- 15) İşçi ücretlerinin muntazaman ve parayla ödenmesi,
- 16) Tarım kesiminde eğitime önem verilmesi,
- 17) Reji idare ve usulünün kaldırılması,
- 18) Ormanların korunması ve yeniden arazinin orman haline getirilmesi,
- 19) Hayvancılığın geliştirilmesi,
- 20) Ziraat Bankası Kanununun değiştirilmesi, zirai kredinin artırılması,
- 21) Tarımda makinalaşmanın teşviki ve yurdumuz şartlarına en uygun olan makinaların alınması,
- 22) Asayişin sağlanması.

¹⁴⁸ A.g.e. , s. 43–44; Afetinan, a.g.e. , s. 69.

¹⁴⁹ İzmir İktisat Kongresi’ni yakından izleyen *Türkiye İktisat Mecmuası*, kongre ile ilgili haberleri, İstanbul Ticaret Birliğinin hazırladığı rapor ve diğer yorumları yayınlamaktadır, bk. *Türkiye İktisat Mecmuası*, II/13 (17 Mart 1923), s. 299–301, “*1-Gümrüklerde Himaye Sistemi* “*Dahili ve milli sanayiinin inkişaf, yerli mahsulat ve mevad ibtidaiyenin revacını temin edecek şekilde himayekar bir gümrük mesailinde müdehelat ecnebiyenin katiyen kabul edilmemesi...*”; Yazman, a.g.e. , s. 46–47; alınan kararların detaylı listeleri için bk. Afetinan, a.g.e. , s. 19–54; Kepenek, a.g.e. , s. 33–34; Ülken, a.g.m. , s. 178–179.

Kongre’de yabancı sermaye konusunda da teşvik edici davranılıyordu. Atatürk yabancı sermaye konusunda, “...kanunlarımıza riayetkar olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sayimize ve serveti sabitimize intizam etsin. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin, fakat eskisi gibi değil... Burası esir ülkesi yapılamaz” diyordu¹⁵⁰.

İzmir İktisat Kongresi’nin sonunda yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranına kadar izleyeceği yol haritası ortaya çıkarılıyor ve hükümetler (birkaç istisna -işçilerle ilgili olanlar¹⁵¹- hariç olmak üzere) bu doğrultuda hareket ediyorlardı¹⁵².

3- 1923–1929 YILLARI ARASINDA EKONOMİ POLİTİKALARI

Bu dönemde ülke ekonomisi Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerindeki ekonomik yapısından çok da farklı değildi. 1896–1929 dönemi ekonomik yapı benzerlik göstermektedir¹⁵³. Bu dönem “açık ekonomik koşullarda yeniden inşa” dönemi olarak nitelendirilmektedir¹⁵⁴.

Liberal ekonomi politikalarının izleneceğine dair İzmir İktisat Kongresi’nde işaretler veren yeni hükümetin, kongrede alınan kararlar doğrultusunda faaliyetlerine başladığını gözleyebiliriz. Bu doğrultuda, “25 Ağustos 1924 tarihinde İş Bankası kurulmuş, 1927’de Milli

¹⁵⁰ Aybars, *Atatürk...*, s. 132.

¹⁵¹ Tezel, *a.g.e.*, s. 151.

¹⁵² Ahmet Hamdi, “Zavallı Misak-ı İktisadi”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, II/15 (1 Haziran 1923), s. 1, 4; T. Çavdar, *Yüz Yıllık Pahalılık*, s. 173–176; Serkan Tuna, *Türkiye’de 1923–1938 Dönemi Ekonomi Politikalarının Oluşturulmasının Yol ve Yöntemleri*, s. 19–20; “İzlenen ekonomi politikası İzmir İktisat Kongresi’nin aldığı kararlara tümüyle uygun bulunmamış, kararlardan bir bölümü kağıtta kalmış, hatta ters düşen uygulamalar yapılmıştır...”, Sarc, *a.g.m.*, s. 349–350, 353; Çetin, *a.g.e.*, s. 18; İ. Ceyhan Koç, “İzmir İktisat Kongresinin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”, *Atatürk Dergisi*, III/1 (Mayıs, 2000), s. 164–165; Özlem Yıldırım, *İzmir’de Kooperatifçilik (1923–1950)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1994, s. 16–17; Cemal Tahir Altınoluk, *Atatürk Dönemi Maliye Politikasında 1924–1928 Bütçeleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1997, s. 5–6; “...Rum ve Ermenilerin bırakıp kaçtukları topraklar çoklukla yerli eşrafın, ağaların eline geçmiştir. Özellikle Ege’de Karadeniz ve Doğu bölgelerinde boşalan araziye derebeyleri büyük çiftlikler kurmuşlardır. “Rum ve Ermeni arazisini Kurtuluş Savaşında şehit düşen askerlerin ailelerine dağıtma teklifinin dahi yankı bulamaması milli iktisat anlayışının hangi çıkarların hizmetinde kullanıldığını göstermesi bakımından hayli ilgi çekicidir.”, İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 280, 287; Vedat Eldem, “Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları”, *Türkiye İktisat Tarihi Seminerine sunulan bildiri*, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler, Tartışmalar 8–10 Haziran 1973*, s. 386.

¹⁵³ Keyder, *a.g.e.*, s. 5; Boratav, *a.g.e.*, s. 39; Cem, *a.g.e.*, s. 305–306.

¹⁵⁴ Dündar Sağlam, *Türkiye Ekonomisi*, s. 78; Boratav, *a.g.e.*, s. 49; Korkut Boratav, “İktisat Tarihi (1908–1980)”, *Türkiye Tarihi (4) Çağdaş Türkiye 1908–1980*, s. 266–354; Cem, *a.g.e.*, s. 279; Yerasimos, *a.g.e.*, s. 83; Tezel, *a.g.e.*, s. 148; Sarc, *a.g.m.*, s. 350.

Bankası ile birleşmiştir. Banka, milli kuruluşların kredi ihtiyaçlarını sağlamak, tasarruf ve mevduatı yönlendirmek, milli bankacılığı yaratmak ve geliştirmek gibi görevleri üstlenmiştir.

19 Nisan 1925 tarihinde kurulan Türkiye Sanayi ve Maden Bankası, eski devlet girişimlerini geçici olarak yönetmek ve yenilerini kurmakla yükümlü kılınmıştı. 3 Temmuz 1932’de Sanayi ve Maden Bankası elindeki fabrikaları Devlet Sanayi Ofisine devretmiştir. 1925’te eski Reji idaresi satın alındı. Tütün İdare-i Muvakkatesi kuruldu. 1926’da İspirto ve alkollü içkiler tekeli, 1927’de Devlet Demiryolları ve Limanları İdaresi, 1926’da İstatistik Genel Müdürlüğü kuruldu. Ziraat Bankası, 1924 yılında her türlü banka işlemleri yapmaya yetkili kılındı. 1926’da Emlak ve Eytam Bankası kuruldu. İlk bütçe 1924’de, 120.000.000 dolaylarında, uygulamaya kondu. 1929’da Gümrük Tarife Kanunu yürürlüğe kondu. Aynı yıl yabancı hisse senedi ve tahvil işlemlerini Maliye Bakanlığı iznine bağlayan, ilk kez döviz kontrolü getiren Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu çıkarıldı. 1930’da Türk Parasını Koruma Kanunu çıkarıldı.

Para piyasasını düzenlemek, hazine işlemlerini görmek, hükümetle birlikte çalışarak para istikrarını sağlayacak önlemleri almak görevleri ile ilgili Merkez Bankası Kanunu 1930’da kabul edildi. İhracata verilen önem nedeniyle yurt içinde ve dışında satılacak malların denetim görevini hükümete veren “Ticarette Tağşişin Men’i ve İhracatın Mürakabe ve Korunması Hakkında Kanun” çıkarıldı (1930). 1927’de Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılarak, yeni kurulacak özel teşebbüs ve maden işletmelerine büyük avantajlar sağlandı. Yine toplam devlet gelirlerinin % 20’sini aşan ve ilk bütçede 27 milyon lira gelir sağlayan Aşar vergisi 1925’te kaldırıldı, çiftçi rahat bir soluk aldı¹⁵⁵.

Bu dönemde devletin tarım hayatına etkisini Çağlar Keyder şu şekilde ifade etmektedir¹⁵⁶:

“1. Devletin tarım giderlerinin sağlanması üzerindeki etkisi. Örneğin, devletin askere alma kararıyla tarımda istihdam edilebilir insan sayısını azaltması, toprak dağılımı ya da toprak açma politikası, traktör ithalatının özendirilmesi gibi karar ya da ithalatını yasaklanma politikası

2. Tarım ürünlerinin pazarlanmasında etkili olan devlet politikaları: Ulaştırma, karayolu ve demiryolu inşa ve ulaştırma maliyetiyle ilgili politikalar.

3. Tarım kesimini ilgilendiren girdi ve çıktılarının pazar fiyatlarının devletçe düzenlenmesi ve etkinleşmesi; örneğin, ürün, toprak, makine, gübre fiyatları.

4. Vergilerle tarımsal üretimin bir kısmına aynen veya nakden el konması (vergilerin nakden alınması durumunda fiyat politikası vergi politikasıyla bir arada kullanılıyor olabilir...)”

¹⁵⁵ Aybars, Atatürk... , s. 133; Yazman, a.g.e. , s. 59–60; Kenan Kırkpınar, “Aşar Vergi Sisteminin Kaldırılışı”, ÇTTAD. , I/2 (1992), s. 105–127.

¹⁵⁶ Keyder, a.g.e. , s. 32.

İzmir İktisat Kongresi'nde yasalara saygılı olunduğu sürece yabancı sermayenin kabul edileceğinin belirtilmesi¹⁵⁷ ile yabancı sermaye çekingenliğinden vazgeçmiş ve Türklerle ortaklıklar şeklinde yatırımlarına başlamıştır¹⁵⁸.

Dünya ekonomik iş bölümü içinde başta tarımsal olmak üzere hammadde üretimi ve ihracı görevini üstlenmiş olan Türkiye, enkaz olarak devir aldığı ekonomik durumdan, bu dönemde iş gücü açığının savaşların sona ermesi sonucu ortadan kalkması, işgal altındaki tarım alanlarının yeniden üretime dönmesi sonucu, üretim ve ihracat artışı sürecine girmiştir. Dönem ortalaması olarak Gayrisafi Milli Hasıla içinde %11'lik paya sahip olan sanayide de belirgin bir gelişme gözlenmektedir. Ancak her iki sektörde de üretim artışlarının sebebi sektörlerin gerçek anlamda gelişmesinden ziyade kapasitelerin performanslarının verimlilik esasında yukarıda belirttiğimiz şekilde bir atışın sağlanmasından kaynaklanmaktadır¹⁵⁹.

4- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI VE DEVLETÇİ POLİTİKALAR

Her ne kadar teşvik edildi ise de yabancı sermaye Türkiye'de arzu edilen yatırımlarda bulunmuyordu. Yerli sermaye de zaten yetersiz idi¹⁶⁰. Her ne kadar Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir kısım sermaye birikimi sağlamış olan yerli burjuvazi mevcut ise de yeni yatırım yapan bulunmuyordu. Teşvik- i Sanayi kanununa da beklenen reaksiyon gelmiyordu. Lozan Antlaşması hükümleri uyarınca yeni gümrük tarifelerinin 1929 yılından itibaren yürürlüğe girecek olması, ithalatı arttırmış; tam bu dönemde Osmanlı borçlarının ilk taksitinin ödenecek olması Türk lirasının değer kaybetmesine neden olmuştu¹⁶¹.

“1929–1930 yıllarında... A.B.D.'de borsada başlayan iflas paniği kısa sürede Avrupa ve bütün dünyada yayıldı. Kapitalist ekonomi büyük bir bunalıma girdi. Bu bunalım

¹⁵⁷ Tezel, *a.g.e.* , s. 153; Serçe, *a.g.e.* , s. 167; Kepenek, *a.g.e.* , s. 33; Yerasimos, *a.g.e.* , s. 73.

¹⁵⁸ Boratav, *a.g.e.* , s. 42; Feridun Ergin, *Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi*, Duran Ofset Yayıncılık A. Ş. , 1977, s. 14, “Ancak İzmir İktisat Kongresi'ni izleyen yıllarda memlekete yabancı sermaye rağbet göstermedi. 1930'a kadar dışarıdan kredi alınamadı...”.

¹⁵⁹ Boratav, *a.g.e.* , s. 50–59, 62; “Gelişme, çok yavaş olmakla birlikte, bu yönde kesinlikle yapılmıştır, özellikle demiryolu inşası ve tarımın geliştirilmesinde.”, H. Colonel Woods, *Report on The Economic Conditions in Turkey 1924*, His Majesty's Stationery Office, London, 1925, s. 5–6; Toynbee, *a.g.e.* , s. 206.

¹⁶⁰ *A.g.e.* , s. 6.

¹⁶¹ Ergin, *a.g.e.* , s. 14; Feridun Ergin, “Birinci Dünya Savaşında ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, III/7 (Kasım, 1986), s. 74; Sönmez, *a.g.e.* , s. 32; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK. Basımevi, Ankara, 1993, s. 280–281.

*Türkiye’de de kendini gösterdi. Özellikle Avrupa’ya satılan üzüm, tütün, incir, pamuk v.b. gibi mallar elde kaldı. Üretici ve tüccar özellikle Ege bölgesinde çok zor durumda kaldı*¹⁶².

İçsel siyasi etkenler de uygulanan liberal politikaların değiştirilmesinde önemli bir neden teşkil etmektedir. İcazetli muhalefet partisi olarak kurulan Serbest Fırka’nın özellikle Ege Bölgesinde (ekonomik buhranın en yoğun olarak yaşandığı bölgelerden birisidir) yoğun halk ilgisi ile karşılanması, bu fırkanın kapatılması ve yeni bir iktisadi politikanın oluşturulması ile sonuçlanmıştır¹⁶³.

Buhranın sebeplerini İsmail Hakkı Yeni Asır Gazetesinin 3 Kanunuevvel 1930 tarihli sayısında şu şekilde sıralamaktadır¹⁶⁴: “

1. Vergiler ağırdır. Memleketin tediye kuvvetinin kat kat fevkindedir.
2. Hayat pahalılığı ile mücadele edilememiş istihsal masrafları indirilememiştir.
3. Memleketin nakliyat işleri tanzim olunamamıştır. Fiyatlar çok yüksektir.
4. Liman inhisarı ithalat ve ihracatımızı hırpalamakta limanlarımızı körletmekte ve manasız yere şu veya bu zatın midelerini şişirmektedir.
5. Kredi faizleri çok yüksektir. Şu veya bu zatın yüksek kredilere mazhar olmalarına rağmen köylü Ziraat Bankasının cılız yardımından başka bir muzaheret görmemekte murahabacılar elinde ezilmektedir.
6. Ecnebi sermayesine itimat verecek tedbirler ihmal edilmiştir. Bilakis itimsizliği doğuran hareketler vardır. Ecnebi sermayesini memlekette kaçırarak esbap ve avamile mevcuttur.
7. İnhisarlar mesai serbestisini tahdit etmiş bir çok vatandaşların kazanç mabalarını tıkamıştır.
8. Memleketin mali kudreti ile mütenasip bulunmayan hareketler ve isnatlar vardır.”

Buhranı aşmak üzere pek çok vergi koyulmuş bu da her kesimden vatandaşını etkilediği gibi, özellikle esnaf ve tüccar üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur¹⁶⁵.

¹⁶² Aybars, *Atatürk...*, s. 134; Sönmez, *a.g.e.*, s. 9–13, kambiyo krizine neden olan 4 etkenden söz edilmektedir: “1. Buğday ithalindeki artış: 1927–28 yıllarındaki kuraklık 1928 yılında 18 milyon TL tutarında buğday ithalini gerektirmiştir. 2. Spekülatif ithalat artışı: ... 3. Demiryolu politikasının yarattığı döviz ve fon talebi, 4. Osmanlı borçlarının ödenmesi”; Rusya’nın Dünya Ekonomik buhranına katkıları için bk. Göksu, *a.g.e.*, s. 9; Arıkan, *İzmir Basınından...*, II/1, s. 341–342; H. Colonel Woods, *Economic Conditions in Turkey 1932*, His Majesty’s Stationery Office, London, 1932, s. 15; Oya Silier, “1920’lerde Türkiye’de Milli Bankacılığın Genel Görünümü”, *Türkiye İktisat Tarihi Seminerine sunulan Bildiri; Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler, Tartışmalar, 8–10 Haziran 1973*, s. 501–505; Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, II, Teori yay., Çevirenler: Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğdu, 1.baskı, Ankara, 1985, s. 45.

¹⁶³ Boratav, *a.g.e.*, s. 62–63; Aybars, *Atatürk...*, s. 134; Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınevi, İstanbul, Ekim, 1996, s. 75, 89, “Türk devletçiliği sağlam oturtulmuş bir teori olmaktan ziyade olayların zoru ile ortaya çıkan bir siyasetti; mana ve tarifinin bir bakandan ötekine değişmesi de bunu gösteriyordu.”; Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, s. 49; “Yeni Asır 16 Kanunuevvel 1930 Salı, **Bizdeki Buhran, Dünyadaki Buhranın Bir Parçası mıdır?** Muhittin Bey diyor ki “bizdeki buhran ne nisbetleri ne de mahiyeti itibari ile dünya buhranı ile mukayese edilemez” Türkiye’deki buhran dünya buhranının bir parçası mıdır? “zaruri ve tabii bir neticesi değildir. Belki bu buhran dünya buhranının tesiri ile iki seneden beri büsbütün şiddet kesbetmiştir; ...Türkiye de kendi aleminin içinde kendi şeraitinin mahsulü olan bir buhrandan mustarıptır...”, Sönmez, *a.g.e.*, s. 89–92, s. 89’dan; benzer bir yorum için bk. Toynbee, *a.g.e.*, s. 206, burada ekonomi bilgilerine deneme–yanılma yöntemi ile ulaşıldığı belirtilmektedir.

¹⁶⁴ Sönmez, *a.g.e.*, s. 87–88; ayrıca bk. Silier, *a.g.m.*, s. 499.

¹⁶⁵ Örs, *a.g.m.*, s. 135–136.

Dünya Ekonomik Buhranını aşmak üzere diğer bazı ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de devlet ekonomiyeye müdahale etme ihtiyacı duymuş, bu Türkiye’de **Korumacılık ve Devletçilik** olarak kendisini göstermiştir¹⁶⁶. Reel anlamda bu dönem *ilk sanayileşme* dönemi olarak da adlandırılabilir¹⁶⁷. Lozan’da siyasi başarı sağlayan genç Türkiye Cumhuriyeti, bu uygulamalarıyla da iktisadi alanda başarı sağlayarak emperyalizme karşı direndiğini göstermiştir¹⁶⁸.

Devletçi politika uygulamaları için, siyasi otoritenin özerkliğinin temelinde yatan önemli bir faktör, ekonomide belirli bir gelişme ile ticari karlılığın ortadan kalkmasının etkili olduğu değerlendirilmektedir¹⁶⁹. Bir taraftan da, kapitalist merkezlerinin ekonomik iş bölümünde Türkiye’ye biçilen rolden kurtulmanın bir fırsatı olarak nitelendirilerek, bu fırsattan da yararlanılmaya çalışılıyordu¹⁷⁰.

Üç beyazlar olarak adlandırılan un, şeker ve kumaş imalatı için fabrikalar kurulmuş, büyük oranda dışa bağımlılığa neden olan bu mallar yerli ikameleri ile karşılanmaya çalışılarak ithalat azaltılıyor; ihracı azalan hammaddenin de iç tüketimle sarfı çabalarına gidiliyor ve böylelikle üreticilerin de memnuniyetleri göz önünde bulunduruluyordu. Bu dönemde devlet piyasaya dışarıdan müdahalenin yanı sıra aynı zamanda ticari bir aktör olarak alıcı ve satıcı rollerini de ifa ediyordu¹⁷¹.

Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalan yabancı yatırımların pek çoğu bu dönemde devletleştiriliyordu. Aynı dönemde ilk defa olarak devletten devlete borçlanmalar, dış kredi alımları görülmüyordu. Almanya ile ikili anlaşmalar çerçevesinde yapılan, mal takasına dayalı ticaret, bu dönemde diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin de

¹⁶⁶ Kepenek, *a.g.e.* , s. 53; Ergin, *a.g.e.* , s. 14–15; Aybars, *Atatürk...* , s. 136, “... Atatürk devletçiliği şöyle tanımlamaktadır: “Türkiye’nin tatbik ettiği devletçilik sistemi 19. asırdan beri sosyalizm nazariyelerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye’ye has bir sistemdir.

Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak; fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve çok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almak.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılmış olan şeyleri bir an evvel yapmak istediğini; ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda yapmaya muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz bu yol görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir.”; Boratav, a.g.e. , s. 63, “...Latin Amerika ülkelerini, benzer biçimde etkiledi...” , s. 65, “Kapitalist dünya sisteminin merkezini derinden sarsan 1929 buhranının, bu sistemin bağımlı ve az gelişmiş çevresini oluşturan ülkelerde ilk kez kendi öz dinamikleriyle, ulusal bir sanayileşmeye yönelme fırsatı yarattığı, 1950 sonrasında “bağımlılık okulu” adı altında toplanan pek çok çağdaş yazarın benimsediği bir tezdır...”.

¹⁶⁷ Boratav, *a.g.e.* , s. 59; Sönmez, *a.g.e.* , s. 6.

¹⁶⁸ Aybars, *Atatürk...* , s. 134; Boratav, *a.g.e.* , s. 59; Yazman, *a.g.e.* , s. 83–84.

¹⁶⁹ Keyder, *a.g.e.* , s. 4.

¹⁷⁰ Boratav, *a.g.e.* , s. 65–66.

¹⁷¹ Karpat, *a.g.e.* , s. 91.

ekonomisini büyük oranda Almanya'ya bağımlı hale getiriyordu ki bu Almanya'nın bilinçli olarak yapmaya çalıştığı bir uygulamaydı.

Dış kaynakların son derece sınırlandığı bir dönemde tamamen ülkenin içsel kaynakları ile meydana getirilen sanayileşme uğraşlarında bir önceki dönemi oluşturan 1923–1929 yıllarına kıyasla, kapasitelerin performans artışından değil de gerçek bir sanayi gelişiminden bahis etmek doğru olacaktır. 1930–1939 yılları arasında sabit fiyatlarla yıllık büyüme hızlarının ortalaması olarak sanayideki %10,3'lük büyüme gerçek bir kapasite artışından kaynaklanmıştır¹⁷².

Tarım sektöründe de bu dönemde gelişme olmuş, ancak bu gelişme sanayi sektörünün gelişmesinin yanında çok düşük kaldığı gibi, sanayinin gelişmesi, 1925'de aşarın kaldırılması ile tarıma sermaye aktarılmasının tersine, sanayileşme büyük oranda tarım sektöründen¹⁷³, ikici olarak da işçi sınıfından finanse edilmiştir.

Dış ticarete dengeleme sağlanmış, ithalatın milli gelir içindeki payı, neredeyse bir önceki dönemin yarısı oranında azaltılarak %7 oranına inmiş, ihracat ise her iki dönemde %11–8 arasında değişim göstermiştir¹⁷⁴.

¹⁷² Cem, *a.g.e.*, s. 295.

¹⁷³

1930–1939 Yıllarının Bölüşüm Göstergeleri											
Yıllar	Milli Gelirden Paylar(%)			Özel Sanayi İç Paylar(%)		Real Gelirler (İndeks)		Görel Fiyatlar (İndeks:1924=100)			
	Ücretler (Özel Sanayi)	Maaşlar	Karlar (Özel Sanayi)	Ücret	Kar	Ücret (Özel Sanayi)	İdari-Teknik Kadro (Özel Sanayi)	Buğday/ Sanayi	Pamuk/ Sanayi	Tütün/ Sanayi	Tarım/ Sanayi
1929	-	5,2	-	-	-	-	-	120	104	107	114
1930	-	6,8	-	-	-	-	-	91	107	138	102
1931	-	7,1	-	-	-	-	-	59	81	81	91
1932	1,3	8,2	3,4	28,0	72,0	100,0	100,0	80	98	102	119
1933	1,4	8,6	4,9	22,2	77,8	99,9	128,6	74	106	94	94
1934	1,6	8,8	5,8	21,1	78,9	109,5	125,8	68	108	132	86
1935	1,5	8,7	5,7	21,0	79,0	93,5	107,4	80	115	146	94
1936	1,3	7,2	4,9	21,1	78,9	86,4	91,7	70	106	122	83
1937	1,4	7,4	5,5	20,6	79,4	73,1	91,7	68	95	108	85
1938	1,7	7,6	5,3	24,1	75,9	89,5	103,1	68	93	105	91
1939	1,7	9,1	6,2	21,8	78,2	90,3	101,1	68	102	111	91

Boratav, *a.g.e.*, s. 73; Kepenek, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁷⁴ Cem, *a.g.e.*, s. 70–79; buhrana karşı alınan tedbirler için bk. Göksu, *a.g.e.*, s. 11.

Atatürk Döneminde İhracat ve İthalat (Milyon TL.¹⁷⁵)

YIL	İhracat	İthalat	Açık (-) veya Fazla (+)	İhracatın İthata Oranı %
1923	85	145	— 69	50
1924	159	194	— 35	80
1925	192	242	— 49	80
1926	186	235	— 48	80
1927	158	211	— 53	74
1928	174	224	— 50	78
1929	155	256	— 101	60
1930	152	145	+ 4	103
1931	127	127	—	100
1932	101	86	+ 15	111
1933	96	75	+ 21	128
1934	92	87	+ 5	106
1935	96	89	+ 7	108
1936	118	93	+ 25	127
1937	138	114	+ 38	120
1938	145	150	— 5	97
1939	127	118	+ 9	107

Az gelişmiş ülkeler içinde ilk olarak beş yıllık kalkınma planı uygulayan Türkiye Cumhuriyeti, 1933–1938 yılları arasında bu planla son derece başarılı oldu. “...Enflasyonsuz ve %8’e ulaşan bir kalkınma hızı sağlandı. Sümerbank, Etibank gibi İktisadi Devlet Teşekküllerinin kuruluşu, demiryolu ağının yapılışı, tarımda devlet çiftlikleri örnekleriyle köylüye örnek olma ve destek sağlanması, özel teşekküllerin yatırımlarının teşvik edilmesi dönemin başarıları olarak açıkça görülür”¹⁷⁶.

Atatürk devletçiliğinin uygulamalarında şu özellikler öne çıkmaktadır¹⁷⁷:

1. “Atatürk ekonomik kalkınmayı “sistem yaklaşımı” ile ele almıştır.
2. Atatürk’ün ekonomi doktrini, kendinden önce uygulanmış ideolojilerden farklıdır.
3. Bu kalkınma modelinin amaçları, çağdaş kalkınma planlarının amaçlarından farklı değildir.
4. Refahın sağlanması açısından toplumun kesimleri arasında imtiyazlı kişi, grup, zümre ya da sınıfların oluşması önlenmeli, kalkınmanın sonuçları bütün kesimlere adil olarak dağıtılmalıdır.
5. Ekonomi, pazar ekonomisinin kurallarına göre işletmeli, pazarları denetlerken, yönlendirirken ve doğrudan endüstri ve ticaret işleri yaparken Devlet pazar ekonomisinin kurallarına uymalıdır.

¹⁷⁵ Mustafa A. Aysan, “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü”, *Atatürk Yolu*, s. 100.

¹⁷⁶ Aybars, *Atatürk...*, s. 139; Lewis, *a.g.e.*, s. 285–287; Boratav, *a.g.e.*, s. 203.

¹⁷⁷ Aybars, *Atatürk...*, s. 138; “Kemalist Ekonomik Kalkınma Modelinin bu dörtlü dengesi şöyle özetlenebilir:– Devlet Bütçesi Dengesi,– Kaynak- Harcamalar Dengesi, – Dış Ödemeler Dengesi, –Devlet İşletmesi Dengesi...”, Mustafa A. Aysan, “Atatürk ve Ekonomi”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi yay. , Ankara, 1995, s. 349–350; Mustafa A. Aysan, *Atatürk’ün Ekonomi Politikası*, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A. Ş. , 2.baskı, İstanbul, 1980, s. 19.

6. *Kişisel girişim gücü korunmalı ve desteklenmelidir.*
7. *Devlet özel girişim alanını izlemeli, denetlemeli ve temel ekonomik amaçlara yönlendirmek için teşvik etmelidir.*
8. *Kişisel girişimin engellenmesini önlemek için devletin doğrudan yardımlarına ve devlet işletmesinin ekonomi içindeki rol ve önemine sınırlar çizilmesi çok önemlidir.*
9. *Devlet yatırım ve işletmeleri için en uygun alanlar, altyapı yatırımlarıdır ve bu tür yatırımlar, devlet için en yüksek önceliğe sahip olmalıdır. Devletçe yatırım, yatırım harcamaları yaparlarken, devletin temel işlevi ile ilgili önceliler unutulmamalıdır.*
10. *İktisadi işler için yukarıda sayılan sağlıklı kaynaklardan elde edilecek fonlar da bir öncelik sırasıyla harcanmalıdır.*
11. *Enflasyonsuz kalkınma*
12. *Dış borçlanma ve yabancı sermayenin ulusal bağımsızlıkla dengelenmesi,*
13. *Halkın kalkınmaya katılımı”*

Kaynaklardan sağlanan gelirlerin harcanmasının bir öncelik sırası da mevcuttur. Buna göre harcamalardaki öncelik sıralaması şu şekildedir¹⁷⁸: “

1. *Bayındırlık,*
2. *Tarım ve öncelikle sulama projeleri,*
3. *Tarımsal endüstri,*
4. *Ağır sanayi,*
5. *Hafif sanayi, ticaret ve hizmetler.”*

Atatürk döneminde gayrisafi milli hasılanın iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir¹⁷⁹: (000.000 TL.)

Yıl	1. Tarım				2. Sanayi			
	Toplam	a. Çiftçilik ve hayvancılık	b. Ormancılık	c. Balıkçılık	Toplam	a. Madencilik taş ocakçılığı	b. İmalat sanayi	c. Elektrik gaz ve su
1923	1.270,2	1.255,3	9,5	5,4	310,2	18,5	284,5	7,2
1924	1.616,8	1.586,7	23,2	6,9	288,9	31,2	249,9	7,8
1925	1.706,2	1.677,8	21,2	7,2	345,9	27,0	310,4	8,5
1926	2.253,6	2.223,7	20,3	9,6	398,1	37,2	351,5	9,4
1927	1.565,3	1.542,6	16,0	6,7	480,0	40,0	430,0	10,0
1928	1.857,9	1.835,6	14,4	7,9	474,4	43,8	419,6	11,0
1929	2.643,3	2.616,1	15,9	11,3	493,3	37,8	443,7	11,8
1930	2.542,2	2.515,7	15,6	10,9	554,4	38,8	501,4	14,2
1931	2.907,9	2.878,2	17,3	12,4	636,0	41,3	579,4	15,3
1932	2.074,4	2.049,5	16,0	8,9	745,3	45,5	683,7	16,1
1933	2.527,5	2.495,4	21,3	10,8	882,4	45,2	819,9	17,3
1934	2.596,1	2.557,8	27,3	11,0	1.004,2	56,2	929,0	19,0
1935	2.435,0	2.402,7	21,9	10,4	1.000,6	59,8	921,7	19,1
1936	3.747,1	3.704,7	26,4	16,0	968,0	58,9	889,6	19,5
1937	3.611,6	3.565,4	30,8	15,4	1.062,8	64,5	976,7	21,6
1938	3.808,6	3.757,7	34,7	16,2	1.236,1	70,6	1.141,4	24,1
1939	3.957,0	3.898,3	41,9	16,8	1.440,8	71,6	1.342,9	26,3

¹⁷⁸ Aysan, “Atatürk’ün...”, s. 85.

¹⁷⁹ *İstatistik Göstergeler 1923–1998*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Ocak, 2001, s. 576–585 (1948 fiyatlarıyla); benzer bir tablo için bk. Yazman, *a.g.e.*, s. 271.

Yıl	3. İnşaat sanayi	4. Ticaret	5. Ulaştırma ve haberleşme	6. Mali Müesseseler	7. Konut sahipliği	8. Serbest meslek ve hizmetler	9. (Eksi) İzafi banka hizmetleri
1923	81,1	202,1	94,9	18,7	505,2	151,3	9,9
1924	111,1	228,8	117,2	26,9	516,7	173,8	14,2
1925	141,2	270,1	136,9	40,6	528,6	193,4	29,2
1926	141,6	305,0	151,4	61,1	540,9	229,5	41,5
1927	180,0	315,2	150,7	56,9	553,6	198,9	57,2
1928	201,0	320,4	169,6	67,1	567,1	220,0	51,3
1929	239,5	335,4	194,5	76,4	581,2	270,3	58,9
1930	247,6	338,1	195,6	86,4	595,6	275,9	57,4
1931	165,2	370,1	205,0	89,0	610,2	300,4	70,0
1932	161,2	390,0	192,3	102,6	625,2	265,4	64,1
1933	188,1	435,4	213,1	83,1	640,7	308,4	59,9
1934	221,2	487,5	232,5	90,4	656,9	327,5	65,2
1935	214,5	481,1	230,2	79,0	671,5	317,2	56,9
1936	244,4	499,3	261,6	86,6	685,9	393,3	63,0
1937	252,6	540,4	288,0	85,3	701,1	398,1	51,1
1938	316,6	626,4	324,2	144,9	717,1	436,8	74,3
1939	318,1	659,8	355,4	133,6	742,2	472,5	79,7

Yıl	10. Sektörler toplamı (1+9)	11. Devlet hizmetleri	14. İthalat vergileri	Yıl	10. Sektörler toplamı (1+9)	11. Devlet hizmetleri	14. İthalat vergileri
1923	2.624,2	231,6	103,3	1932	4.492,3	519,0	241,2
1924	3.066,0	214,9	110,9	1933	5.218,8	602,9	243,5
1925	3.333,7	316,9	166,7	1934	5.551,1	632,6	263,7
1926	4.039,7	293,2	179,5	1935	5.372,2	616,9	263,3
1927	3.443,4	312,3	181,4	1936	6.823,2	601,4	269,8
1928	3.826,2	327,7	207,8	1937	6.888,8	626,7	295,1
1929	4.775,0	328,4	197,4	1938	7.536,4	710,3	302,8
1930	4.778,4	430,2	222,1	1939	8.009,7	911,1	218,5
1931	5.213,8	457,7	205,7				

Sonuçta Atatürk döneminin büyüme hızları şu şekilde cereyan etmiştir¹⁸⁰:

	Gerçekleşen Büyüme	Potansiyel Büyüme
Açık ekonomi koşullarında yeniden inşa: 1923–1929	8,6	6,1
Korumacı–devletçi sanayileşme: 1930–1939	5,8	6,7

¹⁸⁰ Boratav, a.g.e. , s. 203.

II- TARIM, ORMAN VE HAYVANCILIK

A- TARIM

1908–1914 tarihleri arasında az gelişmiş ve yarı sömürge halinde bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi durumunda tarım, en önemli sektör olarak ortaya çıkmaktadır¹. Osmanlıdan devir aldığı ekonomik kaynaklarla hayatına başlayan genç Türkiye Cumhuriyeti'nde de en önemli geçim kaynağını tarım sektörü oluşturmaktadır². 1927 sayımlarına göre İzmir'de 55.002 çiftçi ailesinde 240.000 kişi tarımdan geçimini sağlamaktadır³.

Balkan Harbi ile başlayarak devam eden süreçte özellikle tarım alanında büyük iş gücü kayıpları yaşanmıştır⁴. “...On beş yıldır silah altında olan Anadolu köylüleri ürkütücü bir sefalet içindedir”⁵. Genç Cumhuriyetin yöneticileri tarım alanlarının oluşturduğu köylerde durumun hiç de iç açıcı olmadığını farkındadır⁶. Bundan sonra yapılacak çalışmalar tarım ürünlerinin kalitesini yükseltmek, maliyeti düşürmek ile hastalık ve böceklerle uğraşabilecek teknik ve yasal önlemleri almak çabalarına yönelik bulunmaktaydı⁷. Bu nedenle kuruluşun hemen ardından köy kanunu çıkarılmıştır. Kanunun uygulanması kapsamında Batı Anadolu'da ve İzmir'de numune köyleri oluşturulmuştur⁸. Tarım büyük ölçüde saban ve öküz

¹ Korkut Boratav, “İktisat Tarihi (1908–1980)”, *Türkiye Tarihi (4) Çağdaş Türkiye 1908–1980*, s. 276; M. Ögüt Yazman, *Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, s. 249–250; H. Colonel Woods, *Report on The Economic Conditions in Turkey 1924*, His Majesty's Stationery Office, London, 1925, s. 12.

² *İstatistik Göstergeler 1923–1998*, s. 576–585; Yusuf Saim Atasagun, *Türkiye'de Zirai Kredi Kooperatifleri*, (1929–1939) II, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul, 1940, s. V; Türkan Çetin, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanununun Çıkarılması”, *ÇTTAD.*, II/4–5 (1994–1995), s. 30; Zafer Toprak, “Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler”, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, s. 20; Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, Yurt yay., Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, Ağustos, 1987; Cemal Tahir Altınoluk, *Atatürk Dönemi Maliye Politikasında 1924–1928 Bütçeleri*, s. 26; Bülent Durgun, “İşgal Yıllarında İzmir'in Ekonomik Durumu”, *ÇTTAD.*, III/9–10 (1999–2000), s. 1–40; Bülent Durgun, *1919–1922 Yılları Arasında İzmir'de İktisadi Durum*, s. 102; Server Tanilli, *Uygurluk Tarihi*, s. 351–352.

³ *İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı*, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Marifet Matbaası, İzmir, 1931, s. 140.

⁴ Altınoluk, *a.g.e.*, s. 22; Arnold J. Toynbee, K. T. Kirkwood, *Turkey*, s. 205.

⁵ Hanri Nahum, *İzmir Yahudileri*, s. 204, dipnot 3.

⁶ Feridun Ergin, *Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi*, s. 23.

⁷ Çetin Yitmener, *Ziraat Bankasının Cumhuriyet Dönemi Tarım Hayatına Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996, s. 12.

⁸ Çetin, “Cumhuriyetin...”, s. 42.

gibi ilkel metotlarla yapılmaktadır⁹. “Tahul, sebze, meyve ve sinai bitkilerin tür ıslahı ile ilgili yöntemler tarıma girmemiştir. Ağaçlar ilkel yöntemlerle aşılansmaktadır. Bitki hastalıklarıyla yeterli mücadele yapılmamaktadır. Zararlı böcekler meyveleri, sebzeleri, sinai bitkileri kemirmekte, çürütmekte ve az ürün alınmasına neden olmaktadır. Örneğin, toplama zamanı bir ağacın dallarındaki meyve miktarından daha fazlası çürüyerek ağacın dibine düşmüş oluyordu”¹⁰. Çitleme yapılmadan açık tarımın yapıldığı tarlalarda¹¹, nadas hala toprağın verimliliğini arttırmak için kullanılan önemli bir yöntemdir¹². Suni gübre bilinmemekte, gübreleme ısınmada da kullanılan yetersiz miktardaki hayvan dışkısı ile ve ticari tarımda kısıtlı bir oranda suni gübre ile yapılmaktadır¹³.

Erkek nüfus başına net tarımsal hasıla tahminleri Tezel’in, Colin Clark’ın hesaplamalarından aldığı verilere göre 1934–1935’te Yeni Zelanda için 2.006, ABD. için 623, Suriye için 165, Mısır’da ise 92 iken bu rakam Türkiye’de 119 olarak gerçekleşmektedir¹⁴.

Bununla birlikte Tarım Bakanlığı’nın iş gücü açığının makine ile kapatılması çalışma ve gayretleri doğrultusunda gelişmeler olduğu belirtilmelidir¹⁵. Dünya Ekonomik Buhranını izleyen yıllarda köylü üreticilerin mallarını satamamalarının neticesinde ekonomik gelir düzeylerinin düşmesi yeni nesil tarım araçlarına para yatıramaz hale gelmeleri ile sonuçlanmış bu da doğal olarak tarımın makineleşmesinin daha uzun süre sağlanamamasına neden oluşturmuştur¹⁶.

⁹“...Ege bölgesinde çoğu yabancılara ait birkaç büyük çiftlikte tarım makineleri kullanılmaktadır”, Alptekin Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, s. 90, 95–96, 98–106; Toynbee, *a.g.e.* , s. 206; “1923–1933 yılları arasında göçmenlere 12 adet traktör, 22.994 çift hayvanı, 20 araba, 2 tırmık, 27 sal, pulluk, 20 çayır makinesi ve 5 orak makinesi, 1934–1950 yılları arasında ise 39.378 çift hayvanı, 1.861 araba, 34.055 pulluk dağıtılmıştır. 1923–1960 yılları arasında 242 bin çiftçi göçmen ailesinin yüzde 91’ine pulluk dağıtılmıştır.”, ayrıca göçmen olarak Anadolu’ya gelen çiftçi ailelerine devlet tarafından dağıtılan malzemelerin listesi için bk. Tülay Alim Baran, *İzmir’in İmar ve İskanı (1923–1938)*, s. 138; Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi*, II, s. 47; Dündar Sağlam, *Türkiye Ekonomisi*, s. 77; Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, s. 102; İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye’de Köy İktisadiyatı*, s. 61–63.

¹⁰ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 111.

¹¹ Tezel, *a.g.e.* , s. 367.

¹² Tökin, *a.g.e.* , s. 44, 52, 56.

¹³ Tezel, *a.g.e.* , s. 351; Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, s. 37; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 109; “Manisa’da “tarlalar tamamen gübrenir. Gübre araba veya develerle nakledilerek mesafe mesafe dökülür. Sonbaharda yayılarak tarlalar hafredilir. Dönümüne 2000–3000 kilo kadar atılır.” Ege muntikasında sun-i gübre de taammüm etmektedir. Ekseriyetle fosforlu, potaslı, azotlu gübreler istihmal edilmektedir. Sun-i gübreyi en çok kullananlar bağcılar ve tütiüncülerdir. ...”, Tökin, *a.g.e.* , s. 57.

¹⁴ Tezel, *a.g.e.* , s. 354.

¹⁵ Dizdariye Uluborlulu Mustafa Nuri, “İstihsalı Yükseltme Çaresi”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, II/15 (1 Haziran 1923), s. 43; Woods, 1924, s. 10; Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923–1929)*, s. 35; Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, III, s. 88; Kepenek, *a.g.e.* , s. 36.

¹⁶ H. Colonel Woods, *Economic Conditions in Turkey 1932*, His Majesty’s Stationery Office, London, 1932, s. 39, kredili satış yapacakların büyük dikkat göstermelerinin özellikle faydalı olacağına değinilmektedir. ; Tökin, *a.g.e.* , s. 44.

Ülke ekonomisinin olduğu gibi İzmir ilinin de ekonomisinin temelini tarım ürünleri oluşturmaktadır. İhraç ürünlerinin çoğunluğunu sanayi bitkilerinin¹⁷ ve madenlerin yanı sıra kuru üzüm ve incir ürünleri ihraç ürünlerinin başında yer almaktadır. Bu ürünler sayesinde sermaye birikiminin gerçekleşeceğini düşünen yeni yönetim tarıma önem¹⁸ vermiş ve bunu Mustafa Kemal Atatürk tarafından “*Köylü, Milletın Efendisidir.*” diyerek dillendirmiştir.

İklim özellikleri neticesinde meydana gelen yağışlar sonucunda İzmir’in yeraltı ve yer üstü su kaynakları insan yaşamı açısından önem arz ettiği gibi, tarımsal üretim için de gereklidir ve kullanılmıştır¹⁹. “*Akarsu olmayan yerlerde kuyulardan yararlanılmakta, dolaplarla kuyulardan çekilen sularla küçük çapta sulama yapılmaktadır. Kuyu dolapları at, öküz veya develer tarafından çevrilmektedir*”²⁰. Konya’da Almanlar tarafından yaptırılan sulama sistemi²¹ dışında, sulama ve drenaj imkanlarının sınırlı olduğu, üretimin iklim koşullarına bağlı olarak yapıldığı İzmir’in²², incelediğimiz dönem içinde hava durumunun mevsim normallerinde cereyan ettiğini de önceki bölümlerde gördük. Ancak 1928 yılında hava şartlarının neden olduğu kuraklık 1929 yılına kadar etkili olmuş, 1929 yılında beklenen ürün miktarında olumlu bir artış olgusu hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştı. Kuru meyve açısından yeterli olan ürün miktarında 1929 yılı yağmurlarından kaynaklanan bir zarar hasata olumsuz etkilerde bulunuyordu. Bu durum incir içinde geçerliydi ki şans eseri bu yıl talep de diğer yıllara göre düşük gerçekleşti²³. Buhan sadece incir de değil bölgenin önemli ürünlerinden üzüm, pamuk ve tütünde de talep ve dolayısı ile fiyat düşüşüne neden

¹⁷ “*Sınai nebatat zeriyaı vaktı saha itibari ile bütün ekin sahasının %6,6’dır. Fakat istihsalat kıymet itibari ile bütün istihsalatı ziraiye kıymetinin %27,26’sını teşkil eder.*”, Şevket Süreyya Aydemir, *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, Hakimiyeti Milli Matbaası, Ankara, 1931, s. 16.

¹⁸ Ergin, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁹ Asaf Koçman, “İzmir’in Kentsel Gelişimi ve Bunu Etkileyen Faktörler”, *ÇTTAD.*, I/3 (1993), s. 269.

²⁰ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 109.

²¹ Tezel, *a.g.e.*, s. 106.

²² “*Bugün Kanunusaninin 24’ü oldu. Şubat giriyor. Hala yağmurun katresi düşmedi. Aldığımız haberlere nazaran mülhakatta aynı hal devam etmektedir. Salihli’de mahsulat kuraklıktan inkişaf edememiştir. Bununla beraber Salihli arazisine kesir miktarda yabani kazlar musallat olmuş ve kuraklığa inkişaf edemeyen mahsulatı bu kazlar itfaya koyulmuştur. Rençperler umumiyetle endişelidirler.*”, Ahenk, 25 Kanunusani 1925, s. 2; Keyder, *a.g.e.*, s. 20, 49; Tezel, *a.g.e.*, s. 102; H. Siren Bora, “Alliance Israelite Universelle’in Osmanlı Yahudi Cemaatini Tarım Sektöründe Kalkındırma Çalışmaları ve İzmir Yakınlarında Kurulan Bir Çiftlik Okul: Or Yehuda”, *ÇTTAD.*, I/3 (1993), s. 390–395; Ergin, *a.g.e.*, s. 24; Zeki Arıkan, “Yeni Bir Model: Aydın Zirai Satış Kooperatifleri İttihadı”, *Tarih Tarihi*, s. 91–92; Türkan Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Köylü Politikası (1923–1950)*, s. 99.

²³ H. Colonel Woods, *Economic Conditions in Turkey 1930*, His Majesty’s Stationery Office, London, 1930, s. 30; “*1932 senesi incir mahsulünün %40 nispetinde bozuk çıktığını hatırlarsınız. Buna başlıca yağ rüzgarların sebep olduğunu zannediyorsunuz. Halbuki, yağ rüzgarlar bütün şartları tamam olan ağaçlarda bile iyi gelişmiş ve ermiş topların keyfini bozar ve bu iklim hadisesidir ki izah etmek istediğimiz sebepten sonra gelir. O da: ağaçların yaralı, tımarsız, perişan ve dallarının dağınık olmasıdır. Bu hal çok büyük bir kusurdur.*”, Nadir, *İncircilere Öğüt*, İzmir Ticaret Matbaası, Ankara Halkevi, 1933, s. 1–2; “*1928 senesi kuraklığı Konya, Aksaray, Kırşehir, Yozgat, Afyon ve Eskişehir vilayetlerine inhisar etti.*”, Tökin, *a.g.e.*, s. 141.

olmuştur²⁴. 1936–1937 yıllarında da hava koşullarının iyi seyretmesi neticesinde ürün miktarında da bir artış gerçekleşmiştir²⁵.

Bununla birlikte 1930 yılındaki seylap nedeniyle 2.080.816 Liralık zarar meydana gelmişti. Bu zararın dağılımı da şu şekildedir²⁶: (lira olarak)

Hususi Zaiyat	Resmi Zaiyat	Ticari Zaiyat	Zirai Zaiyat	Hayvan Zaiyat
494.916	846.998	538.950	197.910	2.042

Makineleşmeyi olumsuz yönde etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın diğer bir etkisi de ürünlerin fiyatları üzerine oldu. Fiyatlar bu dönemde düşünce doğal olarak, üretici çiftçinin eline geçen para da azaldı. Bu dönemle ilgili bazı rakamlar vermek gerekirse; incir 5,1 kuruştan 2,6'ya, üzüm 4,7 kuruştan 3'e, zeytin 8,9 kuruştan 4,9'a, tütün ise 62,3'ten 33,1 kuruşa düşmüştür²⁷. Dünya Ekonomik Buhranı alivre satışların fiyatlarında da olumsuz etkilere neden oldu. Çiftçi ile yapılan anlaşmalar, ürünün alımı esnasında üretici aleyhine bozularak, cari fiyatlar üzerinden satışlar yapılmaktaydı²⁸.

24 Şubat 1930 tarihli Anadolu Gazetesi'nden alıntı ile bir haberde “*Tehlike geçti mi? 1929 senesi cihan piyasaları yeni seneye ne miras bıraktı? 1929 senesi cihan piyasaları yeni seneye şu neticeyi miras bırakmıştır. ‘Fazla istihalat–Surproduction’*” denilmektedir²⁹.

1932 yılında Hamburg piyasasındaki üzüm fiyatı ile İzmir borsası üreticiden alınan üzüm fiyatı arasında okkasında 18 kuruşluk bir fark bulunuyordu ki bu fark aracının karı! olarak cebine giriyordu³⁰.

1934 yılına gelindiğinde fiyatların kendisini toparlayamayarak düşkün olduğunu ve bu konuda yakınmaların devam ettiğini görmekteyiz: “*Yüzde dört yüz nisbetinde düşkün bir piyasa. Memleket efkarı umumiyesini cidden meşgul etmeye değer piyasamızın bugünkü bozguncu ruhu içinde hükümetin müdahalesi zaruri hale gelmiştir.*

...Bu sene mahsulün tabii senelere nisbetle hayli noksan olmasına rağmen bugün incir beş kuruşla azami on üç kuruş arasında satılıyor. Azami fiyatla satılan incirlerimiz de Menderes ovasının ve ovanın şimalini süsleyen dağların binlerce senelerden beri yeryüzünde büyük bir şöhret sahibi bulunan en güzel cinsten emsalsiz ve rakipsiz mahsulleridir ki

²⁴ Ferlal Örs, “Büyük Buhrandan Savaşa”, *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, s. 128.

²⁵ Tezel, *a.g.e.*, s. 351.

²⁶ *İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı*, s. 306–307.

²⁷ Ülker Zengin Sönmez, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri*, s. 64, 65, bir dönüm bağ için 1931 yılında 37,15 TL. harcanırken, 1935 yılında 23,60 TL. kullanılmıştır.

²⁸ *A.g.e.*, s. 64.

²⁹ *A.g.e.*, s. 85.

³⁰ Tökin, *a.g.e.*, s. 145.

bunların 927, 928 ve 929 senesinde okkaları atmış kuruşa kadar satılıyordu. Bu gün bu derece düşkün fiyatlarla satılmaları bittabi bu incirleri yetiştirenlerin hayatları ve iktisadi işlerinin temelleri üzerinde pek elim tesirler yapar. Takriben yüzde dört yüz derecesinde düşkün bir piyasa memlekete efkari umumuiyesini cidden meşgul etmeğe değer. Bereket versin ki inhisar idaresi aşağı cins incirleri mubayaa etmeye başladı da onun yaptığı fazla miktarda mübayaat sayesinde piyasa daha fazla düşmekten kurtuldu. Eğer o da olmasaydı bugün vaziyet çok feci olurdu. Ve bir kısım incirin bugün çarşıda hatta alıcısı bile bulunmazdı”³¹.

Çiftçinin zararının bir nebze olsun giderilmesi çalışmaları doğrultusunda 1931 yılında Bornova’da Garbi Anadolu Bağcılık Enstitüsü kurulmuş, 1932 yılında fiyatların düşkünlüğü karşısında İş ve Ziraat Bankaları tarafından üzüm alımları yapılmıştır. Kooperatifçilik de bu dönemde cazibesini arttırmış ve ilk girişimlere başlanmıştır³². Yine aynı dönemde buhranın etkilerinin tespiti ve alınacak tedbirler hakkında uzman raporlarının toplanması ve bunlara göre planlama ve uygulamaların yapılması ile sonuçlanan Ziraat Kongreleri toplanıyordu³³.

Sulama sisteminin yapılanması için en azından bir çaba sarf edildiğini görmekteyiz. Woods bu çabalarla ilgili şunları söylemektedir³⁴:

“Sonunda sulamanın başlatılması için bir çaba gösterildi. 20 yıllık bir süreye yayılmış bir şekilde 250.000.000 TL.’lik bir bütçenin bu amaçta kullanılmasına niyetlenildi. ...

*İzmir bölgesinde aşağıdaki işler ihaleye verildi:
Nazilli ovasının kanalizasyonu.....7000 TL.
Bu ihaleleri yerli müteahhitler yürütmektedir.
Menderes–Gediz ve Berdan nehir sulama projeleri Susurluk Vadisi sulama projesinde olduğu gibi ertelendi.”*

Ancak yaşanan savaşlar, muharebelerin büyük çoğunluğunun cereyan ettiği bu bölgede toprağın tarımsal verimliliği azaltan bir etki yapmıştır³⁵. Savaşın sonra hükümet üretim miktarlarının özellikle Birinci Dünya Savaşı öncesinin seviyesine getirmek için çaba

³¹ Muhittin Birgen, “Memleket İçin İncir Meselesi”, *Yeni Asır*, 5 Teşrinievvel 1934, s. 8; Türkan Çetin, Hakkı Uyar, “Tariş Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği”, *Tariş Tarihi*, s. 198–199.

³² Sönmez, *a.g.e.*, s. 65–66.

³³ Çetin, *Cumhuriyet...*, s. 83–84, ayrıca I. Köy ve Ziraat Kongresi 27 Aralık 1938’de toplanıyor. ; Türkan Çetin, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye’nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *ÇTTAD.*, II/6–7 (1996–1997), s. 213–215.

³⁴ Woods, 1930, s. 24; “...1927 yılından sonra sulama projelerine de ağırlık verildiğini görmekteyiz. Ancak karayolları 1926 yılından sonra tamamen ihmal edilmiş, Ankara ise modern bir başkent halini almaya başlamıştır. Bayındırlık için yeni yapılan işler, halkın moralini düzeltmekte ve istihdam yaratıcı etki göstermektedir.”, Altınoluk, *a.g.e.*, s. 50, 74; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 106; “Kamu kesiminin tarım alanına yaptığı yatırımlara gelince; büyük çoğunluğu sulama projelerinden oluşan bu yatırımlar 1940 yılına kadar sürekli olarak genişletildi...”, Tezel, *a.g.e.*, s. 353; Çetin, *Cumhuriyet...*, s. 99.

³⁵ Toynbee, *a.g.e.*, s. 205.

sarf etmiştir³⁶. Bunu sağlayabilmek için karşılaşılan en büyük engel olarak iş gücü açığının kapatılması sayılıyordu³⁷. İş gücü açığı ve kapatılması ile ilgili son derece ilginç teklif ve yorumlara rastlamak da mümkündür:

“Bugün Kuvve-i muharrike yani makineler beşerin bütünü efgana hakimdir. Vapurlar, şimendiferler, taht el buharlar, tayyareler, otomobiller, fabrikalar, cebimizdeki saat, ziraiyat makineleri, her şey kuvvei muharriktir. Zaten istihsalat demek de kuvve-i muharrike istiğmali (kullanmak) demektir. Kuvve-i muharrike ile yani makinelerle çalışmayan milletlere hayat yoktur. Milletin müstahsil sınıfının mesai hasılasından refah ve sebatını temin eden nazariyatçılar biraz da fenni tecrübe karşısında ihtiram (saygı) ile gelerek bunların tamamına çalışsalar daha fazla refah ve saadet temin ederler. Yaya yürüyen adam otomobil ile yarışa çıkamaz. Bu sebeple bir demir maarifi vücuda getirmeye, demir fikriyle çalışmaya, demirle mesaiye mecburuz. Demir fikriyle çalışıldığına nazaran on senede bu kaza ne hal-i terakkiye isal (kavuşturmak, ulaştırmak) olunabilir. Onu görelim. Kırtasiye muamelatı geceleri iki saat ve haftada bir güne indirilebilir. Şu suretle memurin nazırı mesaiden dolayı dörtte bir kadar maaş alırlar ve istihsalatından dolayı eski maaşlarının, her kesin istihsalatına göre, üç veya beş mislini alabilir. Küçük kasabalardaki ticaret de haftada bir güne indirilebilir. Şu suretle küçük kasabaların tüccarları da istihsalatta çalışacaklardır. Diğer ne kadar sınıf varsa hepsi istihsalata sevk edilecektir. Bir kaza nüfus-u umumiyesinin ne miktarı takibi istihsalata sevk ve tahsis edileceğini o mahallin ihtiyaç ve kabiliyetine göre tayin etmek lazım gelir”³⁸.

Batı Anadolu’da iş gücü, ortaklık olarak adlandırılan sözleşmeli işgücü şeklinde ortaya çıkmakta idi³⁹. Manisa üzüm bağlarında iş gücü teminin dağılımı %50 ortaklık ve %15 icar şeklinde ortaya çıkmaktaydı⁴⁰.

Bu dönemdeki iş gücünü Tökin üçe ayırarak tarif etmektedir: “

1. Muhtelif amillerin tesiri altında mülkiyetinden tecerrüt etmiş ve müteşebbis müstahsil nezdinde amelelik eden köylü,

³⁶ Keyder, a.g.e. , s. 33.

³⁷ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları I*, s. 76–77; Keyder, a.g.e. , s. 33, 48–49; Çetin, *Cumhuriyet...* , s. 100; Tezel, a.g.e. , s. 422.

³⁸ Dizdariye Uluborlulu Mustafa Nuri, “Memleket İhtiyaçları: İstihali Yükseltme Çaresi”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, II/15, II/16, (1 Haziran 1923), s. 14; (14 Haziran 1923), s. 42–44.

³⁹ Keyder, a.g.e. , s. 16; “El emeği eksikliği yüzünden binlerce hektarlık bölümü ıslah edilmemiş halde kalan büyük arazilerde ortakçı, onbirinci yüzyılda Bizans “pronoia”ındaki “paroikos” kadar değerlidir. O günlerde; Orta Anadolu’da bulunan ve başlıca tahıl üretimi yapılan geleneksel büyük arazilerde makinalaşma amacıyla bir takım pahalı yatırımlara girmektense, çok sayıda ortakçı kullanmak daha karlıdır...”, Yerasimos, a.g.e. , s. 87.

⁴⁰ “Manisa’da bağcılıkta ortaklık umumiyetle iki şekildedir: 1- Arazi sahibi hiç masrafa iştirak etmiyerek arazisini ortakçıya bamukavele teslim eder. Bağda mahsul kemale erdikten sonra yarısını veya üçte ikisini kendisi alır. Mütebakisini ortakçıya terk eder. 2- Arazi sahibi bağın işleme masrafını verir. İlaç, sergi masrafı gibi. İdrak mevsiminde masraflar çıktıktan sonra safi mahsulün yarısını veya üçte birini ortakçı alır...”, Tökin, a.g.e. , s. 189, s. 188; Yitmener, a.g.e. , s. 15.

2. Köydeki toprağını terk ederek ameleliği çıkmış ve bir miktar para kazandıktan sonra tekrar, köyüne tarlasının başına dönmek arzusunu besleyen köylü. Bu tip amelenin birinciden farkı henüz mülkiyet bağının çözülmemiş olmasındadır.

3. Mevsim icabı ticari mahsulat muntukalarına gelerek çalışan ve mevsimin sonunda köyüne dönen köylü. Mevsim amelesinin membaı, Orta Anadolu yaylaları ile Şark vilayetlerimizin dağlık köylerinden sahil ovalarına doğru da mevsim icabı bir amele akını müşahade olunur. Bunlar yüksek yerlerle alçak ova kısımlarının hasat zamanları arasındaki farklılardan istifade eden köylüdür. Mevsim amelesi Türkiye'nin en fakir köylüsüdür. Bunlar pek cüzi bir ücretle çalışırlar. Şimendifer, araba paraları olmadığından uzak vilayetlerden sahillere yorganları sırtlarında yaya olarak gelirler⁴¹.

Devlet işgücü yetersizliğinin farkında idi ve bunu giderici tedbirler alıyordu. Bu bağlamda “1924’te kabul edilen bir kanun, a) bir çift öküzü olan çiftçiye en az 100 dönüm toprak işlemekle yükümlü tutuyor, b) savaş yetimleri, dulları ve sakatlarına ait topraklarda her köylünün haftada bir gün çalışması şartını getiriyor, c) devlete ait teşebbüslerde sermayesinin ilk 5000 lirası için en az 250 dönüm, ilave her 1000 lira için de 25 dönüm toprak işlenmesi zorunlu tutuluyor, d) belediye meclislerine, çiftçiye, Ziraat Bankası kanalıyla tarım makine ve aletleri sağlamada yardımcı olma görevini veriyordu”⁴².

Topraksız üreticilere toprak dağıtılarak üretimin artırılmasına çalışılmıştır. Dönem içinde, üretime açık olan arazi miktarında da bir artış gözlenmektedir. 1927’de %4,86 olan oran sırası ile 1934’de %10,2 ve 1940 yılında %12,25’e çıkmıştır. Bu artışla aynı orantıda bir makineleşme gözlenmemekle⁴³ birlikte toprakların kullanım oranlarının artmasında traktöre yapılan sübvansiyon, kullanılan akaryakıt ve yağ ücretinin gümrük ve tüketim vergilerinin iadesi sayesinde sağlanan makineleşmenin de katkısı olduğu söylenebilir⁴⁴. Makineleşmeyi geciktiren nedenler ise: a) satın alma gücünün yetersizliği, b) yetenekli tamircileri elde etme zorluğu sayılmaktadır⁴⁵.

⁴¹ Tökin, a.g.e. , s. 136.

⁴² Keyder, a.g.e. , s. 34; benzer yorumlar için bk. Tezel, a.g.e. , s. 417 ve Baran, a.g.e. , s. 133–134.

⁴³ Kepenek, a.g.e. , s. 63.

⁴⁴ Keyder, a.g.e. , s. 30–31; Çetin, Cumhuriyet... , s. 100–101; Tezel, a.g.e. , s. 417.

⁴⁵ “Tarımsal makineleşmeye olan talep her gün biraz daha artmaktadır, fakat mecburen sınırlandırılmaktadır ve belirli bir seviyeye kadar, ülkedeki yetersiz sayıdaki tamircilerin neden olduğu ön yargı ile karşılanmaktaydı ve çiftçiler hasat zamanının ortasında arızalanarak kendisini hasatın toplanmasından alıkoyacak en ufak bile olsa bir risk için pahalı bir makine almak niyetinde değiller. Bu nedenle, bu pazara girmek isteyen firmalar sadece tamirhane açmakla yetinmemeli, yetenekli tamircilerden oluşturdukları bir grubu hasat mevsiminde her türlü olayları karşılamak ve denetleyerek/nezaret ederek makinelerin çalışmasını sağlamak üzere bulundurmalarıdır.”, Woods, 1924, s. 5, 34; “Tarımsal makine açısından, motorlar ve motorlu araçlarda durum farklıdır, bu şartlarda, bu ülkede depo ve showroomlar oluşturulmadığı sürece olası müşteri bulma/ iş yapma ihtimali sıfırdır. Bu şekilde depo açan firmalar –maalesef hiçbiri İngiliz değil– yaptıkları harcamaların semeresini biçiyorlar. Ford bu ülkede hala “genel maksat” aracı olarak bulunmaktadır ve bir üst sınıf aracı olarak en iyi Fiat bilinmektedir. Türk araç alıcıları dış görünüşün oldukça etkisi altında kalmaktadırlar. Çok az veya hiç teknik bilgisi olmayan müşterinin amacı ağır ve güçlü bir görünüme sahip, yüksek hızlara ulaşabilen ve yakıt sarfiyatı ve diğer işletim giderlerinin çok cüzi bir öneme sahip olduğu bir araca sahip olmaktır.”, a.g.e. , s. 35; “...Çiftçiler hasat zamanı tamirciye yeterli bir ücret vermeye hazırlar, fakat bunu yılın geri kalan kısmında

Yine üretimi artırma çalışmaları içinde ve İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusunda çiftçiye düşük faizli kredi sağlanması konusunda Ziraat Bankası'nın uygulamalarında büyük ilerlemeler ve çiftçi açısından önemli gelişmeler sağlanmıştır⁴⁶. Tarım sektörüne kredi vermek üzere teşkilatlandırılmış olan Ziraat Bankası dışında Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri ve Şekerbank, Egebank, Milli Aydın Bankası gibi bankalar da bu sektörü kredileri ile desteklemeydi⁴⁷. Ancak Mehmet Şevki Ahenk Gazetesi'nin 13 Mayıs 1929 tarihli nüshasında çiftçilere yardım meselesinden bahsederken “...çiftçiyi hem insafsız faizci hem alıcı hem satıcı hem mutavassıt olarak mevkii tutmuş

yapamazlar, başka yerde düzenli bir işe sahip olan yetenekli tamirciler doğasında olan sadece mevsimlik iş için bulunamıyorlardı.

Yukarıdaki iki zorluk belirli ölçülerde Ziraat Bankası'nın tarım makinesi ve tamirci kiralaması ile giderilebiliyordu. Fakat uygulama geneli kapsamamaktadır.”, H. Colonel Woods, *Report on The Economic Conditions in Turkey 1927*, His Majesty's Stationery Office, London, 1927, s. 27; “...1922'de üretimin dörte üçünü sağlayan Adana bölgesindeki Fordson traktörlerinin sayısı sadece üçtü. 1925'te bu sayı 100'e ulaştı.”, Keyder, *a.g.e.* , s. 53; Çetin, *Cumhuriyet...* , s. 105'te bilgisizlik ve geleneklere bağlılık da makineleşmenin engelleri arasına eklenmelidir.

⁴⁶ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 296; Ergin, *a.g.e.* , s. 25–27; Çetin, *Cumhuriyet...* , s. 105; Kepenek, *a.g.e.* , s. 37, 1923–1932 arası cari fiyatlarla bin tl.

Tarih	Ziraat Bankası Kredileri Miktarı	Yıllık Artış Yüzdeleri	Ziraat Bankası Kredilerinin Toplam Kredilere Oranı
1923	8307	-	-
1924	17040	112,0	61,1
1925	19937	17,0	31,4
1926	20492	2,8	37,4
1927	20326	-0,6	21,4
1928	26806	31,6	25,5
1929	27176	1,4	21,4
1930	35713	31,4	26,6
1931	34634	-3,1	28,9
1932	33,629	-3,1	27,3

s. 63, 64, “Tarımsal alandaki önemli bir gelişme, 1932 yılında Ziraat Bankasına bağlı olarak kurulan ve 1938'de bağımsız bir kamu kuruluşu olarak Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) adını alan kurumsal bir düzenlemedir. Başlangıçta yalnız buğday için destekleme fiyatı saptayan ve alım işlemi yapan kurumun yetkileri daha sonraki yıllarda genişledi.”, 1933–1945 yılları arasında Ziraat Bankasının verdiği tarımsal kredilerin durumu aşağıdadır:

Tarih	Tarım Kredileri Miktarı	Yıllık Artış Yüzdeleri	Tarım Kredileri Toplam Krediler Oranı	TEF=100 1938=100	Tarih	Tarım Kredileri Miktarı	Yıllık Artış Yüzdeleri	Tarım Kredileri Toplam Krediler Oranı	TEF=100 1938=100
1933	34,2	-1,7	23,5	80,4	1940	50,7	13,7	19,0	126,6
1934	32,9	-3,8	25,2	83,2	1941	57,4	13,2	17,3	175,3
1935	31,9	-3,3	20,4	91,1	1942	66,1	15,2	15,5	339,6
1936	35,3	10,7	20,3	100,1	1943	78,3	18,3	16,5	590,1
1937	41,5	17,6	16,8	105,1	1944	88,3	12,8	23,1	459,8
1938	40,6	-2,2	14,7	100,0	1945	112,7	27,6	28,4	444,3
1939	44,6	-9,9	18,0	101,3					

⁴⁷ Yitmener, *a.g.e.* , s. 16

olanlardan kurtarmak...” gerektiğini dile getirmektedir⁴⁸. Zaten Kepenk de benzer bir yorum yapmış, “Cumhuriyetin ilk yıllarındaki büyük tarımsal kredi genişlemesinin daha sonraki yıllarda devam etmediği anlaşılmaktadır. Ek olarak, belli koşullara bağlı olan bu kredi genişlemesinden, büyük işletmelerin daha çok yararlandığı”nı ifade etmiştir⁴⁹. 1929 yılında kredilerin yetersizliğinden bahs eden yakınmalar devam etmektedir⁵⁰.

Yitmener şahıs kredilerini dost ve akrabalarından alınanlar ile zengin kişiler ve tefecilerden alınanlar olmak üzere ikiye ayırırken şöyle devam etmektedir⁵¹:

“Komşu, arkadaş ve akrabalarından sağlanan kredilerde bir faiz ödenmesi söz konusu olmadığı gibi borç verenle alan arasında herhangi bir yazılı metne de dayanmaz. Borcun vadesi ise karşılıklı anlaşma ile belirlenir. Yörenin zengin kişilerinden, tüccar ve tefeciden sağlanan krediler genellikle 2–3 ay gibi kısa vadelidir. Bu kredilerin yıllık faizleri %200–300'lere varmaktadır. Şahıslardan sağlanan krediler genellikle kısa vadeli ve yüksek faizli olduğundan, çiftçi bu kaynaktan sağladığı kredi ile uzun vadeli geliştirme ve ıslah işlerine girememektedir.”

Emvali Metruke'den kalan ziraat makineleri de Ziraat Bankası aracılığı ile ihtiyaç sahibi çiftçilere dağıtılıyordu⁵². Bu konuda en istekli olan bölge ise pazar için üretim yapan ve üretim artışı ile karlılığını arttıracak olan Ege Bölgesi idi⁵³. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Buhranı bu konuda da büyük bir engel teşkil etti ve arzu edilen seviyeye gelinmesine mani oldu⁵⁴. Traktör sayısı 1923'te 220'den 1924'te 2000'inin üzerine çıktı. 1923–1929 arasında tarım makineleri, makine ithalatının üçte birini oluşturmaktaydı. “1927 sayımında, yurtiçinde üretilen tarım aletleri, “metal ve makine imal sanayisi”nin alt sektörleri arasında en büyük istihdam düzeyine sahip olanydı”⁵⁵. Tarım aracı ve donanımının ithalat miktarları ise aşağıdaki gibidir⁵⁶:

⁴⁸ Sönmez, a.g.e. , s. 79.

⁴⁹ Kepenek, a.g.e. , s. 37.

⁵⁰ Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler 1923–1938*, II/1, s. 215.

⁵¹ Yitmener, a.g.e. , s. 17–18.

⁵² Çetin, *Cumhuriyet...* , s. 102, 104.

⁵³ A.g.e. , s. 18, 106.

⁵⁴ Tezel, a.g.e. , s. 352–353; “Birinci Ziraat Kongresiyle birlikte açılan Ziraat Sergisine 99 yerli pulluk yapımevi katılmıştır. Adedi gittikçe çoğalan pulluk imalathanelerini gümrüksüz gelen pulluklara karşı korumak amacıyla 26 Mart 1931 tarih ve 1797 sayılı pulluk sayımı yapıldı. Fakat bu sayımın sonuçları çık sağlıklı değildir. Pulluk oranı İkinci Dünya Savaşı başlangıcına kadar arttı. Bundan itibaren ithalatın hemen hemen imkansız hale gelmesi nedeniyle pulluk miktarında azalma başladı.” Çetin, *Cumhuriyet...* , s. 106.

⁵⁵ Keyder, a.g.e. , s. 49.

⁵⁶ Tökin, a.g.e. , s. 43; “Daha etkili demir pullukların sayısının 1927'de 210.000'den 1950'de 570.000'e çıkmasına karşın, binlerce yıllık geleneksel karasaban 1950'de hala başat tarım aletiydi. Öte yanda, 1924'te 500 kadar olan traktör sayısı 1930'da 2000'e yükseldi. Ne var ki, tarımdaki makineleşme süresi 1930'larda geriledi. Büyük Dünya Buhranı bunda önemli rol oynadı. Türkiye'de traktör sayısının yeniden yükselmeye başlaması 1940'ların sonlarını buldu...” Tezel, a.g.e. , s. 353.

Sene	Kilo	Sene	Kilo
1924	3.969.939	1929	3.040.636
1925	5.261.142	1930	2.406.490
1926	4.730.389	1931	1.515.195
1927	4.749.584	1932	1.466.455
1928	4.435.486		

Türkiye’de 1927 sayımına göre, karasaban dışında demir pulluğun en fazla kullanıldığı iller içinde üçüncü sırada gelen İzmir’de, Konya’daki 23.476, Bursa’daki 17.984 pulluktan sonra 15.922 pulluk mevcuttu⁵⁷. Aynı sayım sonuçlarına göre, bu miktar genel tarım araçları sayısında 33.362’yi buluyordu⁵⁸. Tarım makinelerinin tamamının öncelikle Ankara olmak üzere Güney ve Batı Anadolu Bölgelerinde yaygın olduğu görülmektedir⁵⁹.

“Çiftçi elinde 383 karasaban, 988 pulluk, 116 döner kulaklı pulluk, 4 traktör, 31 demir tırmık, 3 çayır makinesi, 9 biçerbağlar orak makinesi, 11 orak makinesi, 3 harman makinesi, 4 kalbur makinesi, 1967 parçada muhtelif ziraat aleti vardır”⁶⁰.

Devletin tarımı destekleme politikaları doğrultusunda 1925 yılında aşar vergisi kaldırılmıştı⁶¹. Aşarın kaldırılması köylü için kısmi bir gelir artışı sağlamakla birlikte⁶² esas itibari ile psikolojik bir destek sağlamıştır. Bu çabaların neticesinde 1924’ten 1929 yılına kadar geçen süre içinde tarımsal hasılanın yıllık büyüme hızı bir önceki bölümde belirtilen Türkiye ortalamasına paralellik göstererek, Batı Anadolu ölçeğinde % 16,2’ye ulaşmaktadır ki

⁵⁷ Tökin, a.g.e. , s. 43.

⁵⁸ İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı, s. 142.

⁵⁹ Woods, 1924, s. 10; Keyder, a.g.e. , s. 35; “Bu alanda ilk makineleşme olayı, 1923 ile 1929 yılları arasında görülür. Bu dönemde 2500 ile 3000 kadar traktör ithal edilmiştir ve 1927 yılında yapılan ziraat (tarım) sayımında ülkenin bütününde 15.711 tarım makinesinin bulunduğu görülür. Ama aslında bunların çoğu Güney ve Batı Anadolu’ya yığılmış durumdadır. Bu bölgelerin dışındaki büyük arazi sahipleri topraklarını çoğaltmakta ve bunları, esas el emeğinin sömürülmesine dayanan geleneksel yollardan ekip biçmekle yetinirler.”, Yerasimos, a.g.e. , s. 88; Kepenek, a.g.e. , s. 36.

⁶⁰ İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928, s. 20.

⁶¹ Aşarın yerine bütçeye girdi arttırma çalışmaları ile ilgili müsakkafat ve arazi vergileri için bk. Altınoluk, a.g.e. , s. 26, 30, 89; “Aşarın kaldırılması ile birlikte, tarımda yeni bir ekonomik modelin tercih edildiği ortaya çıkar. Ancak, burada yeni bir ekonomik modelden çok, yıllarca köylüyü perişan eden bir vergiyi kaldırma anlayışı daha ağır basmaktadır.”, Kenan Kırkpınar, “Aşar Vergi Sistemini Kaldırılışı”, ÇTTAD. , I/2 (1992), s. 125; Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002), s. 55; Keyder, a.g.e. , s. 42–44; Ergin, a.g.e. , s. 25; Yazman, a.g.e. , s. 58.

⁶² Aşarın kaldırılışının İzmir basınındaki yankıları için bk. Arıkan, İzmir Basınından... , II/1, s. 118, Haydar Rüştü’nün 15 Ağustos 1924 tarihinde Anadolu gazetesinde yayınlanan “Aşar Usulünün İlgası” isimli makalesi, ayrıca s. 131; Altınoluk, a.g.e. , s. 47; “1925’te öşürün kaldırılmasından sonra nakden ödenmesi gereken yeni vergiler, köylünün ürünüünün bir kısmını pazarda satmasını zorunlu kılmıştı. Köylünün temel geçimlik ihtiyaçlarını tehlikeye sokmadan en kolay paraya çevirebileceği şey hayvanlar ve hayvan ürünleriydi. Böylece geçimlik tahıl üretimi yapmakta olan köylü aileleri, dış faktörlerin belirli bir parasallaşma düzeyini zorunlu kılması nedeniyle, koyun ve keçilerini de pazarda satmaya başladılar.”, Keyder, a.g.e. , s. 24; Tezel, a.g.e. , s. 427–428; Müderrisoğlu, Cumhuriyetin... , s. 119; “...Ağa ailelerinin yüzlerce köye sahip olduğu ve kaderi kendi ellerine bırakılmış köylülerden hala haraç almaya devam ettiği Doğu Anadolu’ya gelince, sorun aynı biçimde konulmaz. Hükümetin bu alanda aldığı başlıca tedbir öşürün kaldırılmasıdır. Bu kararla devlet ekiciden aldığı artık üründen vazgeçmekte, aslında ise bunu fiilen büyük arazi sahibine devretmektedir.”, Yerasimos, a.g.e. , s. 87; Kepenek, a.g.e. , s. 48; köylüden alınan diğer vergilerin kapsamı için bk. Çetin, Cumhuriyet... , s. 35–40.

aynı dönem içinde gerçekleşen %8,5'lük sanayi büyüme hızından iki kat ve %10,2'lik milli hasıla gelişiminin yarısı kadar fazladır⁶³. Yine de bu dönemi değişik yorumlayan yazarlar mevcuttur. Örneğin, İsmail Cem, "...cumhuriyetin bu ilk dönemi köylünün yüzyıllardan beri sürdürdüğü yoksul yaşantısına hiçbir değişiklik getirmemiştir" demektedir⁶⁴.

Aşar vergisinin yerine bütçe girdilerini arttırmak maksadı ile dolaylı vergilerin oranları yükseltilmiş⁶⁵, bu durum özellikle Dünya Ekonomik Buhranının etkileri altında bulunan dönemde, diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de tepkilere neden oluyordu⁶⁶. İncelediğimiz dönem aralığında buğday ve tütün yetiştiricisi çiftçilerin ödemekte olduğu vergileri gösteren aşağıdaki tablo oldukça ilgi çekicidir⁶⁷:

120,00 TL. kazanan Buğday yetiştiricisi	400,00 TL. kazanan	Tütün yetiştiricisi
Arazi vergisi	2,00	56,00
Damga resmi	0,20	5,00
Dahili istihlak a) Şeker	1,00	3,00
b) Petrol	0,20	4,00
Yol vergisi	5,00	6,00
Hayvan vergisi	5,00	12,00
Gümrük rüsumu	2,00	
İnhisarlar (ticari karın fevkindeki miktar)		
Tütün	1,5	6,50
Tuz	2,00	7,50
Kibrit	0,50	1,35
Tütün üzerinden %1 tayyare resmi (tütün üreticisinden)		5,00
Vergiler toplamı :	25,70;	106,35
Verginin kazanca oranı ise	%21,4	%26,5' dir

İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşu bütün dertleri sona erdirmemiş bilakis, Rumlar ve Yunanlılarla birlikte bölgeden çekilen azınlıklar her yeri ateşe vermiş, bağ ve bahçeleri sökmüş, araziye tahrip etmişti⁶⁸.

"...1922 yılı sonunda, tam hasat dönemine denk gelen Eylül ayı içinde Yunan askerinin geri çekilirken tarlaları, bağları bahçeleri tahrip etmesi, ...tarım ürünlerinin yetiştirilmesinde de pek çok etkin bir rol oynayan Rumların yöreyi terk edip, Yunanistan'a kaçmaları ile büyük bir tarımsal işgücü açığının ortaya çıkması, hem de buna bağlı olarak onların terk ettikleri tarla, bağ ve bahçelerdeki ürünün toplanamayarak çürümeye terk

⁶³ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 122.

⁶⁴ Cem, *a.g.e.*, s. 298.

⁶⁵ Çetin, *Cumhuriyet...*, s. 42.

⁶⁶ Özlem Yıldırım, *İzmir'de Kooperatifçilik (1923-1950)*, s. 34.

⁶⁷ Walker D. Hines ve diğerleri, *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki 1933-1934*, III/V, VI, VII, s. 111, 116.

⁶⁸ Sabri Yetkin, "İzmir İktisadının Tarihsel Dönüşümleri", *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum*, s. 186.

edilmesi...” rekoltenin düşük gerçekleşmesine neden oluyordu⁶⁹. Diğer bir sorun da Rum tüccarın ekonomiden çekilmesi ile piyasaya hakim olan birkaç Türk tüccarın üreticiye düşük fiyatlar vermesi sonucu, tarım ürünlerinin 1923 yılında nispi olarak düşük fiyatlarla satılması ve ticari dengeleri bozulmasından oluşuyordu⁷⁰. Halbuki aynı yıl un, bulgur ve hayvan üretimi ihtiyacı karşılayamamaktadır⁷¹.

1923 yılında İzmir ekonomisinin durumunu Cemal M. Ragıp şu şekilde ifade ediyordu⁷²:

“İktisad noktayı nazarından İzmir’in vaziyeti hiç de hoş değildir. Memleketin servet’i umumiyesini teşkil eden istihsalat, kıymetlerinden çok düşkün bir fiyatla elden çıkıyor. Teşkilatsızlık bir takım madrabazlara yaradı. İncir, üzüm, tütün, afyon, meyan kökü, palamut gibi büyük yekunlara balığ olan mahsullerimizle alakadar olan zürra pek elim dakikalar geçiriyor. Yalnız zürra değil İzmir tüccarı da sıkıntı içindedir. Memlekette büyük bir buhran-ı mali mevcuttur. Hele incirciler ile üzümçüler bu senenin acısını çok zaman unutamayacaklardır. Yirmi seneden beri böylesi görülmüş değildi. Felaket-i iktisadiye Aydın şimendifer müstahdeminin greviyle başladı. Geçen gündün müstahsillerle görüşüyordum. “Ah efendi! Diyorlardı. Şu şimendiferciler bu sene ocağımıza incir ağacı diktiler.” Zürranın zihnine yerleşen bu mütalaa çok doğru bir mütalaa idi. Şimendiferciler ücretlerini artırma gayesini takip ederken tam mahsulatın nakliyat devresinde ortaya bir grev çıkardılar. İyice bir zaman nakliyat tatile uğradı. İhracat tacirleri bu hal karşısında sipariş alamadılar. Hülasa; olan oldu, memlekete pek büyük bir zarar yükleyen şimendiferciler maksatlarına da eremediler. Bilerek, bilmeyerek memlekete çok büyük fenalık yaptılar.

Lozan Muahede-i Sulhiyesinin imza ve ilamından sonra akın akın ecnebler İzmir’e gelmeye başladı. Şimdi şehrin içinde oldukça kalabalık bir ecnebi yığını görülüyor. Bunların ekserisi İstirdadı-ı Mesutla beraber İzmir’i terk eden Hıristiyanlardır. Bunların kimi İtalyan, kimisi Fransız, tabi’yetinde bulunan yerli Rumlardır. Yine İzmir’e geldiler işe sarılıyorlar. Teşkilat yapmakla meşgul bulunuyorlar. Ticaret-i hariciyemizin hakim-i biaman olan bu mösyöler! Çok geçmeden yine muamelatı ellerine alacaklardır. Türk tacirler hala atalet

⁶⁹ Kemal Arı, “Türk Kurtuluş Savaşı’nın Bitiminde İzmir’in Genel Ekonomik Durumu”, *ÇTTAD.*, I/3 (1993), s. 38.

⁷⁰ A.g.m., s. 40.

⁷¹ Dizdariye Uluborlulu Mustafa Nuri, “Memleket İhtiyaçları”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, II/14 (16 Nisan 1923), s. 14–15.

⁷² İbn’ül Cemal M. Ragıp, “İzmir’in Vaziyet-i İktisadiye ve İçtimaiyesi”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, II/32 (29 Teşrinievvel 1923), s. 312–314; A. Nedim Atilla, *İzmir Demiryolları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., I.baskı, İzmir, Ekim, 2002, s. 142–144, grev 31 Ağustos 1923 tarihinde başlar. ; “...demiryolu işçilerinin genel greviyle karşılaşmıştır. Kumpanya çalışanları ücretlerinin artırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi için greve gidince, üreticiler pahalı bile olsa, ürünlerini pazara indirememişlerdir. Bu kez deve ve katırlarla yük taşımaya çalışılmış, ama bu da yeterli olmamıştır.”, K. Arı, “Türk Kurtuluş ...”, s. 44.

içinde yaşıyorlar. Ticaret-i hariciyeye hiç sarılan yok. Herkes bir alıcı çıksın da ellerimizdeki mala müşteri olsun diye bekliyor. Bir üzüm borsasına memleketin çoktan ihtiyacı vardı. Gerçi bu ihtiyaç anlaşıldı. Şimdi borsa teşkilatı için teşebbüs var. Fakat bu sene bu teşkilatsızlığın acısını çektik. Burada üzüm muttasıl (aralıksız) düştü. Bir gün İngiltere'den bir telgraf alındı. İzmir'de üzüm fiyatlarının mütevali düşüklüğüne sebep nedir diye soruluyordu. Halbuki hiçbir sebep olmaksızın malların piyasaya gayrı muntazam suretle arz eden üzümçüler "aman benim malım satılsın varsın kırk para aşağı olsun "diye ne fiyat teklif olunursa vermekte tereddüt etmiyorlardı. İncircilikte de böyle oldu. Herkes daha evvel satmak istiyordu. Musevi ticarethaneler incir piyasasına hakim bir vaziyet almışlardı. Arzın çokluğuna karşı talebi azalttılar. Piyasaya bir durgunluk verdirdiler. Bu hal karşısında mallar (satıldı). Alıcılar nazlı nazlı almağa başladılar. Birkaç Musevi ticarethane komisyonculuk umuruyla(işleriyle) meşgul olduğundan piyasada yirmisekize satılan mallar için otuz kuruştan fatura çıkararak zürraaya hoş göründüler. Halbuki Türk ticarethaneleri bu (fırıldadı) bu fedakarlığı bidayetten (başlangıçta) anlayamamışlardı. Onlar hakikate mutabık faturalar gönderdiler. Zürra aynı malın Musevi elinde fazla satıldığını Türklerin eksik satışlarını mukayese ve buna tama' ederek ekseriyesi Musevi evlerine mallarını göndermeye başladılar. Bu bir oyundu. Aned (canib ve nahiyeler) elnetice zürra da anladı. Anladı ama pahalıya mal oldu. Zararı zürra çekti. Hep bu oyunlar teşkilatsızlıktan, meydanı geniş bulduklarından tevelliüt ediyordu. İktisad Vekaleti üzüm ve incir umurunu bir mecra-i salime isal edecekmiş gibi bir vaziyet gösterdi. Bir şey yapmadı ve yapamadı! Şimdi aldığımız haberlere göre bir (Üzüm ve Müstahsilleri Kooperatifi Anonim Şirketi) teşkiline karar verilmiş. Vekaletin bu teşebbüsü nafiğ neticeler verebilir. Fakat iş yine naehiller eline düşer, bu işte de tertipsizlik gösterilirse bu yaranın tedavisi kıyamete kalır. Hükümet umur-u iktisadiye de pek acemicesine hareketlerde bulunuyor. İş başındakiler yaranın nasıl tedavi olacağını bilemiyorlar. Yapalım edelim deniliyor. Bir şey yapılamıyor. Kati bir azim gösterilmiyor. Tereddütler içinde yaşıyoruz. Ne olacak! Ne yapılacak! Hepsi meçhul. İşin yaldızlı cihetine bakılınca büyük ümitler beslenebilir. Fakat kim ne derse desin ben ümitsizliğe düşüyorum. İzmir'de İktisad Vekaletinin bir komiseri, bir şubesi, bir şube-i mesaiyesi niçin kurulmamıştır. Konmamıştır. Yevmi neşir edilen (ticaret) gazetesinin piyasa haberlerini ticaret odasıyla makam-ı vilayetten telgraflarla sorup anlamaktan ne çıkar. İktisad Vekaleti afv olunamayacak acemilik içinde bu sene memlekete büyük zararlar yaptı.

...

İzmir'de hayatı ictimaiyemizde bir enzimam görülemiyor. Tramvaylar, arabalar akın akın oradan oraya insan taşıyor. Büyük bir kalabalıktan başka bir şey yok. Şöylece çarşı,

pazarda omuz omuza, göğüs göğüse, çarpışa çarpışa yürüyebildiğimiz zaman kalabalığın ekseriyetini hep yabancılar teşkil ediyor. Ama nasıl yabancı! Kemahlı, Vanlı, Erzurumludan tutun da Konyalı, Yanyalı, Hanyalı her yerden çeşit çeşit bir takım beceriksiz fakir, aciz insanlar. Bunlar İzmir'e para kazanmak için gelmişler. Elllerinde avuçlarında beş parası olmayan fukara güruhu şöyle bir tarafa ayırın. Bir de oldukça mektep görmüş, okumuş, yazmış sınıf var. Onlar da ticarethanelerde iş arıyorlar, bulamıyorlar. Kahvehaneler lebalep dolu, sabah akşam kimi lakliyat ile çene çalıyor. Kimi elini çenesine koymuş halimiz ne olacak diye vahdete dalıyor. Bir sınıf daha var. Bu sınıfa siz de hayret edeceksiniz. Bunlar Emvali Metruke sayesinde biraz da para yapmışlar. O bağ senin, bu bağ benim demişler. Yağma Hasan'ın böreği. Her biri bir tarafta bir bağ, bir bahçe yakalamış Hep gayrı meşru tarafından kazanmaya nesep nazar eder takım!

Şimdi iş öyle bir hale gelmiştir ki: işin içinden çıkmak kabil olamıyor. Memleketin o güzelim bağları bahçeleri cebbar bir takım eşhasın elinde kalmıştır. Ne bakan var, ne soran. Bağlarımız bu sebeple inhitata, inhilale uğramıştır. Bu zararları ne ile telafi edeceğiz...”

Yukarıda ifade edilen sorunlara rağmen, askerlerin terhis edilmesi, çekim hayvanı ve tarım makinelerine yapılan sübvansiyon, Avrupa'ya ziraat alanında eğitim görmeye öğrencilerin gönderilmesi, halkın eğitilmesi için halk eğitim merkezlerinin çalışmaları ile birçok broşürlerin dağıtılması, meteoroloji istasyonlarının açılması ve nihayet göçmenlerin üretici konumuna getirilmeleriyle güzel sonuçlar ortaya çıkarılmış ve üretim pek çok tarım maddelerinde artış göstermiştir⁷³. Halkın tarım konusunda eğitilmesi ile ilgili Vali Kazım Dirik zamanında ziraat kurulları açılarak önemli bir işlevlere imza atması sağlanmıştır⁷⁴.

“Cumhuriyetin ilk birkaç yılında tarımsal üretimi arttırmaya yönelik önemli adımlar atıldı. Muhtaç çiftçilere öküz, saban, tohum alımları için bütçeden dört milyon lira ödenek konuldu. Bu ödenekle en muhtaç çiftçilere uzun vadeli ve faizsiz kredi verildi”⁷⁵.

1930 Senesi birinci teşrinde yeniden açılan ziraat mektebinin 1934 yılına kadar İzmir iktisadi mıntıkasında yaptığı işler aşağıda listelenmiştir: “

- 1. 30,000 den fazla ağaç fidanı parasız olarak halka dağıtılmıştır.*
- 2. 10,000 den fazla meyveli ağaç fidanı mektebe mal olduğu fiattan satılmıştır.*
- 3. 50 dönüm genişliğinde meyveli fidanlılığı ile terbiye ve aşı bölmeleri kurulmuştur.*
- 4. Meyvesiz ağaç fidanları elli dönüme çıkarılmıştır.*
- 5. Otuz dönüm Amerika asma fidanlılığı kurulmuş ve kırk dönümlük çekirdeksiz yeni bağ yapılmıştır. Ve fenni bir üzüm kurutma sergi yeri de yapılmıştır.*

⁷³ *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 152; Ergin, *a.g.e.*, s. 24–25; Çetin, *Cumhuriyet...*, s. 104–107, 97–98; Keyder, *a.g.e.*, s. 35; Arıkan, *İzmir Basınından...*, II/1, s. 129.

⁷⁴ Çetin, *Cumhuriyet...*, s. 89.

⁷⁵ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 121.

6. Sebze bahçesi altmış dönüme çıkarılarak bir çok Avrupa cinslerinin tecrübeleri yapılmış ve mektebe uygun olanlarının çoğaltılmasına başlanmıştır.

7. Mektepte bir şaraphane ve laboratuvarı tesis edilmiş ve son üç sene zarfında piyasada Türk ve ecnebi şaraplarına rekabet edecek derecede nefis şaraplar yapılmıştır.

8. Kümes hayvanları şubesi islah edilmiştir⁷⁶.

Bağcılığı geliştirmek ve yabancı piyasalarda İzmir Üzümlerinin yüksek nefasetini devam ettirmek amacıyla Ziraat Mektebi binaları içinde 1931 senesinde bir bağcılık enstitüsü tesis edilmiştir. Enstitü bir deneme bağı oluşturmuştur⁷⁷.

İzmir'in tarım ürünlerinin en önemlileri arasında üzüm, incir, pamuk, tütün, palamut, kestane, afyon, meyan kökü, zeytin, narenciye, susam ve köklü bitkiler sayılmaktadır⁷⁸. Bunların dışında bahçe bitkileri ve sebze üretimi de şehrin tarım üretiminde söz sahibidir⁷⁹.

İzmir iktisadi mıntkasının normal yıllardaki başlıca üretim miktarı şu şekilde tespit edilmiştir⁸⁰:

<u>Cinsi</u>	<u>Ton</u>	<u>Cinsi</u>	<u>Ton</u>
Buğday	350,000	Kuru Üzüm	45,000
Arpa	250,000	Kuru İncir	30,000
Mısır Darı	50,000	Palamut	45,000
Akdarı	15,000	Tütün	20,000
Kumdarı	4,000	Zeytinyağı	16,000
Bakla	12,000	Pamuk ⁸¹	6,000
Afyon	160,000 kilodur.		

“Vilayet dahilinde kabili zirai arazi miktarı (2.141.000) dönüm olup (412.564) dönümü yazlık zirai edilir. Senevi ziraiyatından (20.350.000) kilo arpa, (51.800.000) kilo üzüm, (27.000.000) kilo incir, (17.254.000) kilo buğday, (350.000) kilo burçak, (1.500.000) kilo pamuk, (10.000.000) kilo tütün, (25.000.000) kilo zeytin, (4.000.000) zeytin yağı, (725.000) kilo susam, (8.200.000) kilo mısır, (227.000) kilo yulaf mahsulü alınıp (44.400.400)

⁷⁶ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 152.

⁷⁷ A.g.e. , s. 152.

⁷⁸ “Aydın Vilayetinde Tütüncülük ve Tütün Mahsulü”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, (22 Ağustos 1922), s. 198–200, (13 Eylül 1922), s. 221–223; M. Zeki Doğanoglu, *Mıntkamızın Kitabı (Güzel İzmir ve İzmir İktisadi Mıntkasının Tabii Hazineleri Ticari, Smai ve Mali Vaziyeti)*, Birinci Cilt, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası, Bilgi Matbaası, İzmir, 1930, s. 10–11; “Başlıca İhraç Emiamız: Meyan Kökü ve Balı”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/5 (Mayıs, 1926), s. 285; “Yeni Çekirdeksiz Üzümlerimiz, Kemalpaşa kazasında ilk olarak yetişen bir iki okka kadar çekirdeksiz üzüm 10 Temmuz Cumartesi günü vali paşa hazretlerinin tevassutları ile piyasaya arz edilmiştir.”, “Türkiye İktisadi Haberleri”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/7 (Temmuz, 1926), s. 450; Kazım Çavdar, *İzmir*, s. 42; Müderrisoğlu, *Kurtuluş...*, s. 74; “...Karadeniz kıyıları, İzmir ve Manisa'daki tütün ekicileri gibi daha entansif tarım yapılan bölgelerdeki aileler, toplam çiftçi ailelerinin % 20'sini oluşturmaktaydı...”, Keyder, a.g.e. , s. 21; “...Sebzeçiliğin toplam tarım gelirindeki payı ise ancak %3 kadardı. Ne var ki, sebzeçiliğin pazara açılma düzeyi oldukça yüksekti. Büyük şehirlerin çevresini, tamamen ticari amaçlı üretim yapan sebze bahçeleri kuşatıyordu. Bu bahçeler gelişen konserve sanayinin ihtiyaçlarını da karşılamaktaydı. 1923–1924 yıllarında 500.000 kutu olan konserve üretimi, 1929'da 4 milyon kutuya ulaşıyordu. İncelediğimiz dönemde, şehirli nüfus artmadığından sebzeçilik daha fazla önem kazanmadı.”, a.g.e. , s. 21.

⁷⁹ Tökin, a.g.e. , s. 59.

⁸⁰ Doğanoglu, a.g.e. , s. 4.

⁸¹ “Bölgenin normal pamuk rekoltesi ise 8–9 milyon arasındadır...”, Sönmez, a.g.e. , s. 21.

kilo üzüm, (25.000.000) kilo incir, (705.028) kilo buğday, (1.962.000) kilo pamuk, (6.372.000) kilo tütün, (6.170) kilo zeytin, (172.617) kilo zeytinyağı, (718.700) kilo susam ihraç olunmaktadır”⁸².

İzmir ili için dönüm itibari ile kış tarımında üretilen bitkilerin miktarları da şu şekilde çıkarılmıştır⁸³:

	1927–1928	1928–1929
Buğday	276.811	297.502
Arpa	311.181	271.336
Çavdar	22.911	24.386
Yulaf	21.870	20933
Bakla	38.090	23.060
Purçak	25.777	5.779
Nohut	397	478
Afyon sakızı	12.330	13.293
Soğan	500	570

Diğer bir ifade ile İzmir vilayetinin 1923–1933 yılları üretimlerini karşılaştırdığımızda arada geçen sürede tarım sektöründe belirgin bir gelişmenin olduğu gözlenmektedir. 1923 senesinde ekilen arazi 898.182 dönümken, 1933 senesinde iki katı kadar artarak 1.508.225 dönüme ulaşmıştır.

⁸² Ticaret Salnamesi 1927, s. 423–429; “Ödemiş kazasının senevi mahsulatı (793.975) kilo üzüm, (4.794.027) kilo incir, (1.580.000) kilo zeytin, (8.683.400) kilo mütenevi mahsulattan ibarettir.

Bayındır kazasının senevi mahsulatı vasatı olarak bir milyon kilo arpa, iki yüz elli bin kilo ak darı, yüz elli bin kilo incir, bir milyon kilo buğday, beş yüz bin kilo bakla, beş yüz bin kilo tütün, yüz bin kilo çavdar, otuz bin kilo susam, bir buçuk milyon koza, yüz bin kilo mısır darısı ile yirmi bin kilo baldır.

İhracatı: kırk beş bin kilo arpa, yirmi beş bin kilo buğday, beş bin kilo bakla, yirmi bin kilo zeytin, bir milyon kilo zeytinyağı ile karpuz, kavun kömür ve tütündür.

Tire kazasının senevi istihsalatı (724.594) kilo pamuk, (2.769.310) tütün hububat mütenevvi ve kenevirdir.

Çeşme kazasının senevi istihsalatı: vasatı olarak (3.205.130) kilo arpa, (75.000) kilo anason, (641.030) kilo buğday, 200.000 kilo tütün, 19.230 kilo nohuttur.

Seferihisar kazasının senevi ihracatı: (25.641) kilo palamut, (1.282.052) kilo çekirdeksiz üzüm, (89.743) kilo zeytin yağı, (641) kilo tulum peyniri, (16.700) kilo kaşar peyniri, (12.820) kilo lor peyniridir.

Foçateyn kazasının senevi istihsalatı: (500.000) kilo üzüm, (600.000) kilo tütün, (300.000) kilo zeytindir.

Karaburun kazasının istihsalatı seneviyesi: (300.000) kilo arpa, (102.564) kilo buğday, (242.000) kilo tütün ile badem, bal ve yağdır.”, a.g.e. , s. 522; “İzmir kazasının mevcut arazisi 938.287 dönüm olup bundan 433.441 dönüme ekilmeye elverişli olmayan taşlık, bataklık, çalılık yerler: 105.300 dönümü ekilmeye kabiliyeti varsa da mer’a olarak kullanılmakta, 67.646 dönümü ormanlık, 94.450 dönümü Bağ, Bahçe ve İncirlik, 237.450 dönümü de ekilmektedir. 1927 senesinde 20.818 Buğday, 17.971 dönüm Arpa, 2.443 dönüm Yulaf, 64 dönüm Darı, 787 dönüm Bakla, 154 dönüm Bezelye, 63 dönüm Nohut, 31 dönüm Fasulye, 36 dönüm Börülce, 1 dönüm Mercimek, 21 dönüm Fiğ, 833 dönüm Burçak, 27 dönüm Patates, 75 dönüm Soğan, 13 dönüm Sarımsak, 5 dönüm Pamuk, 22 dönüm Susam, 22.218 dönüm Tütün ekilmiş ve buna karşı 768.724 kilo Buğday, 736.157 kilo Arpa, 98.147 kilo Yulaf, 3.837 kilo Darı, 63.161 kilo Bakla, 7.815 kilo Bezelye, 5.290 kilo Nohut, 1.770 kilo Fasulye, 1.590 kilo Börülce, 40 kilo Mercimek, 1.700 kilo Fiğ, 23.473 kilo Burçak, 5.400 kilo Patates, 46.815 kilo Soğan, 8.350 kilo Sarımsak, 10 kilo Pamuk, 215 kilo Susam, 1.225.970 kilo Tütün, 85 kilo Afyon sakızı elde edilmiştir.”, İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928, s. 20.

⁸³ M. Ziya Lütfi, İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı, s. 209.

1923'te 251.506 dönüm arpa ekilmiş 26.990.400 kilo üretilmiş, 220.256 dönümden 19.530.000 kilo buğday, 38.345 dönüm ekilmiş 5.110.500 kilo mısır üretilmiştir, 11.345 dönümden 993.500 kilo yulaf, 92.600 dönümden 9.336.000 kilo bakla, 5.750 dönüm 990.000 kilo burçak, 7986 dönüm 548,700 kilo nohut, 1.062 dönüm 108.140 kilo afyon, 2.655 dönüm 91.750 kilo anason, 580.000 kilo kenevir, 3.900 dönüm 440.000 kilo kendir, 14.300 dönüm 1.450.000 kilo pamuk, 2.340 dönüm 1.116.000 kilo patates, 70.807 dönüm 5.077.000 kilo tütün üretilmiştir. 19.450.000 kilo zeytin danesi, 7.000.450 kilo zeytinyağı, 16.287.000 kilo kuru üzüm, 3.500.000 kilo incir istihsal edilmiştir⁸⁴.

“Vilayet dahilinde kabili zirai arazi miktarı 6.140.000 dönüm olup bundan yazlık miktarı 412.564 dönümdür.

340 senesindeki ziraiyattan 17.254.000 kilo buğday, 20.350.000 kilo arpa, 8.200.000 kilo mısır, 227.000 kilo yulaf, 350.000 kilo burçak, 4.363.500 sak (kök) zeytin ağacından 25.000.000 kilo zeytin tanesi ile 4.000.000 kilo zeytinyağı ve 297 dönüm bağdan 51.800.000 kilo üzüm, 27.000.000 kilo incir ve 128.840 dönüm tütün ziraatından 10.000.000 kilo tütün, 1.500.000 kilo pamuk ve 725.000 kilo susam mahsulü alınmıştır”⁸⁵.

1933'te: 414.386 dönüm 56.069.850 kilo arpa, 366.520 dönüm 51.103.320 kilo buğday, 40.073 dönüm 3.502.000 kilo çavdar, 61.872 dönüm 7.331.850 kilo mısır, 39.563 dönüm 4.903.930 kilo yulaf, 113.995 dönüm 11.903.800 kilo bakla, 38.325 dönüm 3.700.813 kilo burçak, 16.981 dönüm 1.652.770 kilo nohut, 2.380 dönüm 3.950 kilo afyon, 9.335 dönüm 101.600 kilo anason, 16.200 dönüm 1.960.000 kilo kendir, 16.200 dönüm 7.450.000 kilo kenevir, 26.300 dönüm 1.490.500 kilo pamuk, 8.476 dönüm 3.366.300 kilo patates, 121.955 dönüm 7.481.440 kilo tütün, 36.635 dönüm 2.672.190 kilo susam, 32.595.850 kilo zeytin danesi, 8.353.438 kilo zeytinyağı, 18.198.660 kilo kuru üzüm, 5.042.000 kilo incir üretilmiştir⁸⁶.

Türkiye'de sanayi bitkilerinin ekildiği arazi miktarı, pamuk 991.000, tütün 790.000, susam 460.000, afyon 169.000, patates 135.000 ve muhtelif bitkiler için de 322.000 dönümdür. Bu bitkilerin üretim oranları da, pamuk %35,3, tütün %24,6, susam %16,4, afyon %6, patates %4,8 ve muhtelif bitkiler %11,9 şeklindedir⁸⁷. Sanayi bitkilerinin en fazla

⁸⁴ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 153–154.

⁸⁵ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi ve Devlet Yıllığı 1925–1926, s. 410–411; Cemal Nadir, Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi 1926, s. 6.

⁸⁶ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 153–154.

⁸⁷ Aydemir, a.g.e. , s. 16.

üretildiği bölgelerde 1930 yılında Adana’da 207.000, İzmir’de 150.000, Manisa’da 133.000, Kocaeli’nde 112.000 ve Kırklareli’nde ise 103.000 kental üretilmiştir⁸⁸.

Batı Anadolu sanayi bitkisi üretiminde ön sırada yer almakta⁸⁹, Osmanlı İmparatorluğu’ndan devir alınan ekonomik bağımlılık noktasında alıcı pazar olan Avrupa burjuvazisine tabi bulunuyordu. Dolayısı ile Londra borsaları hapsurunca, Batı Anadolu ve Ege piyasaları grip oluyorlardı. Çiftçiler bu nedenle bu piyasa hareketlerine ve Avrupa burjuvazisinin “alivre” alımları dolayısı ile sömürülerine de açık ve savunmasız bulunuyorlardı⁹⁰.

Şehrin ekonomisinde en önemli ürünlerden birisi “üzüm”dür⁹¹. Üzüm 1930’lu yıllarda ihracat gelirlerinin % 7–10 arasında değişen bir oranını oluşturuyor ve tütünden sonra ikinci sırada yer alıyordu⁹². “Dünya meyve piyasalarında lezzet, renk ve tatlılığı ile cihanşümül bir şöhreti haiz olan üzümlerimizin senevi ihracat kıymeti muntika ihracatının %17–20 derecesinde yani 14–19 milyon lira arasındadır”⁹³.

Üzüm üretimi yapan bölgelerimiz ve bu bölgelerin yıllık ortalama üretim miktarları ise aşağıda çikartılmıştır⁹⁴.

⁸⁸ A.g.e. , s. 14.

⁸⁹ Tevfik Çavdar, “Mütareke ve Milli Mücadele Döneminde Osmanlı Ekonomisi ve İzmir”, 1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21–23 Kasım 1985, s. 133.

⁹⁰ Müderrisoğlu, Cumhuriyetin... , s. 115; Tökin, a.g.e. , s. 60.

⁹¹ Tülay Alim, Balkan Harplerinin Bitimi ile Birinci Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir, s. 181; Arıkan, İzmir Basınından... , II/1, s. 109.

⁹² Çetin, “Tariş Üzüm Tarım...”, s. 176.

⁹³ Doğanoglu, a.g.e. , s. 10–11.

⁹⁴ “...Üzümlerimizin vasıfları: İzmir üzümleri dünyanın en iyi üzümleri olup başka memleket mahsullerine daneleri, nefaset, lezzet, uzun müddet şekerlenmeyip dayanmak ve güzel bir renge malik olmak noktayı nazarlarından faikdirler(üstün). Türkiye üzümlerinden maada diğer memleket üzümlerinin kabukları daha kalıncadır ve tatlılıkları daha azdır.

İstihsal olunana üzümlerin %90’ı kurutulmakta ve mütebakisi yaş olarak bırakılmaktadır. Karaburun, Urla ve Kemalpaşa’da üzüm kurutulduğundan bu mahallerin üzümleri diğer mahaller üzümlerine nispeten daha meşhur ve fiyatlıdır.

Geçen ve Bu seneki İstihsalat:

İzmir muntikasında çekirdeksiz üzüm hasılatı senede 600–700 bin kantardır. Yani tahminen 33–39 milyon kilodur. Fazla olduğu seneler fevkalade sayılır. Geçen sene istihsal olunan çekirdeksiz üzüm 46,5 milyon kilo idi. Bu seneki mahsul ise sıhate pek garib bir tahminle 32,5 milyon kilodur. Yani %33 miktarı noksandır. Buna sebep kış ve ilkbahar yağmurlarının kafi derece mebzul olmaması ve sıcakların vaktinden evvel başlaması olmuştur. ...Geçen ve senelerin satış fiyatları arasındaki farklar berveceh-i atidir:

Cins	Fiyat Fazlası		Geçen Sene Fiyatları	Bu Sene Fiyatları
	Geçen Sene %	Bu Sene %		
Edna		50	28–25	45–52
Evsat		30	37–45	54–60
Ala		10	58–65	68–72
Edna		30	32–37	43–47
Evsat		20	45–48	50–52
Ala	5		60–65	58–60

<u>Üretim Mahalli</u> :	<u>Ton</u> :
İzmir merkez kazası	800
Urla	3500
Karaburun	1500
Çeşme	700
Seferihisar	1500
Torbalı	250
Tire	250
Ödemiş	350
Kemalpaşa	6000
Muhtelif Mahaller	950
Menemen	2500
Bergama	250
Foça	450
Manisa	15000
Akhisar	2000
Kırkağaç	700
Turgutlu	4500
Salihli	800
Alaşehir	8000
Genel Toplam	45,000

Dönemimizin ele aldığı yıllarda Ege Bölgesinin üzüm üretimi şöyledir⁹⁵:

Yıllar	Miktar (bin ton)
1904–1908	44
1909–1913	54
1914–1918	37
1919–1923	31
1924–1928	42
1929–1933	48
1934–1938	64

Diğer üzüm üreten ve İzmir üzümlerine rakip olan üretim yörelerinin rekolteleri ise 1925 yılına kadar şu şekilde cereyan etmiştir⁹⁶.

, “Başlıca İhracat Emtiası: Üzümlerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/2 (Şubat, 1926), s. 34–36; “Bu Sene Geçen Seneden Çok Azdır. ... ve merkezden edindiğimiz muhakkak malumata nazaran bu sene üzümlerimiz geçen senekinden %50 noksan olduğunu öğrendik. Halbuki üzümlerimizin bu derece noksan olduğundan bahsedilmiyordu. Pek az noksandır deniyordu. Müstahsillerimize haber verelim ki bu sene üzüm geçen senekinden %50 noksandır. Satışta bu noktayı ihmal etmesinler.”, “Üzümlerimiz”, *Ahenk*, 27 Temmuz 1925; Doğanoglu, *a.g.e.*, s. 10–11.

⁹⁵ “Türkiye’de, 1933 yılında, dikilmiş bağ sayısı 345.983 hektardı. Bunun %5’i yani 32.784 hektarı çekirdeksiz kuru üzüm bölgesi olan İzmir ve Manisa illerindeydi. Bu iki il 1923 yılında Türkiye üzüm rekoltesinin %25’ini karşılıyordu.”, Çetin, “Tariş Üzüm Tarım...”, s. 176; Sönmez, *a.g.e.*, s. 21.

⁹⁶ Doğanoglu, *a.g.e.*, s. 10–11.

Memleket	925 Ton :	924 Ton :	923 Ton :	1913–1909 Ton :
Türkiye	28,818	48,882	32,998	51,909
Yunanistan	94,710	126,802	119,921	106,239
İspanya	17,013	17,155	12,399	23,972
Kaliforniya	67,117	41,739	25,295	8,042
İran	27,825	28,122	19,468	29,901
Avustralya	25,422	11,974	8,727	499
Cenubi Afrika	1,856	3,035	2,422	2,100

İzmir'in sultani üzümünün en büyük rakibi olan Yunanistan'ın Korent üzümleri arasındaki fark ise “Yunanistan’da Korentin Passolinas, Türkiyede olduğu gibi hazırlanır, Hususiyeti, bandırılmağı müteakip üzümlerin, üst üste vazedilebilen yüksek kenarlı kerevetler üzerine yerleştirilişindedir.

Yağmur yağdığı vakit üst üste konulabilen bu kerevetleri her hangi bir örtü ile örtmek mümkündür. Hususat saire itibarile bizim usulümüzle arasında fark yoktur”⁹⁷.

Yunanistan'ın Korent ve Türkiye'nin Sultani üzümü üretim ve ihracat miktarı aşağıya çıkarılmıştır⁹⁸:

	Korent		Sultanin	
	İstihsalat Ton	İhracat Ton	İstihsalat Ton	İhracat Ton
1926	167,000	80,500	18,000	14,000
1927	163,000	81,800	20,000	13,700
1928	120,000	79,500	24,000	15,300

Üzüm ticaretindeki rekabette başarı için yapılan çalışmalarla ilgili yayınlanan bir rapor da ilgi çekicidir⁹⁹:

“...Türkiye'nin 1924 senesi üzüm mahsulü 50 bin ton raddesinde idi. Bu miktardan Almanya'ya 200.000 sandık (20–25 bin ton) yani umum mahsulümüzün hemen hemen nısfı ihraç edilmişti. Bu seneki mahsulümüz kırk bin ton kadar tahmin edilmektedir.

1924 senesinde İzmir üzüm fiyatlarının 44–46 goldenden başlayarak tedricen terfi ile seneyi mukabil 1925 senesinde 52 golden bed'an ve kısa fasıllarla 58, 60, 70, 72 nihayet 82, 85 goldene kadar terfi etti. Fiyatların terfi'inde görece bu seneki mahsulün geçen seneye nazaran %20–25 nispetinde don olmasının dahl ve tesiri varsa da 1924 senesinde 55 goldenden satılan bir malın bu yüzden 1925 senesinde 85 golden gibi fahiş denecek derecede yüksek bir fiyatla piyasaya çıkarılması hiçbir suretle tecviz edilemez. Spekülasyonun bu derecesi memleketin ticaretine azami sekte iras edebilir. Fiyatların hin tespitinde yalnız

⁹⁷ A.g.e. , s. 20.

⁹⁸ A.g.e. , s. 21.

⁹⁹ “Kuru Meyve Hakkında: Berlin Ticaret Mümessilimizin Kuru Üzüm Raporu”, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, I/1 (Ocak, 1926), s. 33–34.

mahsul vaziyet-i maliyeyi esas ittihaz etmek belki mevzuyu iktisadiyet için mevzu bahis olabilir. Cihan iktisadiyatında cihan mahsulüyle cihan piyasasını nazardan don tutmak kadar büyük bir hata tasvir edilemez. Geçen sene Türkiye ve Yunanistan mahsulleri memnuniyet bahis ve Avustralya mahsulü fevkalade iyi bir halde idi. 1925 senesinde 1924 senesine nazaran Türkiye mahsulü %20–25 nispetinde don, Yunanistan mahsulü aynı, Avustralya %50 nispetinde don olmakla beraber Kaliforniya mahsulünün seneyi sabıkaya kıyasen beş misli olduğunu unutmamalıyız. Üzüm ihracat müessesatımız yalnız Türkiye ve Avustralya'daki üzüm hasılatını esas ittihaz ederek fiyatları yükseltince diğer taraftan müterakkıb (bekleyen) fırsat olan ve uzun zamandan beri azim-i mebalîğ sarf edilerek yeni mahreçler tedariki ile meşgul Kaliforniya Eylül mübadisinde(ortaya koyan) Hamburg piyasasına ilk defa olarak bu sene 75 bin sandık kadar üzüm döktü. Elan buhranı iktisadi ve fakrî zaruret içerisinde çırpınan Almanlara fiyatça uygun geldiği için (Türk üzümlerinden %50 nispetinde ucuzdur.) tedricen revaç bulması müstebad (uzak) değildir. Kaliforniya Almanya dahilinde mallarını sürmek maksadıyla bura müessesatından bazılarıyla teşrik-i mesai ettiği ve bu uğurda şimdiye kadar bir milyon mark sarf ettiğini Hamburg'daki tetkik seyahatim esnasında gayet mevsuk (itimat olunan) menbağlardan istihbar ettim. Ticari medar-ı teshilat (kolaylıklar) olmak için tediyesi satıldıktan sonra meşrut (şart koşulmuş) olmak üzere ufak mağaza eshabına üzümler tevziği ve bu suretle halkı ucuz mallara alıştıyorlar. Bu sayede Danimarka ve Finladiya'da olduğu gibi Kaliforniya üzümlerini Almanya'da da ucuzluğu ve bizim ihracat müessesatımızın ihtiyatsız ve insafsızlığı yüzünden rağbet bulmayacağına ve en mühim bir üzüm müstehlik sahasını bu suretle zayi etmeyeceğimize bizi kim temin edebilir? Doktor (hedengesat?) ile lüzumundan fazla uğraşmaktan ise memleketimizin ticareti için müthiş bir tehlike teşkil eden bu gibi hususata mukabil tedabir ittihazı sureti ile önüne geçmek ve icraat müessesatımızın keyfi hareketini tahdid eylemek daha ziyade faide bahş eder.

Üzüm ihracatımızın en büyük rakiplerinden birisi de Yunanistan'dır. Yunan üzümleri cins itibari ile bizim üzümlerimize muadil değil ise de danelerinin büyüklüğü ve daha iyi elenmiş ve tasnif edilmiş olması hasabile İzmir üzümlerinden daha gösterişlidir. Malların cinsini iyi tefrik edemeyen tüccar, Yunan mallarını daha ucuz bulduğu için bittabi bizimkilere tercih eder...”

Zaman zaman dadanan böceklerle mücadelede önemli mesafeler kat edilmişti. Örneğin 1932 yılında Bergama bağlarında iba böceği ile mücadelede olduğu gibi Ziraat memurları ilaç temin ederek halka dağıtıyorlardı¹⁰⁰.

Ayrıcalıklı bir yere sahip olan önemli bir ürün de incirdir¹⁰¹. Emperyalist ülkelerin ürünleri de toplayarak Avrupa'ya sevk etmek ve pazarlara ulaşmak üzere inşa etmiş oldukları İzmir-Aydın tren yolu hattının “Reşadiye-Karapınar-Umurlu-Nazilli istasyonları arasında yoğun bir biçimde” incir üretiliyordu¹⁰².

İncir üreten bölgeler ve üretim miktarları yıllık ortalamalarını gösteren rakamlar aşağıda belirtilmiştir¹⁰³:

	<u>Ton</u>		<u>Ton</u>
Kuşadası	2000	Karacasu	120
Bayındır	70	Nazilli	2200
Tire	700	Sarayköy	200
Ödemiş	4000	Bodrum	1500
Aydın	15000	Muhtelif mahaller	<u>1210</u>
Söke	800	Yekün	30000
Bozdoğan	2200		

İzmir Ticaret Odası Mecmuası makalesinde bu dönemde incirin İzmir ekonomisindeki yeri ilgili oldukça önemli bilgiler mevcuttur¹⁰⁴.

“... İncir Bayramı:

Mıntıkamızda en bereketli meyvelerden olmak itibarıyla “yemiş” dahi denilen incirin böyle binlerce amelenin maiyaşatını temin etmesi, İzmir için belli başlı bir iktisadi hadise

¹⁰⁰ “Bergama bağlarında iba böceği hastalığı baş göstermiştir. Ziraat memuru Sıtkı Bey hazırladığı ilacı meccanen halka dağıtmaktadır. Bu ilaçtan bağlar çok istifade etmiştir.”, “Bağlardaki Hastalık”, *Anadolu*, 16 Mayıs 1932.

¹⁰¹ Bilgin Çelik, *Cumhuriyet Döneminde Aydın'ın Sosyo-Ekonomik, Kültürel Yapısı (1923-1950)*, s. 74; Alim a.g.e. , s. 179.

¹⁰² Sabri Yetkin, “Ege Bölgesinde İlk İncirciler (Ziraat) Kongresi ve Türkiye’de Tarım Satış Kooperatiflerinin Doğuşu”, *ÇTTAD* , II/4-5 (1994-1995), s. 111; Sabri Yetkin, “Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Ortaklığının Doğuşu ve Kooperatifçiliğe Geçiş”, *Tariş Tarihi*, s. 26.

¹⁰³ Doğanoglu, a.g.e. , s. 25; “...İncirlerin işlenmesi: İzmir’e gelen incirler hurda, naturel, paçal, elleme ve süzme olarak beş cins üzerine satılır. Fakat hurdadan maada cinslerin de ayrıca dereceleri olup derecelerine göre fiyat alırlar. İşlenmeden harice sevk olunan incirler 28-32, 56-62 liralık torbalar içine konulmaktadır.

İncirler İzmir’de müteaddit hanlarda işlenmektedir. Bu sene on altı han faaliyette idi.

Hanlarda işlenen incirler layer, lokum ve bon bon olarak hazırlanır. Layer bir taraftan yırtularak basık bir halde işlenenlere, lokum, dört köşe olarak işlenenlere, bon bon ise, pek az el dokunarak hemen şekli asliyesinde basılan incirlere denir.

İşlenmiş incirler ekseriya yarım liralık selofan paketler ve yahut ¼ - 50 kiloluk kutular içine konulur. Harice sevkiyatta paketler ve kutular sandıklar içine yerleştirilir.

İncir işlenmesinde deniz suyundan istifade edilir. Çünkü deniz suyu incirlerin bozulmayarak uzun müddet dayanmalarına çok yarar.

*İncir işlenmesi, fazla miktarda ameliyeye ihtiyaç gösterir. Bu sebepten incir mevsiminde İzmir civarından pek çok erkek ve kadın işçi gelerek hayatlarını kazanırlar...”, “Başlıca İhraç Emtiası: İncirlerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/1 (Ocak, 1926), s. 37-38.*

¹⁰⁴ A.g.m. , s. 37-38; Arıkan, *İzmir Basınından...* , II/1, s. 208.

teşkil etmekte olduğundan her sene incirin İzmir'e ilk vürudu günü adeta bir bayram yapılmaktadır.

Bu sene İzmir'e ilk incir 26 Ağustos 1341'de gelmiştir. İncir mevsimi başlangıcı Ağustos'un daimi nısfı ahirine tesadüf eder. Nihayeti de ikinci teşrin ortasıdır. İzmir'e bu iki tarih arasında incirler gelmekte ve ondan sonraki mürudat ehemmiyetten ari bulunmakta ve ekseriyetle hurda incirlere inhisar etmektedir. Geçen sene İzmir'e ilk mahsul 18 Ağustos'ta gelmişti.

Odamız bu sene İzmir'e ilk günde toplu mahsul gelmesini temin ettiği ve hanlar ve ameleden o suretle hazırlandığı cihetle gayet güzel bir incir bayramı yapılarak yeni mahsul Alsancak'ta (Punta) istasyondan inince rüesa-ı memurin, ticaret odası ve borsa heyetleri ve müstahsil, tüccar ve ameleden mürekkep bir kafil ile şehre getirilmiştir.

İstihsalat :

Geçen sene İzmir muntıkası istihsalatı takriben 30.000.000 kilo tahmin edilmişti. Bu sene havalanın kuraklığı yüzünden bu mahsul takriben %30 nispetinde daha az olmuş ve ancak tahminen 21.000.000 kiloyu bulmuştur...”

Bir dönüm incir bahçesinin işletim masrafları

	<u>Lira</u>	<u>K.</u>
1. Çift sürme	4	
2. İlek	3	
3. Vergi	1	50
4. Toplama vesair müteferrik masarif	3	50
5. Şimendifer, deve nakliyesi simsariye, komüsyon Vs.	7	50
6. Arazi ve İncir ağaçlarının faizi	15	
7. Amortisman	4	
8. Masarif faizi	2	

Yekun 40 50 TL.

şeklinde gerçekleşirken bir kilo incirin maliyeti de 16,2 kuruşa denk gelmektedir¹⁰⁵. İncir yıllık ortalama 250–300 bin (~ 40 bin ton) çuval üretilmekle birlikte, olumsuz hava koşulları 1936 yılında rekolteyi 200 bin çuval seviyesine düşürmüştür¹⁰⁶. 1930–1931 yılları kuru incir üretimi hurda hariç 22 bin ton civarında gerçekleşmiş, bunun 7 bin ton'u işlenerek, kalanı naturel ve hurda olarak ihraç edilmiştir¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Doğanoglu, a.g.e. , s. 25; “...Son sene yaptığımız esaslı tetkiklerle bizim müstahsilimize bir okka incir on sekiz kuruşa mal olduğunu tespit ettik...”, Arıkan, İzmir Basınından... , II/1, s. 200.

¹⁰⁶ Çelik, a.g.e. , s. 74, 75, üretimin ¼'ü iç piyasada tüketilmektedir.

¹⁰⁷ Sönmez, a.g.e. , s. 21.

Bunların dışında tütün de başlıca kazanç kaynağıdır¹⁰⁸. 1921’de 21 milyon kilo, 1924’de 60 ve 1925’de 50 milyon kg.¹⁰⁹ olarak üretilen toplam tütünler arasında İzmir tütünleri kokusu, yavaş içimi ve açık rengi ile bütün dünyaca ünlüdür¹¹⁰.

“...İzmir havalisinde derececi hararetin yüksekliği yazın yağmur düşmemesi hasabiyle tütünlerin damarlarında yaşlık kalmadığı gibi daha sergide hatı biraz tav verilerek kalıp (kalp) denge vaziğ edilmektedir. Hele adileri hiç amel edilmese bile bir zarar intaç etmez. İzmir tütünlerinin ameli yalnız tasnif ve ayıklanmak ve balyanın muntazam olmasını temin içindir.

Neticeye varmazdan evvel şunu arz edeyim ki tütünlerin hariç memleketlerde kıymetini muhafaza için temiz işlenmesi meşruttur”¹¹¹.

“...Adi iş ile amel edilen tütünler ile gayri mamul tütünler arasında büyük bir fark mevcut değildir. Halbuki amale fıkdanı (yokluk) dolayısıyla memlekette istihsal olunan tütünleri temiz olarak değil hatta mütevassat iş ile amel etmek mümkün değildir. Şu halde gayri mamul tütün ihracı men edilecek olursa tüccar bervechiati iki şıktan birisini ihtiyar edecektir.

Birincisi: Tütünleri yalnız dengden denge bila-tasnif aktarma etmek.

İkincisi: Bir kısmını işletip büyük bir kısmını da amale buluncaya kadar mağazasında bir sene veya daha ziyade bekletmek.

Birinci şık: Amaleye müfit olamadığı gibi tütünlerin nefasetine de hadem olamaz. Çünkü tüccar temiz iş yaptırabilmek için kıyyede yirmi kuruş amale ücreti sarf ettiği halde bu işi üç kuruş ile yapabilecektir.

İkincisine gelince: Tütünlerimiz işlendiği takdirde bu günkü amale mevcudu ile ancak bir kısmı imal edilebilecektir. Diğer bir kısım-ı mühimmi depolarda sıra kendilerine gelinceye kadar uzun müddet bekleyecektir. Elindeki mahsulü gayri mamul olduğu için satamayan tüccar gelecek sene mubayayı–sermayesinin daha henüz geçen seneki mahsul üzerinde

¹⁰⁸ Alim, a.g.e. , s. 181.

¹⁰⁹ Oya Silier, “1920’lerde Türkiye’de Milli Bankacılığın Genel Görünümü” , *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/Araştırmalar*, s. 496.

¹¹⁰ Aydemir, a.g.e. , s. 25; “Tütün üzerinde 1925 devlet inhisarının tesisinden evvel tütün işinin memleketimizde geçirdiği idari safahat tarihen şöyle tespit olunmuştur.

1. 89 sene memnuiyet devri 1010–1099 hicri

2. 3 sene emaneten resmi gümrük usulü 1099–1102

3. 176 sene iltizamen resmi gümrük 1102–1278

4. 12 sene mülhakatta emaneten idare, İstanbul’da inhisar 1278–1290

5. 10 sene bandrol 1290–1300

6. Reji idaresi 1300–1341

7. 1341’den başlayarak devlet inhisarı...”, a.g.e. , s. 24.

¹¹¹ Hüseyin Hüsnü, “Memleketimizde Tütün Ziraat ve Ticareti”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, II/21 (19 Temmuz 1923), s. 131.

hapsedilmesi dolayısıyla- tehir etmek mecburiyetinde kalacaktır. Bu hal hiç şüphesiz tütün piyasasına icra-i tesir edecek ve bilnetice köylü zarar görecektir. Netice itibari ile züraa diğer sene zirayatu kısaltacak ve bu suretle tütün istihsalatı azalacaktır. Bu pek basit bir hakikattir”¹¹².

İzmir iktisadi mıntıkasında tütün yetiştiren bölgelerle, bu bölgelerin 1924–1925 üretim miktarları ile 1928–1930 yıllardaki üretim miktarları ve satış fiyatları aşağıda çıkarılmıştır¹¹³.

Mevkii	sene	1340 Okka	sene	1341 okka
Gavur köy		1.230.000		1.200.000
Kuş adası		360.000		440.000
Karaburun		170.000		200.000
Urla		65.000		100.000
Çeşme		110.000		175.000
Söke		470.000		170.000
Torbalı		610.000		550.000
Muğla		1.000.000		600.000
Menemen		370.000		230.000
Milas		600.000		500.000
Soma		120.000		180.000
Gördes-Demirci		370.000		290.000
Foça		270.000		400.000
Denizli		330.000		200.000
Ödemiş-Adagide		2.300.000		1.600.000
Tire		1.500.000		800.000
Bayındır		580.000		300.000
Salihli		600.000		200.000
Kula		650.000		125.000
Manisa		1.150.000		800.000
Kasaba-Ahmetli		900.000		300.000
Bergama		600.000		450.000
Akhisar		3.000.000		1.300.000
Çine		120.000		100.000
Aydın		150.000		70.000
Fethiye		140.000		300.009
Bornova		150.000		100.000
Karaağaç		200.000		180.000
Selçuk		80.000		60.000
Kemalpaşa		80.000		120.000

[okkalarda küsurat miktarı gösterilmemiştir.]

¹¹² Hüseyin Hüsnü, “Memleketimizde Tütün Ziraat ve Ticareti”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, II/22 (4 Ağustos 1923), s. 131.

¹¹³ “İzmir tütünleri kokulu, içimleri tatlı olmaları, diğer ecnebi memleketler tütünlerinden fazla mukavemet etmeleri ve onlardan 8–12 ay kadar daha az müddet zarfında kabili isti’mal (kullanmak) bir hale gelmeleri sebeplerinden dolayı başka memleket tütünlerine faiktirler... Bu sene müşterilerimiz ve bilhassa en mühimlerinden olan Almanya ucuz tütün istediğinden kalıb az işlenmiş, bilakis çok tonga yapılmıştır.”, “Başlıca İhracat Emtiası: Tütünlerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/2 (Şubat, 1926), s. 106–107; Doğanoglu, a.g.e. , s. 40; Arıkan, *İzmir Basınından...* , II/1, 360–361.

Kazanın İsmi	(x) 1930 senesi		1929 senesi		1928 senesi	
	Üretim Kilo	Satış Okka/Kuruş	Üretim Kilo	Satış Okka/Kuruş	Üretim Kilo	Satış Okka/Kuruş
İzmir/Bornova	120000	180-160	130000	100-160	170000	35-110
Kemalpaşa	250000	-	125000	80-140	220000	35-140
Menemen	220000	-	60000	65-115	280000	28-180
Foça	140000	-	80000	40-100	700000	25-120
Aydın havalisi	110000	120-151	40000	90-120	100000	25-60
Çine ve						
Germencik	380000	110-170	160000	60-150	150000	60-150
Akhisar	3000000	120-230	1300000	60-180	4800000	20-200
Gördes	400000	120-170	120000	80-135	250000	30-80
Kırkağaç	200000	150-200	150000	70-150	1000000	25-70
Soma	200000	150-200	200000	70-150	900000	35-195
Bergama, Dikili						
Ayvalık,						
Altınova	2500000	130-215	1100000	70-205	1400000	35-210
Denizli, Çal						
Ve Havalisi	350000	-	130000	30-70	150000	25-50
Ödemiş	1800000	90-165	1150000	60-160	800000	40-140
Adagide	1700000	90-165	900000	60-160	900000	50-150
Tire	1700000	75-135	1500000	60-145	1150000	45-135
Bayındır	300000	-	130000	60-120	250000	35-115
Manisa	1500000	110-190	550000	60-155	1500000	25-135
Kasaba	450000	110-140	120000	60-115	250000	20-115
Kula	480000	-	100000	90-180	150000	40-90
Demirci	-	-			15000	
Salihli	160000	110-160	10000	60-35	150000	30-120
Alaşehir-Eşme	60000	-			20000	
Muğla ve						
havalisi	2300000	160-200	1300000	100-185	950000	60-180
Milas	1700000	130-195	1000000	100-200	900000	80-110
Bodrum	500000	160-215	220000	60-200	270000	80-195
Fethiye	500000	140-170	240000	90-160	210000	30-145
Seydiköy, Gavurköy						
Cumaovası	1500000	140-115	1200000	70-245	2100000	30-210
Torbalı	600000	-	300000	60-215	900000	20-85
Söke	500000	160-210	200000	100-200	200000	80-210
Kuşadası	1200000	130-210	900000	90-220	750000	80-210
Selçuk	70000	120-140	70000	60-130	170000	30-110
Urla	400000	130-160	230000	100-180	210000	60-150
Karaburun	200000	140-180	170000	110-170	170000	120-190
Seferihisar	170000	120-160	140000	60-140	210000	60-210
Çeşme	1100000	120-100	800000	60-205	600000	60-205
Sındırgı	400000	-	250000	60-140	380000	30-110
Uşak	200000	-			50000	
YEKÜN	27733000		152215000		23345000	

İzmir iktisadi mıntıkasının 1926–1931 yılları arasındaki ve Birinci Dünya Savaşı öncesi tütün rekoltesi ve ihracat miktarları aşağıda sunulmuştur¹¹⁴.

Sene	İhracat			Sene	İhracat		
	Rekolte Kilo	Kilo	Kıymeti Lira		Rekolte Kilo	Kilo	Altın Lira
1926	21.000.000	16.065.780	31.094.860	1910	7.000.000	2.417.881	298.608
1927	25.000.000	18.420.483	34.381.970	1911	9.000.000	5.851.033	722.602
1928	23.345.000	18.449.164	29.808.658	1913	10.000.000	7.594.325	937.899
1929	15.215.000	18.922.830	26.114.085				
1930	24.760.000	18.401.097	27.760.461				
1931	21.100.000	10.909.368	13.084.860				

Türkiye'nin tütün üretimindeki gelişmeler şu şekilde cereyan etmiştir¹¹⁵:

Sene	Köy adet	Çiftçi Adet	Miktar Dönüm	İstihsalat kilo	Randman her dönümde
1913	11492	156000	590000	49.049.000	82
1914	11015	132000	529000	42.759.000	80
1915	7517	63000	177000	12.963.000	73
1916	8359	65000	193000	13.551.000	70
1917	9181	68000	214000	15.517.000	72
1918	9737	93000	255000	18.535.000	73
1919	8000	80000	245000	19.655.000	79
1920	7297	100000	361000	29.241.000	81
1921	7185	80000	228000	15.579.000	68
1922	9500	102000	275000	20.544.000	75
1923	12108	125000	351000	26.090.000	74
1924	13933	173000	644000	51.059.000	81
1925	11331	185000	659450	56.862.000	79
1926	9299	169000	737000	54.887.000	78
1927	8484	174000	853991	69.398.000	78
1928	4478	101000	653000	43.368.000	66
1929				42.000.000	

Palamut, İzmir'in üretiminde ve ticaretinde önemli bir yer teşkil eden ürünlerinden birisini oluşturmaktadır. "Anadolu'nun bir milyon kantar palamut mahsülü binlerce Türk zürraa'nın (çiftçinin) mesai ve faaliyeti sayesinde İzmir'e akıp gelmekte ve İzmir'de belli başlı otuz kadar ticarethanenin ihtirasat rekabet-i kariyesi arasında bu mahsülün zürra'ya faide bahş netayiç vermekten çok uzak bulunduğu görülmekte idi. En ziyade şayan-ı teessüf olan

¹¹⁴ Doğanoğlu, a.g.e. , s. 42; "Tütün inhisar idaresinin en son yaptırdığı tahmine nazaran tütün rekoltesinin Uşak mıntıkası hariç kaldığı halde 175.000.000 kiloya baliğ olduğu anlaşılmıştır...", "Tütün Rekoltesi", İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, I/9 (Eylül, 1926), s. 573; Lütfi, a.g.e. , s. 255; 1929 ve 1930 yıllarının değerleri, Sönmez, a.g.e. , 20; Akhisar kazasının tütün üretiminin gelişimi için bk. Tökin, a.g.e. , s. 66.

¹¹⁵ Sönmez, a.g.e. , s. 28.

*nokta şu otuz ticarethanenin içinde de en ziyade mütenaggım ve müstefid (istifade) olanlar Avrupa ve Amerikayla iş yapan ve birkaç büyük alıcı ecnebi ticarethaneleri olması idi*¹¹⁶. 1925 ve 1926 yılı rekoltesi aynı olan pamutun bu yıllardaki rekoltelemi 600–650 bin kantar olarak gerçekleşirken¹¹⁷, 1930 yılı üretimi 31 milyon kilo iken, 1931 yılı palamut rekoltesi 42 milyon kilo olarak gerçekleşmiştir¹¹⁸.

İçeriği morfin oranında değeri artan afyon da İzmir'in tarımsal üretiminde önemli bir yere sahip olan ürünlerdendir. İzmir afyonlarının ve diğer üretim merkezlerinin morfin oranlarının gösterir tablo aşağıdadır¹¹⁹:

Yetiştigi Bölge	Morfin Derecesi %
İzmir	10–11
Amasya–Merzifon	13–13,5 Soft
Afyon Karahisar	11–12 Drogist
Malatya	10

Elyaf, yumuşaklık ve beyazlık özelliklerinde Adana pamuklarından daha üstün özellikler sahip olan İzmir pamukları da önemli bir yere sahiptir¹²⁰. Sulak yerleri seven pamuk bitkisi bu nedenle İzmir'de elyaf, yumuşaklık ve lif uzunluğu ihtiyaçları yönünden gelişme imkanı bulabilmektedir¹²¹.

“İstihsal Merkezleri:

İzmir iktisadi mıntıkasının mühim ihracat mahsullerinden biri de pamuktur. Pamuk İzmir vilayetine tabi Bayındır, Tire, Ödemiş, Menemen, Manisa, Bergama, Aydın vilayetine tabi Aydın, Nazilli Saruhan vilayetine tabi Manisa, Kasaba, Akhisar, kazalarında kaliteli olarak yetiştirilmektedir. Uşak'ta da bir miktar yetişir. En kuvvetli istihsal merkezleri Aydın ve Nazilli kazası dahilinde Atca, Nazilli Kuyucuk, Yenipazar ve Kasaba kazası havalisidir. Pamuk kozaları köylüler tarafından toplandıktan ve ekseriyetle pamuğu tefrik edildikten sonra, bazen de koza halinde satılmaktadır.

Pamukları çekirdekten ayırmak için İzmir mıntıkasının istihsal merkezlerinde pamuk fabrikaları mevcut olduğu gibi İzmir'de de bu fabrikalardan 6 adet vardır.

Bazı fabrikalarda pres makinesi olmadığından balyalar kaba olarak yapılmaktadır.

¹¹⁶ *Türkiye İktisat Mecmuası*, (6 Temmuz 1338), s. 166.

¹¹⁷ “Bu seneki palamut rekoltesi 600–650 bin kantardır. Geçen senenin palamut rekoltesi de aynı miktarda idi.”, “Başlıca İhracat Emtiamız Rekoltelemi ait Tahminler”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1/9 (Eylül, 1926), s. 573, “Palamut Rekoltesi”.

¹¹⁸ Sönmez, a.g.e. , s. 21.

¹¹⁹ Aydemir, a.g.e. , s. 38.

¹²⁰ Diğer ülkelerin ve Türkiye'nin yetiştirdiği pamukların elyaf oranlarının kıyaslaması için bk. a.g.e. , s. 33.

¹²¹ Abdullah Martal, Oktay Gökdemir, “Tariş Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği”, *Tariş Tarihi*, s. 210.

Pamuk kozaları suret-i umumiyetle tarlalardan Eylül nihayetlerine doğru toplanmaktadır.

İstihalat Derecesi:

İzmir muntıkasında bu seneki istihalat beheri vasati 155 okka itibariyle 27.000 balyadır. Geçen sene beheri 140 okka itibariyle 28.000 balya idrak edilmiştir. Geçen seneye nazaran bu sene ziraat %40 fazla olduğu halde hemen musavi miktarda istihalat olması havaların kuraklığından ileri gelmektedir...”¹²².

Fiyatları Amerikan piyasasının etkisi altında bulunan pamuk üretimi Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce en fazla 45 bin balya iken savaş yıllarında bu miktar gittikçe düşmüş Yunan işgali zamanında 5 bin balya seviyesine inmiştir. Bu miktar sırası ile 1922’de 8 bin, 1923’de 9 bin, 1924’te de 7 bin balya olarak gerçekleşmiştir¹²³. Hükümet incelediğimiz dönemde pamuk ve pamuk üretimine gereken önemi vermiş bir taraftan tekstil fabrikaları kurulurken üretimi geliştirici tedbirler alınmıştı. Bunların içinde pamuk ıslahı kanununu sayabileceğimiz gibi pamuk yetiştirilen yörelerin sulama sistemlerinin inşasında önceliği olması konuları sayılabilir. Neticede Türkiye’nin 1932 yılındaki 20 bin ton olan pamuk üretimi sırasıyla 1937’de 65, 1942’de 74 ve 1952’de de 165 bin ton seviyesine ulaşmıştır¹²⁴.

Başlıca ihraç ürünlerinden birisi olan meyan kökü ticareti ile uğraşan İzmir’de iki şirket bulunmaktadır. Bunlar Forbes ve İzmir Sanayi Şirketleridir. “*Bu iki kumpanya teşrin ayından başlayarak Nisan ayına kadar muhtelif ormanlar arasında, yeraltında bulunup ameleler tarafından toplanan köklerini vekilleri vasıtasıyla mübayaaya etmektedirler. Her iki şirketin 1924–1925 senesi zarfında mübayaatı mecmuası 12 milyon ve 1925–1926 senesindeki mübayaatı miktarı da 20 milyon kilodur. Toplatılan meyan kökleri yaş olup kurutuldukları zaman sıkletlerinden takriben %50’sini zayi ederler.*

Meyan Balının Sureti İstihali:

Meyan kökleri fabrikada öğütülüp kaynatıldıktan sonra filtre edilir. Balın temin-i nefaseti birçok ihtimamata mütevakkıftır; takriben 2,5okka meyan kökünden 1 okka bal istihsal olunur.

Meyan balı eczayı tıbbiye ve baytariyede isti’mal olunduğu gibi lezzetini arttırmak için tütüne, şaraba, biraya ve bonbonlara dahi karıştırılır.

İstihsal Merkezleri:

¹²² “Başlıca İhracat Emtiası: Pamuklarımız”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, II/2 (Şubat, 1926), s. 105.

¹²³ “...Bunun halen beş altı bin balyasını İzmir’deki iki fabrika sarf ediyor.”, Murat Koraltürk, “Mübadeleinin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Rapor”, *ÇTTAD.*, II/6–7 (1996–1997), s. 194.

¹²⁴ Martal, *a.g.m.*, s. 217.

İzmir iktisadi muntikasının başlıca ihracat emtiasını teşkil eden meyan kökü, memleketimizin tabiği türünden biridir. Meyan kökü; Aydın hattı civarında Söke, Değirmencik, Aydın, Umurlu, Nazilli, Sarayköy, Denizli mülhakatı vadisi ile Kasaba hattında, Menemen, Manisa, Kasaba, Salihli ve Alaşehir mülhakatı ve Gediz vadisinde istihsal olunmaktadır.

Meyan Kökü ve Balı Ticareti:

Meyan kökü ya tabi halde ve yahut bal halinde kısmı azamisi Amerika'ya ve mütebakisi Fransa, İngiltere, Almanya'ya ve az miktarı da İskandinavya'ya ihraç olunur.

Türkiye'den sonra meyan kökü yetiştiren memleketler: İtalya, İspanya, Yunanistan, Rusya, Suriye ve Irak'tır. Rusya'nın meyan kökleri Türkiye'nin köklerine benziyor. Birçok memleketlerin meyan kökleri Türkiye'dekiler kadar kuvvetli değildirler”¹²⁵.

Meyan kökü harpten evvel 30 bin kilo üretiliyorken 1921'de 20 bin, 1922'de 24 ve 1923'de de 28 bin ton üretilmişti¹²⁶.

İzmir ticaretinde önemli bir yere sahip diğer bir tarımsal ürün de zeytindir. Zeytin, bir sanayi hammaddesi olarak sadece tane şeklinde değil, yağı da satılmakta, bu sayede ayrı bir mamul madde teşkil ederken, bir taraftan da sabun için hammadde oluşturmaktadır.

Zeytinyağı üretiminin cumhuriyetimizin kuruluş yıllarındaki durumu şu şekildedir:

“İstihsal Merkezleri:

İzmir iktisadi muntikasını servetlendiren kıymetli mahsullerinden biri de zeytin ve zeytinyağıdır. Zeytinyağı istihsalatımız dahi ihtiyacımızı tamamen temin ettiğinden maada külliyatlı miktarda ecnebi memleketlere dahi ihraç edilmektedir. Muntikamızda en ziyade zeytin yetiştiren yerler: İzmir, Ayvalık, Aydın, Nazilli, Ödemiş, Kuşadası, Karaburun, Milas, Söke, Bayındır, Çine Ve Akhisar'dır. Zeytin mahsulatı Yunanistan'da olduğu gibi bir sene fazla ve bir sene az miktarda idrak olunur. Zeytinlerimizin tane olarak sarfiyatı ihracatı pek cüziyedir. Bu mahsulden istihsal olunan yağlardan gerek yemeklik ve gerekse sabun imali hususunda istifade edilir.

Zeytinyağı istihsal eden fabrika ve tasirhaneler:

¹²⁵ “Başlıca İhracat Emtiamız: Meyan Kökü ve Balı”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/5 (Mayıs, 1926), s. 285.

¹²⁶ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, s. 164; “**Meyan Balı:** 1914'de ihracatı bin tonalite, 1921'de yalnız yüz elli tonalite ve 1924 senesinde ise altı yüz tonalitedir.

Meyan Kökü: İhracatı Harbi Umumiden evvel yani 1914'de on bir bin tonalite ve işgal zamanında 1921'de on bin beş yüz tonalite 1924'de ise on dört bin tonalitedir.”, Ticaret Salnamesi 1927, s. 484.

Merkez	Adet	Merkez	Adet
Ayvalık	28	İzmir	4
Aydın	2	Torbalı	1
Bayındır	1	Milas	2
Çine	1	Söke	1
Akhisar	1	Manisa	1
Karaburun	2	Kuşadası	2

Merkez	Fabrika	Prese
Aydın	2	
Umurlu	1	3
Sultanhisar	3	6
Atça	2	4
Nazilli	3	4
Köşk-Dalaman	1	1

Ayvalık'ta mevcut fabrikalardan 22'si hali faaliyettedir. Bunlar meyanında 8 tanesi büyük 1 tanesi gayet muntazam ve son sistemdir. Burada bir adet prina fabrikası mevcut ise de elyevm muattal bir haldedir. İzmir muntıkası dahilindeki zeytinyağı fabrikalarının ekserisi değirmen şeklinde tasirhanelerden ibarettir.

Zeytinyağlarımızın Evsafı:

İzmir muntıkasının zeytinyağları umumiyet itibariyle iyi cins yağlardan mahduttur. Bilhassa Ayvalık zeytinyağları Yunanistan'ın en iyi Girit yağlarına muaddeldir. Bu sebepten dolayı İtalya ve Fransa bizden külliyatlı miktarda zeytinyağı satın alarak orada tasfiye ettikten sonra piyasaya sevk etmektedirler.

Prina: zeytinyağı çıkarıldıktan sonra mütebaki kalan kısım olup bundan dahi prina yağı namıyla adi sabun imalinde kullanılan bir nevi yeşil renkli yağ alınır. Prina yağı istihsal edildikten sonra kalan tortusu odun ve kömür gibi ihrak(yanmak, yandırmak, ateşe atmak) edilir.

Geçen sene ve bu seneki istihsalatımız:

İzmir iktisadi muntıkasında 1340 (1924) zarfında 150 bin ton zeytin mahsulü idrak edilerek bundan 28-30 bin ton zeytinyağı istihsal olunmuştur. 341 (1925) senesindeki zeytin miktarı 20 bin tondur. Bu mevcuttan 5-6 bin ton zeytinyağı elde edilmiştir.

1340 (1924) senesi zeytinyağı istihsalatından 20 bin tonu ecnebi memleketlere ihraç edilerek mütebakisinden üç bin ton yemeklik olarak dahilde istihlak olunmuş, üç bin tonu sabun imalinde kullanılmış ve iki bin tonu da stok kalmıştır.

Bütün Türkiye'nin yağ ihtiyacatı "sabun imali dahil olduğu halde" sekiz milyon kilodur. 341 (1925) senesinde zeytinyağı istihsalatımız az bulunması hasebiyle harice ihraç

olunmadığı gibi geçen seneden müdevver stokla birlikte umum istihsalat, Türkiye'nin bir senelik ihtiyaç dahilinesine ancak kifayet edebilecektir. Sabık sene ile bu sene arasındaki istihsalatın farkı, zeytin ağaçlarının bir sene az, bir sene çok mahsul vermesinden neşet etmektedir.

Zeytinyağı Ticareti:

Zeytinyağlarımız memalik-i ecnebiyeden en çok İtalya'ya, ba'de İngiltere, Fransa, Mısır, Amerika, Suriye, Almanya, Romanya, Bulgaristan ve Hindistan'a ihraç edilmektedir"¹²⁷.

Ülkemizde yemeklik olarak ve sabun üretiminde 1938 yılında tüketilen zeytinyağı miktarı 18.500 tondur¹²⁸. "Birçok yerinde, hektar başına 200 adetten fazla zeytin ağacını ihtiva eden İzmir, Aydın ve Muğla gibi illerimizin bu bitkisi Denizli ilinin sınırlarını seyrekleşerek aşmaktadır. Bilhassa Ege Bölgesinde daha yoğun olan zeytin ağacının Akdeniz Bölgesinde yoğunluğu azalmakta, yerine deliceler (yabani zeytin) kaim olmaktadır..."¹²⁹. Aydın İli ve civarı üretimleri de İzmir Limanı vasıtası ile sevk edildiğinden, kent ticaretinde önemli bir yere sahiptir¹³⁰.

Bir yıl fazla ve bir yıl az ürün veren¹³¹ zeytin ağacı ve zeytinyağının İzmir vilayetinde kazaları ile birlikte 1935 yılında 4.687.204, 1936 yılında 5.433.374, 1937'de ise 6.877.557

¹²⁷ "Başlıca İhracat Emtiamız: Zeytin ve Zeytinyağlarımız", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1/4 (Nisan, 1926), s. 208–209.

¹²⁸ Mehmet Ali Göktaş, *Zeytin ve Zeytinyağının Türkiye Ekonomisindeki Rolü*, Ege Üniversitesi Matbaası, EBSO yay. , İzmir, 1966, s. 10; Erdal Aslan, Özlem Yıldırım, "Tariş Zeytin-Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği", *Tariş Tarihi*, s. 293; Lütfi, a.g.e. , s. 41–42.

¹²⁹ Göktaş, a.g.e. , s. 5.

¹³⁰ "Zeytinyağı: İzmir muntika-i ticariyesinin istihsalat istatistiklerine bakılırsa bu muhitin zeytinyağı rekoltesi en az beş milyon ve en çok da otuz milyon kilo olduğu görülür. 1340 rekoltesi 25 milyon kilo olup 1341 tarihine kadar satılmıştır.", *Ticaret Salnamesi 1927*, s. 484; "1923–33 Yıllarında Evkafın Çalışması

SENESİ	Ormandan Çıkarılıp İmarEdilen Zeytin Ağacı Sayısı	SENESİ	Aşılana Zeytin Miktarı
1923	10.000	1923	10.000
1925	15.000	1924	10.000
1926	-	1925	10.000
1927	-	1926	5.000
1928	55.000	1927	2.000
1929	60.000	1928	3.000
1930	-	1929	5.000
1931	-	1930	5.000
1932	75.000	1931	5.000
1933	-	1932	-

, Çelik, a.g.e. , s. 68.

¹³¹ Koraltürk, a.g.m. , s. 194.

zeytin ağacı mevcutken bu ağaçlardan 1935 yılında 6.824.100, 1936 yılında 6.871.000, 1937 yılında da 10.399.140 kg. zeytinyağı elde edilmiştir¹³².

Türkiye üretiminin gösterildiği çizelge ise aşağıya çıkarılmıştır¹³³.

Yıllar	Ağaç sayısı	Zeytinyağı İstihsali (ton)	Bölgenin Zeytinyağı İstihsali (ton)
1921			5.000 ¹³⁴
1922			22.000
1923			8.000
1926			18.000.000 (okka ¹³⁵)
1928			33.000
1929			15.000
1930			25.000
1931			11.500
1936	26.437	28.564	
1937	27.768	63.203	
1938	28.476	33.764 (5.343 İzmir üretimi ¹³⁶)	26.630
1939	29.661	61.386	

Zeytinyağı ücretleri zeytinin fazla üretildiği yıllarda düşük, az mahsullü yıllarda ise yüksek gerçekleşmektedir¹³⁷.

Türkiye tarım alanlarının %22'sini teşkil eden Batı Anadolu topraklarının¹³⁸ içindeki İzmir'in topraklarının kullanım alanlarına göre % olarak dağılımı şöyledir¹³⁹;

“Ekili-Dikili topraklar	: % 35
Nadas Toprakları	: % 3
Ormanlar	: % 20
Çayırlar ve Otlaklar	: % 14
Ürün Vermeyen Yerler	: % 28”

“...Bu bölgedeki tarımsal işletmelerin büyüklüğü ticari ve sanayi nitelikli ürünlerin etkisindeydi. İzmir’de ortalama tarımsal işletme büyüklüğü 45 dönümdü. İzmir’deki tarımsal

¹³² İstatistik Yıllığı 1935–1936, s. 76; İstatistik Yıllığı 1937–1938, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Dereli Basımevi, İzmir, 1939, s. 86,

¹³³ Göktaş, a.g.e. , s. 37; 1928–1931 yılları rakamları Sönmez, a.g.e. , s. 22’den alındı.

¹³⁴ Eldem, Harp ve... , s. 164.

¹³⁵ “Zeytinyağı Rekoltesi İkinci tahmine göre zeytinyağı rekoltesi 18.000.000 okkadan ibarettir. ... Zeytinlerin çiçek halinde iken yağmur yağması rekoltenin azalmasına intaç eylemiştir.”, “Başlıca İhracat Emtiamız Rekoltelemesine ait Tahminler”, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, I/9 (Eylül, 1926), s. 573; “Yemişçizadelerin tesis ettikleri zeytinyağı fabrikasından bu senenin ilk mahsulü olmak üzere 10 Teşrinievvel Pazar günü 500 okka zeytinyağı piyasaya çıkarılarak beher okkası 80 kuruştan satılmıştır.”, “Türkiye İktisadi Haberleri: İlk Mahsul Zeytinyağları”, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, I/9 (Eylül, 1926), s. 621.

¹³⁶ Göktaş, s. 41.

¹³⁷ “...Bu sene mahsul yetişmezden evvel yeni mahsul fiyatlarının kilosu otuz iki kuruş arasında olacağı tahmin edilirken mahsulün idrakine az mahsullü seneler fiyatı gibi kilosu vasatı kırk beş-elli kuruş raddesinde satılmıştır.”, Koraltürk, a.g.m. , s. 194.

¹³⁸ Hakkı Güvendik, Türk İstiklal Harbi, II (Batı Cephesi 1. Kısım) (15 Mayıs–4 Eylül 1919), Gen. Kur. Basımevi, Ankara, 1963, s. 34.

¹³⁹ K. Çavdar, a.g.e. , s. 40.

işletmeler %18'i 10 dönümden daha az, % 36'sı 11–50 dönüm, %46'sı 51 dönümden daha büyük arazilerden oluşuyordu. İzmir'de ekili arazinin % 73'ünde tahıl ürünleri, (436.905 hektar), %4'ünde sebze (24.207 hektar), %6'sında sınaiyi bitkileri (34.665), %17'sinde üzüm (104.434 hektar) yetiştiriliyordu¹⁴⁰. Bu dağılımın dönem içinde büyük değişiklikler göstermeden devam ettiğini söylemek hatalı olmayacaktır¹⁴¹. Bu arazilerin dışında kalan büyük orandaki tarım arazilerinde geçimlik tarımla yetinilmekteydi¹⁴².

Arazilerin sahiplik durumları ise aşağıda sunulmuştur¹⁴³.

Toprak Büyüklüğü	Toprak Sahipliği-%
12 hektardan (ha) az	37,8
12 – 32 ha kadar	27,3
32 – 64 ha kadar	17,5
64 – 320 ha kadar	11,1
320 ha ve daha fazla	6,0

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere toprakların mülkiyeti, geçimlik üretim teşkil edecek şekilde dağılımı yapılmış bir görüntü sergilemektedir. Bu tablonun verilerine 1939 yılında çiftçilerin %25'inin ekilebilir arazinin %14'üne sahip olması da eklenerek, tarım sektöründe en önemli olgu olarak büyük arazi sahipliğinin incelediğimiz dönemde korunduğuna dair sonuçlar çıkarılabilir¹⁴⁴. Bunun siyasi sonuçları ve etkileri bizim burada inceleme konumuzun dışında olduğundan bu konulara burada değinmeyi uygun bulmadık.

Her ne kadar Karl Klinghardt hatıralarında Anadolu'nun en verimli toprakları olarak bu bölge topraklarını ifade etmekte ise de¹⁴⁵, İzmir ve mıntkasının arazisinin verimlilik oranını göstermesi bakımından her 10 dönüm arazi için alınan ürün miktarlarının kıyaslandığı aşağıdaki tablodan durumun gerçek niteliği tam olarak ortaya çıkmaktadır¹⁴⁶.

Avrupa Türkiye'si, Bursa, Kocaeli mıntkasında	751 kilo
Merkezi Anadolu'nun Garp tarafı	692 kilo
Karadeniz sahillerinde	691 kilo
Şarki Anadolu'nun cenubu	681 kilo

¹⁴⁰ Durgun, a.g.e. , s. 110; tahıl ve üzüm üretiminde %2'şer değişiklik ile aynı çizelge için bk. Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 112.

¹⁴¹ *İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı*, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Meşher Basımevi, İzmir, 1936, s. 72.

¹⁴² Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 111–112; “Geçimlik üretimin yaygın olduğu durumda tarımda sermaye birikiminin kaynağı devletçe açılan kredilere ve düzensiz kredi piyasasına dayanmaktadır...”, Kepenek, a.g.e. , s. 36; Yitmener, a.g.e. , s. 14.

¹⁴³ Kepenek, a.g.e. , s. 63.

¹⁴⁴ Yerasimos, a.g.e. , s. 86.

¹⁴⁵ İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir*, s. 60.

¹⁴⁶ Aydemir, a.g.e. , s. 15.

Akdeniz sahili	674 kilo
İzmir muntkasında	650 kilo
Merkezi Anadolu'nun cenubu ve Konya	564 kilo
Şarki Anadolu'nun şimali	420 kilo

Batı Anadolu'da İncir ve Üzüm Üretilen Araziler Şöyledir¹⁴⁷;

Mıntıka\Ürün	Üzüm (dönüm)	İncir (dönüm)
Aydın	49250	410732
İzmir	425464	54703
Manisa	274450	5600
Muğla	18450	18870

Bölgelere Göre İncir ve Üzüm Üretimi Şu Şekildedir¹⁴⁸:

Yıl	Aydın Vilayeti	Ege	Bölgesi
	İncir (kıyye-i atık) (1 kıyye = 1282 gr.)	İncir (1000 ton)	Üzüm (1000 ton)
1918	12450000	18	26
1919	11285000	16	30
1920	17593000	21	18
1921	16092000	21	34
1922	-	28	37
1923	-	20	37
1924			52

İşgal yıllarında Aydın Vilayeti ve Nif Kazası üzüm üretimi şöyledir¹⁴⁹:

İdari Birimler	Rekolte (Okka)			Kaza-Vilayet Oranı (%)		
	1920	1921	1922	1920	1921	1922
Aydın Vilayeti	11.231.248	18.272.512	18.958.888	22,34	19,36	18,35
Nif Kazası	2.509.912 (57.000 kantar)	3.538.648 (80.000 kantar)	3.480.608 (79.000 kantar)			

¹⁴⁷ A.g.e. , s. 43-44.

¹⁴⁸ Durgun, a.g.e. , s. 112; Koraltürk, a.g.m. , s. 190, 1923 senesi 40.300 ton, 1924 senesi 51.800 ton olarak belirtilmektedir. ; *İstatistik Yıllığı 1930*, s. 182.

¹⁴⁹ Engin Berber, *Bir İzmir Kabusu (Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. ,1.baskı, İzmir, Mart, 2002, s. 120.

1922 yılında İzmir’de 12 bin kilometrekare alan üzerinden İzmir’de (on üç kazası ile) üretilmiş olan bazı tarım ürünlerinin toplamı ve bu üretimdeki bazı kazaların payı aşağıda gösterilmiştir¹⁵⁰.

İzmir İli 1922 Yılı Üretimi

Cinsi	Miktarı (kıyye)
Hububat	54466286
Zeytin Tanesi	37221256
Kuru Üzüm	8185280
Tütün	4357217
Kuru İncir	2681136
Pamuk Kozası	999816
Palamut	683790
Meyan Kökü	398224
Pamuk	512
Yekün	108993517

1922 Yılı Üretimini İlçelere Dağılımı

İlçe	Kuru Üzüm (kıyye)	Zeytin Tanesi (kıyye)	Hububat (kıyye)
İzmir	2346856	6960000	3572972
Nif	2427200	1358000	1423440
Karaburun	438000	1532000	559776
Bergama	23304	11524000	13510432
Menemen	841376	688000	11031168
Foça	168600	924000	825936
Çeşme	205104	584000	496272
Urla	1305160	1952000	681936
Seferihisar	409328	1297600	646656
Kuşadası	14944	284360	753984
Yekün	8179872	27103960	33502572

Başlıca İhraç Ürünlerinin üretim miktarları ise şu şekildedir¹⁵¹ (1000 ton olarak):

¹⁵⁰ İbn Cemal M. Ragıb, “İzmir Livasının Zirai istihsalatı”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, (12 Temmuz 1923), s. 118–119.

¹⁵¹ Vedat Eldem, “Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/Araştırmalar*, s. 386; karşılaştırmak için bk. Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 113; *Diğer emtianın üretimi aşağıdaki gibiydi*

<i>Kuru Üzüm</i>	<i>45.000(ton)</i>	<i>Kitre</i>	<i>200.000 kilos</i>
<i>İncir</i>	<i>87.000</i>	<i>Zeytin Yağı</i>	<i>9.500.000 okka</i>
<i>Fındık</i>	<i>10.000</i>	<i>Tiftik</i>	<i>2.025.000 okka</i>

Ürün	Kuru			Fındık	Afyon (bin sandık)	Pamuk	Palamut	Yaş
	Tütün	Üzüm	İncir			(Adana)		Koza
Yıl						(bin balya)		
1919	19,66	25,2	15,4	16	4	20	15	2
1920	19,14	29,8	20,9	15	3,7	-	25	0,5
1921	15,58	33,9	21,3	21,8	3,2	15	18	0,1
1922	20,54	37,4	17,6	10	3,5	30	29	0,9
1923	26,09	36	28,2	23,1	2,2	80/9** ¹⁵²	32	1,4
1924		49 ¹⁵³	29,7 ¹⁵⁴		3 ¹⁵⁵	90/28**		
1925		30	22,5		4,5	80/27**		
1926	21	35	27,2		4,4	55/32**		
1927 ¹⁵⁶	94,5***	48	28		3,5	25,7/30**		
1928 ¹⁵⁷	23,34	35	32		4,8	5 bin ton (Ege bölgesi üretimi)	20 ¹⁵⁸	

Pirinç	30.000	Yün	2.500.000 okka
Tütün	60.000	Kenevir	700.000 okka
Palamut	100.000	Afyon	2000 sandık
Meyan Kökü	9.000	Yaş koza	800.000 kilo
Pamuk	80.000–100.000 balya		

Pamuk üretiminde göze çarpan bir gelişme vardı. Çiftçiler tarafından çok fazla çaba gösterildi.”, Woods, 1924, s. 12; “**Pamuk Rekoltesi:** Beheri 140 okka itibarıyla 30.000–32.000 balyadır... Havalının son günlerde kurak cereyan etmesi pamuk istihsalatında (olumsuz B.D.) icra eylemiştir.”, “**Üzüm Rekoltesi:** 600–650 bin kantar veyahut 34–36,5 kilodur. ... Bu seneki kuru üzüm istihsalatı geçen seneye nazaran pek az fazladır.”, “**Afyon Rekoltesi:** Beheri 60 okka itibarıyla 4200 sandıktır... İzmir iktisadi muntkasının bağız yerlerinde haşhaş ziraatı fazla miktarda yapıldığından senevi haliye afyon mahsulatı geçen seneye nispetle fazladır.”, “Başlıca İhracat Emtiamız Rekoltelemine ait Tahminler”, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, I/9 (Eylül, 1926), s. 573

¹⁵² Aydemir, a.g.e. , s. 35; “**İstihsalat Derecesi:** İzmir muntkasında bu seneki istihsalat beheri vasatı 155 okka itibarıyla 27.000 balyadır. Geçen sene beheri 140 okka itibarıyla 28.000 balya idrak edilmiştir. Geçen seneye nazaran bu sene ziraat %40 fazla olduğu halde hemen müsavi miktarda istihsalat olması havalının kuraklığından ileri gelmektedir.”, “Başlıca İhracat Emtiası: Pamuklarımız”, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, I/2 (Şubat, 1926), s. 105; “Buhrandan etkilenen ürünlerden biri de pamuktur. 1929 yılında 7 milyon kilo olan pamuk rekoltesi, 1930 yılında 6 milyon kiloya düşmüştür.”, Örs, a.g.m. , s. 129.

¹⁵³ Aydemir, a.g.e. , s. 43, Türkiye kuru üzüm üretiminin 1922–1928 yılları rakamlarını aldık.

¹⁵⁴ A.g.e. , s. 44, Türkiye kuru incir üretiminin 1922–1928 yılları rakamlarını aldık. ; “Beher çuvalı 85 okka hesabıyla 250.000 çuval, yahud 21.250.000 okkadır. Son zamanlarda havalının kurak ve poyrazlı geçmesi istihsalatın nispeten azalmasına sebep vermiştir.”, “İncir Rekoltesi”, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, I/9 (Eylül, 1926), s. 573; Sabri Yetkin, “Tariş İncir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği”, Tariş Tarihi, s. 174; Koraltürk, a.g.m. , s. 192.

¹⁵⁵ Aydemir, a.g.e. , s. 40, Türkiye afyon üretiminin 1922–1928 yılları rakamlarını aldık.

¹⁵⁶ A.g.e. , s. 16, 40.

¹⁵⁷ 1926 yılı tütün miktarı ile biriktire 1928 yılı tütün ve pamuk verileri Ege bölgesi için Koraltürk, a.g.m. , s. 187.

¹⁵⁸ Lütfi, a.g.e. , ks. 2, s. 208.

1929 ¹⁵⁹	42	51	33*		2,5	35**		
1930	45	35	25		6,5	35** (7 bin ¹⁶⁰ ton Ege bölgesi üretimi)		
1931	40/50	31	28		3,5/4	30**		
1936		81 ¹⁶¹	29					
1937		102	19					
1938			34 ¹⁶²					
1939			36					
1940/41						44 bin ton (Ege bölgesi üretimi)		

*11.000 ton yağmur tarafından zarara uğramış ve tüketime elverişli değildir.

** İzmir için verilen rakamlardır.

*** kental olarak

Nüfus Mübadelesi üretimi de olumsuz etkileyecektir. Özellikle Osmanlı döneminin Ege Bölgesi tütün üreticisi Rumları, Makedonya’da tütün üretimini artırarak Batı Anadolu ve İzmir tütüncülüğüne rakip olacağı değerlendirilmektedir. Savaştan çok kısa bir süre önce iki bölge üretimleri hemen hemen aynıdır. Bu rakam her iki ülke için yaklaşık olarak 85.000.000 lbs. dir. 1923 yılı incir üretiminin savaş öncesi ile başat olduğu ve savaş alanı olan üretim bölgelerinin bundan fazlaca etkilenmediğini dile getiren **Mears** bu sektörde esas sorunun Türk iş gücünü paketleme evlerinde kullanmak üzere yetiştirmek olduğunu ifade etmektedir. Üzümde de Türklerin üretim miktarlarının selefleri Rumların rakamları ile başat olduğu gözlenmekte, ülke içinde fazlaca bir işleme tabi tutulmayan üzümün, incir gibi bir iş gücü sıkıntısı da yaşamadığı değerlendirilmektedir¹⁶³. Koraltürk makalesinde, incircilikte üretimin

¹⁵⁹ 1929–1931 yıllarına ait veriler için kaynak: Woods, 1932, s. 10; tütünlerin 1930 yılı üretimi şöyledir (bin ton): İzmir 23, Bursa 3, Edirne 2, İstanbul–İzmit 2, Hendek 1, Düzce 15, Gönen 1, Taşova mıntıkası 3, Samsun 7, Artvin–Trabzon 25, Aydemir, a.g.e. , s. 24; . Arıkan, *İzmir Basınından...* , II/1, s. 360, 1931 senesi Foça kazasının tütün üretimi 2500 balyadır. ; “*Türkiye’nin afyon üretiminin yarısından fazlası Ege bölgesinden elde edilmektedir. Türkiye’nin ve Ege Bölgesinin üretim miktarları:*

Seneler	Ege Bölgesi (kilo)	Bütün Türkiye(kilo)
1928	220.000	330.000
1929	174.000	190.000
1930	262.500	487.500
1931	319.988	450.000

, Sönmez, a.g.e. , s. 21–22.

¹⁶⁰ Martal, a.g.m. , s. 230.

¹⁶¹ İzmir’in 1936–1937 yılları incir ve üzüm üretimi miktarları *İstatistik Yıllığı 1937–1938*, s. 88.

¹⁶² 1938, 1939 incir rakamları Yetkin, “*Tariş İncir...*”, s. 174’den alınmıştır.

¹⁶³ E. G. Mears, “Foreign and Domestic Commerce”, *Modern Turkey*, s. 337–338; Keyder, a.g.e. , s. 33; “1928 Yunanistan sayımlarına göre Türkiye’den göç eden ve ankete cevap veren 880.000 Rumun 250.000’i tarım sektöründen geliyordu. Bunların büyük çoğunluğu tahıl yetiştiricileriydi. Tütün üreticileri ise ikinci sırayı almaktaydı. 1926’da Yunanistan’da tütünün üçte ikisini bu mülteciler üretmektedirler. Mülteciler, yeni üzüm ve kuş üzümü türlerini tanıttıklarından Yunanistan’da bağcılık mültecilerin gelmesiyle birlikte büyük bir önem kazanmıştı...”, Baran, a.g.e. , s. 133; “*Umumi ihracatları yekununa nazaran tütün ihracatları kıymeti*

bu aktör değişiminden etkilenmediğini ifade ederek “...bu güzel mahsulümüzün dahi Rum ve Ermeniler’in hicretinden zerre kadar müteessir olduğunu, ... son yirmi dört senelik istatistiklerden pek iyi anlaşılmaktadır.” şeklinde devam etmektedir¹⁶⁴.

Dönem içinde bütün sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de göçmenlerin ekonomik hayata katılarak kendi geçimlerini sağlar hale getirilmeleri ve ülkenin gayri safi hasılasına katma değer yaratmalarını temin için devletin büyük çaba sarf ettiğini biliyoruz¹⁶⁵. Yukarıda belirttiğimiz üretim araçlarına ilave olarak arazi ve toprak dağıtımı konusu da önemli bir zaman, para ve iş gücü sarfına neden olmuştur¹⁶⁶. Dağıtılan arazinin %39’u 1923–1934 yılları arasında dağıtılmıştır. Bunda ekonomi politikalarının 1930 yılından sonra devletçi bir anlayış ile işleminin de etkili olduğu düşünülmektedir¹⁶⁷. İzmir Vilayetinde, 1934 yılına kadar köylüye tevzi edilmiş toprak miktarı 95,978 dönüme ulaşmıştır. Bunların kıymeti 327,366 liradır¹⁶⁸.

B- ORMAN

1919’da yabancıların da dikkatini çeken orman varlığının kullanımı bazı kaynaklarda “tahrip” olarak adlandırılacak derecede bilinçsizce idi. Yakacak ve konut yapımında

Yıllar	Türkiye’de %	Yunanistan’da%	Bulgaristan’da%
1923	24,19	77,80	30,70
1924	29,30	51,10	37,80
1925	31,40	49,80	41,30
1926	55,00	56,70	38,50
1927	27,70	59,00	30,40

, Aydemir, a.g.e. , s. 23; Nahum, a.g.e. , s. 205; Koraltürk, a.g.m. , s. 189, 193.

¹⁶⁴ A.g.m. , s. 191.

¹⁶⁵ “Bu sene diğer senelerden fazladır. Fakat iyi tefrik edilmemiştir. Memleketin muhtelif mahallerinden alınan malumata göre bu sene memleketimizdeki tütün mahsulü geçen senekinden pek fazladır. Bittabi bunda yegane amel tütüncü muhacirlerinin fazla olarak memleketimize gelmiş bulunmalarıdır. Yetiştirilen tütünler meyânında şimdiye kadar memleketimizde yetişmemiş olanlarla pek faik ve iyi cinsinden olanlar da mevcuttu. Bundan anlaşılıyor ki muhacirlerimizde evvelce Kavala ve Drama’da yetişen bu iyi cins tütünleri memleketimizde yetiştirebilecekleri kanaati hasıl olmuştur. ...”, “Tütün Ziraatı”, Ahenk, 17 Şubat 1925, s. 2; “327.000 göçmen değişik yerlere yerleştirildi. Bazı yörelerde göçmenler şevkle işe koyuldular- özellikle tütün yetiştiren bölgelerde- üretim yapılan arazi ciddi miktarda arttırılırken, 1924 yılı ürünü 1923 yılı rekoltesinin iki katından fazlası ile sonuçlanıyordu.”, Woods, 1924, s. 11; Baran, a.g.e. , s. 136.

¹⁶⁶ “1923–1924 yılları arasında Şark Mültecileri’ne 122.937 dönüm arazi dağıtılmıştır. Yine aynı yıllar içinde mübadillere ki 99.709 hane ve 380.143 nüfus ediyorlardı, 4.482.567 dönüm arazi, 98.606 dönüm bağ, 160.300 dönüm bahçe, muhacir ve mültecilere 1.450. 280 dönüm arazi, 58.814 dönüm arazi ve 8359 dönüm bahçe, toprağa ve muhtaç yerli çiftçilere ise 731.450 dönüm arazi dağıtılmıştır. Bunun başı olarak tutarı 6.787.234 dönüm, bağ olarak, 157.420 dönüm ve bahçe olarak da 168.659 dönümdür.”, A.g.e. , s. 143–144; Sönmez, a.g.e. , s. 84.

¹⁶⁷ Kepenek, a.g.e. , s. 63.

¹⁶⁸ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 153.

kullanılan ağaclar genellikle sorumsuz ve bilgisiz kişilerce kesilmekteydi¹⁶⁹. 829.000 hektar orman alanına sahip olan¹⁷⁰ İzmir'in bitkisel örtüsü makidir. 600 m. yükseklikten itibaren yukarı çıktıkça görülen bu bitki örtüsü içerisinde başlıca ardıç, çitlembik, sakız, yabani zeytin, akçakesme ve tespih sayılmaktadır. Dağlık kesimde hakim olan ormanlarda 600 metreye kadar kızıl çam, bundan yüksekte ise kara çam baskındır.

1923 yılında Türkiye genelinin orman miktarındaki dağılım bölgelere göre yüzde olarak şu şekildedir¹⁷¹:

Karadeniz sahil tabi mıntıkası [Bolu-Kastamonu-Trabzon]	Yüzde 23
Marmara denizi sahil tabi mıntıkası [Hüdavendigar-Karesi]	Yüzde 22
Adalar denizi tabi mıntıkası [Aydın (sancakları ile beraber)]	Yüzde 17
Akdeniz tabi mıntıkası [Adana (sancakları ile beraber)]	Yüzde 10
Dahil (merkez) tabi mıntıkası [Konya-Ankara-Sivas]	Yüzde 3
Havaliyye-i Şarkıya [Ma'mure-Bitlis-Van]	Yüzde 3-2

Anadolu yarım adasının orman alanları içinde Aydın Vilayeti'ne ait orman alanları bu dönemin başlarında %17'sini oluşturuyordu¹⁷².

“Bergama'nın Kozak, Cumaovası'nın Güner, Torbalı'nın Helvacı köyü yöresinde doğal olarak yetişmiş fıstık çamı korulukları vardır.

Palamut meşesinin bol olduğu İzmir ilinin toprağı elverişli, kuytu ve nemli dere yataklarında çınar, kestane, dişbudak, kavak, söğüt, akçaağaç, karaağaç ve kızılçık gibi yapraklı ağaclar bulunmaktadır. Kültür bitkilerinden bağ ve zeytin İzmir ilinin bitki örtüsünde önemli yer alır”¹⁷³.

“İzmir kazasının 30.000 hektar genişliğinde ormanları vardır. Bu miktardan yüzde yetmiş Akçam, yüzde altısı meşe ve envai yüzde yirmi dördü de mütenevvi çalılıktan ibarettir”¹⁷⁴. Bu ağacların başlıcalarının bileşimi de şu şekilde idi¹⁷⁵:

Çam	%37
Meşe	%14
Kayın	%11
Karaağaç	%5
Diğer	%23

¹⁶⁹ Tefik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Manzara-i Umumiye*, Milliyet yay. , Baha Matbaası, Mart, 1971, s. 29.

¹⁷⁰ A.g.e. , s. 30.

¹⁷¹ M. Şeref, “Türk İli Ormanları”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, II/16, s. 40.

¹⁷² A.g.m. , s. 40; T. Çavdar, “Mütareke ...”, s. 134.

¹⁷³ K. Çavdar, *a.g.e.* , s. 22-23.

¹⁷⁴ *İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928*, s. 20.

¹⁷⁵ T. Çavdar, *Milli Mücadele...* , s. 31.

1930 yılında 410.840 hektar araziye yayılan İzmir ormanlarında sırasıyla çam 216.735, meşe 162.305, fıstık çamı 10.000, ardıç 1.600, çalılık 13.800, çınar 6.400 dönümünü işgal etmektedir¹⁷⁶.

Orman alanlarının 1926 yılında ilçeler itibari ile hektar olarak dağılımı ise aşağıdaki tabloda verilmiştir¹⁷⁷:

Kazası İsmi	Miktarı	Kazası İsmi	Miktarı
İzmir	90.000	Seferihisar	97
Urla	3.750	Foçateyn	100
Ödemiş	13.000	Karaburun	1.933
Bayındır	19.500	Kuşadası	95.000
Tire	4.290	Kemalpaşa	24.250
Çeşme	900	Menemen	2.600

28.05.1929 yılında mıntika ticaret odaları kongresinde İzmir Ticaret Odası'nın ormancılık hakkındaki raporu aynen kabul edilmiştir. Ormanların durumunu belirten rapor, bu yönüyle önemli olduğundan aşağıda verilmiştir¹⁷⁸:

“Ormancılığımızı islah ve muhafaza gayesile birkaç senedir. Yeni kanunlar nizamnameler, talimatnameler yapılmıştır.

Muhtelif tedbirler ittihaz olunmuştur.

Milli ve vasi bir servet hazinesi olduğu halde layıkıyla istifade edilemeyen ormancılığımız için ne derece himmet sarf olursa yeridir.

Ancak hiç şüphe yok ki iyi maksatlarla son zamanlarda bu hususta atılan adımlar bizim muntukamızda maalesef bir çok ta menfi neticeler vermiştir.

Evveleminde odun ve kömür ile geçinen binlerce vatandaş mahalsiz ve acemicesine yapılan ve hiçte faydası olmayan tedbirler yüzüden nihayetsiz müşkillere hayat sıkıntlarına maruz kalmışlardır. Köyler kaza merkezleri halkı arasında farklar gözetilmiş halbuki kaza değil bir çok vilayet merkezleri sakinleri bile köylü olan halkımızın, Tütün, sebze ve buna mümasil içlerinde muhtaç olduğu orman hasılatını, odunun tedarik imkanını kaybetmiştir.

Odun ve kömür fiyatları tahammülfersa surette artmıştır, kat'iyat için lazım gelen planlar hala yapılmadığından ihtitap hakkına malik köylüler bile bir türlü işlerini yoluna koyamamışlardır.

¹⁷⁶ İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı, s. 148; 1928–1929 yılı için bk. İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Bilgi Matbaası, İzmir, 1930, s. 206; İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 63.

¹⁷⁷ C. Nadir, a.g.e. , s. 9.

¹⁷⁸ Lütfi, a.g.e. , s. 72–73, 92–93.

Muntıkamızın umumi harpten evvel mazı, defne yaprağı, yabani soğan kökleri, çam kabuğu gibi orman hasılatından her sene milyonlarca liralık ihracat yapardı. Yeni orman tedbirleri bir iki senedir bunların bazılarının temamilen ormanlarda çürüyüp kalmasını intaç eylemiştir.

Hulasa, orman memurlarının; muhafızlarının azlığı hatta bazı ahvalde liyakatsızlığı, emirlerin tahalüfü, hayata ihtiyaca ademi tetabuku gibi sebepler yüzünden

1. Ziraat mutazarrır oluyor.
2. Halkın ormanlardan intifa hakkı maksatsız kesrediliyor.
3. Halk kömür, odun yüzünden fevkalade sıkıntılara hem de lüzumsuz yere maruz bırakılıyor.
4. Milyonlarca lira kıymetinde orman mahsulleri ihraç edilmiyor.

Memleket beyhude yere servetinden kaybediyor.

Binaenaleyh iktisat vekaletimiz muntıkamızın ehemmiyeti fevkaladesine binaen buraya ait kadrosunu mesai sistemini değiştirmelidir.

Mahallinde saydığımız mahzulları gayri tabii halleri görüp derhal izale kabiliyet ve salahiyeti haiz amirler izam eylemelidir. Aksi taktirde halkın sıkıntısı bu sene daha fazla olacak, milli servetimiz daha ziyade mutazarrır olmuş bulunacaktır.”

1923 yılında ormanlardan yakacak için kesilen ağaç miktarı ile bunlardan elde edilen vergi gelirini gösterir çizelge aşağıda sunulmuştur¹⁷⁹:

Kaza İsimleri	Odun İçin		Kömür İçin	
	Alınan vergi Kuruş	Kesilen Odun Yeni kantar(56,5kg.)	Alınan Vergi Kuruş	Kesilen Odun yeni kantar
İzmir toplamı	658.598	206.277	1.031.950	99.155

1928 yılında ise ormanlardan 300 kilo defneyaprağı, 1,200 kilo mazı, 800 kilo sumak yaprağı 2,000 kilo çam kabuğu, 500 kilo siyah katran elde edilmiştir. 1923–1933 yılları arasında üretim toplamı “35,770 kilo defneyaprağı, 75 kilo mahmuze, 117 kilo ada çayı, 59,921 kilo mazı, 6,040 kilo sumak yaprağı, 12,860 kilo çam fıstığı, 75,180 kilo çam kabuğu, 12,000 kilo siyah katran, 500 kilo yabani sünbül, 36 kilo kitre, 4 kilo salep, 44,000 kilo kargı, 7,942 çalı süpürgesi, 400 kilo iskemle sazıdır. Bundan maada on sene zarfında İzmir vilayeti ormanlarında 11,517 metre mikabı kereste, 235 bin kantar odun kömürü, 228,665 kantar odun istihsal edilmiştir”¹⁸⁰.

1923–1936 yıllarında orman ürünlerinden elde edilen miktar ise şöyledir¹⁸¹:

¹⁷⁹ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği I, s. 89.

¹⁸⁰ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 158.

¹⁸¹ A.g.e. , s. 62, 158; İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı, s. 80; İstatistik Yıllığı 1935–1936, s. 82.

Yıl	Kömür		Odun	
	Miktarı	Kıymeti	Miktarı	Kıymeti
	Kilo	Lira	Kilo	Lira
1923	11.654.650,5		5.602.257	
1928	13.277.5000		12.919.572	
1931	1.679.180,0	44.407	1.888.230	10.062
1932	1.448.942,5	66.105	718.454	6.461
1934	2.399.000,0	60.075	624.000	5.895
1935	2.164.900,0	43.298	527.030	3.520
1936	3.560.000,0	89.000	10.814.400	34.137

1937 yılında İzmir ormanlarından elde edilen kömür, odun ve kereste miktarları da şu şekilde gerçekleşmiştir¹⁸²:

Kömür			Odun			Kereste			Sırık		
Miktarı	Kıymeti		Miktarı	Kıymeti		Hacmi	Kıymeti		Miktarı	Kıymeti	
Kilo	Lira	K	Kilo	Lira	K	M ³ ,D ³	Lira	K	Adet	Lira	K
4.341.900	130.257		10.814.400	54.072		180,115	2.492	77	529	48	62

C- HAYVANCILIK

Hayvancılık konusunda oldukça istekli olan Türk insanının¹⁸³, hayvan varlığının Birinci Dünya Savaşı sonunda geniş ölçüde telef edilmiş olduğu, Milli Mücadele sonunda neredeyse hayvan kalmadığı görülmektedir. Tarımsal faaliyet alanında çekim hayvanı olarak iş gücü açığının kapatılmasında da kullanılan, bir çift çekim hayvanı başına yaklaşık olarak 6 hektar tarım alanı düşen¹⁸⁴, hayvan varlığı genel olarak şöyleydi¹⁸⁵:

¹⁸² İzmir Vilayeti İstatistikleri 1937–38, s. 97.

¹⁸³ “Bağ dikme bağlanırsın, Ekin ekme eğlenirsin. Sür keçiyi, çek deveyi, Gittikçe beğlenirsin.”, Tökin, a.g.e. , s. 47.

¹⁸⁴ Tezel, a.g.e. , s. 364–365; Müderrisoğlu, Cumhuriyetin... , s. 90.

¹⁸⁵ T. Çavdar, Milli Mücadele... , s. 28–29; Toynbee, a.g.e. , s. 205–206; “...köylünün başlıca sermayesi olan çekim hayvanları da bu yıkımdan payını almıştı. 1913’te 6,9 milyon olan hayvan sayısının 1920’de 4,1 milyona düşmesi, artık daha az toprağın sürülebileceği anlamına geliyordu...”, Keyder, a.g.e. , s. 34–35; Müderrisoğlu, Cumhuriyetin... , s. 127–128.

Hayvan Cinsi	Savaş Başında	Savaş Sonunda
Sığır	6.938.326	4.118.000
Atlar	1.050.580	630.000
Katır	144.600	85.000
Merkep	1.373.700	825.000
Koyun	18.721.550	11.200.000
Keçi	16.463.180	2.065.000
Deve	314.000	95.000
Diğerleri	30.000	18.000

Havyan iş gücü açığının bir miktar kapatılabilmesi için barış anlaşmasının sonrasında silahlı kuvvetlerin istihdam etmediği hayvanlar sivile aktarılmıştır¹⁸⁶. Hayvancılığın geliştirilmesine de önem veren hükümetin gayretleri arasında aşılama ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele de yer almaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar neticesinde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Örneğin, 1922 yılında sığır vebası bulunan köy sayısı 1947 iken bu sayı sırası ile 1923 yılında 989'a ve 1924'de de 401'e düşmüştür¹⁸⁷. İzmir'de "...1923'te muhtelif hastalıklardan 31,219 hayvan aşılanmış ve 15,054 hayvan tedavi edilmiştir. 1924–1933 seneleri zarfında koruma maksadile 327,735 muhtelif hastalıklara karşı mücadele açılmış ve hastalıklarına binaen 197,483 hayvan tedavi edilmiştir"¹⁸⁸.

Hayvanlar köyün ortak meralarında otlatılıyordu. Meralar, kapasitesinin üzerinde hayvan yükü ile kullanıldıklarında gerekli besini vermiyordu. Bu nedenle hayvanla cılız kalıyorlardı. Üç cılız hayvan yerine bir sağlıklı hayvan besleme düşüncesi de, diğer köylülerin sürüde kullanılmayan kontenjani doldurmaları nedeni ile gerçekleşmiyordu¹⁸⁹.

Verilen önem neticesinde hayvancılıkta genel bir gelişme söz konusudur. Türkiye genelinde 1923–1928 arasında küçükbaş hayvan sayısı 17,2 milyondan 24 milyona çıkarken, büyükbaş hayvan sayısındaki gelişme 1920–1927 arasında 4,1 milyondan 6,8 milyona ulaşarak gerçekleşmiştir¹⁹⁰. 1926–1930 ve 1946–1950 yılları arasında koyun sayısında %41, keçi sayısında %29 ve büyükbaş hayvan sayısında da %67 oranında bir artış sağlanmıştır¹⁹¹.

¹⁸⁶ Baran, a.g.e. , s. 138, 1334–1340 yılları arasında gelen toplam 55771 göçmen ailesi 31 bin büyükbaş, 35 bin küçükbaş, 22 bin 554 çift ve koşum hayvanı getirmiştir. ; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 94; "...Hem çekim hem de diğer hayvan sayını artırma amacıyla canlı hayvanlar üzerinden alınan her türlü ithal vergisi kaldırıldı.", Keyder, a.g.e. , s. 34–35.

¹⁸⁷ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 128.

¹⁸⁸ *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 157.

¹⁸⁹ Tezel, a.g.e. , s. 367–368.

¹⁹⁰ Keyder, a.g.e. , s. 49–50.

¹⁹¹ Tezel, a.g.e. , s. 355–356.

Bununla birlikte hem geçimlik, hem de ticari üretim yapan hayvan işletmeleri yaygın olarak bilimsel yöntemlerden uzak bir anlayış ile çalışmaktadır¹⁹².

İzmir Mezbahasında kesilen hayvan sayısı da bize hayvancılığın durumu hakkında genel bir fikir verebilir¹⁹³:

Kesilen Hayvanlar	Yıllar			
	1929–1930	1933	1934	1937
Koyun	77.426	22.174	33.017	59.359
Kuzu	15.344	43.012	33.609	56.044
Keçi	6.828	606	552	2.634
Oğlak	1.934	243	66	1.697
Öküz	8.520	6.130	11.833	18.215
İnek	16.317	3.678	6.956	
Manda	664	201	36	430
Dana	2.143	2.869	466	1.521
Malak	55	36	7	-
Deve	132	4	7	97
Domuz	118	138	86	60
Toplam	149.481	78.891	85.635	140.057

İzmir vilayetinin hayvan miktarı ile ilgili genel durum ise aşağıdaki gibidir¹⁹⁴:

Seneler	Koyun ve Keçi Cinsi				Öküz Cinsi		
	Koyun	Kıl Keçi	Keçi	Tutarı	Manda	Öküz	Tutarı
1923	288.237		198.155	486.392	3.305	88358*	91.663
1927	302.365	1.337	191.648	495.350	6.323	128.708	135.031
1929	398.289	308.611	921	707.821	5.495	112.174	117.669
1930	405.500	311.540	185	717.225	5.400	112.811	118.211
1931	402.705	315.472	232	718.409	5.883	112.450	118.333
1932	379.677	229.314	128	609.119	5.534	110.126	115.660
1933	400.175	211.994	131	612.300	5.261	112.996	118.257
1934	348.561	185.985	76	534.622	5.732	111.705	117.437
1935	353.045	193.241	112	546.398	5.958	111.607	117.645

¹⁹² Tökin, a.g.e. , s. 58.

¹⁹³ Sadık Kurt, *İzmir'de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850–1950)*, s. 378, toplam rakamlarda bir yanlışlık var, ya toplama hatası yapılmış veyahut tabloda belirtilmeyen başka kesimler mevcut. B.D. ; *İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı*, s. 84, 1933 yılında kesilen hayvan toplamı 76.313 adet, 1839 kilo iken bu rakam 1934 yılında 78.679 adete yükselmiştir.

¹⁹⁴ *1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği*, s. 77; *İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı*, s. 142–143; *İstatistik Yıllığı 1935–1936*, s. 85.

Seneler	Deve	At Cinsi				Genel Tutar
		At	Katır	Eşek	Tutarı	
1923	3.715	18737**	1.907	29.807	50.451	632.221
1927	4.638	21.331	1.472	39.172	61.975	696.994
1929	4.932	25.878	-	39.029	64.907	895.329
1930	5.067	25.980	1.658	40.396	67.034	907.537
1931	5.257	25.684	1.627	40.927	68.238	910.237
1932	5.481	26.811	1.852	36.040	64.703	794.963
1933	5.757	27.665	1.308	40.018	68.991	805.305
1934	6.336	28.607	1.286	48.674	78.567	736.962
1935	6.373	30.071	1.286	42.310	73.667	744.083

* öküz ve inek toplamıdır.

**beygir ve kısarak toplamıdır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri devam eden, asıl amacı yün üretimini vergilendirmek olan ağnam vergisi hayvanın süt, yün, kuzu gibi artık değerleri de düşünülerek Tanzimat'tan itibaren %10 oranında alınıyordu. 1931 yılında vergi hayvanlar vergisi olarak isim değiştirmiştir¹⁹⁵. Bu verginin 1932 yılında çeşitli hayvanlar üzerine uygulanan miktarı da aşağıdaki gibidir¹⁹⁶:

Hayvanların Nevi	Hayvan Başına Senelik Vergi (kuruş)
Koyun ve Kılkeçi	60
Tiftik keçisi	40
Deve	200
Manda	150
Sığır	100
At, kısarak, iğdiş, katır	125
Merkep	50
Domuz	350

Arıcılık ve tavukçulukta da önemli çalışmalar yapılmıştır¹⁹⁷. Fenni kovanların temini ve fenni bir surette Arıcılık yapmanın öğretilmesi için de konferanslar verilmiş ve kurslar düzenlenmiştir. Arıcılar ziyaret edilmiş ve kendi kovanları üzerinde gösteriler yapılmıştır. 1932 yılında Bergama, Boldan, Ödemiş, Çeşme, Karşıyaka, Bozyaka ve sair gibi mevkilerde örnek fenni kovanlar dağıtılmış ve nasıl kullanılacakları da gösterilmiştir.

(9 Eylül Panayırı)nda cemiyetin “*bir pavyonu açılmış ve gelen ziyaretçilere tavukçuluk, arıcılık ve tavşancılık üzerinde mecmua, paftlet vesaire gibi matbu eserler*

¹⁹⁵ Çetin, *Cumhuriyet...*, s. 38–40; Keyder, *a.g.e.*, s. 44–45.

¹⁹⁶ Hines ve diğerleri, *a.g.e.* III, s. 102.

¹⁹⁷ Arıcı Cemal Davud, “Fenni Arıcılığın Tarihi”, *Ahenk*, 8 Teşrinievvel 1925, s. 1–2.

dağıtıldığı gibi tamimine çalıştığımız legorn, Rodaylant cinsi tavuklar, langstrot kovanları ve İtalya tavşanları teşir edilmiştir”¹⁹⁸.

1935–1937 yıllarında İzmir’deki kümes hayvanlarının durumu ise şöyledir¹⁹⁹:

Seneler	Tavuk ve Horoz	Hindi	Tavuk Yumurtası	Kuluçka makinesi	Ana Makinesi
1935	894.018	12.762	29.871.060	13	13
1936	450.605	11.150	22.648.750	12	12
1937	395.625	18.681	20.176.875	11	11

Buzhane ve konservecilik gelişmemiş olduğundan balıkçılıkta da belirgin bir gelişme bulunmamaktadır. Sadece şehir içinde tüketilebilecek kadar balık tutulmaktadır. Balıkların tutulmasında da ilkel metotlar geçerlidir. Bu metotlar genellikle olta ve ağdan ibarettir. Balıkların göç yollarına ve yumurta bıraktıkları yerlere dalyanlar kurularak balık avlanmaktadır²⁰⁰. Balıkçılık teşkilatı da etkin metotlarla yapılandırılmamıştır. Türk balıklarının iç ve dış pazar ihtiyaçlarını karşılayabilecek niteliklere sahip olduğu değerlendirilmektedir. Piyasa ihtiyaçlarının tespit edilerek balıkçılık ve konservecilik hususlarında gerekli adımların atılması beklenmektedir²⁰¹. Bu yüzden 1932 yılında Bergama’da kurulan yeni bir buz fabrikası gazetelerde heyecanla karşılanıyordu²⁰².

1929 yılında İzmir’de tutulan balıkların bir kısmının miktarı aşağıdaki gibidir²⁰³:

Cins	Kilo	Kıymet	Vasati fiyat			Cins	Kilo	Kıymet	Vasati fiyat		
			L	K	S				L	K	S
Çipiro	52.426	34.022		64	89	Hamsi	1.240	310		54	78
Kefal	57.243	33.358		58	27	Sarpa	263	117		51	33
Levrek	11.194	7.999		71	41	Yılan	1.673	567		33	89
Barbunya	8.267	5.373		64	99	İzmarit	7.525	1.776		23	51
Sardalya	125.422	42.445		33	83	Dil	483	351		72	66
Lüfer	1.023	571		55	71	Durna	407	196		48	15
Mahlut	18.798	7311		38	89	Mürekkep	3.030	735		24	25
Gıranıyoz	Eyl.43	477		50	58	İsparos	21.334	4.044		18	95
İstavrit	4.690	2.590		55	41	Kırlangıç	8	7		87	5
Tırahos	15.260	5.005		32	79	Kolyoz	863	546		63	26
Vulahos	10.338	6.459		62	28	Palamut	1.855	1.006		54	23
Sinavrit	2.031	1551		74	88	Mercan	687	620		92	46
Kopes	3.252	1.435		44	12	Liça	395	193		48	86
Elma	2.667	1700		63	74	İstakos	6	7	1	16	66

¹⁹⁸ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 157.

¹⁹⁹ İstatistik Yıllığı 1935–1936, s. 75; İstatistik Yıllığı 1937–1938, s. 96.

²⁰⁰ Müderrisoğlu, Cumhuriyetin... , s. 129–130.

²⁰¹ Lütfi, a.g.e. , s. 54, 118; Hines ve diğerleri, Türkiye’nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki 1933–1934, III, Köy Öğretmeni Basımevi, Ankara, 1934, s. 77–78.

²⁰² “Bergama’da Yeni Bir Buz Fabrikası Yapılıyor:”, Anadolu, 16 Mayıs 1932.

²⁰³ Lütfi, a.g.e. , s. 222–224.

III- ENERJİ KAYNAKLARI, SANAYİ VE MADENCİLİK

A- ENERJİ KAYNAKLARI

Tarım alanında kullanılan en temel enerjiyi insan ve hayvan gücü oluşturmaktadır. Her ne kadar 1925–1929 yılları arasında yüklü miktarda traktör ithal edilmiş ise de gümrük tarifelerinin yeniden yükseltilmesi ve bakımsızlık araçları zamanla kullanılmaz hale getirmiştir. Örneğin 1925'te 6.000.000 TL. yi bulan gaz ithalatı 1932 yılında 1.200.000 TL. ye kadar düşmüştür¹. Bunun dışında çiftçinin küçük ihtiyaçlarını giderici küçük motorlu araç neredeyse yoktur. Doğal olarak üretim imkanları bu nedenle düşük kalmaktadır².

Benzer durum sanayi sektörü için de geçerlidir. İmalat büyük oranda 2–3 kişinin çalıştığı küçük atölyelerde gerçekleşmektedir. Bu imalathanelerde buhar, elektrik ve yakıt ile çalışan motorların gücünden istifade edilmemektedir. Üretimde esas enerji kaynağını insan gücü oluştururken, sanatkarlar el aletleri ile el ve ayakla çalışan tezgahlarda üretim yapmaktadır³. İçten yanmalı motorlarda, İzmir bölgesinde talep benzinli ve küçük 1–6 beygir gücü olanlarda ağırlıktadır. Bunun dışında az miktarda dizel, ağır 20 beygir güçlük motorlara da talep bulunmaktadır⁴.

Cumhuriyet öncesi İzmir'de havagazı önemli bir enerji kaynağını teşkil ederken tesisat İzmir yangınında önemli zararlar görmüştü. Bununla birlikte 1930'lu yılların başlarına kadar havagazı önemini korumuştur. Bu tarihten itibaren özellikle aydınlatmada yerini tedricen elektriğe bırakırken, diğer taraftan mutfak işlerindeki ağırlığını arttırmıştır⁵. Şirket 1935 yılında belediye tarafından 576 aboneli olarak satın alınır⁶. İzmir havagazı fabrikasının 1927–1932 yılları arasındaki faaliyetleri aşağıdaki gibidir⁷:

¹ Hines ve diğerleri, *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki 1933–1934*, III, s. 13.

² A.g.e. , s. 37, 40.

³ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, s. 143.

⁴ Woods, 1932, s. 39.

⁵ Sadık Kurt, *İzmir'de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850–1950)*, s. 125, 244.

⁶ A.g.e. , s. 130.

⁷ *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 82.

Seneler	Hususi Ayak Mikabı	Tenvirarı Umumiye Ayak Mikabı	Fabrika Ayak Mikabı
1927	14.910.195	47.065.569	3.930.955
1928	17.325.667	52.745.618	4.323.889
1929	17.877.378	49.055.637	4.848.408
1930	20.647.749	38.375.677	5.670.833
1931	22.411.580	36.710.080	5.941.981
1932	20.535.552	36.853.010	6.633.353

1930–1936 yılları arasındaki tüketim faaliyetleri şu şekildedir⁸:

Ürünün Cinsi	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
Havagazı (bin m ³)							
Fabrika sarfı	161	168	188	203	187	168	154
Sokak Aydınlatması	1087	1040	1044	1070	1085	1052	1090
Hususi Aboneler	583	635	582	553	483	354	321
Toplam	1831	1843	1814	1826	1755	1574	1565
Kok (ton)							
Fabrika sarfı	1273	1336	1224	1245	1175	948	1191
Harice Satılan	2895	3282	2931	2561	2376	1952	1231
Katran (ton)							
Fabrika sarfı	2	2	2	2	2	2	2
Harice Satılan	16	106	46	56,5	14,5	9,5	13,5
Zift	19,5	72	43	18	64	23	10,5

1936–1939 yıllarındaki kullanım miktarları da aşağıdaki gibidir⁹:

Sene	Havagazı (m ³)	Kok Kömürü (ton)	Katran (ton)	Zift (ton)	Kreozot (ton)	Abone Sayısı
1936	2390000	2856	123	44,25	7,5	573
1937	2396000	2835	120	57	4,5	614
1938	2549733	2936	119	88	5	652
1939	2564833	2690	-	119	10	684

Havagazının 1000 Ayak Mikabı aydınlatmada 1919 yılında 330 kuruş iken 1927 yılında 405 ve 1928 yılında da 375 kuruşa satılmakta idi. Diğer alanlardaki fiyatı 1927 yılında

⁸ İstatistik Yıllığı 1935–1936, s. 99; İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı, s. 98.

⁹ Erkan Serçe, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868–1945)*, s. 301.

327,5 kuruş idi. Son yıllarında metre küpünü 8,83 kuruşa satan şirketin belediyeye devredilmesi ile fiyat 7,5 kuruşa indirilmiştir¹⁰.

Yakacak olarak evlerde katı yakıt kullanılmaktadır. Katı yakıt olarak en çok tercih edilen ise kokar yakıt olarak da bilinen tezekdir. Yakıt olarak da kullanılan hayvan dışkısının gübre olarak kullanımı bu nedenle azalmaktadır. Taş kömürü ve linyit kullanımı ise ulaşım güçlükleri nedeni ile ocaklara yakın yerler ile sınırlıdır. Diğer bir yakacak türü olan odun ve odun kömürü sarfiyatı ise tezekten sonra en fazla tercih edilendir¹¹. 1933 Ağustosunda maden kömürünün fiyatları ton başına şu şekildedir¹²: (TL.)

Vilayet	Tüvanan	Yıkanmış	Kribble	Yerli Kok	Ecnebi Kok	Antrasit
İstanbul	10–11	13–13,5	15–17	20	23–25	40–44
İzmir		14–14,5	20–22	29–31	25–27	
Ankara	22–23	24–27	30–32	32–35	35–39	55–60
Adana					48	
Konya					34	55
Sivas					42	

1925–1932 yılları arasında Türkiye genelinde ortalama yakıt tüketimi ve bu yakıtların kişi başına düşen miktarının ne denli düşük olduğunu gösteren cetvel, bu yönüyle ilgi çekicidir¹³:

Yakıt	Yıllık Ortalama Tüketim (Ton)	Kişi Başına Ortalama Tüketim (Kilo)
Odun Kömürü	41.600	6,7
Gaz	43.500	3,2
Benzin	21.700	1,6
Mazot	11.280	0,8
Maden Kömürü	867.000	63,3

Benzin ile ilgili olarak Hines'in yaptığı yoruma değinmeden geçmek haksızlık olacaktır. Hines 1932 yılında yayınlanan raporda “...*Nakliyatı: Fena yollar ve mahrukat üzerine mevzu yüksek rüsum felce uğratmaktadır. Demiryollarının bulunmadığı yerlerde deve, merkep ve öküz hala başlıca muharrik kuvveti teşkil etmektedir. Benzin devri Türkiye’de henüz başlamamıştır*”¹⁴.

¹⁰ Kurt, *a.g.e.*, s. 133–134.

¹¹ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 8–9, 162; Hines ve diğerleri, *a.g.e.*, III, s. 7, 11; Bülent Durgun, *1919–1922 Yılları Arasında İzmir’de İktisadi Durum*, s. 121.

¹² Hines ve diğerleri, *a.g.e.*, III, s. 12.

¹³ *A.g.e.*, s. 23; Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, s. 107.

¹⁴ Hines ve diğerleri, *a.g.e.*, III, s. 40.

Ancak yine de incelediğimiz dönem içerisinde jeneratör ve motorlu araç kullanımındaki artış nedeni ile benzin ve motorin kullanımı dönem başlangıcına göre iki katı kadar artış göstermektedir. Bu gelişme Türkiye genelindeki benzin kullanımının artışından da gözlenebilir¹⁵:

Sene	Ton	Kıymet (1000 TL.)	Tonun Sif Kıymeti	Nispet Miktarı
1925	11.249	1.899	168,8	100
1926	16.145	2.766	171,3	144
1927	18.052	2.355	130,4	160
1928	25.496	3.723	146,0	227
1929	31.761	3.796	119,5	282
1930	23.794	2.359	99,1	212
1931	24.676	1.509	61,1	219
1932	22.060	1.117	50,6	196

Su ve rüzgardan da faydalanılmakta, özellikle değirmenler su gücünden istifade edilirken, yel değirmenleri de Ege ve Akdeniz bölgelerinde yaygın olarak kullanılmaktadır¹⁶.

Deniz ulaşımında rüzgarın hala önemli bir güç kaynağı olduğu dönemimizde ülkenin ikinci büyük kenti olan İzmir’de elektrik kullanımı da sınırlıdır. Dönemin başında bir kısım işletmeler ürettikleri elektrikleri kendileri kullanırken artık üretiminin satışından da ciddi kazançlar elde etmektedirler¹⁷.

Yine de elektrik üretiminde ve yaygın kullanımında Türkiye geneliyle kıyaslandığında İzmir özelinde bir gelişmişlik gözlenmektedir. Bunda hammadde kaynaklarına yakınlığın ve ticari ihraç kapısı olmanın etkileri inkar edilemez. Aşağıdaki tabloda en çok elektrifiye edilen kasabalara sahip olan vilayetleri gösteren çizelgeden de bu durum anlaşılmaktadır¹⁸:

Vilayetler	Elektrifiye Edilmiş Kasabaların Adedi	Vilayetler	Elektrifiye Edilmiş Kasabaların Adedi
İzmir	16	Bursa	4
Manisa	7	Çanakkale	3
Aydın	6	Denizli	3
Muğla	5	Kastamonu	3

¹⁵ A.g.e. , s. 14; M. Öğüt Yazman, *Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, s. 59, “725 sayılı “Petrol ve Benzin inhisarı hakkında kanun” ile de petrol ve benzin ithali devlet tekeline verilmiştir. 1926 yılında çıkarılan 792 sayılı Petrol Kanunu ile Türkiye’de petrol araştırma ve işletme faaliyeti prensip olarak devlete verilmektedir. Bazı kayıtlarla özel teşebbüse de petrol çıkarma hakkı bu kanunla tanınmaktadır. 22.11.1926 tarih 790 sayılı kanunla da ispirto ve her çeşit alkollü içkinin üretimi ve ithali devlet tekeline verilmektedir. Özel sektör elindeki ispirto ve içki fabrikalarının çalışmalarını sürdürmeleri ve yeni kurulacakların da hükümetin iznine bağlı olduğu aynı kanunda belirtilmiştir.”

¹⁶ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 162.

¹⁷ Hines ve diğerleri, *a.g.e.* , III, s. 30; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 162.

¹⁸ Hines ve diğerleri, *a.g.e.* , III, s. 26.

Kocaeli	4	Samsun	3
Kütahya	4	Tekirdağ	3
İstanbul	4	Tokat	3

“...Kent santrallerinde kurulu güç 1923 yılında 30.345 kilovat iken, yirmi yıl içinde iki buçuk kat artarak 105.011 kilovata yükselmiştir”¹⁹.

Şehirlerdeki elektrik üretiminde ise İstanbul ve Ankara’dan sonra üçüncü sırayı işgal eden İzmir ile diğer illerin 1932 yılında elektrik üretimi şu şekildedir²⁰:

Şehir	Üretim (kvs)	Kudret (kv)	Aboneler
İstanbul	87.780.300	59.300	78.835
Ankara	8.016.100	4.162	6.166
İzmir	3.351.300	5.000	6.901
Bursa	2.004.000	1.050	5.768
Adana	1.073.200	2.230	1.883

1932 yılında İzmir mıntıkasında mevcut hidroelektrik santralleri ve bunların üretim miktarlarını gösterir çizelge şu şekildedir²¹:

Kaza	İlk tesisteki kapasite (kilovat)	1932 yılı üretimi
Ödemiş	355	124.600
Kemalpaşa	22,5	12.600

Zaman içerisinde elektrik kullanımı incelediğimiz dönemde önemli bir gelişme göstermekle birlikte Türkiye genelinin ürettiği elektrik enerjisi aynı dönemde ABD.’nin batısında yer alan küçük bir şehrin tükettiği elektrik enerjisinden daha azdır²². “Türkiye’nin birçok yerlerinde, mahrukat veya sudan istihsal olunan elektrik kudretinden istifade edilmemekte ve bariz bir terakkiye rağmen henüz iptidai bir vaziyette kullanılmaktadır. Tabiri diğerle, Türkiye, sair memleketlerde yaşayış tarzlarında ve iktisadi hayatta değişiklikler meydana getiren tabiatın büyük gizli kuvvetinden henüz istifade etmemektedir”²³.

1927 yılında İzmir Belediyesinin daha ucuza elektrik ihtiyacını karşılama isteği doğrultusunda İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketince kurulan elektrik santrali

¹⁹ Kurt, a.g.e. , s. 17.

²⁰ Hines ve diğerleri, a.g.e. , III, s. 27–28

²¹ A.g.e. , s. 34, rakamlar vilayetlerden alınmıştır.

²² A.g.e. , s. 37; Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, s. 66.

²³ Hines ve diğerleri, a.g.e. , III, s. 7–8.

1928 yılında faaliyetine başlamış ve 1943 yılına kadar hizmetine devam etmiştir²⁴. Karlılık esasına dayalı olarak hizmet veren²⁵ santralin 1929–1933 yılları arasındaki faaliyetleri şu şekildedir²⁶:

Malumatın Mahiyeti		1929	1930	1931	1932	1933
Merkez Fabrikasında kudreti müessesese (kilovat)		5.000	5.000	5.000	5.000	5.000
Muhavvile Merkezleri		10	11	11	19	18
Kablolar						
Tahtalarz	Alçak tevettür			0,236	0,284	0,435
	Yüksek "	16.782	16.834	15.598	25.845	26.236
	Tenviratu Umumiye					
Havai	Alçak tevettür	45.056	48.329	51.953	67.732	73.251
	Yüksek "					4.800
	Tenviratu Umumiye					
Fabrikada İstihsalat (Bin kvs hesabıyla)						
Fabrika		2498	3248	3398	3391	4291
İstihlakat (Bin kilovat saat hesabıyla)						
Devairi Resmîye	Hükümet tenviratı	80	145	154	151	174
	Hükümet kuvvei muharrikesi			2	6	8
	Belediye tenviratı	63	221	269	142	158
	Belediye kuvvei muharrikesi					
Tramvaylar		659	626	3398	656	953
Fabrikalar		109	394	651	493	868
Yekün		911	1386	4474	1448	2161

²⁴ Kurt, *a.g.e.*, s. 20–21; “Türkiye İktisadi Haberleri: İzmir Elektrik Fabrikası”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 1/5 (Mayıs, 1926), s. 290, “İzmir–Göztepe Elektrik Fabrikasının vazîğ esas merasimi 12 Mayıs 1926 tarihinde Şehitlerdeki arsada icra edilmiştir. Merasime vali Kazım Paşa hazretlerinin...”

Şirket vekili, fabrikanın 2 milyon Türk lirası ile meydana geleceğini ve şimdilik beş-on bin beygirlik elektrik kuvveti istihsal edebilecek kudrette bulunacağını söylemiştir. Fabrika binasına ait arsa 8 bin küsur metre murabba vasatında olup muhasebeyi hususiye tarafından 46 bin liraya şirkete satılmıştır”.

²⁵ Emel Göksu, *1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, s. 20.

²⁶ *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 88; *İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı*, s. 102–103; Elektrik ücretleri: (kwh/kr)

		1928	1936	1939 – 1941	1942	1943	1945
İzmir, Karşıyaka	Konutlar	25	18,5	14,5	15,5	19,25	21,25
	Sanayi	12,5	8,75	7,25	7,25	9,75	10,75
Bornova, Buca	Konutlar		19,5	15,25	16,25	20	22,25
	Sanayi		9,75	7,50	8	10	11,25

, Kurt, *a.g.e.*, s. 246; 1932 yılında azami ve ortalama elektrik fiyatlarının kıyaslamaları

(kuruş) K.V. S.	Adana	Ankara	Bursa	İstanbul	İzmir
Azami	13,875	13,625	10,45	8,50	12,00
Vasati	12,80	8,58	9,70		

, Hines ve diğerleri, *a.g.e.*, III, s. 35.

Tenviratı Hususiye	667	919	972	933	1077	
Şebekede zaiyatın % nispeti	36,82	29,04	9,8	10,98	10,72	
Aboneler						
Fabrikalar	108	186	231	253	305	
Devairi Resmîye	Hükümet tenviratı	88	142	170	187	224
	Hükümet kuvvei muharrikesi			3	5	5
	Belediye tenviratı	5	14	14	17	17
	Belediye kuvvei muharrikesi					
	Yekün	201	342	418	462	551
Tenviratı Hususiye	3985	5280	5583	6489	7567	
Aboneler Yekünü	4186	5622	6001	6951	8118	
Vasati Satış Fiyatı (kuruş)						
Fabrikalar	12,50	12,00	12,00		8,88	
Devairi Resmîye	15,00	15,00	14,50	14,50	14,50	
Tenviratı Hususiye	25,00	25,00	24,00	24,00	24,00	
Umumi Vasati Fiyat	21,79	19,32	18,70	18,25	16,38	

Şirketin elektrik üretimi 1929 yılında 911.000 kilovatsaatten 1934 yılında 3.080.000 kilovatsaate ve 1941 yılında ise 11.000.000 kilovatsaate yükselmiştir. Bu elektriğin 1943 yılında %23'ü aydınlatma ve konut ihtiyaçlarında kullanılırken geriye kalan %67'si ise sanayi tarafından sarf edilmektedir.²⁷

Bu bağlamda 1915–1932 yıllarında faal olan motorların kullandıkları enerji çeşitlerine göre sınıflandırılmaları ise aşağıdaki gibidir²⁸:

Motor Çeşitleri	1915 (B.G.)	1932 (B. G.)
Su ile çalışan motor	1.013	6.388
Buharlı motor	15.946	37.854
Elektrikli motor	1.342	87.223
İçten yanmalı motor	2.676	29.218
Rüzgar ile çalışan motor		1.286
Havagazıyla çalışan motor		1.579

Yahya Sezai Tezel'in hesaplamalarına göre 1926–1950 yılları arasında Türkiye'de kişi başına buğday, şeker, fabrika mamulü pamuklu, çimento ve mübadele konusu olan birincil enerji tüketimi de şöyledir²⁹:

²⁷ Kurt, *a.g.e.*, s. 245.

²⁸ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 161; Hines ve diğerleri, *a.g.e.*, III, s. 30.

²⁹ Tezel, *a.g.e.*, s. 494.

	Buğday (kg.)	Şeker (kg.)	Pamuklu Mensucat (kg.)	Çimento (kg.)	Petrol karşılığı birimiyle birincil enerji (kg.)
1926– 1930	104 130	5	1,7	9	50
1930– 1940	167	6	1,5	17	71
1946– 1950	128	6	1,6	20	114

B- SANAYİ

1908–1914 tarihleri arasında dışa bağımlı ve son derece geri olan sanayi, namüsaıt şartlara rağmen göreceli bir gelişme göstermiştir³⁰.

“Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarda gelişen sanayisi, küçük el tezgahları şeklinde idi. Çoğunlukla yakın pazar ihtiyaçlarını dahi tam olarak karşılayamıyordu. Temel sanayi denilen makine üreten makine sanayisi hiç yoktu. İmparatorluktaki sanayi tesislerinde kullanılan makinelerin çoğunluğu 20–25 yıl İngiltere’de kullanıldıktan sonra Osmanlı girişimcilerine satılan eski model, ikinci el, teknolojisi geri kalmış ve bu nedenlerle rekabet gücünü yitirmiş İngiliz makineleriydi. Özellikle XX. Yüzyılda İmparatorluğun son dönemlerinde Almanya ile yakınlaşılması sonucu fabrikalardaki makineler bu defa Alman yapımına dönüştü. İmalat çoğunlukla montaj şeklindeydi ve sınırlı miktarda makine Türkiye’de üretiliyordu.

Osmanlı üretiminin çok küçük bir kısmında motor gücü kullanılıyordu. Bu üretimde kullanılan tekniğin ise son derece sınırlı olan bir kısmı yabancı sermaye tarafından getirildi. Yapılan yatırımlarla İmparatorluğa transfer edilen teknoloji kıyaslandığında oranın çok cüzi olduğu görülecektir.

Osmanlı sanayisinin %75,3’ü özel sektöre, %24,7’si kamuya aitken hammadde bolluğu, işçi ve sermaye yeterliliği, pazar imkanlarının yeterliliği ve enerji kaynaklarının yatırım alanlarına yakın olması nedeniyle bu yatırımların çoğunlukla İstanbul ve İzmir’de toplandığı görülür. Mevcut Sanayi müesseselerinin %55’i İstanbul’da, %20’si de İzmir’de tesis edilmişti.

Osmanlı sanayisinin toplam üretimin %70’ini gıda maddeleri sektörü oluşturuyordu. Ancak bu sanayinin temeli olan şeker de yurt dışından ithal ediliyordu. Pamuk koza olarak dışarıya satılıyor ve iplik olarak pahalı bir şekilde ithal ediliyordu. Bu şekilde yapılan

³⁰ Korkut Boratav, “İktisat Tarihi (1908–1980)”, Türkiye Tarihi (4) Çağdaş Türkiye 1908–1980, s. 276.

ithalatın toplam ithalatın parasal değeri içindeki payı %19'u bulmaktaydı. Kısacası zaten azınlıkların elindeki sanayi temelde yurt dışına bağımlıydı”³¹.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ülkenin gelişmesinde dışa açık, yenilikçi, liberal kadroların yetişmesinde ve özel sektörün ekonomide daha yaygın yer almasında İzmir önemli bir rol oynamıştır³².

Türk sanayinin Kurtuluş Savaşı sonrasında devir aldığı sanayi Osmanlı İmparatorluğu’ndan kalan birkaç harap imalathane idi. 1929 sanayi sayımı sonuçlarına göre Türkiye genelinde 65.000’nin üzerinde imalathanenin %96,8’i 5 ve 5’den az işçi çalışmaktadır. Aynı şekilde motor gücü kullanımı da son derece sınırlı idi³³.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi dışa bağımlı, azınlık kontrolünde bulunan İzmir sanayisi, azınlıkların ülkeyi terk etmeleri ile çöküşe geçmişti. Sayısal iş gücü açığının yanı sıra, nitelikli iş gücü eksikliği, 1929’a kadar gümrük vergilerinde düzenleme yapılamayışı yerli sanayinin canlanmasına engel teşkil etmektedir. Müteşebbis Türklerin yeterli bilgi ve tecrübe sahibi olmayışı, ayrı bir olumsuz etken idi. Bu eksikliği gidermek için sanayi mekteplerinin yanı sıra devlet ve devlet sanayi kuruluşları yabancı ülkelere öğrenci göndermektedir³⁴. Ucuz yabancı mallarına karşı rekabet gücü çok az olan geleneksel el sanatları varlığını sürdürmeye çalışmakta ve böylece İzmir imalat sanayisinin yanında ayrı bir üretim gücü oluşturmaya çalışarak, ancak modern üretim yapısından hammadde desteği gibi yardımlar da alarak onun içinde yer alan³⁵, ikili bir yapı teşkil etmektedir³⁶. Bazı yazarlar Cumhuriyetin ilk on yılında sanayi sektörünün her türlü çaba ve gayrete rağmen beklenen gelişmeyi sağlayamadığı görüşünü savunmaktadır. “*Dönem bir bakıma, değişik sanayileşme politikalarının koşullara göre denenmesine tanıklık etmiştir. Ülkenin sanayileşmesi gerektiği görüşü varlığını sürdürmüştür*”³⁷. 1929 yılında İzmir Mıntık Ticaret Müdürlüğü’nün talepleri sanayinin genel durumu ve ihtiyaçları ortaya koymaktadır. Buna göre “*Memleketimizde sanayi henüz ruşeyn*

³¹ Durgun, a.g.e. , s. 120–121.

³² Funda Barbaros, *1830–1930 Döneminde Sosyo Ekonomik Çözüm Arayışları Çerçevesinde İzmir’de Sanayileşme*, s. 93.

³³ Türkan Çetin, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye’nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *ÇTTAD*, II/6–7 (1996–1997), s. 214.

³⁴ “Sanayi Mütehasısları”, *Yeni Asır*, 5 Teşrinievvel 1934, s. 1.

³⁵ “...1927 rakamlarına göre, hammadde ve ara girdilerin tekstilde %22’si, kağıt ve ürünlerinde %69’u, metal işlemede %43’ü ve kimya sanayisinde %26’sı ithal edilmekteydi. İthal girdilerin kullanımı modern ve geleneksel sektörler arasında eş oranlı bir dağılım göstermiyorsa da, istihdam ve üründeki ağırlığının fazla olması dolayısıyla, geleneksel sektör önemli hacimde ithal girdi kullanmaktaydı.”, Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923–1929)*, s. 87; Hines ve diğerleri, a.g.e. , III, s. 236, 64; Bülent Varlık, “İzmir Ticaret Odasının 100 Yılı”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21–23 Kasım 1985*, s. 219; sanayide işgücü verimliliğinin diğer ülkelerle kıyaslandığı tablo için bk. Tezel, a.g.e. , s. 276, 274.

³⁶ Yaşar Aksoy, *İzmir, Smyrna Efsaneden Gerçeğe*, s. 163; Zafer Toprak, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’ Osmanlı Ekonomisinde Gelişmeler (Tarım-Ticaret-Sanayi)”, s. 24.

³⁷ Kepenek, a.g.e. , s. 39.

halindedir, senelerden beri teşekkül ve taazzuvunü ikmal etmiş ecnebi sanayine karşı himaye edilmeğe şiddetle muhtaçdır. Muazzam sermayeleri, muntazam teşkilatları, azim istihsalatı ve kudretli makine kuvvetleri ile masarafa istihsaliyetlerini daima azaltmakta olan ecnebi sanayiine rekabet edebilmesi için milli sanayiin büyük himmetlere ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Her ne kadar eldeki Teşvik-i Sanayi Kanunu iki seneden beri milli sanayia biraz nefes aldirmişsa da bunun kafi olmadığını ve daha vasi müessesat ve muafiyat ile himayeye ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Milli sanayinin terakki ve inkişafı demek ihracat aleyhinde daima tesisi muvazene etmeyen ithalatın azalması demektir, sanayin ilerlemesi demek paramızın kıymetlenmesi demektir. Hayat pahalılığına, işsizliğe, fakra, sefalet ancak ve ancak sanayin inkişafıyla çare bulunabilir. Memleketimizin munhasıran ziraatle temini mevcudiyeti temin edilemez. Sanayimizin behemehal inkişaf ve terakki etmeli ve bunun için de azami surette himaye görmelidir.

Bu himayenin resmi şekil bir de hususi kısmı vardır:

A– Gümrük resminin mamulâtı dahiliyeyi azami surette himaye edecek şekilde tanzimi,

B– Milli mamulatımızdan alınmakta olan muamele vergisinin ilgası,

C– Teşvik-i Sanayi Kanunu mucibince müessesata verilmesi vaat edilen primin haddi azamasın itası

D– Oktrava resminin milli muamelatı için haddi asgariye tenzil ve mükerrer alınmamasının temini.

Hususi şekline gelince bunda sanayi encümeni bütün vatandaşlara hitabetmeğe ve onları mukaddes bir maksat etrafında toplamayı vazife bilir. Yerli mallarına rağbet, bu emel hemen her odanın dilekleri arasında mühim bir yer işgal etmiştir. Bu umumi arzunun tahakkuku milli sanayiini inkişafına bir müjdedir. Memlekette mevcut bütün ticaret odaları, birlikler velhasıl bütün teşekküller bu emelin tehakkuku için çalışmalıdırlar, milletin her ferdi bu maksat için uğraşmayı vatani bir borç telakki etmelidir”³⁸.

Yine de 1923'te İzmir'de 10 fabrika mevcut iken bu sayı 1933 yılında 129'a çıkabilmişti³⁹. Sanayi tesislerinin şehir merkezinde yoğun olarak Darağaç-Şehitler bölgesinde toplanmışlardı. Bu bölgede 1930-1932 döneminde mevcut sanayi kuruluşları şöyledir: Aydın Kumpanyası Ambarları, Aydın Demiryolları Fabrikası, Şehitler İplik Fabrikası, Şehitler Şerifzade Remzi Bey'in Kereste Fabrikası, İzmir Şehitlerde Filibeli Hacı Süleyman mahdumlarına ait Fabrika, Alsancak Tütün İnhisarı Fabrikası, Alsancak Halk Rakı Fabrikası,

³⁸ M. Ziya Lütfi, *İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı*, s. 44-45.

³⁹ “**Halı imalatı:** Halıcılıkta Rum ve Ermenilerin mühim rolleri olmakla beraber hicretlerinden sonra Türkler bu mühim ihraç emtiamız için ehemmiyetle çalışmışlar ve pek büyük muvaffakiyet elde etmişlerdir.”, *Ticaret Salnamesi 1927*, s. 484; Melih Gürsoy, “İzmir Sanayinin Geçmişi ve Bugünü”, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslar Arası Tebliğler Sempozyumu*, s. 130-131; Yaşar Aksoy, “İzmir’de İlk Ulusal Sanayiciler ve Sanayi Odasının Kuruluşu”, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu*, s. 205; *İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928*, s. 43, 1927 yılında İzmir’de 9 adet fabrika yapılmıştır. ; M. Kamil Dursun, *İzmir Hatıraları*, s. 140.

Şehitler Tahsin Piyale Makarna Fabrikası, Şehitler Hamit Hilmi Bey'in Cumhuriyet Un Fabrikası, Şehitlerde yıkık un fabrikası⁴⁰.

İzmir Vilayetinde 1932–1935 yılları arasında Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan işletmelerin sayısı ve genel bilgileri ise aşağıdaki gibidir⁴¹:

Yıllar	Müessese Adedi	Beygir Kuvveti	İptidai Madde Kıymeti (Lira)	İstihsal Kıymeti (Lira)
1932	181	9.817	11.450.910	18.858.092
1933	174	10.600	12.571.258	22.450.103
1934	172	10.949	15.031.157	27.493.384
1935	151	12.234	19.339.386	36.432.680

Türkiye Cumhuriyeti 50 yıl içinde tüketim mallarında iç talebi karşılayabilecek bir düzeye gelmiştir. Ara malları ve yatırım malları üretip, bir kısmını ihraç eder duruma gelmiştir⁴². Özellikle 1926–1939 yılları arasında sanayi sektöründe üretim yıllık %9 oranında arttı. İstihdamdaki artış ise %3 seviyesinde idi. Kişi başı sanayi hasılası 1948 fiyatları ile 1926 yılında 40 Tl. iken 1939'da 90 Tl.'ye yükselmiştir⁴³. Cumhuriyet hükümetinin sanayileşme politikası için İzmir basınında olumlu haberler yer almıştır⁴⁴.

Cumhuriyetin sanayi bölgesi olarak da Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi Marmara ve Ege bölgeleri seçilmişti. İstanbul ve çevresi yoğunluklu olmakla birlikte, İzmir de bu açıdan önemli bir merkez teşkil etmektedir. Cumhuriyetin kurulduğu yıl “*Türkiye’de mevcut 10 işçiden fazla işçi çalıştıran 300’e yakın sanayi kuruluşunun 165–170 adedi bu yörede (İstanbul ve çevresinde) bulunmaktadır. Geri kalan kuruluşların 60 kadarı İzmir’de, ...*”⁴⁵. yer almaktadır. Yine aynı dönemde madeni imalat yönünden İzmir’in ileri bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Yüksek fırın ve metalürji fabrikaları bulunmadığından ağır sanayiden

⁴⁰ Göksu, a.g.e. , s. 161; Tütün ve Sigara Fabrikası ile Tütün Bakımevi ile teferruat için bk. Adnan Bilget, *Son Yüzyılda İzmir Şehri (1849–1949)*, s. 99–100.

⁴¹ *İstatistik Yıllığı 1935–1936*, s. 94; *İstatistik Yıllığı 1937–1938*, s. 108; Funda Barbaros ve diğerleri, *Ege Bölgesi Sanayi Odası’nın 50. Yılı*, s. 32; Cemal Tahir Altunoluk, *Atatürk Dönemi Maliye Politikasında 1924–1928 Bütçeleri*, s. 110.

⁴² Yazman, a.g.e. , s. 312; Dursun, a.g.e. , s. 140.

⁴³ Tezel, a.g.e. , s. 274.

⁴⁴ “*Cumhuriyet Hükümeti, Türk sanayinin inkişafı ve azami terakkisi için muntazam, muttarid (sıralı, düzgün) ve senelere taksim edilmiş bir program takip etmektedir. Türkiye’de küçük işler için sanayi için az çok sermaye vardır. Fakat bu sermaye bir araya toplanamaz. Birkaç kişi bir olup da herhangi bir şirket yapamazlar. Bu kabil sanat ve ticaret erbabını sanayiye teşvik etmek için onlara bir fabrika yapmak, fabrikanın çalıştığını ve kazandığını göstermek lazımdır.*”, “*Sanayimiz Az Zamanda Büyük İnkişafı Gösterecektir.*”, *Ahenk*, 27 Temmuz 1925, s. 1.

⁴⁵ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 131; Abdullah Martal, *Değişim Sürecinde İzmir’de Sanayileşme (19. Yüzyıl)*, Dokuz Eylül yay. , 1.baskı, İzmir, Şubat, 1999, s. 183–187.

bahis mümkün değildir. Demir ihtiyacı ithalat ve hurda demirlerden karşılanmaktadır⁴⁶. İzmir’de bu dönemde buhar makineleri, içten yanmalı benzin motorları, makine aksamı ile çeşitli ebatlarda çivi imal edilebilmektedir. Yine pirinç, bakır ve demir dökme işi ile işgal eden atölyelerin bulunduğu bilinmektedir⁴⁷.

İhtiyacı karşılamaktan uzak olan gıda sanayisi, en gelişmiş sanayi sektörü olmakla birlikte ağırlığını değirmencilik oluşturmaktadır. Daha sonra gelen şekerliliğin hammaddesini oluşturan şekerin tamamı, ülkede şeker fabrikası bulunmadığından, ithal edilmektedir. İhtiyacın %65’i yerel kaynaklardan sağlanırken, ithalatın %90’ını un, geriye kalanını da şeker, alkol, çikolata, peynir ve süt ürünleri oluşturmaktadır⁴⁸. 1926 yılında inşa edilen Alpulu ve Uşak şeker fabrikalarının 1927 yılı üretimi 5620 tondur ve bunun 5000 tonunu alpulu şeker fabrikası üretmiştir. Woods her iki fabrikanın çevresindeki şeker pancarı üretiminin hayal kırıklığı yarattığını belirtmektedir⁴⁹.

İzmir mezbahasında ve ayrıca iki fabrikada daha buz üretimi yapılmaktadır. İzmir mezbahasının günlük üretim kapasitesi 20 ton seviyesindedir. 1937 yılında şirketin satış fiyatları şöyledir (kuruş)⁵⁰.

İzmir’de satış yapan bayilere	
Mezbahada teslim (kalıbı)	35–40
Dükkada teslim (kalıbı)	40–45
Kent (İzmir) dışından alanlara mezbahada teslim	30–35
Karşıyaka istasyonunda trene teslim	35
Limanda vapurlar için rıhtımda teslim	40

1923 yılında İzmir’de yapılan sanayi sayımı sonucuna göre İzmir’de mevcut olan 140 kuruluşun %10 yabancılar aittir⁵¹. Pamuklu ve pamuk yağı üretimi ile uğraşan 6 şirket mevcuttur. Bu şirketler şunlardır⁵²:

⁴⁶ Gündüz Ökçün, *Osmanlı Sanayii 1913–1915 İstatistikleri*, 3.baskı, İstanbul, 1984, s. 76; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 144.

⁴⁷ A.g.e. , s. 135.

⁴⁸ Tezel, a.g.e. , s. 286–287, ayrıca bazı mamullerin toplam yurt içi arz miktarı ile bu mamullerin yerli üretim payını gösterir çizelge için bk. aynı eser s. 286; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 132, 157; “...yerli şeker üretimi toplam tüketimin %14,5 gibi bir kısmını karşılamakta; %85,4’ü dışalım ile karşılanmaktadır. Benzer bir durum diğer temel tüketim malları için geçerlidir. Dokuma ve giyim dışalımı, toplam dışalımın, 1928’de %41,48 ile en yüksek kısmını oluşturmuştur. Temel tüketim gereksinimlerinin çok büyük bir bölümünün dışalım ile karşılanması yerine yerli üretim (ithal ikamesi sanayileşme) politikası doğrultusunda görüşler oluşturulmasına yol açmıştır...”, Kurt, a.g.e. , s. 39.

⁴⁹ H. Colonel Woods, *Report on The Economic Conditions in Turkey 1928*, His Majesty’s Stationery Office, London, 1928, s. 9.

⁵⁰ Kurt, a.g.e. , s. 387.

⁵¹ Yaşar Aksoy, *Ege Sanayi Tarihi*, s. 72.

	Kuruluşun Adı	Alanı	Sahibi	Gücü
1.	Şark sanayi şirketi	İplik, mensucat, pamuk	Şarl Verebek (Belçika uyruklu)	1000 BG. (buhar)
2.	Pamuk Fabrikası	Bez ve iplik	Türk AŞ.	60 BG. (buhar)
3.	Paçavra İmalathanesi	Pamuk	Rüştü ve ortağı Sabri	16 BG. (motor)
4.	Pamuk Fabrikası	Pamuk	Arif ve ortağı	18 BG. (motor)
5.	Osmanlı Yağ Fabrikası	Pamukyağı, sabun, buz	Otoman ovil	650 BG. (buhar) (Bornova'da)
6.	Sarıbeyzade Ve Şükerası	Pamuk, zeytin, un	Zeybekzade ve Şükerası	48 BG. (buhar) (Tire'de)

1927 sanayi sayımı sonuçlarına göre de sanayi de üretim bölgelerinde büyük çaplı bir değişim söz konusu değildir. Türkiye genelindeki 62.245 işyerinin %13'ü İstanbul'da ve %5,4'ü İzmir'de bulunmaktadır. Toplam 257 bin çalışanın da % 10,8 İzmir'de ve %6,5'de İstanbul'da bulunmaktadır. Aynı sayım neticelerine göre İzmir'de büyük çoğunluğu 6'dan az işçi çalıştıran 3522 işyeri mevcuttur. 20'den fazla işçi çalıştıran iş yerlerinin çoğunluğu tarıma dayalı işyerleridir. Küçük işletmelerin Türkiye ortalaması %90 iken, bu oran İzmir özelinde %88'dir⁵³. İzmir'de imalathanelerde çalıştırılan ortalama işçi sayısı 6,6 iken, 1921–1927 arasında faaliyete giren işyerlerindeki ortalama işçi sayısı da 27'dir⁵⁴. İzmir'de sanayi işletmelerinin nispi büyüklüğünün sebebini ise Ege Bölgesinin ürünlerinin toplanarak buraya getirilmesi, burada ayıklanma, tasnif ve ambalaj işlemlerine tabi olması oluşturuyordu⁵⁵.

1927 nüfus sayımı neticelerine göre, nüfusun sanat guruplarına dağılımı şöyledir⁵⁶:

Sanat Grupları	Sanat İşletmesi Sayısı	Bu İşletme ile İlgilenenlerin Sayısı
Sanayi İstihraciye	20	1061
Ziraat, Hayvansal, Balık ve Av Ürünleri Sanayi	1852	18224
Dokuma Sanayi	430	3921

⁵² Abdullah Martal, Oktay Gökdemir, "Tariş Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği", *Tariş Tarihi*, s. 216.

⁵³ Yaşar Aksoy, *İzmir...*, s. 164; ; Barbaros ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 33; Aksoy, *Ege...*, s. 98–99.

⁵⁴ Keyder, *a.g.e.*, s. 68–69.

⁵⁵ Bilgin Çelik, *Cumhuriyet Döneminde Aydın'ın Sosyo-Ekonomik, Kültürel Yapısı (1923–1950)*, s. 82.

⁵⁶ *İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı*, s. 238–239; *İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı*, s. 152–153; "İzmir kazasında 1927 senesi Tahriri Sınai neticesine göre (sanayii istihraciye) ile meşgul 9 müessise mevcut olup 15 amele kullanılmaktadır. (Ziraat, Hayvanatı ehliye, Balık ve Av mahsulatı) san'atında 781 müessise ve 14,285 amele, (Dokumacılık san'atı) yapan 459 müessise 3488 amele (Nebati maddeler ve Sanayi Habeşiyede)263 müessise, 1.148 amele (Beniye inşaatı Sanayi)nde 28 müessise, 143 müstahdimin, (Maden san'atı, Maden işleme makine imalatı sanayii) 249 müessise 691 müstahdimin, (Kaat ve Karton sanayii) 31 müessise 314 müstahdimin (Kimyevi san'atlar) da 39 müessise,327 müstahdimin (sanayii muhtalita) da 1 müessise 233 müstahdimin, (Sanayii muhtelif ve gayri muayyen) de 44 müessisede 288 amele çalışmaktadır.İzmirde san'at gündün güne ilerlemektedir.", *İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928*, s. 21; Sema Polat, "1927 Nüfus Sayımı ve İzmir", *ÇTTAD.*, II/4–5 (1994–1995), s. 74; "Döner sermaye verilen sanatkar göçmenlerin sayısı bütün göçmen ailesinin %5'i olarak tahmin edilmektedir.", Tülay Alim Baran, *İzmir'in İmar ve İskanı (1923–1938)*, s. 142.

Ağaç Ürünleri ve Yağ Sanayicileri	463	3921
Kağıt ve Karton Sanayi	31	314
Maden Sanayi ve Maden İşletmesi Makine Üretim Sanayi	533	1265
Bina İnşaatı Sanayi	80	415
Kimyasal Sanayi	55	379
Diğer Sanayi Kuruluşları	5	359
Belirlenemeyen Kuruluşlar	53	366
Toplam	3522	27821

“İzmir’de gerçek sınaî karaktere sahip ilk fabrikalar 1924–1935 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Bunlar genellikle dokuma sektöründe yer alan Şark Sanayi (1924), İzmir Pamuk Mensucat (1932), Kula Mensucat (1933) ve İzmir Yün Mensucat (1935) fabrikalarıdır. Yine bu dönemde un fabrikaları, orman ürünleri işleyen tesisler, küçük çapta zirai alet ve inşaat malzemeleri imalathanelerinin faaliyete geçtikleri görülmektedir. 1935–1950 devresinde ise mensucat sanayine ilişkin tesisler yanında, makine, bitkisel yağ, makarna ve konserve fabrikaları kurulmuştur”⁵⁷.

İnşaat sektöründe de gelişme gözlenmektedir. Türkiye genelinde çimento üretimi 1927 yılında 41 bin tondan 1932 yılında 129 bin tona; tuğla ve kiremit üretimi ise 6 milyondan 34 milyona yükselmiştir⁵⁸. Bu üretim artışı doğal olarak İzmir’i de olumlu yönde etkilemektedir.

Bu yıllarda Ege Bölgesi’nde devletin özellikle motive ettiği⁵⁹, tekstil sektöründe hızlı bir ilerleme gözlenmiştir. Buldan, Denizli ve Tavas’ta el tezgahları ile dokuma çalışmaları yoğunlaşırken, Nazilli Bez Fabrikası, İzmir Pamuk Mensucat, Kula Mensucat, İzmir Yün

⁵⁷ Aksoy, “İzmir’de ...”, s. 206–207; Aksoy, *İzmir...*, s. 164; Aksoy, *Ege...*, s. 98; İzmir Yün Mensucat T.A.Ş. hakkında detaylı bilgi için bk. Bilget, *a.g.e.*, s. 121, İzmir Pamuk Mensucat T.A.Ş. hakkında detaylı bilgi için bk. aynı eser, s. 117; “İzmir Pamuk İmalatı Türk Anonim Şirketi, Bu şirket 1327 senesinde 40.000 altın lirası yani cetveli mahsusunda gösterildiği veçhile 400.000lira sermaye ile teşekkül ederek Halkapınar’da bir mensucat fabrikası tesis ve imalata başlamıştır. 1928 senesi faaliyeti bervech-i atidir.

Mevaddı iptidaiye cins ve miktarı

Miktar
573.857,50 okka

Cins
Pamuk

Mahalli mübaveasi
İzmir Borsası

İmalat:

Miktar Metre
3.654.707,40
7.704,50

Cins
Kaput bezi
Üstüğü ve iplik kırpıntısı

İşbu imalat kâmilen Türkiye pazarlarına sevk ve sarf olunur. Bezi yıkandıkça güzelleşir. Biraz rengi esmerimsi ise de kullanılarak yıkandıkça şeffaflıyet metanet kesbeyler.”, Lütfi, *a.g.e.*, s. 187.

⁵⁸ Hines ve diğerleri, *a.g.e.*, III, s. 63.

⁵⁹ “...Bizde köylü, eşine, aile ve çocuklarının yaşamına gerekli olan yiyecek, içecek gibi giyecekler için para sarf etmemelidir. Köylü ailenin, elbisenin aba ve kaba bez dokuma tezgahı, sabanı gibi olmalıdır. Bu esasın yaygınlaştırılması ileriye ait bir ideal olmakla beraber, bu gayeye varmak için tedbirler düşünmek ve teşebbüslerde bulunmak çok lüzumludur...”, “Ekonomik Hayat”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 41, Haziran, 2000, s. 9 Atatürk’ün demeçlerinden; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 151.

Mensucat faaliyet geçiyordu. Aynı zamanda 52 çırçır fabrikası bölgeye hizmet veriyordu⁶⁰. Tekstil sektöründe de en önemli ürün %60'ı ihraç edilen halı idi⁶¹. Halı evlere iş verme usulü ile üretilirken bu sektörde tahminen 1927 yılında 67.584 kişi istihdam olunmaktaydı. Savaş öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki üretim durumunu gösteren çizelge aşağıda sunulmuştur⁶².

Kaza ismi	Harb-i Umumi'den Evvel Senevi		1919–1922 Yunanlıların İşgali Zamanında Senevi		Teşrin-i Evvel 1922–1923 Rum ve Ermenilerin Hicretinden Sonra		Teşrin-i Evvel 1923–1924	
	Arşın-ı Murabba	Tezgah Adedi	Arşın-ı Murabba	Tezgah Adedi	Arşın-ı Murabba	Tezgah Adedi	Arşın-ı Murabba	Tezgah Adedi
Kula Kazası	50.000	1.750	25.000	1.200	25.000	1.300	50.000	1.550
Gördes	1.000.000	1.000	700.000	750	900.000	800	900.000	800
Demirci	144.000	800	36.000	200	72.900	450	158.000	600
Simav	25.000	100	30.000	150	37.850	170	48.650	220
Burdur	110.000	1.400	5.000	40	2.000	80	55.000	700
Isparta	110.000	1.800	12.000	200	8.000*	750	8.000	1.280
Uşak	280.000	1.200	280.000	1.200	180.000	750	350.000	1.200
Nefs-i İzmir ve Civarındaki Çeşme, Alaçatı, Urla	45000*	300	40.000	300	-	-	-	-
Kütahya (1)				70.000				
(Toplam)	1.834.000	9.100	1.168.000	4.590	1.256.750	4.305	1.646.650	6.375

* Bu mahallerde halı imaline Harb-i Umumi içinde başlanılmıştır. Bu miktar Harb-i Umumi içindedir.

(1) Kütahya'nın eski seneler imalat miktarında sehviyyet bulunması ihtimalden uzak değildir. Diğer mahaller sehviyyattan aridir

Halıcılığın 1924 yılındaki durumu şöyledir⁶³:

“Geçenlerde Atina muhabirimizden aldığımız bir mektupta Yunanistan'da halıcılığın gündün güne terakki ettiği, Yunanistan'ın bizimle müthiş bir rekabete başladığını ve hatta Yunanlıların, Sivas, Uşak, Isparta, Gördes ve sair halılarımızın emsalini imal etmek suretiyle Avrupa ve Amerika piyasalarını tutmağa çalıştıklarını bildiriyordu. Anlaşıyor ki Yunanistan

⁶⁰ Gürsoy, a.g.m. , s. 131; “1932'de yapılan tahminlere göre, Türkiye'deki pamuklu kumaşın yarısı el tezgâhlarının ürünüydü. ...Çoğunlukla, İstanbul, Adana ve İzmir'de, iç pazarın daha geniş bir kesimi için üretim yapan büyücek imalathaneler de vardı, fakat bunlardan ancak 12'si mekanik güç kullanıyordu...”, Keyder, a.g.e. s. 74, s. 86; dokümanlığın alt kesimler itibarıyla 1922 yılındaki durumunu gösterir tablo için bk. Müderrisoğlu, Cumhuriyetin... , 136–138; Lütfi, a.g.e. , s. 46–48.

⁶¹ Keyder, a.g.e. , s. 72–73; Müderrisoğlu, Cumhuriyetin... , s. 133, 143.

⁶² Murat Koraltürk, “Mübadeleinin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Rapor”, ÇTTAD. , II/6–7 (1996–1997), s. 195.

⁶³ Zeki Arıkan, İzmir Basınından Seçmeler 1923–1938, II/1, s. 114–118, Anadolu, 21 Temmuz 1340 (1924)'den transcript.

bugün her mamul ve her mahsulümüze yegane ve biaman bir rakiptir. Bu rekabeti kırmak, mevki-i ticarimizi kaybetmemek için can ve başla çalışmağa muhtacız.

...

- *Türkiye’ de halı, kilim, yatak çarşafıkları, sofraya bezleri, melbusat-ı dahiliye, her nevi iplik ve ipek mensucat, mahdut miktarda elbiselik kumaş dokunmaktadır. Mensucatımız hemen kamilen tezgahlarda ve elle dokunmaktadır, denebilir. Yalnız, İstanbul’da Hereke fabrikasıyla İzmir ve Uşak’ta mevcut fabrikalar elbiselik kumaşlar nesc etmektedirler. Ve bittabi bunun mamulâtı henüz en yüksek bir mahsul-i sanat değildir. Fabrikalar, tekamül ettirilmeğe muhtaç bir vaziyette bulunuyorlar.*

- *Lütfen, mensucatımızdan halıcılık hakkında malumatı tarihiye verir misiniz:*

- *Halıcılık sanatı, bizde takriben dört yüz küsur sene evvel, yani Yavuz Sultan Selim devrinde başlamıştır. Rivayat-ı tarihiyedendir ki Yavuz İran seferini muvaffakiyetle tetviçten sonra halıcılık sanatına aşına olan İran esirlerini memlekette halıcılığın tesisi için çalıştırmıştır. Muhaceret suretiyle gelen bazı İranlılar dahi memleketimizde halıcılığın uyanmasına sebep ve amil olmuşlardır. Halıcılığın menşe-i aslisi İran olmakla beraber onların halılarına rekabet edebilecek dünyada hala hiçbir memleketin halısı yoktur. Bununla beraber, üç bin sene evvel, İranlıların imal ettikleri İsfahan halılarının, bugünkü sanatkarlar, o zaman nasıl yapabilmiş olduğuna hayret etmektedirler. Bu halıların, bugün fersude, kesik parçaları bile azim bir kıymeti haiz olup, gayet yüksek fiyatla satılmakta ve eğer yekpareleri ele geçecek olursa, takdir-i kıymet ve fiyattan ehl-i sanat aciz kalmaktadır. İşte, Yavuz devrinden beri, bizde de halıcılık sanatı başlamış ve bu zamana kadar muhtelif memleketlerimizde terakkiyata mazhar olarak dünyanın meşhur halıları derecesine yükselmiştir. Bugün Londra’nın çektiği halıların hemen hemen kaffesi Uşak halılarıdır.*

...

- *Gerçi ne kadar halıcılık sanatı memleketimizde tedricen ileri gitmekte ise de, Elyevm henüz matlub-ı inkişaf bulmamıştır.*

Memleketimizde tezgahla nesc edilmekte ve el ile işlenmekte olan halılar, son seneler zarfında cereyan eden hadisat-ı mühimme dolayısıyla kısmen azaldığı gibi istirdad-ı mesuttan sonra Uşak mamulâtı olan arşun kilimlerin amilleri Yunanistan’a hicret ettiğinden elyevm Uşak’ta bu kilimler imal edilmemektedir. Diğer mevakide, imalat tekamül-i tabiisini takip ediyor...”

Halıcılığın 1926 yılındaki durumunda ise pek fazla değişiklik olduğunu söyleyemeyiz⁶⁴:

“İmalat Merkezleri:

İzmir iktisadi muntkasında yapılan halılar, memleketimize her sene hariçten mühim miktarda meblağlar celp etmek itibarıyla şayanı zikr-i ticaret emtiamız meyanında bulunmaktadırlar.

1341 (1925) Senesinde Halı İmalat Miktarı

İmalat Merkezi	Arşın Murabba	İmalat Merkezi	Arşın Murabba
Uşak	250.000	Simav	35.000
Isparta	130.000	Demirci	81.000
Burdur	50.000	Kula	50.000
Gördes	300.000	Kütahya	4.800

Geçen sene ve bu seneki fiyatlar (kuruş):

Halı satış fiyatları	1925	1926
Uşak cinsi birinci mal elvan	625	650
Uşak German cinsi	680	720
Uşak yaprak cinsi birinci mal	480	500
Uşak yaprak cinsi ikinci mal	350 – 420	350 – 420
Uşak nezaket cinsi	620	620
Isparta cinsi	850	950
Bergama cinsi	800	900
Gördes cinsi	280 – 300	300 – 310

Beher arşın murabba hesabıyla

Halı Ticareti:

İzmir'in memalik-i ecnebiyeden külliyyatlı miktarda halı ihraç ettiği yerler Amerika ve İngiltere'dir. Diğer memleketlere de ara sıra halı gönderiliyorsa da buraları fevkalade ehemmiyete haiz değildirler. Yalnız Almanya ve Fransa halı ihracatımız için iyi bir mahreç ise de mezkur hükümetler halıyı lüks eşyadan ad ve fazla rüsum almaları hesabıyla halı ihracatımıza epeyce sekte iras eylemektedirler. Yunanlılar bizim Isparta, Uşak ve Sivas halılarını tamamen taklit ederek halılarımıza rekabet etmek için çalışıyorlar. Aynı zamanda Fransa ve Belçika hükümetleriyle akd etmiş oldukları ticari itilafnameler mucibince Yunan halılarına buralarda asgari tarife tatbik edilmektedir.

⁶⁴ “Başlıca İhracat Emtiamız: Halılarımız, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, I/4 (Nisan, 1926), s. 206–208.

Halı imalatı için en iyi yünler, Anadolu yünleridir. Yunanlılar da halılarına ait yünleri kamilen Türkiye'den tedarik etmektedir. Binaenaleyh, Yunanlıların halı rekabetine mani olmak üzere Yunanistan'a ihraç edilecek yünlere bir miktar rüsum vazîğ edilmelidir.

Şimdilik halılarımız için yapılması icap eden tedbir şu suretle hülâsa edilebilir:

1. Türkiye'de mevcut fabrikaların hasıl ettiği iplikler Isparta halıları için kafi derecede mukavim bulunmadığı için halı ameleleri mezkur mevadî iptidaiyeyi bil mecburiye Avrupa'dan celp etmektedirler. Halbuki Isparta cinslerinde istimal olunan halı iplikleri lüks eşyadan ad ile ağır gümrük resmine tabi bulunduğu cihetle bu cins halılarımızın ecnebi memleketleri piyasalarında muvakkâğını muhafaza ve fazla miktarda satılmaları için Gördes halı kaskamlarında olduğu gibi Isparta halı ipliklerine muvazi gümrük resminin tahfifi (hafifletme) ve mümkünse ilgası

2. Halı ihracına medar olan memalik-i ecnebiye gümrük tarifelerinin had-i asgariye tenzili çareleri

3. Ahiren muvakki' müraiyete (ikiyüzlü) vazîğ olunan istihlak rüsumunun halılara adim (yok olan) teşmilini (kapsamına aldırma) mümkün kılmak."

Halıcılıkta benzer sorunların 1929 yılında artarak devam ettiğini görmekteyiz. Örneğin Amerika'nın bu tarihte daha evvel uyguladığına rastlamadığımız %65'lik bir vergi uygulamasının halıcılık sektörüne zarar verdiği görülmektedir⁶⁵.

Bu sektörde en büyük organizasyon kendi imalathanesinin dışında evlere de işveren İzmir'de merkezi bulunan Şark Halı Kumpanyası'dır⁶⁶. Bu şirket, yerli Rumların ülkeyi terk etmesi sonucu nitelikli iş gücünü takip ederek faaliyetlerinin büyük çoğunluğunu Yunanistan'a kaydırmıştır⁶⁷. Ancak 1929 yılında İzmir halı ticaretinde eskisi gibi olmasa da yabancı tüccarların etkin olduğu bilinmektedir. Bu durumun Türk işçisinin menfaatine olduğu yorumlarının temelinde yatan neden ise rekabetin emeğin karşılığını verilmesine neden olmasıdır⁶⁸.

Halı imalatı 1927'de 800.000 metre ve 11 milyon TL.'lik kıymetinden 1932 yılında 230.000 metre ve 1,5 milyon TL.'ye düşmüştür⁶⁹.

Önemli üretim kollarından birisi olan debagat yani dericilik ve kunduracılık alanında 1925 yılındaki genel durumu Mehmet Şevki şu sözlerle ifade etmektedir. "Geçen sene

⁶⁵ Lütü, a.g.e. , s. 45-46, 49-50.

⁶⁶ "Şark Halı Kumpanyası, Bu şirket 1.250.000 İngiliz lirası sermaye ile 340 tarihinde teesüs edilmiştir. 1928 senesi faaliyetine gelince Halkapınar'da tesis edilen Şayak Fabrikası için 1.256.000 kilo yapağı mübayaa olunarak bundan: 166.505 metre kumaş, 12.572 adet battaniye, 192.000 kilo halı ipliği, 14.063 kilo çorap ipliği, 17.937 adet beylik battaniye imal edilmiş; bundan 231.958 kilo halı ipliği harice..." , A.g.e. , s. 187-188.

⁶⁷ Keyder, a.g.e. , s. 75; 1922 yılında Türkiye'deki sanayi çalışanlarının sektörlere göre dağılımını gösterir tablo için bk. Müderrisoğlu, Cumhuriyetin... , s. 88; Anadolu'daki 1921 sanayi sayımı neticeleri için bk. Vedat Eldem, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, s. 173-174; "...İzmir muhit-i ticariyesi halı ticareti Rum ve Ermenilerin hicretinden sonra artmıştır. Ve seneden seneye ehemmiyetle artacağını son iki senelik mukayese göstermektedir.", Koraltürk, a.g.m. , s. 194.

⁶⁸ Lütü, a.g.e. , s. 256-257.

⁶⁹ Hines ve diğerleri, a.g.e. , III, s. 62; "Halı ihracatı kilo üzerindedir. Ecnası ayrı ayrı olduğundan fiyat tespiti zor olmakla beraber (4.670.000) lira kabul edilebilir..." , Lütü, a.g.e. , s. 257, 1929 yılında 960.000 arşın murabba üretilen halının 1.190.213 kilosu ihraç edilmiştir.

kunduracı ve dikici esnafımız bir sergi meydana getirdi. Bu sergide sanatkarlarımızın eserleri teşhir olundu. Serginin birinci defa yapılmış olmasına rağmen memleketimizde her türlü ayakkabı imalinin mümkün olduğu kanaati bu sergiyi ziyaret edenlerin ümitlerini takviye etti. Hatta bu sergide memleketimize hariçten ithal edilen ayakkabılarına zerafet ve metanet itibarıyla faik ayakkabıları görünüyordu. Demek oluyor ki bu sergi harice muhtaç olmayacak teçhizata malik olduğumuzu bize anlattıyordu. Farza (faraza) ayakkabılarında insanların rağbetini celb edecek şey, metanet, zerafet ve ucuzluktur, değil mi? Bunlardan başka esbabı-zan ediyoruz yoktur. Halbuki bunları sanatkarlarımızı eserleri bize gösteriyordu. O halde bu mesele üzerinde imal-i fikir etmek paralarımızın harıl harıl harice gitmemesine çalışmak vazifeyi milliye ve ictimaiyemizin başında bulunuyor. Saniyen zarif, ucuz her nevi ayakkabının memleketimizde imali mümkün iken ve bu imkan fiilen sabit iken nasıl oluyor da memleketimize hariçten ayakkabı girmesine göz yumabiliriz. Hiç hatırımızdan çıkmıyor. Sergiyi ziyaretimiz esnasında İnegöl'den bir sanatkarımızın yapıp gönderdiği bir iki çift ayakkabı nazarı dikkatimizi celb etmişti. Bu bir iki çift ayakkabı Avrupa'dan memleketimize ithal edilen parlak aletleri ip veya lastik ayakkabılarına mukabil yapılmıştı. Avrupa'dan getirilen ayakkabılardan daha zarif, daha metin, daha ucuzdu. Bunları imal eden sanatkar aynı zamanda bu pabuçlardan istenildiği miktar imal olabileceğini sergi heyetine bildirmişti. Fiyatı 200 kuruştur. Mütehassıs sanatkarların ifadelerine nazaran yalnız şehrimizde Avrupa'dan getirilen ayakkaplarından senede 200 bin çift satılmaktadır. Demek oluyor ki yalnız İzmir şehri yılda Avrupa'ya bu lastik ve ipten mamul ayakkapları için asgari 300 bin lira veriyor. Artık bu yekuna, kadın ve erkeklere ait ayakkapları için verilen para da ilave edilirse şüphesiz insan hayrette kalır. Türk sanatkarları meydana getirdikleri sergi ile kamilen diyorlar ki bu paraları harıl harıl harice dökmeyelim. İşte bizler sizlerin her türlü ihtiyaçlarınızı tatmine muktediriz. Eserlerimizi işte sizlere arz ediyoruz. Paralarımız memleketimizde kalsın Bu fiili hitabın insanı tereddüde düşürecek ciheti yoktu. Olamazdı. Ortada söz değil faaliyet hüküm sürüyordu. İfal ile temin eden hakikatler insanı tereddüde düşürmez. Şimdi bizim bu meseleyi mevzu bahis ettiğimiz mevsim itibari ile memleketimize yine ipten, lastikten mamul yüz binlerce çift ayakkabının gireceğidir. Bu münasebetle yüz binlerce liramız harice akacaktır”⁷⁰.

Bu alanda 1929 yılı gümrük vergileri nisbi bir koruma sağlamıştır. Ancak yine de istenen koruma sağlanamamış, kunduracılık sektörünü de olumsuz etkilemiştir. İthal lastik ve

⁷⁰ Mehmet Şevki, “Sanatkarlar ve Menfaatimiz”, *Ahenk*, 19 Mart 1925, s. 1; benzer bir konu için ayrıca bk. Arıkan, *İzmir Basınından...*, II/1, s. 361, “Küçük Sanatlar Memleketimizde Türk Vatandaşlarının Sarıh Hakkıdır.”, *Yeni Asır*, 4 Nisan 1932.

kösele ayakkabılar yerli üretimi zarara uğratmaktadır⁷¹. Bu nedenle bu sektör çalışanları ithal edilen lastik ayakkabılarından fazla miktarda gümrük vergisi alınmasını istemektedirler⁷².

Türkiye genelinde olduğu gibi İzmir’de de sanayileşme gerçek önemine 1950’lerden sonra, daha çok da 1960’larda kavuşmuştur⁷³.

1925 yılında İzmir’de bulunan ve faaliyette bulunan fabrikalar, bunların sahipleri ile kaç beygirlik güç kullandıkları aşağıdaki çizelgede sunulmuştur⁷⁴:

Müessesenin Adı	Faaliyet Alanı	İşletmecinin Tabiyesi	Kuvvetin Cinsi	Muharrik Kuvveti (Beygir)
Fransız Sanayi Anonim Şirketi	Meyan Balı	Portekizli	Buharlı	50
Elektrik Tenvirat Merkezi	Elektrik	Türk	Motor	10
” ” ve Kutu İmalathanesi	” ve Kutu	Türk	Üç Adet Motor	64
Makarna Fabrikası	Makarna	Türk	Motor	18
İstiklal Makarna Fabrikası	Makarna	Türk	Motor	15
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor *2	3 ve 12
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	3
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	İngiliz	Motor	12
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	19
Marangozhane	Kutu	Türk	Motor	10
Pamuk Çıkrık Hanesi	Pamuk	Türk	Motor	20
Kutu Fabrikası	Kutu	Türk	Motor	8
Matbaa	Matbaacılık	Türk	Motor	2,5
Kutu Fabrikası	Kutu	Türk	1 Adet Lokomobil	15
Kağıt Kutu İmalathanesi	Kağıt Kutu	Türk	Motor	1,5
Ekmek Fabrikası	Ekmek	Türk	Motor	5
Pamuk İmalatı Türk Anonim Şirketi	Pamuk, Kaput bezi	Türk	Buharlı	420
Kereste Fabrikası	Kereste	Türk	Buharlı	7
Makine Tamirhanesi	Makine Tamirata	Türk	Motor	5
Sabun Fabrikası	Sabun	Türk	Buharlı	5
İzmir Sanayi Şirketi	Buz, Meyan Balı	Türk	Buharlı	150
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	8
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	13
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	8

⁷¹ Lütfi, a.g.e. , s. 46.

⁷² A.g.e. , s. 23.

⁷³ Server Tanilli, *Uygurlık Tarihi*, s. 346.

⁷⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi ve Devlet Yıllığı 1925–1926*, s. 412–421; “...1920’lerde imalat sektöründe kurulan anonim şirketlerin kullandığı sermayenin üçte ikisi yabancı kaynaklıydı.”, Keyder, a.g.e. , s. 77.

Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	15
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	7
Afyon Yoğurma Hanesi	Afyon	Türk	Motor	3
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	11
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	5
Kutu Fabrikası	Kutu	Türk	Motor	15
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	İngiliz	Motor	25
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	8
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Fransız	Motor	31
Ti Muayene Hane	Cereyan Elektrik	İtalya	Motor	12
Bilemehane	Bıçak Bileme	Türk	Motor	3
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	İngiliz	Motor	25
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	İngiliz	Motor	15
Lokum ve Şeker Fabrikası	Lokum ve Şeker	Türk	Buharlı	5
Türk-Çekoslovak Mefruşat Fabrikası	Mobilya	Türk-Çekoslovak	Motor	6
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	8
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	İtalyan	Motor	35
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	İtalyan	Motor	10
Teneke Kutu İmalathanesi	Teneke Kutu	Türk	Motor	4
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk-Amerika	Motor	10
Kutu İmalathanesi	Kutu	Türk	Motor	3
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	8
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	6
Korsu Gazinosu	Tenvirat	Türk	Motor	15
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	16
Kereste Fabrikası	Kereste	Türk	Motor	18
Tahmis	Tahmis	Türk	Motor	4
Tahmis	Tahmis	Türk	Motor	2
İnkılab Makine Tamir ve İmalathanesi	Makine	Türk	Motor	2,5
Marangozhane	Marangozluk	İtalyan	Motor	6
Tornahane	Bakır Tornası	Türk	Motor	2,5
Kahve Öğütücü	Kahve Tehni	Türk	Motor	1,5
Sakariye Sineması	Kuvvei eletrikiye	Fransız	Motor	8
Palas Sineması	Kuvvei eletrikiye	Fransız	Motor	40
Saat ve Aleti Mekanikiye Tağmirhanesi	Tornacılık	Türk	Motor	3
Üzüm Tathirhanesi	Üzüm	Türk	Motor	13
Susam Yağı Fabrikası	Susam Yağı	Türk	Motor	14
Alçı İmalathanesi	Alçı	Türk	Motor	12
Kereste ve Palamut Öğütme Fabrikası	Kereste Palamut	Türk	Motor	35
Elektrik Santralı ve	Kuvvei	Türk	Motor	14

Dakik Fabrikası	Elektrikiye			
Gazoz Fabrikası	Gazoz İmalı	Türk	Motor	3
İstiklal Pamuk İmalathanesi	Pamuk İmalı	Türk	Motor	18
Tamirhane	Tamirat	Türk	Motor	9
Tenviratı Beytiye (Ev)	Kuvvei Elektrikiye	Fransız	Motor	4,5
Zeytinyağı Fabrikası	Zeytinyağı	Türk	Motor	30
Ahali Matbaası	Matbaacılık	Türk	Motor	4
Tuz Değirmeni	Tuzculuk	Türk	Motor	6
Marangozhane	Marangozluk	İtalyan	Motor	22
Marangozhane	Marangozluk	Türk	Motor	5
Şark Halı Kumpanyası Fabrikası	Yün İplik Ve Aba İmalı	Türk	Buharlı	400
Helal Dakik Fabrikası	Dakik	Türk	Motor	100
Kartal Makarna	Makarna	Türk	Motor	25
Muammer Hacı Vafır Müessesesi	Sabun	Türk	Motor	5
Debagat Müessesesi	Kösele	Türk	Motor	8
Hacı Mithat Bey Müessesesi	Tahta Kutu	Türk	Motor	35
Raşid Muhammed Emin Bey Müessesesi	Debagat, Kösele	Türk	Motor	30
Cevahirci Şükrü Biraderler Müessesesi	Tahta Kutu	Türk	Motor	10
Hikmet Besim ve Mustafa Müessesesi	Makarna	Türk	Motor	20
Türk Elektrik Fabrikası	Tenvirat Belediye	Türk	Buharlı	35
Zeytinyağı Fabrikası	Zeytinyağı	Türk	Buharlı	25
Zeytinyağı Fabrikası	Zeytinyağı	Türk	Buharlı	25
Zeytinyağı Fabrikası	Zeytinyağı	Türk	Buharlı	25
Türk Alkol Fabrikası	Müskirat ve Alkol	Türk	Buharlı	20
Türk Alkol Fabrikası	Müskirat ve Alkol	Türk	Buhar	0
Lipovaç ve Biraderleri	Sabun, Helva	Yugoslav	Buhar	100
Hacılar Zeytinyağı	Tahin, Zeytinyağı	Türk	Buhar	25
Un Fabrikası	Un	Türk	Motor	8
Un Fabrikası	Un	Türk	Motor	12
Zeytin Fabrikası	Zeytinyağı	Türk	Buhar	12
Pamuk ve Dakik Fabrikası	Pamuk ve Dakik	Türk	Buhar	30
Pepi Fabrikası	Yağ Tağsir Eder (Çıkarır)	Türk	Buhar	35
Flori	Yağ Tağsir Eder	Türk	Motor	24
Merariliye	Yağ Tağsir Eder	Türk	Buhar	40
Yemişçi Zedeler	Yağ Tağsir Eder	Türk	Buhar	30

Çiğdem Oğlu Fabrikası	Zeytin, Dakik	Türk	Buhar	40
Çırpı Köy Fabrikası	Zeytin, Dakik	Türk	Buhar	25
Evladı Fabrikası	Zeytin, Dakik	Türk	Buhar	10
Evladı Fabrikası	Zeytin, Dakik	Türk	Buhar	10
Evladı Fabrikası	Zeytin, Dakik	Türk	Buhar	10
Zeybekzade Şeker Bey ve Şurağası (Ortakları)	Zeytin, Dakik, Pamuk	Türk	Motor	48
Yıldız Elektrik Müessesesi	Tenviratu Belediye	Türk	Motor	16
Dakik Fabrikası	Dakik	Türk	Lokomobil	18
Dakik Fabrikası	Dakik	İtalya	Buhar	9
Sızpa Şirketi	Zeytinyağı ve Sabun	Türk	Buhar	120
Hasan Zennisi Fabrikası	Zeytinyağı ve Sabun	Türk	Buhar	20
Hacı Halil Fabrikası	Zeytinyağı ve Dakik	Türk	Buhar	10
Yağ, Un, Pamuk Fabrikası	Yağ, Un, Pamuk	Türk	Odun	22
Yağ, Un	Yağ, Un	Türk	Kömür	32
Yağ	Yağ	Türk	Odun	45
Yağ ve Un	Yağ, Un	Türk	Odun	45
Un ve Pamuk	Un, Pamuk	Türk	Kömür	35
Un ve Pamuk	Un, Pamuk	Türk	Kömür	25
Pamuk	Pamuk	Türk	Kömür	32
Un ve Pamuk	Un ve Pamuk	Türk	Kömür	32
Un ve Pamuk	Un ve Pamuk	Türk	Kömür	32
Un ve Pamuk	Un ve Pamuk	Türk	Kömür	22
Yağ	Yağ	Türk	Kömür	35
Yağ	Yağ	Türk	Kömür	22
Yağ	Yağ	Türk	Kömür	25
Yağ	Yağ	Türk	Kömür ve Prina	35
Yağ	Yağ	Türk	Odun	0
Sabunhane	Sabun	Türk	Motor	15
Yağhane	Yağ	Türk	Motor	22
Yağhane	Yağ	Türk	Odun	35
Yağ ve Un	Yağ ve Un	Türk	Odun	25
Un	Un	Türk	Odun	0
Sabunhane	Sabun	Türk	Odun	35
Yağ ve Un	Yağ Un	Türk	Motor	22
Yağhane	Yağ	Türk	Odun	25
Yağhane	Yağ	Türk	Odun	0
Sabunhane	Sabun	Türk	Motor	22
Dakik	Dakik	Türk	Odun	0
Dakik	Dakik	Türk	Kömür	35
Dakik ve Yağ	Dakik ve Yağ	Türk	Odun	25
Dakik	Dakik	Türk	Kömür	25
Sabunhane	Sabun	Türk	Gaz ve Su	0

Sabunhane	Sabun	Türk	Odun	0
Sabunhane	Sabun	Türk	Odun	0
Sabunhane	Sabun	Türk	Odun	0
Sabunhane	Sabun	Türk	Odun	0
Sabunhane	Sabun	Türk	Odun	0
Teshilat Şirketi Fabrikası	Un, Yağ, Pamuk	Türk	Buharlı	50
İslam Fabrikası	Un, Yağ, Pamuk	Türk	Buharlı	24
Belediye Elektrik Fabrikası	Elektrik	Türk	Motor	30
Meyan Kökü Mc Andres Foris	Meyan Kökü	Amerika	Motor	45

1928 yılında İzmir mıntkasında üretilen ve satılan alkollü içki miktarı şu şekildedir⁷⁵:

	Amele		Müskiratın cinsi (kilo)						Ortalama fiyat (kilo/kuruş)		
	E	K	Rakı	Şarap	Konyak	Saf ispirto	Mugayyer ispirto	Kulaya ispirto	Rakı	Şarap	Konyak
Üretim	60	25	371.612	252.040	33.596				225	100	200
Satış			264.959	3	362	30.346	39.717	15.485			

1930–1933 yılları arasında incir ve üzümde elde edilen alkol miktarı ise şu şekildedir⁷⁶:

Mali sene	İncir (100 derece litre)	Üzüm (100 derece litre)	Yekun (100 derece litre)
1930–31	1.042.000	1.332.000	2.374.000
1931–32	883.000	2.471.000	3.354.000
1932–33	1.170.000	1.302.000	2.472.000

1929 yılında İzmir vilayeti merkez kazasında mevcut fabrikalar ve kullandıkları motor çeşitleri ile motorlarının güçleri şöyledir⁷⁷:

	Kuvvei Muharrekenin Cinsi				Kuvveti (BG)
	Buhar	Motor	Türbün	Yekun	
Un	12	9	0	21	25–450
Zeytinyağı	3	12	0	15	12–40
Pamuk	1	3	0	4	22–1250

⁷⁵ İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı, s. 28–29.

⁷⁶ Hines ve diğerleri, a.g.e. , III, s. 20

⁷⁷ İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı, s. 222; 1922 yılında ülkenin sanayi işyerlerinde çalışan sayısı için bk. Tevfik Çavdar, Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Manzara-i Umumiye, s. 64.

Halı ipliği	2	0	0	2	40-400
Palamut, meyan kökü	3	1	0	4	10-150
İplik boya	5	0	0	5	30-150
Nebati yağ	1	0	0	1	350
Bira	1	0	0	1	150
Elektrik	0	0	1	1	6000
Demir	0	15	0	15	3-40
Müskirat	4	8	0	12	18-25
Sabun	3	4	4	11	3-75
Makarna	2	6	0	8	14-36
Helva	0	4	0	4	14-25
Kutu	3	29	0	32	5-35
Marangozluk	0	2	0	2	2,½-25
Debagat	0	4	0	4	8-70
Matbaa	0	8	0	8	20-90
Üzüm temizleme	0	16	12	28	3-10
Şeker-lokum	0	4	0	4	4-20
Gazoz	0	14	0	14	1-16
Trikotaj	0	1	0	1	4
Bisküvi	0	1	0	1	8
Eczacı tıbbiye	0	1	0	1	4
Kaba kâhat	0	1	0	1	10
Sepet	0	1	0	1	20
Tuz	0	3	0	3	2-6
Kahve	0	6	0	6	2-5
Ekmek	0	1	0	1	12
Yekun	40	153	17	211	

1929 yılı ekonomik krizi neticesinde diğer sektörlerde olduğu gibi bu sektörde de vergilerden yakınılmaktadır. Bununla ilgili bazı vergi oranlarını gösteren çizelgeler önemlidir. Örneğin bir doğramacının ve amele istihdam eden küçük bir fabrika sahibinin ödemek zorunda olduğu vergi miktarları şu şekildedir⁷⁸:

	Doğramacı	Fabrika sahibi
Kazanç	: 720,00	4.000,00
Vergiler	:	
Arazi vergisi	: 3,00	
Bina vergisi	: 4,00	
Kazanç vergisi	: 51,00	-
Eğlence ve Hususi		
İstihlak vergisi:	1,0	7,50
Yol vergisi	: 6,0	6,00
Dahili istihlak:		
a. şeker:	16,00	18,00

⁷⁸ Walker D. Hines ve diğerleri, *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki 1933-1934*, III/V, VI, VII, s. 108, 113.

b. petrol:	14,50	b. Elektrik :	15,00
Nakliyat vergisi:	1,0		12,00
Damga resmi :	5,0		200,00
Tapu harçları :	3,00	Noter Harçları:	50,00
Muamele vergisi:			1.250,00
İnhisarlar (ticari karın fevkindeki miktar)			
Tuz :	12,60		
İspirto :	5,40		
Kibrit :	2,22	Gümrük rüsumu:	20,00
Belediye rüsumu:	6,70		8,50
Vergiler toplamı:	133,42		1.586,00
Kazanca oranı:	%18,5		%39,6

22 Nisan 1930 tarihinde Ankara’da toplanan sanayi kongresinden İzmir Sanayi Birliğinin, İzmir sanayisinin genel durumunu ortaya koyan, temennileri şu şekildeydi⁷⁹:

1. *Sanayide kullanılan her türlü makinenin dışalımından vergi alınmamalıdır.*
2. *Sanayicilerin, pamuk, yün, palamut, meyankökü ve zeytin gibi sanayi hammaddesi olan ürünleri yıllık gereksinimini sağlamaya yeterli sermayesi yoktur. Bu nedenle çoğu dış ülkelerde satılan bu hammaddelere gereksinim duyulduğunda, sanayicilerce ya yurt dışından alınabilmekte, ya da iç piyasadan yüksek fiyatla alınabilmektedir. Bu gibi ürünlerin dışalımı sınırlandırılmamalı ve gümrük vergisinden bağışık kılınmalıdır.*
3. *Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan yararlanan işletmelerin ürünlerinden giriş vergisi alınmamalıdır.*
4. *Prina yağı ve valeks (palamut özü) dışsatımından alınan %2,5’luk muamele vergisi kaldırılmalı ya da bu vergi yalnız üretim değeri üzerinden hesaplanmalıdır.*
5. *Helva ve lokum dışsatımını eski düzeyine ulaştırmak için, dışarı satılacak helva ve lokumda kullanılmak üzere getirilen şekerden gümrük vergisi alınmamalıdır.*
6. *Çevirici güç kullanımında zeytinyağı, susamyağı ve sabun fabrikalarından muamele vergisi alırken, çevirici güç kullanmayan işletmelerden bu verginin alınmaması, bu sanayi dalında illikelliğin sürmesine yol açmaktadır. Ayrıca iki tür üretim sonucu fiyatlar arasında %6’lık bir fark doğmaktadır. İlkel işletmeler de muamele vergisi kapsamına sokulmalıdır.*
7. *Dışsatımı yapılan sabunculukta kullanılan zeytinyağı ve pirina yağı gibi ürünlerin hem üretimi hem de sabun yapılması durumunda ikinci bir kez muamele vergisi alınmaktadır. Bu vergi yalnızca dışsatımda alınmalıdır.*
8. *Kredisizlik yüzünden sanayi kuruluşları büyük sıkıntı çekmekte, kısa vadeli ve yüksek faizli krediler, sanayicileri güç duruma sokmaktadır. Ziraat, sanayi ve maadin bankaları ve öteki kurumların statülerinde, gerekli değişiklikler yapılarak sanayi kuruluşlarına ipotekli kredi vermeleri sağlanmalıdır.*
9. *Birinin ürettiği mal öbürünün girdisi olan sanayilerde çatışan çıkarları uzlaştırılmalıdır. Örneğin, halıcılar, dokumacı ve trikocular gereksinim duydukları ipliklerin korunması için yabancı ipliklere ağır gümrük vergileri konulmasını istemektedir. Bu kesimlerden birinin sorunu devlet desteği ile giderek, çatışan çıkarlar uzlaştırılmalıdır.*
10. *Sanayi kuruluşlarının, özellikle pirina yağı ve palamut özü fabrikalarına hammadde olan pirina ve palamutun taşınmasında indirimli tarife uygulanmalıdır.”*

Türkiye sanayisinin gelişimine engel teşkil eden genel hususlar Hines’in raporunda şu şekilde ifade edilmiştir: “

⁷⁹ Aksoy, *İzmir, ...*, s. 165–166; Aksoy, “İzmir’de ...”, s. 208–209; Çetin, “1929 Dünya Ekonomik...”, s. 214, bu kongre öncesinde bir de sanayi sergisi açılmıştı.

1. Her memleketin sanayinde çok avantajlı bir surette istihsal edilebilen specialize maddeler olduğu gibi, iktisadi bir surette istihsal edilemeyen maddeler de mevcut olduğu.

2. Türk sanayinin devamlı inkişafı mümkün ve şayanı arzu olmakla beraber, diğer memleketlerin tecrübelerine göre, çok acele bir inkişafın gayelere erişilmesine mani olacak mesarif ve mahzurlar tevlit eylediği.

3. Türkiye’de şimdiki halde oldukça vasi bir sanayi mevcut olduğu.

4. Memleketin iktisadi uyanışile hemahak olarak bu sanayin verim kabiliyetinin ıslahu elde edilecek en mühim neticeyi en acil meseleyi temsil etmekte olduğu, daim göz önünde tutulmalıdır”⁸⁰.

Coğrafi dağılım açısından %47’si İzmir ve İstanbul’da bulunan⁸¹ ve Teşvik-i Sanayi Kanunundan yararlanan kuruluşlarda 1932 yılında İzmir’de ortalama 30 işçi çalıştırılıyor ve kişi başına cari fiyatlarla 1205 Tl. katma değer yaratılıyordu⁸². Bu kuruluşlar modern fabrika ölçeğine daha yakın bulunuyorlardı⁸³.

Bölgede pazar ihtiyaçlarının karşılanması için bir ulaştırma ağı geliştirilmiş bununla birlikte ulaşım araç ihtiyacı artmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda tamirhane ve tamircilik talebi ortaya çıkmıştır. Ticaretin ön planda olduğu İzmir ekonomisinde, bu şekilde başlayan sanayi ve endüstri gelişimi merkez ülkelerle yapılan anlaşmalar gereği bir kısım mamulün üretilmesi ile artarak devam etmiştir. Bunlara ilave olarak bölgesel sanayinin gelişimi “...tarım alet ve makineleri, gıda üretimi, küçük sanayi ve ulaşım sektörlerine ilişkin araç ve gereç yönünde olmuştur”⁸⁴.

1923 yılında İzmir şehrinde 16 çeşit sanayide, mevcut fabrika adedi 60 iken, 1800 işçi çalışmaktadır. Bu sanayi 3 sabun, 4 kutu, 8 zeytinyağı, 7 dökümhane, 1 debagat, 1 pamuk çıkırığı, 3 palamut, 2 iplik, 2 halı, 2 makarna, 6 un, 1 bira ve buz, 12 matbaa, 4 demir işi, 1 tuğla ve kiremit, 3 rakı fabrikası ki ceman 16 imalathaneden oluşmaktadır. Bazı fabrikalarda un, zeytinyağı, susam yağı gibi iki üç cins mal üretilir⁸⁵. Bu rakamlar 1923 yılı İzmir Vilayeti İstatistiği ile farklılık göstermektedir. Buna göre İzmir merkez kazasının toplam 140 imalathane mevcutken bunlar 5 sabun, 5 kutu, 10 yağhane, 3 debagat, 8 pamuk, 3 palamut, 3 iplik, 1 halı, 3 makarna, 1 bira, 6 matbaa, 2 tuğla ve kiremit, 6 demirhaneden oluşmaktadır. Bununla birlikte aynı yıl İzmir ilinde kazaları ile birlikte toplam 102 adet değirmen bulunmakta idi⁸⁶.

⁸⁰ Hines ve diğerleri, *a.g.e.*, III, s. 101.

⁸¹ Keyder, *a.g.e.*, s. 79; Tezel, *a.g.e.*, s. 281, 285.

⁸² Aksoy, “İzmir’de ...”, s. 206–270; Aksoy, *İzmir*, ... , s. 164.

⁸³ Keyder, *a.g.e.*, s. 78.

⁸⁴ Mümtaz Peker, “Cumhuriyet Döneminde İzmir Nüfusu”, *Üç İzmir*, s. 285.

⁸⁵ *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 158–159.

⁸⁶ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, II, s. 293–303; ayrıca bk. Feri Örs, “Büyük Buhrandan Savaşa”, *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, s. 123.

İzmir sanayisinin tarım ve ticaret sektörlerini de yakından ilgilendiren kutuculuk işletmelerinin 1923 yılındaki durumu şu şekilde ifade edilmektedir⁸⁷:

“İzmir’de Kutuculuk Sanatı Mahvoluyor

Bu gün İzmir’in başında yine bir gaile-i iktisadiye var. İhdas edilen meşakkat bu gaileyi doğurmuş memleketi felakete doğru sürüklüyor. Bünye-i iktisadiyemizi hırpalayan ha’l’at ve hadisat bilerek veya bilmeyerek yapılıyor. Bilerek yapıldıysa hatayı tashihe ihtiyacımız, ihtiyaç acelemiz vardır. Memleketi iktisadi bir felakete sevk eden pek büyük bir hata karşındayız. Sefahat umumiyesini pek yakından güzelce tetkik ettiğimiz bu mesele kutu imalatı meselesidir. Biz kutuculuk der geçeriz. Kutuculuğun haiz olduğu ehemmiyeti ve hayat-ı iktisadiyemize bahşedildiği semere-i muvaffakiyeti hiç düşünmeyiz ve görmeyiz. Memleketin milyonlarca okka üzümünü incirini Avrupa’ya ve Amerika’ya kutularla gönderiyoruz. Her sene İzmir’in milyonlarca kutuya ihtiyacı var. Bu kutuları imal ve ihzar edecek elimizde fabrikalar da var. İzmir’de yevmine yirmi bin kutu imal edebilen sekiz fabrika senevi yedi milyon kutu yapabilir ve yetiştirir. Ancak imal edilen kutular pahalıya mal ettirilmemelidir. Gümrük tarife-i umumiyesi bazı mesailde muhtac-ı tadil ve ıslahtır. Meclis-i millimiz tabidir ki bunu nazar-ı dikkate alacak ve pek yakında memleketin ihtiyacına ve ümran iktisadiyesine göre tadil edecektir. Müstaceliyetle bazı mevadın şimdiden Heyet-i Vekilece münafaamızla mütenasip bir şekle efrağı taht elzemindir. ...

Ecnebi ham kerestesini mevzu gümrük resminin ağırlığı milli kerestelerin revacı nokta-i nazarından hiç mucip şikayet olmayabilir. Ancak aynı keresteden mamul kutulardan alınan gümrük resmi ham kerestelere nazaran hafif olursa bundaki garabet yalnız gülünç değil aynı zamanda da netice itibarı ile acıklı olur. Henüz işe sarılan fabrikacılarımızı ve onların istihdam ettiği binlerce ameleyi pek müşkül bir hale vazii eden bu garip telakki ve içtihatın tashih edileceğini ümit eder ve keyfiyeti muhterem iktisat ve maliye vekaletlerinin nazar-ı dikkatlerine arz ederiz.”

Sabun imalathanelerinin 1926 yılına gelindiğindeki durumu ise şöyledir:

“İzmir iktisadi mıntıkasında zeytinyağının mebzuliyetine(ucuzluk, bolluk) binaen sabunculuk terakki eylemiştir. Mıntika sabunculuğu ve sabun imalathaneleri hakkında İzmir’de Asım Sabun Ticarethanesi tarafından gönderilen bir raporu neşir ediyoruz:

İşgal-i meşumdan (uğursuz) evvel İzmir’de on iki ve Aydın’da dahi on iki fabrika hali faaliyette bulunuyordu; Ayvalık’ta ise 15–20 sabunhane işlemekte idi. Bu üç mahallin fabrikalarında imal edilen sabunlar, Türkiye dahiline sevk edildikten başka Makedonya’ya,

⁸⁷ “İzmir’de Kutuculuk Sanatı Mahvoluyor.”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, II/22 (4 Ağustos 1923), s. 136.

Bulgaristan'a ve daha bazı memalik-i ecnebiyeye gönderilmekte idi. Bu sebeple hem zeytinyağı tamamen iyi fiyatla sarf ediliyor hem de sabunhanelerimiz mütemadiyen faaliyette bulunuyordu.

Geçen sene ve bu seneki istihsalat:

Geçen sene yeni mahsul zeytinyağlarının piyasaya dahil olduğu zaman Teşrinisani iptidası ad edildiği takdirde Teşrinisani 1924'den 31 Teşrinievvel 1925 tarihine kadar İzmir muntkasının bir senelik zeytinyağı sarfiyatı ve sabun imalatı şu suretle tahmin edilmiştir:

Faaliyette bulunmuş olan sabunhaneler 11, saf ve hilesiz sabun imali için sarf edilen yağ miktarı 1.180.000 kıyye, istihsal edilen sabun miktarı da 1.900.000 kıyye raddesindedir.

Teşrinisani 1925'den 15 Haziran 1926 tarihine kadar 7,5 ay zarfında zeytinyağı sarfiyatıyla istihsal edilen saf ve hilesiz sabun miktarı da berveceh-i zir tahmin edilmiştir:

Faaliyette bulunmuş olan sabunhaneler 6, sabun imaline sarf edilen zeytinyağı miktarı 400.000 kıyye, istihsal edilen saf sabun dahi 670.000 kıyyedir.

Elyevm muntika dahilinde icrayı faaliyet eyleyen fabrikaların 7 tanesi İzmir şehrinde, 3-7 tanesi de mülhakattadır. [Bu sene zarfında Ayyalık'ta 5-6 ve Milas'ta 2 imalathane işlemiş ise de elyevm bunlarda tatili faaliyet eylemişlerdir.] Bunlardan saf sabun imal eden sabunhaneler üç olup buralarda yüz kıyye zeytinyağına mukabil 100 kıyye sabun alınmaktadır. Prina yağından sabun yapan imalathanelerden ise ancak bir adet mevcuttur. Prina yağından mamul sabunlar bulaşıklarda kullanılır, 100 kıyye prina yağından 130 kıyye sabun elde edilmektedir.

Diğer sabun imalathanelerinin bir kısmı koku yağından -ki tahminen 100 kıyye yağdan 400 kıyye koku sabunu- bir kısmı da zeytinyağından yüksek kuvvete haiz soğuk su sabunu imal ve istihsal eylemektedirler. Gerek koku yağı ve gerekse yüksek kuvvete haiz soğuk su sabunları faydeli değildir; bilakis sıhhat noktayı nazarından mazurdurlar.

...

1926 senesi zeytinyağı istihsalatı fazla olacağı istidlal (delille anlama) edilmekle beraber mezkur koku yağlarından sabun imaline devam edilirse fiyatların düşmesini ve esasen çırpınmakta olan zavallı rençperlerimizin mağduriyetine mucip olacaktırlar.

İzmir koku yağından sabun yapan imalathane sahipleri de bundan mütesirlerdir. Çünkü mezkur sabunların imali burada mani edildiği takdirde koku sabunu ile müştegil tacirler başka yerlere müracaat ederler, binaenaleyh sabunlarımız için yapılması icap eden tedabir:

- 1. Koku yağlarından fazla miktarda oktrava resmi alınması*
- 2. Türkiye'de koku yağından sabun imalinin men-i*
- 3. Koku yağlarının Türkiye'ye men-i ithalidir.*

Bu suretle Türkiye ve diğer piyasalarında mühim mevki kazanan saf ve hilesiz sabunlarımıza mihrac açılmış olacağı gibi zeytinyağlarımız da iyi fiyatlarla istihlak edilecektir”⁸⁸.

İzmir’in 1923 yılı genel üretim miktarları ise şöyledir⁸⁹:

“1.500.000 kg Sabun, 2.000.000 adet Kutu, 1.000.000 kg. Zeytinyağı, 80 ton demir alat, 300.000 kg. muhtelif deri, 250.000 kg. Pamuk temizleme, 6.000.000 kg. İplik, 1.500.000 kg. palamut, 300.000 metre Halı, 150.000 kg. makarna, 300.000.000 kg. Un, 2.000.000 kg. Bira, 12.000.000 adet evrakı matbua, 2,620 ton Demir işi, 2.000.000 Tuğla ve kiremit, 1.000.000 kg. muhtelif müskirat.”

1923 yılında İzmir’in sanayi yapısını Yaşar Aksoy, *İzmir Efsaneden Gerçeğe* adlı kitabında şu şekilde özetlemektedir. “...*Tarımsal ürünlerin yabancı işletmelerde işlenip dünya güzeli incir ve üzüm ürünü, yabancı kuruluşlar tarafından ihraç edilmektedir. Dokuma dalındaki yabancı işletmeler ağırlıkta, ihracata dönük el halıcılığına iplik üretmek ve bu ipliklerin, boyama, yıkama işlemlerini geliştirmek üzere kurulmuştur. Yabancıların kontrolündeki ağaç ürünleri sanayinde yine ihracat mallarının ambalajlanması için gerekli olan iş araçları üretiliyordu. Özetle İzmir’de Batı sermayesi ile bütünleşmenin sonucu olarak “sanayileşme” terimi içine alabileceğimiz modern fabrikalar ortada yoktu”⁹⁰.*

1929 yılında İzmir’de 11 zeytinyağı, 1 pamukyağı, 2 susamyağı, 3 prinayağı, 15 sabunhane, 18 kiremit ve tuğla fabrikası, 25 müskirat işletmesi, 17 üzüm temizleme ve boyama, 15 incir hanı ve 8 matbaa mevcut idi⁹¹. Bu yıl sabun imalathanelerinin durumu, Teşvik-i Sanayi Kanunu sayesinde cüzi bir koruma elde etmekle birlikte ihtiyaç duydukları maddelerin gümrük vergisinden muaf olmalarını talep ediyorlardı⁹².

1929 yılında şarapçılıkla ilgili verilen raporda en önemli iki sorundan bir tanesinin cibronun rakı imalinde kullanılması iken diğerinin de alkol temini olduğunu görmekteyiz. Raporda devamen “...*şarap yalnız imal değil ihraç olunacaktır; ihraç için ise alkol ilavesi lazımdır. Halbuki alkol dört yüz kuruştur. Bu suretle şaraplara alkol izafesi imkanı*

⁸⁸ “İzmir Mıntıkasında Sabun İmalathaneleri”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/6 (Haziran, 1926), s. 344-345.

⁸⁹ *İzmir Vilayeti 1932-1933 İstatistik Yıllığı*, s. 158-159; 1923 yılında “...*Türkiye’de bir tek zeytinyağı fabrikası yoktur. Hayvan ile döndürülerek veya el ile çevrilerek sıkıştırılan baskı makineleri ve su cendereleriyle zeytinyağı çıkarılmaktadır...*”, Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 135; Hines ve diğerleri, *a.g.e.* , III, s. 81, ihracat ticaretini arttırabilmek maksadı ile ihraç edilen ham zeytinyağının daha fazla işlenmesi tavsiye ediliyor. ; Mehmet Ali Gökaş, *Zeytin ve Zeytinyağının Türkiye Ekonomisindeki Rolü*, s. 50’de 1962 basımlı bir kaynaktan alıntı ile verilen bilgiler doğrultusunda İzmir’de 155 işletme, 217 pres, 67 mengene, 20 süper pres ve 225 taş mevcuttur. Türkiye genelinde ise 592 işletme, 820 pres, 1137 mengene, 80 süper pres ve 1831 taş bulunmaktadır.

⁹⁰ Aksoy, *İzmir...* , s. 163.

⁹¹ Ülker Zengin Sönmez, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri*, s. 50.

⁹² Lütfi, *a.g.e.* , s. 48.

bulunmuyor... Mukaddema 8.000.000 okka şarap ihraç eden bu muntikanın geçen seneki istihsalatı 3.000.000 kiloya baliğ olabilmıştır... İnhisar idaresi her türlü fedakarlığı yapmaya amade olduğu halde bu san'atın ilerlemesi için amilerden bilfeil teşebbüs henüz vaki olmamıştır” denilmektedir⁹³. 1930 yılında ise durumun farklı olmadığı görülmektedir. Bunu Müskirat İnhisarı İzmir Mıntıkası Başmüdürü Abdülkadir Bey'in şarapçılığın himayesi ile ilgili soruya verdiği cevapta gözlemek de mümkündür. Abdülkadir Bey şöyle demiştir: “*Bu sene muntikamızda şarapçılığa dair hiçbir şey yapılmayacaktır. İdareimiz şarapçılığa bilhassa Trakya'da ehemmiyet vermektedir. Hatta burada bir de fabrika inşa edilecektir. Fabrikanın arazisi idarece satın alınmış olup yakında inşaata başlanacaktır. Trakya'nın üzümleri bilhassa şarap imaline çok yaramaktadır.*

*İzmir'e gelince; zaten burada şarap imal edilecek üzüm bağları eskisi gibi değildir. Bütün bu bağlar harap olmuştur. Bunun için idareimiz İzmir'de şarapçılığa dair hiçbir faaliyette bulunmayacaktır”*⁹⁴.

1930 yılında İzmir'de 1 adet ağaç işleri imalathanesi vardı ve 3.500 ağaç işliyordu. Ayrıca bir hızar hanede de 300 ağaç işleniyordu⁹⁵. 1930 yılında Ege Bölgesinde toplam 6.621 imalathane mevcuttur. Bunların 629 adedi un üretmektedir. “...73.297 kişinin istihdam edildiği sanayi işletmeleri ve imalathanelerinde en çok işçinin bulunduğu işletmeler 13.630 işçi ile tütün, 12.852 işçi ile kumaş imalathaneleridir. 29.000 kişi ise halı tezgahlarında çalışmaktadır. Bütün sanayi kuruluşlarında kullanılan toplam 27.733 beygir tutarındaki muharrik gücün 11.639 beygiri un fabrikaları, değirmenleri, zeytinyağı imalathanelerinde sarf edilmekte, 6.000 beygiri İzmir Elektrik Şirketi, 4.596 beygiri mensucat sanayinde kullanılmaktadır. İzmir'de toplam 4.691 esnaf bulunmakta, 1.284'ü demir ve maden işlerinde, 1.069'u otel ve kahve işlerinde olmak üzere geriye kalan bölümü ise kereste, deri, mensucat, boyacılık, toprak mamulatu, matbaacılık, sağlık işleri gibi işlerle uğraşmaktadır”⁹⁶.

1933 yılına gelindiğinde ise İzmir şehrinde sanayinin cins ve çeşitleri 44'e, mevcut fabrika adedi 129'a yükselmiş ve 5000 işçi istihdam eder hale gelmiştir. Yine aynı yıl 8 Kutu, 11 Zeytinyağı, 1 Aba, 4 Boyahane, 5 Sabun, 2 Pirina, 9 Doğrama, 2 yün eğirme, 4 palamut hulasası, 2 debagat, 2 kaput bezi ve iplik, 2 dökümhane, 1 pamuk çıkırığı, 4 helva, 3 makarna, 4 halı yıkama, 7 un, 3 mobilya, 1 bira, 1 sepet ve çiçek, 2 gaz tenekesi, 3 matbua, 1

⁹³ A.g.e. , s. 49; “Tahsin Taylan gibi mütehasıs bir müdürün idaresinde olan Şarap ve İspirto Fabrikası genel müdürlüğe bağlıdır. Bu müessese eski bira fabrikasında tadilen vücut bulan yeni binada faaliyet göstermekte, şarap, suma ve rakı imal etmektedir. Şarap kumpanyasında işçi sayısı birkaç misli artmaktadır.”, Bilget, a.g.e. , s. 100.

⁹⁴ Arıkan, *İzmir Basımından...* , II/1, s. 243.

⁹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, s. 56.

⁹⁶ Koraltürk, a.g.m. , s. 186–187.

aba, 1 bahriye imalathanesi, 1 suni pamuk, 6 demir işi 2 kundura kalıbı, 1 nebati yağ, 1 bisküvi, 9 dokuma ve trikotaj, 1 fanila ve çorap, 1 gemi tamirhanesi, 1 eczayı tıbbiye, 1 incir tathiri, 2 tuz, 1 kese kağıdı, 1 levazımı inşaiye, 2 tuğla ve kiremit, 3 müskirat, 2 şayak ve halı, 1 şekerleme, 3 üzüm temizleme, 1 soğuk hava, 1 çivi imalathane mevcuttur. Bu imalathanelerde yıllık üretim miktarları da şu şekildedir⁹⁷:

“Kutu 4.000.009 adet, zeytinyağı 3.700.000 kilo, aba ve şayak 400.000 metre, boyahane 400.000 kilo iplik, iplik boyar sabun 5.135.000 kilo, prina yağı 2.000.0004 kilo, doğrama 50.000 M³. Kereste işleri, yün ilme 200.000 kilo, palamut hulasası 8.000.000 kilo, debagat 600.000 kilo muhtelif deri, kaput bezi 9.000.0000 metre, iplik, 1.500.000 kilo, dökümhane 250.000 kilo alet, pamuk çıkırığı 250.000 kilo pamuk temizler, helva 220.000 kilo, makarna 800.000 kilo, halı yıkama 450.000 arşın yıkanır, un 500.000.000 kilo, mobilya 2.200 parça, bira 800.000 kilo, sepet çiçek 32.800 adet, gaz tenekesi 600.000 adet, matbua 20.000.000 evrakı matbua, araba 396 adet, bahriye imalathanesi 19.500 kilo demir işi, sun’i pamuk 50.000 kilo, demir işleri 3.000.000 kilo, kundura kalibi 24.000 çift, kalıp nebati yağ 13.000.000 kilo, bisküvi 800.000 kilo, dokuma ve trikotaj 1.000.000 parça, fanila ve çorap 200.000 parça, gemi tamirhanesi 95 mauna ve 14 römorkör tamir edilir, eczayı tıbbiye 30.000 kilo, incir tathiri 150.200 kilo, tuz 30.000 kilo, kese kağıdı 500.000 parça, levazım inşaiye 500.000, tuğla ve kiremit 3.500.000 adet, müskirat 1.900.000 kilo rakı ve konyak, şayak ve halı 300.000 metre, şekerleme 290.000 kilo, üzüm temizleme 4.700.000 kilo, soğuk hava 500.000 kilo gıdaya muhafaza eder, çivi 100.000 kilo.”

C- MADENCİLİK

Birinci Dünya Savaşı’ndan evvel Osmanlı İmparatorluğu’nun yarı sömürüsü sırasından Batı Anadolu ve dolayısıyla de İzmir ekonomisine en az katkı sağlayarak doğrudan

⁹⁷ “1923: 1– İzmir Vilayetine merbut kazalarda mevcut fabrika adedi 45

2– Yevmi çalışan amele miktarı 550

3– Sanayiinin cins ve neveleri 4

Sanayiün cinsleri; 5 Pamuk, 15 Un, 23 Zeytinyağı, 2 Helva, ceman 45. 500.000 kg. pamuk temizleme, 10.000.000 kg. un ve 2.500.000 kg. zeytinyağı istihsal eder, 18.000.000 kg. helva imal olunur.

1933: 1– İzmir Vilayetine merbut kazalarda mevcut fabrika adedi 74

2– Yevmi çalışan amele miktarı 1000

3– Sanayiinin cins ve neveleri 8

Sanayiün cinsleri; 42 un, 11 pamuk, 50 zeytinyağı, 8 elektrik, 2 sabun, 4 helva, 3 pirina, 1 doğrama ki ceman 121 Bu fabrikaların ekserisi un, pamuk, zeytinyağı şeklinde muhtelittir. Tasnifleri bu sebeple 121 olarak tesbit edilmiştir. **Senevi istihsalat:** 6.300.000 kg, un, 1.000.000 kg, pamuk temizlenir, 1.980.000 kg. zeytinyağı 347.802 kilovat elektrik, 1.300.000 kg, sabun, 30,000 kg, helva, 800,000 kg, pirina, 2.500 M³ kereste.”, İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 159, s. 160; Lütfi, a.g.e. , s. 188.

dışarıya ihraç edilen İzmir ve Ege Bölgesi madencilik sektöründe⁹⁸ Kurtuluş Savaşından sonra da önemli bir değişiklik olduğu söylenemez⁹⁹. İncelediğimiz dönemde de çıkarılan madenler çoğunlukla işlenmeden ihraç edilmektedir¹⁰⁰. Savaşın sona ermesinden sonra 1920–1930 yılları arasında İzmir’de yapılan yabancı sermaye yatırımlarının büyük bölümünün madencilik sektörüne olduğu gözlenmektedir¹⁰¹. 1921 yılında İzmir’de mevcut 278 maden işletmesinden 60’ı devlete ait bulunmaktaydı¹⁰². İncelenen dönemde İzmir’de imtiyazlı 25 madenden 14’ü işler bulunmaktaydı. Bunlar içinde en önemlileri Antimuan, krom, zımparadır ve bunlar ihraç edilmektedir¹⁰³. Zamanla yabancı şirketler kontrol altına alınmaya ve bir kısım işletmeler millileştirilmeye başlanmıştır. “...madenlerdeki yabancı teknik elemanların yerine Türk teknik elemanların çalıştırılması için Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli adımlar atılmıştır”¹⁰⁴. İş gücü yetersizliği, kalifiye iş gücünün bulunmasındaki zorluklara ek olarak köy temelli mevcut maden işçilerinin işlerine ek gelir kazanma vasıtası olarak bakmaları neticesinde ekin toplama dönemlerinde tarlalarına dönmeleri sonucunda madencilik sektöründe diğer sektörlerde olduğu gibi iş gücü krizi yaşanmaktadır¹⁰⁵.

Madencilik sektörünün karşılaştığı önemli sorunlardan bir diğeri de ulaşım kaynaklarının yetersizliğidir. Ticari emtiaın taşınmasındaki yetersizlikler de olduğu üzere, yine bir ticari emtia olan ve tamamen sarfa dayanan maden üretimi de yol ve ulaşım vasıtalarının yetersizliği nedeni ile ihraç limanlarına ulaşmakta sıkıntı çekmektedir¹⁰⁶.

İzmir vilayetinde 1923 yılında mevcut madenler aşağıda verilmiştir¹⁰⁷:

⁹⁸ Durgun, a.g.e. , s. 139.

⁹⁹ “Adalia, Denizli ve Tavşanlı dolaylarında çok sayıda küçük ve değişik yapıda teknoloji sahibi krom madenleri işletilmektedir, Tavşanlı bölgesindeki maden gruplarının aylık toplam işledikleri maden miktarı 1500 tondur.

İzmir hinterlandındaki Fethiye’deki krom madenini işletme imtiyazı Fransız sermayeli bir Türk şirketine verilmiştir.”, Woods, 1928, s. 9; Sönmez, a.g.e. , s. 25; Kepenek, a.g.e. , s. 65.

¹⁰⁰ A.g.e. , s. 66.

¹⁰¹ Keyder, a.g.e. , s. 81.

¹⁰² T. Çavdar, *Milli Mücadele...* , s. 42.

¹⁰³ Bilget, a.g.e. , s. 67, 100; Sönmez, a.g.e. , s. 105; “1926 tarihli bir kanun gereğince memleketteki madenleri işleterek faydalanma hakkı hükümete ve Maliye vekaletine verilmiş...”, Göksu, a.g.e. , s. 202; Arıkan, *İzmir Basınından...* , II/1, s. 160.

¹⁰⁴ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 160; İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921) “Türkiye ile İlgili Dış Haberler ve Bunların İç Basındaki Tepkileri”*, Türkiye İş Bankası Kültür yay. , 1.baskı, Ankara, 1981, s. 59.

¹⁰⁵ Donald Quataert, *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881–1908)*, s. 61; Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, s. 133.

¹⁰⁶ Öztoprak, a.g.e. , s. 58.

¹⁰⁷ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, II, s. 205–207.

Mevcut Madenler		
Kazası	Mevki	Cinsi
İzmir	Gümlüdür	Simli Kurşun ve Çinko
Seferihisar	Hacı Numan arazisi	Zımpara
Kuşadası	Çirnikciz Karyesi	Zımpara
Kemalpaşa	Nif	Simli Kurşunla karışık çinko

Aynı yıl imtiyazı verilen madenlerden sahipleri tarafından işletilmekte olanlar şunlardır¹⁰⁸:

Kazası	Mevki	Cinsi
Tire	Alacalı	Zımpara
"	Çavuşköy	"
"	Halkapınar	"
Karaburun	Ahurlu	"
Kuşadası	Aziz Havuzlu	"
"	Arvalya	"

1923 senesinde İzmir vilayetinde mevcut fermanlı madenler aşağıda verilmiştir¹⁰⁹:

Sahibinin İsmi	Madenin Mevkii		Cinsi	İmtiyaz Tarihi
	Kazası	Mevkii		
Hıfzı Paşa ve şeriki	Urla	Kovacık Vafenin Çukuru	Altınla karışık simli kurşun	18.04.1329
Hacı Mehmed Nafiz Efendi ve Şeriki	Ödemiş	Kaymakçı	Civa	23.03.1918
Karabet Arabyan Efendi ve Şeriki	"	Halkköy	"	27.08.1327
Muaveneti Milliye Cemiyeti	"	Yağcılar	"	16 Teşrinisani 1319
" " "	"	Güre	"	16 Teşrinisani 1319
Mösyö Tomas Yuanzir	"	Mescidli ve Emir Kırı	Antimon	27.03.1305
H.Emin Ef. ve Şeriki	Bayındır	Çiftçi Gediği	Arsenik	10.09.1333
Lütfullah Ef. ve Şeriki Şarno	Tire	Çavuşköy	Zımpara	01.09.1286
Mösyö Manton	"	Dağ Yeniköy	"	01.09.1286
M.Herbert Vitel	"	Alacalı	"	01.03.1288
Şehzade Mehmet Sait Efendi	"	Hasan Çavuşlar	"	1 Kanunisani 1294

¹⁰⁸ A.g.e. , s. 91.

¹⁰⁹ A.g.e. , s. 92.

Veresesi				
Artin Boyacıyan Efendi	"	Dağ Yeniköy	"	29 Teşrinievvel 1325
Eczacı Vasilaki Efendi ve Şürekası	"	Toplak ve Dede İsalır	Civa, Demir	8.8.1331
Mösyö Ernest Abot	İzmir	Gülova	Zımpara	26 Teşrinisani 1319
" " "	"	Alman Boğazı	"	"
Alber Tarilka Efendi	"	Ahmedbeğli	"	13.05.1919
Aleksandro Vasilidi ve Şürekası	"	Ahmedli	"	10.03.1333
Madam Frişin Vilson	"	Dağkızılca	Linyit	03.02.1328
Mösyö Jorj Proderom	"	Gümüldür	Çinko ve Simli Kurşun	18.04.1329
Alber Başo Efendi	"	Halkapınar	Zımpara	11.03.1329
Mösyö F. Orden Barfer	"	Arab Gözü	Kuarslı altın ve gümüş	12.06.1326
Mösyö Ernest Abot	"	Fetrek	Kalamış	24.03.1325
" " "	"	Tahtalıköy	Simli kurşun	18.02.1324
Mösyö Emanuel Manopolu V.	"	Azab Dağı	"	6 Kanunisani 1298
Mösyö Firisin Vilson	Urla	Yekli	Altınla karışık civa	18.04.1329
Kadri bey Şürekası	Karaburun	Karareis	Civa	18.04.1332
Mösyö Harter Vitel	"	Ahurlu	"	31 Kanunievvel 319
" Ernest Abot	Kuşadası	Arvalya çiftliği	Zımpara	28 Kanunievvel 1307
Çerkeş Mehmed Paşa	"	Çirkince	"	22.08.1318
Mösyö Ernest Abot	"	Aziziye Havuzlu	"	10.03.1325
Nuri Bey ve Şürekası	Kemalpaşa	İğdecik	"	29.03.1918

İzmir vilayetinde 1925 yılında fermanlı madenler şunlardır¹¹⁰:

Ashabının İsmi	Kazası	Mevkii	Cinsi
Mösyö Ernst Abot	İzmir	Gölova	Zımpara
" " "	"	Alman Boğazı	"
Alber Tarika Efendi	"	Ahmetbeyli	"
Aleksandr Vasilidi Şürekası	"	Ahmetli	"
Madam Kırışin Vilson	"	Dağkızılca	Linyit
Mösyö Jorj Prodrom	"	Gümüldür	Çinko ve Simli Kurşun
Alber Yaşeva Efendi	"	Halkapınar	Zımpara

¹¹⁰ Cemal Nadir, *Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi 1926*, s. 10.

Mösyö Fokşon Orden Barfer	“	Arapgözü	Kuvarslı Altın ve Gümüş
Mösyö Ernst Abut	“	Fetrek	Kalamış
“ “ “	“	Tahtalıköy	Simli Kurşun
Mösyö Emanuel Malolopulo Vereseşi	“	Azapdağı	“ “
Madam Kırışın Vilson	Urla	Yekli	Altınla Mahlut Cıva
Hıfzı Paşa ve Şeriki	“	Kavacık	Altınla Mahlut Sim kurşun
Hacı Mehmet Nazif Efendi ve Şeriki	Ödemiş	Kaymakçı	Cıva
Karabet Arabyan Efendi ve Şürekası	Ödemiş	Halıköy	Cıva
Muavenet-i Milliye Cemiyeti	Ödemiş	Yağcılar	“
“ “ “ “	“	Güre	“
Mösyö Tomas Yovanzir	“	Mescitli	Antimon
Hacı Emin Efendi ve Şeriki	Bayındır	Çiftçigediği	Arsenik
Lütfullah Efendi ve Şeriki Şarno	Tire	Çavuşköy	Zımpara

Kazaların İsimleri	Kaza Dahilindeki Madenler		
	Mevkiler	Cinsleri	Eshabının isimleri
İzmir	Buca	Simli kurşun, çinko	Risar Abur ve şeriki
İz. Torbalı	Fetrek	Kalamira	" " "
" Seydiköy	Kümüldür	Çinkolu Simli Kurşun	Jory proderonı
" "	Alman Buğazı	Zımpara	Abut Vereseşi
" Değirmendere	Ahmet Beyli	"	Alber Tarika
Torbalı	Kucedin	"	Dimitri Locaki
Seydiköy	Kül uva	"	Abut Vereseşi
Burun abat	Burun abat	Kuvarslı Altın Gümüş	Munya Gurcu Barf Fokin
Torbalı	Kızılca	Likin	Madam Kıristin Vilson
"	Fetrek	Mangnez – Demir	Osman Zade Rüştü
Urla	Yekli	Altın Mahlut civa	Madam Kıristin Vilson
"	Kuçak Efen çukuru	" " "	Hıfzı paşa vereseşi
Ödemiş Biryi	Mestcitli	Antumuvan	Tomas Buvan Riz
" "	Ayarurt Türkeli	Civa	Hacı Mehmet Nafiz Ef.
Ödemiş Balyabulu	Köre	"	Muaveneti Milliye Pem.
" "	Yağcılar	"	" " "
Bayındır	Çiftlik Gediği	Altın Arsenik	H.Emin Hafız Ethemet
"	Sarı yurt	Çinko, Gümüş, Altın	Mad. Kıristin Vilson
Bergama	Kozak	" " "	" " "
"	Bergama	" " "	" " "
Tire	Karakilis	Civa	Hükümete ait
"	Alaralı Çiftliği	Zımpara	Herbert Vitel
"	Çamış köy	"	Ali Galip Paşa ve şürekası
"	Halkapınar	"	Alber yaşuva
Tire	Hasan Çavuşlar	Zımpara	Sıdika H. ve şürekası
"	Kurşak alayı	"	Arnüt Alut vereseşi
"	Yeniköy	"	Patrison
Foçateyn	Yeni foça	Değirmen taşları	İskeçeli Arif Bey
Karaburun	Tepecik Ahurculu	Civa	Munya Vitel
"	Yayla	"	Kadri B.ve şürekası
Kuşadası	Demirkıran Aziziye ve Havuzlar	Zımpara	Rişar Abut ve Şeriki
"	Alaycı Çiftliği	"	" " "
"	Balatcık	"	" " "
"	Çirkince	"	Çerkez Mehmet Paşa
Kemalpaşa	Kızlar Yaylası	"	Ziya Efendi vereseşi
"	İğdecik	Manganez	Nuri B.ve şürekası
Tire	Alacaklı çiftliği	Zımpara	Rişar Abut
Kuşadası	Aziziye	"	" "

Karaburun	Kara Reis	Civa taşı	Kadri B.ve şürekası
Urla	Kuvacık Efen çukuru	Simli Kurşuny	Hıfzı paşa
"	Urla civarı	Altın, gümüş	Ahmet Nureddin B.
Kemalpaşa	Dereköy	Kömür, Linyit	Nuri B.
Kuşadası	Aziziye	Zımpara	Rişar Abut
Karaburun	Karaburun	Civa	H. Polit Gelyopiça
Ödemiş	Mescitli	Antumuvan	Riz
Tire	Alaca	Zımpara	Her Dök Viter
Bayındır	Çiftçi gediği	Arsiik	H. Emin Mahdumları
Seydiköy	Alman Buğazı	Zımpara	Rişar Abut.

1928–1929 yılları arasında İzmir’de varlığı hissedilmiş olan madenler ve mevkileri de şöyledir¹¹³:

Kazaların isimleri	Vücudu his edilmiş olan madenler	Cinsleri
	Mevkileri	
Seydiköy	Kömüldür	Simli kurşunu ile mahlut
"	Tahtalı	" " "
Torbalı	Ahmetli	Zımpara
Bornova	Kavaklı dere	Altın, Gümüş, Bakır
Ödemiş	Belyen Bulu	Civa
Bergama	Kozak	Demir, Bakır, Kurşun, Civa
"	Köbelller	Petrol, Zift, Esfalt, Kömür
Tire	Tirede	Zımpara
"	Hasan Çavuşlar	Manganez
"	Toplak ve dede Musalar	Demir ve Civa
Seferihisar	Hacı Numan	Zımpara
Kuşadası	Arvalya Çiftliği	Antimuvan, Mangnez, Bakır
"	Selçuk Şirkince	Zımpara
Kemalpaşa	Sarılar ve Sinancılar	Arsenik, Gümüş, Altın
"	Yeniköy	Simli, Kurşunu, Çinko, Bakır
"	Kızılcalı	" " " "
Menemen	Ali ağa çiftliği	Kükürt, Petrol
Tire	Fata Çoban köy	Civa, Kükürt ve saire
"	Sarılar	" " "

1932 yılında İzmir’de mevcut madenlerin durumu şu şekildedir¹¹⁴:

Kazanın İsmi	Mevkiler	Madenin Mahiyeti	Sahiplerinin İsimleri
Ödemiş	Balyanbolu	Civa	Tayyare Cemiyeti

¹¹³ A.g.e. , s. 187.

¹¹⁴ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 77–78.

"	Göre yağcılar	"	" "
Torbalı	Fetrek	Mangnez, demir	Osman Bey ve Şürekası
İzmir	Seydiköy Alman Boğazı	Zımpara	Mekşuf
"	Bornova	Kuvarslı Altın Gümüş	"
"	Buca	Simli Kurşun, Çinko	"
"	Seydiköy Azap dağı	" " çinko, Mangnez	"
İzmir	Değirmendere	Zımpara	Meksuf
Torbalı	Fetrek	Kelemina	"
İzmir	Karşıyaka olunca Karyesi	Çinko, Simli kurşun bakır antimuan	"
"	Seydiköy	Çinko, Simli kurşun	"
Torbalı	Karakuyu	Kömür, linyit, gümüş	"
Kemalpaşa	Çınar	Simli Kurşun, Çinko	"
"	Sevanda	Çinko, bakır, Simli kurşun	"
"	İğdecik	Mangnez, demir	"
Kuşadası	Şirince	Zımpara	"
"	Selçuk	"	"
Seferihisar	İpsili	Kömür, demir, zift, zımpara	"
Tire	Yeniköy	" " " "	"
"	Hasan Çavuşlar	Mangnez	"
"	Halkapınar	Zımpara	"
"	Yeniköy çiftliği	"	"
"	Mersinli dere	" Mangnez	"
"	Dağ yeni yol	"	"
"	Hasan Çavuşlar	"	"
"	Çavuşgölü	"	"
"	Topalak, dede musalar	Demir, civa	"
"	Beyler Bahçesi	Arsenik	"
Bergama	Gedikdağı	Gümüş	"
"	Kozak	Asfalt	"
"	İncacıklar	Simli Kurşun	"
Bayındır	Yusuflu	Arsenik, aştın	"
"	Hisarlık	Simli Kurşun	"
Urla	Ilıca dere	Simli Kurşun	"
"	Yekli	Altınla Mahlut Civa	"
Ödemiş	Bülbül dere	Arsenik Bakır Simli Kurşun	"

"	Kaymakçı	Cıva	"
"	Balyanbolu	"	"
"	Halıköy	"	"
"	Kaya	Bakır	"
"	Bülbüller	"	"
İzmir	Seydiköy Bulgurca	Mangnez	"
Kemalpaşa	Kızlar Yaylası	Bakır arsenik	Ziya Efendi vereseşi
"	İydecik	Mangnez	Kaymakam Sıtkı ve Nuri Bey
Kuşadası	Balatçık	Zımpara	Rışan Abut ve Şürekası
"	Arvalya Çiftliği	"	" " "
"	Aziziye havuzlu	"	" " "
Karaburun	Yayla Deniz giren ve Kara Reis	Cıva	Kadri B.ve Şürekası
"	Çullu	"	Hiyolit Glike efendi
Tire	Yeniköy	Zımpara	Peterson efendi
"	Kurşak alayı	"	Abut Efendi vereseşi
"	Dağ Yeniköy	"	Boyancıyen efendi
"	Alacalı Çiftliği	"	Herbert Vitel Efendi
"	Karakilise	Cıva	Mekşuf
Bayındır	-	Altın, Gümüş, kurşun, Çinko	M. Krispin Vilson ve Hükümete ait.
"	Çiftçi gediği	Arsenik	Hafız ethem efendi ve Emin Efendi
Urla	Kavarcık Ef. Çukuru	Altınla mahlut Simli kurşun	Kovacık şirketi
Torbalı	Fetrek	Linyit	Mekşuf
"	Dağ kızılca	"	"
İzmir	Alarain	Krom	"
"	Gölova	Zımpara	"
"	Değirmendere	"	"
Torbalı	Hortuna	Demir	"
İzmir	Bornova-K. dere	Maadin mutenivva	"
"	Seydiköy Gümüldür	Çinko	"
Ödemiş	Mescitli	Antimuan	"
Bergama	Altınova	Bakırla mahlut demir	Şinasi Bey

Bu madenlerin 1934 senesindeki görünümü de aşağıdaki gibidir¹¹⁵:

Kazası	Mevkiler	Madenin Mahiyeti	Sahibinin İsmi
Ödemiş	Balyanbolu	Cıva	Tayyare Cemiyeti

¹¹⁵ İzmir Vilayeti 1933-1934 İstatistik Yıllığı, s. 94-95.

"	Göre- Yağcılar	"	" "
Torbalı	Fetrek	Mangnez - Demir	Osman Bey ve şürekası
İzmir	Seydiköy	Zımpara	Abut Vereseşi
"	Bornova	Kuvarslı Altın,gümüş	Mekşuf
	Buca	Simli Kurşun, Çinko	"
	Seydiköy, azap dağ	" " "	"
	Değirmendere	Zımpara	"
Torbalı	Fetrek	Kalemina	"
İzmir	Karşıyaka alurca	Çinko, Simli kurşun, bakır	"
"	Seydiköy	" " "	"
Torbalı	Karakuyu	Kömür- linyit- gümüş	"
Kemalpaşa	Çınar	Simli Kurşun, Çinko	"
"	Savanda	Çinko, bakır, simli kurşun	"
"	İğdecik	Mangnez	"
Kuşadası	Şirince	Zımpara	"
"	Selçuk	"	"
Seferihisar	İpsili	Kömür, demir, Zift	"
Tire	Yeniköy	" " "	"
"	Hasan Çavuşlar	Mangnez	"
"	Halkapınar	Zımpara	"
"	Yeniköy Çiftliği	"	"
"	Mersinli dere	"	"
"	Dağ yeni yol	"	"
"	Hasan Çavuşlar	"	"
"	Çavuşgölü	"	"
"	Topalak dede, musalar	Demir, Civa	"
	Beylerbahçesi	Arsenik	"
Bergama	Geyikdağ	Gümüş	"
"	Kozak	Asfalt	"
"	İncecikler	Simli kurşun	"
Bayındır	Yusuflu	Arsenik altın	"
	Hisarlık	Simli kurşun	"
Urla	Hıcadere	" "	"
"	Yelgi	Altınla Mahlut civa	"
Ödemiş	Bülbül dere	Arsenik, Bakır, Simli kurşun	"
"	Kaymakçı	Civa	"
"	Balyanbolu	"	"
"	Halıköy	"	"
"	Kaya	Bakır	"
"	Bülbüller	"	"
İzmir	Seydiköy, Bulgurca	Mangnez	"
Kemalpaşa	Kızlar yaylası	Bakır arsenik	Ziya Ef. Vereseşi

"	İydecik	Manganez	Sıtkı ve Nuri B.
Kuşadası	Balatcık	Zımpara	Rişar Abut ve Şürekası
"	Arvalya Çiftliği	"	"
"	Aziziye havuzlu	"	"
Karaburun	Yayla deniz giren	Civa	Kadri ve şürekası
"	Çullu	"	Hipolit Claka Efendi
Tire	Yeniköy	Zımpara	Patrson Efendi
"	Kuaşak alayı	"	Abut ef. Vereseşi
"	Dağ Yeniköy	"	Bavancıyan Ef.
"	Alacalı Çiftliği	"	Herbet Vitel efendi
"	Kara Kilise	Civa	Mekşuf
Bayındır	-	Altın, gümüş, kurşun	Krispin vilson ve hük. Ait.
"	Çiftçi gediği	Arsenik	Hafız Ethem ve Emin Ef.
Urla	Kavacık efendi çukuru	Mahlut Simli kurşun	Kavacık şirketi
Torbalı	Fetrek	Linyik	Mekşuf
"	Dağkızılca	"	"
İzmir	Alacain	Krem	"
"	Gölova	Zımpara	"
"	Değirmendere	"	"
Torbalı	Hartuna	Demir	"
İzmir	Bornova Kavaklıdere	Mütenevvi	"
"	Meydiköy gümüldür	Çinko	"
Ödemiş	Mescitli	Antimuan	"
Bergama	Altınova	Bakırlı mahlut Dam	Şinasi Bey

Vilayetten 1923 yılında Avrupa'ya ihraç edilen madenlerin miktarları ve değerleri şu şekildedir¹¹⁶:

1923 Senesi Zarfında Avrupa'ya Gönderilen Madenler			Cinsi	Madenin Mevkii		Sahibin İsmi	Fermanlı veya Resmi
Kıymeti	Alınan vergi	Gönderilen miktar Tonilato		Mevkii	Kazası		
460.000	92.000	200	Zımpara	Çavuşköy	Tire	Mösyö Marto	Fermanlı
1.529.000	305.000	665	"	Alacalı	"	Mösyö Vitel ve Şeriki	"
1.344	1345 20	(şişe) 6	Civa	Ahurlu	Karaburun	"	"
723.000	151.156	310	Zımpara	Aziz Havuzlu	Kuşadası	"	"
154.875	32.833	105	"	Aziziye	"	Ernest Abot Vereseşi	"
2.858.219	58.233.920						

¹¹⁶ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, II, s. 91.

1928–1929 yılları arasında İzmir’den ihraç edilen madenlerin kıymetleri ve bunlardan alınan vergi miktarlarını gösterir çizelge aşağıda sunulmuştur¹¹⁷:

Kazaların İsimleri	Madenin Cinsi	İhraç ve sevk olunan Madenler					
		Mikdarı			Kıymeti	Alınan R.	
		Kilo	Ton	Şişe	Lira	Lira	K.
Urla	Simli Kurşunu altun ile	50	0	0	8	0	40
Ödemiş	Antumuvan	250	74	0	0	711	97
Tire	Zımpara	0	300	0	4950	990	0
Karaburun	Civa	0	0	220	22000	1051	0
Kuşadası	Zımpara	0	100	0	1650	330	0
"	"	0	100	0	1650	349	0
Tire	"	0	400	0	0	741	60
Kuşadası	"	0	300	0	0	625	40
Karaburun	Civa taşı	500	0	0	0	3	18
Urla	Simli Kurşun	1500	0	0	0	12	15
Kuşadası	Zımpara	0	10	0	0	190	80
Ödemiş	Antumuvan	0	55	0	0	385	0
Tire	Zımpara	0	150	0	0	270	0
Bayındır	Arsinik	0	10	0	0	23	65
Seydiköy	Zımpara	0	50	0	0	177	55
Karaburun	Civa	0	0	348	0	4233	80
YEKÜN		2300	1639	568	30258	10095	50

1930–1935 yılları arasında İzmir’den ihraç edilen madenlerin miktarları ve alınan vergi miktarları şu şekildedir¹¹⁸:

SENELER		İHRACAT		Alınan Rüsüm
YIL	Madenin Nevi	Ton	Şişe	Lira
1929	Simli Kurşun, Zımpara, Antimuan, Civa vetosu	1641	568	10.095
1930	Zımpara, Civa	25	565	7.147
1931	Zımpara, Civa	613	13	1.931
1932	Zımpara	340	-	990

¹¹⁷ İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı, s. 186.

¹¹⁸ A.g.e. , s. 94; İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 76; İstatistik Yıllığı 1935–1936, s. 95; İzmir Vilayeti İstatistikleri 1937–1938, s. 109.

Kazası	Seneler	Madenin Nevi	İhracat			Alınan Rüsum Lira
			Ton	Şişe	Parça	
Karaburun	1933	Civa	-	22	-	16
	1934		-	12	-	8
Torbalı	1933	Zımpara	27	-	-	65
	1934		43	-	-	90
Kuşadası	1933	Zımpara	85	-	-	205
	1934		125	-	-	260
Tire	1933	Zımpara	91	-	-	231
	1934		165	-	-	377
Foça	1933	Değirmentaşı	-	-	2064	1317
	1934		-	-	2724	1281
YEKÜN	1933	-	203	22	2064	1777
	1934		333	12	2724	2073

1935 yılı

Kazanın adı	Madenin Nevi	İHRACAT			Alınan Rüsum	
		Ton	Şişe	Parça	Lira	Kuruş
Karaburun	Civa	-	199	-	332	34
Merkez	Linyit	1.320	-	-	351	80
Tire	Zımpara	100	-	-	27	72
Kuşadası	"	100	-	-	27	72
Torbalı	"	50	-	-	13	86

IV- ULAŞIM VE HABERLEŞME

Cumhuriyetin devraldığı ulaşım enstrümanları incelediğimiz dönemde de büyük bir sorun olarak karşımıza çıkar. Osmanlı döneminde zaten yetersiz olan ulaştırma sistemleri işgal ve Milli Mücadele nedeniyle daha da kötüleşmişti. Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir’de, Osmanlı İmparatorluğu döneminden devir alınan ulaştırma sistemleri kullanılmaya devam edildi¹.

1921 yılında Batı Anadolu ürünlerinin taşıma usulleri aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir²:

Yerleşim Birimi	Yıllık Üretim (ton)			(Doğu) Taşımacılık Yüzdeleri			
	Hububat	Meyve	Diğerleri	Tren	Kağrı	Deve	Gemi
Aydın	15269	400	3844	100%			
Ayvalık		3513	14114				100%
Edremit			Zeytin Yağı				100%
Akhisar	1692	240	2085	100%			
Akşehir	2895	3385	239	100%			
Kasaba	32	14	4295	75%	12,50%	12,50%	
Çeşme		127	269	25%			75%
Ödemiş	3950	2313	7042	100%			
Kırkağaç	367	532	322	100%			
Manisa	2000	4000	3200	90%	10%		
Muradiye	90	641	833	100%			
Salihli	9513	2820	32142	100%			
Tire	5298	1045	8051	100%			
Urla		8974	1089		80%	20%	
Bayındır	2564	423	9035	100%			
Bergama	3705	432	2769	100%			

Bölgenin tarımsal ürünlerinin pazarlanarak, buralardan elde edilecek gelirlerin alt yapı harcamalarına aktarılabilmesi için gerekli olan ulaşım vasıtalarında tren yolu ön planda idi. Karayolunun tren yolunu destekleyici bir şekilde yapılandırmanın incelediğimiz süreç

¹ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, s. 94; “...Bu dönemde Pazar için üretim gelişmediğinden ülkenin bir bölümünde insanlar kıtlıktan ölüyor diğer bölgede ürün fazlası yakılıyordu.”, Türkan Çetin, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanununun Çıkarılması”, *ÇTTAD.*, II/4-5 (1994-1995), s. 30-31; Erkan Serçe, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Belediye (1868-1945)*, s. 295.

² E. G. Mears, “Transportation and Communication”, *Modern Turkey*, s. 206.

içerisinde ön planda tutulduğu gözlenmektedir³. İncelediğimiz dönem sonunda bu sektörde, dönem başına kıyasla önemli bir gelişmenin olduğu da söylenebilir⁴. Ancak karayolları gerçek gelişimine 1950'lerle başlamıştır⁵. 1923–1938 yılları arasında karayollarındaki gelişimin en temel etkeni aşarın kaldırılmasından sonra yürürlüğe giren yol vergisidir. Bu sayede iş gücü ve nakit temininde nispi bir kolaylık sağlanmıştır. Yol yapımında coğrafi dağılımda öncelik Aydın, İzmir, İstanbul ve Trabzon gibi ekonomisi işlek bölgelere verilmekteydi⁶.

A- KARAYOLU

Karayolu bulunmuyordu ve ilkel ulaşım vasıtaları kullanılmaktaydı⁷. Mevcut yollar bizim şimdiki anlamda tanımladığımız yol kavramından çok uzaktı. Bunların çoğunluğu vadilerde, yaklaşma istikametlerinde yaya, kervan ve at arabalarının üzerinde gittikleri düzlüklerin zaman içerisinde sertleşmesi sonucu oluşan patikalardı⁸. Kurtuluş Savaşı yıllarında mevcut yollarda içerisinde durumları itibari ile Batı Anadolu'nun yolları diğer bölgelerin yollarına kıyasla daha iyi durumdaydı. Bu yolların Doğu-Batı ve Kuzey-Güney güzergahları da şu şekildedir⁹:

1. İzmir (veya Kuşadası-Aydın-Nazilli-Sarayköy-Dinar-Afyonkarahisar
2. İzmir-Manisa-Salihli-Uşak-Afyonkarahisar ve Uşak-Kütahya
3. Ayvalık (Dikili) - Balıkesir-Bursa-Eskişehir
4. Batı -Anadolu'yu Kuzey-Güney istikametinde kesen
5. İzmir-Bergama-Ayvalık-Edremit-Çanakkale
6. İzmir-Manisa-Balıkesir-Bandırma
7. Denizli-Uşak-Kütahya

³ Woods, 1924, s. 16; Mümtaz Peker, "İzmir'in Nüfusunun Gelişimi", *ÇTTAD.*, I/3 (1993), s. 276; Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923–1929)*, s. 36; Ömer Celal Sarc, "Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve İktisat Politikaları", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, s. 344; "Demiryollarına çok önem verilmesine karşılık, denizyolları kamu yatırımları yönünden gerekli ilgiyi göremedi. Karayolları ve buna bağlı otomobil, otobüs, kamyon kullanımı da sınırlı düzeyde kaldı. Ulaştırma alanında salt demiryollarına dayalı bir tekil çözüm yoluna gidildi.", Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, s. 40; M. Kamil Dursun, *İzmir Hatıraları*, s. 140; "Bilhassa incir sevkiyatı zamanında mahsulün kurtlanmaması için incirlerin hiçbir suretle istasyonda beklememesinin temini ve kumpanya nakliyatından kaybedilecek zamanı kazanmış olmak için İzmir-Aydın şosesinin nakliyata müsait bir şekle ifrağ edilmesi.", M. Ziya Lütfi, *İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı*, s. 57.

⁴ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, s. 128.

⁵ Bilgin Çelik, *Cumhuriyet Döneminde Aydın'ın Sosyo-Ekonomik, Kültürel Yapısı (1923–1950)*, s. 28.

⁶ Keyder, *a.g.e.*, s. 41–42; İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, s. 33; Türkan Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası (1923–1950)*, s. 43.

⁷ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 94.

⁸ Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Manzara-i Umumiye*, s. 81; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 170.

⁹ *T.İ.H.*, II/1, s. 33.

1923 yılında Türkiye genelinde hava koşulları elverdiği takdirde motorlu ulaşımına müsait olan, yukarıda tanımladığımız şekilde, 14.000 km. karayolu mevcuttu. İstanbul-Ankara arasında karayolu ile 80 saatte gidilebilmekteydi¹⁰. En büyük problem ise köprüsüzlüktür¹¹. 1924 yılı içinde sistemli bir yol yapımı projesi takip edilmemiştir. Hükümetin başlangıçta bütün enerjisini demiryolu yapımına ayırdığı gözlenmektedir. 1930'da genel olarak kötü durumda tamire muhtaç olan yollardan, 15.879 km. yolun 15.000 km.si bakımsız iz şeklindedir. Aynı şekilde 1931 yılında, İzmir-Karşıyaka arasındaki karayolu bağlantısını sağlayan yol ve köprüünün yağışlardan etkilenerek ulaşımı kesintiye uğratması da halkın, bilhassa sürücülerin şikayetine sebep oluyordu¹². “...Türkiye hükümetinin gelecek 20 yıl süresince tam bir yol yapımı programı uygulayacağı bölgeler aşağıdadır:

Kayseri-Malatya, Maraş-Malatya, Ankara-İstanbul, İzmir-Salihli-Altındağ, Ankara-Sivas-Erzurum ve Kars-Doğubayazıt

Fakat bu iş yaklaşık olarak £ 26.000.000 tutacağından bugünkü şartlarda bu kadar büyük ölçekli bir işin uzunca bir zaman uygulanıp uygulanmayacağı şüphelidir”¹³.

Yolların yetersizliği, üreticileri zararlara uğratmaktadır. Bununla ilgili olarak 1929 yılında İzmir muntika ticaret odaları kongresinde yapılan konuşmalar açıklayıcıdır. Örneğin Edremit murahhasının verdiği bilgiye göre “...kazamız nahiyemiz olan Agunya şosesinin ikmal ve itimamı hususunda kongra mukarreratı müzakeresie ithali ile teşebbüsatta bulunulması, iş bu nahiyeye öteden beri tütün zeriyatı ile meşgul bir nahiyedir, yolsuzluktan serbest nakliyat yapılamaz. Mamafi tüccarın da fazla masraflar ihtiyarile oralar kadar gidip mübayaattan sarfinazar etmesi dolayısıyla biçare nahiyeye halkı meydana getirdiği 300.000 okkayı müteceviz mahsulünü rayiç fiyatta satamaz zavallı halk yoksulluk içindedir”¹⁴.

1930'lu yıllarla birlikte İzmir'de yol yapımı konusunda artan bir ivme meydana gelmiştir. Şehir içi yol inşasında Behçet Uz döneminde artış meydana gelmiştir. Cumhuriyet ile Osmanlı İmparatorluğu dönemleri arasındaki fark olarak da adlandırılan geniş cadde yapımı sonucunda caddelerin geçtiği bölgelerde de bir şenlenme meydana geliyordu. İzmir'in ilk asfalt yolu olan İsmet Paşa Caddesi 1933 yılında açılmıştı. Arnavut kaldırımından, Bandırma taşı döşemesine ve asfalt kaplamaya kadar değişik türden yapılmış yolların asfalt

¹⁰ Tezel, *a.g.e.*, s. 106; Sarc, *a.g.m.*, s. 343-344.

¹¹ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 171-173.

¹² Emel Göksu, *1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, s. 185.

¹³ Woods, 1932, s. 23; “...1924 yılında...1993 kilometresi henüz açılmamış, 488 kilometresi düzenlenmiş, 4501 kilometresinin tamamının harap, 1200 kilometresi ise iyi durumda 8161 kilometre devlet karayolu olduğunu, buna 1750 kilometresi iyi durumda 16200 kilometre özel yol da eklendiğinde toplam 24361 kilometreye ulaşıldığını...”, Cemal Tahir Altınoluk, *Atatürk Dönemi Maliye Politikasında 1924-1928 Bütçeleri*, s. 72; Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler 1923-1938*, III/1, s. 210-212.

¹⁴ Lütfi, *a.g.e.*, s. 101.

yol ile değiştirilmesi gündeme gelmişse de belediyenin mali alt yapısının buna izin vermemesi nedeni ile bir gelişme sağlanamamıştır. Beş yıllık imar planında bütçenden en fazla payı alan yol yapımında, beton yollarda madeni çemberli araçların sefer yapmasına izin verilmemektedir¹⁵.

1933 yılında İzmir vilayetinin yol durumu ise şöyle ifade edilmektedir¹⁶:

“1932 Senesinde İzmir vilayeti dahilinde bozuk ve natamam olarak 151 kilometre şose 38 menfez 35 köprü mevcut idi. Bu miktar 1933 senesinde tam ve mükemmel şose olarak 740 kilometreye baliğ olmuştur. Yeniden yapılan menfez adedi 361 köprü adedi 138’dir, Bunlardan eski menfezlerden 92 si köprülerden 95 adedi mükemmel surette tamir ve ıslah edilmiştir. 1932 senesinde otomobil işleyen bir kilometre bile köy yolu yok iken bu miktar 1933 senesinde yaz ve kış otomobil ve kamyonların seyir ve seferlerine salih olarak 2500 kilometreye baliğ olmuştur. Bunlardan başka büyük Menderes küçük Menderes, Gediz havzasına bağlayan 400 kilometre havza yolları yapılmıştır ki bunların da bir kısmının açılma şenliği onuncu yıl dönümü bayramında yapılmıştır.

1933 Senesinde inşasına başlanılan büyük Gediz köprüsü 160 bin liraya baliğ olacak 1934 sonunda bitmiş olacaktır. Bu köprü büyüklüğü itibarile humhuriyet vatanında ikinci dereceyi ihraz edenler sırasındadır.

Yol ve köprü faaliyeti

On sene evvel merkezde hangi bir kazaya on beş saatte gidebilen ve pahalı olan nakil vasıtalarının mühim bir kısmı deve ve merkeplere münhasır idi. İzmir vilayetinin şimdiki nafta vaziyeti şu suretle hulasa olunabilir:

1- 750 Kilometre tamirata mütemadiye bağlı birinci sınıf yollar.

2- 2500 Kilometreye yakın ve her türlü vasıtaların geçmesine müsait köy yolları.

3- İrili ufaklı ve betonarmeden yüzlerle köprü ve menfez. Gediz havzasını küçük Menderes küçük Menderes havzasını büyük Menderese Bakır çayını Simav havzasına bağlayan büyük dağ yolları ve havza yolları gibi 450 kilometrelik dağ muntıkasında faaliyet hareketleri cumhuriyet devrinde iyi inkişaf kudretine canlı birer misaldir. En uzak mesafede bulunan köy halkı üç beş saatte kendi, köyünün ve yahut zümresinin kamyonu ile şehire ve kasabalara iner, işini bitirir, malını satar ve o gün yine köyündeki ocağının başına, aşıyanına huzur ve emniyetle kavuşur.

¹⁵ Serçe, a.g.e. , s. 266–268.

¹⁶ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 147–149.

Yukarda adı geçen Gediz köprüsü 160 bin liraya (yarısı hususi idare tarafından) Bakır çay 60 bin liraya küçük Menderes 50 bin lira ve Güzel Hisar köprüsü 50 bin liraya yapılmıştır ki bunlar yol şebekesinin büyük mikyastaki ziynetleridir... ”

Ancak yapılan yolların yetersiz bütçeleme sonucu uygun evsafa inşa edilmemesi, kısa sürede elden çıkmasına neden olmakta, bu da İzmir basınının eleştirilerine neden olmaktadır¹⁷.

1924 yılında motorlu araç sayısında belirlenen bir artış yoktur. İstanbul’da bu yıl 548 motorlu arabanın yanı sıra 85 kamyon vardır¹⁸. 1923 yılında Türkiye’de toplam 1000 dolayında tahmin edilen otomobillerin 100 adedinin de İzmir’de olduğu ileri sürülmektedir. Bu araçlar karayollarında benzin istasyonu olmadığından büyük şehirlerdeki istasyonlardan bidonlarını da doldurarak yola çıkmaktadırlar¹⁹. İzmir ilinde 1926 yılında 330 olan otomobil sayısı 1930 yılında 419’a ulaşmıştır²⁰.

1926 yılında “...Henüz memlekette otomobiller bollanmamış olduğu için (1926 yılından bahsediliyor.) , nakliyat atlı arabalarla yapılyordu. Urlalı bazı bakkallar pedere (İzmir’e) gidip gelmek zahmetinden şikâyet edip duruyorlardı”²¹. Bununla birlikte 1923 yılında üç taksitle 45 Tl.’lik ücret karşılığı otomobil sürücülüğü kursu verildiğinin ilanlarına rastlanmaktadır²².

En önemli taşıt araçlarının başında kağrı yer alırken, tek ve ya çift at ile çekilen araba, yaylı ve fayton lüks ulaşım vasıtası sayılabiliyordu. At, katır, eşek ve deve katarları bu dönemde yük ve insan taşımacılığında kullanılmaktadır²³. Otobüs, kamyon ve otomobillerin artmasının başında da sıklıkla şikayetlere konu olan at arabalarının zamanla ortadan kalkmasına neden olmuştur. Yük arabası sayısı 1891’de 500’den, 1914’de 1150’ye, 1926’da ise 2737’ye yükselirken 1939 yılında sadece 625 adet kalmıştır. Aynı durum binek arabaları için de söz konusudur²⁴. 1931–1932 yıllarında İzmir’de belediyeye kayıtlı atlı araçların durumu şu şekildedir²⁵:

¹⁷ Arıkan, *İzmir Basınından...* , II/1, s. 221–222.

¹⁸ Woods, 1924, s. 16–17.

¹⁹ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 185–187.

²⁰ Sadık Kurt, *İzmir’de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850–1950)*, s. 96.

²¹ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. , 2.baskı, İzmir, Ekim, 2002, s. 225; bu noktada Altınoluk, *a.g.e.* , s. 74, “...Ancak karayolları 1926 yılından sonra tamamen ihmal edilmiş...” ifadesi ile çelişki oluşturmaktadır.

²² *Türkiye İktisad Mecmuası*, II/15 (1 Haziran 1923), son sayfa.

²³ Şahabettin Ege, “Eski İzmir’den Anılar”, *Demokrat İzmir*, 18 Mart 1976, s. 5; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 90, 179–182; Naci Gündem, *Günler Boyunca*, s.114; Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, s. 188.

²⁴ Kurt, *a.g.e.* , s. 54–56.

²⁵ *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 130.

Seneler	Fayton	Yaylı Binek arabası		Yaylı Yük arabası		Yaysız Yük arabası	
	Çift atlı	Çift atlı	Tek atlı	Çift atlı	Tek atlı	Çift atlı	Tek atlı
1931	6	283	6	219	1660	86	121
1932	13	238	7	217	1550	77	297

1923 yılında bazı karayolu vasıtaları için taşıma ücretleri ise şöyledir²⁶:

Kazaların isimleri	Otomobil			Tek Atlı Yük arabası		Deve		Dört Tekerlekli Binek Arabası
	Yolcu	Ticari Eşya		Ticari Eşya		Ticari Eşya		Yolcu
	Kuruş	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş
Urla	150	1	10	1	20	1	20	100

Aynı yıl borsa idare heyetince tespit edilen yük arabası taşıma ücretlerinin bir kısmı da şu şekildedir²⁷:

Basmahaneden	Çarşı ve Gümrük'e	Buğday beher	Çuval	Belediye rüsumu ve araba sarması arabacıya ait olmak üzere.	12
"	Punta'ya	"	"	"	16
"	Göztepe'ye	"	"	"	25
"	Çarşı'ya	Palamut	" "	"	8
"	"	"	"	"	Harar 14
"	"	Üzüm	" "	"	20

“Motorlu araçlar için artan bir talep vardır.1926 yılı başında Türkiye’deki motorlu araçların toplam sayısı tahminen: motorlu arabalar 3.200–3.304; kamyonlar 1000–1200, motosiklet yaklaşık 400 civarındadır. Hiç büyük yolcu otobüsü yoktur, bazı bölgelerde hafif ve ağır kamyonlar yolcu taşımada kullanılmak üzerinde tadil edilmektedir. Bununla birlikte Türkiye’deki motorlu araba sayısı 1926 yılının başlangıcından itibaren hızla artmaktadır ve üçte biri İstanbul’a kayıtlı, 1925 sonunda bu şehirde 544’ü Amerikan üretimi olan 1072 araba kayıtlı iken, şu anda 4800–5000 araba, olduğu tahmin edilmektedir.

İngiliz üreticilerinin Türk pazarında karşılaştıkları bir zorluk ise ödemedir. Pazardaki yabancı araçlardan bir tanesi popülaritesini satış fiyatlarındaki yükselişe karşılık bazı kötü

²⁶ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, II, s. 269–270.

²⁷ A.g.e. , s. 265.

borçlanmalarla dengelemeyi tercih ederek, alıcılara 18 aya kadar vadeli kredi vermesine borçludur. Bu metot özellikle peşin olarak araba alacak sermayesi olmayan taksi sürücülerini için çekicidir”²⁸.

Bu yıllarda “kaptıkaçtlar” da ulaşımın desteklenmesinde kendilerinden söz ettirmekle beraber, gerçek bir ulaştırma vasıtası olduğu iddea edilememektedir²⁹. 1933 yılında İzmir’de çalışan toplam 9 kaptıkaçtı otomobilin bulunması, bu durumun nedenini açıklamaktadır³⁰.

1929 yılında kamyonların çoğaldığını vatandaşın eğlenmek, ticaret yapmak ve yolcu taşımak üzere tadil edilmiş bu kamyonlarla İzmir–Urla arasında seyahat ettiğini öğreniyoruz³¹. 1929–1933 Yılları arasındaki İzmir ve kazalarındaki motorlu kara taşıtlarının durumu aşağıdaki gibidir³²:

YILLAR	OTOMOBİL				YÜK OTOMOBİLİ				MOTOSİKLET	OTOBÜS	
	10 Beygir kuvvetinde	11–20 Beygir Kuvvetinde	21–30 Beygir Kuvvetinde	YEKÜN	11–20 Beygir Kuvvetinde	21–30 Beygir Kuvvetinde	30 ve daha fazla ve Meçhul	YEKÜN	6 Beygir ve daha fazla kuvvette	YEKÜN	YEKÜN
1929				660				227		43	
1930	80	428	149	657	111	84	7	202	2	24	34
1932	83	280	149	512	130	48	18	196	53	53	
1933	64	328	98	490	163	6	63	232	29	29	

²⁸ Woods, 1927, s. 26–27; motosiklet satış ilanları için bk. *Ahenk*, 16 Şubat 1925, s. 3; 1926–1927 yıllarında Ford Otomobil reklamı ile ilgili bk. Raif Nezihi, *İzmir’in Tarihi*, Hazırlayan: Erol Üyepazarıcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1.baskı, İzmir, Ekim, 2001, 18. fasikül, s. 17.

²⁹ Serçe, a.g.e., s. 295.

³⁰ Kurt, a.g.e., s. 97.

³¹ Kaygusuz, a.g.e., s. 232; “Tramvayla gezinti en ucuz eğlenceydi...”, Özdemir Hazar, “Atlı Tramvaydan Hızlı Tramvaya”, *Yeni Asır*, 18 Aralık 1988, s. 2.

³² *İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı*, s. 292; *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 128–129;

Motorlu Kara Nakliyesi	İzmir K	Ödemiş K	Urla K	Bayındır K	Bergama K	Tire K	Çeşme K	Seferihisar K	Foça K	Kuşadası K	Kemalpaşa K	Menemen K	Torbali K	Dikili K
Binek Otomobil	419	59	3	4	51	12	7	4	11	30	21	25	1	13
Kamyon	82	13	19	3	22	24	10	14	2	6	15	2	12	3
Motor bisiklet	37	0	2	0	0	1	0	0	0	0	3	0	0	0
YEKÜN	538	72	24	9	73	37	17	18	13	36	39	27	13	16

İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı, s. 276.

Behçet Uz'un başkanlığı döneminde İzmir merkez garajı ve hal Türkiye'de bir ilk ve örnek oluşturacak şekilde kurulmuştur. Tamirhanesi, benzin istasyonu, emaneti ve oto parkı bulunan garaj, 1920'li yılların başında faaliyete geçen³³, İzmir içinde 1930'lu yılların başında çoğalan, düzensiz olarak dolaşan, kendi çıkarları doğrultusunda rekabet eden, keyfi hareket eden otobüsleri zapt ve rapt altına alıyordu³⁴. 1933 yılında İzmir'de toplam 33 adet otobüs varken bu rakam iki yıl sonra 67'ye yükselmiştir³⁵.

Türkiye genelinde motorlu kara taşıtlarının 1933–1939 yılları arasındaki gelişimi şu şekildedir³⁶:

Yıl	Otomobil	Otobüs	Kamyon	Motosiklet
1933	4257	315	2561	442
1934	4280	572	2460	-
1935	4349	747	2514	-
1936	3815	812	2909	-
1937	4573	1044	3882	-
1938	6713	1294	4352	779
1939	4795	1457	4432	-

Belediye tarafında temin edilen yeni otobüsler halk tarafından memnuniyetle karşılanırken İzmir'in şehir içi taşımacılığının çözümü açısından oldukça önemli bir yer teşkil ediyordu. Bu otobüsler alınmazdan evvel 1937'de 678.783 yolcuya karşılık, 1940 yılında 7.153.152 yolcu taşıyordu. Bu şekilde şehir içi taşımacılık önemli ölçüde rahatlar, belediye de ciddi bir gelir kaynağına kavuşuyordu³⁷. Ayrıca sabah akşam düzenlenen ucuz amele servisleri ile yukarı mahallere yaptırılan seferler ekonominin işleyişi açısından faydalıdır³⁸.

Ancak İstanbul'dan ikinci el olarak getirilen, çok eski ve şahıslara ait otobüsler, başlangıçta konfor açısından 1920–1930'lu yıllarda şehrin yüz karası olarak nitelendirilmekte, karlılık esasına göre güzergahlarını belirleyerek³⁹, atlı tramvayları aratmaktadır⁴⁰. Belediye otobüsleri ise “*hızlı, güvenli ve rahat olmalarının yanı sıra ücretleri de oldukça ucuzdu*”⁴¹.

³³ Ahenk, 2 Nisan 1338, s. 2.

³⁴ Ülker Baykan Seymen, “Tek Parti Dönemi Belediyeciliğinde Behçet Uz Örneği”, *Üç İzmir*, s. 306; Serçe, *a.g.e.*, s. 295, 297, 298.

³⁵ Kurt, *a.g.e.*, s. 99.

³⁶ *İstatistik Göstergeler 1923–1998*, s. 350.

³⁷ Seymen, *a.g.m.*, s. 306; Serçe, *a.g.e.*, s. 296–297.

³⁸ *A.g.e.*, s. 296.

³⁹ Göksu, *a.g.e.*, s. 19.

⁴⁰ Kurt, *a.g.e.*, s. 99–100, 175; Ege, *a.g.m.*, s. 5.

⁴¹ Kurt, *a.g.e.*, s. 106.

Atlı tramvaylar ilk seferlerini 1 Nisan 1880 tarihinde yaparken son kez de 30 Nisan 1935 gecesinde seferlerini yapmışlardır⁴².

Şehir içi taşımacılıkta önemli bir yere sahip olan tramvayların büyük tartışmalar ve *İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketine* uygulanan baskılar neticesinde 18 Ekim 1929 yılından itibaren Güzelyalı–Konak hattından başlayarak elektrikliye geçtikleri bilinmektedir⁴³.

Tramvay sayıları ve yolcu kapasiteleri de yıllara göre şu seyri izlemiştir⁴⁴:

Atlı tramvaylar					Elektrikli tramvay			
Yıl	Açık	Kapalı	Çift katlı	Toplam	Yıl	Birinci mevki	İkinci mevki	Toplam
1909	5	15	2	22	1928 / 31	15	13	28
1914	10	19	-	29	1932	19	9	28
1926	-	-	-	30	1933 / 36	5	23	28
					1937 / 43	15	13	27

Atlı Ve Elektrikli Tramvay Yolcu Kapasiteleri			
Atlı Tramvaylar			
Yıl	1909	1914	1926
Açık	5	10	-
Kapalı	15	19	-
Çift Katlı	2	-	-
Toplam	22	29	30
Elektrikli Tramvaylar			
Yıl	1928–1931	1932	1937–1943
Birinci Mevki (Motorris, Muharrik)	15	19	15
İkinci Mevki (Römork Mütaharrik)	13	9	13
Toplam	28	28	28

Bu tramvaylardan elektrikli olanları ile 1930–1943 yılları arasında taşınan yolcu miktarları da şu şekildedir⁴⁵:

⁴² “...İzmir’de tramvayın 74 yıllık bir geçmişi var. 1880’de başlayan atlı tramvay. Onu 1928’de izleyen elektrikli tramvay, 1954 yılında “yavaş” gidiyor suçlaması ile tarihe karışır.”, Hazar, *a.g.m.* , s. 2; Kurt, *a.g.e.* , s. 73, 161–162

⁴³ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, II/3 (Mart, 1926), s. 166; Serçe, *a.g.e.* , s. 295, 185; *Hizmet*, 28 Temmuz 1930; “Kordonda Elektrikli Tramvay İşletilecek”, *Anadolu*, 5 Haziran 1936, s. 8; Kurt, *a.g.e.* , s. 73, s. 452, İzmir’de yeli sermaye ile kurulan ilk anonim şirket *İzmir Göztepe Tramvay Şirketi*dir. ; Arıkan, *İzmir Basınından...* , II/1, s. 60, 223.

⁴⁴ Kurt, *a.g.e.* , s. 226.

⁴⁵ *A.g.e.* , s. 233.

	1930	1933	1937	1940	1943
Birinci Mevki	1.641.122	549.043	25.373	-	-
İkinci Mevki	3.052.643	2.732.794	3.355.372	-	-
TOPLAM	4.693.765	3.281.837	3.608.102	5.854.265	7.744.966

Kordon Tramvay şirketinin 1923–1935 yılları arasındaki iş hacmi de aşağıdaki gibidir⁴⁶:

YIL Haziran-Mayıs	Yolcu Sayısı (Bir Yılda)	Yolcu Sayısı (Bir Yılda)	Günlük Bilet Geliri	
			TL.	KR.
1923–1924	3.943.185	10.803	540	15
1924–1925	3.943.191	10.822	540	10
1925–1926	4.050.260	11.096	554	80
1926–1927	3.552.234	9.650	482	50
1927–1928	3.504.182	9.600	480	-
1928–1929	3.515.663	9.632	481	60
1929–1930	3.495.321	9.576	478	80
1930–1931	3.161.193	8.660	433	-
1931–1932	2.758.430	7.557	337	85
1932–1933	2.384.700	6.553	326	65
1933–1934	1.380.706	4.055	202	75
1934–1935	1.254.000	4.180	209	-

Elektrikli Tramvayların 1923–1945 yılları arasındaki taşıma ücretleri şöyledir⁴⁷:
(kuruş)

Birinci Mevki								
Yıl	Konak Karantina				Konak–Güzelyalı			
	Sivil	Subay	Öğr. Er	Zabıta	Sivil	Subay	Öğr. Er	Zabıta
1928–33	7,5				10			
1934-	6,30				9			
1937–1939	5,5				7,5			
1941	6,5				8,75			
1942	8		4		11		7	
1943	8		3,5	4	13,5		6,5	7
1943	10	4,5			15,5	7,5		
1945	8,75				12,5		6,25	
İkinci Mevki								
	Konak Karantina				Konak–Güzelyalı			
	Sivil	Subay	Öğr. Er	Zabıta	Sivil	Subay	Öğr. Er	Zabıta
1928–33	5				7,5			

⁴⁶ A.g.e. , s. 170.

⁴⁷ A.g.e. , s. 237.

1934-	4,50				6			
1937-39	3,75				5,5			
1941	4,5				6,5			
1942	5		2,5		7		3	
1943	6	3,5	2,5	3	9,5	5,5	4,5	5
1943	8				11,5			
1945	6,75				8,75		4,5	

İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketinin 1929-1934 yılı faaliyet çizelgesi de şu şekildedir⁴⁸:

MAMULAT	1929	1930	1931	1932	1933	1934
* Hattın Tülü - Kilometre	5.860	6.065	6.065	6.065	6055	6065
* Araba adedi - I. Mevkii	15	15	15	19	5	5
" " - II. "	13	13	15	9	23	23
* Yevmi kullanılan araba miktarı vasatı I. Mevki	972	1064,00	1019,00	1093,00	413	446
" " II. Mevki	9,64	10,40	9,96	9,62	19,02	20,53
* Yolcu Miktarı I. Mevkii	1.630.69 4	1.641.12 2	1.657.64 9	1.164.18 1	549043	348.876
* " " II. Mevki	3.094.29 5	3.052.64 3	3.016.00 0	2.544.37 4	2732,792	3.025.66 3
* Hattan çıkma	2	1	-	1	-	-
* Müsademe	12	3	5	7	21	40
* Devrilme	-	-	-	-	-	-
*Kazalardan mütevellit Mehuriyet	3	20	8	7	7	11
Kazalardan mütevellit – Vefiyat	1	3	-	-	2	2
Gayri Safi varidat Lira	295.004	295.890	295.038	226.525	183 913	179.976
Masarifat "	292.208	304 654	289.359	535 084	626.274	618.124
Safi varidat "	2796	-	-	-	-	-
Şirketin tesis tarihi	1883	1883	1883	1883	1883	1883
İmtiyaz müddeti (Sene)	1975	1975	1975	1975	1975	1975
Yeni hatlar masarifi	-	-	-	-	-	-
Sair tesis "	-	-	3.012.24 7	3 281.644	3.517.74 2	3 580.225
Şirketin Sermayesi	1.000.00 0	1.000.00 0	1.000.00 0	1.000.00 0	1.000.00 0	1.000.00 0

⁴⁸ İzmir Vilayeti 1932-1933 İstatistik Yıllığı, s. 82; İzmir Vilayeti 1933-1934 İstatistik Yıllığı, s. 101.

Atlı Tramvayların ücretleri ise 1900–1928 yılları arasında şöyle gerçekleşmiştir⁴⁹:
(kuruş)

DURAK	1900–1909	1920 (Ocak)	1920–1926	1928
Konak – Karataş	20 Para			
Konak – Karantina	30 Para	4 Kr.	5 Kr.	5,5 Kr.
Konak – Köprü	30 Para			
Konak – Göztepe	40 Para			
Konak – Kokaryalı	40 Para	5 Kr.	7,5 Kr.	7,5 Kr.

İzmir Rıhtım Şirketi Tramvaylarının 1929–1930 yılları arasındaki faaliyetleri de şu şekildedir⁵⁰:

X	1928–1929	1929–1930
Hatların Tulu (Kilometre)	5.595	5.595
Araba Adedi I. M.	33	33
" " " " " " II M.	-	-
Yevmiye kullanılan araba miktarı vasatısı I. M.	23	23
" " " " " " II. M.	-	-
Yolcu miktarı I. M.	3.515.663	3.495.321
" " " " " " II. M.	-	-
Hattan çıkan	8	6
Müsademe	7	5
Devrilme	-	-
Kazalardan mütevellit mecruiyet	-	-
" " " " vefiyat	-	1
Gayri safi varidat	16.870.489	16.770.628
" " " " mesarifat	18.380.678	17.490.615/30
Safi varidat Zarar	1.510.189	751.087.060
Şirketin tesis tarihi	1867	1867
İmtiyaz müddeti Sene	1999	1999

Yolların ve araçların zaman içindeki artışı sonucunda doğal olarak araç kazalarının da artışına neden olmaktadır⁵¹. Merkez mıntıkadaki olayların %30'unu araç kazaları teşkil etmektedir⁵².

⁴⁹ Kurt, a.g.e. , s. 236.

⁵⁰ İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı, s. 290.

⁵¹ “Bir şoförün dikkatsizliği yüzünden üç kişi sakatlanmıştır...”, Ahenk, 20 Teşrinievvel 1925, s. 2; “Dün saat on bir buçuk sıralarında yemiş çarşısından geçmekte olan Urla Belediyesine ait Kamil oğlu Kadri'nin idaresinde bulunan otomobil, arabacı Ahmet'e çarparak mecruhu hayatına sebebiyet vermiş ve derdest edilmiştir.”, “Her Gün Bir Kaza”, Ahenk, 1 Şubat 1925, s. 2; “Dün gece Salih oğlu Mustafa idaresindeki yük arabasını süratle sevk ederken Pakize Hanımın kolundan vahim surette mecruiyetine sebebiyet vermekten derdest edilmiştir.” “Bir

Araçların kontrolünü yapmaktan sorumlu bulunan zabıta güçlerinin bunu yapmadığını ve belediye için her zaman bir sorun teşkil ettiğini görmekteyiz⁵³.

Mehmet Şevki'nin makalesi İzmir'de karayolu ulaşımının 1925 yılındaki görünümünü ortaya koymaktadır⁵⁴:

“Şehrimizde (vesait-i nakliye inzibatı) diye ortaya bir mesele çıkabilir. Çünkü vesait-i nakliyenin seyri seferinde şayanı hayret bir intizamsızlık var. Bu intizamsızlıktan halk zarar görüyor. İntizamsızlığın bu zamana ait olmadığını evvel emirde söylemeyi mukteza-i nesfet (insaf) ad ederiz. İntizamsızlık bugünün değil on yıl evvel başlayan ve zaman geçirdikçe artık alışla alışla adet hükmüne giren amillerin mahsulüdür. Şehrimizde vesait-i nakliye yük ve binek arabalarıyla otomobillerden ve bir de tramvaylardan ibarettir. Bu vesait-i nakliyenin sınıf sınıf vaziyetlerinin tetkik etmek isteyelim. Filhakika muhtacı tetkik olacak kadar ortada mühim bir vaziyetleri yoktur. Fakat maksadı izaha medar olacaktır. Bu itibarla evvela tramvayları ele alalım. Bir kere tramvaylardan memnun olan bir fert yoktur. Vesait-i nakliyeden halkın umduğu şey istirahat, nezafet ve sürattir. İşte bizim İzmir tramvaylarında bunların hiç biri yoktur denilebilir. Forsa–Göztepe tramvaylarını gözden geçirelim. Bir iki araba müstesna olmak üzere diğerleri berbattır. Kimisinin kapısı bozuk, kimisinin camları kırık, kimisinin lambaları bozuk... Bununla beraber İzmir'den Göztepe'ye hareket eden bir tramvayın ne kadar müddet zarfında Kokaryalı'ya varacağı belli değildir. Şirketin kullandığı beygirler tahammüllerinden fazla meşakkatlere maruz bulunuyorlar. Ekseriya arabaları çekemeyecek bir hale geliyorlar. Sonra bu şirket istihdam ettiği memur ve sürücülerini yine tahammüllerinden fazla çalıştırıyor... az para veriyor ve yine bu şirket mukavelenamede münderiç (bir şeyin içinde bulunan) şeraite tevfikân İzmir–Göztepe caddesini tamiratı mütemediye tabi tutmuyor. Hülasa bir şirket ki her işinde intizam fezleke icap ettiren illetler var. Kendi kendine başını almış gidiyor. Kordon tramvayının da buna şüphe olduğunu söylemek zaidir. Otomobillere gelince bunlar adeta hiçbir kayda tabi değilermiş gibi harekette müessirdirler(hükmünü sürdüren). Vaktiyle zuhur eden bir takım feci hadiseler bunların şehir dahilinde intizam edecekleri sürat tayin olunmuş ve bu süratle hadiselerin önüne geçilmek istenmişti. Halbuki bundan beri otomobil sahip ve şoförlerinin ekserisi tarafından istihza(alay etmek) ile karşılanmaktadır. Elyevm şehrin sokaklarında ve hatta en kalabalık yerlerinde bile otomobillerin son süratle gelip geçtikleri görülüyor ki bu istihzanın

Yük Arabası Pakize Hanıma Çarptı.”, *Ahenk*, 16 Şubat 1925, s. 2, “...Dün gece Konyalı... , Roza'ya çarparak mecruhu hayatına sebebiyet verdiğiinden derdest edilmiştir.”, “Yük Araba Kazası”, aynı gazete, aynı tarih.

⁵² Göksu, *a.g.e.* , s. 60; Kurt, *a.g.e.* , s. 96–97.

⁵³ Serçe, *a.g.e.* , s. 218.

⁵⁴ Mehmet Şevki, “Vesait-i Nakliye”, *Ahenk*, 1 Şubat 1925, s. 1; Mehmet Şevki, “Vesait-i Nakliye ve Şehrimiz”, *Ahenk*, 8 Mart 1925, s. 1.

acı bir tezahürüdür. İzmir–Göztepe caddesinde kordon üzerinde atmış, yetmiş km. sürat intizam olunuyor.

Bu otomobillerin tarifeleri de yoktur. Hele büyük kamyonlar caddelerin kaldırımlarını ezmekten ve bu neticeyi verecek kadar azami hamule almaktan çekinmiyorlar...”

İzmir mezbahası etlerin şehir içinde kamyonlarla dağıtımını yapmaktadır. 1937 yılında uyguladığı fiyatlar şu şekildedir:

	Ücret (kr)	Uzak yerler için fark (kr)
Sığır ve malak	40	12
Manda	60	12
Deve	80	15
Dana (45 kg.'a kadar)	25	10
Koyun	8	2
Kuzu ve oğlak	5	1

B- DEMİRYOLU

Emperyalist sömürünün hammadde kaynaklarına ulaşmak ve yeni pazarlar yaratmak maksatlarını gerçekleştirmedeki en önemli vasıtası olan demiryolları bu nedenle Batı Anadolu’da diğer bölgelere oranla erken denilebilecek bir zamanda inşa edilmiştir⁵⁵. Bu dönemdeki toplam 1314 km.lik demiryolu miktarı Türkiye genelinin %40’ını teşkil etmektedir⁵⁶.

“İngiltere 1856’da yapımına başladığı 120 km.lik İzmir-Aydın Demiryolu’nun (Anadolu’da yapılan ilk demiryoludur.) tamamını 1866’da işletmeye açtı. Bunu diğer demiryolu imtiyazları izledi. Sonuçta İngiltere’nin bölgede 610 km.lik bir demiryolu ağı ve bu hat boyunun çevresindeki yeraltı, yer üstü zenginliklerinin işletim hakkı İngiltere’ye ait idi. Fransızlar da İngiltere’den hemen sonra demiryolu imtiyazı alarak, İzmir-Kasaba (Turgutlu) Demiryolunu 1866’da işletmeye açtılar”⁵⁷.

⁵⁵ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*; ayrıca bk. Raif Nezihî, *a.g.e.* , 17. fasikül, s. 6; Keyder, *a.g.e.* , s. 36–37; Tezel, *a.g.e.* , s. 106; Kepenek, *a.g.e.* , s. 40; Ülker Zengin Sönmez, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri*, s. 25.

⁵⁶ Keyder, *a.g.e.* , s. 37–39.

⁵⁷ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 228–229.

İzmir-Kasaba demiryolu hattının imtiyazı 1894'te Paris'te kurulan *İzmir-Kasaba ve Temdidi Demiryolu Kumpanyası*'na satılmıştır⁵⁸. Bu hat 31 Mayıs 1934'te millileştirilerek devlet tarafından satın alınmıştır.

Aydın demiryolu hattı ise bir sene sonra 30 Mayıs 1935 satın alınarak devletleştirilmiştir. Bu alımlarda tüm taşınır ve taşınmaz mallar devir edilerek el değiştireyordu⁵⁹.

Yunanlılar kaçarken pek çok şeye olduğu gibi zaten yetersiz olan demir yollarına⁶⁰ ve köprülere de zarar vermişlerdi. Rayları sökmüş, köprüleri yıkmışlardı. Yunanlı esirler demiryollarının onarımında kullanıldılar⁶¹. İzmir ve Karşıyaka arasındaki yolcu taşıma hacmi 1919–1921 yılları arasında 5 milyon seviyesinde iken bu rakam azınlıkların şehri ve ülkeyi terk etmesi ve nüfus mübadelesi ile 2 milyona kadar düşmüştür⁶².

1 Ekim 1923 tarihinden itibaren Aydın Demiryollarının uyguladığı genel hükümler şu şekildedir⁶³:

“1. Asgari olarak alınacak ücret en az sekiz kilometre üzerinden hesap edilir. Başlayan her kilometre tam kilometre hesap edilir.

2. Ağırlığı elli kilogramdan noksan olan eşya tam elli kilogram hesap ve itibar olunur ve ondan ziyade küsurat daima elli kilograma çıkarılır.

3. Bu tarifeler ile bundan böyle uygulamaya konulacak tarife ücretlerinde para, kuruşun kırkta bir cüzü ve kuruş dahi Osmanlı lirasının yüzde bir cüzü itibar olunacaktır.

4. Ahali altın akçe ile ödemedede bulunmadığı zaman vereceği akçe için mevkilerde ilan edilen tebdili akçe cetveline tabi tutulacaktır.

5. İş bu cetvellerde sözü edilen emtia en ziyade ilişkili olduğu maddeye göre ücrete tabi tutulacaktır.

6. Demiryolu idaresi beş bin kilogramı geçen tek parçalı eşyayı kabule mecbur olmayıp üç binden beş bin kilograma kadar ağırlığı olan ve taksimi mümkün olmayan parçalar için de tarifenin yarısı ilavesiyle ücret alır.

7. Bandırma ve Soma hattına ait buğday, arpa, yulaf, sarı darı, pirinç gibi hububat için beş bin kilogram ağırlıktan az olmayarak nakil edildikte bu tarife ücreti yüzde elli tenzil olunur.

8. Demiryolu vahşi, yırtıcı veya zehirli hayvanları nakil etmeye mecbur değildir.

Mevkiler:	Kilometre:
İzmir	-
Bornova	8
Karşıyaka	12
Çiğli	18
Ulucak	25
Menemen	32
Emir Alem	39”

⁵⁸ Kurt, a.g.e. , s. 452.

⁵⁹ Atilla, *İzmir Demiryolları*, s. 180–181; Dursun, a.g.e. , s. 141.

⁶⁰ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 94.

⁶¹ A.g.e. , s. 72.

⁶² Eldem, *Harp ve...* , s. 187.

⁶³ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, II, s. 242.

Bu genel hükümler doğrultusunda 1923 yılında bir kısım ticari malzemenin taşıma bedelleri şu şekildedir⁶⁴:

Eşya Çeşidi	Normal Seyir				Hızlı Seyir	
	Ana hattı		Şube hattı		Ana hattı	
	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para
Kuru meyve-üzüm hariç	1	15				
Balık ve havyar	1	15				
Palamut	1	15				
Zeytin	1	15				
Zeytinyağı	1	15				
Meyan kökü	1	15				
Öküz, inek, manda, deve		27			1	14
Çuvallar		37				
Pamuk		35				
Koyun, kuzu, keçi	1	4				8
Dana, merkep, domuz		9				18
Sabun	1	15				
Yakacak odun				22		
Maden kömürü				22		
İşlenmiş demir, demir demeti, dökme demir	1	34				
Halı	1	34				
Mefruşat	1	34				
Araba edevatı	1	34				
Ağaç ve nebatat	2	4				
Anason	2	4				
Tütün	2	4				

Aynı yıl (1923) İzmir-Bornova ve İzmir-Karşıyaka hatlarında yolcu taşıma ücretleri de şöyledir⁶⁵:

	Birinci Mevki (kuruş)	İkinci Mevki (kuruş)	Üçüncü Mevki (kuruş)
İzmir – Karşıyaka	15	12,5	7,5
İzmir – Bornova			
İzmir – Çiğli	72	54	36

1926 yılında Aydın Demiryolunun uyguladığı tren seferleri de şöyleydi⁶⁶:

⁶⁴ A.g.e. , s. 243–246.

⁶⁵ “...Şirket “havalı katarları”nda yolculara (sivil, öğrenci ve amelelere) aylık abone kartları sayesinde daha ucuza gidip gelme olanağı sağlıyordu.”, Kurt, a.g.e. , s. 67.

⁶⁶ Cemal Nadir, *Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi 1926*, s. 11–12; Kurt, a.g.e. , s. 62, 1301 tarihinde Aydın Demiryolu’nun trenleri saatte 25 mil \approx 40km. hız yapmaktadır.

“Sür’at Katarı, Posta, Yolcu

İzmir’den: Sür’at Katarı: Yalnız Pazartesi günleri saat (6)da Punta’dan hareketle Kızılcıllu, Gaziemir, Selçuk, Aziziye, Reşadiye, Germencik, Aydın, Umurlu, Nazilli, Kuyucak, Horsunlu, Burhaniye, Sarayköy, Gancalı İstasyonundan sonra yalnız Karakuyu’ya uğramaksızın diğer istasyonlarda tevakkufla (19.55)de Eğridir’e muvasalat eder. Bu katar da Denizli şubesi (13.57)de, Gancalı’dan Çivril şubesi de Pazarci’den (15.45)de ayrılır.

Posta: Pazartesiden ma-da her gün saat (6.45)de Punta’dan hareketle bütün istasyonlara uğrayarak 18.53’de Denizli’ye muvasalat eder. Südlaç, Çivril hattı, yalnız Pazar ve Perşembe günleri Südlaç’dan (12)de hareketle (13.19)da Çivril’e vasil olur.

Muhtelit Katar: Pazartesi, Çarşamba, Cuma, Cumartesi günleri (7.30)da Çatal’dan Tire’ye gider. Reşadiye’den Söke’ye her gün (13.20)de tren vardır. Nazilli’den Çarşamba ve Cumartesi günleri saat 6.05’de hareket eden muhtelit katar 1.27’de Eğridir’e vasil olur. Yalnız Salı günleri Gancalı’dan Denizli’ye (11.27)de tren vardır. Çarşamba, Cumartesi günleri muhtelit sür’at katari Südlaç’dan Çivril’e (15.55)de hareket eder. Salı günleri kezalik Südlaç’dan Çivril’e (8.25)de muhtelit katar vardır. Reşadiye’den Nazilli’ye Pazar, Pazartesi, Cuma ve Salı günleri (14.10)da muhtelit tren vardır. Pazartesi, Çarşamba, Cuma, Cumartesi günleri (12.50)de Punta’dan hareket eden muhtelit katar (12.32)de Ödemiş’e muvasalat eder. Pazarci treni (12.30)da Tepeköy’den hareketle (2.58)de Ödemiş’e muvasalat eder. Pazarci treni (12.30)da Tepeköy’den hareketle (2.58)de Ödemiş’e vasil olur.

Sür’at Katari: Pazar ve Perşembe günleri (7.45)de hareket eden sür’at katari (11.22)de Ödemiş’e muvasalat eder, ileri geçmez.

Hülasa: İzmir’den Ödemiş, Reşadiye, Söke, Aydın, Nazilli, Denizli’ye Pazartesi günleri saat (6)da sür’at katari, hergün (6.54)de posta vardır. Denizli’ye gidecekler Gancalı İstasyonunda Denizli trenine aktarma olur. Sür’at katari Eğridir’e ve posta Denizli’ye kadar gider. Eğridir’e Çarşamba ve Cumartesi günleri tren vardır.

Eğridir’den: Eğridir’den Salı günleri (5.15)de hareket eden sür’at katari Dinar’a ve Gancalı’da Denizli yolcularını alıp Nazilli, Aydın, Reşadiye ve aradaki istasyonlara uğrayarak (18.57)de Punta’ya gelir. Kezalik Pazar, Çarşamba günleri Eğridir’den hareket eden muhtelit posta (20.13)da Nazilli’ye gelir. Salıdan ma-ada her gün (5.45)de Denizli’den hareket eden posta, hat boyundaki istasyonlara uğrayarak (18.05)de Punta’ya vasil olur. Ödemiş’ten Pazartesi, Çarşamba, Cuma, Cumartesi (6.20)de hareket eden tren (11.47)de Punta’ya gelir. Kezalik Pazar ve Perşembe günleri (13.10) da Ödemiş’ten hareket eden sür’at katari (16.54)de Punta’ya muvasalat eder.”

Aynı tarihte Aydın Demiryolunun bilet fiyatları da aşağıdaki tabloda verilmiştir⁶⁷.

		Kilometre	Birinci Mevkii	İkinci Mevkii	Üçüncü Mevkii
İzmir	Cumaovası	21	76.10	60.30	44.30
"	Develiköy	28	101.20	80.20	59.20
"	Kabas	37	134.10	106.20	78.30
"	Kuşçu Burnu	43	156	123.20	91.20
"	Torbalı	48	174	138	102.30
(Tire ve Ödemiş Şubeleri)	Arıkbaşı	14	224.30	178.10	131
"	Cıblak	20	246.20	195.20	144.20

⁶⁷ C. Nadir, a.g.e. , s. 12.

"	Bayındır	29	279.10	221.20	162.30
"	Çatal	37	308.10	244.20	180.30
"	Tire	48	348	276	204
"	Derebaşı	54	307.10	267.20	197.30
"	Hacı İlyas	56	362.20	287.20	212.20
"	Ödemiş	62	398.30	316.10	233.30
İzmir	Cellad	60	217.20	172.20	127.20
"	Kazpınar	67	243	192.30	142.20
"	Selçuk	77	279.10	221.20	163.30
"	Aziziye	87	315.20	250.10	185
"	Reşadiye	99	359	284.30	210.20
(Söke Şubesi)					
"	Kemer	16	417	330.30	244.20
"	Söke	22	438.30	348	257.10
İzmir	Değimencik	108	391.30	310.23	229.20
"	Erbeyli	114	413.20	327.30	242.10
"	Karapınar	120	430	345	255
"	Aydın	130	471.10	373.30	276.10
"	Umurlu	141	511.10	405.20	299.30
"	Köşk	149	450.10	428.20	316.30
"	Çifte kahve	155	592	445.30	329.20
"	Sultanhisar	160	580	460	340
"	Atça	165	598.10	474.20	350.30
"	Nazilli	176	638	506	374
"	Kuyucak	187	678	537.30	397.20
"	Horsunlar	199	721.20	572.10	423
"	Burhaniye	213	772.10	612.20	453.30
"	Sarayköy	231	837.10	664.10	491
"	Şamlı	241	873.30	693	12,1
"	Gancalı	251	910	721.30	533.20
(Denizli Şubesi)		10	946.10	750.20	554.30
İzmir	Bucalı	261	946.10	750.20	554.30
"	Kocabaş	275	997	790.30	584.20
"	Kızılkaplık	284	1029.20	816.20	603.20
"	Hamidiye	303	1098.20	871.10	644
"	Çardak	309	1120.10	888.20	656.30
"	Apsa	329	1192.30	946	699.10
"	Avcılar	344	1247	989	731
"	Südlac	356	1290.20	1023.20	756.20
(Çivril Şubesi)					
"	Sundurgu	15	1345	1066.30	788.20
"	İnceköy	24	1377.20	1092.20	807.20
"	Çivril	31	1403	1112.30	822.20
İzmir	Dinar	377	1366.30	1084	801.10
"	Karakuyu	391	1417.20	1124.20	831
"	Çapalı	399	1446.20	1147.10	848
"	Keçiborlu	416	1493	1184.20	875.20
"	Baladız	424	1537	1219	901

"	Kula Önü	448	1624	1288	952
"	Eğridir	471	1707.20	1354.10	1001

İzmir-Koşu alanı tren bileti gidiş-dönüş ücretleri şöyledir⁶⁸:

Yıllar	Birinci Mevki (kuruş)	Üçüncü Mevki (kuruş)
20. yy. başları	5	3
1923	20	15
1925	17,5	12,5
1931	30	20

1930 yılında İzmir ve çevresinin tren yolu güzergahları, mesafeleri ve işleten şirketler şu şekildedir⁶⁹:

“İzmir-Aydın Osmanlı Tren yolu–Bu şirket aşağıdaki hatları işletmektedir:

İzmir (Smyrna)-Eğridir:

Kilometre:
471

Tali Hatlar

(I) Kızılçullu–Buca*

2.300

(II) Gaziemir–Seydiköy

2.400

(III) Torbalı–Ödemiş–Tire

72.900

(IV) Reşadiye–Söke

22.100

(V) Gancalı–Denizli

9.400

(VI) Sütlaç–Çivril

30.500

Toplam

610.000”

“İzmir (Smyrna)–Kasaba ve Temdidi Demiryolu

Kilometre:

(I) İzmir (Smyrna)–Afyonkarahisar

49.900

(II) İzmir (Smyrna)–Bornova

5.000

(III) Manisa–Bandırma

27.850

Toplam

703.400”⁷⁰.

Cumhuriyet hükümetleri için öncelikli bir yere sahip olan demiryolu inşasında Ege ve İzmir için en önemli yol yapımı Kütahya–Balıkesir yolunun inşasıdır. 23 Nisan 1932’de açılan bu hat İzmir’in, Kasaba hattı vasıtası ile Ankara’ya bağlanmasını sağlamıştır⁷¹.

İncelediğimiz dönemin başından itibaren demiryollarının devlete geçişi de dahil olmak üzere, taşımacılık ücretleri her safhada itiraz ve şikayet konusu olmuştur. Taşıma ücretlerinin

⁶⁸ A.g.e. , s. 63–64.

⁶⁹ Woods, 1930, s. 19; * bu dönemde İzmir–Punta arasında günde ortalama olarak 6–11 sefer yapılırken bu sayı kış aylarında 6–7 sefere düşmektedir, Kurt, a.g.e. , s. 62–63.

⁷⁰ Woods, 1930, s. 19; Bornova ve Karşıyaka’ya düzenlenen banliyö seferleri için bk. Kurt, a.g.e. , s. 65–66, ayrıca Karşıyaka’ya düzenlenen banliyö seferleri Cumhuriyet döneminde Çiğli ve Menemen’e kadar uzatılmıştır. Karşıyaka’ya “...Cumhuriyet’in ilk yıllarında ise 7–8 sefer yapılırdı. 1930’lu yıllarda, işletme satın alındıktan sonra sefer sayısı 10–11’e çıkarılmıştır. Yaz aylarında kış aylarına oranla daha fazla sefer düzenlenirdi...”; Milli Mücadele’nin başında Anadolu’daki demiryolu hatları için bk. T. Çavdar, Milli Mücadele... , s. 80–81; 1929 yılında mevcut hatlar ve durakları için bk. Lütfi, a.g.e. , s. 135–137.

⁷¹ Atilla, İzmir Demiryolları, s. 173.

düşürülmesi ile ilgili talep ilk olarak İzmir İktisat Kongresi'nde gerçekleşmiş iken aynı taleple sürekli karşılaşılmış ve 1935 yılında ücretlerin yüksekliği hala tartışılır olmuştur. Anadolu gazetesinin 1935 yılında yayınladığı bir haberde hala konu gündemdedir⁷²:

“Durakta genel direktör İbrahim Bora ile konuştum. Gazetemiz adına şu digevi verdiler:

- Bu gezintiden maksadımız, halkla temas ederek ekonomsal durumu incelemek, eski kumpanyanın tatbik ettiği şikayetleri dinlemek ve ona göre tedbir almak, yeni tarifeler tespit etmektir.

Ürün elde edilince tatbik etmek üzere bugünkü incir tarifesinden yüzde 40–50, yolcu tarifesinden de normal bir had olarak yüzde 40 indirilecektir.

Yolcu vagonlarını ıslah edeceğiz. Aziziye tüneline bırakarak demir yolunu tüneline arkasından geçirmek ve yol üzerinde lazım gelen ıslahatı yaparak trenlerin süratini arttırmak istiyoruz.

Yük taşımada iki tarife tatbik edeceğiz. Biri dökme taşıma, biri de kap içinde taşıma olacaktır...”

1929 yılında Demiryolları ile ilgili olarak genel şikayetlerden de, M. Ziya Lütfi'nin, *İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı* adlı kitabında şu şekilde bahis edilmektedir⁷³:
“Demiryollarının ziyana uğrayan mallara mukabil verdiği tazminat harbi umumiden evvelki piyasaya göre olup, hali hazır piyasa ile kat'iyen tevakuf etmemekte olduğundan tüccar pek ziyade mütezzarrır olmakla işletme nizamnamesinin 62'nci maddesinin tadili.

İstasyon ambarlarının beton olarak inşası.

Kasaba demiryolu kumpanyasının eskisi gibi kira ile tüccara çuval temini

Palamut tarifesinin (piyasaya göre) tadili.

Evvelce kuzu ve danadan nisif olarak alınan nakliyenin bu defa tam olarak alınmasından vaki olan zararın ref'i.

...

Alaşehir'den işleyen yevmi iki tireninin bu defa yalnız Kasaba'ya kadar işletileceği haber verildiğinden sabıki misilli devamının temini.

...

Hamalların çengellerinin kaldırılması.”

“İstasyona gelen malların sahiplerine ihbar edilerek fazla arzıyeden kurtarılması

⁷² “İncir ve Yolcu Taşıma Tarifeleri Yakında İndirilecektir.”, *Anadolu*, 9 Temmuz 1935, s. 1–6; Woods, 1924, s. 10; Keyder, a.g.e. , s. 36, 40; “Aydın Demiryollarının vagonları, Kasaba Demiryolununkilerden üstündü. Hele birinci mevki vagonları şahane idi...”, Nail Moralı'dan alıntıyla Kurt, a.g.e. , s. 63'de; Sönmez, a.g.e. , s. 25–26, 37; Lütfi, a.g.e. , s. 57.

⁷³ A.g.e. , s. 6.

Temmuzdan kanunlara kadar otuz vagon ve daha fazla ihracatta bulunan tüccarlara kumpanyanın paso itasının temini.

...

Evvence bir küsurata dokuz ilave olunurken kumpanyaca bu defa kırk dokuz ilavesile ücreti nakliye almakta olduğundan men'i esbabının istikmalı”⁷⁴.

Aydın demiryolunun 1923–1932 yılları arasında taşıdığı emtianın cins ve miktarları şu şekildedir⁷⁵:

Emtianın Cinsi	İzmir'den Dahile								
	1923		1927	1928	1929		1930	1931	1932
	Kantar	Okka	Ton		Ton	Kilo	Kilo		
Arpa	15.644		110	282	57	271	3.515.384	7.764.802	3.942.187
Bakla ve fasulye	3.677	28	185	93	77	545	3.871.680	1.461.412	2.164.518
Bira, şarap, ispiroto, sirke	206	24	677	841	862	375	14.958	506	3.784
Buğday	2.825	22	24	30	753	213	22.440.464	19.885.764	13.676.702
Haşhaş, Susam ve Muhtelif	445	19	7	6	27	258	1.290.675	1.302.091	609.336
İncir	1.051		-	1	0	0	16.855.927	16.713.744	17.445.932
İncir Hurda	286	35	0	-	1	594	7.163.047	4.181.243	6.890.494
İnhisar tuzu							-	-	-
Kahve, pirinç, şeker	64.636	37	6.007	5.769	6.036	378	-	-	68.273
Kereste ve tahta	41.307	4	2.758	3.317	3.456	699	688.485	90.375	2.774
Kösele, deri	6.075	24	275	362	105	791	282.679	168.065	145.287
Kuru üzüm	827	7	13	22	37	509	46.884	59.184	175.795
Kükürt ve Antimuan			138	107	0	0	168.832	46.469	116.180
Maden Kömürü					1.092	861	7.996	81.476	-
Makine alat ve edevatı	5.588	40	450	480	506	744	96.867	90.238	112.181
Manifatura ve iplik	33.301	41	2.208	2.022	2.140	988	287.772	424.720	535.842
Meyan Kökü			-	-	0	0	3.357.789	11.365.863	4.706.580
Meyan Balı			-	-	0	592	66.933	71.408	90.513
Mısır ve Akdarı	35.941	5	4	27	66	35	3.295.834	1.511.743	390.992
Muhtelif maden	1.363	2							
Muhtelif nakliyat	204.156	21	14.704	14.074	1.092	547	2.617.132	2.965.467	4.724.481
Muhtelif Zahire	3.560	35	39	51	21	739	400.514	263.093	381.742
Odun, odun kömürü ve kabuğu	9.360	30	208	158	219	470	467.820	368.142	330.321
Palamut	652	22	5	-	0	0	5.874.100	7.958.276	16.653.573
Pamuk	382	10	15	44	16	87	5.126.361	3.057.495	3.561.407
Pamuk tohumu	4	33	9	8	12	195	8.223.239	5.629.368	6.505.677
Pirina	72		-	-	8	547	5.623.455	7.102.529	2.375.417
Sadeyağ, peynir, Bakkaliye	14.245	28	771	544	500	649	1.634.373	1.668.291	1.609.904
Taşyağı (gazyağı)	43.385	32	4.069	4.970	5.586	729	28.888	18.914	-
Taze Meyve fındık ve sebze	15.428	40	391	368	136	284	4.083.549	5.995.697	4.925.119

⁷⁴ A.g.e. , s. 9.

⁷⁵ 1923 yılı sayıları 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, II, s. 186 alınmıştır. Kantar=56,5 kg., Okka=1282 gr. ; 1927–1928 yılı rakamları, Lütfi, a.g.e. , s. 246–247'dan alınmıştır; 1929 yılı sayıları İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı, s. 242–243 alınmıştır; 1930–1932 yılı rakamları İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 121 alınmıştır.

Tuz	17.762	9	4.899	5.010	5.579	331	-	-	-
Tütün ve tömbeki	2.644	37	1.081	1.135	713	627	6.403.430	5.437.078	5.557.211
Un, bulgur ve kepek	47.269	23	4.843	4.175	3.582	624	968.393	1.206.925	1.593.545
Yumurta ve Tavuk			-	-	0	0	892.985	1.713.456	1.903.329
Zeytinyağı	83	24	48	98	134	548	4.854.849	5.816.399	2.020.440
Zımpara Madeni			-	-	0	0	2.469.098	818.736	827.283
YEKÜN	572.215	16	44.899	44.694	16.451	301	113.123.422	115.239.669	104.046.819

Emtianın Cinsi	Dahil'den İzmir'e								
	1923		1927	1928	1929		1930	1931	1932
	Kantar	Okka	Ton		Ton	Kilo	Kilo		
Arpa	26.016	10	4.679	4.982	4.750	500	5.697	7.053	17.053
Bakla ve fasulye	39.696	10	3.567	4.175	3.621	348	24.812	44.570	35.600
Bira, şarap, ispiroto, sirke	32		-	53	2	1	639.600	568.294	451.978
Buğday	156.626	15	27.192	18.875	27.591	264	26.275	20.380	-
Haşhaş, Susam ve Muhtelif	7.042	2	1.406	833	1.422	867	2.781	74	-
İncir	47.034	42	22.611	27.532	22.954	772	-	-	-
İncir Hurda	42.805	13	6.362	3.163	6.460	638	1.764	-	-
İnhisar tuzu							4.718.832	4.380.368	-
Kahve, pirinç, şeker	4	37	-	36	0	127	4.630.229	5.677.216	1.710.679
Kereste ve tahta	9.195	36	9.087	9.482	254	313	2.386.383	1.936.112	1.404.647
Kösele, deri	3.045	26	2	38	303	668	277.879	367.836	119.462
Kuru üzüm	6.745	9	270	240	6.273	702	62.395	10.522	17.344
Kükürt ve Antimuan			2.019	3.331	0	0	52.076	94.451	100.320
Maden Kömürü					64	305	875.536	557.057	-
Makine alat ve edevatı	1.087	20	299	317	36	773	316.730	78.622	106.201
Manifatura ve iplik	825	41	272	195	276	145	1.842.949	1.729.951	1.851.166
Meyan Kökü	227.179	18	8.074	7.302	7.367	182	-	-	-
Meyan Balı	853	11	12.042	6.933	46	748	-	-	-
Mısır ve Akdarı	8.559	26	3.343	873	3.393	967	6.694	2.172	4.816
Muhtelif maden	169								
Muhtelif nakliyat	66.932	43	3.366	3.020	3.345	143	14.816.838	13.736.967	9.798.449
Muhtelif Zahire	19.184	28	918	1.012	931	858	9.732	47.312	8.406
Odun, odun kömürü ve kabuğu	47.113	11	252	132	6	36	102.673	69.932	114.394
Palamut	176.381	41	49	93	9.226	858	-	-	-
Pamuk	20.152	38	34	22	4.425	853	8.472	39.400	16.109
Pamuk tohumu	5.378	7	4.303	3.945	4.510	510	-	-	-
Pirina	5.109	22	11.842	6.121	1.322	442	-	-	-
Sadeyağ, peynir, Bakkaliye	5.515	33	971	1.278	984	543	213.695	222.536	185.395
Taşağı (gazyağı)	260	25	4.596	2.627	34	280	5.194.233	4.642.421	3.838.327
Taze Meyve fındık ve sebze	107.718	16	5.535	3.613	5.618	996	114.867	176.577	128.820
Tuz	130	22	-	-	0	0		147.230	2.566.554
Tütün ve tömbeki	94.391	26	4.449	4.366	8.198	140	1.165.556	996.536	1.202.005
Un, bulgur ve kepek	4.596	36	469	389	575	939	2.007.079	3.449.164	3.850.039
Yumurta ve Tavuk	2.023	34	394	217	400	293	-	-	-
Zeytinyağı	58.917	9	4.596	2.627	4.666	521	1.454	-	2.000
Zımpara Madeni	40.367	11	1.011	1.041	2.050	258	-	-	-
YEKÜN	1.591.055	20	139.450	116.410	5.992	705	39.505.231	39.002.753	27.529.764

Kasaba demiryolu hattı için aynı zaman aralığındaki iş hacmi şu şekildedir⁷⁶:

Emtia'nın Cinsi	İzmir'den dahile								
	1923		1927	1928	1929		1930	1931	1932
	Kantar	Okka	Ton		Ton	Kilo	Kilo		
Bakkaliye	61.929	6	1.408	2.344	5.126	450	3.194.932	2.501.856	1.610.261
Mekülât					2.667	600	897.146	267.760	-
Un	22.615	18	4.146	2.489	2.443	900	449.341	912.652	24.921
Sebze, Meyve, taze balık	4.275	25	328	384	918	0	130.475	479.880	306.129
Maden kömürü	5.304	22	4.619	4.754	440	200	4.083.138	1.260.585	7.573.824
Gazyağı	40.815	38	6.600	6.742	7.705	0	5.990.650	4.371.602	4.643.743
Tuz	60.034	27	3.328	3.120	1.751	900	1.902.565	1.95.008	201.045
Tütün, Tömbeki	2.007	12	1.230	1.132	787	900	717.234	473.874	719.952
İspirto, bira, yağ	65	30	45	84	250	100	166.368	204.202	138.572
Potas, kükürt v.s.	16.099	42	1.890	1.071	2.128	700	961.247	1.317.639	1.057.936
Yün	8.423	13	494	271	64	0	143.977	22.401	40.191
Manifatura, deri	7.429	38	1.084	973	1.605	200	1.176.208	946.268	1.046.681
Madeniyat			2.968	2.435	28	900	21.609	12.558	89.824
Cam ve Toprak mamul			1.468	928			198.907	125.481	214.798
Eşyayı beytiye (ev eşyası)	1.090	8	148	119			117.023	70.240	100.282
Kereste	62.366	36	4.336	4.174	2.313	900	1.207.060	1.407.116	1.276.958
Ham demir	5.760	36	843	718	1.199	600	780.912	846.641	661.270
İnşaat malzemesi			3.268	4			3.262.525	2.627.534	3.094.276
Boş denkler			1.538	1	1.570	700	1.112.092	895.106	1.372.524
Gayri muayyen					3.033	700	6.903.100	3.374.618	8.021.493
Müstemele erzakı			4.768	5.753			-	-	262.668
Odun kömürü, odun ve kabuk	2.007	12							
Yiyecek	33.424	8							
Makine alet ve edevatı	124	12							
Zımpara madeni	5.304	22							
Muhtelif maden	209	22							
Süt care					160	800			
Bagaj			Ev eşyası ile birlikte hesaplanmıştır.		140	600			
Askeri	220.929	22	1.421	322					
Muhtelif	110.955	9	14	13	4.774	700			
Yekun	663.861	28	60	56	39.117	850	33.416.509	23.213.021	32.457.348

⁷⁶ 1923 yılı sayıları 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, II, s. 186 alınmıştır. , 1927–1928 yılı rakamları, Lütfi, a.g.e. , s. 244–245'dan alınmıştır; 1929 yılı sayıları İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı, s. 246 alınmıştır; 1930–1932 yılı rakamları İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 119–120 alınmıştır.

Emtia'nın Cinsi	Dahilden İzmir'e								
	1923		1927	1928	1929		1930	1931	1932
	Kantar	Okka	TON		Ton	Kilo	Kilo		
Üzüm	401.238	20	23.174	25.440	27.183	671	16.380.194	24.504.834	21.784.612
Palamut	217.048	5	21.002	19.650	4.540	616	15.648.767	17.888.046	12.779.619
Meyan kökü	67.767	9	2.274	5.444	3.432	221	7.200.293	2.959.502	7.340.160
Tütün			11.622	8.683	7.278	135	4.702.504	5.140.179	5 927.151
Halı					892	721	630.471	697	206.047
Arpa	39.873	41	13.232	5.513	4.982	771	5.337.102	7.581.150	1 1804855
Buğday	211.122	7	16.316	8.082	5.660	122	19.204.819	18.422.590	32.603.678
Bakla	16.226	40	1.727	2.024	1.150	242	1.587.250	1.209.764	2.973.986
Burçak					427	385	116 089	514.016	285.913
Pamuk	44.660	38	2.284	2.351	3.700	669	2.021.923	2.796.534	1.076.759
Pamuk çekirdeği					1.496	755	1.522.550	1.678.773	1.652.167
Badem					55	310	52.586	57.689	-
Fasulye	Baklaya dahildir.				238	755	61.173	146.811	73.845
Sısam					186	39	203.474	274.232	57.004
Nohut					365	712	239.556	383.716	121.885
Kömür					1.599	775	1.062.348	1.937.747	-
Mısır							15.270	55.701	1.138.110
Haşhaş							604.610	17.804	16.118
Şeker							555.000	1.170.000	5.659.450
Börülce					159	97	6.994	157.650	-
Yağ istihsal olunan	2.792	42	1.010	1.835					
Soğan					390	247	29.158	147	-
Muhtelif hububat	30.260	19	1.816	1.745					
Muhtelif	405.217	22	20.011	24.203	25.607	16	12.824.119	22.164.117	15.134.433
Yekun			114.468	104.970	89.349	259	90.006.250	108.904.984	120.635.729

Aydın Demiryolu hattının 1929–1936 yılları arasındaki faaliyet tablosu aşağıda verilmiştir⁷⁷:

Mamulatin Mahiyeti	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935/1936	
= KATARLAR =								
Yolcu katarı	9606	9463	9612	7838	4592	5140	Banliyö	8864
							Anahat (Otoray)	5872
Muhtelif katarlar	3711	4025	3893	3058		4388	6418	
Yük "	640	434	294	307	1097	1733	2580	
Yolcu tren kilometresi *	125	153	149	67	164	70	Banliyö	101
							Anahat (Otoray)	479
Muhtelif " " *	456	462	453	402	396	384	496	
Yük " " *	105	74	65	51	30	69	168	
= NAKLİYAT =								

⁷⁷ A.g.e. , s. 120; İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı, s. 142; İstatistik Yıllığı 1935–1936, s. 165.

Yolcu adedi *	1825	1617	1531	1183	1110	1087	Banliyö	675
							Anahat (Otoray)	1.087
Yolcu kilometreleri *	49.863	43396	41776	34034	34450	35.235	Banliyö	6075
							Anahat (Otoray)	52634
Seyri adi eşya tonu *	324	249	265	252	239	310		1
İdari Nakliyat tonu *	15	10	10	6	6	2		297
Seyriseri ton km si. *		-	-	-	-	43397		69
Seyriadi eşya ton km. *	38821	32316	35074	30174	23.756	40584		36038
İdari Nakliyat " " *		88	117	101	100	96		8929
Hayvan adedi " " *	109						Sığır	3533
							Davar	43325
= VARİDAT(Lira)								
Yolcu *	1.034	879	762	534	445	390	Banliyö	35
							Anahat (Otoray)	482
Yolcu ağırlığı *	205	146	95	42	29	19		8
Seyriseri eşya *	-	-	1	1	-	1		29
Seyriadi eşya *	3.099	2529	2481	2021	1617	1964		1394
Muhtelif *	14	35	24	20	2	-		87
YEKÜN	4352	3589	3363	2618	2093	2373		2035
= İŞLETME MASARİFİ (lira)=								
Maaş ve ücretler *	1196	1157	1052	983	1157	1104		668
Malzeme istihlak bedeli *	516	432	350	765	519	442		181
Tamirat Bedeli *	-	-	-	-	-	-		430
Saire *	617	636	564	34	-	-		33
*YEKÜN	2329	2225	1966	1782	1676	1546		1312
= İŞLETME MASARİFİ SERVİSE GÖRE (lira) =								
Merkezi idare *	287	283	255	268	353	279		265
Hareket ve münahalat *	501	461	428	392	375	370		317
Yol ve mabani *	509	481	418	368	340	304		237
Muhtelif *	103	115	98	92	-	-		
Cer ve malzeme	929	885	767	662	608	590		493
YEKÜN	2329	2225	1966	1782	1676	1546		1312
= MALİ NETİCELER =								
İşletme hasılat Safiyesi *	2023	1364	1397	836	417	828		723
" emsali	53%	62%	58%	68%	80%	65%		64.4
Kilometre başına hasılat	7127	5876	5506	4287	3427	3886		3336
" " işletme masarifi	3813	3642	3219	2917	2745	2531		2150
" " Kar ve zarar	+3314	2234	2287	1370	682	1355		1186

Kasaba ve Temdidi Demiryolu hattının 1928–1931 yılları arasındaki faaliyet tablosu aşağıda verilmiştir⁷⁸:

Mamulatin Mahiyeti	1928	1929	1930	1931
Malzeme ve Personel	X	X	X	X
Lokomotif	40	40	40	40

⁷⁸ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 118–119.

Furgon	30	30	30	30
Yolcu arabası	169	169	169	169
Yük vagonu	799	1.111	1.111	1.111
Memurin ve Müstahdem	2084	1337	1871	1858
Katarlar	X	X	X	X
Yolcu katarı	12771	12730	12319	1250
Muhtelif Katar	4484	5774	5716	5818
Yük katarı	1140	1252	917	1295
Yolcu tren kilometresi	213	214	307	208
Muhtelif " "	534	547	578	595
Yük " "	153	160	118	150
Nakliyat	X	X	X	X
Yolcu adedi	3415	3044	2514	2297
" kilometresi	87.013	73420	62889	60794
Seyriseri eşya tonu	-	-	-	-
Seyriadi " "	313	306	274	306
İdari nakliyat "	-	-	-	16
Seyriseri eşya ton kilometresi	-	-	-	-
Seyriadi " " "	31.565	34930	37.093	49.382
İdari nakliyat " "	143	201	746	3188
Hayvan adedi " "	54	58	75	91
" reis kilometresi	-	-	-	-
Varidat	X	X	X	X
Yolcu	1553	1332	1070	914
" ağırlığı	-	15	14	11
Seyriseri eşya	215	202	130	113
Seyriadi "	1773	1905	1746	1850
Muhtelif	48	6	10	11
YEKÜN	3589	3460	2970	2899
İşletme Masarifi (lira)	X	X	X	X
Maaş ve ücretler	1179	1207	1189	1107
Malzeme istihlak bedeli	1225	989	918	945
Tamirat bedeli	-	-	-	-
Saire	41	40	45	46
YEKÜN	2445	2236	2152	2098
İşletme Masarifi: Servislere Göre			X	X
Merkez idare	215	278	263	265
Hareket ve münakalat	576	565	540	523
Yol ve mebani	753	532	489	461
Cer ve malzeme	901	861	815	803
Muhtelif	-	-	45	46
YEKÜN	2445	2236	2152	2098
Mali Neticeler	X	X	X	X
İşletme hasılatı safiyesi lira	1444	1224	818	801
" emsali " "	%68.12	64,61%	72,45%	72,35%
Km. başına hasılat "	5111	4926	4231	4128
Km. " işletme masrafı "	3481	3183	3065	2988
Km. " kar ve zarar "	+1630	+1743	+1166	+1140

C- DENİZ VE SUYOLU

İzmir ticaretinde, dolayısıyla kapitalist ekonomik sisteme katılımda, önemli bir yere sahip olan İzmir Körfezinde bir liman oluşturulması ve işletilmesi ile ilgili ayrıcalıkla ilgili olarak, 1868 yılında Fransızlara verilen İzmir rıhtım imtiyazı (kordon tramvayları ile birlikte) ile hizmete giren⁷⁹ İzmir Rıhtım Şirketi, 1932 yılında devlet tarafından satın alınarak Belediyenin işletmesine bırakılmıştır⁸⁰. Taşınmaz malları ile devir alınan İzmir Rıhtım Şirketi'nin malları 15 Mart 1934 tarihinden geçerli olarak Liman ve Körfez Şirketine devir edildi⁸¹.

1883'te Yahya Hayati Efendi'ye (Paşa) verilen imtiyazla kurulan *İzmir Hamidiye Vapur Şirketi* 1884 tarihinde hizmete başlamış ancak daha sonra Belçika sermayesine II. Meşrutiyetten sonra devir edilmiştir⁸². İşgalden sonra İzmir Körfezinde vapur işletmek üzere imtiyaz alan Uşakızade Muammer Bey 1923–1925 yılları arasında körfezde vapur işletmiş, daha sonra bu hakkını ve vapurlarını yerli sermaye ile oluşan *İzmir Liman ve Körfez İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketine* devir etmiştir. Vapur işletmeciliği ve dolayısı ile körfez içindeki taşımacılık, 1934 yılına kadar bu şirket tarafından yapıldı⁸³. En iyi vapurların istirdat döneminde Yunanlılar tarafından kaçırılması ile elde kalan uygunsuz vapurlarla taşımacılık yapan şirketin⁸⁴ aynı zamanda, Karşıyaka–Konak arası vapur taşıma ücretlerinin yüksekliği

⁷⁹ *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 453; Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Dış Ticaretinin Gelişmesinde İzmir Limanı ve Gümrüklerinin Rolü”, *İzmir Tarihinden Kesitler*, s. 298; “...İstanbul'da bile doğru dürüst liman ve rıhtım hizmetleri, depolama olanakları yoktu. Olanlar da yabancı sermaye sahiplerinin denetimindeydi.”, Tezel, *a.g.e.*, s. 106.

⁸⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, “İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı”, *İzmir Tarihinden Kesitler*, s. 236; Seymen, *a.g.m.*, s. 301; Bu şirketin yolsuzlukları ile ilgili bk. Kurt, *a.g.e.*, s. 85, 176–177; Göksu, *a.g.e.*, s. 19.

⁸¹ Kurt, *a.g.e.*, s. 178.

⁸² Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Buharlı Gemi İşletmeleri ve İzmir Körfezi Hamidiye Şirketi”, *İzmir Tarihinden Kesitler*, s. 282–283; Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, s. 107; Kurt, *a.g.e.*, s. 452.

⁸³ *A.g.e.*, s. 453; “...18 Ağustos 1934'de Devletçe satın alınan şirket ise 1 Mart 1943'de “Deniz Yollarına” devredildi.”, Kütükoğlu, “Osmanlı Buharlı Gemi ...”, s. 283; Bu şirketin 1928 yılı faaliyetleri için bk. Lütfi, *a.g.e.*, s. 185; “Karşıyakalıların Körfez Vapurlarından çektiği çile, yıllardan beri, ne bitiyor, ne tükeniyor. Karşıyakalı olmak kendiliğinden başa gelmiş çatmış bir bahtsızlıktır...”, O. R. Gökçe, “Vapurlara Dair”, *Anadolu*, 12 Haziran 1935, s. 3; Kazım Çavdar, *İzmir*, s. 69; Dursun, *a.g.e.*, s. 142.

⁸⁴ “...Bunun üzerine mevcut vapurların tamiri ve yenilerinin tedariki ile körfez yolcu nakliyatının imtiyazı Uşakızade Muammer Bey'e verilmiştir. Yeni imtiyaz idaresi mevcut vapurlara ilaveten bir kaç vapur daha mübaaya ve tedarik ederek İzmir'e getirmiş ve nakliyata tahsis etmişti. Bu vapurlar şunlardır: Çankaya, Duatepe, Uşak ve sonradan alınan Karşıyaka ve Göztepe vapurları.”, *A.g.e.*, s. 141–142; Körfez Vapurları Şirketinin işlettiği vapurların isimleri ve bu dönemdeki durumları için bk. Kurt, *a.g.e.*, s. 371, örneğin: Çankaya Vapuru, Uşak Vapuru, Duatepe, Kocatepe.

sürekli şikayet sebebi olmuştur⁸⁵. Bu nedenle halk otobüslere yönelmiş ve otobüslerle vapur arasında 1933 yılında ciddi bir rekabet yaşanmasına neden olmuştur⁸⁶. “İzmir’de, Konak’la Karşıyaka arasında yolcu nakliyatı harpten evvel 5 milyon civarında iken, 1919 ile 1921 yılları arasında bu miktar muhafaza edilmiş fakat istirdattan sonra Rum halkının şehri terk etmesiyle 2 milyona kadar gerilemiştir”⁸⁷.

Körfez vapurlarının 1927–1934 yılları arasındaki faaliyetleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur⁸⁸:

Seneler	Vapur Adedi	Rejister tonilato	Yolcu Adedi	Memur ve müstahdemin	Senelik maaş ve ücretleri	Gayri safi varidat	Mesarif
1927	7	546	4.372.391	166	98.678	371.295	236.741
1928	7	546	3.961.892	166	97.970	338.084	211.948
1929	7	546	3.532.671	166	95.539	301.861	148.639
1930	7	546	3.392.740	166	95.736	285.430	157.517
1931	7	546	3.361.796	166	89.363	277.058	149.549
1932	7	546	3.612.229	166	86.450	263.886	225.446
1933	7	604,72	2.859.258	120	79.344	213.540	135.833
1934	5	442	2.604.794	100	56.427	179.383	113.688

1937 yılında taşınan yolcu miktarı da aşağıdaki gibidir⁸⁹:

BİRİNCİ MEVKİ				İKİNCİ MEVKİ				
Sivil	Talebe	Zabit	Yekun	Sivil	Amele	Asker	Yekun	Hepsi
1.400.108	237.440	165.757	1.803.305	903.860	248.872	81.680	1.234.412	3.037.717

⁸⁵ Ahenk, 14 Şubat 1335, s. 2; Kurt, a.g.e. , s. 320.

⁸⁶ A.g.e. , s. 336–350.

⁸⁷ Eldem, Harp ve... , s. 187.

⁸⁸ İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı, s. 101; İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 83; 1928 yılı faaliyetleri:

Hattı	Yolcu Adedi
Karşıyaka-İzmir	1.463.538
İzmir-Karşıyaka	980.000
İzmir-Reşadiye	775.951
Reşadiye-İzmir	697.131
Turan	7.650
Foça	17.859
	4.025.254

, Lütfi, a.g.e. , s. 186; Kurt, a.g.e. , s. 339.

⁸⁹ İstatistik Yıllığı 1937–1938, s. 168.

Fiyat ve ücretlerin fazlalığı ile ilgili yakınmalar süreklilik arz etmektedir. Benzer yakınmalar liman işleri için de geçerlidir. Örneğin: 1924 yılında “*hamal ve taşıyıcı sendikalarının kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Hamal loncası resmen kaldırılmış ve tarife yeniden düzenlenmiştir, ancak etkin bir kontrol mekanizması mevcut değildir ve bu nedenle de büyük bir gelişmenin gerçekleştiği kaydedilemez...*” şeklinde ifadelerle rastlamak mümkündür⁹⁰.

1923 yılında deniz yolu ile taşımacılığın ücretleri şöyledir⁹¹:

Kazaların isimleri	Vapur		Motor - Römorkör		Yelkenli	
	Yolcu	Ticari Eşya	Yolcu	Ticari Eşya	Yolcu	Ticari Eşya
	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Kuruş
Urla	50			20		20

Aynı yıl İzmir limanı kayık tarifesi de şu şekildedir⁹²:

Ücreti Nakliye		Mevzuat Cinsi	Eşya Cinsi
Kuruş	Para		
50		Balyası	Halı
30		"	Pamuk
150		Tanesi	Pirinç, kahve, Şeker, susam, palamut
150		"	İncir, üzüm gibi çuval eşyası
150		"	Tütün
150		"	Meyankökü
25		Kasası	Kibrit
30		Verili	Zeytinyağı
7	20	Sandığı	Gaz
7	20	Sepeti	Yaş üzüm, şeftali ve meyve

1926 yılında İzmir Körfez Vapurlarının yolcu taşıma ücretleri ise aşağıdaki gibidir⁹³:

HATLAR	Birinci Mevki		İkinci Mevki		Subay		Asker	Öğrenci
	Kr.	Santim	Kr.	Santim	Kr.	Santim	Kr.	
Karşıyaka-Alsancak	10	-	7	50	5	-	2	3
Karşıyaka-Pasaport	12	50	10	-	5	-	2	4
Karşıyaka-Konak	12	50	10	-	5	-	2	4
Karşıyaka-Karantina	17	50	10	-	7	50	2	4

⁹⁰ Woods, 1924, s. 18.

⁹¹ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, II, s. 270.

⁹² A.g.e. , s. 261.

⁹³ Kurt, a.g.e. , s. 340.

Karşıyaka-Reşadiye	20	-	12	50	10	-	2	4
Konak	5	-	4	-	2	50	1	2
Alsancak-Pasaport								
Alsancak-Karantina	10	-	8	-	5	-	2	3
Alsancak-Reşadiye	15	-	12	-	7	50	2	4
Pasaport-Konak	2	50	2	-	2	-	1	1
Pasaport-Karantina	10	-	7	50	5	-	1	3
Pasaport-Reşadiye	12	50	10	-	5	-	2	4
Konak-Karantina	7	50	5	-	2	50	1	2
Konak-Reşadiye	10	-	7	50	5	-	2	3
Karantina-Reşadiye	5	-	3	50	2	50	1	2
İzmir-Bayraklı	12	50	7	50	5	-	1	3
İzmir-Urla	250	-	150	-	-	-	-	-
İzmir-Uzunada	300	-	20	-	-	-	-	-
İzmir-Kösedere	350	-	250	-	-	-	-	-
İzmir-Saib	400	-	300	-	-	-	-	-
İzmir-Foça	300	-	200	-	-	-	-	-

1927 yılında ise fiyatlar şu şekildedir⁹⁴:

HATLAR	Birinci Mevki	İkinci Mevki	Subay	Asker	Öğrenci	I. Mevki Bilet Karneleri
	Kr.					
Karşıyaka-Pasaport	12,5	10	5	2	4	650
Karşıyaka-Konak	12,5	10	5	2	4	650
Karşıyaka-Karantina	17,5	10	7,5	2	4	-
Karşıyaka-Reşadiye	20	12,5	10	2	4	-
Pasaport-Konak	2,5	2	2	1	1	-
Pasaport-Karantina	10	7,5	5	1	3	5
Pasaport-Reşadiye	12,5	10	5	2	4	650
Konak-Karantina	7,5	5	2,5	1	2	375
Konak-Reşadiye	10	7,5	5	2	3	500
Karantina-Reşadiye	5	2,5	2,5	1	2	-
Pasaport-Bayraklı	12,5	-	5	2	4	-
Pasaport-Gündoğdu	-	-	-	-	2	-
Alsancak-Konak	5	4	2,5	1	2	-

⁹⁴ A.g.e. , s. 341.

Aynı yıl gidiş–dönüş işçi bilet tarifeleri ve vapurların ilk hareket saatleri şunlardır⁹⁵:

HATLAR	Bilet ücretleri		İlk Vapurun Hareket saati	
	Kr	Santim	Saat	Dakika
Reşadiye-Konak	7	50	6	20
Reşadiye-Pasaport	10	-		
Reşadiye-Karşıyaka	12	50		
Karantina-Konak	5	-	6	35
Karantina-Karşıyaka	10	-		
Karşıyaka-Konak-Pasaport	10	-	6	30
Bayraklı-Pasaport	10	-	6	35
Turan-Pasaport	10	-	6	45
Karantina-Pasaport	7	50		

1928 yılına gelindiğinde bilet fiyatları da şu şekilde gerçekleşmektedir⁹⁶:

HATLAR	Birinci Mevki Kr.
Karşıyaka-Konak	12,5
Karşıyaka-Konak-Reşadiye	12,5
Alsancak-Karantina	10
Karantina-Konak-Alsancak	10

1932 yılı fiyatları aşağıdaki gibidir⁹⁷ (Kuruş):

HATLAR	1932 (Ocak)			1932 (Şubat)		
	I Mevki	II Mevki	Öğrenci	I Mevki	II Mevki	Öğrenci
Konak-Karşıyaka	10	8	5	10	8	4
Konak-Reşadiye	10	8	5	5	4	2
Karşıyaka-Reşadiye	15	12,5	7,5	15	12,5	4
Alsancak-Reşadiye	10	8	5	7,5	5	3

1934–1935 yıllarında ise şu şekildedir⁹⁸:

⁹⁵ A.g.e. , s. 342.

⁹⁶ A.g.e. , s. 343.

⁹⁷ A.g.e. , s. 344.

⁹⁸ A.g.e. , s. 345.

HATLAR	1934–1935		1935	
	İlk Altı Ay		İkinci Altı Ay	
	I Mevki	II Mevki	I Mevki	II Mevki
Konak-Karşıyaka (Gidiş/dönüş)	8,5 kr.	7 kr.	8 kr.	6 kr.
Konak-Karşıyaka (Gidiş-dönüş)	16 kr.	12,5 kr.	15 kr.	11,5 kr.

Çoğunlukla yabancı sermaye tarafından işletilen deniz yolu ulaşım vasıtalarının, kabotaj hakkının alınması ile millileştirilmesi çalışmaları ile ulaşım olanakları nispi bir azalma gösterdi ve bunun neticesi olarak daha sıkıntılı ulaşım için vatandaş daha yüksek ücrete mecbur kaldı⁹⁹. Ancak Seyrisefain İdaresinin sefer sayılarını arttırmaya çalıştığını görmekteyiz¹⁰⁰. Bu uygulamanın diğer bir sonucu da yabancı sermayenin huzursuz edilmesidir¹⁰¹. Cumhuriyetin kurulduğu yıl faaliyet gösteren yabancı denizcilik şirketleri ile yükleme, boşaltma ve liman hizmetleri veren yabancı şirketler şunlardır¹⁰²:

“Denizcilik Şirketleri:

İngiliz Şirketleri: *Alerman Layn, Bayron İstimşip Kampeni, Elermana Vilsen Layn, Hidivial Meyl İstimşip, Mesaeri Maritim, Volter Siger e Kampeni*

İtalyan Şirketleri: *Adriya Bahri Seyri Sefain, Enterkontinantal Nakliyat, Loyit Triestino, Pulya, San Marko, Societe İtalyana*

Fransız Şirketleri: *Conston Layn, Kompani dö Navigasyon, Kompani Fransez dö Navigasyon, Kompani Nasyonel Belj, Kompani Marseyez dö Navigasyon*

Alman Şirketleri: *Doyçe Orient Linye, Doyçe Levant Linye*

Amerikan Şirketi: *Eksport İstimşip Korpereshın*

⁹⁹ Türkiye İktisad Mecmuası, II/13 (17 Mart 1923), s. 301; “...1925 Temmuz’undan itibaren Türkiye’de kabotaj fiilen ve hukuken millileşti. Ancak bu suretledir ki; mesela 1923-te Seyrisefain İdaresinin gemi tonajı 26000 iken 19_6 (1926) ‘da 52000’e çıktı. Aynı senede, yani 1926’da bütün Türk ticaret filosunun tonaj mecmu ise 72000’i buharlı ve motörlü, 112000’i yelkenli ve 52000’i bunlardan maada sefaine ait olmak üzere 238000 tonu geçiyordu. 927’de yalnız İstanbul, İzmir, samsun ve mersin limanlarına mensub buharlı ve motörlü gemilerin tonaj mecmu 84000’i buldu. 927’den sonra bahri inkişafımızda nisbi bir tevakkuf görüyoruz. Bu günkü halile buharlı ve motörlü sefain itibari ile 97400 tonluk ve 197 parçalık bir kuvvet olan ticaret filomuzun diğer memleketler arasındaki mevkii şu olduğunun görürüz:

“1927’de-Buhar-motörlü ve yelkenli

Avrupa’da

Yunanistan	1125000 safi ton 3000 yelkenli;	Yugoslavya	246000 ton
İtalya	3188000 safi ton 88000 yelkenli;	Türkiye	97000 ton
İspanya	1162000 safi ton;	Romanya	66000ton
Rusya	309000 safi ton;	Bulgaristan	6300 ton”

Şevket Süreyya Aydemir, *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, s. 147; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 197–198, 201; Tezel, *a.g.e.*, s. 106; Mears, *a.g.e.*, s. 211–212; A. D. Novıçev, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Yarı Sömürgeleşmesi*, s. 59; Bülent Durgun, *1919–1922 Yılları Arasında İzmir’de İktisadi Durum*, s. 135.

¹⁰⁰ “İzmir–İskenderiye Hattı”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/7 (Temmuz, 1926), s. 450; “Seyri Sefain”, *Anadolu*, 25 Mayıs 1932; “Seyri Sefain”, *Anadolu*, 1 Haziran 1932.

¹⁰¹ Woos, 1924, s. 19; Kepenek, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁰² Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 199; Tevfik Çavdar, “Mütareke ve Milli Mücadele Döneminde Osmanlı Ekonomisi ve İzmir”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, 21–23 Kasım 1985, s. 137.

İsveç Şirketi: Yeder Yaksiye Belaget

Yunan Şirketi: Yunan Milli

Romanya Şirketi: Servis Maritim de Lota Rumen

Sırp–Hırvat Şirketi: Brdorsko Dyoniko Drostov

Bulgar Şirketi: Societe Kommosiyal dö Navigasyon

Kılavuzluk, yükleme, boşaltma ve liman hizmetleri yapan yabancı şirketler:

İngiliz Şirketi: Mon İstimşip

İsveç Şirketi: Bernings ok Dikteri Aksie

Danimarka Şirketi: Aksie Elskabet em. Z. Siviçers Bergnins”

1923 yılında deniz taşımacılığı ile ilgili olarak kamuoyunun görüşünü ifade etmesi bakımından *Türkiye İktisad Mecmuasında* yayınlanan “Muhacir Nakliyatı Meselesi” isimli makale ilgi çekicidir. Bu yönüyle bu makaleyi burada vermeyi uygun bulduk¹⁰³:

“Mübadele münasebetiyle Selanik, Kavala ve Girne’den irkab (bindirmek) edilecek muhacirlerin mahal-i mertebelerini sevki dolayısıyla lazım gelen vesaiti bahriyenin temini için imar vekaletinin İstanbul sevkiyat müdüriyeti vasıtasıyla bir münakasa açtığını haber aldık.

Buna; bir münakasa olması itibariyle sevhilimize (sahiller, yalılar) seyir-ü sefer eden bütün vapur kumpanyaları –hatta Yunan armatörleri bile– iştirak edeceği bedihidir (apaçık, belli). Binaenaleyh neticede tonajı en yüksek olan kumpanya kazanacak demektir.

Bunu nazarı itibari alan (Türk vapurcuları birliği) Mübadele ve İmar ve İskan Vekaleti’ne atideki telgrafı keşide etmiştir:

“Mübadele edilecek ahaliyenin, ucuz olmasını sebep göstererek Yunan ve İtalyan vapurları ile nakledileceğini haber aldık. Bu işte kendimizi sahib-i salahiyet gören biz Türk vapurcuları fakir memleketimiz parasının ecnebilere verilmemesini temin için onların şeraitinden ucuz olmak ve halkın istirahatı temin edilmek üzere Seyr-ü Sefain vapurlarıyla nakledilmesini teklif eyleriz. Seyr-ü Sefain idaresini bu işi yapabilecek kudrette olduğunu musaraaen (pehlivanlık, güreşmek) iddia ederiz. Şayet bu günkü idare bu işi teminden izhar acz ederse mübadele umurunda Seyr-İ Sefainden alınacak muayyen vapurlarla fahriyen idari işlerini deruhte ederek bu işi başaracağımızı, icap ederse kendi vapurlarımızı da bu hususa verebileceğimizi temin eyleriz. Bu suretle fakir memleketin serveti harice gitmez, biçare halk

¹⁰³ “Muhacir Nakliyatı Meselesi”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, I/12, s. 377–378; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 202, Cumhuriyetin kurulduğu yıl Seyri Sefain İdaresine ait gemilerin toplam tonajı 26.900 ton iken bu rakam yapılan alımlarla iki yılda 52.000 tona çıkmıştır. ; Kemal Arı, “Mübadele Göçmenlerini Türkiye’ye Taşıma Sorunu”, *ÇTTAD* , I/1 (1991), s. 26; “...Yeni bir refah çağının çok yakın olacağı inancı ile Türk gemi sahipleri büyük miktarlarda gemi satın aldılar. Bununla beraber bu umutları kısa süreliydi. Bu satın almalar nedeniyle taşıma emtası yetersizliği ve bazı durumlarda filolarındaki bir kısım gemilerini yatırmak zorunda kalmaları ile sermayelerinin çoğu battı. Özel girişimci gemi sahipleri Seyri Sefain İdaresinin gelişmesinin, kendi faaliyetlerini felce uğrattığından yakınıyorlardı...”, Woods, 1924, s. 19.

da rahatça yurtlarına gelebilir. Bu babta sahip-i salahiyet bir makam gösterildiği takdirde delil sübutiye (sabit, kesin oluş) ile iddiamızı ispat etmeye hazırız efendim.

Türk vapurcuları birliği reisi Sufizade Sudi.

Bu telgraf üzerine imar vekaleti müsteşarı Ömer Lütfü Bey'den telgrafın ehemmiyetle nazarı dikkate aldığı ve sevkıyat müdüriyetine talimatı lazıma verildiğini ve kendi şahsi kanaatinde de seyr-ü sefainin birkaç vapuruyla münakasaya iştirak edebilmesinin mümkün olduğunu ve bu hususta ayrıca seyr-ü sefain idaresine müracaat ettiğini ve Türk vapurcularının da sevkıyat müdüriyetine müracaatla tenzilat icrasını talep ve beyan eden bir telgraf alınmıştır.

Fakat esas mesele münakasanın adem-i icrasıdır. Çünkü farzı mahal olarak neticede yerli kumpanyalar bile kazanmış olsa bu müzayakalı (darlık, zaruret, yokluk) zamanda yine hükümetin kendi kasasından külliyatlı mebalîğ (meblağın cemi, paralar, akçalar) çıkmış olacaktır. Seyr-ü safain idaresi, büyük tonajdaki gemilerini bu işe tahsis ettiği takdirde muhacirlerin nakliye ücretini vermeye iktidarı olanlarından toplanacak paralarla masrafını koruyabilir. Koruyamadığını farz etsek bile edeceği ziyan hükümetin ecnebi kumpanyalarına şu ve bu nam ile yapacağı tediyattan her halde çok daha az olacaktır.

Fakat sevkıyat müdüriyeti bir defa münakasayı açmıştır. Bakalım netice ne olacak!..

Hükümetin Münakasa Şeraiti

- 1- Selanik'ten Tekfur Dağı, Kalikratya, İstanbul, Mudaniye, Kavala'dan İstanbul, Zonguldak, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, İzmit, Tekfur Dağı, Gelibolu, Bandırma, Burhaniye ve Kaydiye'den Mersin, Silifke, Meyri, Marmaris, Bodrum, Gök Abad, Güllük, Ayvalık, Çanakkale, Erdek iskelelerine muhacirini İslamiye ihraç edilecektir.
- 2- İş bu nakliyatı deruhte edecek kumpanya alelusul bir mektup verecek ve teminat gösterecektir.
- 3- Teklifatın Ankara'dan kabul edildiği saatten bir hafta sonra arzu edilen iskelelere dört büyük vapur nakliyatı deruhte den kumpanya göndermeye mecbur olacaktır.
- 4- Nakliyat ücreti muhacirin tarafından temin edilecek verilmeyen paralar hükümetin taht-ı tekfilindedir (kefil etmek).
- 5- Baladaki iskelelere yapılacak nakliyattan insan, eşya, hayvan (koyun, keçi, sığır, dana, öküz) için son nakliye ücreti ne olacaktır.
- 6- Nakliyat esnasında ahalinin istirahatı nazar-ı itibara alınacaktır.
- 7- Gönderilecek vapurlarda tatlı su sarnıçları bulunacaktır.
- 8- Hasılatın yüzde yirmisi Hilal Ahmer'e terk ve teberruu edilecektir. Sekiz yaşına kadar olan çocuklar ve yüz kilo eşya nüfus başına meccanen nakledilecektir.
- 9- Beher nüfus için teklif edilecek navlun ücretinden maada liman, fener, tebahhuriye, karantina ve yolcu resmi, vesair rüsum ve mütenevvie ait hiçbir şeyi hükümet kabul etmez. Bunlar kamilen kumpanya tarafından—varsa—tesviye edilecektir.
- 10- İrkabat (yükleme, boşaltma) azami iskelelerde beş gün devam edeceğinden bu müddetin mürurundan sonra estariye ücreti başlayacaktır. Her vapurun tonuna göre estariye ücreti tayin edilecektir. İş bu nakliyata ilk tayin edilecek vapurların isimlerini bildirmeleri meşruttur.”

Mesmuatımıza (duyduğumuza) nazaran iş bu münakasaya Loyd Triyestino ve Yunan kumpanyalarından bazıları iştirak etmiştir. Hatta Loyd Triyestino münakasayı kazanmak için hararetle çalışmaktadır.

Türk vapurcular birliği, bu münakasa şeraiti karşısında kendi nokta-i nazarlarını da bildirmeye mecbur olmuştur. Bu mukabil teklifte ücret-i nakliye olarak eşhastan İstanbul ve civarı için 300, Karadeniz, Mersin ve Havalisi için 600 kuruş hayvanattan koyun (100–125), sığır (400–500) kuruş gösterilmiştir.

Yalnız sevkiyat müdürünün teklifleri meyanında bazı garip maddeler de vardır. Ezcümle “Hasılat safiden yüzde yirmisi Hilal Ahmer’e terk ve teberruu edilecektir.” deniliyor. Acaba bu hasılatı safiyenin miktarı ne suretle takrir edecektir. Bir müessesenin hasılatı safiyesi ancak senenin nihayetinde anlaşılabilir. Ve sonra bir mecburiyet kanunu olmadıktan sonra hiçbir müessese kendi mahrem hesabını kimseye göstermez. Nakliyatını deruhte eden kumpanya neticede kar ettiği halde türlü türlü yanlış hesaplar göstererek ziyan ettiğini iddia ederse ne olacaktır. Halbuki bunun için daha ameli tedbirler düşünülebilirdi. Mesela yolcuların yüzde onunu ve on beşini meccanen nakletmek gibi...

Bir de sevkiyat müdüriyeti teminat mektubu istemektedir. Halbuki vaziyet-i hazırda dolayısıyla hiçbir banka para verilmeyince teminat mektubu ita etmez. Bu kadar kaliteli bir parayı uzun bir müddet için boş devrettirmek hiçbir tüccarın işine gelmez. Türk vapurları himaye göreceği yerde böyle azim müşkülâtla karşılaşmamalıdır. Hükümetin Loyd Triyestino gibi vapurların sancağı taşıdıkları hükümetin himayesinde ve mazhariyetinde olduğunu unutmaması lazımdır.

Şimdilik vaziyet bu merkezdedir. Daha ihale-i katiye yapılmadı. Neticesinde bittabi karilerimize bildireceğiz.”

1923 yılında Türkiye’de İstanbul ve İzmir haricinde gemilerin yanaşıp yükleme ve boşaltma yapılmasına elverişli liman mevcut değildir¹⁰⁴. İzmir limanındaki gemi adetleri 1924–1927 yılları arasında aşağıdaki gibidir¹⁰⁵:

	Gemi Adedi	Tonajı
1924	10.781	1.972.921
1925	12.801	2.820.167
1926	11.082	2.623.030
1927	10.947	2.532.157

¹⁰⁴ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 203.

¹⁰⁵ Aydemir, *a.g.e.* , s. 152.

1930 yılında İzmir'deki deniz taşıtı durumu şöyledir¹⁰⁶:

Deniz Vesaitinin İsmi	İzmir		Urla		Çeşme		Foça		Kuşadası		Dikili		Toplam	
	Adet	Tonaj	Adet	Tonaj	Adet	Tonaj	Adet	Tonaj	Adet	Tonaj	Adet	Tonaj	Adet	Tonaj
Vapur	9	723											9	723
Motör	45	853	1	7	4	45							50	905
Romorkör	6	81											6	81
Mevuna	60	3411			1	5			4	39			65	3455
Şat	80	7778											80	7778
Sandal	398	493	27	34	13	25	24	24	18	20	1	1	481	597
Kurite	90	91					4	4	2	2	-	-	96	97
Salapurya	5	32	1	9									6	41
Pereme	86	113	1	1,5									87	114,5
Tirite	13	74	1	1,5									14	75,5
Prengera	9	148	1	2	5	77			1		30		46	227
Tirhandal	8	163	2	8	1	4			2		48		61	175
Çirnik	11	27												
Alamana	9	49												
Çektirme	1	38												
Kotra	7	18												
Gulet	3	245												
Pene	2	41												
Bunbata	1	12												
Taka	1	4												
Filika	2	10												
Duba	4	287												

Bu sayının 1931 ve 1932 yıllarında durumları da şöyledir¹⁰⁷:

Nev'i	1931		1932		Nev'i	1931		1932	
	Adet	Tonaj	Adet	Tonaj		Adet	Tonaj	Adet	Tonaj
Vapur	7	542	8	636	Tirhandil	14	221	12	196
Motör	54	1162	40	826	Cirmık	12	27	14	31
Romorkör	5	88	5	90	Alamana	13	65	10	53
Cer motörü	7	24	7	33	Çektirme	1	38	1	38
Mavuna	64	3408	63	3405	Kotra	6	17	6	17
Şat	91	8152	89	7980	Culet	2	74	2	74
Sandal	512	626	502	749	Pene	2	41	3	44
Kurite	106	111	99	110	Bumbarda	1	12	1	12
Salapurya	4	26	6	33	Taka	1	4	1	4
Pereme	100	147	99	170	Filika	2	10	3	11
Tırata	13	82	13	82	Duba	4	327	4	327
Praçera	12	223	11	193					

¹⁰⁶ İzmir Vilayeti 1930-1931 İstatistik Yıllığı, s. 294.

¹⁰⁷ İzmir Vilayeti 1932-1933 İstatistik Yıllığı, s. 126.

1926 yılında bir yıl boyunca limana gelen gemi miktarı şu şekilde cereyan etmiştir¹⁰⁸:

	Vapur: Adet	Ton
Türkiye	493	73.615
Fransa	196	258.733
İtalya	398	523.737
İngiltere	312	454.126
Yugoslavya	24	9.259
Romanya	7	3.384
Hollanda	64	90.971
İsveç	12	11.722
Arnavut	11	1.272
İspanya	15	6.512
Amerika	11	37.317
İran	30	4.848
Rus	6	2.791
Belçika	6	6.947
Norveç	3	1.210
Polonya	5	2.458
Danimarka	5	7.639
Fas	3	1.233
Bulgar	1	753
Alman	16	18.264
Mısır	2	590
YELKENLİ		
Türkiye	815	12.656
Fransa	4	125
İtalya	13	1.274
	2.452	1.531.436

1928 yılında İzmir'e sefer yapan yabancı vapur şirketleri şunlardır¹⁰⁹:

İSMİ	TABİYETİ	MERKEZİ	SERMAYESİ
Puglya	İtalya	Bari	9.000.000 liret
Elarmon Layn	İngiliz	Londra	300.000 Sterlin
İsvensko Oryant Lini	İsveç	Bonburg	15.000.000 Koran
Conston Layn	İngiliz	Liverpol	600.000 Sterlin
Sen Makro	İtalya	Venedik	20.000000 liret
Servici Maritim	"	Roma	10.000000 "
Doyçe Levont Fini	Alman	Hamburg	50.000 K. Mark
Di Eksport Stim Şip Korporşin	Amerika	Newyork	5.000 Dolar
Flemenk Vapuru Şirketi	Felemenk	Amsterdam	25.050.000 Filorin

¹⁰⁸ C. Nadir, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁰⁹ Lütfi, *a.g.e.*, s. 195.

Hollan-Ostralya Layn	"	Lahn	200.000.000 "
Şip Faber	Fransız	Marsilya	15.000.000 frank
Konar Stim Şip	İngiliz	Liverpol	7.000.000 Sterlin
T. Buvan Riz Ve K.	"	Londra	25.000.000 Sterlin
Di Mpsol Stim Şip	"	Liverpol	900.000 Sterlin
Bayron Stim Şip K. Li.	"	Londra	50.000 "
Sovtor Billot Sovyet	Rus	Moskova	25.000.000 Rus altını

Bu şirketlerin İzmir Acenteleri ise şu şekildedir¹¹⁰:

1- Elerman Layn	Mösyö Şarl Benjamin Maltas
2- Sen Makro	" " "
3- Puglya	Abroma Gogan Ef.
4- Löit Firyestino	" " "
5- Adriyitika Bulagat İsvenska Oryant Lingi	Hanri İesperko mahtumları
6- Conston Layn	Vanderya
7- Doyçe Levent Lini	Van Derya ve İesperko
8- Di Ekseport İstim Şip Korperşin	" " "
9- Felemenk Vapur Şirketi	" " "
10- Holand Ostralya Lini	" " "
11- Şip Faber	" " "
12- Kompany Nasyonol Beljik Transport	" " "
13- Hidivyal	Efrayim Kohen ve mahtumları
14- Sosyeta İtalyana Di Servici Maritimi	Pavlo Pagli Ef.
15- Sovyet Sefairi Ticariye	Abdi Vehbi
16- Mesajeri Maritim	Elizear Kifre Ef.
17- Könar İstim Şip Komp. Ltd.	Çarles Hobert Peter
T Büven Riz	" " "
18- Dimos İstim Şip Komp. Ltd.	C. Vilet
Bayron İstim Şip	C. Vilet

1929 yılında İzmir'de mevcut vapur firmaları da şunlardır¹¹¹:

Hidiviyyal Mayel Stimşit End. Gorvniç Dok Kompani Limidet	İbrahim Kohen Mahtumları Birinci Kordon:58
Süvenska Oryant Lay Hollanda Avusturalya Lay	Andiriko Sepelko Ve Mahtumları B.K. :92
Ocenya Poliçe	Jerum Posiç Birinci Kordon 86

¹¹⁰ A.g.e. , s. 195–196.

¹¹¹ İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı, s. 332.

Senmarko Anonim Seyrisefain Ş.	Lojit Teryestino Vapor Kunpanyası B.K. 88
Sosiyete Döservis Kontraktül Dö Mesajeri Meritin	Mesajeri Maritin B.K. 222
Serviçi Maritin	Birinci Kordon No:166
Di Mussetimşif Kunpani Limidit	S. Vitel Ve Şürekası İkinci Kordon No:725
Bayrom Setimşif Kunpani Limidit	S. Vitel Ve Şürekası İkinci Kordon No:725
Şark Bahriye Acentesi	Birinci Kordon No:44
Künart Sitimşif Kunpani Limidit	T. Boven Ris Ent Kunpani Limidit
Elerman Lay Limidit Kunpani	Oliviyye Ve Şürekası 1. K. Dermon H.
Kunpani Ruvayal Nerlandes Di Navikasyon E Vapor Şip	V.F. Vanderze Anariko
Doyçe Levont Linye Vepor Kunpanyası	Siporko Ve Mahtumları B.K. 92
Forens Viti E Kunponi Ltd. Jonson Lay Amerikan Export Lay Kunpani Franses Dö Navikasyon A. Vapor Şip Fayer Kunpani Nasyonelbelç Dö Transpor Maritin	V.F. Vandereze B.K. No:92
Türkiye Seyri Sefain İdaresi	Birinci Kordon No: 144
Hendekçi Zada Mustafa Nuri	" " " : 214
Sakızlı Hikmet Besim Mustafa Yomelatı Evlatları	" " " : 112
Recep Ricai	" " " : 88
Con Persik	" " " : 224
F.L. Donun İzmir Acenteliği	" " " :58

İzmir’de 1932 yılındaki vapur şirketleri ise şunlardır¹¹²:

Kumpanyaların İsimleri	Paranın Nevi	Sermayeler	Merkezleri
Mesajeri Maritim	Frank	75.000.000	Paris
Poliye Seyrisefain Şti.	Liret	3.600.000	"
Kompani Ruvayyal Nerlandes De Navigasiyon Vapur Ş.	Florin	50.000.000	Amsterdam
Süvenska Orient Layn.			
Doyçe Levant Linye	Mark	1.000.000	Hamburg
Fornos Viti E. Kompani Ltd. Jonson Layn	İngiliz L.	1.600.000	Liverpol
Kompani Franses Dö Navigassyon A Vapör Şip	Frank	15.000.000	Marsilya
Elerman Layn Ltd.	İngiliz L.	1.300.000	Londra
Türkiye Seyrisefain İdaresi			

¹¹² İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 80.

Hollanda Avusturalya Layn	Florin	200.000.000	Layn
Sommark Anonim Seyrisefain Şirketi	Liret	20.000.000	Venedik
Hidivial Mayl Stim Şip End Gravnik	İngiliz Lira	400.000	Londra
Günart Stim Şip Kompani Ltd.	" "	90.000	Liverpol
Kompani Nasyonal Belş Dö Transpor Maritim	" "	7.000.000	"
Nipön Yusen Kapos Hiki Kaysha			
Löyid Triyestino Flot Reünite Löitt	Yen	106.250.000	Tokyo
Triyestino Maritima	Liret	180.000.000	Triyeste
Sosyete Servis Kontr Aktüel Dö Mesajeri Maritim	Frank	60.000.000	Paris
Dimos Stim Şip Kumpani Ltd.	İngiliz L.	900.000	Liverpol

Deniz yollarının yetersizliğinden 1929 yılına gelindiğinde yakınmalar halen devam etmektedir. Mıntika iktisat kongresinde bu yakınmalara rastlanabilmektedir: “*Liman İşleri: Limanımız ihracat ve ithalat işlerinde ehemmiyetle dikkate alınması lazım gelen şu noktalar vardır.*

1. *Gümrük depoları, perişan bir haldedir. Her sene ticaret külli zararlara uğramaktadır. 929 senesinde bu ambarların tamir edileceği söyleniyor. Bu tamirin tacili, kıştan evvel ikmalî lazımdır. Fakat tamir işi kafi değildir. Anbarlarda havai teller, dekoviller gibi tahliyeyi asri ve kolay bir şekilde koyabilecek vasıtalarından ayrı zamanla ikmalî icabeder.*

2. *Tahmil tahliye işlerini basitleştirmek, masrafları asgari bir hadde indirmek için rıhtım şirketinin Hükümet tarafından satın alınması, rıhtım, tahmil tahliye işlerinin tevhidî zarurî ve hayati bir mes'eledir. Limanlarımızı tetkik için Hükümetimizin celbettiği mütehassısların fikride budur”¹¹³.*

“*Kuşadası, Urla, Burhaniye, Çeşme limanlarının inkişafatı iktisadiyesinin temini için Seyri Sefain vapurlarının hiç olmazsa mahsulatın ihraç zamanlarında mezkur limanlara muntazam seferler ihdası lüzumu derkar olmakla bu hususta iktisat vekaleti ve Seyri Sefain idaresi nezdinde teşebbüsât ve temenniyatta...*” bulunuluyordu¹¹⁴.

Dünya Ekonomik Buhranının etkilerini İzmir limanına giren çıkan gemilerin tonajlarından izlemek mümkündür. Bu miktarlar 1926–1932 yılları arasında şu şekildedir¹¹⁵:

Yıllar	Bin Tonilato
1926	1.941
1927	1.879

¹¹³ Lütfi, a.g.e. , s. 91.

¹¹⁴ A.g.e. , s. 53.

¹¹⁵ Bülent Varlık, “İzmir Ticaret Odasının 100 Yılı”, 1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21–23 Kasım 1985, s. 223.

1928	2.103
1929	2.040
1930	1.895
1931	1.817
1932	1.780

İzmir rıhtımının 1929–1937 yılları arasındaki faaliyetleri de şöyledir¹¹⁶:

Seneler	Rıhtımlar vüsati		Eşya Tonilatosu		Alınan ücret Lira		Yanaşan Gemiler		Hasılat ve Masarifat				Memur	
	Masahai sathıye M.	Rıhtım Tülü Metre	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	Adet	Tonaj	Gemilerin verdiği Ücret	Gayri Safi Hasılat	Gayri Safi Masraf	Safi Hasılat	Memur adedi	Seneler maaş ve ücret yekünü
1929	94900	3360	261622	211816	118750	101197	1478	211.816	9582	242.029	197.440	44.589	106	93282
1930	94900	3360	254251	231808	110123	101394	2419	23.808	9260	246.564	197.256	49.308	-	-
1931	94900	3360	162153	191181	75343	83180	769	162.153	6506	167.452	121.264	46.388	-	-
1932	94900	3360	208593	208197	83225	98924	757	1.011.302	6120	191.465	105.142	86.323	75	75677
1933	94900	3360	181619	196731	90004	87483	842	1.124.881	6139	199.578	143.764	55.814	75	63616
1934	94900	3360	60022	-	93531	-	744	1.017.772	6079	100.308	13.070	87.238	12 / 75*	59518
1935	94900	3360	50657	-	75213	-	1585	1.042.578	6735	81.948	9.135	72.813	12	8665
1936	94900	3360	-	-	125153	-	1773	950.697	7557	-	-	-	-	-
1937	94900	3360	-	-	195057	-	2295	1.015.280	8744	-	-	-	-	-

* 12 Memur 16.04.1934'den 31.05.1934'e kadar–75 memur 1.06.1933'de 15.03.1934'e kadar.

1929–1932 yılları arasında İzmir limanına giren ve çıkan gemilerin taşıdıkları bandıralarına göre tasnifleri ve taşıdıkları yük miktarlarını gösterir cetvel şu şekildedir¹¹⁷:

Menşei	1929		1930		1931		1932	
	Adet	Tonaj	Adet	Tonaj	Adet	Tonaj	Adet	Tonaj
Türk	628	539.633	2042	651.127	1679	773.239	1689	619.712
Fransız	69	243.630	65	201.941	63	216.486	55	309.986
İtalyan	226	403.805	211	368.193	224	293.252	217	346.927
Yunan	35	15.581	75	32.027	55	10.735	70	24.076
Alman	57	83.002	45	66.841	39	82.735	48	59.487
İngiliz	213	353.893	156	247.155	118	196.131	118	177.535

¹¹⁶ İstatistik Yıllığı 1937–1938, s. 167.

¹¹⁷ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 123.

Finlandiya	50	88.886	52	85.245	53	82.602	-	-
Yugoslavya	57	51.340	35	34.943	28	32.921	28	29.349
Rus	57	85.258	44	48.508	46	70.738	39	43.779
Sair memleketler	78	130.115	81	158.365	96	209.593	155	235.132
Ecnebi sefain yekünü	842	1.455,51	764	1.243,72	722	1.212,46	715	1.228,13
% nisbeti	-	55,55	-	27,22	-	28,81	-	53,61
Türk Sefain yekünü	628	539.633	2042	651,127	1679	773,239	1689	619,712
% nisbeti	-	44,45		72,78	-	71,09	-	46,39
Umum yekün	1470	1.995.146	2806	1.894,85	2401	2.068,43	2404	1.847,84
% nisbeti	-	100		100	-	100		100

Ege bölgesindeki tek onarım ve yapım tersanesi olan Alaybey Tersanesi ilk olarak 1925 yılında oluşturulmuş ve İzmir Körfez Vapurlarının yanı sıra diğer gemilerin de bakım ve onarımlarını yapmıştır¹¹⁸.

Yamanlar suyunun Karşıyaka'nın ihtiyacına yetmemesi nedeniyle 9 Şubat 1938'de şehir meclisi ticari gemilerle, sanayi kuruluşlarına bu sudan verilmemesine karar vermiştir¹¹⁹.

İznik, Burdur, Eğirdir, Akşehir, Beyşehir ve Van göllerinde kayık ve yelkenli teknelerle sağlanan kısıtlı ulaşımın yanı sıra Fırat ve Dicle nehirlerinde yapılan sal taşımacılığı haricinde incelediğimiz dönemde su yolu ulaşımı, topografyanın buna müsaade etmemesinden dolayı ülkemizde mümkün değildir¹²⁰.

D- HAVA YOLU

1924 yılında Alman "Junker" firmasının İstanbul-Ankara arasında düzenlenen birkaç hava posta servisi ve daha sonra 1924 yılı sonlarına doğru da düzenli benzer bir servis sağlayan "Societe Franco-Romaine" firmasının da birkaç sefer sonrasında uçuşlarının kesilmesiyle, sivil havacılıkla ilgili bu yıl başka bir habere rastlanmamıştır¹²¹.

1933 yılında Türkiye genelinde Türk Hava Yolları ile toplam 52 yolcu taşınırken bu rakam 1939 yılında 2900'e ulaşmıştır. Taşımacılık tamamen iç hatlarda yapılmış, dış hat seferleri yapılmamıştır¹²². 1933 ve 1973 yıllarında Türkiye genelinde uçak cins ve sayısı aşağıdaki gibidir¹²³:

¹¹⁸ Kurt, *a.g.e.*, s. 334.

¹¹⁹ *A.g.e.*, s. 26.

¹²⁰ Woods, 1924, s. 18; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 202; Tezel, *a.g.e.*, s. 108.

¹²¹ Woods, 1924, s. 17.

¹²² M. Ögüt Yazman, *Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, s. 434.

¹²³ *A.g.e.*, s. 434.

1933		1973	
Uçak Tipi	Uçak Sayısı	Uçak Tipi	Uçak Sayısı
Jon Kers	2	DC-9-30	7
		DC-10-10	3
Kingbird	2	F-28	5
ATH9	1	Boeing-707	3

E- HABERLEŞME

Haberleşme olmadan ekonominin yürütülmesi imkansızdır. İzmir’de bu konuda 1965–1980 döneminde ciddi gelişmeler yaşanmıştır¹²⁴.

Kitle haberleşmesinde İzmir için önemli bir yere sahip olan yerel basın incelediğimiz dönem olan 1923–1938 yılları arasında toplumun yönlendirilmesinde ve ticari alışkanlıklarının şekillendirilmesinde önemli bir yer işgal etmiştir. 1934 yılında İzmir basını hakkında yapılan yorumda şöyle bir değerlendirme yapılmaktadır¹²⁵:

“... İzmir matbuatı haricen memleket (memleket dışı) bir matbuat tesirini yapıyor. Sönmüş, solmuş, can çekişen İstanbul matbuatı onun yanında bir gölge tesirini yapıyor.”

Ancak ilerleyen yıllarda ulaşım vasıtalarının gelişmesi İstanbul gazetelerinin günü gününe İzmir’e ulaşmasını sağlamış bu da İzmir gazetelerinin satışlarına olumsuz etki ederek bir kısmının kapanmasına dahi neden olmuştur¹²⁶. Bu dönemde çıkarılan önemli yayınlar arasında Ahenk, Anadolu, Sadayı Hak, Yeni Asır, Hizmet, Türk Sesi, Havadis, Ticaret, Sıhhi Cidal, Hilali Ahmer Mecmuası, İmdat, Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Yeni İzmir Mecmuası, Kültür, Fen ve Sanat, Hürriyet, Halkın Sesi, Le Levant, Fikirler Dergisi, Çiftçi sayılabilir. Bu gazetelerle ilgili bu dönemi kapsayan incelemeler için Zeki Arıkan’ın, *İzmir Basınından Seçmeler 1872–1922 I; İzmir Basınından Seçmeler 1923–1938 III/1*¹²⁷ adlı

¹²⁴ Peker, “Cumhuriyet Döneminde...”, s. 285.

¹²⁵ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, s. 55.

¹²⁶ Arıkan, *İzmir Basınından...*, II/1, s. 14.

¹²⁷ A.g.e. , s. 1–26; Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler 1872–1922, I*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. , 1.baskı, İzmir, Haziran, 2001; Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918–8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay. , Ankara, 1989; Yücel Özkaya, *Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919–1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay. , Ankara, 1989; Oğuz Arı, *İzmir’de Kitle Haberleşmesi*, Sosyal Bilimler Derneği yay. , 1.baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972, s. 19–36; Tülay Alim Baran, *İzmir’in İmar ve*

eserlerine bakılabilir. Bu yıllarda çıkan yayınların içerik açısından oldukça zengin bir yapı sergiledikleri görülmektedir. Yayınlanan makaleler, yazı dizileri, edebiyat sayfaları seçkin isimler basının yapısı hakkında fikir sahibi olmamızda yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu gazetelerde spor, ekonomi, sosyal ve kültürel olaylarla ilgili bilgi, haber ve yorumlara da değinilmiştir.

Osmanlı posta teşkilatında “1914’de ülkede her 1000 kişiye 6 postahane düştüğü dönemde A.B.D.’de her 1000 kişiye 40 postahane düşüyordu. Bu yetersiz posta işletmeciliği kapitülasyonların kaldırılmasıyla kontrol altına alınmaya çalışıldı. Ancak I. Dünya Savaşının kaybedilmesi neticesinde imzalanan mütarekeyle posta işletmelerinin tamamının kontrolü İtilaf Devletlerinin elline geçti. Osmanlı posta idaresi yabancıların rekabeti neticesinde çaresiz duruma düşmüştü. Türkler dahi posta ihtiyaçlarını yabancı posta servislerini tercih ederek gideriyorlardı. Osmanlı Posta İdaresi kendilerine havale edilmek için yatırılan paraları memurlarının maaşlarını tahakkuk ettirmekte kullanıyordu. Böyle bir kurumunun kar edemeyeceği ve bütçeye gelir sağlayamayacağı açıldı. ‘Yabancı postahaneler ise herhangi bir vergi veya pay ödemeksizin kendi ülkelerinin pullarını kullanıyorlardı’ ”¹²⁸.

Yine de Türk postahanesi posta hizmetlerindeki yabancı rekabetine rağmen dönem başlangıcında ülke içinde üstünlüğü ele geçirmiştir. “...Mektup ve paket ulaştırmasını aksatmadan yerine getirebiliyordu. Bankacılık fazla gelişmediğinden ve birkaç büyük merkez dışında banka şubesi bulunmadığından, Türk postahaneleri bazı bankacılık işlemlerini de üstlenmişlerdir. Hemen hemen bütün para havale işlemleri Türk postahaneleri tarafından yapılıyordu”¹²⁹.

Posta işletmesi kapitülasyonların kaldırılmasının ardından barış antlaşmasının imza edilmesi ile tahminlerin üzerinde gelir sağlayan bir kurum niteliğine dönüşmüştür¹³⁰. 1929 yılında ise yapılan toplantılarda Odaların posta ve telgraf ücretlerinden affı istenmektedir¹³¹.

1933 yılında İzmir’de Posta işletmeciliği şu şekildedir¹³²: “

1- İzmirde Posta Teşkilatı:

İzmir şehrinde: İzmir muntakasına olmak üzere bir posta ve telgraf başmüdürlüğü vardır ve Saman iskelesinde Birinci kordonda kaimdir. Vilayetin ve muntakanın Posta ve Telgraf muamelatını bu başmüdürlük idare eder. Ayrıca bilumum kazalarda Posta müdürlüğü

İskani (1923–1938), s. 270–271; Göksu, a.g.e. , s. 6–7; İzmir Rehberi, İzmir ve Havalisi Asarlatika Muhipleri Cemiyeti, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1934, s. 120.

¹²⁸ Durgun, a.g.e. , s. 136–137; Nedim Atilla, *İzmir Posta Tarihi (1841–2001)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. , 1.baskı, İzmir, Ağustos, 2001, s. 42.

¹²⁹ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 204.

¹³⁰ Woods, 1924, s. 17; Altınoluk, a.g.e. , s. 26, 39.

¹³¹ Lütü, a.g.e. , s. 12.

¹³² *İzmir Rehberi*, s. 70–77.

vardır. Şehir dahilinde de posta şubeleri ve merkezleri vardır. Şehir dahili posta merkezlerinde hernevi telgraf, taahhütlü mektup ve paket muameleleri yapılmaktadır. Şubelerde ise yalnız adi mektep kabul edilir. Şubelere verilen mektuplar günde üç defa merkeze getirilir.

2- Evrak postası ücret tarifesi:

1- Açık muhabere ve adi mektuplar: açık muhabere varakası şehir dahili üç kuruş, şehir harici dört kuruş ücrete tabidir. Adi mektuplar beher 20 gram için şehir dahili dört, şehir harici 6 kuruştur. Adi mektuplarda ilk siklet derecesi 20 gram olup, bundan sonraki beher 20 gram için şehir dahili 4, şehir harici 6 kuruş alınır. Azami siklet 2 kilodur. Eb'at her cihetten 45 santimetredir. Tomar halinde olursa uzunluk 75, kutur 10 santimetredir.

2- Açık muhabere: şehir dahili uzunluk 15 genişlik 10 ½ santimetredir.

3- Basılmış kağıtlar: beher 50 gram ve küsurunda 40 paradır. Azami siklet 2 kilodur.

4- İş kağıtları: beher 50 gram ve küsurunda 2 kuruş alınır. Azami siklet 2 kilodur.

5- Tüccari eşya örnekleri: beher 50 gram ve küsurundan 2 kuruş alınır. Azami siklet 500 gramdır. Eb'at uzunluk 45 genişlik 25 santimetredir. Kutur da 10 santimetredir. Tomar halinde ise uzunluk 45 kutur 15 santimetredir.

6- Gazete ve risaleler: bahar 50 gram için 10 para alınır. Azami siklet 5 kilodur.

7- Mekteplerde okutulması kabul edilen kitaplar: beher 50 gram için 1 para alınır. Azami siklet matbuat sikletine tabidir.

TAAHHÜTLÜ MEKTUPLAR

Adi mektuplar tarielerine taahhüt resmi olarak 6 kuruş zammedilir ve : “adi taahhütlü, denilir. İade ilmühaberi istenilirse, bunun için de ayrıca 6 kuruş verilir. Posta paketlerinin postaya tevdiinden sonra istenilecek iade ilmühaberi için 12 kuruş münzam ücret verilir.

POSTRESTAN MUAMELELERİ

1- Beher mektup için: posta ücretinden maada maktuan 6 kuruş ücrete tabidir.

2- Posta abonaman kutuları: birinci sınıf seneliği 750, ikinci sınıf 500, üçüncü sınıf 300 kuruştur.

3- Posta havalenamesi: bir kuruşa 300 kuruşa kadar 1 kuruş,300 kuruştan fazla beher 100 kuruş ve küsuru için 1 ½ kuruş ücret alınır.

4- Telgraf havalenamesi: telgraf ücretinden başka 2000 kuruşa kadar beher 100 kuruş ve küsurundan 1, ½ kuruş alınır.

5- Telgraf ücretleri: dahili aynı şehir içerisindeki merkezler arasında 20 kelimeye kadar 15 kuruş ücret alınır. 20 kelimedenden fazlası için beher kelimedenden 30 para ücret alınır. Şehir haricine çekilecek telgrafların beher kelime-i için 2 ½ kuruş, türkçe matbuat telgraflarının beher kelimesinden 1 kuruş, müstacel olursa 3 kuruş ücret alınır. Suretli telgrafnamelerden: her suretin ihtiva edeceği 20 kelimeye kadar 10 kuruş, 20 kelimedenden fazlası için beher kelimededen 20 para alınır. Postrestan veya telgrafrestan telgrafnamelerden 6 kuruş alınır. Teslim ihbarnameleri telgrafnamelerden ayrıca 20 kuruş ücret alınır. Bu telgrafın posta ile teslim ihbarı için 6 kuruş alınır. Taahhütlü ise 12 kuruş alınır.

Sayı ücreti: Telgraf merkezlerinden itibaren beher saat 40 kuruş alınır.

Kısa adresli telgrafnameler için senelik kayıt ücreti 1000, altı aylık 500, üç aylık 250 ve bir aylıkta 125 kuruştur...”

Yalnız Adi Mektup Kabul Eden Şehir Dahili Posta Şubeleri aşağıda verilmiştir¹³³.

Şubelerin isimleri	Mevkileri	
Başoturak	Başoturak caddesi	No.98
İkiçeşmelik	İkiçeşmelik	No.270
Peştemalcılar	Peştemalcılar	No.146
Tilkilik	Tilkilik caddesi	No.202
Tepecik	Kaathane caddesi	No.20
Şadırvanaltı	Eski mahkeme caddesi	No.28-40
Bahribaba parkı	Park karşısında	No.
Hisarönü	Yolbedesteni	No.46
Balcılarıçı	Balcılar caddesi	No.163
Bayraklı	Bayraklı iskelesi caddesi	
Göztepe	Tramvay caddesi	
Güzelyalı	Gazino ittisali	
Kemer köprüsü	Kemer caddesi	
Güzeyler	Mesudiye caddesi	No.106
Üçüncü Kahramanlar	Alsancak caddesi	
Bayramyeri	İkiçeşmelik caddesi	No.515
Namazgâh	Alaybey caddesi	No.42
Yemişçarşısı	Halimağa caddesi Yeni yol	No.1

İzmir ve civarında bulunan Posta ve Telgraf merkezlerinin isimleri ve mevkileri de aşağıdaki gibidir¹³⁴.

Açık bulunduğu Saatler		Harici Telgraf Muamelesi	Dahili Telgraf Muamelesi	Posta ve Telgraf havalesi	Kıymetli mektuplar	Paket muamelesi	Dahili ve Harici taahhütlü mektup Muamelesi	Mevkiler	Merkezlerin İsimleri
Tatil ve Cuma günleri	Adi günler								
Gece ve Gündüz	Gece ve Gündüz	Vardır	Vardır	Vardır	Vardır	Vardır	Vardır	1 inci kordon	İzmir
9-12	8-12; 14-17; 18-22	“	“	“	“	“	“	Deniz kenarı	Alsancak
“	“ “ “	Yoktur	“	“	“	“	“		Basmahane
“	8-12; 14-17; 18-20	“	“	“	“	“	“		Buca nahiyesi
8-24	8-24	“	“	“	“	“	“		Bornova “
“	“	“	“	“	“	“	“		Karşıyaka
9-12	8-12; 14-18	“	“	“	“	“	“		Karantina

¹³³ A.g.e. , s. 77.

¹³⁴ A.g.e. , s. 77.

Aynı dönemde faaliyette olan iki adet havayolu şirketince yapılan hava postası servislerince alınan ücretleri aşağıdaki tabloda mevcuttur¹³⁵.

Hava servisi yapan memleketler	Alınan muntazam ücret	Mektupların İstanbul'dan hangi şirketlere gönderileceği
Almanya	20 kuruş	C.I.D.N.A.
Avusturya	12,5 “	“
Belçika	25 “	“
Çekoslovakya	12,5 “	“
Danimarka	25 “	“
Felemenk	25 “	“
Fransa	20 “	“
İngiltere	25 “	“
İsviçre	20 “	“
İspanya	30 “	“
İtalya	12,5 “	S.A.A.E.I.
Macaristan	12,5 “	C.I.D.N.A.
Polonya	20 “	“
Romanya	7,5 “	“
Sovyet Rusya	30 “	“
Yugoslavya	7,5 “	“
Yunanistan	7,5 “	S.A.A.E.I.
Cenubi Afrika	92,5 “	
Felemenk Hindi	95 “	
Filistin	25 “	
İngiliz Hindini	75 “	Bunlara ait mürasalat İstanbuldan Atınaya gider ve Ayero Espresso İtalyan şirketi tayyareleriyle, oradan da müteaddit şirket tayyareleriyle gönderilmektedir.
Fransa Hindini	112,5 “	
Irak	40 “	
İran	42,5 “	
Kenya	62,5 “	
Mısır	20 “	
Aşağı Mısır	25 “	
Rodezya (Cenubi)	75 “	
Rodezya (Şimali)	75 “	
Siyam	95 “	
Sudan	40 “	
Suriye	40 “	
Tanga Tinga	62,5 “	

İzmir’de 1923 yılında mevcut posta kutuları ve merkezleri şöyledir¹³⁶ (Adet):

¹³⁵ A.g.e. , s. 77.

¹³⁶ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, II, s. 45.

Merkez ve Şubelerin İsim ve Yerleri	Merkezlerin İcra Ettikleri Muameleler			Merkez ve Şubelerin Sahip Oldukları Kutular		Şubelerin İdare Biçimleri	
	Posta ve Telgraf	Sırf Posta	Sırf Telgraf	Posta Kutuları	Abone Kutuları	Vazifeli Memur e	Bayi İle
İzmir Toplam	24	-	-	30	300	-	6

Aynı yıl yapılan posta işlem miktarları da şu şekilde gerçekleşmiştir¹³⁷:

Merkez ve Şubelerin isimleri	Giden				Gelen			
	Dahili		Harici		Dahili		Harici	
	Resmi	Gayri resmi	Resmi	Gayri resmi	Resmi	Gayri resmi	Resmi	Gayri resmi
	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet	Adet
Toplam	94556	549150		337095	183350	581800		390850

1923–1939 yılları arasında Türkiye genelindeki karayolu posta hatları sayısındaki gelişmeyi de aşağıdaki çizelgeden takip edebiliriz¹³⁸:

Yıl	Toplam	Oto ile	Araba ile	Diğer Araçlar ile
1923	12	8	-	4
1928	560	108	119	333
1929	692	169	119	404
1930	789	224	89	476
1931	780	219	80	481
1932	684	206	98	380
1933	777	262	97	418
1934	754	274	110	370
1935	817	350	115	352
1936	811	349	112	350
1937	959	424	130	405
1938	1.566	547	152	867
1939	1.449	415	178	856

Aynı dönemde posta yollarının uzunlukları da aşağıdaki tabloda sunulmuştur¹³⁹:

¹³⁷ A.g.e. , s. 50.

¹³⁸ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s. 360.

¹³⁹ A.g.e. , s. 358.

Yıl	Karayolları	Deniz Yolları	Yıl	Karayolları	Deniz Yolları
1923	2500	-	1933	19870	5815
1928	20259	2242	1934	19846	2228
1929	20259	2242	1935	19846	2228
1930	20259	2242	1936	19870	5815
1931	20259	2242	1937	21387	2228
1932	20259	2242	1938	21575	1155

Haberleşmedeki yetersizlik incelediğimiz dönem başında en önemli sorunların başında yer almaktaydı. Vilayetler arasındaki irtibat 1913 yılından itibaren telsiz telgraflarla yapılmaya başlanmış olmakla birlikte 1914–1923 yılları arasında Anadolu’ya yayılmıştı¹⁴⁰. Demiryolu istasyonlarındaki telgraflar da aynı dönemde faydalı bir biçimde kullanılıyordu¹⁴¹. İzmir’in işgali ile ulaşım el koyan itilaf devletleri ve Yunanistan aynı uygulamayı iletişim araçlarının kullanımında da hayata geçirmişti¹⁴². Özellikle işgalin ilk zamanlarında İzmir’in çevresi ile olan telefon ve telgraf haberleşme hatları Yunanlılar tarafından kesildi¹⁴³. 1920 yılında telgraf ve telefon hatlarının tamir edilerek yeniden kullanıma geçmiştir¹⁴⁴. Ayrıca yeni telgraf istasyonları tesis edilmiştir¹⁴⁵.

Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne kalan en modern miras, İstiklal Harbinde de muhaberatı önemli bir yer işgal edecek olan telgraf ağıdır. Anadolu’daki pek çok ilde resmi kurum ve kuruluşların haberleşmesinde yaygın olan bu telgraf ağı önemli bir yer tutmaktadır¹⁴⁶. Cumhuriyetin kurulduğu yıl mevcut telgraf kara hatlarının kilometre hesabıyla mesafe miktarını gösteren çizelge aşağıda verilmiştir¹⁴⁷:

Şimendifer Güzergahına Tesadüf eden Telgraf Hatlarının		Hatların uzanmış olduğu yolun mesafesi		Nakil Tellerinin uzunluğu	
İsimleri	Adet	Kilometre	Metre	Kilometre	Metre
TOPLAM	26	390	-	400	-

¹⁴⁰ Mears, *a.g.e.*, s. 207, 233; Atilla, *İzmir Posta Tarihi*, s. 53.

¹⁴¹ Mears, *a.g.e.*, s. 207, *T. İ. H.*, II/1, s. 34.

¹⁴² *A.g.e.*, s. 132.

¹⁴³ *DH–KMS*, Dosya 50/2, Belge no. 33; Kazım Özalp, *Milli Mücadele (1919–1922) I*, T. T. K. Yayınevi, 2.baskı, Ankara, 1985, s. 8; Kamil Su, *Manisa ve Yöresi İşgal Acıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay. , Kültür Eşerleri Dizisi, 2.baskı, Ankara, Ağustos, 1986, s. 38.

¹⁴⁴ “*Dersaadet: Anadolu ile muhaberatın tesisi için telgraf hatlarında icra edilmekte olan tağmirat hitam bulmuştur.*”, *Ahenk*, 23 Teşrinisani 1336, s. 2.

¹⁴⁵ *Ahenk*, 7 Şubat 1338, s. 2.

¹⁴⁶ Woods, 1924, s. 17; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 203.

¹⁴⁷ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, II, s. 47, 55.

1929–1937 yılları arasında İzmir kentinde cereyan eden posta telgraf işlemlerini gösterir çizelgeler şöyledir¹⁴⁸:

Seneler	Merkezlerin Muameleatı			Merkez ve Şube Kutuları		Telgraf (Adet)			
	Posta, Telgraf Muamelesi Yapan	Sırf Posta Muamelesi	Sırf Telgraf Muamelesi	Posta Kutusu	Abone Kutusu	Mersulat		Mevrudat	
						Dahili ve Harici		Dahili ve Harici	
						Resmi	Gayri Resmi	Resmi	Gayri Resmi
1923	24	-	-	30	300				
1929	30	2	1	68	386	27.095	192.797	35.515	176.490
1930	30	2	1	166	688	1.029.576	11.945.351	1.420.247	9.111.918
1931	29	3	1	464	395	69.659	185.931	72.253	182.956
1932	35	2	1	426	78	10.942	308.046	130.886	291.899
1933	30	1	1	54	457	40.857	38.455	97.654	48.657
1934	30	1	1	54	457	36.720	32.300	94.720	45.950
1935	100	2	1	179	701	319.333	458.117	354.532	439.110
1936	102	2	1	103	458	85.927	278.453	126.131	268.635
1937	36	2	1	74	492	82.562	328.058	123.949	280.033

Seneler	Dahili ve Harici Posta Muameleti (Adet)				Kıymetsiz Posta Paketleri Muameleti (Adet)			
	Mersulat		Mevrudat		Mersulat		Mevrudat	
	Dahili ve Harici		Dahili ve Harici		Dahili ve Harici		Dahili ve Harici	
	Resmi	Gayri Resmi	Resmi	Gayri Resmi	Resmi	Gayri Resmi	Resmi	Gayri Resmi
1929	2.363.737	44.681.465	3.709.911	47.339.265	86.988	1.909.064	94.746	2.006.351
1930	9.976.430	62.155.559	9.907.325	71.813.144	119.966	988.275	98.335	1.018.740
1931	352.231	3.244.305	174.408	820.492	2.958	17.734	2.208	5.150
1932	2.131.278	1.918.731	1.819.113	1.419.898	12.597	5.911	10.213	7.002
1933	46.487	4.856.245	35.464	3.987.972	1.734	7.654	1.326	6.784
1934	47.215	4.266.144	34.987	4.117.615	1.697	7.514	1.397	6.815
1935	6.986.089	14.154.479	-	9.911.923	12.801	67.541	-	-
1936	371.137	2.455.830	371.388	667.479	320	6.624	284	5.880
1937	628.002	3.734.414	314.420	3.633.574	664	4.584	665	5.205

¹⁴⁸ A.g.e. , s. 45; İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 122; İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı, s. 144; İstatistik Yıllığı 1935–1936, s. 168; İzmir Vilayeti İstatistikleri 1937–1938, s. 169.

Seneler	Kıymetli Mektuplar(Adet)				Kıymetli Gruplar ve Kıymetli Muhteviyatlar(Adet)			
	Mersulat		Mevrudat		Mersulat		Mevrudat	
	Dahili ve Harici		Dahili ve Harici		Dahili ve Harici		Dahili ve Harici	
	Resmi	Gayri Resmi	Resmi	Gayri Resmi	Resmi	Gayri Resmi	Resmi	Gayri Resmi
1929	2.524	11.031	2.584	9.965	18.967.833	10.456	30.042.973	10.304
1930	13.883	9.789	14.064	32.923	982.979.995	17.228	932.581.421	19.323
1931	1.286	529	2.379	1.634	7.088.117	2.142	51.407.039	1.981
1932	5.112	2.304	1.334	2.134	-	8.412	-	1.533
1933	-	1.776	-	1.168	-	28.973	-	22.948
1934	-	1.829	-	1.297	-	17.966	-	22.732
1935	29.916	173.234	-	291	-	-	-	-
1936	640	311	640	1.448	295	4.530	321	4.650
1937	535	280	701	1.329	167	3.571	430	6.330

Telefon ihtiyacı belediyenin de ortak olduğu *İzmir ve Civarı Telefon Türk Anonim Şirketi*'nce yürütülüyordu. Bu şirketin uygulamalarından ve fiyatlarından pek çok şikayetler gelmektedir¹⁴⁹. 13 Mart 1923 yılında telefon imtiyazını alan belediye mevcut mali yapısı el vermediğinden bu işi ortak vasıtası ile çözüme yoluna gitmiştir. İsveçli Erikson firması ile ortak olan belediye sermayenin %53'üne sahip bulunuyordu¹⁵⁰. Tesisat çalışmalarına Ocak 1927'de başlanmış, telefon 6 Ekim 1928'de hizmete girmiştir. 25 Ocak 1938'de de devletleştirilerek P.T.T.'ye devir edilmiştir¹⁵¹. İzmir'de telefon hatlarının tesis edilmesini M. Kamil Dursun anılarında şöyle ifade etmektedir:

¹⁴⁹ “Neden Halkı Memnun Edemez? Çünkü... Halk ile telefon şirketi arasında önemli bir dava vardır. Halk ucuzluk, kolaylık istiyor. Şirket mukavelenin satırları arasında kalarak kulaklarını halka tıkıyor, gözlerini acunun gittiği yeni yollara kapıyor. İşin sonunda halk çektiği zorluklardan ağlaşırken şirket de zarar ediyorum diye bar bar bağırıyor.

İşte her iki tarafı memnun edemiyen bu durumun sebebi nedir? Hemen tereddütsüz söyleyebiliriz ki:Telefon şirketini idare edenlerin realitelere karşı ürkek davranışları veya özel düşünceler taşımalarıdır...

Ucuzluğun ve kolaylığın iş hacmini ne kadar artırdığını birçok örneklerle ispat edecek mevkiyiz. Bunları ayrı ayrı yazmak çok uzun olur. Şimendifer tarifeleri, şeker ve tuz ucuzluğu önümüzdeki en yeni ve canlı eserlerdir. Bu denemelerin sonuçlarına gözlerini kapayanlar, en zayıf tabiri ile iş adamı olmak kabiliyetinden uzak bulunanlardır.”, Yeni Asır, 28 Temmuz 1935, s. 1.

¹⁵⁰ “İzmir Belediyesi haiz olduğu imtiyaz mukavelesile İzmir'de telefon tesisatını yapmak salahiyetine haizdir. Fakat bu mukavele mucibince tesisatın mart nihayetine kadar başlaması lazımdır. İzmir Belediyesi bu mukaveleye istinaden birkaç ecnebi şirketle tesisat icrası hakkında müzakeratta bulunmaktadır...” , İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, I/2 (Şubat, 1926), s. 82; “...Telefon tesisatına 1 Kasım 1927'den itibaren başlanacaktır.”, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, I/11 (Kasım, 1926), s. 722.

¹⁵¹ “Kablo servisleri: Aşağıdaki istisnalar hariç bunlar Türk Hükümetince idare edilmektedirler:

a. Devlet Demiryolları ve İmtiyaz Şirketi

b. Doğru Telgraf Şirketinin su altı kablolarına bakım yaptığı aşağıdaki noktalar arasındaki hizmetler İstanbul–Odessa; İstanbul–Syra; İzmir–Syra; Bozcaada–Sakız Adası; Bozcaada–Limni

Telsiz telgraf servisleri:

Ticari telsiz telgraf istasyonları Ankara ve İstanbul'da devlet tarafından işletilmektedir. Diğer istasyonlar Samsun, İzmir ve Mersin'de kurulacaktır. Müzik programları yayınlayan telsiz istasyonları İstanbul ve Ankara'da mevcuttur.

“İzmir’deki telefon tesisatı da Aziz Bey zamanında vücuda getirilmiştir. Bu sayede şehrin birçok semtleri, bahusus, ticaretgah, olan İzmir’in resmi daireleri, sıhhi müesseseleri, bankaları, istasyonlar, ticaret odası, borsa gibi mahalleriyle hemen bütün ticarethaneleri telefon şebekesine bağlanarak bundan da bir çok istifade temin edilmiştir”¹⁵².

Oysa Sadık Kurt değerlendirmelerinde telefon şirketinin faaliyette bulunduğu yıllarda yeterince çalışmadığı ve yatırım yapmadığını ifade etmektedir. “Oldukça geniş bir alana hizmet götürülmesine karşılık, şirketin on bir yıllık bir sürede kurmuş olduğu 2900 ana hat, 4320 tevzi hattı ve 2289 abone hattı çok azdır. Ayrıca, 3506 km.’lik çift devreli ana hat, 2031 km.’lik dağıtım hattı, 493 km.’lik abone hattı ile toplam 6030 km.’lik telefon hattı, kent merkezi ile banliyölerinin gereksinmesini karşılamaktan uzaktır. İncelenen dönemde, telefonun henüz lüks eşya sayılması ve şirketin bazı parasal sorunlar yüzünden gerektiği kadar yatırım yapamaması telefon kullanımının sınırlı kalmasında etkili olduğu söylenebilir”¹⁵³.

Bu dönemde öncelikle tüccarlar tarafından kullanılan telefonlarda, kullanıcıların çoğunluğunda ikinci sırayı doktorlar (diş hekimleri dahil) oluşturmaktaydı. Bunları sırasıyla avukatlar, eczacılar izlemektedir. “Bazı üst düzey yöneticilerin (resmi-özel) de genelde evlerinde telefon bulmaktaydı. Esnaftan (bakkal, berber, terzi, kasap, kuyumcu, manifaturacı vb.) da ticari amaçlı telefon sahibi olanlar vardı. İşçi ve memurlarda pek telefon yoktu. Yalnız telefon şirketi çalışanları (işçi-memur) çoğunda telefon bulmaktaydı. Tüccarlar, komisyoncular, işyeri sahipleri, doktorlar, eczacılar ile avukatların pek çoğunun evlerinde ikinci telefonları vardı”¹⁵⁴. Ayrıca umumun konuşmalarının 5 kuruş karşılığında yapabildiği telefon köşkleri mevcuttur ki bunların 1933 yılında yerleştirildiği mevkiler şunlardır¹⁵⁵:

Alsancak	İstasyon içinde
Basmahane	Basmahane içinde
Dolaplıkuyu	Yapıcıoğlu camii karşısında
Eşrefpaşa	Cami civarı
Göztepe	Vapur iskelesi
Gümrük	Bina dahilinde

Türkiye’de telsiz telefon bulunmamaktadır fakat normal telefon açısından ciddi bir gelişme meydana gelmiştir. Bu kasabalarda resmi idari birimlerinde telefon servisi mevcuttur. Bu servisler sadece resmi hizmete mahsustur fakat kamu telefon hizmetleri Ankara, İstanbul ve İzmir’de hizmettedir ve hükümetin nihayetinde önemli kazalar arasında kamu telefon hizmeti kurulmasına ilişkin niyeti vardır. Bu yönde bir adım...”, Woods, 1932, s. 25; İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 165; Serçe, a.g.e. , s. 293–294; Kurt, a.g.e. , s. 398–454; Seymen, a.g.m. , s. 308; Göksu, a.g.e. , s. 20.

¹⁵² Dursun, a.g.e. , s. 138; Kurt, a.g.e. , s. 416.

¹⁵³ A.g.e. , s. 416.

¹⁵⁴ A.g.e. , s. 417.

¹⁵⁵ İzmir Rehberi, s. 77–78; Atilla, İzmir Posta... , s. 140.

Gündoğdu	Esat Bey apartmanı karşısında
Hacı Hasan oteli	Kemeraltı
Hükümet avlusu	Hükümet dairesinde
Hükümet önü	Saat kulesi yanında
İkiçeşmelik	Yıldız kiraathanesi
İnhisarlar	İnhisarlar binasında
İş bankası	Banka dahilinde
Karantina	Vapur iskelesi yanında
Kışla	Kışla Zabit yurdu
Kemer	Kemer istasyonu
Pasaport	Yolcu salonu içinde
Reşadiye	Vapur iskelesi
Stadyum	Şehitler spor sahası
Yeni konak	Kuzu oğlu çarşısı

Ticaret ve ekonomik hayatı kolaylaştırıcı faydalarından dolayı, mntıka iktisad toplantılarında telefon hatlarının çevre ilçeleri de içine alacak şekilde geliştirilmesi konusunda müracaatlar söz konusu edilmiştir¹⁵⁶.

İzmir-Ankara telefon bağlantısı 1929 yılının 29 Nisanında İstanbul üzerinden sağlanmıştır¹⁵⁷. 1923–1939 yılları arasında Türkiye genelinde telefon ve telgraf haberleşmesindeki gelişmeleri gösteren çizelge de şu şekildedir¹⁵⁸:

Yıl	Telefon abone sayısı Toplam	Telefon konuşmaları ' 000			Telgraf trafiği (Adet) ' 000		
		Şehir içi, şehirlerarası ve milletlerarası kontör sayısı	Şehirlerarası tamamlanan konuşmalar Sayı	Milletlerarası konuşmalar Dakika	Yurtiçi	Yurtdışı	
						Giren	Çıkan
1923	-	2097	-	-	4471	138	159
1924	-	3375	-	-	5736	126	193
1925	-	4690	-	-	5438	146	271
1926	-	6812	-	-	5699	498	466
1927	-	9150	-	-	6737	345	262
1928	-	11810	-	-	9376	521	611
1929	15262	13530	212	-	7407	487	537
1930	15503	15700	229	-	6311	471	431
1931	15503	17340	313	5	5984	486	429
1932	16244	17653	347	12	5561	300	276
1933	16340	18168	356	47	5055	339	242
1934	16939	19491	371	112	5239	215	271
1935	18072	21351	442	101	5688	290	264

¹⁵⁶ Lütfi, a.g.e. , s. 7.

¹⁵⁷ Kurt, a.g.e. , s. 428.

¹⁵⁸ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s. 362.

1936	18768	23317	486	54	6713	269	260
1937	19481	25791	474	115	5773	276	289
1938	20403	26446	571	158	5992	291	299
1939	21457	27598	549	195	7193	278	284

İzmir telefon şirketinin faaliyetini sürdürdüğü 1928–1937 yılları arasındaki genel durumunu gösteren veriler de şöyledir¹⁵⁹:

Malûmatın mahiyeti	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Hatların adedi										
Ana hat adedi	1.750	1.940	2.490	2.740	2.850	2.850	2.850	2.850	2.850	2900
Tevzi hattı Adedi	2.630	3.530	3.870	4.160	4.240	4.250	4.290	4.330	4.340	4320
Abone hattı Adedi	833	1.330	1.539	1.701	2.148	2.123	2.163	2.206	2.199	2289
Her hattın vasatı tülü (Metre)										
Ana hatlar	1.697	1.549	1.138	1.264	1.223	1.223	1.224	1.224	1.224	1209
Tevzi hatlarında	250	451	473	459	427	444	449	450	468	470
Abone hatlarında	132	132	127	124	166	-	-	-	-	-
Umumi vasatı	2.079	2.132	1.738	1.838	1.816	-	-	-	-	-
Çift nakilli hatların umumi tülü (Kilometre)										
Ana kablolarında	2.969	3.093	3.347	3.465	3.496	3.485	3.489	3.489	3.489	3506
Tevzi ve İrtibat kablolarında	657	1.592	1.829	1.872	1.887	1.899	1.926	1.948	2.031	2031
Abone hatlarında	110	176	200	210	357	364	396	427	457	493
Umumi tul	3.737	4.861	5.377	5.549	5.740	5.748	5.811	5.864	5.977	6030
Abone adedi										
Hususi	711	1.170	1.392	1.509	1.931	1.917	1.946	1.934	1.947	2011
Resmi	122	160	187	192	217	206	217	272	252	278
YEKÜN	833	1.330	1.579	1.701	2.148	2.123	2.163	2.206	2.199	2289
Mükaleme adedi	263	2.089	2.958	3.066	3.226	3.559	3.729	4.146	4.321	4641219
Varidat (Lira)										
Mükaleme ücreti	14.901	32.855	69.303	57.855	56.399	72.324	70.965	132.726	120.137	82782
Fazla mükaleme	-	22.174	31.684	41.637	44.772	50.270	48.099			73700
Bakım ve kira	1.173	3.634	6.292	7.488	7.491	7.528	4.926	7.420	7.411	4044
Nakil ve tamir	-	3.359	5.605	6.490	5.310	7.037	6.685			4259
Tesisat	59.592	44.262	22.160	13.595	4.396	3.840	4.177	1.322	195	3128
Muhtelif	30.278	41	50.464	-	-	522	-			312
Kambiyo farkı	-	-	-	24.215	-	19.840	238.715	-	-	-
Zarar	-	68.077	59.109	9.046	41.741	-	-	-	2.650	-
YEKÜN	105.944	174.402	244.617	160.326	160.107	161.361	373.567	141.468	130.393	168.225
Masarifat (Lira)										
İşletme masarifi	54.110	60.080	65.158	77.329	76.282	70.660	64.615	77.766	76.050	68.269
Vergiler	-	10.650	7.478	5.412	10.345	5.178	5.260			6.807
Faiz	-	62.703	52.834	39.456	31.127	35.426	30.346	50.669	50.662	4.804
Amortismanlar	536	24.909	43.072	38.129	42.355	40.851	39.615			40.814
Kambiyo farkı	-	16.060	7.998	-	-	-	-	2.442	3.681	7.883

¹⁵⁹ İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı, s. 286; İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 81; İstatistik Yıllığı 1935–1936, s. 98; İzmir Vilayeti İstatistikleri 1937–1938, s. 113.

Muhtelif	-	-	68.077	-	-	-	38.837			39.648
Kar	51.298	-	-	-	-	9.246	149.894	10.592	-	
YEKÜN	105.944	174.402	244.617	160.326	160.109	161.361	373.567	141.469	130.393	168.225
Memur ve müstahdemler	49	43	56	55	50	50	45	50	53	61

İşgal yıllarında “... pek çok gemide Avrupa’dan direkt olarak mesaj alabilecek alet ve ekipman mevcuttu. Oysa Türkiye’den mesajı göndermek sorun teşkil ediyordu. Türkiye’de telsiz mesajı gönderilebilecek dörtten (4) az merkez mevcuttu. Bu nedenle ticari mesajlar İzmir körfezinde İtilaf Devletleri’nin destroyerlerinden gecikmeksizin gönderiliyordu”¹⁶⁰.

1932 yılında ise hala telsiz bulunmuyordu. “Türkiye’de telsiz telefon bulunmamaktadır fakat normal telefon açısından ciddi bir gelişme meydana gelmiştir”¹⁶¹.

¹⁶⁰ Durgun, a.g.e. , s. 136–137.

¹⁶¹ Woods, 1932, s. 25.

V- MALİ DURUM VE BANKACILIK

A- PARA VE KAMBİYO

1920’li yıllarda devletin para arzını kontrol edebilecek organlardan yoksun bulunması nedeni ile para politikası üretememesi ve bu nedenle bankaların, banka parası yaratarak oluşturdukları kendi para politikalarını rahatlıkla uyguladıkları yıllar olarak gözlenmektedir¹.

Cumhuriyet, Osmanlı İmparatorluğu’ndan savaş sırasında çıkarılmış olan 130–140 milyon liralık kağıt ve 8–10 milyon liralık madeni paranın yanı sıra tedavülde olan bir kısım altın ve yabancı para devir almıştır. Enflasyondan çekinen yeni hükümetin, bu yıllarda para arzında yaptıkları tek değişiklik 1927 yılında yıpranan banknotları yenilemek olmuştur².

Paranın kıymeti 1929 Dünya Ekonomik Buhranı neticesinde düşüyordu³. Piyasanın durgun olması nedeni ile ithalat yapan tüccar ödeme güçlüğü içine düşüyor ve bankalardan kredi talebinde bulunuyorlardı. Ancak özellikle bir kısım yabancı bankalar kredi vermeye yanaşmıyorlardı. Bu da şehir tüccarlarını sıkıntıya sokuyordu⁴. Bu dönemde özellikle İş Bankası’nın hem İzmir özelinde hem de Türkiye genelinde yapıcı ve onarıcı bir gaye güttüğü ve kredi vererek ekonomiyi desteklediği görülmektedir⁵.

20 Şubat 1930 tarihinde Türk parasını koruma kanunu çıkartılarak döviz alımları Maliye Bakanlığının kontrolüne alındı ve dışarıya para çıkartma serbestliğine de son verildi. İthalat lisans ve kontenjan ile sınırlandırıldı⁶.

Yine ekonomi ve para politikalarının kontrol altına alınmasını sağlamak amacı ile bir Merkez Bankası tesis edilmesi fikri, bir kısım uzmanların karşı düşünce beyan etmelerine

¹ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923–1929)*, s. 134, 137.

² Feridun Ergin, *Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi*, s. 52–53; Keyder, *a.g.e.*, s. 135; Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, s. 31; Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, s. 122.

³ Ülker Zengin Sönmez, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri*, s. 86–87; farklı bir değerlendirme için bakınız, Ergin, *a.g.e.*, s. 55–56.

⁴ “Bir Banka Krediyi Kesti:”, *1 Anadolu*, 25 Mayıs 1932, “Memaliki Şarkıye Fransız Bankası İzmir Şubesi kredi muamelatına nihayet vermiş, yalnız tahsilat bürosu halinde faaliyetine devam edeceğini...”; Sönmez, *a.g.e.*, s. 42–43, 81–82, 86.

⁵ *A.g.e.*, s. 33, 43.

⁶ Ergin, *a.g.e.*, s. 56; Tezel, *a.g.e.*, s. 171–173.

rağmen, benimsenerek 11 Haziran 1930'da Merkez Bankası Kanunu çıkarılmıştır. Neticede Milli Para Buhranı 1930 yılı sonlarına kadar kontrol altına alınmıştı⁷. Feridun Ergin'in bu dönemdeki para politikasına yönelik yorumu ilgi çekicidir⁸:

“Enflasyonun önlenmesi, kuşkusuz isabetli bir davranıştı. Ancak para hacminin hemen hemen sabit tutulması, piyasada kronik deflasyon yarattı. Para politikasının iktisadi hayatı canlandırıcı etkisinden yararlanılamadı.”

Özellikle 1920'li yıllarda mali sektörün gelişmesinde bir merkez bankasının olmayışının da etkisi ile aktif aktör olarak bankacılık önemli bir rol oynamıştır. Mevduatların artması banka paralarının işlemlerinin artmasına, böylelikle piyasanın nakit ihtiyacına cevap vermesine imkan sağlıyordu⁹.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk lirasının İngiliz Sterlinine göre değeri ve tedavüldeki banknotların miktarı aşağıdaki gibidir¹⁰:

⁷ Ergin, a.g.e. , s. 56–57; Mustafa A. Aysan, “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü”, *Atatürk Yolu*, s. 89–90; Mustafa A. Aysan, “Atatürk ve Ekonomi”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, s. 349–350; “...1930'ların başında 160 milyon dolayında olan dolaşımdaki para miktarı, 1938'de 219 milyon liraydı. Bu miktar on yıl boyunca, yalnız yılda %0,5 gibi bir artış anlamına gelir. Bu durumda, yılda sabit fiyatlarla, % 5–6 oranında artan toplam ulusal gelire göre para sunumunun çok az arttığı görülmektedir. Bir başka deyişle, para sunumu, bu anlamda ekonomiyi daraltıcı nitelikte olmuştur, denilebilir.”; Kepenek, a.g.e. , s. 56; Alptekin Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, s. 240; Cemal Tahir Altınoluk, *Atatürk Dönemi Maliye Politikasında 1924–1928 Bütçeleri*, s. 23.

⁸ Ergin, a.g.e. , s. 58; benzer yorum için bk. Tezel, a.g.e. , s. 124.

⁹ Tezel, a.g.e. , s. 232; Keyder, a.g.e. , s. 136.

¹⁰ Mustafa A. Aysan, *Atatürk'ün Ekonomi Politikası*, s. 96; Tezel, a.g.e. , s. 172; Gündüz Ökçün, *1920–1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara, 1971, s. 116; 930 yılına kadar tedavüldeki kağıt paralar ve altına karşı değerleri için bk. Şevket Süreyya Aydemir, *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, s. 132; “Cumhuriyet rejimine Osmanlı Devletinden 158 milyon 748 bin 563 liralık kağıt para intikal etti. 2milyon 251 bin 437 lira, çeşitli nedenlerle dolaşımda kaybolmuştur.”; Ergin, a.g.e. , s. 52–53; “Sermaye Hareketleri ve TEF 1933–1945 (Cari Fiyatlarla Milyon TL.)

Tarih	Dolaşımdaki Paranın		Kesin Hesaba Göre		Bütçe Giderlerinin				Dolaylı Vergiler Bütçe Gideri Oranı %	Toplam Krediler	(1938=100) TEF.
	Miktar	Artış Yüzdesi	Genel Bütçe		Açık (-) Fazla (+)	Artış Yüzdesi	Ulusal Gelire Oranı %	Dolaylı Vergiler			
			Geliri	Gideri							
1933	155,4	-	174,3	173,6	-4,8	16,8	15,7	131,9	73,6	145,6	80,4
1934	167,4	77,7	207,3	201,2	+6,1	12,3	16,5	155,6	77,3	130,3	83,2
1935	178,8	6,8	237,4	232,2	-0,8	15,4	17,7	166,9	71,9	156,3	91,1
1936	201,8	12,9	271,1	253,8	+17,3	9,3	15,0	189,0	74,5	174,2	100,1
1937	194,0	(-)3,9	314,2	296,9	+17,3	17,0	16,4	208,5	70,2	247,1	105,1
1938	219,4	13,1	322,9	306,3	+16,6	3,2	16,2	209,7	68,5	276,4	100,0
1939	308,0	40,4	389,7	391,4	-1,7	73,2	19,0	198,0	50,6	247,3	101,4

, Kepenek, a.g.e. , s. 57.

Yıllar	1 Sterlin Eşdeğeri(Kuruş)	Tedavüldeki Banknotlar (Milyon TL.)	Yıllar	1 Sterlin Eşdeğeri(Kuruş)	Tedavüldeki Banknotlar (Milyon TL.)
1919	381	158	1929	1009	159
1920	443	-	1930	1032	159
1921	605	-	1931	965	159
1922	729	-	1932	741	164
1923	763	-	1933	702	161
1924	836	161	1934	636	165
1925	892	165	1935	616	170
1926	928	153	1936	624	179
1927	945	153	1937	624	169
1928	956	153	1938	616	194

Türk lirasının 1929 yılında değer kaybı yalnızca Dünya Ekonomik Buhranından kaynaklanmıyordu. Dünya Ekonomik Buhranının yanı sıra ödenmeye başlanacak olan Osmanlı borçları, ithalata getirilen kısıtlama neticesinde gümrüklerde yığılan ithal malları için ödemeler ve yabancı ticaretle uğraşan başta gayri Müslim tüccarlar olmak üzere ticaret erbabının yurt dışına kaynak transferleri bu dönemde Türk parasının değer kaybına katkıda bulunmuştur¹¹.

Türkiye ihracatının önemli bir bölümünün gerçekleştiği İzmir üzerinden giren yabancı paralarının kontrol altına alınmasına yönelik olarak İzmir basınında çıkan haberlerin yanı sıra İzmir’de Kambiyo dairesi kuruluncaya kadar geçici tedbirlerin alındığı görülmektedir¹².

1923–1936 yılları arasında İzmir’in ülke gelirlerine katkısı aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

	Tahakkukat (lira)	Tahsilat (lira)
1339 yılı toplam vergiler:	892.242,6	718.044,19
1340 yılı toplam vergiler:	1.168.429,06	1.030.342,15
1341 yılı toplam vergiler:	2.295.379,43	1.863.508,95
1926 yılı toplam vergiler:	2.022.647,50	1.773.053,85 ¹³
1928 yılı toplam vergiler:	8.345.896,84	7.448.500,47 ¹⁴
1929 yılı toplam vergiler:	7.962.822,25	6.597.805,77 ¹⁵
1931 yılı toplam vergiler:	24.786.346	5.908.681 ¹⁶
1932 yılı toplam vergiler:	27.335.095	6.931.095
1933 yılı toplam vergiler:	16.555.000	3.246.000
1934–1935 yılı toplam vergiler:	31.627.000	8.104.000 ¹⁷
1936 yılı toplam vergiler:	24.906.000	7.950.000 ¹⁸

¹¹ Tezel, *a.g.e.*, s. 170–171.

¹² Sönmez, *a.g.e.*, s. 44–47, 82–83.

¹³ *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, III/4 (Nisan, 1928), s. 152–158.

¹⁴ Sönmez, *a.g.e.*, s. 73.

¹⁵ *İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı*, s. 119.

¹⁶ *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 104–105; *İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı*, s. 121 tahakkukat miktarlarına 1931 yılından itibaren, önceki yıllarda toplanamayan vergilerin dahil edilmesi, miktarı yüksek göstermiştir.

¹⁷ *İstatistik Yıllığı 1935–1936*, s. 152.

1926 senesinde kişi başına düşen vergi nispeti ile ilgili bir mütalaa şu şekildedir: “Her ne kadar İzmir şehrinde nüfus başına vasati 84 lira 74 kuruş vilayete mülhak kazalarda beher nüfusa 12 lira 73 kuruş vergi isabet ediyorsa da İzmir’de tediye olunan istihlak gibi baluvasıta vergilerde kazaların dahi hesabı vardır. Binaenaleyh İzmir şehri ile kazalarda beher nüfusa isabet eden vergi nispetinde bu hususu da nazarı itibara almak icap eder”¹⁹.

B- BANKACILIK

Cumhuriyet dönemi Milli bankacılığın kurulması ve gelişmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. İttihat ve Terakki döneminde başlayan fakat tamamlanamayan²⁰ bankacılığın millileştirilmesi çalışmaları, araya giren savaş ve işgaller sırasında sekteye uğramış ancak cumhuriyetin ilanı ile yeniden hız kazanmıştır. Bu yolda en büyük atılım İş Bankasının kurulması olmuştur. 1924 yılının Ağustos ayında kurulan İş Bankasının 1927’de İtibar-ı Milli Bankası ile birleşmesinin yanı sıra devletin desteği ile ülkede en fazla tercih edilen ve sonuç olarak ciddi kazançlar sağlayan bir finans kuruluşu haline gelmiştir. Kurucuları arasında milletvekilleri, Anadolu (özellikle İzmir) tacirleri ve yüksek bürokratların bulunduğu bankanın²¹, kurulduğu yıl 2.496.000 lira olan toplam mevduatı 1929 yılında 43.839.000 liraya yükselmiş, ancak krizin etkisi sonucu 33.000.000 liraya kadar gerilemiştir²².

“Ankara’da merkezde İş Bankası açıldıktan sonra İzmir’de de hemen şubesi teşkil ve memurları tayin olunarak Birinci Kordon’da da banka tarafından satın alınan dairede faaliyete başlamıştır. Az zamanda muhitte geniş itimada mazhar olarak büyük işler yapmaya muvaffak olmuştur”²³.

¹⁸ İzmir Vilayeti İstatistikleri 1937–1938, s. 158.

¹⁹ İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, III/4 (Nisan, 1928), s. 158.

²⁰ Vedat Eldem, *Harp ve Müttareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, s. 211.

²¹ Tezel, a.g.e. , s. 230; Gündüz Ökçün, “1909–1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar”, Türkiye İktisat Tarihi Seminerine sunulan Bildiri; *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler, Tartışmalar*, 8–10 Haziran 1973, s. 411; “Cumhuriyetin Mutlu Azınlığı...”, İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 290; “...İş Bankasının bu dönemde oynadığı başlıca rol, kendi başına yahut kamu ve özel teşekküllerle ortaklık halinde, sanayi teşebbüslerine yatırım yapmak oldu. Yatırım yaptığı alanlar arasında kömür madenleri, şeker fabrikaları, yünli ipekli ve pamuklu dokuma, bir şişe ve cam fabrikası, bakır, kurşun ve kükürt madenleri, kereste sanayi, bir sigorta şirketi yer alıyordu. Bankanın o zamanki bilançolarında Mali plasmanlar başlığı altında gösterilen ve sanayi yatırımlarını kapsayan bu iştirakler tutarı 1926 yılında 553 bin lira iken 1927 yılında 1 milyon 854 bin liraya yükselmiş 1930 yılında ise bu miktar 7 milyon 280 bin lirayı bulmuştur.”, M. Ögüt Yazman, *Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, s. 54–55; M. Kamil Dursun, *İzmir Hatıraları*, s. 133.

²² Keyder, a.g.e. , s. 143; Ergin, a.g.e. , s. 49; Kepenek, a.g.e. , s. 31–32; Altınoluk, a.g.e. , s. 45; “Bankacılık sistemi, Türkiye ekonomisinin özellikle 1923–1938 dönemindeki işleyiş ve gelişmesinde dikkatle değerlendirilmesi gereken önemli bir rol oynamıştır.”, Tezel, a.g.e. , s. 122; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 243.

²³ Dursun, a.g.e. , s. 133.

İmparatorluk tarımını desteklemek amacı ile 1888’de kurulan ancak daha ziyade devleti finanse eden Ziraat Bankası yine cumhuriyet döneminde (1924) anonim şirket haline dönüştürülerek karlılık esasına dayalı, mevduat kabulüne ve yabancı bankaların faaliyet alanlarında çalışmaya başlamıştır. Bu nedenle tarım sektörüne kredi desteği vermekte 1937 yılına kadar yetersiz kaldığı görülmektedir²⁴.

Ziraat Bankası’nın 1931 yılında toplam mevduatı 56.000.000 liraya ulaşmıştır. Zirai Kredi Kooperatifleri aracılığı ile de 1933’ten itibaren tarımı desteklemektedir. Desteklediği kooperatif sayısı aynı yıl 58.363’e ulaşmıştır. Kendi denetimi altında çalıştırdığı Emniyet Sandıklarının toplam mevduatı ise 1923 yılında 2327000’dan 1929 yılında 16.508.000 liraya ulaşmıştır²⁵. Bu bankanın çiftçiye verdiği kredi miktarı Dünya Ekonomik Buhranına kadar geçen süre zarfında şu şekilde bir gelişim seyretmiştir²⁶.

Seneler	İkrazat Miktarı Lira	Seneler	İkrazat Miktarı Lira
1919	1.019.450	1924	16.400.562
1920	985.643	1925	15.456.271
1921	898.323	1926	16.294.210
1922	997.085	1927	17.124.531
1923	4.807.604	1928	29.046.428

Devlet imalat şirketlerini desteklemek üzere 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankasının ortak olduğu 11 şirket vardı. Banka 1932 yılında elindeki fabrikaları Sanayi Ofisine devir ederek, kredi işine dönmüştür. Adını da Sanayi ve Kredi Bankası olarak değiştirmiştir. Sanayi Ofisi ise elindeki şirketleri 1933 yılında kurulan Sümer Bank’a devretmiştir. Sümer Bank bu kuruluşların haricinde dönem sonuna kadar 17 yeni şirket kurmuş, bir kısım bankalara ortak olurken bazı şirketlere de sermaye vermiştir²⁷.

²⁴ M. Ziya Lütfi, *İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı*, s. 1–2,18; Tezel, *a.g.e.* , s. 409; “Ziraat Bankası ne yapardı? Onu anlamak için ilin resmi gazetesini baştan başa dolduran satılığa çıkarılmış, tarlaların ilanını görmek yeterdi.”, Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, s. 165; Eldem, *Harp ve...* , s. 207.

²⁵ Ergin, *a.g.e.* , s. 50–51; Keyder, *a.g.e.* , s. 139–143; Altınoluk, *a.g.e.* , s. 46; Tezel, *a.g.e.* , s. 231–232, 408; Çetin Yitmener, *Ziraat Bankasının Cumhuriyet Dönemi Tarım Hayatına Etkileri*, 21–80; Lütfi, *a.g.e.* , s. 67; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 244.

²⁶ *İstatistik Yıllığı 1930*, s. 259.

²⁷ “Haftanın Haberleri: Bankalar”, *Meslek*, 26 Mayıs 1925, s. 4; Keyder, *a.g.e.* , s. 144; Ergin, *a.g.e.* , s. 51; Altınoluk, *a.g.e.* , s. 46–47.

Özellikle Ankara'daki kamu yapılarını finanse etmekte kullanılan Emlak ve Eytam Bankası 1926 yılında kurulmuş ve 1928 yılına kadar 2.213.000 lira mevduat toplamıştır. İpotek karşılığı kredi dağıtmıştır²⁸.

1935 yılında kamunun madencilik alanındaki yatırımlarını desteklemek amacı ile Etibank kurulmuştur²⁹. Devlet bankacılığı gerçek atılımını 1930'lu yıllarda yapmıştır³⁰.

Bankı-ı Osmanii Şahane ise Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki önemini kaybetmiştir. Her ne kadar ilk yıllarda para basma ayrıcalığı yine kendisine tanınmış ise de yeni idare artık bu bankanın ülke ihtiyaçlarına cevap olamadığı kanaatini taşımaktadır. Zaten bir müddet sonra banka bu nedenlerle ismindeki Şahane ibaresini kaldırmış ve diğer yabancı bankalar gibi, bankacılık işlemlerine ağırlık vermiştir³¹.

Yerli sermayeye dayanan bankalar dönem süresince gelişme göstermişlerdir. Bu bankaların faaliyet alanları karlılık esasına dayanmalarından ötürü ticaret sektörü olması yeni kurulan yerli bankalarla, bu sektörde önceden beri varlıklarını sürdüren yabancı bankaların aynı alanda yer almalarına neden olmuştur. Bu nedenle yerli tacirleri finanse etmeleri açısından faydalı olan yerli bankaların diğer sektörlerin kredi taleplerine cevap veremediği gözlenmektedir³².

İzmir'de yabancı sermayeli bankalardan Memaliki Şarkiye Fransız Bankası 17 Eylül 1923 tarihinde, Roma Bankası 4 Teşrinisani 1926, Doyçe Oryent Bank 19 Temmuz 1926, Bank Komerçiyala d'İtalyana ise 19 Birinci kanun 1928'de faaliyetlerine yeniden başlamıştır³³. Selanik Bankası'nın İzmir şubesi de İzmir'in dönem içindeki ekonomik yaşantısına önemli etki yapmaktadır³⁴. Selanik Bankası'nın 1930'lu yıllarda kabul ettiği mevduata aşağıdaki oranlarda faiz uyguladığı görülmektedir³⁵.

	Vadesiz Mevduat	Vadeli Mevduat
İstanbul	% 1-2 1/2	% 3-4
İzmir	% 2-2 1/2	% 4-5
Samsun	% 2-2 1/2	% 3-4
Mersin ve Adana	% 2-4	% 4-6

²⁸ Ergin, *a.g.e.* , s. 51; Keyder, *a.g.e.* , s. 144; Oya Silier, "1920'lerde Türkiye'de Milli Bankacılığın Genel Görünümü", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/Araştırmalar*, s. 493-494.

²⁹ Ergin, *a.g.e.* , s. 51.

³⁰ Tezel, *a.g.e.* , s. 126.

³¹ Eldem, *Harp ve...* , s. 207-208; Keyder, *a.g.e.* , s. 138, 141; Tezel, *a.g.e.* , s. 232.

³² Keyder, *a.g.e.* , s. 146-147; Silier, *a.g.m.* , s. 505, 508, 522.

³³ Lütfi, *a.g.e.* , s. 131.

³⁴ Raif Nezihî, *İzmir'in Tarihi*, fasikül: 15, s. 19.

³⁵ Hines ve diğerleri, *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki 1933-1934*, III, s. 49.

Yerli ve yabancı bankaların bu yıllarda sektör içindeki payları da şu şekildedir³⁶:

Yıllar	Toplam mevduatta paylar			Toplam kredilerde paylar		
	Yabancı Bankalar	Özel Türk Bankalar	Devlet Bankaları	Yabancı Bankalar	Özel Türk Bankalar	Devlet Bankaları
	%	%	%	%	%	%
1924	78	12	10	53	5	42
1924–29	57	20	23	47	15	39
1930–34	30	27	43	32	23	45
1935–38	22	35	43	25	26	49
1939–45	19	33	48	15	28	57
1946–50	17	39	44	13	28	59
1950	14	41	45	12	30	58

Tasarrufu teşvik eden kampanyaların da etkisi ile incelenen dönemde özellikle yerli sermaye sahibi bankalarda açılan mevduat sayısı ve mevduatlarda biriken miktarda belirgin bir artış meydana gelmiştir. “...*Küçük cari hesapların sayısı da 1924’te 10.500’den 59.600’e yükseldi. Türk sermayeli İş Bankası’nın gösterdiği gelişme sayesinde yabancı bankaların Türkiye’de bankacılık sistemi içindeki yeri hızla daraldı. 1924’de yabancı sermayeli bankalarda 5.500 ve Türk sermayeli bankalarda 5.000 mudi varken, 1929 yılında yabancı bankalardaki mudi sayısı 6.400’e, Türk bankalardaki ise 53.200’e çıkmıştı*”³⁷. Mevduatlarda 1929 ve sonrasında Dünya Ekonomik Buhranı nedeni ile görece bir azalma olmuştur³⁸.

Bankalardaki şahıslara ait mevduatlarda toplanan birikimlerin miktarları ise şöyledir³⁹:
(milyon TL.)

1924	13
1929	117
1931	116
1935	139

1923–1929 yılları arasında yukarıda saydığımız bankaların haricinde özel sermayeli, küçük ölçekli bölgesel bankacılıkta da önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu dönemde,

³⁶ Tezel, *a.g.e.*, s. 126.

³⁷ Mehmet Şevki, “Çocuk Bankaları”, *Ahenk*, 6 Nisan 1925, s. 1; Tezel, *a.g.e.*, s. 124–125.

³⁸ Tezel, *a.g.e.*, s. 125.

³⁹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 93;

Yıllar	Türk bankaları	Osmanlı Bankası
1924	16,7	
1925	52,5	
1926	44	
1927	63,3	127,6
1928	91,9	151,9
1929	133,5	

, Keyder, *a.g.e.*, s. 136

belirttiğimiz nitelikte 27 banka kurulmuştur⁴⁰. Bu bankalar çoğunlukla Anadolu’da gittikçe Müslüman-Türk tüccarları ve büyük toprak sahipleri tarafından kurulmaktadır⁴¹. Ayrıca Türkiye’de bankacılık sektörü Dünya Ekonomik Buhranından da en az zarara uğrayanlardan birisi olarak çıkmıştır. “...Türkiye’de buhranlı yılların bankacılık açısından elverişli olduğu ortaya çıkmaktadır. Banka iflas ya da tasfiyelerinin buhran yıllarında son derece az olması da, bu durumun bir kanıtıdır. 1929’da bankalar dışında toplam 239 Türk anonim şirketlerinin yarısına yakın bir bölümü(%43) Büyük Dünya Buhranı ile birlikte çalışamaz duruma gelirken, bankaların %86’sı çalışmaya devam etmiştir”⁴².

Bankaların kuruluş olarak seçtikleri coğrafi merkezlerin başında İstanbul, İzmir ve Ankara yer almaktadır⁴³. Bu bankalardan İzmir için önemli olan başlıcaları şunlardır:

1927 yılında idare merkezi İzmir olmak üzere kurulan **Akseki Ticaret Bankası T.A.Ş.** , 1928 yılında idare merkezi İzmir olmak üzere kurulan **İzmir Esnaf ve Ahali Bankası T.A.Ş.** , 1927 yılında idare merkezi Denizli olmak üzere kurulan **Denizli İktisat Bankası T.A.Ş.** , 1923 yılında idare merkezi Aydın olmak üzere kurulan **Aydın İncir ve Himaye-i Zürra Osmanlı Anonim Şirketi**, 1914 yılında idare merkezi Aydın olmak üzere kurulan **Milli Aydın Bankası**, 1917 yılında idare merkezi Manisa olmak üzere kurulan **Manisa Bağcılar Bankası** (Türkiye Bağcılar Bankası T.A.Ş.), 1924 yılında kurulan **Akhisar Tütüncüler Bankası, Türk Ticaret Bankası**, 1927 yılında kurulan **Akseki Bankası**⁴⁴.

⁴⁰ Tezel, a.g.e. , s. 231; Ergin, a.g.e. , s. 49–50.

⁴¹ Ökçün, a.g.m. , s. 411, 467; Müderrisoğlu, a.g.e. , s. 24; Zeki Arıkan-Sabri Yetkin, “Milli Aydın Bankasının Kuruluşu ve İlk Faaliyeti”, *Tarih*, s. 53.

⁴² Silier, a.g.m. , s. 506; Sönmez, a.g.e. , s. 39.

⁴³ Ökçün, a.g.m. , s. 412; Silier, a.g.m. , s. 496–497.

⁴⁴ Ökçün, a.g.m. , s. 421–434, 449–452, ulusal bankacılık ile ilgili vali Kazım Paşa’nın hazırladığı bildiri için bk. s. 468–470; Silier, a.g.m. , s. 498, 530; Ergin, a.g.e. , s. 49; “Türk Ticaret Bankası, İzmir piyasasında çalışmaya başlayınca çok kısa bir zaman içerisinde halkın itimadına mazhar olmuş ve terküm eden mevduatı sırası ile iş hareketlerine tahsis etmiştir. Bu bankanın İzmir’in iş hayatına açtığı krediler zaman zaman piyasada bir çok sarsıntıları önlemiş ve bu suretle de piyasada hareket temin etmiştir...”, Adnan Bilget, *Son Yüzyılda İzmir Şehri (1849–1949)*, s. 105; “Milli Aydın Bankası: Sermayesi: 100.000 lira; ihtilaf sermayesi:8.211,70/00, tesis tarihi: 1913 İstirdadı müteakip işe tekrar mübaşeret tarihi: 1924, faaliyet sahası Aydın havalisi; Zürrai sahada: İncir Müstahsillerine senevi faiz ve komisyon %12 ile vadeli ...”, “İzmir Esnaf ve Ehali Bankası: Tarihi tesisi: 293–3–928 Sermayesi: 1.000.000 TL. Şubeleri: Kasaba, Salihli, Ödemiş, Alaşehir”, Lütfi, a.g.e. , s. 132, “Akseki Bankası: Banka evvela Türk gençleri ticaret teshilat sandığı namile ve ko-operatif şeklinde teşekkül etmişken bil ahara anonim şeklinde tahavvul ve “Akseki ticaret bankası” unvanını almıştır...”, “Akhisar Tütüncüler Bankası: Hernevi banka muamelatle iştilgal eyleyen ve 17 Eylül 1926 tarihinde teessüs eden bu bankanın sermayesi 500,000 Türk lirası olup ihtiyat akçası 26309 liradır. İşbu bankanın tesisinden Saruhan mensubu merhum Reşat beyin emeğini müteşebbislerin takdir için yat bir vecibei hürmettir, o tarihlerde mustahsilin sayine destek olarak milli müessesatı maliye ancak ziraat bankası bulunuyor ve kooperatifçilik ruşeymi halini henüz iktisap ediyor.

Sene	Tic.Zirai İskonto	Çek Poliçe	Borçlu Hesap	Saflı Kar
925	1.347.989	1.025.340	556.225	46.180
926	1.566.402	1.548.433	690.516	66.582
927	1.629.914	1.565.729	744.685	75.202
928	1.802.156	1.780.085	549.968	78.252

İzmir ekonomisinde bankacılığın yeri hakkında Adnan Bilget'in yorumu şu şekildedir:

“İzmir'in iş hayatında bankaların mevkiî gayet önemlidir. Tüccar iş hayatında yeni hamleler yapmak isteyince bankaların sağlayacağı imkanları hatıra getirir. Bu imkanların ne kadar büyük anlayış zihniyeti ve kolaylık içinde kullanılırsa, iş yaptığı mali müesseseye karşı o kadar sarsılmaz bir itimatla bağlanır. İş kapasitesini genişletir. İş hacmindeki genişlemeden tüccar kadar, onun yardımcısı olan mali müessese de faydalanır.

İzmir'de sayısı ona baliğ olan bankalar vardır. Bunlardan bir kısmı hudutlanmış iş sahaları içinde çalışırlar. Diğer bir kısmı yalnız mevduat kabul eder, zengin ikramiye keşide eder. Fakat muhitten topladığı parayı o piyasanın iş hareketleri içinde eritmeyi düşünmez”⁴⁵.

1936 yılında çıkarılan Bankacılık kanunu ile yerel bankalar tefeciliğin bir ileri safhası olarak değerlendirilerek bu bankaların önüne ket vurulmuştur. Sonuç olarak mahalli bankaların belirtilen tarihten itibaren İş Bankası ve Ziraat Bankası gibi ülke çapındaki bankalar karşısında gerilemesine neden olunmuştur⁴⁶.

Cumhuriyet'in kurulduğu yıl İstanbul'da faaliyette bulunan yabancı sermayeli bankalar ise şunlardır⁴⁷:

Banka Adı	Ülkesi
Amerikan Ekspres Kampeni	Amerika B.D.
Banka di Roma	İtalya
Banka Komarçiyale İtalyana	İtalya
Banka İtalo Oriyantale	İtalya
Bahrisefit Felemenk Bankası	Hollanda
Osmanlı Bankası	Fransa
Bank Jeneral pur lö Komers	Fransa
Kredi Liyone	Fransa
Kredi Fonsiye Deljesi	Fransa
Memaliki Şarkliye Fransız	Fransa
Bank Franko Ayyaith	Fransa
Doyçe Bank	Almanya
Doyçe Oriyantbank	Almanya
Hrişoveloni Bankası	Romanya
Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti İttihadı Ticareti Hariciye	Sovyet Rusya
Kommersial Bank of di Niirist	İngiltere

a.g.e. , s. 133; Sabri Yetkin, “İzmir İktisadının Tarihsel Dönüşümleri”, 21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslar arası Sempozyum, s. 194.

⁴⁵ Bilget, a.g.e. , s. 105.

⁴⁶ Ökçün, a.g.m. , s. 474.

⁴⁷ Müderrisoğlu, Cumhuriyetin... , s. 242; 1922 yılında mevcut yabancı bankalar için bk. Eldem, Harp ve... , s. 212.

İncelediğimiz dönemin çeşitli zaman aralıklarında İzmir’de mevcut olan banka şubeleri şunlardır:

1923 yılında⁴⁸

İsmi	Merkezi	Tarih-i Tesisi	Müddeti	Umum Sermayesi				İzmir Şubesinin Kuruluş Tarihi
				Miktarı [aksiyon]	Adeti	Beheri	Temettü %	
1. Bank-ı Osmani	İstanbul	1863	50 (*)	10.000.000 İng. L.	500.000	20 İng.L.		1863
2. Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası	İstanbul	1333	30	4.000.000 T. L.	400.000	10 T.L.	-	1918
3. Selanik Bankası	İstanbul	1305	50	30.000.000 Fr. Fr.	300.000	100 Fr. Fr.	5	1321
4. Banko di Roma	Roma	1880	100	20 000 000 Liret	200.000	100 Liret		1919
5. Memalik-i Şarkıye Fransız Bankası	Paris	1921	99	25 000 000 Fr. Fr. (***)	50.000	500 Fr. Fr.		
6. Kredi Lione	Lion	1863	-	250 000 000 Fr. Fr. (****)	500.000	500 Fr. Fr.	70 Fr. Fr.	1326
7. Ziraat Bankası(**)	İstanbul	1305						1888

İsmi	1923 Senesinde Şubeye Tevdi Olunan Meblağ Miktarı	Bu Meblağdan Şubenin Verdiği Faiz %	Şubeye Tevdi Edilen Tahvilat ve Esham Bedelleri	Rehin Karşılığında Borç Miktarı
Bank-ı Osmani	2 147 000 T. L.	Mühletlerine göre değişir.	421 600 T. L.	150 600 T. L.
Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası				
Selanik Bankası	250 ila 300 bin T. L. raddesinde	2 ila 3 [hesaba göre]	Tahvil bedeli 56 626 esham bedeli 3 106 T.L.	300 000 T. L.
Banko di Roma	Cari hesaptan 546 327 T. L.	2 ila 3 [cari hesap üzerine]	Mevduat kabul edilmemiştir	Borç verilmemiştir
Memalik-i Şarkıye Fransız Bankası				
Kredi Lione	İcap ettiğiinde şahıslardan nakit	Mevduat ve emanet kabul	Edilmemiştir.	
Ziraat Bankası (**)	Yoktur	Hiçbir faiz vermez	Yoktur.	

⁴⁸ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, II, s. 205–207.

(*) Bu yakınlarda müddeti uzatılmıştır.

(**) Malumat alınamamıştır.

(***) Bu sermayeyi münasip göreceği zaman yüz milyona çıkarması için şirket idare meclisi şimdiden yetkilidir.

(****) İki yüz milyon frank ihtiyat sermayesi dahi gösterilmektedir.

1927 yılında “İzmir merkezinde Türkiye Ziraat Bankası, Emlak ve Eytam Bankası, Türkiye İş Bankası, Osmanlı Bankası, Akşehir Bankası, Akseki Ticaret Bankası, Manisa Bağcılar Bankası Şubesi, Roma Bankası, Selanik Bankası, Memaliki şarkiye Fransız Bankası Doyçe Oryant Bank, Beritanya Macar Bankası, mevcut olduğu gibi yüksek düşünceli azmü kuvvetli valimiz Kazım paşa hazretlerinin irşat ve teşvikleriyle merkezi İzmirde olmak üzere küşat edilen (İzmir Esnaf ve Ehali Pankası) vardır”⁴⁹.

1929 yılında⁵⁰

	İsmi	Merkezi	Sermayesi	Cinsi
1.	Ziraat B.Şubesi	Ankara	30.000.000	TL
2.	İş B. Ş.	"	5.000.000	TL
3.	Emlak ve İtam B. Şubesi	"	20.000.000	TL
4.	Osmanlı B. Şubesi		10.000.000	İngiliz Lireti
5.	Akseki B.	İzmir	500.000	TL
6.	Akşehir B.	Akşehir	1.000.000	"
7.	Esnaf Ehali B.	İzmir	1.000.000	"
8.	Milli Aydın B.	Aydın	100.000	"
9.	Denizli İktisat B.	Denizli	250.000	"
10.	Manisa Bağcılar B.	Manisa	300.000	"
11.	Akhisar tütüncüler B.	Akhisar	500.000	"
12.	Şarki Kara ağaç B.	Şar. Ka. A.	100.000	"
13.	Selanik B.		1.000.000	İngiliz Lireti
Ecnebi Bankalar şubası				
1.	Memaliki Şarkiye Fransız Bankası	Paris	25.000.000	Frank
2.	Roma Bankası	Roma	200.000.000	Liret
3.	Doyçe Oryent Bankası	Berlin	30.000.000	Mark
4.	Banka Komarçiyale Ditalyana	Roma	700.000.000	Liret

⁴⁹İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928, s. 22.

⁵⁰ Lütüfî, a.g.e. , s. 131;

Para İkrâz Edenler		
B.A. Gom I ve şürekâsı	Salih ağa hanı No: 50	3597
Derseadet küçük istikraz sandığı	Kantarcı oğlu hanı No:42–9	-
Şeker zade Ahmet Sabri ve mahdumları	Gardıçalı Hüseyin bey hanı No:35–37	-

, İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı, s. 330; Sönmez, a.g.e. , s. 41

1930 yılında⁵¹

	Unvanı Ticaret	Adresi	Sicil No.	Telefon No.
1.	Akşehir Bankası İzmir Şubesi	İkinci kordon 72-2	12	2363
2.	Akseki Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi İzmir Şubesi	Peştemalcılar 32	1955	2742
3.	Banko di Roma İzmir Merkezi	Birinci kordon 56	1169	2500
4.	Banka Commerciale İtalyana	İkinci kordon 64	2779	2010
5.	Doyçe Oriyent Bank A.G.	Birinci kordon 100	1163	2334
6.	Emlak ve Eytam Bankası Türk Anonim Şirketi	İkinci kordon 32	1954	2621
7.	İzmir Esnafuz Ahali Bankası Türk Anonim Şirketi	Peştemalcılar 55	2372	2729
8.	Memaliki Şarkıye Bankası İzmir Şubesi	İkinci kordon 56	21	2442
9.	Manisa Bağcılar Bankası İzmir Şubesi	Vakıf Hoca Sokağı 7-11	13	2444
10.	Osmanlı Bankası İzmir Şubesi	Şirket Bulvarı 3	19	2581
11.	Ziraat Bankası İzmir Şubesi	Göztepe tramvay caddesi:31	1573	2428
12.	Selanik Bankası İzmir Şubesi	Şirket Bulvarı 11	20	2017
13.	Türkiye İş Bankası İzmir Şubesi	Birinci kordon 50	1168	2507

1932 yılında⁵²

	İsimleri	Sermayeleri	Paranın Nevi	Merkezleri
1.	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası	15.000,000	T.L.	Ankara
2.	Ziraat Bankası	30.000,000	"	"
3.	Emlak ve Eytam Bankası	20.000,000	"	"
4.	Türkiye İş Bankası	5.000,000	"	"
5.	Akşehir Bankası	1.000,000	"	Akşehir
6.	Esnaf ve Ahali Bankası	1.000,000	"	İzmir
7.	Akseki Bankası	250,000	"	"
8.	Osmanlı "	10.000,000	İngiliz L.	İstanbul
9.	Selanik "	30.000,000	Frank	"
10.	Doyçe Oryant Dresdner Bank	32.000,000	Altın Mark	Berlin
11.	Banko Di Roma	200.000,000	Liret	Roma
12.	Banko Komerçiyala İtalyana	700.000,000	"	Milano

1934 yılında⁵³

⁵¹ İzmir Vilayeti 1930-1931 İstatistik Yıllığı, s. 164; Ferlal Örs, "Büyük Buhrandan Savaşa", İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla), s. 125; Sönmez, a.g.e., s. 42.

⁵² İzmir Vilayeti 1932-1933 İstatistik Yıllığı, s. 83.

⁵³ İzmir Vilayeti 1933-1934 İstatistik Yıllığı, s. 101.

	İsimleri	Sermayeleri(*000)	Paranın Nevi	Merkezleri
1.	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası	15.000,000	T.L.	Ankara
2.	Ziraat Bankası	30.000,000	"	"
3.	Emlak ve Eytam Bankası	20.000,000	"	"
4.	Türkiye İş Bankası	5.000,000	"	"
5.	Akşehir Bankası	1.000,000	"	Akşehir
6.	Esnaf ve Ahali Bankası	1.000,000	"	İzmir
7.	Akseki Bankası	250,000	"	"
8.	Osmanlı "	10.000,000	İngiliz L.	İstanbul
9.	Selanik "	30.000,000	Frank	"
10.	Doyçe Oryant Dresdner Bank	32.000,000	Altın Mark	Berlin
11.	Banko Di Roma	200.000,000	Liret	Roma
12.	Banko Komerçiyala İtalyana	700.000,000	"	Milano

1935 yılında⁵⁴

	İsimleri	Sermayeleri(*000)	Paranın Nevi	Merkezleri
1.	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası	15,000	TL.	Ankara
2.	Ziraat Bankası	30,000	"	"
3.	Emlak ve Eytam Bankası	20,000	"	"
4.	Türkiye İş Bankası	5,000	"	"
5.	Akşehir Bankası	1,000	"	Akşehir
6.	Esnaf ve Ahali Bankası	1,000	"	İzmir
7.	Akseki Bankası	250	"	"
8.	Osmanlı "	10,000	İngiliz L.	İstanbul
9.	Selanik "	30,000	Frank	"
10.	Doyçe Oryent Drestdner Banka	32,000	Altın mark	Berlin
11.	Banko di Roma	200,000	Liret	Roma
12.	Banko Komerçiyale	700,000	"	Milano

1937 yılında⁵⁵

	İsimleri	Sermayeleri	Paranın Nev'i	Merkezleri
1.	Türkiye C. Merkez Bankası	15.000,000	TL.	Ankara
2.	Ziraat Bankası	100.000,000	"	"
3.	Emlak ve Eytam Bankası	20.000,000	"	"
4.	Türkiye İş Bankası	5.000,000	"	"
5.	Esnaf ve Ahali "	1.000,000	"	İzmir
6.	Akseki Bankası	500,000	"	"

⁵⁴ İstatistik Yıllığı 1935–1936, s. 111.

⁵⁵ İzmir Vilayeti İstatistikleri 1937–38, s.111.

7.	Osmanlı "	10.000,000	İngiliz Lira	İstanbul
8.	Doyçe Oriyent drestdner Bank	220.000,000	Altın Mark	Berlin
9.	Banko di Roma	200.000,000	Liret	Roma
10.	Banka Komerçiyale	700.000,000	"	Milano

İzmir Ticaret Odası'nın 1926 yılında hazırladığı raporda bankaların almakta olduğu faiz ve komisyon oranlarının %36-40 olduğunu ve bu oranların çok yüksek bulunduğu belirtilmektedir. Tedavüldeki para miktarının azlığından yakınılmakta ve bu konulara tedbir alınması hükümetten istenmektedir. Yabancı firmalara yaptırılan inşa faaliyetlerinde ödemelerin zamana yayılmasını, bu sayede sermaye transferinin ülkeyi sarsmasının engellenmesi istenmektedir⁵⁶.

Toplam banka kredilerinin Türkiye genelinde sektörlere dağılımı, İzmir özelinden çok farklı olmadığından Tezel'in hazırlamış olduğu tabloyu aşağıda sunmayı uygun bulduk⁵⁷.

	Tarım %	Tarım dışındaki iş sektörleri %	Ev halkı sektörleri (mesken kredileri) %	Devlet %
1924	14	79	-	7
1924-1929	14	78	1	7
1930-1934	18	71	4	7
1935-1938	15	73	3	9
1939-1945	15	46	3	35
1946-1950	26	49	5	20
1950	31	47	5	17

1870 yılından itibaren Türkiye'de faaliyette bulunan sigorta şirketleri, işgal yıllarındaki belirsizlik ve güvensizlik ortamında ticari hayatı desteklemekten uzak kalmışlardır⁵⁸. İncelediğimiz dönemde sigortacılık bankacılık kadar hızlı bir gelişme göstermemiştir. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar geçen süre zarfında İngiliz şirketlerinin bu sektörde hakimiyetleri gözlenmektedir. Hükümet tarafından teminat akçesi yatırmaya mecbur edilmelerinin yanı sıra, 1923 yılında İzmir yangınının olumsuz sonuçları neticesinde sigorta şirketlerinin sayısında belirgin bir azalma meydana gelmiştir⁵⁹. İzmir'de o dönemde ticaret yapan yabancı firmalar yangın sonrasında, sigorta şirketlerinden 100.000.000 doları bulan zararlarının tazmin edilmesini istiyorlardı⁶⁰. 1929 yılındaki Dünya Ekonomik

⁵⁶ Sönmez, *a.g.e.*, s. 36.

⁵⁷ Tezel, *a.g.e.*, s. 127.

⁵⁸ Bülent Durgun, *1919-1922 Yılları Arasında İzmir'de İktisadi Durum*, s. 169.

⁵⁹ Hines ve diğerleri, *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki 1933-1934*, III/V, VI, VII, s. 151.

⁶⁰ Marjorie Housepian Dobkin, *Smyrna (The Destruction of a City)*, s. 230.

Buhranından ciddi bir şekilde etkilenen Türk sigortacılık sektörüne bir darbe de 1929 yılında bu alanda kabul edilen bir kanundan geldi. “1929 senesinde reasüransı mecburi kılan ve reasüransı (Milli reasürans Şirketine) veren bir kanun kabul olunmuştu. Buna müteakip sigorta şirketlerinin adedi bir derece daha azalmıştır”⁶¹. Coğrafi olarak Türkiye’de sigortacılığa talebin fazla olduğu yerler arasında başta İstanbul ve İzmir olmak üzere ekonomik faaliyetlerin fazla olduğu Samsun, Mersin ve Trabzon’dur⁶².

1928–1930 yılları arasındaki üç yıl zarfında Türk sigorta şirketlerinin genel durumları aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir⁶³.

	Kar veya Zarar Yekün	Diğer Menbalardan temin olunan Kar	Sigorta Muamelelerinden Temin olunan Kar
Anadolu	226,3	156,787	69,513
İttihadı Milli	142,697	228,136	25,439(*)
Bozkurt	94,207(*)	25,907	120,114(*)
İstanbul Umum	261,378	242,044	19,334
Şark	34,265	40,805	6,540(*)
Türkiye Milli	893	38,808	37,917(*)
Milli	3,604	31,342	27,738(*)
Büneş	34,5448(*)	15,653	50,197(*)
İtimadı Milli	25,738(*)	23,234	48,972(*)
YEKÜN	514,648	802,716	888,068

(*) Zarar

1927 yılında “Anadolu Sigorta Türk Anonim Şirketi, Alinya Anonim Siorta Şirketi, İtimadı Milli Türk Sigorta Anonim Şirketi, İsviçre Milli Sigorta Şirketi, Di Britiş End Oryant Güneş Sigorta Türk Anonim Şirketi, Lafederal Sigorta Şirketi, La Fonsiyer Transpor Sigorta Şirketi, Loid İnternasyonal Sigorta Anonim Şirketi, Mağda Burga Harik ve Nakliyat Sigorta Şirketi, Nordeşten Sigorta Şirketi, Viktorya Dö Berlin Sigorta Şirketi, Balkan Sigorta Şirketi, Di Konsolidate Asiürans Kumpani Limitet, Danop Aviyen, Uryen, Mağda Burker, La Kongort Sigorta Şirketi, İttihadı Milli Sigorta Şirketi, Şark Sigorta Anonim Şirketi, Türkiye Milli Sigorta Şirketi, Milli Sigorta Anonim Şirketi, Kumpani Da Sürans Jeneral Konterle Ansandi, Lapre Vuvayans, Re Onyone Adriyatika Di Tireste, Onyon Dö Pari, Asigurasyon Jenerali Di Triyeste, Ale Anjar Oniyon Medi Teranea, Helveçya, Britiş (Lev) Ansürans Kumpani Limitet, Estren Nakliyatı bahriye Sigorta Şirketi, Kontuvar Maritim Anonim, Kommerçiyala Teredink

⁶¹ Hines ve diğerleri, *a.g.e.*, V, s. 152, 176.

⁶² *A.g.e.*, s. 174.

⁶³ *A.g.e.*, s. 155.

Korporoş Of Niyork, Nordoviçeri Herong Gezelşaft, Di Korthil Enişprans Kumpani Limitet’ şirketlerinin İzmir’de acenteleri mevcuttur⁶⁴.

1929 yılında İzmir’de mevcut sigorta şirketleri ise şunlardır⁶⁵:

	İsmi	Nev'i Faaliyet	Merkezi	Sermayesi	
1.	İttihadı Milli	Harik, Hayat, Nakliya	İstanbul	200.000	T.L.
2.	İtimadı Milli	" " "	"	100.000	T.L.
3.	Anadolu	" " "	"	500.000	T.L.
4.	İstanbul Umum	" " "	"	550.000	T.L.
5.	Boz Kurt	" Hayat	"	250.000	T.L.
6.	Milli	" Nakliyat	"	200.000	T.L.
7.	Türkiye Milli	" Hayat	"	176.000	T.L.
8.	Örben	"	Paris	5.000.000	Fr. Fr.
9.	İsviçre milli	"	Bal	5.000.000	İs. Fr.
10.	Enstitü Nasyonala della Asigürasiyoni	" Hayat	Roma	5.000.000	İt. Lir.
11.	Uyon Dö Pari	Harik, Kaza, Hayat	Paris	40.000.000	Fr. Fr.
12.	Asigürasiyoni Cenarili Di Triyeste	Harik, Nakliyat	Triyeste	12.600.000	İt. Lir.
13.	Aleanza Unyona Mediteronea	Harik	Milano	8.018.400	İt. Lir.
14.	Ahen Münih	"	Münih	1.700.000	İn. Lir.
15.	Asigüransi Ünyon	Nakliyat	Hamburg	6.000.000	Mark
16.	Balkan	Harik, Nakliyat	Sofya	5.000.000	Leva
17.	Zi Biritiş lav Ensürans kompani limitet	Nakliyat	Londra	300.000	İn. Lir.
18.	Danüp A Viyen	Harik, Hayat, Nakliyat	Viyana	3.000.000	Ko. Lir.
19.	Re önyona Adriyatika Di Tiryeste	" " "	Triyeste	20.000.000	Liret
20.	Lafederal	" " "	Zürih	5.000.000	İs. Fr.
21.	Lanosyanal	Harik, Nakliyat	Paris	5.000.000	Fr. Fr.
22.	Asigürasiyoni Ditalya	" "	Roma	20.000.000	Liret
23.	Laprovayyans	Harik, Hayat	Paris	2.000.000	Fr. Fr.
24.	Viktorya dö Berlin	Harik, Hayat, Nakliyat	Berlin	6.000.000	Mark
25.	Lakompanyi Dasürans Kontr lensandi	Harik	"	2.000.000	Mark
26.	La süvis	Nakliyat	Zürih	1.000.000	İs. Fr.
27.	Magde burg	Harik, Nakliyat	Maydeburg	5.000.000	Altın Mark
28.	Nordıştten	" "	Berlin	3.000.000	Altın Mark
29.	Nordoviçe Ferzi Herzonk kezelşaft	" "	Hamburg	16.000.000	Mark
30.	Zi korn hil ensürans K.L.	" "	Londra	200.000	İsterlin

⁶⁴ İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928, s. 26–27.

⁶⁵ “İş bu Sigorta şirketlerinden Yalnız Aleanza unyona Mediteronea şirketinin Türkiye merkezi umumisi İzmirde olup diğer ecnebi şirketlerinin merkezi umumileri İstanbuldadır.

Laprovayyans şirketi La suis tarafından ve zikornhil Enşürans kompani limitet şirketi Unyon ve Türkiye Milli tarafından ve Maydeburg, Güneş şirketleride Aleanza şirketi tarafından tetvir olunur.”, Lütfi, a.g.e. , s. 190–193; İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı, s. 333; Sönmez, a.g.e. , s. 49.

31.	Helveçya	Harik	Senegal	10.000.000	İs. Fr.
32.	Doyçer Loit	Nakliyat	Berlin	3.000.000	Mark
33.	Güneş	Harik, Nakliyat	İstanbul	500.000	T.L.
34.	Zi Britiş ok.	" "	Londra	1.000.000	İsterlin
35.	La Kontınantal	"	Manhayn	2.000.000	Mark
36.	La Manhayn	"	"	8.000.000	Mark

1932 yılında 37 sigorta şirketinde biriken toplam kapital 770.486.009 liraya ulaşmıştır. Sigortası yapılan alanların dağılımı da yüzde olarak şu řekildedir⁶⁶:

Sigorta Branşı	Nisbet
Yangın	61
Hayat	26
Nakliyat	11
Kaza	2
YEKÜN	100

Bu yıl İzmir’de bulunan sigorta şirketleri řunladır⁶⁷:

	Şirketlerin İsimleri	Paranın Nevi	Sermayesi	Merkezleri
1.	İttihadı Milli Türk Sigorta Şirketi	T. L.	150,000	İstanbul
2.	Assikürasyonu Cenerali Tiryeste	Liret	60.000,000	Tiryeste
3.	Ünyone Adiryatika di sigorta	"	100.000,000	"
4.	Ünyon sigorta şirketi	Frank	30.000,000	Paris
5.	Anadolu Anonim türk sigorta şirketi	T. L.	500,000	Ankara
6.	Lafederal harik ve seyrisefain A. Ş.	İsviçre Fr.	5.000,000	Zürih
7.	Notştren sigorta şirketi	Altın mark	3.000,000	Berlin
8.	Şark sigorta anonim şirketi	T. L.	200,000	İstanbul
9.	Kumpani Ensürans cenerali kontre Leşandi de Paris	Frank	2.000,000	Paris
10.	Örben sigorta şirketi	"	5.000,000	"
11.	Türkiye Milli sigorta şirketi	T. L.	176,000	İstanbul
12.	Helveçiya İsviçre sigorta şirketi	İsviçre Fr.	10.000,000	İsviçre
13.	Nort Doyçe Ferziherunk gezelşaft	Mark	16.000,000	Almanya
14.	Mağdeburğer harik ve nakliyat sigorta şirketi	"	5.000,000	Mağdeburg
15.	İttihadı Milli Türk Sigorta Şirketi	T. L.	100,000	İstanbul
16.	Di Britiş Loi ensürans kumpani Ltd.	İngiliz L.	300,000	Londra
17.	Di Britiş ok Ensürans kumpani Ltd.	"	1.000,000	"
18.	Lakonkort sigorta şirketi	Frank	10.000,000	Paris

⁶⁶ Hines ve diğeri, *a.g.e.*, V, s. 152.

⁶⁷ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 80.

19.	Dikornhill Ensürans kumpani Ltd.	Sterlin	500,000	Londra
20.	Lamanhayn sigorta şirketi	Mark	8.000,000	Manhayn
21.	Ale-Anza Stut garter Ferayn	"	60.000,000	Berlin

C- KREDİ KURULUŞLARI VE KOOPERATİFLER

1920’li yıllarda Türkiye genelinde banka kredileri yukarıdaki bölümlerde de ele alındığı üzere Sanayi ve Tarım sektörlerinden daha ziyade Ticaret sektörünü desteklemektedir. İthalat ve ihracatta yerli ve yabancı tüccarlar yurt dışı kapitallerin Anadolu üreticilerini sömürmek için kredi imkanlarını birer kelepçe misali kullanmaktadırlar. Tarımı desteklemek üzere yeniden organize edilen Ziraat Bankası dahi büyük ölçekli çiftçiyi desteklerken bundan küçük ölçekli üretici sınırlı miktarda istifade etmektedir. Büyük ölçekli üreticinin ve tüccarın uygun şartlarda bankalardan aldığı krediyi, özellikle kurak geçen yıllarda, küçük ölçekli üreticiye, çok yüksek faizlerle vermesi sonucunda küçük ölçekli üreticinin aleyhinde ciddi maddi kayıplar meydana gelmektedir. Bu durum tefecilik uygulamasını çağrıştırdığı gibi zaten köylerde tefecilikle büyük paralar kazanan tefeciler de bulunuyordu.

Ayrıca ürününün hasattan evvel satın alınarak çiftçiyi alıcıya mecbur kılan *a-livre* mukaveleleri de bir çeşit tefecilik olarak ele alınabilir. Neticede her halükarda üretici nakit kaynak sıkıntısı ile karşılaştığı zaman son derece fahiş fiyatlarla kredi edinmekteydi. Bu durumun 1960’lara değin sürdüğü bilinmektedir⁶⁸. Tarım kredileri ile ilgili Yusuf Saim Atasagun’un değerlendirmeleri de bu paraleldedir. Ona göre⁶⁹ “...memleketimizde zirai kredi meselesinin memleketin ekonomik faaliyetinin inkişafına müessir olan ve köylü içtimai bünyesini için için kemiren büyük milli bir dert olduğu ve devasının da basit idari tedbirlerle ve münferit şahsi gayretlerle temin edilemeyeceği, en mükemmel kanuni mevzuatın ve idari esasların dahi kafi olmadığı bütün açıklığı ile tezahür eder.”

Yukarıdaki alt başlıkta ele aldığımız yerli sermayeli küçük mahalli bankaların kuruluşunda yatan temel sebep de tefecilerin ve diğer finans kuruluşlarının almış oldukları

⁶⁸ Keyder, *a.g.e.* , s. 148–171; Tezel, *a.g.e.* , s. 127, 232, 407–417; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 242–243; Sönmez, *a.g.e.* , s. 13, 43, 65.

⁶⁹ Yusuf Saim Atasagun, *Türkiye’de Zirai Kredi Kooperatifleri (1929–1939)*”, s. V-VI.

faizlerdir. Adapazarı Türk Ticaret Bankası'nın 1922 yılında kuruluş amacı şu şekilde anlatılmaktadır⁷⁰:

“Tefecilerden temin edilen kredilerin şartlarının ağırlığı, Adapazarı'nda ileri görüşlü bir kısım tüccar ve esnafın bir araya gelerek... tüccar ve esnafı mukaddema piyasamızı tahtı tahkim ve istilalarında bulunduran ecanip sermayesinin ve vatansız muhtekirlerin murahaba ve ihtikarından kurtarmak ve az faizle İslam tüccara ikrazat yaparak milli ticaretin inkişafına yardım maksadıyla bu şirket teşekkül etmiştir.”

Bunun dışında alıcıların da birleşerek kartelleştiği ve *a-livre* mukaveleleri ile fiyat dikte ettiremedikleri üreticiye, bu karteller vasıtası ile fiyat dikte ettikleri gözlenmektedir. Bunun yanı sıra ürünün fazla gerçekleştiği yıllarda da üreticilerin ürünlerinin elebaşlar tarafından büyük alıcılara gönderildiği ve bu yollarla üreticinin zarara uğratıldığı gözlenmektedir⁷¹.

Bu nedenlerle kredisizlikten yakınmaların artarak devam ettiği⁷² 1929 yılından itibaren Türkiye'de Zirai Kredi Kooperatiflerinin teşkiline başlanmıştır. İncelediğimiz dönemin sonuna kadar geçen süreç zarfında bu kooperatiflerin faaliyetleri, Atasagun tarafından memnuniyet verici olarak nitelendirilmektedir⁷³.

Kredi kooperatiflerinin ticari ürün yetiştirilen bölgelerde üreticileri örgütlemek üzere kurulması, ticari meta üreticisi olmayan, geçimlik üretimde bulunan köylülerin bu kuruluşlardan faydalanamamasına neden oluyordu. Ticari üretim yapılan bölgelerde bu kredi kuruluşlarının sayısal fazlalık göstermesi doğal olarak Batı Anadolu ve İzmir için de geçerliliğini korumuştur⁷⁴. İzmir vilayetinde yıllara göre Kredi Kooperatiflerinin ve bu kooperatiflere üye olanların sayıları ise şu şekildedir⁷⁵:

	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Kooperatif Sayısı	78	79	78	78	75	83	80
Ortak Sayısı	13040	13258	13131	13220	11314	14931	15319

⁷⁰ Silier, *a.g.m.*, s. 497; konu ile ilgili haberler için bk. Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler 1923–1938*, II/1, s. 201, 591, 438, örneğin Hizmet Gazetesi, 7 Birinciteşrin 1929'dan alıntı, “Kredi kooperatifleri sayesinde köylünün bünyesini kemiren faizcilerin kolları kırılacaktır...”.

⁷¹ Özlem Yıldırım, “İtibar-ı Zirai Birlikleri Kanunu ve Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifinin Yeniden Canlanması”, *Tarih*, s. 67; Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 166.

⁷² Lütfi, *a.g.e.*, s. 40, ayrıca bk. s. 67, “Kefaleti müteselsile ile köylüye ve zürraa ikrazatta bulunulmasının daha salim bir esasa rapti”.

⁷³ Atasagun, *a.g.e.*, s. X.

⁷⁴ Zeki Arıkan, “Kredi Sorunlarının Çözülmesine Doğru İtibar Kooperatif Bankaları”, *Tarih*, s. 105–106.

⁷⁵ Atasagun, *a.g.e.*, s. 72.

Zirai kredi kooperatiflerinin faaliyetleri hakkında *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*'nda şu yorumlar yapılmaktadır⁷⁶:

“Zirai kredi kooperatif hareketi vilayetimizde 1929 senesinde başlamıştır. Umum vilayetlerde bu seneki kooperatifler yekünü 648 tane olup vilayetimiz, büyük bir istidat ve kabiliyetle hamlelerini atmış bulunduğundan 1933 senesinde Vilayetimiz bu miktar kooperatifin 79 una malik bulunmuştur. Bunların ortak adedi 13.352, ihtiyat sermayeleri 2.326.376 lira, tahsil edilen sermaye 933.778 lira, ortak mevduatı 633.625 lira ki toplu sermayeleri 1.705.043 liraya baliğ olmuştur.

Zirai kredi kooperatifleri bir taraftan köylüyü takviye ve diğer taraftan köylüyü teşçi etmekte olup tarih kurulalıdan beri köylünün bünyesini kemiren ve köylünün kanını emen faizcilerle mücadelenin timsalidir. Evvelce köylünün belini kıran bünyesini sarsan ve bedbaht eden faiz denilen afet temiz ve namuskar sermayeli kooperatifler sayesinde şimdi köylüye dışını geçiremiyor on sene evvel faizci sülüklerden belini doğrultamayan çiftçi Cumhuriyetimizin feyizli eserlerinden biri olan zirai kredi kooperatifleri sayesinde kendi bünyesinden doğma eserlerle kendini refaha doğru götürmektedir.”

Kredi Kooperatifleri üreticileri bu tarz zorlamalardan ve nakit sıkışıklığı dönemlerinde rahatlatma çabaları içerisinde bulunurken monopol oluşturarak tek alıcı durumuna gelmeye çalışan ihracatçı tüccara karşı da Satış Kooperatifleri gündeme gelmiştir⁷⁷. Bu bağlamda, Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresinden itibaren teşvik ettiği kooperatifçilik hususunda⁷⁸, kooperatifçilik tarihi açısından en önemli adım 21 Nisan 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet

⁷⁶ *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 151.

⁷⁷ “Köylünün mahsullerini değeri ile satabilmesini temin için Ziraat Vekaletince bir kanun layihası hazırlanıyor. Bu layihaya göre Zirai Satış Kooperatifleri teşkil olunacak, köylüler mütevasıtlarından, mürabbahtılardan kurtulacaktır.”, “Satış Kooperatifleri Kurulacak”, *Yeniasır*, 5 Teşrinievvel 1934, s. 1; “Tariş üzüm kurumunun bu yeni teşkilata devredilmesi muhtemel

İktisat Vekaleti bu yıl memlekette satış kooperatifleri teşkili hakkında kanunun tatbikine başlayacaktır. Bunun için hazırlıklara başlanmıştır. Vekalet, satış kooperatifleri teşkilatını teenni ile vücuda getirilecek ve zamanla ihracat işleri bu kooperatiflere geçecektir.

Haber aldığımız göre ilk olarak İzmir’de teşkil edilecek olan satış kooperatifi, kredi kooperatifi ortaklarının üzüm istihsalatından yüzde (20) sini alacak ve ihraç edecektir. Bağcılara, satış kooperatiflerine gönderecekleri üzümlerin yüzde 80 nispetinde parası derhal verilecek ve yüzde (20)si satıştan sonra tediye edilecektir. Müstahsillere derhal tediye edilecek para, üzümlerin piyasadaki satış kıymeti üzerinden olacaktır. İhracat kooperatifi için şimdiden hazırlıklar başlanacaktır.

Gene duyduğumuza göre, dış piyasalarda iyi iler yapmaya başlamış olan Tariş üzüm kurumunun, satış teşkilatından istifade edilecektir.

*Tariş üzüm kurumunun satış kooperatifine devr edileceğinden de bahsolumaktadır.”, “Satış Kooperatifleri Bu Sene İşe Başlıyor.”, *Anadolu*, 10 Ocak 1937, s. 5; Muhittin Birgen, “Kooperatifi Memleketimize Alırken Yanlışlıklar Yapılmıştır.”, *İktisadi Yürüyüş*, I/3, s. 2, Muhittin Birgen, “Bizde Kooperatifler Niçin Muvaffak Olamıyorlar?”, *İktisadi Yürüyüş*, II/13, s. 4, 29; Abdullah Martal, “Batı Anadolu’da Pamuk Tarımında Kooperatifleşme Süreci”, *ÇTTAD.*, II/4–5 (1994–1995), s. 98; Sönmez, a.g.e., s. 57–58.*

⁷⁸ Özlem Yıldırım, *İzmir’de Kooperatifçilik (1923–1950)*, s. 13, 19.

Meclisi tarafından atılarak “*İtibar-ı Zirai Birlikleri Kanunu*” çıkartıldı. Ancak bu kanunla kurulması hedeflenen birlikler kurulamamış ve tahayyül edilen faydalar sağlanamamıştır⁷⁹.

Köy İtibar Bankaları, ulaşılması güç yerleşimlerde üreticileri desteklemek maksadı ile kuruldu. Satış kooperatiflerinin kurulması ve bunların bir birlik oluşturulması fikri çerçevesinde Aydın Demiryolu üzerinde önemli merkezlerde “depo” teşkilatlarının kurulması ile olmuştur. “... *Satış Kooperatiflerinin vücuda getirilmesi depoların tesisinden daha sonra olmuştur*”⁸⁰. Bu da 1930’lu yıllarda yaygınlaşmıştır⁸¹. Satış Kooperatifleri içinde ilk sırayı 13 Şubat 1913 tarihinde nizamnamesi yayınlanarak faaliyete başlayan Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi almaktadır⁸². Bu kooperatif işgal sonrasında kooperatif üyelerinin ihtiyaçlarına binaen yeniden canlandırılmıştır⁸³. Ege bölgesinde başarılı olarak adlandırılan kooperatifler içinde 1932 yılında kurulan Manisa Bağcılar Satış Kooperatifi de önemli bir tutmaktadır⁸⁴. İzmir iktisadi mıntıkasında etkin olan kooperatifler içerisinde 12 Mayıs 1928 yılında kurulan Bağcılar ve Tütüncüler Kooperatifi de sayılmalıdır⁸⁵. Ziraat Bankasının öncülüğünde kurulan İzmir Meyve ve Sebze Satış Kooperatifi İzmir’de kurulmuş önemli kooperatifler arasında yerini almaktadır⁸⁶. Satış Kooperatiflerinin içinde hiç şüphesiz ki 1935 yılında faaliyetine başlayan Tariş’in de önemli bir yeri vardır⁸⁷.

“Tariş, kooperatiflerin üzümünü bizzat satacaktır. Hiç bir kooperatif, hiçbir bağcı, mahsulünün değerinden aşağı satılmayacağından yüzde yüz emin olmalıdır. Evvela yüzde 2–5 mutavassıt komisyonu yüzde 1,5 nisbetine düşüyor. İkincisi, Tariş, dünya piyasasının bütün hareketlerini ve fiatları, her hafta muntazaman, kooperatiflere bildirecektir. Şimdiye kadar böyle bir şey vaki olmuş mudur? Bağcı üzümünü satarken, bir kuzu gibi mutavaattan başka ne

⁷⁹ Yıldırım, “İtibar-ı...”, s. 71–72, 78.

⁸⁰ Arıkan, “Kredi ...”, s. 106.

⁸¹ Sönmez, *a.g.e.*, s. 17.

⁸² Yıldırım, *a.g.e.*, s. 11–12.

⁸³ *A.g.e.*, s. 50–55; Arıkan, *İzmir Basımından...*, II/1, s. 132.

⁸⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 84.

⁸⁵ *A.g.e.*, s. 85–87.

⁸⁶ “*İzmir şehrinin etrafında turfandacılar, bahçeciler, meyveciler, tarafından teşkil edilmiş (İzmir ve civarı sebze ve meyve satış kooperatifi) vardır ki bu kooperatifin ortakları satışta hiçbir vasıtaya hiçbir ihtikara ve inhisara mahal bırakmadan kendi mallarını kendi teşkilatı ile satmakta ve çok menfaat görmektedir. Ziraat bankasından ve himayesinden doğan bu satış kooperatifi Ziraat bankasından da yardım görmekte ve ilerlemektedir. Yakında İzmir’de mühim bir Konservciler kooperatifi doğmak üzeredir.*”, *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 151; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 89–90.

⁸⁷ Türkan Çetin, Hakkı Uyar, “Dünya Ekonomik Bunalımı ve Tariş’e Doğru”, *Tariş Tarihi*, s. 132; satış kooperatiflerinin kuruluşu ve gelişmeler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. *Tariş Tarihi*, Zeki Arıkan bu eserin “Özet, Sonuç ve Değerlendirme” bölümünde, kuruluş tarihini “*TARİŞ önce İzmir İncir-Üzüm Birliği olarak, 28 Haziran 1937 tarihinde 1484 ortak, 245.300 lira sermaye yükemi ve hemen tamamı eski yedi zirai satış kooperatifinden müdevver olmak üzere 112.656 liralık ödenmiş sermaye ile kuruldu...*” şeklinde ifade etmektedir. ; Hakkı Uyar, “Tariş Üzüm Kurumu: Tarihsel Bir Değerlendirme”, *ÇTTAD.*, II/6–7 (1996–1997), s. 202–203.

yapmıştır? Takdir edilen her hangi bir fiata karşı, elinde harici piyasayı gösteren bir vesika, bir borsa cetveli bulunmuş mudur: hayır!

Yine düşünmek gereklidir ki, kooperatifin karşısına, yüksek sermayeli, emniyetli, icabında sıkmadan, sıkıştırmadan-yardım etmeğe kudretli bir müessese çıkıyor. O müessese ki hem kendi hesabına alacak, hem de kooperatif hesabına satacak. Onun yarı devletmiş bir müessese oluşu da kooperatif ve vatandaş haklarını garantiye bağlayan bir diğer amildir.

İstiyoruz ki, kooperatifler de bu temiz maksat ve fırsattan aynı alaka ve hüsnü niyet göstererek istifade etsinler. Tariş limitedin muvaffakiyeti demek, bağcının ve kooperatifin daima bir arkaya, bir dayanağa sahip olması demektir. Yani bizzat onun muvaffakiyeti demektir. İşin mevzu ve icabı her iki tarafı ele vererek çalışmağı emrediyor⁸⁸.

Tarım Satış Kooperatiflerinde, başlangıç yılı olarak kabul edilebilecek olan 1937 yılından itibaren, sayısal gelişmeler aşağıdaki gibidir⁸⁹:

Yıllar	Kooperatif Sayısı
1937	20
1938	38
1939	44
1940	59

İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'ne bağlı kooperatif, ortak sayı ve taahhütlerinin miktarları da şu şekildedir⁹⁰:

Yıllar	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Ortak Taahhütleri (ton)	
			İncir	Üzüm
1937-38	16	3,886	5800	3600
1938-39	16	7,927	8100	12801

Atatürk'ün tarımı geliştirmede önemli bir araç olarak değerlendirdiği kooperatifleşmenin bu dönemde önemli bir gelişme gösterdiği gözlenmektedir⁹¹. Bu gelişme

⁸⁸ O. R. Gökçe, "Tariş Limited ve Kooperatifler ve Üzüm", *Anadolu*, 13 Ağustos 1936, s. 1-3; "İzmir Tarım Satış Kooperatifleri "Tariş" Türk köylüsü iktisadi kurtuluşu davasını "Kooperatif" camiası içinde aradığı gün elbette ki kurtuluş yoluna girecektir. Daha yakın senelerde yüzde elliye kadar faiz ödeyerek düştüğü borç uçurumu içinde bunalan, bunaldıkça bu çukurun içine biraz daha yerleşen nefes alma kabiliyetini bile kaybetmiş bulunan Ege bağcısı kurtuluş yolunu kooperatifin içinde aramış ve bulmuştur. Egedeki incir müstahsillerinin yüzde yetmişini aynı yolun yolcusu olmuştur. Pamuk ve zeytinyağı müstahsilleri de aynı davanın hadımı olarak, kendi kurduğu "Tariş" müessesesinin sağlam sakafları altında her gün bir az daha emin bir geleceğe doğru adımlarını sıklaştırmaktadır.", Bilget, a.g.e. , s. 93-94.

⁸⁹ Türkan Çetin, Hakkı Uyar, "Tariş Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği", *Tariş Tarihi*, s. 183.

⁹⁰ A.g.m. , s. 184.

⁹¹ Yitmener, a.g.e. , s. 16.

tabi ki sorunsuz gerçekleymiyordu. Üreticilerin kooperatifçilik anlayışının gelişmesi zaman alıyordu. Örneğin, Aydın Zirai Satış Kooperatifleri İttihadının “...Uluslar arası ekonomik bunalımdan kaynaklanan nedenlerle zaman zaman zor günler geçirdiği yayımlanan rapor ve bilançolardan anlaşılmaktadır. Sözgelimi 1933 yılında incir ve üzüm mahsulünün “hiç görülmedik ve işitilmedik bir derecede ve hiç beklenmedik bir tarzda geç idrak edilmesi” son derece olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Çünkü normal olarak üzümün ağustosun ilk haftası içinde ve incirin de aynı ayın üçüncü haftası sonlarında erişmesi gerektiği halde söz konusu yılda üç haftalık bir gecikme olmuş ve bu durum, ittihadı sorumluluklarını yerine getirmede büyük güçlüklerle karşı karşıya bırakmıştır. Alivre satışları Ödemiş kooperatifiyle birlikte yapılmakla birlikte, aşağıda görüleceği gibi bu kooperatif in ittihattan ayrılması yüzünden teslimatta büyük zorluklar, sıkıntılar yaratmıştır. İlk vapurlar alivre ihtiyaçlarının çarşıdan sağlanmasını gerektirmiştir. İncir azlığı, fiyatın yükselmesi üzerine kooperatiflerle dahil ortaklar kısmen ürünlerini teslim etmede yavaş davranmışlardır. Bu güçlükler ve taahhütlerin mutlaka yerine getirilmesi zorunluluğu, ittihadı epeyce zarara sokmuştur”⁹².

1929 Dünya Ekonomik Buhranının sonuçları ve 1930’lu yıllarda devletçilik yaklaşımlarının etkisi ile bu dönemin önemli olaylarından birisi olarak anılan Birinci Ziraat Kongresinin de almış olduğu kararlar sonucunda kooperatifçiliğin bu dönemde yeni bir ivme kazandığı gözlenmektedir⁹³. Bağımsız satış kooperatiflerinin kurulmasını Halk İtibar Bankalarının kurulması, bu bankaların birleşmesi ile de “Kooperatif Bankaları”nın oluşturulması izlemiştir. Böyle bir oluşuma zaten mevcut olan Milli Aydın Bankası da örnektir⁹⁴. 1935 yılında kabul edilen Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu çerçevesinde İtibar Bankalarının bu kooperatiflerle birleşmeleri gerekmektedir. Bu birleşmeler 1937 başından itibaren gerçekleşmiştir⁹⁵.

Ziraat Bankasının incelediğimiz dönemde tarımsal kooperatifçilik açısından 3202 sayılı Ziraat Bankası kanununa göre faaliyetleri şöyledir⁹⁶:

1. Ziraat Bankası, zirai kredilerde borçlulardan 2836 sayılı kanunla teşkil edilen Tarım Kredi Kooperatiflerinin kefaletini alabilir.
2. Tarım Kredi Kooperatifi olan yerlerde, zirai krediler kooperatif ortaklarına bu kooperatifler vasıtasıyla dağıtılır.
3. İç ve dış piyasalarda sürümü olan zirai mahsulleri işleyerek hazırlamak ve satışlarını kolaylaştırmak için müstahsillerin teşkil ettikleri kooperatiflere senet karşılığın avans ve senet iştirası ile kredi verir.

⁹² Zeki Arıkan, “Yeni Bir Model: Aydın Zirai Satış Kooperatifleri İttihadı”, *Tariş Tarihi*, s. 91–92.

⁹³ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 38, 41, 80–81.

⁹⁴ Arıkan, “Kredi ...”, s. 107–108; Toprak, “Tanzimat’tan...”, s. 26.

⁹⁵ Arıkan, “Kredi ...”, s. 113; Ziraat Bankasınca “Kooperatiflere özel bir yer verilmiş, kooperatif senetleri iskonto edilmiş ve bunların karşılığında avans kredileri açılmıştır.”, Yitmener, *a.g.e.*, s. 23.

⁹⁶ *A.g.e.*, s. 45–46; Kepenek, *a.g.e.*, s. 37.

4. Tarım Satış Kooperatifleri ile Birliklerin banka ve kredi işleri İktisat Vekaletinin direktiflerine uygun olarak (Ticaret Bakanlığı) T.C. Ziraat Bankası'na yapılır.

5. 2834 ve 2836 numaralı kanunlara göre kurulmuş kooperatiflere, ortaklarının tüketimine ve tarımsal üretime gerekli olan eşyayı, maddeleri ve her çeşit üretim vasıtalarını içeren ve dışarıdan tedarik edebilmeleri amacıyla kredi verebilir.

Ziraat Bankası tarımsal kooperatifçilikle ilgili çalışmalarını günümüze kadar sürdürmek, yasada öngörülen görev ve kredi faaliyetlerine ilaveten, kooperatifçilikle ilgili yaptığı incelemeler, hazırladığı yasalar, çıkardığı kooperatif dergileri, programlı kooperatifçilik eğitimi, kooperatifler denetleme kurulunu oluşturarak kooperatif faaliyetlerine önemli katkılarda bulunmuştur.”

Türkiye geneli için Yahya S. Tezel'in hazırlamış olduğu tablo aşağıdaki gibidir⁹⁷:

	Kredi kuruluşlarının yıl sonundaki öz kaynaklarının gerçek değeri			Tarımsal üreticilere yıl içinde verilen kredilerin gerçek değeri			Kredi Kooperatifleri	
	Ziraat Bankası	Kredi Koop.	Toplam	Ziraat Bankası	Kredi Koop.	Toplam	Koop. sayısı	Üye sayısı
Milyon TL.								
1924	54	0	54	34	b.y. (bilgi yok)			
1928	70	0	70	52	b.y.	b.y.	65	4
1930	99	3	102	68	13	81	191	20
1934	162	22	184	15	89	104	661	64
1938	196	20	216	57	100	157	589	114
1940	203	19	222	103	93	196	599	142
1944	105	11	116	60	60	120	531	177
1948	156	31	387	125	195	320	886	390
1950	205	34	239	175	235	410	900	438

1930 yılında İzmir'de zirai kredi kooperatiflerinin miktar ve durumları şu şekildedir⁹⁸:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	İzmir Şubesi								
64	Bornova	140	8390	1150	5240	12885	30000	21245	1625,25
108	Buca	173	37080	865	9415	24870	50000	37395	1212
60	Cumaovası	421	53130	2100	24682,5	50050	120000	109080	16762
136	Çapak	118	15150	590	3862,5	7980	25000	12310	0
98	Dağkızılca	331	38580	1655	10410	25650	50000	39280	0
57	Dedebaşı	190	26220	785	6140	10835	25000	25890	6646
94	Değirmendere	320	70145	1575	21042	69720	100000	99370	800
73	Narlidere	177	15800	350	4130	3825,85	40000	17771,27	8086,44

⁹⁷ Tezel, a.g.e. , s. 412.

⁹⁸ İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı, s.324–327; Sönmez, a.g.e. , s. 170–171.

90	Seydiköy	207	42265	1015	11795	39885	60000	56935	405
135	Tepeköy	207	42220	1025	10545	26970	50000	40880	200
	Bergama Şubesi								
131	Dikili	99	19720	970	4930	10350	30000	16600	400
123	Kınık	122	22950	1220	6655	20385	40000	29595	500
114	Reşadiye	394	51400	1970	12850	33580	60000	49740	0
116	Turanlı	227	42360	1135	11125	30045	50000	46460	1740
	Ödemiş Şubesi								
66	Adagide	264	52388	2640	13097	42480	60000	62590	0
63	Adagüme	210	42600	1050	11005	37220	100000	52105	0
121	Beydağ	247	31340	1235	7835	17940	75000	27875	238
67	Birgi	217	40212	2170	10188	29295	80000	42960	565
65	Kiraz	93	10660	930	2690	6960	30000	9740	1000
	Bayındır Sandığı								
82	Bayındır	184	34510	1840	9425	21439,44	100000	34255	1788,55
	Çeşme Sandığı								
96	Alaçatı	511	52900	1970	12634	4539,64	60000	57306,2	633,52
	Karaburun Sandığı								
91	Karaburun	111	8204	1110	2051	4645	10000	6325	0
106	Mordoğan	213	13360	1065	3385	5430	10000	9020	1014,16
	Kemalpaşa Sandığı								
86	Kemalpaşa	380	57260	3800	14310	38020	60000	66676,07	9786,06
92	Armutlu	600	132100	3000	35455	38152	150000	142502,3	57049,77
89	Parsa	276	41480	1380	10370	24685	50000	52710	14261
69	Ören	294	47240	1470	11865	9520	50000	52064	26258,41
93	Ulucak	228	32400	1140	8100	16437	40000	36812,19	9260,25
	Kuşadası Sandığı								
74	Kuşadası	236	87115	2360	25211	83436,62	120000	115825	950
122	Selçuk	188	58710	1880	15227,5	43950	100000	64172,5	100
	Menemen Sandığı								
71	Menemen	193	29460	1930	7345	4680	75000	28884	14288,7
99	Emiralem	135	10560	775	2917,5	0	50000	9165	7285
115	Eskifoça	73	8800	720	2200	4600	20000	8938,1	1130
68	Yenifoça	64	2800	640	700	1670	15000	2290	0
	Seferihisar Sandığı								
85	Seferihisar	230	22000	2300	6285	14716,01	50000	26310,01	2722,38
	Tire Sandığı								
62	Büyükkale	129	22830	645	5617,5	12520,82	25000	22629,58	2491,58
58	Eskioba	203	20740	1015	5185	10740	30000	23615	5789,22
61	Kahrat	225	38173	1125	2460,25	28512,72	30000	41559,5	200
	Urla Sandığı								
72	Urla	186	42380	1860	11105	24980,04	50000	47911,57	7900,67
YEKÜN	X	8836	1.425.632	56955	386485,75	930600,14	2.170,00	1.646.802,29	203088,96

- 1- Kooperatiflerin Sabit numara ve isimleri
- 2- Ortak adetleri
- 3- Taahhüt olunan iştirak hisseleri
- 4- İhtiyat Sermaye
- 5- Tahsil olunan adi sermaye
- 6- Ziraat bankasından ikrazat ettikleri mebalığ
- 7- Bankaca tesbit olunan kredileri
- 8- Şimdiye kadar ortaklara ikraz ettikleri mebalığ
- 9- Şimdiye kadar ortaklardan yaptıkları tahsilat

1931 yılındaki durumları aşağıdaki gibidir⁹⁹:

	1	2	3	4	5	6	7	8
	İzmir Şubesi							
64	Bornova	156	1.383,00	11.820,00	7.314,91	30.000,00	24.415,00	30.186,83
108	Buca	197	1.081,49	44.550,00	17.149,11	50.000,00	46.780,00	54.553,29
60	Cumaovası	449	2.357,00	61.235,00	30.972,27	100.000,00	64.405,00	114.489,89
136	Çapak	122	690,22	16.910,00	5.270,21	25.000,00	9.240,00	16.056,97
98	Dağkızılca	306	1.540,40	38.300,00	11.947,62	50.000,00	17.215,00	32.775,47
57	Dedebaşı	212	990,69	32.430,00	9.208,47	25.000,00	13.390,00	25.810,83
94	Değirmendere	385	1.993,60	74.235,00	26.528,56	75.004,00	57.280,00	79.506,39
236	Karacaağaç	47	235,00	10.120,00	2.542,50	20.000,00	6.035,00	9.850,00
73	Narlidere	181	1.055,01	17.880,00	7.099,41	40.000,00	12.190,00	23.443,44
90	Seydiköy	244	1.343,67	51.385,00	17.267,03	60.000,00	38.895,00	66.175,77
135	Tepeköy	218	1.110,30	44.070,00	11.807,45	50.000,00	29.630,68	43.996,64
	Bergama Şubesi							
131	Dikile	477	1.784,85	53.950,00	15.091,75	30.000,00	30.000,00	52.305,18
123	Kınık	170	1.728,70	30.950,00	10.983,67	40.000,00	21.555,00	36.258,08
114	Reşadiye	450	2.298,65	68.700,00	25.013,41	60.000,00	19.222,00	53.739,00
116	Turanlı	318	1.620,25	61.540,00	19.774,79	50.000,00	48.505,00	74.935,00
	Ödemiş Şubesi							
66	Adağide	269	2.980,40	49.180,00	22.510,49	60.000,00	38.895,00	77.022,60
63	Adagüme	214	1.180,25	43.500,00	18.980,20	100.000,00	10.715,00	41.252,96
121	Beydağı	261	1.645,35	36.480,00	12.439,49	75.000,00	17.733,00	35.320,00
67	Birgi	226	2.546,41	43.352,00	14.207,30	80.000,00	15.790,00	38.253,50
65	Kiraz	140	1.546,30	28.280,00	7.468,75	30.000,00	16.780,00	26.260,00
	Bayındır Sandığı							
82	Bayındır	192	1.920,00	36.770,00	10.640,57	100.000,00	19.935,00	33.123,41
	Çeşme Sandığı							
218	Çeşme	177	1.873,32	47.230,00	11.807,50	70.000,00	32.113,00	49.320,90
69	Alaçatı	545	2.390,00	60.740,00	23.559,24	60.000,00	43.479,00	81.709,58
219	Barbaros	200	1.056,00	11.013,00	2.828,00	15.000,00	7.916,00	10.862,00
	K.Burun Sandığı							
91	Karaburun	226	1.040,00	4.321,00	3.909,63	14.000,00	9.366,50	14.572,65
106	Mordoğan	217	1.190,00	13.440,00	6.774,65	15.000,00	14.441,00	19.913,40
	K.Paşa Sandığı							
86	Kemalpaşa	390	3.910,00	60.880,00	21.701,29	60.000,00	43.399,00	75.108,50
92	Armutlu	675	3.799,77	157.440,00	60.717,82	150.000,00	101.222,00	192.389,38
59	Ören	399	2.044,41	62.020,00	32.441,29	50.000,00	63.800,00	109.551,89
89	Parsa	310	1.530,00	55.940,00	23.896,37	50.000,00	54.820,00	89.916,00
93	Ulucak	299	1.624,03	56.060,00	18.964,18	50.000,00	38.015,00	62.199,80
	Kuşadası Sandığı							
74	Kuşadası	260	4.204,00	93.215,00	37.259,21	100.000,00	33.670,15	90.144,42
122	Selçuk	201	2.334,00	60.590,00	20.244,96	100.000,00	41.491,36	70.589,41
	Menemen Sandığı							
79	Menemen	238	2.489,85	33.800,00	14.611,00	75.000,00	26.139,00	46.711,00

⁹⁹ İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı, s. 168–171.

247	Aliğa	39	195,00	2.220,00	555,00	-	-	680,00
79	Emiralem	190	996,16	13.740,00	5.542,07	50.000,00	13.105,00	20.062,00
115	Eskifoça	94	1.073,91	12.080,00	5.151,05	20.000,00	9.105,00	17.094,78
68	Yeni Foça	75	792,55	3.820,00	1.623,88	15.000,00	2.590,00	4.803,00
	Seferihisar Sandığı							
85	Seferihisar	279	2.776,06	25.600,00	13.581,41	50.000,00	28.166,00	50.037,36
	Tire Sandığı							
229	Tire	85	850,00	27.160,00	6.771,25	-	5.223,00	14.333,00
62	Büyükkale	146	725,00	29.724,00	7.859,54	25.000,00	15.220,00	27.369,40
58	Eskioba	229	1.145,00	27.430,00	7.497,65	30.000,00	20.040,00	29.601,61
61	Kalrat	237	1.170,00	59.291,00	13.721,82	30.000,00	18.380,00	38.525,22
	Urla Sandığı							
72	Urla	218	2.255,95	55.280,00	23.632,00	50.000,00	26.420,00	60.077,79
220	Kilizman	98	370,00	9.060,00	2.670,00	-	3.302,80	6.420,00
	Toplam	10.765	74.969,55	1.835.731,00	671.538,77	2.229.000,00	1.183.889,49	2.157.269,03

1. Kooperatiflerin Sabit Numara Ve İsimleri
2. Ortak Miktarı
3. İhtiyat Sermayeler
4. Taahhüt Edilen Sermayeler
5. Adi Sermayeleri
6. Bankaca Tesbit Olunan Krediler
7. Bankaya Hali Hazır Borçları
8. Ortaklar Üzerindeki Hali Hazır Matlûbatı

Birinci Kanun 1933 tarihi itibari ile İzmir Vilayetindeki Zirai kredi kuruluşlarının durumu şunlardır¹⁰⁰:

Kazaların İsimleri	Kooperatif Adedi	Mülhak Köy Adedi	Ortak Adedi	İhtiyat Sermaye	Taahhüt Edilen Adi Sermaye	Tahsil Edilen Adi Sermaye	Ortak Mevduatı
İzmir	15	61	2713	28.415	440.143	209.161	108.781
Menemen	6	40	695	7.826	67.120	35.921	23.778
Tire	8	48	1320	12.083	273.746	111.226	55.757
Bayındır	4	9	350	3.225	55.490	16.892	11.082
Seferihisar	2	6	287	3.730	24.680	13.320	8.116
Urla	3	8	528	5.080	94.165	43.897	19.443
Çeşme	4	12	989	11.731	134.773	65.574	34.485
Karaburun	4	19	618	4.608	44.401	26.359	17.554
Kemalpaşa	10	23	2429	32.048	496.590	220.363	136.900
Kuşadası	4	10	578	10.195	177.015	69.533	28.752
Ödemiş	9	106	1494	1.854.626	245.204	116.491	60.911
Bergama	10	51	1271	10.184	236.058	97.121	41.021
Toplam	79	393	13272	1.983.752	2.289.384	1.025.858	546.580

¹⁰⁰ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 87.

Kazaların İsimleri	Senet Ciroosu Hesabı			İkrazlar Hesabı		
	Matlup	Zimmet	Matlup Bakiye	Zimmet	Matlup	Zimmet Bakiye
İzmir	412.723	122.026	290.697	805.289	200.069	605.220
Menemen	38.039	16.975	21.064	106.742	25.090	81.650
Tire	349.196	188.260	160.936	593.360	271.346	322.013
Bayındır	65.240	25.308	39.932	109.256	43.101	66.148
Seferihisar	44.495	22.845	21.650	82.312	35.460	46.852
Urla	73.749	31.995	41.754	138.273	34.427	103.845
Çeşme	146.062	55.840	90.222	236.348	57.142	179.206
Karaburun	36.738	27.744	8.993	93.414	40.113	53.301
Kemalpaşa	430.703	230.699	200.003	870.340	285.012	585.326
Kuşadası	129.251	53.125	76.126	277.574	80.092	192.482
Ödemiş	161.082	69.370	91.712	400.174	135.458	264.717
Bergama	141.709	34.414	107.295	275.679	40.913	234.766
Toplam	2.028.987	878.601	1.150.384	3.988.761	1.048.223	2.835.548

1935 yılında zirai kredi kooperatiflerinin durumu da şu şekildedir¹⁰¹:

Kazaların İsimleri	Köy Adedi	Ortak Adedi	İhtiyat Sermaye	Taahhüt Edilen Sermaye	Tahsil Olunan Sermaye	Ortakların Mevduatı %10 Lar
İzmir	62	2.728	45.143	443.478	214.592	108.421
Ödemiş	84	1.526	22.425	246.859	154.516	80.536
Bergama	46	1.200	14.562	234.520	98.166	41.177
Menemen	39	694	9.323	68.970	39.532	28.528
Kuşadası	16	589	11.855	169.575	69.299	42.080
Urla	8	504	5.766	91.880	39.928	21.880
Kemalpaşa	25	2.322	51.946	476.330	220.516	151.703
Çeşme	12	929	12.316	129.362	71.735	38.152
Bayındır	15	509	32.990	101.850	52.832	21.410
Tire	50	1.308	15.778	240.508	99.128	63.531
Karaburun	22	716	6.614	56.286	40.457	25.982
Seferihisar	6	274	5.513	23.340	13.195	8.806
Yekun	385	13.199	204.536	2.282.958	1.113.900	632.212

Kazaların İsimleri	Bankaların Kooperatiflere İkrazatı			Kooperatiflerin Ortaklara İkrazatı		
	Matlup	Zimmet	Bakiye	Zimmet	Matlup	Bakiye
İzmir	409.754	209.962	199.722	992.089	410.907	581.181
Ödemiş	149.719	105.626	44.092	443.088	199.170	243.917

¹⁰¹ İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı, s. 107.

Bergama	125.217	27.017	98.199	276.179	40.414	235.764
Menemen	37.362	32.769	4.592	135.525	56.163	79.362
Kuşadası	65.132	26.293	38.838	216.102	44.022	172.079
Urla	68.966	36.765	32.201	136.764	32.410	104.353
Kemalpaşa	286.028	94.685	191.343	784.071	195.199	588.871
Çeşme	97.267	27.451	69.815	230.594	69.798	160.795
Bayındır	103.076	51.764	51.311	203.223	70.985	132.233
Tire	145.215	67.699	77.516	344.584	98.048	246.536
Karaburun	51.315	42.342	8.972	179.637	106.506	73.131
Seferihisar	19.900	2.384	17.516	47.283	5.133	42.150
Yekun	1.558.955	724.763	834.192	3.989.145	1.328.761	2.660.383

31 Aralık 1936 tarihi itibari ile İzmir bölgesinde zirai kredi kuruluşlarının genel durumları da şu şekildedir¹⁰²:

No	Kooperatif İsmi	Mülhak Köy	İhtiyat Sermaye		Taahüt Edilen Sermaye		Tahsil Olunan Sermaye		Senet Ciroşu Hesabı			
									Matlup		Zimmet	
			Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.
57	Örnekköy	8	3.938	-	10.030	-	5.916	87	30.291	7	4.078	15
60	Cumaovası	5	5.825	79	44.585	-	28.020	80	80.866	71	41.364	50
64	Bornova	2	3.804	55	16.080	-	8.411	69	41.967	46	16.777	87
73	Narlıdere	1	2.683	99	4.260	-	3.415	5	19.049	16	7.124	73
90	Seydiköy	0	6.407	34	14.200	-	12.182	65	62.780	84	32.407	61
94	Değirmendere	13	8.869	66	39.500	-	19.990	10	51.714	48	12.760	12
98	Dağkızılca	7	3.354	2	5.880	-	4.890	34	23.388	51	8.583	66
108	Buca	4	4.042	38	13.020	-	5.891	-	29.419	5	14.550	73
135	Tepeköy	6	5.864	64	4800	-	4.735	-	40.032	47	8.332	91
136	Çapak	2	2.045	5	6.840	-	5.331	13	27.092	58	18.222	46
236	Karaağaç	3	1.686	53	9.750	-	7.136	58	26.771	93	26.771	93
253	Dirmil	6	1.398	94	2.530	-	2.145	-	18.900	83	12.100	11
267	Arslanlar	4	280	30	1.740	-	1.197	78	3.486	14	1.262	84
329	Balçova	0	997	80	6.180	-	5.021	30	32.616	37	4.011	16
	İzmirin Y.	61	51.198	99	179.395	-	114.285	29	488.377	60	208.348	68
72	Urla	3	3.962	87	10.420	-	8.091	29	49.021	19	21.394	50
220	Kilizman	6	1.602	38	3.450	-	3.244	5	13.113	2	4.382	-
372	Bademler	2	1.053	62	1.840	-	1.752	-	3.937	15	1.566	-
	Urla Y.	11	6.618	87	15.710	-	13.087	34	66.077	35	27.342	50
69	Alaçatı	1	6.335	-	13.860	-	13.710	-	40.556	-	20.067	-
218	Çeşme	4	3.408	-	6.940	-	6.625	-	74.888	-	29.526	-
219	Barbaros	5	2.250	-	5.520	-	5.375	-	13.455	-	5.555	-
508	Kermiyan	2	496	-	3.460	-	2.563	-	3.916	-	2.422	-
	Çeşmenin Y.	12	12.489	-	29480	-	28.273	-	132.815	-	57.570	-
74	Kuşadası	5	7.371	26	6.390	-	6.356	99	27.626	80	12.942	25

¹⁰² İstatistik Yıllığı 1935-1936, s. 122-127.

136	Selçuk	7	5.958	63	6.480	-	4.375	-	30.331	6	5.365	70
333	Aziziye	5	33.514	-	3.040	-	2.907	86	12.491	62	5.597	98
	Kuşadası Y.	17	14.165	3	15.910	-	13.639	85	70.449	48	23.905	93
316	Ören	2	12.999	22	8.240	-	8.232	6	39.944	60	25.729	47
377	Kemalpaşa	3	6.174	64	45.120	-	18.996	83	70.113	52	19.825	41
160	Armutlu	0	19.506	29	6.700	-	6.700	-	43.551	30	5.166	97
101	Dereköy	3	1.943	58	2.020	-	1.995	-	46.241	91	27.493	65
109	Yukarıkızılca	1	1.372	67	3.880	-	3.733	-	43.399	81	10.559	18
87	Aşağı Kızılca	0	1.561	7	2.880	-	2.880	-	22.335	68	7.668	71
83	Yeşilparsa	3	71	76	2.120	-	780	-	7.165	-	-	-
33	Yüksekçambel	1	7	6	1.380	-	824	19	-	-	-	-
40	Ünlüansızca	2	48	39	1.140	-	290	-	4.909	69	135	74
	Kemalpaşa Y.	15	43.684	68	73.480	-	44.481	8	277.661	51	96.579	13
85	Seferihisar	3	5.197	39	3.160	-	3.154	26	19.797	20	0	-
228	Ula	3	768	68	1.540	-	1.509	55	0	-	0	-
	Seferihisar Y.	6	5.966	7	4.700	-	4.663	81	19.797	20	0	-
82	Bayındır	4	3.380	2	10.000	-	8.765	94	53.157	50	37.090	36
428	Çırpı	5	1.188	15	12.940	-	11.406	51	48.294	38	8.935	50
444	Falaka	5	1.257	16	9.940	-	8.225	15	37.160	16	24.347	83
453	Çanlı	4	763	66	8.800	-	5.224	17	18.489	88	5.740	86
	Bayındır Y.	18	6.588	99	41.680	-	33.621	77	157.101	92	76.114	55
229	Tire	3	3.116	82	4.880	-	3.635	-	16.591	66	8.020	64
58	Eskioba	8	2.788	51	5.180	-	4.833	55	15.086	-	6.144	15
61	Kahrat	4	4.948	27	6.940	-	6.881	-	17.943	59	17.086	86
62	Büyükkale	8	2.502	3	3.700	-	3.697	68	38.970	23	18.360	67
256	Subaşı	7	3.681	31	3.640	-	3.568	12	74.156	63	28.132	90
367	Çiniyeri	4	796	91	3.560	-	3.150	60	17.161	65	9.544	24
520	Gökçen	8	1.099	60	6.100	-	5.427	50	23.949	29	12.691	33
	Tire Y.	42	18.933	45	34.000	-	31.193	45	203.859	5	100.180	79
91	Karaburun	7	2.846	4	2.080	-	2.000	-	10.562	67	1.180	99
106	Mordoğan	5	3.254	58	9.330	-	7.372	44	21.780	77	8.980	77
328	Kösedere	3	2.556	29	8.900	-	6.059	10	11.421	-	3.361	69
635	Parlak	6	667	10	3.345	-	2.300	-	10.066	7	3.995	56
	Karaburun Y.	21	9.324	11	23.655	-	17.731	54	53.830	51	17.519	1
63	Adagüme	2	5.683	12	19.000	-	14.135	-	15.090	-	15.090	-
65	Kiraz	18	2.637	44	17.400	-	10.379	34	29.022	53	13.763	53
66	Adagide	1	6.334	73	23.580	-	15.683	20	30.265	86	23.619	-
67	Birgi	13	4.821	95	10.199	46	10.199	46	35.315	-	18.580	-
121	Beydağ	20	4.604	66	17.940	-	16.523	31	48.160	-	17.937	-
266	Bademye	5	699	18	13.660	-	2.375	84	10.529	-	3.379	-
269	Kaymaker	9	1.507	50	18.360	-	12.603	30	54.949	25	29.638	49
334	Zeytinlik	8	1.063	49	9.100	-	8.439	-	40.815	-	20.302	-
395	Yeniceköy	8	911	69	8.380	-	6.273	22	12.963	15	10.810	22
	Ödemiş Y.	84	28.263	76	137.619	46	99.611	67	277.109	79	153.119	30
68	Yenice Foça	2	1.455	-	3.360	-	2.981	-	9.519	-	3.303	-
71	Menemen	6	5.516	-	12.660	-	11.979	-	17.935	-	8.733	-
99	Emiralem	12	4.140	-	4.140	-	3.803	-	4.530	-	1.955	-
115	Eski Foça	5	2.590	-	4.580	-	3.695	-	19.051	-	10.298	-

247	Aliağa	11	452	-	4.000	-	1.847	-	13.113	-	4.110	-
394	Helvacı	5	360	-	2.520	-	1.232	-	8.852	-	5.383	-
	Menemen Y.	41	14.513	-	31.260	-	25.537	-	73.000	-	33.784	-
114	Zeytindağ	3	1.423	88	17.100	-	8.532	88	28.162	19	12.137	60
116	Turanlı	3	3.595	40	3.280	-	3.055	-	44.477	45	20.481	68
123	Kımk	3	3.230	60	6.403	-	4.068	-	24.775	1	8.447	87
131	Dikili	11	3.629	67	9.133	-	9.133	-	41.672	12	10.122	96
130	Poyracık	3	339	9	6.362	-	2.789	40	6.388	80	2.658	51
133	Firuzlar	9	697	80	3.400	-	1.849	-	15.647	44	7.784	50
138	Göçbeyli	3	1.464	61	7.950	-	4.927	-	30.008	60	15.055	2
163	Aşağışakran	5	1.057	91	6.460	-	3.580	82	3.009	62	3.485	54
167	Salihler	1	268	96	1.365	-	1.365	59	2.874	79	155	68
169	Bozköy	5	1.163	72	3.480	-	3.229	19	5.105	63	2.361	30
	Bergama Y.	46	16.871	64	44.930	-	42.529	88	202.121	65	80.690	66
	Umumi Y.	374	228.617	59	632.019	46	468.655	68	2.022.201	6	875.154	55

No	Kooperatif İsmi	Matlup Bakiyesi		İkrazlar Hesabı				Zimmet Bakiyesi		Belli Başlı Yetişen İhracat M.
				Zimmet		Matlup				
		Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.	
57	Örnekköy	26.213	2	66.665	22	32.391	84	34.273	38	Tütün, Üzüm
60	Cumaovası	39.502	21	194.999	50	109.467	62	85.531	88	Tütün, Üzüm
64	Bornova	25.189	59	43.081	15	9.015	-	34.066	15	Tütün, Üzüm
73	Narlıdere	11.924	43	44.282	61	28.114	90	16.167	71	Tütün, Üzüm
90	Seydiköy	30.373	23	156.410	7	106.171	47	50.238	60	Zeytin, Tütün
94	Değirmendere	38.954	36	115.546	34	39.271	18	76.275	16	Tütün
98	Dağkızılca	14.804	85	55.725	47	35.205	60	20.519	87	Zeytin, Tütün
108	Buca	14.868	32	77.866	34	52.503	32	25.363	2	Zeytin, Tütün
135	Tepeköy	31.699	56	87.775	96	49.827	96	37.948		Hububat, Pamuk, Tütün
136	Çapak	8.870	12	50.532	11	37.036	28	13.495	83	Tütün, Üzüm, Zeytin
236	Karaağaç	-	-	48.257	15	44.241	30	4.015	85	Tütün
253	Dirmil	6.800	72	23.636	69	18.343	95	5.292	74	Tütün, Üzüm, Zeytin
267	Arslanlar	2.223	30	6.512	50	4.085	37	2.427	13	Hububat, Pamuk
329	Balçova	28.605	21	72.537	28	38.232	24	34.305	34	Sebze
	İzmirin Y.	280.028	92	1.043.882	39	603.908	3	439.920	36	
72	Urla	27.626	68	90.047	97	45.259	69	44.787	97	Üzüm, Tütün, Zeytin
220	Kilizman	8.737	2	27.126	12	13.272	12	13.854		Üzüm, Tütün, Zeytin
372	Bademler	2.371	15	15.411	53	10.606	22	4.905	31	Üzüm, Tütün, Zeytin
	Urla Y.	38.734	85	132.585	62	69.138	3	63.547	28	
69	Alaçatı	20.486	-	104.622	-	60.306	-	44.316	-	Tütün
218	Çeşme	45.362	-	117.504	-	56.263	-	61.241	-	Tütün
219	Barbaros	7.900	-	26.042	-	10.716	-	15.326	-	Üzüm
508	Kermiyan	1.494	-	8.986	-	4.583	-	4.403	-	Üzüm

	Çeşmenin Y.	75.245	-	257.154	-	131.868	-	125.286	-	
74	Kuşadası	14.684	55	128.746	62	80.962	79	47.783	83	Tütün, Zeytin, Üzüm
136	Selçuk	24.965	36	73.998	34	32.474	9	41.524	25	Tütün, İncir, Pamuk
333	Aziziye	6.893	64	26.459	29	14.699	31	11.759	98	Tütün, İncir, Zeytin
	Kuşadası Y.	46.543	55	229.204	25	128.136	19	101.068	6	
316	Ören	14.215	13	114.231	-	87.622	-	26.609	-	Üzüm, Zeytin
377	Kemalpaşa	50.288	11	120.667	-	70.765	-	49.902	-	Üzüm, Zeytin
160	Armutlu	38.384	33	94.893	-	58.353	-	36.540	-	Üzüm, Zeytin
101	Dereköy	18.748	26	66.431	-	38.207	-	28.224	-	Üzüm, Zeytin
109	Yukarıkızılca	32.840	63	87.749	-	50.945	-	36.804	-	Tütün
87	Aşağı Kızılca	14.666	97	38.739	-	28.853	-	9.886	-	Tütün
83	Yeşilparsa	7.165	-	7.165	-	-	-	7.165	-	Tütün
33	Yüksekçambel	-	-	705	-	-	-	705	-	Tütün
40	Ünlüansızca	4.773	95	9.129	-	4.426	-	4.703	-	Tütün
	Kemalpaşa Y.	181.082	38	539.709		339.171	-	200.538		
85	Seferihisar	19.797	20	51.937	20	25.699	70	26.238	-	Tütün, Zeytin, Üzüm
228	Ulaş	0	-	7.105	70	4.265	60	2.840	-	Tütün, Zeytin, Üzüm
	Seferihisar Y.	19.797	20	59.043	30	29.965	30	29.078	-	
82	Bayındır	16.067	14	93.062	2	64.192	74	28.869	28	Tütün, Pamuk, Zeytin
428	Çırpı	39.358	88	97.697	46	46.297	36	51.400	10	Pamuk, Buğday, Darı
444	Falaka	12.812	33	70.301	80	46.950	41	23.351	39	Tütün, Zeytin
453	Çanlı	12.749	2	37.135	68	19.007	41	18.128	27	Pamuk, Buğday, Darı
	Bayındır Y.	80.987	37	298.196	96	175.447	92	121.749	4	
229	Tire	8.471	2	54.809	66	36.995	17	17.814	49	Tütün, Pamuk, Kendir
58	Eskioba	8.941	85	44.490	77	27.759	45	16.731	32	Hububat
61	Kahrat	856	73	76.253	27	63.407	16	12.846	11	Hububat, Kendir, Pamuk
62	Büyükale	20.609	56	60.318	-	33.707	43	26.610	57	Tütün, İncir
256	Subaşı	46.023	70	110.766	95	56.191	79	54.575	16	Hububat, Bostan, Pamuk
367	Çiniyeri	7.517	41	34.409	54	24.234	16	10.175	38	Tütün, Ceviz, Kendir
520	Gökçen	11.257	96	44.411	4	27.017	90	17.393	14	Tütün, Ceviz, Kendir
	Tire Y.	103.678	23	425.459	23	269.313	6	156.146	17	
91	Karaburun	9.381	68	21.963	33	10.619	43	11.343	90	Tütün, Üzüm, Zeytin
106	Mordoğan	12.800	-	64.767	83	42.569	26	22.198	57	Tütün, Üzüm, Zeytin
328	Kösedere	8.059	31	33.226	6	17.006	75	16.219	31	Tütün, Üzüm, Zeytin
635	Parlak	6.070	51	16.831	3	9.215	14	7.615	89	

	Karaburun Y.	36.311	50	136.788	25	79.410	58	57.377	67	
63	Adagüme	0	-	90.508	77	67.605	68	22.903	9	Tütün, İncir, Hububat
65	Kiraz	15.259	-	46.423	31	17.444	87	28.978	44	Tütün, Hububat
66	Adagide	6.646	86	95.454	71	59.350	53	36.104	18	İncir, Hububat
67	Birgi	16.735	-	77.196	-	44.521	94	32.674	6	Tütün, İncir, Zeytin
121	Beydağ	30.223	-	96.050	-	46.783	8	49.266	92	İncir, Hububat
266	Bademye	7.150	-	23.498	41	11.074	52	12.423	89	İncir, Hububat
269	Kaymaker	25.310	76	71.085	43	32.003	83	39.081	60	Tütün, Zeytin, Hububat
334	Zeytinlik	20.513	-	52.778	3	23.706	32	29.071	71	Tütün, Zeytin, Hububat
395	Yeniceköy	2.152	87	21.974	92	14.250	75	7.724	17	Tütün, Zeytin, Hububat
	Ödemiş Y.	123.990	49	574.969	58	316.741	52	258.228	6	
68	Yenice Foça	6.214	-	22.265	-	14.304	-	7.961	-	Tütün, Zeytin
71	Menemen	9.202	-	38.537	-	34.664	-	23.873	-	Tütün, Üzüm
99	Emiralem	2.575	-	25.718	-	18.550	-	7.168	-	Tütün, Üzüm
115	Eski Foça	8.753	-	33.880	-	21.615	-	12.265	-	Tütün, Üzüm
247	Aliğa	9.003	-	16.089	-	5.721	-	10.368	-	Tütün, Buğday, Bakla
394	Helvacı	3.469	-	8.093	-	3.862	-	4.231	-	Tütün, Üzüm
	Menemen Y.	39.216	-	164.582	-	98.716	-	65.866	-	
114	Zeytindağ	16.024	59	50.641	62	25.162	80	25.478	82	Zeytin, Hububat
116	Turanlı	23.995	77	54.642	67	30.730	55	23.912	12	Pamuk, Tütün, Hububat, Üzüm
123	Kımk	16.327	14	39.207	1	18.719	37	20.487	64	Zeytin, Tütün, Hububat, Üzüm
131	Dikili	31.549	16	70.024	5	25.611	8	44.412	97	Zeytin, Tütün, Hububat, Üzüm
130	Poyracık	3.730	29	11.738	78	4.368	13	7.370	65	Palamut, Tütün, Hububat, Üzüm
133	Firuzlar	7.862	94	25.398	3	15.187	73	10.210	30	Palamut, Tütün, Hububat, Üzüm
138	Göçbeyli	14.953	58	50.590	35	27.685	41	22.904	94	Zeytin, Tütün, Hububat
163	Aşağışakran	1.525	8	11.888	32	6.748	68	5.139	64	Tütün, Hububat
167	Salihler	2.719	11	4.980	43	2.118	18	2.862	25	Zeytin, Hububat
169	Bozköy	2.744	33	31.724	52	17.100	86	14.623	66	Zeytin, Tütün, Hububat, Pamuk
	Bergama Y.	121.430	99	350.835	78	173.432	79	177.402	99	
	Umumi Y.	1.147.046	48	4.153.413	6	2.386.283	12	1.767.129	63	

1937 yılı sonu itibari ile zirai kredi kooperatiflerinin durumu da şöyledir¹⁰³:

¹⁰³ İzmir Vilayeti İstatistikleri 1937-1938, s. 125-128.

Kooperatifin		Mülhak Köy Adedi	Ortak Adedi	İhtiyat Sermaye		Taahüt Edilen Sermaye		Tahsil Edilen Sermaye	
Sabit No:	Adı			Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.
	İzmir Mıntıkası:								
57	Örnek Köy	7	179	5.269	96	7.580	-	5.301	17
60	Cumaovası	5	156	15.652	10	21.960	-	18.534	62
64	Bornova	-	109	4.466	-	4.360	-	3.417	50
73	Narlıdere	1	140	3.403	88	4.360	-	3.215	5
90	Seydiköy	-	283	11.413	57	23.920	-	17.408	-
94	Değirmendere	14	321	15.485	99	22.140	-	20.577	7
98	Dağkızılca	6	266	3.573	12	6.000	-	4.882	57
108	Buca	4	158	7.052	78	8.240	-	7.454	80
135	Tepe köy	6	159	7.515	40	5.960	-	5.472	-
136	Çapak	3	193	2.469	5	8.380	-	5.260	45
236	Karacağağaç	3	174	2.425	40	14.380	-	8.582	-
253	Dirmil	6	148	1.852	92	3.820	-	3.593	67
267	Aslanlar	4	85	428	77	3.480	-	2.380	58
329	Balçova	-	115	1.644	45	9.060	-	5.758	30
	İzmir mın. Yekunu	59	2.686	82.653	39	143.640	-	111.837	78
	Tire mıntıkası:								
58	Eski oba	8	199	4.268	71	5.240	-	5.061	55
61	Kahrat	4	163	6.617	2	8.260	-	7.196	44
62	Büyük kala	8	136	3.282	13	5.200	-	4.355	-
229	Tire	3	165	4.936	20	8.620	-	5.576	33
256	Su başı	7	171	6.025	63	3.700	-	3.578	12
367	Çiniyeri	6	175	1.046	3	5.080	-	3.816	70
520	Gökçen	12	268	1.912	76	9.720	-	6.357	54
	Tire Yekunu	48	1.277	28.088	48	45.820	-	35.941	68
	Kemalpaşa:								
59	Ören	2	324	13.543	42	9.320	-	8.948	45
86	Kemalpaşa	3	249	6.442	91	6.520	-	6.074	91
92	Armutlu	6	196	19.721	19	9.680	-	8.428	-
248	Dereköy	4	119	2.019	14	2.480	-	2.620	50
339	Yukarı kızılca	-	138	1.668	10	6.160	-	4948/	84
340	Aşağı kızılca	-	88	1.691	93	3.660	-	3.285	-
687	Yeşil parsa	7	176	332	80	4.500	-	2.610	-
690	Özlu ulucak	4	149	485	57	6.760	-	4.376	83
692	Yüksek Ç. Bel	1	37	71	48	1.620	-	1.254	-
693	Ünlü ansızca	2	49	98	36	1.420	-	658	45
	Kemalpaşa Yekunu	29	1.525	46.074	90	52.120	-	43.204	98
	Ödemiş Mıntıkası:								
63	Adagüme	3	229	7.704	78	10.740	-	10.395	
65	Kiraz	18	308	3.284	72	15.240	-	13.472	96
66	Adagide	1	236	9.572	56	13.020	-	12.180	54
67	Birgi	13	378	8.133	94	15.840	-	12.954	85
121	Beydağ	20	375	6.252	65	21.200	-	19.241	86
266	Bademiye	5	168	1.002	49	7.480	-	6.634	3

269	Kaymakçı	5	469	2.841	8	25.580	-	18.182	19
334	Zeytinlik	8	279	1.822	10	12.980	-	10.808	93
395	Yeniceköy	9	172	1.194	82	10.360	-	8.036	69
747	Çaylı	3	138	201	40	5.780	-	2.855	29
749	Bezdegüme	6	83	115	45	4.940	-	2.425	-
	Ödemiş Yekunu	91	2.835	42.125	99	1.431	60	117.187	34
	Karaburun mıntıkası								
91	Karaburun	6	112	3.014	33	2.440	-	2.137	78
106	Mordoğan	5	258	3.889	84	10.685	-	9.140	67
328	Kösedere	2	154	2.684	38	3.360	-	3.252	58
635	Parlak	5	119	695	84	2.920	-	2.368	4
	Karaburun yekunu	18	643	10.284	39	19.405	-	16.899	7
	Urla mıntıkası:								
72	Urla	3	247	4.207	6	8.060		6.501	
220	Kızılbağçe	7	183	1.741	24	4.480		3.688	41
372	Bademler	2	92	1.182	9	2.560	-	1.917	-
	Urla yekunu	12	522	7.130	39	15.100	-	12.106	41
	Çeşme mıntıkası:								
218	Çeşme	3	222	3.658	3	8.009	30	7.953	-
69	Alaçatı	1	306	6.920	66	17.380	-	15.996	57
219	Barbaros	6	202	2.614	23	5.960	-	5.711	78
508	Kermeyan	2	96	606	86	3.740	-	3.084	74
	Çeşme yekunu	12	826	13.799	78	35.089	30	32.746	9
	Seferihisar mıntıkası:								
85	Seferihisar	3	105	5.306	34	3.100	-	3.055	-
228	Ulamış	3	71	807	93	1.700	-	1.586	81
	Seferihisar yekunu	6	176	6.114	27	4.800	-	4.641	81
	Menemen mıntıkası								
68	Yeni foça	2	185	1.648	82	5.320	20	3.491	-
71	Menemen	5	348	6.132	25	11.370	22	8.636	48
99	Emiralem	12	200	2.069	96	4.840	-	4.168	94
115	Eski foça	5	197	2.761	5	5.720	-	3.544	49
247	Aliğa	11	250	705	83	6.040	-	3.091	7
394	Helvacı	5	189	465	78	4.180	-	2.170	97
	Menemen yekunu	40	1.369	13.783	69	37.470	42	25.102	92
	Kuşadası mıntıkası								
74	Kuşadası	6	130	17.393	47	9.000	-	8.206	61
122	Selçuk	6	127	6.200	35	4.335	-	4.195	-
333	Aziziye	6	124	965	31	3.720	-	3.369	37
	Kuşadası yekunu	18	381	24.559	13	17.055	-	15.770	98
	Bayındır mıntıkası:								
453	Canlı Köy	4	126	900	33	7.520	-	4.678	21
428	Çırpı Köy	5	135	2.584	2	13.160	-	11.191	51
82	Bayındır	-	130	4.488	87	13.100	-	9.259	35
444	Falaka Köy	5	145	2.079	93	12.000	-	8.771	65
	Bayındır yekunu	14	536	11.053	15	45.780	-	33.900	72
	Bergama mıntıkası:								
438	Göçbeyli	4	180	1.815	99	5.830	-	4.664	51

123	Kınık	4	151	3.269	6	6.620	-	3.402	68
430	Poyracık	4	133	400	71	3.540	-	1.759	42
433	Firuzlar	9	145	821	64	5.280	-	2.196	49
116	Turanlı	3	170	4.912	95	5.260	-	3.757	78
463	Aşağı Şakran	6	103	1.109	40	5.060	-	3.479	25
469	Boz Köy	5	118	1.186	98	4.080	-	3.379	19
114	Zeytin Dağı	3	244	5.531	92	15.620	-	8.120	81
467	Salihler	4	47	274	32	1.365	59	1.365	59
131	Dikili	12	154	4.371	83	10.273	31	7.329	7
	Bergama'nın. yeku.	54	1.445	19.694	40	62.928	90	39.454	79
	UMUMİ YEKÜN	401	14.221	305.361	91	622.368	62	491.794	57

Kooperatifin		Bankanın Kooperatiflere Olan İkazatı (Taksitli-Taksitsiz)						Kooperatiflerin Ortaklara Olan İkazatı (Taksitli-Taksitsiz)					
Sabit No:	Adı	Matlup		Zimmet		Bakiye		Matlup		Zimmet		Bakiye	
		Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.	Lira	K.
	İzmir Mıntıkası:												
57	Örnek Köy	62.829	27	22.858	84	39.970	43	68.215	89	23.724	33	44.491	56
60	Cumaovası	118.510	36	56.843	12	61.667	84	181.094	98	93.495	36	87.599	62
64	Bornova	21.656	37	4.619	16	26.275	53	49.660	70	19.904	96	29.755	74
73	Narlıdere	22.996	75	7.837	94	15.158	81	32.015	97	14.473	91	17.542	6
90	Seydiköy	141.911	83	106.848	54	35.063	29	159.470	19	102.567	6	56.903	13
94	Değirmendere	90.777	50	47.086	87	43.690	63	134.493	54	59.173	85	75.319	69
98	Dağkızılca	38.834	37	11.729	90	27.104	47	43.732	32	15.703	71	28.028	61
108	Buca	52.617	50	30.638	58	21.978	92	70.828	88	40.755	14	30.073	74
135	Tepe köy	61.706	54	29.008	85	32.697	69	63.279	78	25.768	17	37.511	61
136	Çapak	49.499	39	25.320	62	24.178	77	58.406	20	31.599	23	26.806	97
236	Karacağaç	65.926	38	64.636	46	1.289	92	75.717	53	68.819	98	6.897	55
253	Dirmil	27.790	3	18.642	89	9.147	14	28.582	54	21.396	63	7.185	91
267	Aslanlar	15.639	3	570	82	15.068	21	17.240	22	1.221	96	16.018	26
329	Balçova	56.526	24	11.634	69	44.891	55	69.657	89	20.632	40	49.025	49
	İzmir mın. yekunu	827.222	56	438.277	28	398.182	60	1.082.396	63	539.236	69	513.159	94
	Tire mıntıkası:												
58	Eski oba	20.485	49	6.032	6	14.453	43	31.964	4	10.200	22	21.763	82
61	Kahrat	31.428	92	8.024	12	23.404	80	45.765	2	10.651	27	35.113	75
62	Büyük kala	30.333	39	12.486	99	17.846	40	40.610	75	18.020	47	22.590	28
229	Tire	34.518	36	13.500	94	21.017	42	48.368	64	19.039	35	29.329	29
256	Su başı	48.423	81	2.979	47	45.444	34	60.813	21	6.822	72	53.990	49
367	Çiniyeri	30.676	44	8.043	18	22.633	26	34.238	41	8.384	49	25.853	92
520	Gökçen	43.180	29	11.833	23	31.297	56	54.729	3	16.702	7	38.026	96
	Tire Yekunu	239.047	20	62.949	99	176.097	21	316.489	10	89.820	59	226.668	51
	Kemalpaşa:												
59	Ören	27.278	55	47.783	76	20.505	21	81.748	35	40.875	18	40.873	17
86	Kemalpaşa	36.270	2	93.996	47	57.726	45	113.006	29	31.623	5	81.383	24
92	Armutlu	28.881	30	77.099	50	48.218	20	89.561	36	37.617	3	51.944	30
248	Dereköy	395	43	20.714	41	20.318	98	56.898	71	27.532	58	29.366	10
339	Yukarı kızılca	19.333	30	63.897	2	44.563	72	75.227	67	27.257	90	47.969	70
340	Aşağı kızılca	6.247	1	28.860	93	22.613	92	34.341	63	6.764	51	27.577	10
687	Yeşil parsa	9.078	8	28.897	13	19.819	5	33.143	36	13.343	53	19.799	80

690	Özlu ulucak	13.908	98	45.536	95	31.627	97	48.585	85	14.435	28	34.150	50
692	Yüksek Ç. Bel	4.496	83	6.034	86	1.538	3	7.067	78	4.896	21	2.171	50
693	Ünlü ansızca	2.507	39	8.789	67	6.282	28	9.632	68	3.293	79	6.338	80
	Kemalpaşa Yekunu	148.396	89	421.610	70	273.213	81	549.213	68	207.639	6	341.574	60
	Ödemiş Mıntıkası:												
63	Adagüme	23.737	57	21.051	12	2.686	45	60.452	40	43.744	17	16.708	20
65	Kiraz	67.556	30	38.739	78	28.816	52	9.212	12	44.990	25	45.221	80
66	Adagide	42.293	49	38.888	49	3.425	-	85.397	12	57.753	71	27.643	40
67	Birgi	70.662	35	26.069	14	44.593	21	90.431	64	29.086	46	61.345	10
121	Beydağ	109.587	70	44.383	-	65.204	70	139.282	98	53.781	23	85.501	70
266	Bademiye	28.593	22	16.727	66	11.865	56	35.677	32	18.211	30	17.466	0
269	Kaymakçı	107.141	51	29.278	4	77.863	47	129.953	4	33.217	42	96.735	60
334	Zeytinlik	66.689	67	17.313	-	49.376	67	84.440	72	24.745	4	59.695	60
395	Yeniceköy	27.171	10	16.108	42	11.062	68	34.740	21	16.260	78	18.479	40
747	Çaylı	16.184	58	4.124	13	12.060	45	17.380	91	2.607	8	14.773	80
749	Bezdegüme	9.155	-	300	-	8.855	-	11.545	-	425	-	11.120	-
	Ödemiş Yekunu	568.772	49	252.962	78	315.809	71	779.513	46	324.822	44	454.691	10
	Karaburun mıntıkası												
91	Karaburun	24.797	46	11.609	14	13.188	32	24.169	28	9.502	13	14.667	10
106	Mordoğan	44.046	-	12.800	-	31.346	-	64.097	57	21.883	81	42.213	70
328	Kösedere	23.109	56	7.795	20	15.314	36	31.088	98	13.439	45	17.649	50
635	Parlak	15.556	43	10.399	2	5.157	41	16.866	2	10.023	75	6.842	20
	Karaburun yekunu	107.509	45	42.603	36	64.906	9	136.221	85	54.849	14	81.372	70
	Urla mıntıkası:												
72	Urla	51.105	30	16.276	48	34.828	82	69.905	72	18.346	95	51.558	77
220	Kızılbaççe	25.528	35	8.541	90	16.986	45	31.816	11	10.784	50	21.031	61
372	Bademler	13.097	3	3.409	15	9.687	88	16.859	93	5.086	97	11.772	96
	Urla yekunu	89.730	68	28.227	53	61.503	15	118.581	76	34.218	42	84.363	34
	Çeşme mıntıkası:												
218	Çeşme	67.731	78	19.383	44	48.348	34	97.397	22	28.102	9	69.295	13
69	Alaçatı	72.767	49	38.818	26	38.994	23	97.786	7	38.051	76	59.734	31
219	Barbaros	20.943	93	9.300	-	11.643	93	31.919	8	12.949	41	18.969	67
508	Kermeyan	6.069	9	2.129	28	3.939	81	11.173	52	4.056	48	7.117	4
	Çeşme yekunu	167.512	29	69.630	98	102.881	31	238.275	89	83.159	74	155.116	15
	Seferihisar mıntıkası:												
85	Seferihisar	446	-	18.659	50	18.213	50	30.316	81	6.128	22	24.188	59
228	Ulaş	-	-	2.510	2	2.510	2	7.054	87	3.248	77	3.806	10
	Seferihisar yekunu	446	-	21.169	52	20.723	52	37.371	68	9.376	99	27.994	69
	Menemen mıntıkası												
68	Yeni foça	27.374	-	10.084	14	17.289	86	31.397	54	11.513	94	19.883	60
71	Menemen	32.965	71	13.621	12	19.344	59	61.608	50	26.573	84	35.034	66
99	Emiralem	15.323	98	8.850	45	6.473	53	21.502	84	10.250	5	11.252	79
115	Eski foça	23.528	22	8.203	65	15.324	57	28.922	55	10.422	79	18.499	76
247	Aliğa	36.227	35	21.208	39	15.018	96	32.178	47	14.408	54	17.269	93
394	Helvacı	12.112	72	9.801	17	2.311	55	14.369	34	10.451	6	3.918	28
	Menemen	147.531	98	71.768	92	75.763	6	189.979	24	83.620	22	106.359	20

	yekunu												
	Kuşadası mıntıkası												
74	Kuşadası	37.319	83	28.443	95	8.875	88	79.938	45	34.668	52	455.269	90
122	Selçuk	36.693	85	8.951	95	27.741	90	65.521	39	19.659	14	45.862	20
333	Aziziye	18.005	56	14.189	33	38.116	23	31.406	83	22.635	94	8.770	80
	Kuşadası yekunu	92.019	24	51.585	23	40.434	1	176.866	67	76.963	60	99.903	0
	Bayındır mıntıkası:												
453	Canlı Köy	21.934	77	3.890	29	18.044	48	27.204	1	5.210	57	21.993	40
428	Çırpı Köy	67.859	6	30.340	-	37.519	6	97.530	56	48.967	37	48.563	10
82	Bayındır	66.571	43	15.469	34	51.102	9	77.518	38	16.962	56	60.555	80
444	Falaka Köy	41.672	13	15.381	12	26.291	1	51.402	9	14.549	28	36.852	80
	Bayındır Yekunu	198.037	39	65.080	75	132.956	64	253.655	4	85.689	78	167.965	20
	Bergama Mıntıkası:												
438	Göçbeyli	16.533	38	2.566	98	13.966	40	24.462	89	2.779	30	21.683	50
123	Kınık	20.042	42	2.047	84	17.994	58	22.500	47	2.560	53	19.939	90
430	Poyracık	8.270	89	9.144	15	-	-	5.063	79	16.259	44	-	-
433	Firuzlar	2.646	67	1.886	23	15.439	56	20.200	96	4.036	67	16.164	20
116	Turanlı	849	47	18.965	70	18.116	23	32.988	78	12.870	30	20.118	40
463	Aşağı Şakran	3.425	-	4.739	8	1.314	8	9.261	30	4.012	16	5.249	10
469	Boz Köy	5.117	33	2.282	53	2.834	80	19.205	46	4.637	74	14.567	70
114	Zeytin Dağı	23.441	67	5.331	90	18.109	77	36.249	27	8.769	96	27.479	30
467	Salihler	2.861	2	-	-	2.861	2	3.188	2	150	32	3.037	70
131	Dikili	40.464	91	5.939	84	34.525	7	59.250	69	8.446	84	50.803	80
	Bergama mn. Yeku.	123.652	76	52.904	25	125.161	51	232.371	63	64.523	26	179.043	0
	UMUMİ YEKÜN	2.709.878	93	1.608.731	29	1.787.632	62	4.110.936	63	1.653.919	90	2.437.911	30

D- YABANCI YATIRIMLAR

Cumhuriyetin ilan edildiği yıl Türkiye’de 500 milyon liralık (63,4 milyon sterlin) yabancı sermaye vardır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranına kadar yabancı sermaye yatırımlarının devam ettiğini izleyebilmekteyiz¹⁰⁴. “1923–27 arasında 95 yabancı şirket ve ferdi girişimci yatırım yapmış, örneğin sadece 1926 yılında, yeni yapılan yatırım miktarı 6,5 milyon lira olmuştur. Ancak 1928 yılından itibaren bir taraftan ayrıcalıklı yabancı şirketlerin devletleştirilmesi, diğer taraftan dünyadaki ekonomik durgunluk ve Türkiye’de baş gösteren mali sıkıntı, yabancı sermayeyi; enflasyonu durdurarak, altın standardına yeniden dönen

¹⁰⁴ Keyder, a.g.e. , s. 80.

ülkelere yönelmiştir”¹⁰⁵. 1923–1929 tarihleri arasında hükümetin de, İzmir İktisat Kongresi’nde de özellikle belirtildiği üzere, desteklemesi sonucu yabancı sermaye yatırımlarında belirgin bir artış gözlenmektedir. Sonuç olarak, yabancı yatırımlar 1926’da 6,5, 1928’de 8 ve 1929 yılında ise 12 milyon liraya ulaşmıştır¹⁰⁶.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın etkisi ile artan devletçi yaklaşımlar sonucunda, yabancı sermaye girişinin azalması Kemalist kadroların bilinçli bir tercihi olmaktan ziyade şartların zorlamasının bir neticesidir. “...Cumhuriyet döneminde Türkiye’nin yabancı kaynaklara dayanmasının İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan bir yenilik olmadığı, Kemalist kadronun iktisadi gelişme deneyinin, başından beri yabancı kaynak kullanımına bağımlı olma eğilimini taşıdığıdır. Bu bağımlılığın 1930’larda azalması ve İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar görülmemesi ise, daha çok kapitalist dünya sisteminin Büyük Buhran ve Savaş sırasındaki konjonktürünün getirdiği sonuçlardır”¹⁰⁷.

Yabancı sermaye incelediğimiz dönemin 1920’li yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminin aksine bankacılık ve ticaret sektörlerinin dışında imalat ve madencilik sektörlerine yatırım yapmıştır. Öyle ki bu yatırım yabancı sermayenin yatırımları içinde üçte ikilik bir orana denk gelmektedir. Bunun nedenleri arasında bankacılık ve ticaret sektörlerinde yerli sermayenin daha istekli olmasının yanı sıra, Türkiye ekonomisinin büyüme aşaması ile merkez ülkelerdeki aşırı sermaye birikimi sayılmaktadır¹⁰⁸.

1920–1930 yılları arasında gerçekleşen yabancı sermayeli anonim şirketler coğrafi yer seçiminde İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana şehirlerini tercih etmişlerdir. Ülkenin diğer şehir ve kasabalarında yabancı yatırımcıya rastlanmamıştır¹⁰⁹.

Buralarda yapılan üretim yatırımlarının büyük bölümü belediye hizmetlerine yönelik yatırımlardan oluşmaktadır. Benzer yatırımların 19. yy. da da gerçekleştiği gözlenmektedir¹¹⁰.

Yabancı şirketler özellikle şehir elektrik tesisatı konusunda önemli yatırımlarda bulunarak büyük kentlerin elektrik işletmeciliğini üstlenmişler ve böylece 1932 yılında ülkeye getirdikleri sermaye 21,5 milyon T.L.’ye ulaşmıştı¹¹¹.

¹⁰⁵ Altınoluk, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁰⁶ Keyder, *a.g.e.*, s. 80; Ökçün, *1920–1930 Yılları...*, s. 8.

¹⁰⁷ Tezel, *a.g.e.*, s. 189–190; basındaki benzer yorumlar için bk. Sönmez, *a.g.e.*, s. 34.

¹⁰⁸ Keyder, *a.g.e.*, s. 84.

¹⁰⁹ Ökçün, *1920–1930 Yılları...*, s. 161; Keyder, *a.g.e.*, s. 84.

¹¹⁰ Keyder, *a.g.e.*, s. 81–82; Tezel, *a.g.e.*, s. 195–196; Emel Göksu, *1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, s. 18–19; Arıkan, *İzmir Basınından...*, II/1, s. 63–64.

¹¹¹ Sadık Kurt, *İzmir’de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850–1950)*, s. 17.

VI- TİCARET VE SOSYO-EKONOMİK DURUM

A- TİCARET

Türkiye'nin incelediğimiz zaman aralığı başlangıcında ve bu süreç zarfında ekonomik yönden hiç de iç açıcı bir perspektif çizdiğini söylemeliyiz. 1923 yılındaki ilk ekonomik krizin kısa sürede atlatılmasıyla birlikte¹, bundan sonra da krizler eksik olmamıştır.

Bir İngiliz müellifin ülkelerin ekonomik imkan ve kabiliyetlerini değerlendirdiği yazısında 1930 Türkiye'si için şu cümleyi kullanmıştır: “İmtiyazlı işler hariç ümitsizdir”². Benzer bir ifade de Woods' un 1932 yılındaki konsolosluk raporunda yer almaktadır. “...işler, hali hazırda durgun, kesat olmakla birlikte, geçen yıl boyunca kötüden, berbat bir hale dönüşür”³.

İzmir'de 1930'lu yıllarda da ticari hayatın ana arteri Alsancak semtidir. “Bugünkü Halkapınar ve çevresinde Melez çayının körfeze aktığı yerde küçük sanayi ve ticaret binaları ile gaz ve havagazı fabrikaları bulunmaktaydı. 1922 büyük yangınından sonra 1925 yılında Rene-Danger tarafından hazırlanarak uygulanan kent planı çalışmasıyla Alsancak ticaret, alış-veriş, eğlence ve kültür yönünden en canlı semti haline gelmiştir. İzmir limanı ve Karataş arası (bugünkü Konak) eski liman çevresindeki ticarethaneler, merkezi işyerleri, hastaneler, okullar ve cami, kilise, havra gibi ibadethanelerin çokluğu nedeniyle merkez durumundadır. Küçük limanın doldurduğu alandaki çarşı, tüm kentin gereksinimine yanıt verecek niteliktedir”⁴.

İzmir'in ekonomik yapısı içinde daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi ticaret en temel sektör olarak öne çıkmaktadır. Erkan Serçe İzmir ve ticaret arasındaki ilişkiyi

¹ “Pek çok etkenden kaynaklanan 1923 yılı bunalımı, ekonominin bütün sektörlerine önemli zararlar yüklemiştir. İktisat Vekaleti, memleketin bütün tüccar ve üreticilerinin rekabet hürsünü atarak, bir blok halinde birleşmesi çağrısında bulunmuştur...”, Kemal Arı, “Türk Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu”, ÇTTAD. , 1/3 (1993), s. 45.

² M. Ziya Lütüfi, *İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı*, ks. 4, s. 76.

³ Woods, 1932, s. 16.

⁴ Ferlal Örs, “Büyük Buhrandan Savaşa”, *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, s. 123.

“Ticaretin Yükseldiği Şehir: İzmir” olarak tanımlamıştır⁵. Türkiye genelinde olduğu gibi incelediğimiz dönemde ticaretin esasını oluşturan maddeler, aynı dönemde ekonominin de nüvesini teşkil eden tarım sektörüdür. Ülke ekonomisinde dış ticarete mamul mal ithalatı, tarım ürünlerinin ihracatı ile karşılanmaya çalışılmaktadır. Bunu maden üretimi ve ihracatı izlemektedir⁶.

Genel olarak bu dönemdeki Türkiye ticaretini özetleyecek olursak, 1929 yılına kadar gümrük vergisi tesisine izin verilmeyen yeni Türkiye Cumhuriyeti’nde, tüccar dilediği maldan istediği kadar ithalat yapabilmekteydi. 1929 yılında hükümetin gümrük vergilerini arttıracığı kaygısı ise ithalatı alevlendiren diğer bir etken idi. Sonuç olarak 1929 yılına gelindiğinde dış ticaret açık veriyordu⁷.

1929 Dünya Ekonomik Buhranının da etkileri ile kapalı, içe dönük ve devletçiliğin ağır bastığı bir ekonomik program uygulamaya zorlanan Türkiye, değinilen tarihten itibaren tonaj olarak ihracatını arttırmıştır. Buna karşılık, fiyatların düşüklüğü gelirlerin düşük kalmasına neden olmaktadır. İhraç ürünlerindeki fiyat düşüklüğünün bir kısmını örnekleyecek olursak bu oran: “fındık ve afyonda %73, incir ve tütünde %50, pamukta %48, üzüm ve zeytinyağında %43”dür⁸. Fiyat düşüklüğünün yanı sıra Dünya Ekonomik Buhranını takip eden dönemde Türk parasında meydana gelen değer kaybı da kredi ile iş yapan tüccarı faiz yükünün artması ve yabancı para ile işlem yapılmasına zorlayarak zarar etmesine neden olmaktadır⁹.

⁵ Erkan Serçe, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İzmir Ticaret Odası”, *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, s. 15.

⁶ “İktisadi İntibah”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, I/12 (14 Şubat 1923), s. 376; Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923–1929)*, s. 55–56, 95; Alptekin Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, s. 227; Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, s. 165; Tülay Alim Baran, *İzmir’in İmar ve İskanı (1923–1938)*, s. 133.

⁷ “1924’le 1928 arasında ulusal üretimin ortalama %11’i ihraç ediliyordu. Öte yandan, ithalat 1920’lerin ikinci yarısında gayrisafi yurtiçi hasılanın %23’üne ulaşmıştı...”, Keyder, *a.g.e.*, s. 91.

⁸ Oya Silier, “1920’lerde Türkiye’de Milli Bankacılığın Genel Görünümü”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/Araştırmalar*, s. 505; *Anadolu*, 5 Haziran 1936, s. 8; Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler 1923–1938*, II/1, s. 78, 361; Ülker Zengin Sönmez, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri*, s. 65; bunalımın ihraç ürünü üzüm fiyatlarına etkileri

Yıl	Üzüm (ton)	İhraç bedeli (TL.)
1929	44.400	18.000.000
1930	40.500	11.600.000
1931	24.900	9.000.000
1932	49.500	10.200.000
1934	52.800	6.900.000
1935	77.900	10.600.000
1936	62.400	9.700.000

, Türkan Çetin, Hakkı Uyar, “Tariş Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği”, *Tariş Tarihi*, s. 176–177, 198–199.

⁹ Keyder, *a.g.e.*, s. 114–115.

Alınan tedbirle ihracatın dönem sonuna doğru ithalatı dengelemesini sağlamıştır. İncelenen dönem boyunca Almanya'nın izlediği politikalar sonucu, diğer Balkan ülkeleri gibi Türkiye de dış ticaretinin büyük çoğunluğunu bu ülke ile yapar hale gelmişti. Öyle ki bu oran 1938 yılında %68'e ulaşmıştır¹⁰.

İzmir'de 19. ve 20. yüzyıllarda Kemeraltı ticaret merkezinin bir kısmını oluşturmaktaydı¹¹. 1914'de İzmir'in en işlek çarşı ve pazarlarını Kemeraltı ile birlikte Başdurak, Frenk mahallesi, Arasta, Odunpazarı, Parmakkapı, Ayayorgi, Meyhane boğazı ve Fasulye oluşturmaktaydı¹².

İzmir'in kurtuluşunun ardından meydana gelen yangın Ermeni ve Rum nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgede, ihracat zamanında ve ticaret alanının kalbinde bütün mağaza ve depoların yok olmasına neden olmuştur¹³. Bunlara ek olarak azınlıklar giderken sermayelerini de götürdüler. "1922 öncesi İzmir piyasalarında yılda 60 milyon T.L. dönmekte iken, bu rakam 6 milyon liraya gerilemişti"¹⁴.

İzmir'in kurtuluşunu takip eden birkaç yıl içinde kentin ticaretinde Türk tüccarlar söz sahibi olarak, azınlıkların bıraktıkları boşlukları doldurmaya başladılar. Örneğin: "...Özellikle tütün, üzüm, incir dış satışında Razıklı Ahmetzade İbrahim Be, dışsatım, dışalım ve komisyon işlerinde Cevahirci Kardeşler, alım satım işlerinde Avnizade Hüseyin Bey, kolonya ve tıbbi maddeler yapımında Eczacıbaşı Süleyman Ferit Bey, üzüm ve incir dış satışında Balcızade Hakkı Bey söz sahibi olmuşlardır"¹⁵.

¹⁰ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s. 404, 406, 418, 420; Feridun Ergin, Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi, s. 58–63; Keyder, a.g.e. , s. 101; Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, Türkiye Ekonomisi, s. 40–42; Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002), s. 69; "“Almanya ve İhracatlarımız” Kontrol dairesinin rolü mühimdir... Almanya'ya mal sevk eden ihracatçılarımız ekseriye Alman kontrol dairesinin müsaadesini almadan mallarını göndermekte ve bu yüzden bilhassa fiat hususunda ihtilafa düşmektedirler. Berlin Türk ofis şubesinden şehrimiz Ticaret odasına gelen bir mektubta şu malumat verilmektedir: Türk ihracatçılarile Alman ithalatçılar arasında tekerrür eden fiati, Alman kontrol dairesi kabul etmediği takdirde Almanya'ya mal ithal etmenin imkanı yoktur. Nitekim bu yüzden son günlerde Almanya'ya tiftik ve yün ithalatın hiçe indiği görülmüştür. Ticaret Odası, bu vaziyetten şehrimizdeki alakadarları haberdar edecek ve ihracatımızı müşkilata uğratan bu gibi meselelerin önüne geçecektir.", Anadolu, 5 Haziran 1936, s. 8.

¹¹ Baran, a.g.e. , s. 10.

¹² "1941'te... İzmir'de 15 havra, 150 mektep, 8 medrese, 25 ferhane, 15 hastane, 20 klüp, 16 konsoloshane, 1 metropolithane, 15 hamamhane, 557 kahvehane, 269 meyhane, 30 gazino, 57 otel, 81 eczane, 8 postane, 55 büyük şirket ticarethanesi, 35 matbaa, 99 han, 5 gazoz imalathanesi, 4 bira fabrikası bulunuyordu. Ayrıca 120 kadar işyeri vardı. İzmir'de 1008 bakkal, 65 koyun kasabı, 11 keçi kasabı, 138 sığır kasabı, 11 musevi et kasabı, 17 canavar kasabı, 105 terzi, 306 kunduracı, 78 şekerci, 39 tuhafiyeye mağazası, 67 tenekeci, 3 tuğla imalathanesi, 31 aktar, 10 susam yağhanesi, 44 sütçü dükkanı, 66 demirci, 29 dökümhane, 36 depo, 61 keresteci ve 17 taşçı bulunuyordu.", Adnan Bilget, Son Yüzyılda İzmir Şehri (1849–1949), s. 68.

¹³ Erkan Serçe, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzmir ve İzmir Ticaret ve Sanayi Odası", İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla), s. 69; Hanri Nahum, İzmir Yahudileri, s. 205; Kemal Arı, "Kurtuluş Savaşı Sonrasında İzmir'e Yönelik Göçler ve Etkileri", Üç İzmir, s. 276.

¹⁴ Sabri Yetkin, "İzmir İktisadının Tarihsel Dönüşümleri", 21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslar arası Sempozyum, s. 186.

¹⁵ Yaşar Aksoy, Ege Sanayi Tarihi, s. 99.

İzmir'e 1922 yılında ihracat sayesinde 40 milyon TL. giriş yaparken bu miktar 1924 senesi için 80 milyon TL. olarak bekleniyordu¹⁶.

İzmir'in ticari hayatında en önemli ticari metanın tarım ürünlerinden oluştuğunu yukarıda ifade etmiştik¹⁷. Dönem başında başlıca ihracat eşyası ve ihraç edilen ülkeler şu şekildedir¹⁸:

“Başlıca İhracat Eşyası: İncir, üzüm, tütün, palamut, afyon, anason, pamuk, halı, zımpara madeni, meyan kökü, zeytin tanesi, zeytinyağı, kuzu derisi, tavşan derisi, hayvan postu ve sair deriler, diri hayvanlar, kuru meyveler, badem ve bademiçi, kavun, elma, balmumu, sahtiyan, sansar derisi, yumurta, tahan helvası, tilki derisi, fıstık, kestane, ceviziçi.

Amerika: İncir, üzüm, tütün, palamut, halı, kuzu derisi, badem ve bademiçi, tahan helvası, tilki derisi, fıstık.

İngiltere: İncir, üzüm, halı, palamut, afyon, pamuk, zımpara madeni, meyan kökü, zeytinyağı, tavşan derisi, hayvan postu ve sair deriler, badem, kavun, elma, sansar derisi, yumurta, tilki derisi, fıstık.

Fransa: İncir, üzüm, tütün, palamut, afyon, anason, pamuk, halı, meyan kökü, zeytinyağı, kuzu derisi, tavşan derisi, kuru meyve, balmumu, sahtiyan, sansar derisi, yumurta, tilki derisi.

Flemenk: İncir, üzüm, tütün, palamut, afyon, anason, pamuk, halı, zımpara madeni, kuzu derisi, hayvan derileri, badem.

Belçika: İncir, üzüm, tütün, palamut, afyon, anason, pamuk, halı, zımpara madeni, meyan kökü, kuzu derisi, kuru meyve, badem.

Almanya: İncir, üzüm, tütün, palamut, afyon, pamuk, halı, zımpara madeni, meyan kökü, kuzu derisi, hayvan postu, badem, balmumu.

Yunan: Afyon, pamuk, halı, fıstık.

Bulgaristan: Palamut, balmumu.

Romanya: İncir, üzüm, palamut,

Mısır: İncir, üzüm, tütün, palamut, halı, zeytin tanesi, zeytinyağı, fıstık, kestane, ceviz içi, tahan helvası, kuru meyve, badem.

Suriye: İncir, üzüm, palamut, halı, zeytinyağı, badem, fıstık.

Memalik-i Saire: İncir, üzüm, palamut, afyon, anason, pamuk, halı, zeytinyağı, diri hayvanlar, badem, kavun, elma, sahtiyan, balmumu, yumurta, tahan helvası, fıstık, kestane, ceviz içi.”

¹⁶ Murat Koraltürk, “Mübadelenin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Rapor”, ÇTTAD. , II/6-7 (1996-1997), s. 185-186; Yetkin, “İzmir İktisadının...”, s. 186.

¹⁷

İHRACAT EĞİLİMLERİ (%)

	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Tütün	29,3	31,4	36,6	27,7	31,2	26,3
Kuru Üzüm	11,4	5,7	6,7	4,7	8,7	6,3
Pamuk	7,3	7,0	8,0	6,0	6,0	5,5
İncir	6,9	4,2	3,3	2,7	3,0	3,4
Fındık	4,7	7,3	6,0	6,5	5,8	2,9
Yün	5,1	2,7	4,7	5,8	6,5	6,1
Afyon	3,8	3,8	4,5	3,0	3,0	5,5
Yumurta	2,3	2,4	2,4	3,4	3,4	1,1
Toplam	70,8	64,5	72,2	59,8	67,6	60,1

, Keyder, a.g.e. , s. 100.

¹⁸ Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi 1926, s. 8

Bu ürünlerin alım ve satımlarını Sabri Yetkin'in tasviri sayesinde gözümüzün önünde canlandırabiliriz¹⁹:

“Tarım ürünlerinin satışı, genellikle bir nümuneye göre yapılır. Bu her yerde ve her ürün için geçerli bir yöntemdir. Bu yönteme göre ihracatçı alıcı, nümuneyi iyice görüp, inceledikten sonra, satmak istediği tipe uygun olan ürünün almak ihtiyacındadır. Ancak incir satışlarında bu yöntem hiç işlemez. İhracatçı alıcı önce çuvalın ağzından on, onbeş santim aşağıdaki incirleri görmek –vizita- suretiyle alımda bulunur. İncirlerin tümünü görmek şansına ve hakkına sahip değildir.

İhracatçı, bir komisyoncudan mal almak istediği takdirde, mağazadaki malların kalitesi işine gelsin veya gelmesin, mağazadaki tüm malı almak zorundadır. Aksi takdirde hiçbir komisyoncu kendisine mal vermez. Yemiş çarşısının mevcudunun çok olması ve yeterli talep olmaması gibi olağanüstü durumlarda alıcının seçim ve dilediği mağazadan mal alma şancına sahip olması söz konusu olabilmektedir. Bunun dışında ihracatçı, bütün mevcudu almaya mecburdur.

İncir ihracatının yüzde yetmiş beşi Eylül ve Ekim aylarında yapılması zorunlu olduğundan ve bu zorunluluk dolayısıyla çeşitli ülkelere gidecek vapurlara taahhütleri olan malı yükletmek zorunluluğundaki ihracatçılar, satıcıların bütün mağaza mevcudunu almak şeklindeki baskılarına uymaktan başka çareleri yoktur. Aksi takdirde, belirlenmiş zamanlardaki yükümlülüklerini yerine getirememe tehlikesiyle karşı karşıya kalırlardı.”

Cumhuriyetin devir aldığı ekonomide hedef üretimde ve ticarete Dünya Savaşı öncesindeki, yani 1914 yılındaki rakamlara ulaşmaktı. Bu rakamlardan ticaret ile ilgili olanların pamuk ve tütün sayılarına 1924 yılında ulaşıldı. Ancak kuru üzüm ve incirde durum biraz farklı idi. Batı Anadolu'nun bu ürünlerdeki önemli üretici ve tüccarları olan Rumlar ve Ermeniler mübadele ile bölgeyi terk etmeleri emek ve sermaye kaybına neden oluyordu. Bu emek ve sermaye gittikleri yerlerde artık birer rakip haline dönüşüyorlardı²⁰. Bu arada göç

¹⁹ Sabri Yetkin, “Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Ortaklığının Doğuşu ve Kooperatifçiliğe Geçiş”, *Tariş Tarihi*, s. 32.

²⁰ “Tütün: 1924 yılı mahsulü muhteşem bir artışın olduğunu göstermektedir. Örneğin İzmir'in mahsulü 1923 yılında 5 milyon kilodan 1924 yılında 16 milyon kiloya yükselmiştir ve toplam üretimin 50–60 milyon kilo arasında olduğu tahmin edilmektedir. Afyon: 1923 yılı ihracatı toplam değer olarak 4185600 TL ile 358.019 kiloyu buldu. Şunlar tarafından ithal edilmiştir:

	Kilogram		Kilogram
Hollanda:	111.651	İngiltere:	36.699
Fransa:	79.009	Yunanistan:	17635
Almanya:	54.535	İtalya:	15208

1924 yılı mahsulü tahmini 2000 kasadır.

Kuru Meyveler: İncir-İhracat 19 milyon kiloya ulaşmaktadır. Başlıca ithal eden ülkeler 7,5 milyon kilo ile İngiltere, 7 milyon kilo ile A.B.D. ve 2,5 milyon kilo ile İtalya'dır. 1924 yılı mahsulü 87.000 ton olarak tahmin edilmektedir. Kuru Üzüm-1923 yılı ihracatı 33 milyon kiloya ulaşmıştır. Bu ihracatın yaklaşık 20 milyon kilosu

eden Rum, Ermeni ve Levanten tacirlerin büyük bir kısmı şirketlerini Atina ve Trieste'ye taşıyarak aracılık görevlerine buradan devam etmişler ve hatta buradaki aracı tacirler ile de rekabete dahi girişmişlerdi²¹.

Ticaretin millileştirilmesi ile ilgili Woods'un yorumu ilgi çekicidir²²:

“Bazı durumlarda hiç şüphe yok ki ticareti caydıran bir yasama akışı hala devam etmektedir. Yeni vergilerin ve tekellerin tesisi tüketiciyi vurmaktadır ve Türk köylü müşterileri ile iş yapan yabancı ticaret topluluklarının üyelerini ve ürünlerinin ileri pazarlama şubelerinin tarımsal ticaretin gelişimini yavaşlatmakla tehdit etmektedir. Yabancı pazarlarla hiç doğrudan temasta bulunmamış Türkler gibi insanların yabancı ve Hıristiyan azınlığın sahip olduğu “beceriye” ulaşması yıllar sürececek bir deneyime ihtiyaç göstermektedir.”

Dönemin Maliye Bakanı ise durum ile ilgili şu yorumları yapmaktadır²³:

“İhracat ve ithalat salaha doğru gittikçe tezayüd (ziyadeleşme, artma, çoğalma) edecektir. Bizim takip ettiğimiz gaye ihracatı tezayüd ettirmek ve ithalata rekabet etmektir. Acaba ihracatımız tezayüd ediyor mu? Etmiyor mu? Efendiler ihracatımız tezayüd ediyor. Bizim için en fena denilen ve en fazla hücum edilen noktada dahi tezayüd ediyor. Geçenlerde gazetelerde görmüştüm. Birisi Türkiye'nin sekiz milyon kaldığını, işleyecek kolları kalmadığını, kendilerinin bundan sonra ihracatta bulunamayacaklarını, gitmiş olan halkın yerlerini tutamayacaklarını, kollarının yorulduğunu, kendilerinin artık müstahsil olmadığını söylüyor ve zevalden bahis ediyordu. Efendiler hem de o söylemek istenilen rakam üzerine bütün istatistikleri tamamen söyleyeceğim ve bu sözlerin hiç tahkiksiz söylendiğini ve maksadı mahsusla neşir edildiğini arz edeceğim. Bu yerimiz, eski Aydın vilayeti yani İzmir, Saruhan, Denizli, Menteşe ve Aydın vilayetleri olmak üzere beş vilayetten mürekkep olan kıtadır. İddia

İngiltere tarafından ithal edilmiştir. Diğer ithalatçı ülkeler 4,5 milyon kilo ile Hollanda, 3 milyon kilo ile İtalya ve 2 milyon kilo ile Belçika'dır.1924 yılı mahsulü 45.000 ton olarak tahmin edilmektedir. Pamuk: Tarıma ayrılan bölümde görüleceği gibi Türk Hükümeti pamuk üretimine sistematik önem vermiştir ve 1924 yılı mahsulü 80.000–100.000 balya olarak tahmin edilmektedir.

1923 yılında 9676988 kilo pamuk ihraç edilmiştir. Başlıca ithalatçı ülkeler 4560000 kilo ile Fransa ve 2149369 kilo ile İtalyadır. İngiltere yalnızca 812082 kilo ithal etmektedir. Kitre: 1923 ihracatı 278659 kiloya ulaşmıştır. Başlıca ithalatçılar 102242 kilo ile Suriye, 70559 kilo ile Fransa 45921 kilo ile A.B.D. ve 22666 kilo ile İtalya gelmektedir. 1924 yılı mahsulü 200000 kilo olarak tahmin edilmektedir.”, Woods, 1924, s. 37–39; Keyder, a.g.e. , s. 50–51, 122; Koraltürk, a.g.m. , s. 189–192.

²¹ *“...Rumların ayrılması İzmir'e en önemli ihraç limanı konumunu kaybettirmişti. 1920'lerde İzmir artık İstanbul'dan sonra ikinci sırayı alıyordu.”, Keyder, a.g.e. , s. 121–122.*

²² Woods, 1927, s. 6; *“Mayıs 1927 tarihli Türkiye'nin Ekonomik ve Ticari Durumu adlı raporumuzda belirttiğimiz yönetim, ticaret ve tarım alanlarında gelişme ile ilgili verilen sözler maalesef tam anlamı ile yerine getirilmemiştir. Türkiye'nin ticari ve ekonomik yasamasında, yabancıların cesaretini kırıcı bir genel etki yaratan, tekrar milliyetçilik yönelimleri gözükmeye başlamıştır.*

Eski ticaret elemanlarının, tecrübe kazanmamış Türk tüccarları ile değiş tokuş edilmesi, başarılı bir gerçekleşmenin ifasını gözlenmesi için zamana ihtiyacı olan bir süreçtir.”, Woods, 1928, s. 5; değişik bir yorum için bk. Nahum, a.g.e. , s. 224, 231.

²³ *Ahenk, 6 Şubat 1925, s. 3; M. Kamil Dursun, İzmir Hatıraları, s. 138–139; Göçmenlerin meslekleri için bk. Baran, a.g.e. , s. 141.*

ediliyor ki orası işgal altında iken ihracat bundan fazla idi, istihalat bugünkünden ziyade idi. Bendeniz de heyeti celilenize 1336, 1337, 1338, 1339, 1340 mahsulatından yalnız incir, üzüm, palamut, pamuk ve tütünden bahis edeceğim. Diğerlerinden bahis etmeyeceğim. Heyeti celile dört sene evvelki Atina'nın pamuğu ile bu seneki Atina'nın pamuğu arasındaki tezayüdü pek ala biliyordur. Burada aşarı binayen aldığımız ve tartığımız için para üzerine değil miktar üzerine arz-ı malumat edeceğim. 1336 incir hasatı umumiyesi 17.592.448 kıyye idi. 1337'de 16.789.184 kıyye idi. 1338'de nısfı bizim, nısfı Yunanlıların idi 10.493.252 okka idi. 1339'da bu miktar 337 ve 336 nazarı dikkate alınırsa üç milyon tezayüd ederek 20 milyon elli dört bin dört yüz seksen okka idi. 340'da 33.810.616 okkaya baliğ oldu. Bizim aldığımız hasatı aşariye de o nisbetedir...

Üzüme gelince: 1336'da üzüm hasılatı umumiyeti miktarı (11.231.348) okkadan ibarettir. 337'de (18.272.512) okka ve 1338'de (18.958.888) okka, 1339'da efendiler 1336 senesinin üç mislini tecaviüz ediyor ve (34.200.592) okka oluyor. (Bravo sesleri). 340'da (37.600.000) okkaya baliğ oluyor. Bundan aldığımız aşar da bu nisbetedir. 340 senesinde üzüm aşarından şimdiye kadar aldığımız...

...Efendiler, bizi en ziyade vurmak istedikleri bu muntıkada milletimizin kuvvei istihsalıyesini gösterecek ve bizim kollarımızın da ahalimizin de istihalat kuvvetimizin evvelkinden gittikçe tezayüd ettiğini gösterecek sahit ve sabit rakamlardır. (Bravo sesleri). Bundan daha büyük ve daha baliğ bir misal olmak üzere tütün ziraiyatımız tütün zürra başlandığı günden itibaren en ziyade yükseldiği zamandan dokuz milyon fazladır. 336'da (13.500.000), 337'de (8.000.000), 338'de (5.750.000), 339'da –ki bizim zamanımızdadır- 338 senesine nisbetle tezayüd etmiştir (7.250.000)dir. 340'da ise birden bire tezayüd etmiş (23.000.000) olmuştur.

Bu istatistik Rejinin verdiği son telgrafa müsteniddir. ...”

Benzer mütalaalara Ticaret Salnamesinin İzmir bölümünde de rastlanmaktadır. İzmir'in bu dönemdeki ticaretinde meydana gelen el değıştirme kavgasındaki durumu ortaya koymasından önemli olan bu raporu buraya almanın faydalı olacağına inanıyorum²⁴.

“Küçük Asya'da iklim ve istihalat itibari ile pek kıymetli ve zengin arazi ve civara sahip bulunması ve esasen Garbi Anadolu'nun en mümtaz bir merkezi ticaret olması dolayısıyla Türkiye'de dahi Akdeniz üzerinde mevki iktisadiyesinin yüksekliği ile tanınmış olan İzmir'den 1922 senesi kısmı-ı ahirinden yerli Rum ve Ermenilerden içlerinden pek çok iktisat amelleri mevcut yüz binlere baliğ olan bir kısım nüfus hicret etmiştir. Bu iki anasırın

²⁴ Ticaret Salnamesi 1927, s. 481–487.

hicretlerini müteakip Avrupa ve Amerika erbabı ticaret ve sanayinde ve Avrupa diplomatlarında İzmir muntka-i iktisadiyesi ticaret ve istihsalat aleminde müstahsil boşluk Türkler tarafından doldurulamayacağı ve bu vecihle İzmir'in Akdeniz limanları arasındaki mevkii iktisadiyesini kayıp edeceği kanaati hasıl olmuştu. Bu kanaat aynen ve belki de daha ziyade Yunan komşularımızda mevcut olmakla beraber iktisadi rakibimiz olduklarından kanaatlerine pek hatalı ve fahiş fikirler de ilave ederek garb merkezi ticariyesinde aleyhimize propaganda yapmakta bulunmuşlardır. Halbuki hakikat tam manasıyla başka bir şekildedir.

İzmir muntkai iktisadiyesinin ehemmiyeti başlıca ihracatı cihetindedir. Zira Türkiye'de fazla ihracat yapan liman İzmir limanıdır. Limanın eskiden beri ihracat-ı senevîsi ithalatından çok fazladır. Mesela: Harbi Umumiden evvel sekiz milyon liralık ihracatı seneviyesine karşı beş milyon liralık ithalatı vardı. Memleket ise sanaiyat memleketi değil ziraat memleketi olduğundan hali müstesna olmak üzere ihracat metamız (emtia) tamamen mahsulat-ı ziraiyeden ibarettir. Bunların da başlıcaları: tütün, üzüm, incir, zeytinyağı, pamuk, afyon, palamut, meyan kökü, bakla ve arpadır. Şimdi bu maddelerin eski istihsalat ihracat miktarları ile hali hazırdaki miktarlarını mukayese edelim:

Arpa ve Bakla: İstihsalatımız harbi umumiden evvel ehemmiyetli bir derecede iken harbi umumi içinde ve mütareke zamanlarında haylice tenakus etmiştir. Binaenaleyh Yunan işgali zamanlarında dahi bu mevaddan yapılan ihracat gayet cüzidir. İstirdaddan beri tedricen istihsalat ve ihracat artmaktadır. Harbi umumiden evvel senede azami 144 bin ton arpa ve 33 bin ton bakla ve asgari de bu miktarların yarısı kadar ihracat vaki olurdu. 1921 senesinde bakla ihracatı 225 ton, arpa 1165 ton, 1924'te ise bakla ihracatı 2 bin ton, arpa ihracatı 2150 tondur. Bu miktarlar seneden seneye artmakta ve harbi umumiden evvelki miktara vasıl olacağı anlaşılmaktadır.

Üzüm: İzmir ve havalisinde son yirmi iki senelik çekirdeksiz üzüm istihsalatı seneviyesini gösteren istatistik zirdedir:

Senesi	Ton	Senesi	Ton
1903	69100	1914	51800
1904	36000	1915	46000
1905	54700	1916	34600
1906	27600	1917	28800
1907	43200	1918	25900
1908	57000	1919	30500
1909	54600	1920	18400
1910	44500	1921	33900
1911	22200	1922	37400
1912	54600	1923	30300
1913	62500	1924	51800

İşbu istatistikte görüleceği vecihle Rum ve Ermenilerin hicretlerinden sonra ilk birinci senede türlü türlü müşkülata rağmen müteşebbis Türklerin fazla faaliyetleri sebebiyle istihsal olunan çekirdeksiz üzümün miktarı son yirmi senenin istihsalat arasında en noksan rekolteden yüzde yüz yirmi fazla ve en yüksek rekolteden yüzde kırk noksandır. Bu hale nazaran Rumların hicreti üzerine emvali metruke sırasına geçen bağların layıkıyla ve erbabı eliyle bakılamayacağı, vaktinde lüzumu miktarda amelenin tedarik edilemeyeceği düşünceleri ile çekirdeksiz üzüm istihsalatımız için hasıl olan endişenin tamamen vahi ve mahalsiz olduğunu son iki senenin üzüm rekoltenin miktarlarında ispat etmiştir. Bu mahsulün ticaret kısmına gelince öteden beri üzümlerimizin ehemmiyetli derecede müşterisi olan Almanya'nın müşkülâtı maliyesi sebebiyle 1923 rekoltemizden ilk zamanlarda üzüm çıkarması ve birinci derecede üzümlerimizin müşterisi olan İngiltere'de başka memleket üzümleri karşısında rekabet hesabıyla fiyatlar -mukaddema bazı seneler görüldüğü gibi- biraz düşkün gitmiş ise de mevsim ortasından itibaren piyasa tedricen yükselerek muayyen bir hale gelmiş ve müstehlik piyasalarda rekabeti umumiyesi karşısında icra olunan cüret ve faaliyet sayesinde 1923 senesinin nihayetinde mahsulümüzün büyük bir kısmı elden çıkmıştır. 1924 Martında ise sevk olunacak üzüm kalmamış hükmünde idi. Halbuki yeni rekoltenin idrakine daha beş ay vardı. Eski senelerde ise daima mahsuller seneden seneye bir birine karışırdı. 1924 senesi mahsulü ise ala derecede bir rekolte olduğu halde bu sene Almanya'nın dahi üzümlerimize müşteri bulunmasından piyasada şayanı memnuniyet bir fiyat açılmış ve bu iyi fiyatlar daima devam etmiştir. Rekoltenin büyük bir kısmı Kanunusani bidayetine kadar elden çıkarılmıştır. Nisan içinde ihraç edilememiş miktar takriben üç bin tondan ibaret kalmıştır. Şu hale nazaran yeni sene mahsulüne eski rekolteden bir şey devir etmeyeceği tahakkuk etmiştir.

İncir: İzmir ve havalisinin yirmi iki senelik incir istihsalat senevisi mübeyyin istatistik bervech-i atidir. (Yük= takriben 120 kilodur.)

Senesi	Yük	Senesi	Yük
1901	28500	1913	95000
1902	55000	1914	80000
1903	88600	1915	70000
1904	80400	1916	90000
1905	104700	1917	70000
1906	110800	1918	80000
1907	115000	1919	75000
1908	105000	1920	95000
1909	100000	1921	97000
1910	128600	1922	128000
1911	95000	1923	130000
1912	103000	1924	135000

İncir mahsulümüzün Rum ve Ermenilerin hicretinden zerre kadar müteessir olmadığı son yirmi dört senelik istatistikten pek ala anlaşılmalıdır. Bu rakamlar incir yetiştiren İzmir havalisinden İzmir'e gelen miktarlardır. Aynı mahallerden Anadolu dahilinde yerli sarfiyatı için sevk olunan miktar iş bu rakamlar dahil değildir. (...) Anadolu dahilindeki incir sarfiyatı ehemmiyetsizdir. İzmir'e gelen işbu miktarlar İzmir'de işlenerek Amerika'ya ve Avrupa'ya ve cüzi miktarda müteferrik mahallere sevk ve ihraç olunur.

Pamuk: *İhracat için İzmir muhiti Harbi Umumiden evvel en çok kırk beş bin balya kadar pamuk yetiştirmiş iken harbi umumi senelerinde mahsul miktarı tenzil ettikçe etmiş ve mütarekeden sonra Yunan işgali zamanında beş bin balyaya kadar düşmüş olduğu halde Yunan işgalinin son senesi olan 1922'de sekiz bin balya ve istirdattan sonra birinci sene yani 1923'de dokuz bin beş yüz ve 1924 yirmi yedi bin balya yetiştirilmiştir.*

Palamut: *Harbi Umumiden akdem takriben elli bin ton ihraç edilirdi. Amele yevmiyesinin artması ve İzmir'e kadar nakliyat masrafının fazlalığı dolayısıyla mütarekeden sonra İzmir'den uzak bazı mahallere palamut mahsulünü toplamak elverişli bir iş olmadığından oralarda mahsul toplanmamıştır. Ve bu sebeple de ihracat da nakıs etmiştir. Binan aleyh İzmir ve havalisi Yunan işgalinde bulunduğu son 1921 senesinde ki ihracatı 18500 tonilato ve 1924 senesi 27 bin 500 tonilatodur. (...) Palamut fiyatı sene sene hayli yükselmekte olduğundan İzmir'den uzak mahallere dahi palamut mahsulünü toplamak elverişli bir iş sırasına geçmektedir. Şu halde palamut istihsalat ve ihracatında artacağını şimdiden kestirmek mümkündür. Çünkü kabiliyet ve esbab vardır.*

Tütün: *İzmir havalisinde tütün istihsalatı daima müterakki bir haldedir. Rumların hicretinden evvel son 1922 tütün mahsulünün miktarı 6.900.000 kilodur. Ve o sene ziraatı 120.000 dönüm üzerinedir. Bu ziraat ve istihsalatta Rumlar şüphesiz ehemmiyetle alakadar idi. Rumların hicretinden sonra 1923 de sırf Türkler tarafından yapılan ziraat 150.000 dönümdür. İstihsalat 10 milyon kilodur. 1924 senesi ziraatı 3000 dönüm ve mahsulat 25 milyon kilodur.*

Nefaset cihetine gelince: Tütünlerimizin en nefislerinin müşterisi olan Amerikalılar evvelce kendilerine yarayacak derecede nefis tütünleri mahdut kazalarda bulabilirdi. Halbuki son iki senenin mahsulü arasında Amerikalıların rağbet etmediği ancak bir kaza (ilçe) mahsulü bulunmaktadır. Bu itibarla 1924 senesi yetiştirilen 25 milyon kilo gibi büyük bir miktarın nisan içinde henüz satılamayıp müstahsil elinde bulunan miktarı bir milyon kilodur. Yirmi iki milyon kilo bir miktar da spekülâtör tüccar elinde kaldığına göre yirmi beş milyonluk rekolteden daha nisan içinde yirmi iki milyon kilosu tamamen müstehlik memleketler fabrikatör ve tüccarlarına satılmıştır. Şu halde yeni mahsulün idrakine daha çok

zaman var iken rekolte elinden çıkacaktır. Fiyatlar da 1924 rekoltesinden pek yüksek ve bidayette en nefis işlenmiş tütünler fiyatına yaprak ve ham olarak satılabılmıştır. Ahiren Makedonya tütün müstahsillerinden büyük bir kısmının İzmir ve havalisine yerleştirilmesi tütün zürraımızın kemiyetine ve keyfine daha ziyade inkişafına amel olacaktır.

...

Manifatura vesaire: Rum ve Ermenilerin hicretinden sonra toptan muamele yapan büyük manifatura mağazaları Musevilere ait üç beş adetten ibaret kalmıştı. İstirdadı müteakip Türkler İzmir'e gelerek ehemmiyetli sermayelerle manifatura ticarethaneleri açtular. İlk zamanlarda manifatura ticarethanelerinin adedi elli dördü buldu. Bunlar İstanbul vasıtasıyla Avrupa fabrikatörlerinden mal celb etmekte iken son zamanlarda tedricen doğrudan doğruya Avrupa ile temas ve maariife peyda ederek mallarını kendileri getirmeye başlamışlardır. Elyevm İzmir manifatura ticarethaneleri Anadolu'nun öteden beri manifaturasını İzmir'den çekmeye alışmış kısmının ihtiyacatını temin etmektedir. Keza, toptan muamele yapmak üzere istirdattan sonra Türkler tarafından otuz beşi mütecaviz kahve, şeker ve pirinç gibi emtia satan kantariye ticarethanesi ve miktarı kafi hırdavat, mensucat dahiliye mağazaları hali ihracat ticarethaneleri 317 adet mahsulat dahiliye işleriyle mütevvail (çok meşgul olan) ticarethane, otuz beşi mütecaviz kutu, yağ, makarna fabrikaları tesis ve küşat olunmuştur. Esasen Rumlar tarafından işletilmekte olan dakik fabrikaları, halen ve muntazaman Türklerin tarafından işletilmektedir.

Birçok sanayi için her sene yeni teşebbüs mevcuttur. Küçük esnaf mağazalarının yekunu harbi umumiden evvelkine nazaran daha çoktur.

Velhasıl İzmir mahiyeti ticariyesinin ahvali iktisadiyesinde daima asarı salah ve terakki pek bariz bir surette numeyan (görünmektedir) olmaktadır.”

Bir kısım maddelerin alış ve satışlarında oluşturulan tekellerin veya Reji gibi kuruluşların devletleştirilerek devamının sağlanması devlet bütçesine önemli girdiler kazandırırken münferit girişimcilerin karlı alanlarda faaliyet göstermelerini engelleyerek ticareti kısır alanlara mahkum etmektedir²⁵.

Üzüm ihracatında Yunanistan özellikle Büyük Mübadele sonrasında oldukça ciddi bir rakip halini almıştır²⁶. Aynı dönemde bir diğer önemli rakip de Kaliforniya üzümleridir²⁷.

²⁵ “Yeni ithalat tekellerinin oluşturulması Hükümetin ekonomi programını karıştırmaktadır. Hükümetin yıllık geliri açısından uygun ve karlı olarak değerlendirilen bu tekellerin Hükümet açısından şüphesiz bir cazibesi vardır, fakat bunların oluşturulması ticarete düzeni bozucu etki yapmakta ve hayat pahalılığında ciddi bir artışa neden olmaktadır. Şu ithalat tekelleri mevcuttur: ...”, Woods, 1927, s. 30; Bilget, a.g.e. , s. 97–99,120; Kepenek, a.g.e. , s. 40.

²⁶ Tülay Alim, *Balkan Harplerinin Bitimi ile Birinci Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir*, s. 181.

Üzüm üreticilerinden gelen raporlarda rekabete karşı şu tedbirlerin alınması tavsiye edilmektedir²⁸: “

1. *Meslektaşlarımıza Yani Vilayet Bağcılarına Tavsiyeler:*

Bağlarını iyi imar ederek çıkaracakları üzümleri ehven fiyatla mal etmek ve şu suretle bize ucuzlukla rekabet etmeye kalkışan Kaliforniya'nın adi üzümlerinin sürümüne meydan vermemek ve sergi esnasında üzümlerim iri salkım çöplerini çuvallara doldurup göndermemek, üzümlerimizi temiz be iyi kurutmak. [Bu ciheti ehemmiyetle bağcılarımızın nazarı dikkatine vaziğ ederim. Zira Kaliforniya üzümleri reklam ederken başlıca kirsiz ve çöpsüz ve pastanelerde ve evlerde kolaylıkla isti'mal kabiliyeti vardır. İlah (ve benzerler) diye reklam yapıldığı haber alınıyor.]

Şayet biz iri çöpleri çuvallara doldurmakta devam edersek ihracat tüccarlarımızın şikayeti vücuhla çöpleri kalbur makineleri olmadığından nefis üzümlerimizin şöhreti zayi olur ve netice itibarıyla üzümlerimizin sürümüne sekte gelir ve bu zayıttan biz bağcılar en ziyade müteessir oluruz.

2. *Üzüm İhracat Tacirlerine Aid Vazifeler:*

Mahsulü tamamen idrak etmeden alivre mal satmamak. [Zira bu şekilde satılan ucuz alivre malların teslimi esnasında mahsulümüzün nefasetini ihlal edici vaziyetlere meydan verildiği işitiliyor.]ve üzümlerin kolayca sürümünü temin için küçük kablara ihraç çaresi aramak.

3. *Keza Mütevassıt Tüccara Düşen Vazifeler:*

Anadolu'da üzümleri paçal ederken vezin farkı kazanmak için içlerine su katmamak.

4. *Hükümet-İ Milliyemizden Ve Ticaret Odamızdan İstirhamım ise:*

Gerek bizim sultani ve gerek Kaliforniya üzümlerini tahlil ettirerek elde edilecek neticeye göre yapılacak raporunu müteaddit lisanlara tercüme ettirerek şehbenderlerimize ve ticaret ateşelerimize göndermek ve icabında gazetelerde neşr eylemek ve bağcılara bağlarını imar için kolay para tedarik eylemek! ...”

Bu tavsiyeler doğrultusunda yapıldığını tahmin ettiğimiz, dünyaca meşhur üzümlerimizin kimyevi bulguları ve bunun diğer üretim merkezlerinin üzümlerinin değerleri ile karşılaştırılmalarını gösterir tablo ise aşağıdadır²⁹:

²⁷ “Üzümlerimiz Hakkında Bir Bağcımızın Mütalaası”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/2 (Şubat, 1926), s. 108–109.

²⁸ *A.g.m.*, s. 108–109.

²⁹ M. Zeki Doğanoglu, *Mıntıkamızın Kitabı (Güzel İzmir ve İzmir İktisadi Mıntıkasının Tabii Hazineleri Ticari, Sınai ve Mali Vaziyeti)*, s. 18; Lütfi, *a.g.e.*, s. 21–22.

	<i>Su</i>	<i>Protein</i>	<i>Mevaddı</i> <i>Şahmiye</i>	<i>Azotsuz</i> <i>Anasır</i> <i>Sükeriye</i>	<i>Maaf</i> <i>Mevaddı</i>	<i>Selilos</i>	<i>Kül</i>
	%	%	%	%	%	%	%
<i>İzmir Sult. Üz</i>	21,29	1,88	0,65	71,20	69,9	2,82	1,85
<i>Yunanistan</i>	33,59	1,42	0,49	70,82	69,2	2,19	1,49
<i>Kaliforniya</i>	22,47	1,61	0,55	70,45	69,-	3,20	1,71

Rekabet yalnızca üzümde değil incirde de ciddi boyutlarda gerçekleşiyordu. A.B.D. incir üretiminde bilimsel teknikleri kullanarak Aydın incirleri için ciddi bir rakip olarak karşımıza çıkmaktaydı³⁰. Yabancı basının incir aleyhinde yaptığı propagandalara karşılık bizim de yabancı basın kanalıyla propaganda yapmamız gerekliliğine inanılmaktaydı³¹.

Woods ise Türkiye'nin kendi ürünlerini pazarlayacak yetenekten yoksun olduğu kanısını taşımaktadır³². *“İhracat açısından, Türkiye'nin kendi ürünlerini pazarlama açısından öğreneceği çok şey olması endişe vermektedir. Tiftik, kuru meyve vb. gibi ihracatı uzun süre yabancı tüccarlar tarafından yürütülen maddelerin pazarlamaları yeterli bir şekilde yürütülmüştür, fakat diğer ürünler açısından ihracatçılar arasındaki koordinasyon eksikliği ve onların dünya fiyatlarını göz ardı etmeleri ve rekolteler hükümetin ve üreticilerin ekim ve üretimi artırma çabalarını sıfırlamaktadır.*

Türkiye'nin zenginliğinin asıl unsurunun teşkil eden tütünüün 1927 yılı hasatı, üretim açısından oldukça tatmin edici idi, fakat satış kampanyaları felaket bir başarısızlık ile sonuçlanmıştır ve üreticiler yerel bankalardan hasatlarına karşılık aldıkları avansları ödeyemez hale düşmüşler ve karsız oranlarla ürünlerini satmak zorunda kalmışlar, bazı durumlarda 1926 yılı fiyatlarının yarı fiyatları bile kabul edilmiştir.”

Adnan Bilget ise hazırladığı kitabında bu alanda yeni ve tecrübesiz olduğuna inandığı Türk tüccarcına tavsiyelerde bulunmaktadır. Ona göre tüccar yenilikçi olmalıdır ve kendi hazırladığı biçimde ürünleri sunmak yerine, müşterinin talepleri doğrultusunda ürün hazırlamalıdır³³.

³⁰ Türkan Çetin, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye'nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *ÇTTAD.* , II/6-7 (1996-1997), s. 218.

³¹ “Yalnız Türkiye'nin Aydın ve havalisine mahsus nefasetleri ile meşhur olan incirlerimizin yeni mahsul senesi yaklaşmaktadır. Bu havalinin en mühim servet vasıtalarından birini teşkil eden bu mahsulün başlıca istihlak piyasası İngiltere ile Amerika'dır. Halbuki birkaç seneden beri İngiltere ve Amerika piyasalarında incirlerimiz aleyhinde mütemadiyen propaganda yapılıyor. ...”, “İncirlerimiz Aleyhinde Propaganda”, *Meslek*, 26 Mayıs 1925, s. 10/2.

³² Woods, 1928, s. 15; benzer yorumlar için bk. *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/ 8 (Ağustos, 1926), s. 507; K. Arı, “Türk ...”, s. 39.

³³ Bilget, *a.g.e.* , s. 71-72.

Ticarette diğer sektörlerde de olduğu gibi kapital eksikliği bu sektörün en önemli sorunlarından birisini oluşturmaktaydı. Parasızlıkla ilgili gazetelerde yayınlanan yorumlardan birisi de şöyledir³⁴:

“Birçok sanat ve fikir sahibi vatandaşlarımız var ki parasızlıktan iş göremiyorlar. Hatta zengin olmak şöyle dursun hayatlarını bile zor kazanıyorlar. Ve yine pek çok küçük sermayeli vatandaşlarımız var ki vaziyeti fikriyeleri inkişafa pek müstaid olduğu halde (mücerred) yardım görmediklerinden dolayı işlerini ilerletemiyorlar. İş görmek, ilerlemek, kazanmak ve dolayısıyla memlekete nafiğ olmak mağlumdur ki paraya, itimada tevkif eder. Bunlarsız iş görülmez. Bizim sanayi, ticaret ve ziraat sahalarındaki mevcudiyetimiz kuvvetli bir teşkilat halinde bulunmadığından maalesef iş görmek kabiliyetinde olanların inkişaf ve terakkisini kafil para, itibar ve itimatda vücut bulamıyor. Bazı kimseler bu noktada hükümetin iş yapmasına, bankalar açmasına lüzum gösterir. Biz bu fikirde değiliz. Bu fikir, ancak kendi kuvvet ve kudretiyle söylediğimiz teşkilata vücut verebilecek mevkide iken, hükümet delaletiyle para kazanmaya alışmış bulunmalarından münbağıştir (ileri gelir). Fikrimizin önünde canlı misaller varken böyle bir lüzumu ileri sürerek parayı, itibarı, itimadı hükümetten istemek doğru bir şey adl olunabilir mi? ...”

İzmir Limanındaki yükleme ve boşaltma ücretleri 1924 yılı için aşağıdaki gibidir³⁵:

	Ton başına	Tl.
Kuru üzüm		2,5
İncir		2,5
Palamut		2,5
Pamuk		3
Yağ		2,75
Susam tohumu		2,5
Tütün		3
Pamuk tohumu		2,25
Bezelye		2,25
Arpa		2,3
Halı	Balya başına	2,6

Dış ticaretin en temel metallerini oluşturan bazı tarım ürünlerinin ihracat değerleri şu seviyede gerçekleşmiştir³⁶:

³⁴ Mehmet Şevki, “Paraya İhtiyaç”, *Ahenk*, 31 Mart 1925, s. 1; “Pek çok muktedir, çalışkan sanatkarlarımız, sermayeleri mahdud veya mefkud (gaib olmuş) küçük tüccarlarımız var ki sermayesizlikten iş yapamıyorlar. Bu suretle hen kendileri muzdarip yaşıyorlar, hem memleket iktisadiyatında faydeli bir mevki tutamıyorlar...”, Mehmet Şevki, “Sermayeye İhtiyaç”, *Ahenk*, 10 Temmuz 1925, s. 1; Bilget, *a.g.e.*, s. 73.

³⁵ Woods, 1924, s. 45.

³⁶ “14 Mayıs 1932’den 20 Mayıs’a kadar 7 gün zarfında limanımızdan muhtelif ecnebi memleketlerine ihraç edilen emtia ve mahsul miktarı hakkında muntika ticaret müdürlüğü tarafından bir istatistik hazırlanmıştır. Buna nazara bir hafta zarfında 33399 kilo deri, 3750 fıstığıçi, 112594 üzüm, 424640 palamut, 3174 afyon, 3250 yün ve ipek, 81190 yumurta, 3570 valeks, 7178 halı, 8592 küspe, 2095 tütün, 700 mazı, 275 sadeyağı, 30044 miyan

Üzüm³⁷

	Üretim (bin ton)	İhracat (bin ton)	Ederi (milyon tl)	Ton fiyatı (tl)
1910	44,5	37,9	12,6	332,4
1911	46	38,8	17,1	440,7
1913	69	67,9	18,2	268,0
1923	33,6	35,285	11,4	
1924	35,0 ³⁸	44,4 ³⁹		
1925	46,5			
1926	39,5	28,8	12,5	434
1927	48	41	19,9	485
1928	45	37,7	14,6	387
1929	51	38,5	17,4	414,2
1930	35	40,5	11,6	286,4
1931	26	24,9	9	361,4
1932	65	48,9	10	204,5
1933	55			
1934	45			
1935	80	77,9		

İncir⁴⁰

	Üretim (bin ton)	İhracat (bin ton)	Ederi (milyon tl)	Ton fiyatı (tl)
1910	36	35	5,5	157,1
1911	30	27	5,3	196,3
1913	32	30,5	4,8	157,3
1923	28	21,8		
1924	28,6	25 ⁴¹		
1925	22			
1926	23,5	32,5	6,4	196,9
1927	32	20	10,8	540
1928	33	27,8	9,4	338,1
1929	33	23,8	8,1	343,3
1930	23	22,8	5,5	241,2
1931	28	24	5,2	216,6
1932	32	23,4	3,5	149,5
1933	28	26,2	3,7	
1934	26	28,4	2,9	
1935	34	37,3	4,5	

kökü, 1832 kiraz, 5404 sicim, 82108 kepek, 5169 pamuk, 1024 balmumu, 3360 defneyaprağı sevk ve ihraç edilmiştir.”, Anadolu, 25 Mayıs 1936.

³⁷ Yetkin, “İzmir İktisadının...” , s. 188, 191; 1923 yılı ihracat tonajı ve ederi 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, s. 180.

³⁸ Cemal Nadir, *Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi 1926*, s. 6, bu rakam 51,8 bin ton olarak verilmiştir; Koraltürk, *a.g.m.* , s.190’da da aynı değer ifade edilmektedir.

³⁹ C. Nadir, *a.g.e.* , s. 6.

⁴⁰ Yetkin, “İzmir İktisadının...” , s. 189, 192; 1923 yılı ihracat tonajı *1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği II*, s. 180.

⁴¹ C. Nadir, *a.g.e.* , s. 6.

Pamuk⁴²

	Üretim ^(kg)	İhracat ^(kg)	Ederi ^(milyon tl)	Kg. Fiyatı ^(tl)
1910	6.000.000	4.587.000	2,4	0,52
1911	8.000.000	6.646.000	3,0	0,45
1913	8.000.000	6.176.000	3,3	0,53
1923		1.560.772		
1924 ⁴³	1.500.000	1.962.000		
1926	4.500.000	2.300.000	2,1	0,91
1927	5.500.000	2.118.000	1,4	0,63
1928	5.000.000	2.902.000	2,2	0,78
1929	7.000.000	3.562.000	2,7	0,76
1930	6.000.000	4.500.000	2,7	
1931	5.200.000	2.400.000	1,0	
1932	3.600.000	1.300.000	0,4	
1933	4.000.000	1.300.000	0,5	
1934	7.000.000	2.500.000	1,1	
1935	10.000.000	3.300.000	1,6	

Afyon⁴⁴

	Üretim ^(bin kg)	İhracat ^(bin kg)	Ederi ^(milyon tl)	Kg. Fiyatı ^(tl)
1910	270	232	4,2	18,1
1911	170	162	3,8	16,2
1913	220	218	4,6	21,1
1923		141		
1926	233	128	3,6	23,4
1927	166	118	2,7	22,8
1930 ⁴⁵		217	1,6	
1931		221	2,3	

Palamut⁴⁶

	Üretim ^(bin ton)	İhracat ^(bin ton)	Ederi ^(milyon tl)	Ton fiyatı ^(tl)
1910	65	62	5	80,6
1911	40	39	3,4	87,1
1913	55	53	4,7	88,6
1923		20,6		
1926	35	22	1,5	68,2
1927	43,5	38	2,9	76,3
1928	51	25	2,4	96
1929	40	36	3,0	100

⁴² Yetkin, "İzmir İktisadının..." , s. 189, 192; 1923 yılı ihracat tonajı *1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği II*, s. 181.

⁴³ C. Nadir, *a.g.e.* , s. 6.

⁴⁴ Yetkin, "İzmir İktisadının..." , s. 190; 1923 yılı ihracat tonajı *1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği II*, s. 180.

⁴⁵ Sönmez, *a.g.e.* , s. 21-22.

⁴⁶ Yetkin, "İzmir İktisadının..." , s. 190, 193; 1923 yılı ihracat tonajı *1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği II*, s. 180.

1930	31	30	1,6	53,3
1931	42	20	1,1	55
1932	38	25	1,4	56
1933	55	27	1,5	
1934	45	33	1,2	
1935	30	28,7	1,1	

Halı⁴⁷

	Üretim (kg)	Ederi (milyon tl)	Kg.fiyatı (tl)
1910	1.551.000	7.47	4.8
1911	1.413.000	6.43	4.5
1913	1.455.000	5.38	3.7
1926	1.012.000	4.6	4.6
1927	1.246.000	4.2	4.2
1928	1.105.000	4,10	4,10
1929	1.180.000	3,90	3,90
1930	818.000	3,80	3,80
1931	695.000	3,00	3,00

Yıllar ⁴⁸	Canlı Hayvan	
	Lira	Baş
1929	846.088	66.709
1930	2.140.698	192.242
1931	3.201.233	248.939

“İthalat ve ihracatını, İzmir rüsumat baş müdüriyetine tabi olan beher (...) limanlarla yapan ve İzmir, Aydın, Saruhan, Menteşe, Burdur vilayetlerinin tamamen, Isparta, Afyonkarahisar, Kütahya ve Balıkesir vilayetlerinin bir kısmından teşekkül eden İzmir iktisadi muntkasının: 340 senesinde ihraç ettiği balumum (bilumum) mevada ait hece tertibi ile istatistik bervech-i atidir.⁴⁹

Cinsi	Kilo	Kıymeti ^{Lira}	Cinsi	Kilo	Kıymeti ^{Lira}
Zımpara maddesi	7658926	282790	Afyon	35921	966232
Zeytinyağı	175234	78563	Arpa, Yulaf, Burçak	2564449	265949
Zeytin	8603	3636	Av Derileri	32588	63802

⁴⁷ Yetkin, “İzmir İktisadının...” , s. 191, 193; Halı ticareti ile ilgili olarak 1929 yılında yayınlanan raporlarda Amerikalıların aldıkları %65 gümrük resimleri ile Fransa ve Almanya'nın ağırlık üzerinden aldıkları vergilerin fiyat üzerinden alınması yönündeki taleplere ilave olarak kullanılan boya ve malzemelerin ithalindeki vergilelerin düşürülmesine yönelik isteklerin dile getirildiğine rastlanmaktadır. Lütfi, a.g.e. , s. 23.

⁴⁸ Sönmez, a.g.e. , s. 21-22.

⁴⁹ Ticaret Salnamesi 1927, s. 488.

Susam	811755	224685	Üzüm	47.712.406	18.101.955
Sadeyağı	7896	9441	İncir	29.610.216	10.085.337
Sabun	41105	18918	Üzüm, İncir Kutuları	1878302	394460
Tahin	10960	10527	Ot ve Saman	9964	994
Fıstık	316763	326658	Badem	171757	153914
Fındık	11390	2871	Bal	7582	3113
Kuru Meyveler	27827	10875	Balmumu	73039	74912
Kabak, Karpuz Çekirdeği	18086	4691	Bağırsak	6500	23208
Kendir Tohumu	1277756	118168	Pamuk Çekirdeği	2355425	1999593
Gül Yağı	385	78258	Palamut ve Çekirdeği	27.767.185	3080220
Kestane	311341	44083	Peynir	74498	33219
Kitre	12443	18749	Tütün	9740184	18.910.678
Kümes Hayvanı (reis)	11016	9034	Tiftik	4819	3953
Gübre	207177	6773	Taze meyveler ve üzüm, kaysı, şeftali ve sair	1028954	108194
Künlük(boya)	41176	1759	Ceviz	203021	54439
Meyan Kökü	12.026.278	909846	Helva	2578	1617
Mevaşi (davar, keçi, koyun, vb.)	13742	384874	Hayvanat-ı Farsiye (reis)	1230	4876
Mazı	104460	17564	Halı	1048386	3100096
Mevadı Muhtelif	54.043.549	2280355	Deri	382505	440414
Yapağı	141352	92197	Defneyapağı	4486	739
Yumurta	157681	49431	Zahire	4784458	485499
Yekün	206.864.571	62.395.531	Rastık taşı	3205	3368
	Reis 24881				

İncelediğimiz dönem içinde İzmir limanından yabancı ülkelere yapılan ihracat ile yabancı ülkelere yapılan ithalatın sayısal değerleri aşağıda çıkarılmıştır⁵⁰.

⁵⁰ Örs, "Büyük ...", s. 127, 128; *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, s. 128; *İzmir Vilayeti İstatistikleri 1937-1938*, s. 129; "Ege muntakasının ihracat ve ithalatı"

<u>Sene</u>	<u>İHRACAT</u>		<u>İTHALAT</u>	
	<u>Bin ton</u>	<u>Milyon lira</u>	<u>Bin ton</u>	<u>Milyon lira</u>
1923	110,1	34,7	74,2	19,4
1924	198,2	63,1	110,8	28,7
1925	236,7	83,	128,8	36,-
1926	241,-	75,9	117,6	33,5
1927	313,5	99,4	120,8	34,5
1928	200,-	80,8	113,6	34,4
1929	314,-	89,8	166,9	37,6
		<u>Buhranın tesirinden sonra</u>	<u>:</u>	
1930	287,7	71,2	103,9	21,6

Sene	İhracat		İthalat	
	Ton	Lira	Ton	Lira
1922 ⁵¹		853.747.454		701.506.773
1923	113.251	38.033.435	-	19.463.100
1924	206.864	62.395.531	-	27.919.800
1925	236.768	83.023.353	128.894	36.861.195
1926	241.156	75.952.444	117.662	33.531.718
1927	313.590	99.493.408	116.264	33.355.316
1928	260.187	80.812.778	133.624	34.417.381
1929	314.135	89.863.751	166.996	37.694.690
1930	287.779	71.257.496	103.941	21.671.238
1931	233.059	50.601.942	100.762	18.366.987
1932 ⁵²	263.500	63.566.493	60.600	59.961.869
1934	268.485	29.689.014	51.093	9.552.370
1935	244.342	35.508.727	52.530	8.297.401
1936	329.220	40.041.926	45.922	7.754.217
1937 ⁵³	224.119	53.631.018		
1938	307.764	57.217.208		
1939	270.649	42.548.062		

Bu rakamların ülkeler itibari ile dağılımı da şöyledir:

Esami-i Memalik ⁵⁴	1923			
	İTHALAT		İHRACAT	
	Kıymet (lira)	Kilo	Kıymeti (Lira)	Kilo
İngiltere	4.680.483	24.919.905	12.433.830	45.198.629
İtalya	6.087.313	15.719.437	6.632.276	15.281.423
Fransa	1.485.676	3.049.690	2.654.671	19.630.513
Almanya	632.813	2.266.736	4.294.560	8.852.007

1931	233,-	50,6	100,7	18,3
1932	263,5	44,2	60,6	12,8

Bu rakamlardan vazıhan anlaşılacağı üzere muntakamızdan ecnebi memleketlerine vaki ihracat miktarı ve kıymetleri Türk müstahsilinin ve tüccarının gösterdiği yüksek kabiliyetten dolayı 1923 senesinde 110 bin tondan ve 43 milyon liradan ibaret olan ihracat yedi sene zarfında 314 bin ton ve 99 milyon liraya kadar yükselmiştir. İhracattaki ticari vaziyetimiz de dahi 1923 ten 1929 za kadar mahsus bir terakki görülmüştür. Bu suretle 1923 senesinde hariçten celbolunan malların sıkleti 74 bin ton kıymeti 19 milyon lira iken bu miktar tedricen artarak yedi sene zarfında 177 bin tonu ve takriben 38 milyon lirayı bulmuştur. Cihan buhranının bizde tesirini gösterdiği 1930 senesinden itibaren ihracat ve ithalatımızda nazarı dikkati calip bir noasanlık hasıl olmuş ise bu hal muntakamızın istihsal kudretinin azalmasını ifade etmez, bunun sebepl erini cihan buhranına ait olan başka yollarda aramak lazımgelir.”, *İzmir Vilayeti 1932-1933 İstatistik Yıllığı*, s. 161.

⁵¹ Tevfik Çavdar, “Mütareke ve Milli Mücadele Döneminde Osmanlı Ekonomisi ve İzmir”, *1885-1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, 21-23 Kasım 1985, s. 136.

⁵² Emel Göksu, *1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, s. 33.

⁵³ Ferlal Örs, “Savaşın Demokrasiye”, *İzmir Ticaret Odası Tarihi*, s. 162.

⁵⁴ C. Nadir, *a.g.e.*, s. 8; *1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği II*, s. 178-179.

Amerika	377.081	2.058.538	6.123.329	7.735.901
Mısır	1.253.759	4.519.864	581.127	1.699.456
Flemenk	1.092.439	3.769.003	4.064.862	6.050.400
Belçika	817.051	5.063.266	890.699	3.541.988
Suriye	455.372	1.293.466	341.426	1.197.882
Yunanistan	320.273	1.427.540	48.451	61.990
Filistin	34.867	97.374	33.650	95.473
Romanya	468.344	5.317.468	19.651	278.375
Bulgaristan	10.755	106.298	23.413	334.317
Avusturya	51.006	132.005	0	0
Macaristan	7.939	3.987	0	0
İsviçre	32.502	92.150	0	0
İspanya	9.835	19.190	0	0
İran	13.955	8.280	0	0
Japonya	168.254	199.356	0	0
Çekoslovakya	90.346	268.620	0	0
Rusya	510	85	0	0
Hindistan	153.957	414.962	0	0
İsveç	7.779	20.191	220.715	18.233
Menşei Gayr-i Muayyen	210.516	348.227	61.659.630	3.075.623
Memalik-i Saire	707.005	3.053.167	0	0
TOPLAM	1.928.985.091	74.668.815	3.876.075.443	113.062.203

Devlet ⁵⁵ İsimleri	1927		1928		1929	
	İthalat	İhracat	İthalat Lira	İhracat Lira	İthalat Lira	İhracat Lira
Almanya	2.512.251	9.748.556	2.942.887	11.711.042	3.423.636	19.764.921
Amerika	1.250.449	18.222.803	1.725.460	19.628.998	1.884.635	9.834.755
Avusturya	573.838	1.929	627.783	1.196	728.554	5.490
İspanya	36.969	19.269	6.853	7.558	7.821	50.613
İsveç	73.923	365.140	173.838	392.266	236.936	199.272
İsviçre	329.389	153	365.922	29.942	453.847	1.613
İngiltere	4.592.838	13.760.826	4.644.413	10.031.878	5.576.249	10.676.693
İtalya	5.920.012	25.606.626	5.686.735	11.788.669	5.637.960	18.006.836
İran	47	-	-	-	-	-
Belçika	2.159.513	2.247.687	2.303.978	1.650.957	1.953.594	1.957.867
Bulgaristan	886.905	101	132.450	147.951	9.615	174.115
Çekoslovakya	20.434	385.068	2.125.792	1.136.802	2.981.253	1.015.367
Rusya	2.403.655	72	1.843.117	3.358.168	1.915.699	1.614.083
Romanya	970.599	2.767.038	2.396.058	457.785	1.208.565	578.801
Japonya	1.829.684	497.717	660.411	2.747	282.198	1.724
Suriye	790.146	10.371	265.220	98.419	207.741	62.096
Irak	452.502	92.942	40.306	-	35.973	-
Fransa	27.442	-	3.498.243	5.256.464	3.297.762	5.507.213
Felemenk	4.274.978	4.885.420	521.690	-	-	-
Filistin	1.075.087	-	61	3.657	31	7.572
Lehistan	22	3.760	179.452	4.583	191.505	102.690
Macaristan	278.160	2.405	526.053	44	1.009.269	69

⁵⁵ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 90; İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı, s. 108–109.

Mısır	326.192	1.108.707	384.670	387.376	470.137	1.124.483
Hindistan	1.105.694	33.043	749.011	49	2.057.145	1.711
Yunanistan	147.427	4.288.768	110.920	5.258.829	123.654	4.299.440
Yugoslavya	177.086	1.040	241.992	19.187	189.483	2.791
Avusturya	-	450.191	-	314.417	28.372	617.155
Kanada	-	-	-	218.106	46.163	6.333
Danimarka	-	81.694	-	186.538	6.571	135.511
Brezilya	-	28.925	-	35.309	1.579.139	2.582
Hollanda	-	7.546.210	-	2.821.936	-	4.999.113
Sair Memleketler	1.140.464	-	2.259.261	916	597.963	396
Meksika	-	-	-	14.561	-	-
Estonya	-	-	-	44.162	-	-
Hicaz	-	-	-	3.018	-	1.627
Finlandiya	-	-	-	-	-	-
Kap	-	12.235	-	9.873	-	38.790
Sair Memleketler	-	1.817	-	62.911	1.030.360	62.200
YEKÜN	33.355.516	92.170.509	34.417.381	75.457.250	37.694.690	80.853.922

Devlet İsimleri	1930		1931		1932		1933	
	İthalat Lira	İhracat Lira	İthalat Lira	İhracat Lira	İthalat Lira	İhracat Lira	İthalat Lira	İhracat Lira
Almanya	1.890.778	13.281.368	1.640.864	7.564.292	1.342.043	8.515.920	1.138.375	9.137.363
Amerika	1.003.694	12.475.121	463.380	7.921.014	320.125	8.782.683	203.287	6.158.395
Avusturya	547.271	161	427.756	252.047	142.681	1.024.085	70.000	415.079
İspanya	5.504	22.472	2.893	14.922	2.582	24.901	74.910	14.680
İsveç	124.232	167.631	247.175	143.337	71.084	446.214	45.080	323.965
İsviçre	206.830	76.878	93.438	11.067	67.664	64.022	48.900	52.104
İngiltere	2.807.224	6.950.807	2.516.412	6.207.264	2.543.547	6.912.128	2.028.608	4.464.545
İtalya	4.220.438	12.716.012	3.684.567	8.656.509	2.304.021	4.158.322	1.750.424	2.807.966
İran	2.378	-	263	-	-	-	-	-
Belçika	1.387.729	1.808.305	1.153.814	1.267.927	1.099.508	1.696.477	564.668	1.542.378
Bulgaristan	26.663	103.785	39.309	155.679	17.926	111.199	4.525	51.349
Çekoslovakya	1.295.988	177.055	1.064.481	905.616	623.945	32.755	576.308	439.888
Rusya	912.453	1.414.666	1.002.513	477.401	537.693	241.413	200.874	158.836
Romanya	1.146.290	251.783	1.354.329	194.911	153.805	224.951	161.348	209.319
Japonya	269.273	4.892	607.645	-	1.217.369	184.933	878.497	826.859
Suriye	136.261	135.660	105.202	92.145	38.672	46.223	32.874	47.553
Irak	110	-	2	714	-	-	-	-
Fransa	1.471.752	4.195.633	1.362.314	2.832.532	858.128	2.400.306	524.222	2.208.154
Felemenk	-	-	-	-	-	-	-	-
Filistin	2	2.930	4.793	9.604	1.715	6.711	-	107.967
Lehistan	126.387	6.399	22.623	2.467	35.083	166.367	44.272	58.709
Macaristan	585.698	64	193.397	141.684	81.563	-	107.093	24.873
Mısır	187.715	1.056.532	142.186	433.304	60.379	623.397	193.787	374.148
Hindistan	1.379.221	555	1.048.474	2.312	630.847	3.101	309.156	991
Yunanistan	97.337	2.635.028	110.560	2.627.873	108.312	1.184.534	157.463	896.745
Yugoslavya	206.025	3.875	118.353	2.321	14.869	2.118	4.355	5.627
Avusturya	7.056	143.660	-	84.909	-	128.172	-	123.105
Kanada	-	19.530	-	83.070	-	16.018	-	22.603
Danimarka	196	182.213	659	160.114	2.375	66.402	3.105	112.836
Brezilya	601.280	24.190	235.528	17.446	220.310	13.538	348.038	29.554

Hollanda	617.772	4.243.376	534.528	2.576.749	311.750	3.499.888	281.106	1.635.506
Sair Memleketler	357.134	38.150	77.041	8.264	11.748	-	66.286	99.695
Meksika	-	1.006	-	-	-	-	-	-
Estonya	-	372	-	1.794	-	-	-	-
Hicaz	-	173	-	3.774	-	-	-	-
Finlandiya	-	-	-	-	395	-	-	-
Kap	-	6.373	-	5.042	-	5.804	-	-
Sair Memleketler	50.547	36.556	114.946	10.516	73.313	35.580	-	-
YEKÜN	21.671.238	62.187.261	18.369.445	43.268.584	12.893.451	40.618.162	10.559.283	32.350.692

Borsada satılan ürünlerin yurt dışına ihraç edilenlerden olması nedeni ile bu dönemde işlem gören malların miktarları ve değerlerini gösteren tablolar bizim için anlam teşkil etmektedir. Bu maksatla 1927–1937 yılları arasında İzmir borsasında satılan malların yıllık ortalama değer üzerinden ederi ile her birisinin genel satış içindeki yüzdeler değeri şu şekildedir⁵⁶:

Malların İsimleri	1927 Lira	%	1928 Lira	%	1929 Lira	%	1930 Lira	%	1931 Lira	%
Üzüm	16.300.886	32	12.378.040	31	10.887.311	26	9.080.181	28	7.384.956	39
İncir	4.537.293	08	4.907.184	10	4.746.001	10	3.287.682	10	2.614.073	13
Palamut	1.995.335	4	1.704.157	4	1.506.380	3	995.230	3	576.154	4
Afyon	1.990.469	4	2.133.838	6	4.297.026	10	2.819.052	9	1.374.367	7
Zeytinyağı	5.662.241	11	3.112.981	8	3.818.098	10	1.692.996	5	1.642.283	8
Buğday	6.533.527	13	5.405.457	14	5.439.788	13	3.466.397	10	2.409.169	12
Arpa	1.169.138	2	1.172.392	3	773.283	2	245.498	1	282.706	2
Pamuk ve çekirdeği	5.338.533	9	3.599.938	8	4.530.791	9	3.775.400	11	1.878.197	10
Sair Zahire ve hububat	3.699.107	7	2.653.797	6	1.670.312	6	6.172.234	19	555.664	3
Orman mahsulatı kuru yemişler ve saire	1.597.577	10	1.787.060	8	1.242.851	11	1.123.935	4	417.696	2
YEKÜN	48.833.106		38.854.844		38.911.841		32.658.605		19.135.265	

Malların İsimleri	1932 Lira	%	1933 Lira	%	1934 Lira	%	1935 Lira	%
Üzüm	7.855.720	51	504.808	43	4.994.418	37	7.525.097	43,5
İncir	1.408.528	10	1.688.259	14	1.592.771	12	2.170.896	12,5
Palamut	461.767	3	379.427	3	535.727	4	451.433	2,5
Afyon	472.146	4	480.800	4	207.236	1,5	70.385	0,5
Zeytinyağı	709.491	5	410.595	3	561.515	4	615.564	3,5
Buğday	1.952.342	11	996.177	8	1.077.743	7,5	1.923.277	11
Arpa	182.901	1	146.214	1	268.601	2	109.640	0,5
Pamuk ve çekirdeği	1.664.889	10	1.465.115	12	3.563.294	26	3.428.352	20
Sair Zahire ve hububat	390.470	3	467.956	4	721.513	5,5	715.599	4,5
Orman mahsulatı kuru yemişler ve saire	256.046	2	825.424	7	58.064	0,5	274.876	1,5
YEKÜN	15.354.300		12.054.775		13.580.882	100	17.285.119	100

⁵⁶ A.g.e. , s. 96; İstatistik Yıllığı 1935–1936, s. 97; İzmir Vilayeti İstatistikleri 1937–1938, s. 112.

Eşya İsimleri	1937		1936	
	Senelik orta fiat üzerinden kıymeti		Senelik orta fiat üzerinden Kıymeti	
	Lira	%	Lira	%
Üzüm Muhtelif	7.594.339	40,90	5.499.988	33,73
İncir Muhtelif (hurda delvil)	1.903.184	10,25	1.271.975	7,82
Palamut Muhtelif	397.029	2,14	406.158	2,46
Zeytinyağı Muhtelif	484.574	2,60	943.302	5,80
Pirinç Muhtelif	9.600	0,007	000.000	0,000
Buğday Muhtelif	2.163.297	11,65	1.860.827	11,45
Arpa Muhtelif	92.111	0,55	250.610	1,54
Pamuk Muhtelif	4.677.932	25,20	4.733.979	29,21
Pamuk Çekirdeği	214.050	1,15	338.637	2,00
Sair hububat ve Zahire	547.951	2,90	713.221	4,07
Orman Mahsülleri	6.472	0,003	3.591	0,31
Kuruyemiş vesaire	492.311	2,65	227.579	1,41
YEKÜN	18.582.850	100.000	16.249.861	100,00

Dünya Ekonomik krizinin olumsuz etkileri, özellikle bu krizi gidermek üzere devletçe koyulan vergiler nedeni ile esnaf ve tüccar üzerinde gözlenmiştir. Bu konuda İzmir Ticaret Odası'nca hazırlanan raporlar odayı ziyaretinde Mustafa Kemal Atatürk'e de sunulmuş, bu vergilerde tadilat yapılması talep edilmiştir⁵⁷.

Bu dönemde bir tüccarın vermekte olduğu vergiler ve kazancına oranı aşağıdaki gibidir⁵⁸:

Kazanç	3.000 TL
Vergiler:	
Yol Vergisi	6.00
Bina Vergisi	198.88
Arazi Vergisi	2250
Kazanç Vergisi	500.00
Eğlence ve Hususi İstihlak Vergileri	5.00
Dahili İstihlak a) Şeker	22.50
b) Petrol	9.60
c) Elektrik	6.10
Nakliyat Vergisi	25.00
Damga Vergisi	21.00

⁵⁷ Örs, "Büyük...", s. 135-136; Bülent Varlık, "İzmir Ticaret Odasının 100 Yılı", 1885-1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21-23 Kasım 1985, s. 224; Herbert Heaton, Avrupa İktisat Tarihi, II, s. 15.

⁵⁸ Walker D. Hines ve diğerleri, Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki 1933-1934, III/V, VI, VII, s. 109.

Noterlik Harçları	20.00
Kıymetli Evrak	15.00
Gümrük Rüsümü	20.000
İnhisarlar (ticari karın fevkindeki miktar)	
Tuz	2.45
İspirto ve İçki	16.20
Kibrit	2.70
Tütün	54.00
Cezayı naktiler	25.00
Belediye Rüsümü	44.80
Vergi Yekunu	1.016.76
Vergi Yekununun kazanca nispeti %	33,8

Bir sarrafın veya bir borsa tellalının vermekte olduğu vergiler ise şu şekildedir⁵⁹:

Kazanç	1.080.00 TL
Vergiler:	
Kazanç vergisi	82.00
Muamele vergisi	2.00
Eğlence ve hususi istihlak vergisi	4.80
Dahili istihlak a) Şeker	14.40
b) Elektrik	1.20
Nakliyat vergisi	6.40
Damga resmi	10.00
Noterlik Harçlar	3.00
Gümrük rüsümü	13.00
Yol vergisi	6.00
İnhisarlar (ticari karın fevkindeki miktar)	
Tütün	54.00
İspirto ve İçki	4.20
Kibrit	2.70
Belediye rüsümü	8.50
Vergiler Yekunu:	211.20
Vergi yekununun kazanca nispeti %	19,5

Bunun yanı sıra gümrükten mal çıkarmak da oldukça zor bir işlemdir. Bürokratik işlemler mal çıkışını giderek zorlaştıran bir hal almışlardır. Buna örnek olarak aşağıda gümrükten mal çıkarmak için yapılması icap eden muamelelerin listesi de verilmiştir⁶⁰.

⁵⁹ A.g.e. , s. 114.

⁶⁰ A.g.e. , s. 106.

	1. Kopya	2. Kopya	3. Kopya	Teslim Emri
1. Manifesto tatbik Memuru	Y	Y	Y	Y
2. Kontenjan kalemi Manifesta Memuru	Y	Y	Y	Y
3. Başmüdürlük Kontenjan Memuru				
4. Manifesta Memuru	Y	Y	-	N
5. Müdür veya Müdür muavini	Y	Y	-	N
6. Baş muayne memuru	Y	Y	-	N
7. Muayene Memuru	Y	Y	-	N
8. Baş Muayene Memuru	Y	Y	-	N
9. Muayene Memuru	Y	Y	-	N
10. Son muayene altı imza	Y	Y	-	N
11. Rıhtım Memuru (makbuz verir)				
12. Hamal Başı (" ")	N	N	-	N
13. Muamele vergisi tahakkuk memuru	Y	Y	-	N
14. Müdür veya müdür muavini	Y	Y	-	N
15. Veznedar	Y	Y	-	N
16. Yevmiye katibi	Y	Y	-	N
17. Varidat müfredat katibi	Y	Y	-	N
18. Tesnif yevmiyesi katibi	N	N	-	N
19. Makbuz katibi	Y	Y	-	N
20. Veznedar	-	N	-	N
21. Mesul Muhasip (Makbuz imzalar)				
22. Müdür (Makbuzu imzalar)	-	N	-	Y
23. Anbar İthal mukayyidi	-	-	-	Y
24. Anbar ihraç memuru mukayyidi	-	-	-	Y
25. Anbar kapı memuru	-	-	-	N

Not: Y- Memur vesika üzerine bir şey yazmıştır ve imzalamıştır.

N - Memur vesikayı kontrol eder bir şey ilave etmez.

(-) - Vesika bir evvelki memur tarafından alıkonmuştur.

Krizin olumsuz tesirlerinden elinde birikimi olanlar, bir diğer ifadeyle **sıcak parası** olanlar daha az etkileniyorlardı. Karataş bölgesinde oturan zengin Musevilerden bazılarının buhrana rağmen yeni şirket kurdukları veya mevcut şirketleri kaydettirdikleri gözlenmektedir. Buradan da zenginlerin krizden daha az etkilendiği yorumuna varılabilmektedir. Bir kısım zengin Musevilerin kriz döneminde yüksek faizle üretici, esnaf ve tüccara ipotek karşılığı borç vermeleri neticesinde, borçlular ödemelerini vadesinde yapamayarak ipoteklerine haciz koyduruyorlardı. Böylece çeper yerleşim yerleri, bağ ve bahçeler başta olmak üzere emlak ve

gayrimenkul el değiştiriyor, bu mallar değerinin çok altında elden çıkarılarak, üretici ve ticaret erbabı sermayesiz bırakılıyor ve vasıfsız iş gücü haline dönüşüyordu⁶¹.

Ticarette kullanılan dil, incelediğimiz süre içerisinde Türkçe olmakla birlikte, yanı sıra Fransızca da kullanılmaktadır. İngilizce tekstil ürünleri ticaretinde anlaşılmakta ve bu sektörde sınırlı kalmaktadır⁶².

İncelediğimiz dönemde şehrin ticaretine etki eden önemli faktörlerden bir tanesi de İzmir Enternasyonal Fuarı'dır. İzmir İktisat Kongresi ile aynı zamanda başlayan ve İzmir başta olmak üzere, Batı Anadolu'nun ve tüm Türkiye'nin ticari gelişimini hedefleyen "toptan ticaretin teşkilatlı bir pazarı" olan 9 Eylül Sergisi daha sonra İzmir Enternasyonal Fuarı ismini almıştı. İkinci kez 1927 yılında açılan sergi daha sonra büyük bir heyecan içinde Cumhuriyetin 10. yıl kutlamaları esnasında sergilenmiştir. Bundan sonra incelediğimiz dönemin sonuna kadar aralıksız olarak devam etmiştir⁶³. "Fuarın açık bulunduğu süre içinde, şehirde hayat ve canlılık görülmüştür. Şehir pazarı bir yılın yorgunluğundan kurtulmuş ve ziyaretçi akınuna uğramıştır. Belediye, her yıl gelir getirecek bir esere kavuşurken, Devlet Demiryolları da bu sayede para kazanmıştır"⁶⁴.

Bu dönemde İzmir Fuarının katılımcı ve ziyaretçilerini gösteren tablo aşağıdadır⁶⁵:

Sene	Resmi ve Yarı Resmi Kuruluş Sayısı	Yerli Firma Sayısı	Yabancı Firma Sayısı	Yabancı Devlet Sayısı	Fuar Dönemi Ziyaretçi Sayısı
1933	30	130	23	-	240000
1934	30	136	30	3	286500
1935	20	165	38	5	311009
1936	421		93	3	361527
1937	502		104	3	608561
1938	527		140	9	727197

⁶¹ Göksu, *a.g.e.* , s. 133–134.

⁶² Woods, *1924, 1927 ve 1928*, s. 4.

⁶³ *Anadolu*, 5 Haziran 1936, s. 8; *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 162; Yetkin, "İzmir İktisadının...", s. 194; Aksoy, *İzmir...* , s. 137–147; Serçe, *a.g.e.* , s. 279–281; Serçe, "Cumhuriyetin...", s. 105–113; Örs, "Büyük...", s. 148–153; Aksoy, *Ege...* , s.103–108; Arıkan, *İzmir Basınından...* , II/1, s. 168; Lütfi, *a.g.e.* , s. 26–27.

⁶⁴ Baran, *a.g.e.* , s. 111.

⁶⁵ Serçe, *a.g.e.* , s. 282.

B- İMAR VE İSKAN

Yanmış ve yıkılmış ülkede İzmir'in imarı aynı zamanda genç Türkiye Cumhuriyeti'nin de itibarını ifade etmekteydi⁶⁶. 1923 verilerine göre 42.945 haneden 14.004 tanesi yanmış, geriye 6.410'u Müslümanlara, 1.638'i Rumlara, 1.648'i de Musevi ve ecnebilere ait toplam 9696 mağaza ve dükkan kalmıştı⁶⁷. “İzmir, Aydın ve Saruhan (Manisa) livaları içinde bulunan 2.196 köyün tümü yıkıma uğramış, diğer köylerden de pek çok insan, karşı karşıya kaldıkları “hevf ve endişe” nedeniyle yerlerini–yurtlarını terk etmişlerdir. Yalnız Batı Anadolu'daki kentlerde yıkılan binaların sayısı 73.070, köy ve nahiyelerdeki binaların sayısı da 160.749'dur. Bu denli yoğun bir yıkımın, yörede, toplumsal ve ekonomik dengeleri alt-üst etmesi pek doğaldır”⁶⁸.

Yangın yeri dışında kalan fabrikaların da bulunduğu bölge 1924'ten itibaren iş gücü yetersizliği nedeni ile yavaş yavaş tekrar faaliyete geçirilmiştir⁶⁹. 1930 yılına gelindiğinde İzmir'de yanan ve yıkılanların yerine 673 hane, 2 han, 614 hamam, 27 dükkan, 13 depo, 9 fabrika yapılmıştı⁷⁰.

Ticaret sektörünü kalbinde meydana gelen yangın⁷¹ doğal olarak en fazla şehrin ekonomisine zarar vermişti. Hatta bu yangınla birlikte ticaret aktörlerinin el değiştirmesi sonucunda İzmir ihracattaki liderliğini İstanbul'a kaptırmıştır. Yanık İzmir'de otellerin, lokantaların ve eğlence yerlerinin noksanlığı elbette ki şehrin ışıltılı hayatı kadar ekonomisini de olumsuz etkilemektedir⁷². Konut sorunu, yeni göçmenlerin gelmeleri ile doruğa tırmanacak ve ev kiralari yaklaşılmaz seviyelere ulaşarak, İzmir'de hayat pahalılığına bir de bu konular katkıda bulunacaktır⁷³.

⁶⁶ Ahmet Hamdi, “Yanan Yıkılan Anadolu'nun İmarı”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, II/16 (14 Haziran 1923), s. 33; Baran, *a.g.e.*, s. 279; Tülay Baran, “1923–1938 Yılları Arasında İzmir'in İmarı”, *ÇTTAD.*, I/3 (1993), s. 295.

⁶⁷ Serçe, *a.g.e.*, s. 173; Nahum, *a.g.e.*, s. 239; Arıkan; *İzmir Basınından...*, II/1, s. 444–445.

⁶⁸ K. Arı, “Kurtuluş Savaşı ...”, s. 276.

⁶⁹ İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir*, s. 55–60.

⁷⁰ Lütfi, *a.g.e.*, ks. 2, s. 248; Sema Polat, “1927 Nüfus Sayımı ve İzmir”, *ÇTTAD.*, II/4–5 (1994–1995), s. 73, 1927 yılında İzmir'de “ 520 okul, 1061 cami, 449 resmi daire, 90 hamam, 38880 diğer binalar olmak üzere 41 bin bina vardır.”; Sönmez, *a.g.e.*, s. 86–87; “ ...Bayındırlık için yeni yapılan işler, halkın moralini düzeltmekte ve istihdam yaratıcı etki göstermektedir.”, Cemal Tahir Altınoluk, *Atatürk Dönemi Maliye Politikasında 1924–1928 Bütçeleri*, s. 74.

⁷¹ Pınar, *a.g.e.*, s. 59, 66.

⁷² Baran, *a.g.m.*, s. 293; Nahum, *a.g.e.*, s. 205.

⁷³ Ahenk, 23 Kanunusani 1925, s. 2.

Yangın sonrasında büyük bir kısmı yok olan kanalizasyon sistemi, müzminleşmiş bir kanalizasyon sorununa dönüşmüştür. Bu soruna çözüm arayan belediye 1938 yılı beş yıllık kalkınma planında, kısıtlı bütçe kaynakları çerçevesinde, yol yapımından sonra en fazla kanalizasyon yapımına para ayırmış olmasına rağmen şehrin kanalizasyon sorununu çözmek konusunda yetersiz kalmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalara aşağıda çıkarılmıştır⁷⁴:

Yıl	Yeni İnşaat (metre)	Tamirat (metre)
1932	1130	3160
1933	—	2094
1934	1114	4924
1935	992	—
1936	3419	3730
1937	2604	1420
1938	460	—
1939	950	—

Yanmış yerlerin bir kısmı tuhafiye ve hırdavatçı tüccarına satılmış ve buraya mağazalardan oluşan bir çarşının yapımına karar verilmiştir. Ancak takip eden yıllarda Dünya Ekonomik Buhranı'nın meydana gelmesi hem iş hacmini daraltarak İzmir'in imarının gerçekleşmesini geciktirici bir etken olmuş hem de arsa alanların para kazanamamalarının nedeni ile borçlarının geri ödenmesinde sorunların çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle belediye satılan arsaların bir kısmının fiyatlarının düşürülmesine karar verdiği gibi vadelerin de uzatılması kararlaştırılmıştır. Buna rağmen ödedikleri aidatlardan da vazgeçen arsa sahipleri arsaların üzerlerinden alınmalarını talep etmişlerdir. Neticede maddi durumu zaten pek parlak olmayan belediye bir darbe de bu olaydan almıştır⁷⁵.

Çimento ise talebin yüksek ve arzın sınırlı olması nedeni ile bu dönemde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerli üreticiler bu durumu fırsat bilerek fahiş fiyatlara çimento satarak kazançlarını katlamaya çalışmışlar bu ise tüketicilerin dışarıdan getirilen çimentoya kaymalarına ve tam da yerli malının özendirildiği döneme rast gelmesi ile sıkıntılı bir duruma neden olmuştu⁷⁶.

Yangın alanın ıssızlığı bu bölgede gasp ve hırsızlık olaylarının artışına neden olmuştu. Buraların aydınlatılması belediye için elzem bir görev halini alırken, buralarda asayişin

⁷⁴ Serçe, *a.g.e.* , s. 270– 273.

⁷⁵ “İzmir’in İmarı”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, II/2 (Şubat, 1926), s. 82; Baran, *a.g.m.* , s. 286–287;

⁷⁶ *A.g.m.* , s. 287; Baran, *a.g.e.* , s. 53; Arıkan; *İzmir Basınından...* , II/1, s. 212–213.

sağlanması bir taraftan da yangın yerlerinin İzmir'e ve dolayısı ile İzmir'in ekonomik hayatına katılması anlamına gelecekti⁷⁷.

Yol yapımı da şehir ekonomisi için önemli bir faktör teşkil ediyordu. Belediye özellikle Behçet Uz döneminde Rene–Danger planına büyük oranda uyularak düzenli bulvarlar, cadde ve yollar yapılmaktaydı⁷⁸. Bataklıklar kurutularak ekonomiye katılmaya ve halk sağlığının korunmasına çalışılmaktaydı⁷⁹. İzmir'in bugünkü mamur durumuna gelmesinde, yangın yerinin aynı zamanda İzmir Enternasyonal Fuarına da ev sahipliği yapacak olan Kültürparka dönüştürülmesinde Dönemin Belediye Başkanının büyük emeği geçmiştir.

Yanan yıkılan yerlerin yeniden imarı ve inşası için yapılacak alımların çoğunluğunun yurt dışından getirilmesi, İzmir'in bir an evvel yapılanması açısından fayda sağlarken, diğer taraftan da milyonlarca liranın bu şekilde yurt dışına transferine ve dolaylı olarak ülkenin yoksullaşmasına ve 1929'da meydana gelecek Dünya Ekonomik Buhranının daha şiddetli hissedilmesine neden oluyordu⁸⁰.

1933 yılına gelindiğinde yapılan imar faaliyetlerini 1933 vilayet istatistiği şöyle özetlemektedir⁸¹:

“Sular ve bataklıklar

Devletin bataklıkları kurutma kanalları açtırma siyaseti büyük mikyasta hem devlet bütçesile hem de köylülerin sayleriyle her tarafa devam etmektedir. Uzun asırlardan beri tahribatını yapan küçük Menderes nehri iki buçuk milyon liraya müteahhit gurubuna ihale olunmuştur.

Foça, Menemen, Bergama, Tire ve Ödemiş kazalarında şimdiye kadar müteaddit kanallar açılarak binlerle dönüm arazi ve köylerin sıhhati kurtarılmıştır. Cumhuriyet bayramında ayrıca 3,5 kilometre vüs'atında Türelî kanalı açılmış, köylünün çelik bileği burada da işlemiştir.

Cumhuriyet bayramında ilk kazma vuruşu tes'it edilmiş olan küçük Menderesin 1.000.000 dönümden ibaret Cellat bataklığına öteki bataklıklar katılırsa yakın bir zamanda

⁷⁷ Baran, *a.g.m.* , s. 286; Baran, *a.g.e.* , s. 59–60.

⁷⁸ Woods, 1924, s. 22, 1927, s. 11; Ülker Baykan Seymen, “Tek Parti Dönemi Belediyeciliğinde Behçet Uz Örneği”, *Üç İzmir*, s. 306–307; sadece şehir içi yollar değil şehirlerarası yolların yapımı da bu dönemde önemle ele alınan konular arasında yer almıştır. Bk. Ergin, *a.g.e.* , s. 27; imar planları ile değişik yorumlar için bk. Baran, *a.g.e.* ; ayrıca Arıkan; *İzmir Basınından...* , II/1, s. 125–126; 206–207; 362–366; Serçe, *a.g.e.* , 248–268; Dursun, *a.g.e.* , s. 136.

⁷⁹ Woods, 1936, s. 15–16; Göksu, *a.g.e.* , s. 132–133, 163; “...plana uygun tek yapılaşma Cumhuriyet Meydanı düzenlemesidir. Bunun dışında, İzmir, Behçet Uz'un da belirttiği gibi “iyi, kötü imar edilmektedir” ama, bu imarın belli bir plan çerçevesinde geliştiğini söylemek güçtür...”, Serçe, *a.g.e.* , s.

⁸⁰ Woods, 1932, s. 22; Lütfi, *a.g.e.* , s. 108; Sönmez, *a.g.e.* , s. 31–32.

⁸¹ *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 147–150; ayrıca bk. Lütfi, *a.g.e.* , s. 32.

bu havalide su altında kalan bir milyon dönümlük sahada mahsul veren servet fıskıran feyyaz bir yer olacaktır. Mithat paşa merhumun eski Aydın İzmir valiliğinde bulunduğu devirde çok dilediği ve kurutamadığı Seferihisar gölüniün kurutulması şerefi de cumhuriyet devrinin İzmir valisine nasip olmuştur.

Her sene otuz kırk insanı öldüren Yeşil göl on bir gün zarfında geceli gündüzlü mesai sayesinde denize akıtılmıştır. Yerinde bağlar, bostanlar yapılmıştır.

İçmeler ve sular

İzmirin ve mülhakatının en güzel içme suları Şaşal, Yamanlar ve Foça sularıdır. Bu sular bu gün İzmir halkına mal olmuştur. Dağlar üzerinde kapıtajlari bitmehte ve yüz altmış bin liraya yapılmakta olan Yamanlar suyunun büyük depolarına ait temel atma merasimi bu cumhuriyet bayramında yapılmıştır. 26 ağustosta bu su Karşıyakaya akacak ve açılmış şenliği de yapacaktır.

Kaza merkezlerinde ve pek çok köylerde suların demir boruların içine alındığını görmek umumi sıhhat noktai nazarından sevinç vermektedir.”

“Belediye işleri, Büyük sivil ve resmi inşaat

Cumhuriyet idaresi izmiri istirdatta henüz dumanları tütüen bir yangın harabesi halinde teslim almış ve şehrin en mühim mahallerini ve ticari kısmını teşkil eden büyük bir kısmın mağaza ve depoları kamilen yanmıştı. Buna rağmen Cumhuriyetin kuvvetli rejim ve enerjisinden aldığı büyük bir hız ile hükümet ve şehir belediyesi el ele vererek çalışmış ve harabezar olan mahallerde muntazam ve geniş bulvarlar, gayet muazzam binalar ve her türlü iktisadi müesseseler kaim olmuştur. Şehir belediyesi evvela yanmış olan kısmın yeniden imari için bir pılan hazırlamış ve bunun üzerine işe başlamıştır. İşte bu fenni pilana tevfikan yapılan yeni ve modern binalarla bugün yeni İzmir eskisine nazaran tanınmıyacak bir şekilde güzelleşmiş ve asrileşmiştir. İzmir şehri belediyesinin büyük himmeti olarak otomatik bir telefona, asri mezbahaya, elektrikli tarmvaylara, şehir un fabrikası müteaddit parklara, son sistem elektrik tenviratı ile otobüs gibi emsal medeni şehirlerin malik bulunduğu vesaitin hepsine malik bulunduğu vesaitin hepsine malik bulunmaktadır.

Fen işleri: Kurtuluştan evvel belediyenin en ziyade ihmal edilen şubesi idi. Evvelce bu teşkilat ya bir kalfa veya mimar tarafından basit bir surette görülürdü. Bu eski fen teşkilatı yerine bugün şehrin geniş işlerine cevap veren on iki kişiden mürekken bir fen heyeti devamlı surette çalışmaktadır. Şehrin imar ve tezyini için belediye bütçesinden beşyüz bin lira sarfedilmek suretile belediyeye ait büyük binalar yapılmış ve tamir edilmiştir. Şehrin muhtelif semtlerinde 403,000 metre murabba yeniden yol yapılmış ve 180,866 metre tulünde

kanalizasyon yapılmıştır. Belediye tarafından istirdattan beri yeniden yaptırılan büyük binalarla caddelerin isimleri aşağıda gösterilmiştir:

Gazi heykeli, Cumhuriyet meydanı parkı, İtfaiye binası, Karşıyaka deniz banyosu, Güzelyalı deniz banyosu, Eşrefpaşa hastanesi, Hatuniye, Bahribaba, Faikpaşa parkları, Şüheda abidesi, Şehir gazinosu, Karşıyaka sahil gazinosu, Karşıyaka çocuk yuvası, Belediye temizlik hanı, Kızılçullu darülacezesi, Tabakhane menbaı ve su deposu, Büyük mezbaha binası, Belediye stadyomu, Güzelyalı-Karşıyaka-Eşrefpaşa-Alsancak pazarları, Bahribaba-Eşrefpaşa_Karşıyaka_Faikpaşa_Şehir gazinosu çocuk bahçeleri, Karşıyaka deniz rıhtımı, Soğukkuyu deresi rıhtımı, Sinekli_Hacı Ali Ef._Ballıkuyu_Karantina_Uluyol istinat duvarları, 38 metre genişlikte Gazi bulvarı, 30 metre genişlikte İsmetpaşa bulvarı, 30 metre genişlikte Fevzipaşa bulvarı, 30 metre genişlikte İkinci Kordon, Erkek ve Kız lisesi yolları, Bamahane-Gümriük meydanları,9 Eylül panayırı, Kaymakam Nihat bey caddesi, Vali Kazım Paşa caddesi, Mimar Kemalettin caddesi, Mitatpaşa caddesi,

{ Göztepe tramvay caddesi, Kemeraltı, Başdurak, Keçeciler.
Kemer, Paralıköprü, İkiçeşmelik, Yemiş çarşıları kısmen, } Parke kaldırım taşı döşenmiştir.
Birinci kordon caddesi.

Mısırlı, Kamiliye, Türkoğlu, Yusufdede, Hacı Ali Ef. Caddeleri şose olarak yapılmıştır.

Sivil İnşaat ve Parklar

1925 senesinden itibaren sekiz sene zarfında İzmirde 7125 yeni inşaat, 5924 esaslı ve 14,381 adi olmak üzere 20,324 tamirat ve inşaat yapılmıştır. Cumhuriyet ilanından evvel İzmirde 6000 metre murabbaında park varken bu bugün bunların yekünü 115,000 m² balığ olmuştur. Ve Belediye halka iyi gezinti yerleri hazırlamak için terkedilmiş mezarlar ve boş sahaları parkla çevirmiştir. Yangın yerinde ve bütün şehirde asra uygun bir şekilde yaptırılan imar planı ehemmiyetle tatbik edilmekte ve bu plan dahilinde yangın yerlerinde buğüne kadar 400,000 metre murabbaı arsa satılmış ve bunların yarısının üzerine yeni binalar ve inşaat yaptırılmıştır. Bu meryanda işçi kısmını korumak ve onları ev sahibi yapmak, sıhhi evlerde oturtmak için Çayırlihahçe ve Kahramanlar semtinde metrosu 25 kuruşa ucuz arsalar satılmış yapılan sıhhi tipteki bina nümunelerine göre üç dört senede yapılmak üzere 400 yeni evin açılma merasimi onuncu Cumhuriyet bayramında yapılmıştır. Burada üç sene zarfında modern bir işçi mahallesi vücade getirecektir.

Gayri fenni künkler içinde şehre akan ve şehrin mühim bir ekseriyetinin su ihtiyacını temin eden Vezir ve Osman ağa suları ıslah edilmiş ve künkler yerine asırlarca dayanacak font borular konmultur. Tabakhane suyu da asri bir şekilde beton olarak yeniden inşa edilmiş, şehrin sokakları, parkaları, fidaklık ve itfaiye teşkilatı hep bu sudan istifade etmektedirler.

Bunların en mühimi olarak İzmirin en güzel ve şirin bir sayfiyesi olan Karşıyakaya Yamanlar dağından 157,000 lira sarfedilmek suretile en sıhhi ve asri bir tesisat ile gayet leziz ve dört mikyası ma'da bir su getirilmektedir. Bu suyun açılma resmi 27 Ağustosta Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından yapılacaktır.

AYDINLATMA İŞLERİ :

Şehir dahilinde 1250 Havagazı, 2453 Elektrik olmak üzere 3703 sokak lambası vardır. Cumhuriyetten evvel şehrin büyük bir kısmi karanlık içinde idi. Ve kırık dökük hususi motörler ve gayri fenni tesisat ile şehrin ışıklanması ihmal edilmiştir. Bugün her medeni memlekette olduğu gibi İzmirde de büyük bir elektrik fabrikası gece gündüz şehri aydınlatmakta ve bütün ihtiyaçlara cevap vermektedir⁸².

İzmir'de yangın, göçler ve mübadele ile meydana gelen konut yetersizliği nedeni ile kiralarının yüksekliği dönem içerisinde İzmirliilerin en önemli sorunlarından birisini teşkil etmektedir⁸³. Kiraların yüksekliğine karşılık konutların pek çoğunda banyo bir kenara su tesisatı bulunmamakla birlikte, banyosu mevcut olanlarda su kazanlarla ısıtılarak yıkanılıyordu. Hamam bu dönemde ihtiyacı karşılamak konusunda daha gözde idi⁸⁴.

Konut ihtiyacının karşılanması maksadı ile belediye Behçet Uz döneminde 1328 liraya mal ederek Kahramanlar semtinde belediye işçilerine m²'si 25 kuruştan arsa dağıtılarak taş ve tuğla temininde yardımcı olunmuştur. Bu sayede belediye işçilerine *ucuz ve sağlıklı* evler temin edilmiştir⁸⁵. Yine de mesken sorununun çözümüne yeterli gayret sarf etmediği için belediye eleştirilerden nasibini almaktadır⁸⁶.

"... Kemal Paşa Caddesinde 3-1 numaralı mağazayı seneliği üç yüz liraya kiraladık. Dükkan iki katlı. Önünde bir meydan, ortada bir şadırvan, karşısında da belediye dairesi var"⁸⁷.

Yine iskan ve konut sorununun çözümüne yönelik olarak İzmir'in çeşitli yerlerinde değişik mülkiyetlerdeki Yahudihaneler toplumun her kesimine hizmet vermektedirler⁸⁸.

⁸² *İzmir Vilayeti 1932-1933 İstatistik Yıllığı*, s. 163-165.

⁸³ Mehmet Şevki, "Acaba Sebep Ne?", *Ahenk*, 7 Teşrinievvel 1925, s. 1; Arıkan, *İzmir Basınından...*, II/1, s. 30, 79; Baran, *a.g.e.*, s. 48-49, 124.

⁸⁴ Woods, 1932, s. 21; Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...*, s. 250.

⁸⁵ Seymen, *a.g.m.*, s. 308.

⁸⁶ Baran, *a.g.e.*, s. 48.

⁸⁷ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, s. 225.

⁸⁸ Göksu, *a.g.e.*, s. 76.

C- ÇALIŞMA KOŞULLARI

Kurtuluş Savaşı ve sonrasındaki 1920’li yıllarda Türkiye’de işçi sınıfı yoktu⁸⁹. Tarım dışı sektörlerin ihtiyacı olan istihdam dışı insan gücü Osmanlı döneminde bulunmadığından işçi mevcudu yok denecek kadar azdı. Bunun yanı sıra zanaat dikey bir ilerleme vaat ederek, monoton ve durağan bir yapıda olan *ameleliğe* tercih edilmişti⁹⁰.

Her ne kadar imar ve iskan çalışmaları istihdam alanı yaratsa da⁹¹ “...*korkunç ve ürkütücü nüfus yığılması sonucu, işsizlik oranı alabildiğine yükselmiş; terk edilmiş mallar büyük oranda ilgisiz kişilerin eline düştüğü için, ekonomik yönden büyük üretim kayıpları ortaya çıkmış; beslenme, barınma ve sağlık sorunlarının boyutları genişlemiş; aşırı fiyat hareketleri bu insanları hızla sefalete sürüklerken, İzmirliileri de canından bezdirir bir nitelik kazandırmıştır*”⁹².

1935 yılı sayımlarına göre toplam 596.850 kişilik genel İzmir nüfusu içinde, Mesleksiz, Mesleği Meçhul veya Gayri Muayyen 329.574 kişi bulunmaktadır⁹³. 1920’li yıllarda fabrikalarda binaların alçak oluşu nedeniyle yangın merdiveni bulunmuyordu. Birkaçında yangın çıkışı için tahsis edilmiş kapı bulunmaktaydı. Deri işletmelerinde çalışma saatleri son derece fazla idi⁹⁴.

“*Fabrikalarda sosyal hizmetler yok denecek kadar az. On üç fabrikadan yalnız birinde ilkel koşullara sahip bir kantin bulunmakta; diğer fabrikalarda ise işçiler yemeklerini kendileri getiriyorlar. Mevcut Hıfzı Sıhha Kanunu uyarınca her fabrikaya haftada bir doktor geliyor, fakat işçilerin isteklerine cevap vermekten uzak, sadece formalite gereği yapılan bir ziyaret bu*”⁹⁵.

1920’lerde işçiler önemli haklara kavuşamadılar. İzmir İktisat Kongresi’nden işçiler lehine sadece hafta tatili resmi bir hal alıyordu. İşçi örgütlenmesini önleyici mevzuat yürürlükte bulunuyordu. 1925 yılındaki Kürt ayaklanması nedeni ile konu daha sıkı tedbirler ile ele alınmakla birlikte yasa dışı örgütlenme ve grevler varlığını sürdürdü⁹⁶. Ancak konjonktürel şartlar yine de işçiler için istenen şartların gelişmesine müsait değildi ve Atatürk

⁸⁹ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, s. 138.

⁹⁰ Zafer Toprak, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Ekonomisinde Gelişmeler (Tarım-Ticaret-Sanayi)”, *1885–1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, s. 23–24.

⁹¹ “...*Bayındırlık için yeni yapılan işler, halkın moralini düzeltmekte ve istihdam yaratıcı etki göstermektedir.*”, Altınoluk, *a.g.e.*, s. 74.

⁹² K. Arı, “Kurtuluş Savaşı...”, s. 279–280.

⁹³ *1935–1936 İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı*, s. 30.

⁹⁴ Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Manzara-i Umumiye*, s. 125.

⁹⁵ *A.g.e.*, s. 125.

⁹⁶ Keyder, *a.g.e.*, s. 88–89.

de baskı gruplarının oluşmasını istemiyor imtiyazsız, sınıf ayrımı olmayan bir topluluğu destekliyordu⁹⁷.

İşsiz çok, istihdamın az olduğu bu ortamda ücretler de yetersiz seviyede bulunuyordu⁹⁸. İş güvencesi patronun dudakları arasında bulunuyordu. Sosyal güvence ve sigortaları bulunmuyordu⁹⁹. Çalışma saatlerini gösterir birer çizelge bulunmadığı gibi zaten çalışma saatleri de patronun isteğine bağlı olarak değişiklikler gösterebiliyordu¹⁰⁰. Örneğin, hastalanan veya sakatlanan bir Türk işçinin yerine başka bir işçi çalıştırılmakta ve bu durum bazı zamanlarda 24 saat çalışmayı gerektirebiliyordu. Bu şartlar özellikle İzmir’de bulunan yabancı sermayeli kamu hizmeti gören kuruluşlar için gerçekleşiyordu. Bu nedenle İzmir’de imtiyazlı şirket personeli “İmtiyazlı Şirketler Memurun ve Müstahdimin Birliği”ni kurdular¹⁰¹. Asgari ücretleri belirleyecek bir kurul mevcut değildi¹⁰².

Mehmet Şevki bu dönemdeki işçilerin durumunu şu şekilde ifade etmektedir¹⁰³.

“Bir türlü işçilerin hukukunu necatı emniyete alamadık. Memleketimizde işçi demek ötekinin berikinin keyf, heves ve menfaatine bazice (eğlence) olmak demekten başka bir şey değildir. İşçi denince insanın hatırına hep şu geliyor. Hayatı herhangi birisinin dudakları arsından fırlayıp çıkacak kelimenin manasına bağlı adam.

Bizim memleketin vaziyeti ziraiye, sanayiye ve ticariyesi şöyle gözden geçirilecek olursa Türkiye nüfusunun %90’ının amele sınıfından olduğu tahkik eder. Böyle olduğu halde amale hukukunun tahtı emniyete alınmamış olmasını esefle söylememek mümkün olur mu?

⁹⁷ Woods, 1924, s. 22; Ergin, a.g.e. , s. 42.

⁹⁸ “Şehrimizde işsizlik göze çarpacak ve insanı müteessir edecek kadar aşikardır. Günün her deminde kahvehaneleri dolu görüyoruz. Faraza, sabah saat on iş sahiplerinin işleri ile meşgul olacağı en kıymetli bir zamandır. Bu anda kahvehaneleri dolaşsak daima dolu görürüz. Çok kimselerin de leğbiyat (oyunla ilgili şeyler) ile vakitlerini öldürmekte bulduklarına şahid oluruz... Kahvehanelerde görülen bu işsizlik dili maalesef münevver tabakamıza dahil olan vatandaşlardan ibarettir. Bir de amele sınıfının işsizleri vardır ki bunlar böyle gazino ve kahvehanelere devam etmezler. Evlerinde, sokak ve çarşılarında dolaşırlar. Şehrimizde hayat pahalılığını tevli eden esbattan birisi şüphesiz izdihamdır. Yani şehrin vaziyeti iktisadiyesi itibarıyla besleyebileceği miktardan fazla nüfusa malik olmasıdır. İzmir’de insanları besleyen işler sayılabilecek kadar muayyendir. Tütün işleri, ihracat ve ithalat işleri, sanayi işleri, nakliyat işleri, incir üzüm işleri, memuriyet ve bunların teferruatı...

İşte bütün bunlar faraza, 150 bin nüfusu müreffeh geçindirebilecek derecede ise, şehirde 250 bin nüfus birikmiştir. Bu sebeple işlerin kazancı daha ziyade taksime uğramış ve bittabi taksimatın şümülüne imkanı maddi olmadığından bir çok kimseler işsiz kalmıştır. İşsiz kalarak yaşamaya mahkumdur...”, Mehmet Şevki, “İşsizlik Mevacesinde (Dalgalı deniz)”, Ahenk, 6 Kanunuevvel 1925, s. 1.

⁹⁹ Ergin, a.g.e. , s. 43; Sadık Kurt, *İzmir’de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850–1950)*, s. 329 İzmir körfez vapurları şirketince 1933 yılında alınan bir karar gereği ölen personelinin ailesine tazminat verildiği gözlenmektedir. ; Biget, a.g.e. , s. 114; Göksu, a.g.e. , s. 34.

¹⁰⁰ “Manifaturacılar nezdinde tezgahtarlık yapanlardan bazıları tarafından belediye riyasetine verilen bir istidada Avrupa şehirlerinde olduğu gibi İzmir’de de öğle üzeri birkaç saat tatil yapılması talep edilmiştir ...”, “Tezgahtarlar Tatil İstiyor”, *Anadolu*, 25 Mayıs 1932; Hines ve diğerleri, a.g.e. , s. 242; İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 295–296.

¹⁰¹ Kurt, a.g.e. , s. 118, s. 214; “Bu şirkette çalışan Türk memurları esir vaziyetindedir. En ufak bir kusurunu affetmiyerek cana kıyarçasına tecziye eden...”.

¹⁰² Woods, 1936, s. 19.

¹⁰³ Mehmet Şevki, “İşçilerin Hukuku”, *Ahenk*, 13 Şubat 1925, s. 1.

Bilemiyoruz kardeşlerimizin nazarı dikkatini celb etti mi? Gazetelerimizin birkaç gün evvelki nüshalarında işçilerin haklarına dair birbirini takip eden fıkralar vardı. Bu fıkralarda Göztepe Tramvaylarında çalıştırılan işçilerin 12 saatten fazla çalıştırıldıkları zikr edilerek nazarı dikkati celp ediliyordu. Aradan birkaç hafta geçtiği halde icra eylediğimiz tahkikat neticesinde anlıyoruz ki bu fıkralarla alakadar kimseler yokmuş! Evvelki gün tesadüf ettiğimiz pek terbiyeli bir işçi kardeş elimize bir kağıt uzattı. Bu kağıtta deniliyor ki Bahri Baba'dan Hükümet önüne inen Tramvaya birisi binmiş, siz bu adama bilet kesmemişsiniz, binaenaleyh vazifenize nihayet verdik. Sizin gibi adamı kullanamayız. Sabah akşam tramvayların ne kadar çok yolcularla dolduğunu biliyoruz. Bu kalabalık arasında her hangi bir adamın tramvayda biletsiz kalabilmesi muteber ad olamaz... Hususuyla bu kalabalık arasında bir de tramvaydan tramvaya aktarmalar olub dururken, farz edelim ki bir adamın bu hengamede bilet kesmemiş olması bir kusurdur. Bu kusurun cezası derhal vazifesine nihayet vermek mi olur. Biz bu meseleyi maksadımızın ifadesine hadim olsun diye kayd ediyoruz. Yukarıda demek istedik ki işçinin hukuku emin değildir. Sonra işçilerin hayatı ötekinin berikinin dudakları arasından çıkacak kelimenin manasına bağlıdır. Filhakika işte şu zikr ettiğimiz hadiseler ki elyevm canlıdır. Bu sözlerimizin pek açık misali olmuyor mu? İşçiler sabah saat 6'da işe başlıyorlar gece 11'de bitiriyorlar. Bir adam bu kadar uzun saat çalışmaya nasıl tahammül eder? Bu insanları endişe-i mağışatdan(dirlik, geçinme) istifade ederek bu kadar uzun saat çalıştırmak tedricen ifna (yok etmek) eylemek demek değil midir? 6'da başlayan iş gecenin 11'inde hitam buluyor ki 17 saat demektir. Rica ederiz; dünyanın hangi memleketinde insanların 17 saat çalıştırılmalarına müsaade edilir.

Hemen her noktada hal böyledir. Memleketimizde derd mağışatı umumiyledir. İhtiyacat şediddir. Hemen herkes bu derdden bu ihtiyaçların şiddetinden azami istifadeye koyulur. Ve istifade de ediyor. Sonra biz sükut ediyoruz. Takım takım zavallıların ezilmesine seyirci vaziyetinde bakıyoruz. Yazıktır ve günahdır. Harbi Umumi esnasında insanlar ekmek diye kıvrınırken biz bir çok muhterisin un ve buğday ticareti yapmasına müsaade ettik. Kim bilir bu müsaademiz bize bin kaç nüfusa mal oldu. Yani bu müsaadeden dolayı kaç hayat terki hayat etti? Gıdasızlıktan öldü gitti. Şimdi de herkes amele istihdamında bilakaydu şart serbest bırakıyoruz. Denecek ki yoktur. Ağır işleri işçiler kabul etmesinler. Düşünelim ki memlekette iş azdır. Derdi mağışat büyüktür. İhtiyacat ölçüsüzdür. Bu münasebetle herkes en ağır işlere katlanmakta mecbur oluyor. Böyle olduğu halde şu sözler var denilemez.

Muhakkak ki günde 17 saat çalışmak az, gıda almak üç-beş saat uyumak her halde insanı tedricen soldurur. Bu hakikate itiraz edemeyiz. Böyle iken nasıl olur da biz insanların 8 saatten fazla çalıştırılmasını hoş görebiliriz. İstirham ediyoruz. Hükümet bu amele işini hal

etmeli ve amele hukukunu tahtı emniyete almalıdır. Biz kuvvei insanlara muhtacız. Teksiri nüfusa muhtacız. Servete, saadete muhtacız. Halbuki asıl kuvvei, teksiri nüfus hadim olması, servetin, saadetin tezaidine medar bulunması iktiza eden avamil ki işçilerden ibarettir. Daima eziliyor kuvvet gidiyor. İşçiler daima yorgun ve yorula yorula bitmeye mahkum bir vaziyette olduktan sonra pek de servetten, kuvvetten, saadetten, teksiri nüfustan vesairenden bahseylemek doğru olmaz. Sanırız, işçinin kolu vücudu kuvvetli olmalıdır. Bu da hakkının, emeğinin tahtı emniyete alınması ile mümkündür. Artık bu hakikat karşısında diyecek söz kalmaz. Tekrar rica ediyoruz. Hükümet bu meseleyi hal etsin. Vatan ve milletin yüzü böyle güler.”

Mehmet Şevki'nin makalesinin ertesinde gelen bir işçi mektubundan da 1925 yılındaki işçilerin durumları hakkında fikir sahibi olabiliriz¹⁰⁴:

“Muhterem Efendiler

Ekmek fiyatının terfii ile ve bu nisbette diğer mevadî gıdaiye fiyatı da yükselmektedir. Mesela bir karnabaharın 50, ıspanağın 25 kuruş olduğu şu memlekette mahtud ve muayyen yevmiyelerle temini mağyişet derdi ile çalışmak mecburiyetinde olan biz hamiyesiz işçilerin akbeti ne olacak. İzmir'de her şey terfi ediyor. Yalnız terfi etmeyen zavallı işçilerin yevmiyesi.

Evet, büsbütün unutulduğumuzu iddia etmek de nankörlük olur. Mesela bir mesai kanunu ihzar edilerek işçilerin de düşünüldüğü ihsas edilmektedir. Fakat ne zaman tatbikata başlanacağı ise cayi sualdir. Biz işçilerin düşünüldüğüne dair İzmir'de bir de iktisad kongresi akd edilerek bazı mukarrerat ihdas edilmişti, teessüfle arza mecburum ki iki seneden beri bir semeresini göremedik. Biz işçiler, vazife esnasında araba altında eziliriz, anbara düşer sakat kalırız. Hastalığımız hesabıyla işimize birkaç gün gelmediğimizden dolayı vazifeden kovuluruz. Velhasıl seliha-ı ahval ki saymakla bitmez, tükenmez. Büyük bir yes ve nevmidi içinde iken muhterem Ahenk'in cemi nüshasındaki baş makalesi biraz bizi müteselli eyledi. Şüphe yok ki bizim gibi bilumum işçileri de müntedar eylemiştir. Harap evlerde yaşayan, sefaletten solan biz zavallılara kim medar olacak? Kardeşiniz; Mehmet Receb”

İncelediğimiz dönem içerisinde ücretler insanca yaşam şartlarını gerçekleştirme için sağlayacak düzeyden çok daha aşağıdadır. Bunun sebepleri arasında düşük üretim kabiliyetinin, ülkenin iktisadi seviyesine paralel olarak amelinin hayat seviyesine yansımaları da sayabiliriz. Aynı zamanda üretim artışı çabalarının başarıya ulaşması durumunda bile,

¹⁰⁴ “İşçi Kardeşlerin Endişesi”, *Ahenk*, 15 Şubat 1925, s. 3; benzer ifadeler için bk. Reşat Karakuyu, *Kahraman Sokağı Sakinleri*, I, Reş-Kar yay. , İzmir, Mart, 2000, s. 59; Baran, *a.g.e.* , s. 52; Ekmek fiyatlarının terfii ile ilgili bk. Göksu, *a.g.e.* , s. 163.

amelenin ücretlerinin arttırılmasının maliyet artışına neden olması da ücret artışlarını tahdit eden bir faktördür¹⁰⁵. Ücretlerin otobüs şoförleri ve biletçiler için de yeterli olduğu söylenemez. 1935 yılında şoförlere 150–200, biletçilere ise 100 kuruş yevmiye verilmektedir¹⁰⁶.

Çalışma şartları ise çeşitlilik göstermektedir. Bir kısım işçiler işlerini bitirmeyi müteakip bir hendeğin dibine kıvrılırlarken, bir kısım işçi ise modern fabrikalarda en ehven şartlarda iş görmektedir. Uygunsuz şartlarda çalışanların genellikle inşaat sektöründe çalışanlar, modern fabrikalarda çalışanların ise görece daha iyi şartlarda çalıştıkları söylenebilir¹⁰⁷. Emniyet konusunda da bu dönemde şartların iyi olduğunu söyleyemeyiz. Her ne kadar bir kısım önlemler bulunmakla birlikte, bu önlemlerin Batı standartları ile karşılaştırıldığında son derece iptidai olduğu tespit edilmiştir¹⁰⁸. Bazı fabrikalarda kreşlerin, yemek yeme ve yatma yerlerinin, alışveriş için kantinlerin mevcudiyetleri bilinmektedir. Bu şekilde işçilerin yaşamları kolaylaştırılmaktadır¹⁰⁹.

Hükümetin işçi sorunları ile ilgilenmeye başlaması Türkiye'nin 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne ve Milletlerarası İş Organizasyonlarına üye olması ile gündeme gelmiş ve İş Kanunu da Milletler Cemiyeti üyeliğini takiben dört yıl sonra çıkartılabilmıştır¹¹⁰.

Cumhuriyet döneminin işçiler için sağladığı en önemli gelişme ise iş alanlarının, özellikle yabancı sermayeli kamu hizmeti veren kuruluşlarda, Türkleştirilmesi olmuştur. Bununla istihdam alanları sağlanmış ve bir nebze da olsa Türklerin aş ve ekmek ihtiyaçlarına merhem olunmaya çalışılmıştır. Özellikle 1930'lu yıllarda açılan devlete ait fabrikalar hem istihdam sağlamış, hem de çalışma koşullarını iyileştirerek bir taraftan da özel sektöre örnek teşkil etmiştir¹¹¹. Yine de Türkleştirmeler sancısız gerçekleştirilememiştir. Özellikle İzmir yerelinde örneğin tramvay şirketinde Türk ve yabancı çalışanların ücretlerinde ve çalışma şartlarında ayrımcılıkların yapıldığı gözlemlenmiştir¹¹².

¹⁰⁵ Hines ve diğerleri, *a.g.e.* , s. 236; Karakuyu, *a.g.e.* , s. 259.

¹⁰⁶ Kurt, *a.g.e.* , s. 102; bununla beraber Korkut Boratav'ın yaptığı hesaplamalara nazaran "...1929–1933 yılları arasında nominal ücretler aşağı yukarı sabit kalırken fiyatlar %50 oranında düşmüş ve reel ücretler, böylece iki misli artabilmiştir. Buna karşılık, 1934–1939 arasında tekrar artışa geçen fiyatlarla fazla değişme göstermeyen nominal ücret hareketlerinin ortak etkisi reel ücretleri %25 dolaylarında aşağıya çekmektedir..." , Boratav, *a.g.e.* , s. 57, 76–77.

¹⁰⁷ Hines ve diğerleri, *a.g.e.* , s. 241.

¹⁰⁸ *A.g.e.* , s. 242.

¹⁰⁹ *A.g.e.* , s. 244.

¹¹⁰ Ergin, *a.g.e.* , s. 43.

¹¹¹ Bilget, *a.g.e.* , s. 114; Hines ve diğerleri, *a.g.e.* , s. 244; Nahum, *a.g.e.* , s. 211; M. Öğüt Yazman, *Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, s. 394.

¹¹² *Meslek*, 26 Mayıs 1925, s. 10; Kurt, *a.g.e.* , s. 154; Arıkan; *İzmir Basımından...* , II/1, s. 445–446.

Ayrıca işsizlik ile mücadele kapsamında İzmir’de Belediye tarafından İş Bulma şubesi açıldı. Şube tarafından işletmelere yazı ile müracaat edilerek, işçi ihtiyaçlarının belediye vasıtası ile bildirilmesi istenmiş ve bu da basın tarafından desteklenmiştir¹¹³.

Hafta tatili ise her ne kadar işçilerin ihtiyaçlarına binaen çıkartılmamış olsa da zaman içerisinde çalışanların tatil ihtiyaçlarını gidermeyi sağlayabilmiştir¹¹⁴.

D- YAŞAM KOŞULLARI

Sağlık koşulları ile ekonomik durum birbiri ile doğru orantılı bir etkileşim içerisinde. Ekonomik durumun yetersiz olduğu bir ortamda sağlığın korunması sıkıntı yaratırken, sağlıksız çalışanların performans yetersizliği de ekonominin gelişimine engel olmaktadır.

Yaşam koşullarının yetersizliği nedeniyle vatandaşların sağlık durumları da olumsuz bir hal içindedir. Bu nedenle yaşam süresi kısalığı koşulların olumsuzluğunun da bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Halkın genel sağlık ve sağlığa uygunluk kurullarına karşı bilgisizliği ve ilgisizliğinin katkıları ile salgın hastalıkların önüne geçilememektedir¹¹⁵.

Bu dönemdeki tedavi yöntemlerini Reşat Karakuyu şöyle ifade etmektedir¹¹⁶:

“Bu yoksul insanlar, çok cahil olduklarından hastalıkları atalardan kalma ilkel yöntemlerle, kocakarı ilaçlarıyla tedavi ederler. Örneğin karnı ağrıyan birine küllü su içirilir.

¹¹³ Gökse, a.g.e. , s. 34; İzmir Belediyesince çalışanlarına verilen ücretlerin dağılımı şöyledir:

Sene	Memurlar		Daimi Müstahdemler		Yekun	
	Adet	Yıllık Maaş (TL)	Adet	Yıllık Maaş (TL)	Adet	Yıllık Maaş (TL)
1929	290	217.305	186	121.541	476	338.846
1930	322	216.487	202	126.413	524	342.900
1931	262	225.900	188	117.372	450	343.272
1932	240	191.338	149	86.086	389	277.424
1933	203	151.468	164	96.496	367	247.959
1934	185	143.822	166	103.880	351	247.702
1935	183	137.558	184	115.581	367	253.139
1936	176	135.530	200	135.370	376	270.900
1937	135	102.392	591	267.208	726	369.600
1938	129	100.098	278	184.041	407	284.139

, Serçe, a.g.e. , s. 217, s. 215.

¹¹⁴ Yazman, a.g.e. , s. 393.

¹¹⁵ Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin...* , s. 94; hükümet bu kanun doğrultusunda köylerde sağlık korucusu bulundurulması ve hükümetin verdiği ilaçların korunması köylerden beklemektedir. Çetin, “Cumhuriyetin...”, s. 30–31, 35; Ömer Celal Sarc, “Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve İktisat Politikaları”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, s. 342; bu dönemdeki yaşam sürelerinin diğer ülkelerle karşılaştırılmaları için bk. Yazman, a.g.e. , s. 322, Ör. İsveç. 74, İngiltere. 71 iken bu rakam Türkiye için 55 yıldır.

¹¹⁶ Karakuyu, a.g.e. , s. 32.

Küllü suyu içmeyi çocuklar sevmeyiz. Anneleri “İç evladım! Göreceksin bak, karnının ağrısı hemen geçecek.” Diyerek çocuklara küllü suyu içirtirler.”

İzmir’de 1923 yılındaki bulaşıcı hastalığa yakalanan sayısı toplam 173 ve bulaşıcı hastalıklardan ölenlerin sayısı 47’dir¹¹⁷. Sıtma ile mücadele bu savaşın en başta gelenlerinden birisini oluşturmaktadır¹¹⁸. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele Balkan Harplerinden beri önemli bir mücadele alanı oluşturmuştur. Bunu yaparken aşılama, çevre temizliği, hizmet sektöründeki görevlilerin temizlikleri ve bataklıkların kurutulması¹¹⁹ çalışmalarının yanı sıra en önemli sorun olan içme sularıyla, kanalizasyon sularının birbirine karışmasını engellemeye çalışılmıştır¹²⁰.

Özellikle fakir oldukları için su ve kanalizasyon götürülemeyen bölgeler (yukarı mahalleler) salgın hastalık açısından son derece savunmasız bir konumda bulunuyorlardı. Hastalıkların baş göstermesini engelleyen ise bölgenin güneş görmesi ile mürtefi ve havadar olmasıdır¹²¹. Kaza merkezlerinde ve pek çok köylerde su hatlarının demir borularla değiştirilmesi genel sağlık açısından önemli bir ilerleme teşkil etmiştir¹²². Kanalizasyon yapım ve onarımı belediye için her zaman önemli bir konu teşkil etmekle birlikte kısıtlı kaynaklar nedeniyle bir türlü sorun giderilememiştir¹²³. İzmir Suları Türk Anonim Şirketi’nin 1930–1934 yılları arasındaki faaliyetleri de şöyledir¹²⁴:

Malumatın Mahiyeti	1930	1931	1932	1933	1934
Su Yolları					
Ana suyollarının tulu km.	119	121	121	121	122
Şube " " " "	50	51	51	52	54
Su Sarfıyatı (Bin M³ hesabile)					
Haneler için	812,0	856,0	813,0	732,0	786,0

¹¹⁷ 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği II, s. 4.

¹¹⁸ Seymen, a.g.e. , s. 303.

¹¹⁹ Serçe, a.g.e. , s. 308, Kurutulan Bataklık Miktarı 1932 yılında 28158, 1933 yılında 29135, 1934 yılında 16000, 1935 yılında 18155, 1936 yılında 18167, 1938 yılında 7856 (M²)dir.

¹²⁰ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 150; Alim, a.g.e. , s. 109; Serçe, a.g.e. , s. 217.

¹²¹ A.g.e. , s. 208, 207, **Yukarı Mahallelerden** kasıt “...Eşrefpaşa, İkiçeşmelik ve Namazgah’tan yukarıya, Kadifekale’ye doğru uzanan bölgeydi”.

¹²² İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 150; “...1930’lu yıllarda İzmir Belediyesi’nin Karşıyaka’nın su sorununa ciddi biçimde el attığını görmekteyiz...”, Kurt, a.g.e. , s. 24–25; “...Buca’da su sorunu... Belediyeler Bankası’nın suyu demir borular için almaya 25.00 lira vermesiyle aşılmıştır.”, a.g.e. , s. 276

	1898	1902	1909	1930	1935	1940	1943
Ana Yollar	–	–	–	120	123	135,1	136,3
Şube yollar	–	–	–	50	55	59,9	62,3
Toplam	30,754	83,139	94,185	170	178	195	198,6

¹²³ Serçe, a.g.e. , s. 270–273.

¹²⁴ İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı, s. 100.

Devairi hükümet için	310,0	317,0	319,0	354,0	476,0
Otel, hamam ve sair umum mahaller için	351,0	332,0	320,0	238,0	183,0
Umumi istihlakat	1.474,0	1.505,0	1.453,0	1.325,0	1.446,0
% hesabiyle su zaiyatı	48,5	50,7	43,9	40,3	39,1
Terfi edilen su	3.105,0	3.278,0	2.825,0	2.470,0	2.720,0
Abone Miktarı					
Haneler için	7.642	7.716	7.635	7.648	7.672
Devairi Resmîye	242	237	269	257	281
Otel, hamam ve sair umum mahaller	50	51	49	58	58
Beher Metre Mikabı Suyun fiyatı (Kuruş)					
Haneler için	19	19	19	19-17	16
Devairi Resmine	-	-	-	-	-
Otel Hamam ve sair umumi Mahaller	17,1-9,5 8,5-6,3-6 3,5	17,10-9,5 8,5-6,3 6-3,5	17,10-9,5 8,5-6,3 6-3,5	17,5-15,3 9,5-6,3 8,5 6-3,5 5,67	14,40-9,50 8,50-8,6 5,34-3,50
Varidat (Bin lira hesabı)					
Hasılatı umumiye	212	212	196	188	168
Masarifati "	198	199	182	172	165
Hasılatı Sarfiye	14	13	14	16	3
Şirketin Masarifi tesisyesi	1.313	1.322	1.330	1.335	1.370
Suyollarının tesisi masarifi	769	789	794	795	799
Suyollarının tamiri "	6	6	5	5	4
Memur ve Müstahdemler					
Memurin ve Müstahdemi	67	64	64	65	69
Verilen senelik maaş ve ücret (Bin lira hesabı)	87	85	88	90	82

Behçet Uz'un Belediye başkanlığı döneminde sağlık konusunda da ciddi çalışmalar yapılmıştır. "...dükkanları, gelir düzeyinin düşük olduğu semtlerde konutları, esnafı ve halk ile yakın ilişkisi olan arabacı ve şöförlerin sağlık muayenelerini yaptırmış, sağlıklarını sıkı bir kontrol altına almıştır. Sağlık muayeneleri sırasında gereksinimi olan kişiler hastanelere sevk edilmiş, sağlık kontrolleri ve ilaç yardımları karşılıksız yapılmış; gerek duyulan hastalar evlerinde kontrol edilerek, yaralıların pansumanları yapılmıştır"¹²⁵. Benzer taramalar hayvanlar için de uygulanarak halk sağlığı açısından önemli gelişmeler sağlanıyordu¹²⁶.

Vatandaşların sağlık işlerinde, gönüllü kuruluşlar önemli roller üstleniyorlardı. Verem Savaş Cemiyeti, Behçet Uz başkanlığında tamamen gönüllük esasına dayalı bağışlarla

¹²⁵ Seymen, a.g.m. , s. 302, 308.

¹²⁶ A.g.m. , s. 304.

İzmir’de kurulmuş ve bir dispanser ücretsiz hizmet vermiştir¹²⁷. Bunun dışında şehirde diğer gönüllü sağlık kuruluşlarını da görebiliriz¹²⁸.

İncelediğimiz dönem süresinde tüm Türkiye’de olduğu gibi İzmir’de de sağlık hizmetleri kapsamında ele alınan kampanyalar sonuç vermiş ve hasta başına düşen hastane ve doktor miktarlarında artış olduğu gibi genel sağlık şartlarında da belirgin bir gelişme meydana gelmiştir. Netice olarak nüfus artış hızı ve hayat süresinde yükselme olmuştur¹²⁹.

Hilali Ahmer Cemiyetince 1923–1933 yılları arasında “...284,533 hasta bakılmış... üsere ve muhacirin mübadelesi, misafirhane ve hastane tesis ve küşadı, klazömen tahaffuzhanesi tathiratu, zelzele ve seylap felaketleri için nakdi ve aynı muavenetler yapılmış ve seylap felaketi münasebetile inşa edilen binalar ile 3.000 seylapzedenin bir ay müddet ile iâşe ve ibateleri, grip, sıtma gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve muhtelif suretlerle yapılan yardımların mecmuu 455.844 lira 54 kuruşa” ulaşmıştır¹³⁰.

Yardım konularında faaliyet gösteren kuruluşlardan başka, Ticaret ve Sanayi Odasının da bir heyet oluşturarak yangından zarar görenlere yardıma koştuğunu görebiliyoruz¹³¹. Belediyenin ise bu yıllarda fakir vatandaşa kömür dağıttığı basından takip edilebilmektedir¹³². Aynı zamanda müsamereler düzenlenerek elde edilen gelirlerden bir kısmının hasta göçmen çocuklarına verildiği ile ilgili haberlere de rastlamak mümkündür¹³³.

Bu dönemlerde insanların maaşlarının yetersiz olduğunu söyleyebiliriz¹³⁴. Felaket zedelerin iç göçlerle, İzmir’e gelmeleri yaşam şartlarını ağırlaştıran etkenlerden birisidir. Göç ettiği kentte 20 lira kazançla geçimini sağlayabilen bir aile, bütün varlığını nakite çevirerek İzmir’e gelmiş ve terk edilenlerden güzel bir eve yerleşmişler, fakat artık 20 liralık kazanç yetmez olmuştur¹³⁵.

“...Şehirde ekmek pahalı, hevayic-i zaruriye öylesine, vesait-i nakliye öylesine, hane icar bedelleri gayr-i kabil-i tahammüldür. Hülasa her şey öylesinedir. Gerçekten de, yoğun nüfus yığılması sonucu barınacak bir odalı ev bile bulmak neredeyse olanaksızlaşmış, bu konuda büyük bir bunalım ortaya çıkmış; örneğin, 1924 yılı ortalarında, 3–4 odalı evlerden,

¹²⁷ A.g.m. , s. 298.

¹²⁸ Bk. I. Bölüm, Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar.

¹²⁹ Tezel, a.g.e. , s. 132.

¹³⁰ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 170.

¹³¹ Serçe, “Cumhuriyetin...”, s. 63.

¹³² Ahenk, 8 Şubat 1925, s. 3.

¹³³ Cumhuriyet, 1 Ağustos 1924, s. 3.

¹³⁴ Woods, 1924, s. 22; Gündem, a.g.e. , s. 43; “Korkunç Netice 1914 senesindeki hayat pahalılığı ile şimdiki yılın Ocak ayına kadar geçen dönemdeki hayat pahalılığı hakkında İzmir Ticaret Odası’nca mukayeseli bir cetvel hazırlanmıştır. Buna göre, 1914’ten 1930’a, ekmek 1 kuruştan 18 kuruşa yükselmiştir. Bunun yanında diğer birçok maddenin fiyatında da olağanüstü artışlar meydana gelmiştir. (Cumhuriyet, 18 Mart 1930)”, “Basında Bu Ay”, Popüler Tarih, V/55 (Mart, 2005), s. 10.

¹³⁵ K. Arı, “Kurtuluş Savaşı ...”, s. 277–278.

yıllık 800–1000 lira, bir odalı harap evlerden de 300–400 lira istenir olmuştur. Oysa aynı dönemde memur maaşları aylık, 30–40 arasındadır. Ahenk’te, kentte yaşanan bu yoğun bunalıma değinilen bir yazıda şunlar denilmektedir: Kimsenin bir şey kazandığı yok; fakat tedricen eridiği vak’adır... Ticaret durgun. Esnafı, amelesi, memuru muzdarip... Hallerinden müşteki... Nüfus tekasüf ettikçe, buhran da artıyor”¹³⁶.

İzmir incelediğimiz dönem içerisinde Türkiye’nin en pahalı şehri olarak değerlendirilmektedir ve basında çeşitli dönemlerde bununla ilgili eleştirilere rastlanmaktadır. Belediyenin bu konuda tedbir alması istenmektedir. Özellikle ekmek fiyatlarının düzenlenmesi için talepler gelmekte, belediye de bu konu üzerine hassasiyetle durmakta ama neticeyi istediği vecihle yerine getirememektedir¹³⁷.

İzmir’de 1914–1929 yılları arasında zorunlu ihtiyaç maddelerinin kuruluş olarak perakende satış fiyatları aşağıdaki gibidir¹³⁸:

1914	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
69	1234	1331	1387	1430	1797	1607	1598	1628

1931–1937 yılları arasında bazı temel tüketim maddelerinin fiyatları aşağıda sunulmuştur¹³⁹:

1931–1933

Nevi	Seneler	Vasati (Kr.)	Nevi	Seneler	Vasati (Kr.)
Koyun eti	1931	85	Taze Börülce	1931	15
	932	67,50		932	13,75
	933	50		933	10
Kuzu eti	1931	100	Taze Kabak	1931	20
	932	75		932	14
	933	45		933	10
Sığır eti	1931	45	Balık levrek	1931	70
	932	35		932	90
	933	35		933	-
Kuru bakla	1931	15	Balık barbunya	1931	100
	932	12,50		932	105
	933	12,50		933	70
Patates	1931	15	Balık İsparoz	1931	30

¹³⁶ Ahenk, 11 Şubat 1925, s. 1; Cumhuriyet, 1 Ağustos 1924, s. 4; K. Arı, a.g.e. , s. 280.

¹³⁷ “Karilerimiz Ne Diyorlar”, Ahenk, 11 Şubat 1925, s. 3; “Ekmek 27 Kuruşa”, Ahenk, 6 Şubat 1926, s. 3; “İzmir’de Hayat Ucuzmuş”, “Ekmek Fiatleri İndirildi”, Anadolu, 16 Mayıs 1932; “Ekmek Meselesi ve Fırınlara”, Anadolu, 12 Haziran 1935, s.3; Baran, a.g.e. , s. 52–53; Sönmez, a.g.e. , s. 78–81, 93; Arıkan, İzmir Basımından... , II/1, s. 131.

¹³⁸ İstatistik Yıllığı 1930, s. 253.

¹³⁹ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 132–133; İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı, s. 150; İzmir Vilayeti İstatistikleri 1937–1938, s. 173.

	932	13,75		932	36
	933	7,75		933	25
Soğan	1931	10	Balık Yılan	1931	20
	932	7,25		932	35
	933	7,50		933	-
Pirinç	1931	36	Balık Dil	1931	90
	932	31,50		932	105
	933	32,50		933	-
Sabun	1931	40	Taze bamya	1931	15
	932	42,50		932	16,25
	933	35		933	15
Zeytin danesi	1931	40	İnek Tereyağı	1931	100
	932	35		932	90
	933	27,50		933	-
Yumurta	1931	2,50	Zeytin Yağı	1931	50
	932	1,75		932	47,50
	933	2		933	40
Sarımsak	1931	40	Balık Trança	1931	50
	932	32,50		932	65
	933	-		933	-
Kaymak yağı	1931	100	Balık mercan	1931	80
	932	95		932	75
	933	90		933	90
Salatalık	1931	5	Balık Çipro	1931	8025
	932	3,25		932	72,50
	933	-		933	-
Tulum peyniri	1931	100	Balık Kefal	1931	60
	932	1056		932	70
	933	65		933	55
Taze koyun	1931	50	Taze Armut	1931	30
	932	75		932	21,25
	933	50		933	15
Çökelek	1931	20	Taze Şeftali	1931	70
	932	23,75		932	47,50
	933	25		933	25
Torba yoğurdu	1931	40	Taze Karpuz	1931	40
	932	42,50		932	28,75
	933	40		933	30-21 ½
Taze fındık	1931	40	Yaş çekirdeksiz üzüm	1931	25
	932	42,50		932	25
	933	40		933	20-5
Yaş patlıcan	1931	1	Yaş Siyah üzüm	1931	20
	932	2		932	18,75
	933	1		933	20-7,5
Yaş Domatez	1931	5	Yaş Kayası	1931	60
	932	6,25		932	50
	933	2,50		933	-
Yaş Fasulya	1931	15	Yaş Siyah erik	1931	30
	932	15		932	23,75
	933	10		933	-

Yaş Biber	1931	15	Sirke	1931	15
	932	11,25		932	18,75
	933	10		933	-

1934

Cinsi	Yazlık Vasati fiat Kuruş	Kışlık Vasati fiat Kuruş	Cinsi	Yazlık Vasati fiat Kuruş	Kışlık Vasati fiat Kuruş
Koyun eti	40	40	Ispanak	-	5
Kuzu eti	50	-	Salatalık	2	-
Sığır eti	25	25	Tulum Peyniri	60	70
Kuru bakla	5	8	Taze peynir	25	-
Patates	7.50	7.50	Çökelek	20	20
Soğan	4	5	Torba yoğurdu	25	-
Prinç	20	25	Taze fındık	15	-
Sabun	25	25	Yaş Patlıcan	1	2.50
Zeytin danesi	20	25	Tomat	2.50	15
Yumurta " adet"	1	2	Fasulye taze	5	25
Sarmusak	5	40	Biber	2.50	10
Börülce taze	5	10	Armut	5	15
Kabak taze	2.50	25	Şeftali	15	-
Bamya taze	7.50	35	Karpuz	10	-
Balık Levrek	45	45	Yaş Üzüm	7.50	-
Balık Barbunya	45	45	Yaş Siyah Üzüm	10	-
Balık İsparoz	7.50	7.50	Siyah Erik	10	-
Balık Yılan	30	20	Sirke	10	10
Balık Dil	55	55	Balık Mercan	40	45
Balık Trança	30	60	Balık Çıpura	70	50
İnek tereyağı	80	100	Balık Kefal	35	20
Zeytinyağı	30	25	Kayısı	30	-

1936-1937

Nevi	Senesi	Bir kilosunun vasati fiyatı kuruş	Nevi	Senesi	Bir kilosunun vasati fiyatı kuruş
Koyun eti	1936	50	Zeytinyağı	1936	40
	1937	50		1937	40
Kuzu eti	1936	50	Kahve	1936	100
	1937	50		1937	120
Sığır eti	1936	35	Makarna Orta	1936	20
	1937	35		1937	22-50

Kuru bakla	1936 1937	4-50 5	Yaş patlıcan	1936 1937	3 2
Patates	1936 1937	6-50 9	Domatez	1936 1937	2-50 2
Soğan	1936 1937	5-50 7-50	Fasulya	1936 1937	12-50 20
Pirinç	1936 1937	25 20	Büber	1936 1937	5 2-50
Sabun	1936 1937	35 30	Börülce	1936 1937	10 10
Zeytin tanesi	1936 1937	25 30	Kabak	1936 1937	16 5
Yumurta	1936 1937	2 2-50	Bamya	1936 1937	20 12-50
Sarımsak	1936 1937	30 20	Bakla	1936 1937	15 5
Kaymak yağı	1936 1937	100 120	Enginar	1936 1937	7-50 5
Salatalık	1936 1937	3 5	Pırasa	1936 1937	7-50 5
Tulum Peyniri	1936 1937	60 80	Ispanak	1936 1937	5 3
Taze koyun peyniri	1936 1937	35 30	Balık levrek	1936 1937	50 50
Çökelek	1936 1937	20 20	Balık barbunya	1936 1937	70 40
Torba yoğurdu	1936 1937	25 25	Balık çıpra	1936 1937	60 50
Şeker	1936 1937	35 26-50	Balık taranča	1936 1937	50 40
Horoz fasulya kuru	1936 1937	15 15	Balık mercan	1936 1937	40 40
Çalı fasulya kuru	1936 1937	12-50 12-50	Balık gopez	1936 1937	20 20
Nohut	1936 1937	15 15	Balık dil	1936 1937	60 50
Bulgur	1936 1937	12-50 10	Balık Yılan	1936 1937	40 30

Aynı yıllardaki hayat pahalılığı endeksi de aşağıda verilmiştir¹⁴⁰:

¹⁴⁰ İstatistik Yıllığı 1930, s. 253.

1914	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
100	1256	1279	1343	1415	1466	1452	1474	1533

Başka bir geçinme endeksi Woods' un raporlarında şu şekilde yer almaktadır¹⁴¹:

	Geçinme endeksi değerleri	Artış %
Temmuz 1914	100	-
1922–23 (ortalama)	1141	1041
1923–24 (ortalama)	1485	1385
1924–25 (ortalama)	1573	1473
1925–26 (ortalama)	1690	1590
1926–27 (ortalama)	1836	1736
1927–28 (ortalama)	1766	1666
1928–29 (ortalama)	1675	1575
1929–30 (ortalama)	1740	1640
1930–31 (ortalama)	1745,5	1645,5
1931–32 (ortalama)	1413,5	1313,5
1932–33 (ortalama)	1374,5	1274,5
1933–34 (ortalama)	1321	1221
1934–35 (ortalama)	1462	1362
1935–36 (ortalama)	1600	1500

Hayat pahalılığı, konut sorunu¹⁴², işsizlik ve parasızlık, parlıtlı bir gelecek ümidi ile İzmir'e gelenlerin hayallerini yıkmakla kalmıyor 1929 Dünya Ekonomik Buhranın da etkisi ile halkı suça yönlendiriyordu. İnsanları suça iten sebeplerin başında fakirliğin geldiği değerlendirilmektedir. Bunların büyük çoğunluğu yangın yerinde konuşlanıyorlardı¹⁴³.

Hayat pahalılığının giderilmesi için belediye şehrin çeşitli bölgelerinde Pazar kurulması için girişimlerde bulunuyordu. Aynı zamanda Belediye Başkanı esnafı denetlerken ve konuşmalarında zaruri ihtiyaç malzemesi satanlara fahiş fiyatlarla mal satmamaları hakkında telkinlerde bulunuyordu¹⁴⁴. Bu hususun özellikle dünya ekonomik buhranı döneminde gündeme gelmesi ise yönetimin toplumsal ve sosyal anlayışını göstermesi açısından önemlidir. Bu durum kriz döneminde ihraç mallarını satamayan üretici için köy-kent kaynaşması ve iç pazar oluşturularak, bütünleştirilmesi bakımından dikkate değerdir¹⁴⁵.

¹⁴¹ Woods, 1936, s. 20, rakamlar İstanbul fiyatları ile elde edilmiştir. ; Woods, 1924, s. 4, 40; Woods, 1927, s. 3; Woods, 1928, s. 4; Woods, 1930, s. 4; Woods, 1936, s. 4; Woods, 1936, s. V.

¹⁴² Woods, 1932, s. 21, “*Temel gıda maddeleri oldukça makul fiyatlarda fakat imal edilmiş ürünler, ülke içinde veya dışında üretilmiş olsun, pahalıdır. Ulaşım, ısınma ve aydınlatma ikisinin arasındadır.*”; temel gıda maddelerinin özellikle kriz döneminde fiyat artışına uğramadığını iddia eden M.Z. Lütfi bunun imalat sektöründe işçi yevmiyelerinin düşük tutulmasına ve sonuç olarak bu sektörde kar marjlarının yüksek kalmasına neden olduğunu ifade etmektedir. bk. Lütfi, *a.g.e.* , s. 252; Serçe, *a.g.e.* , s. 176.

¹⁴³ Baran, *a.g.e.* , s. 52; Göksu, *a.g.e.* , s. 150.

¹⁴⁴ “Hayat Pahalılığı”, *Anadolu*, 18 Mayıs 1932.

¹⁴⁵ Göksu, *a.g.e.* , s. 89.

Fiyatların düşmesi, buna karşılık vergi ve harçların aynı kalması özellikle 1930'lu yılların ilk yarısında kaçakçılığa sebep olmakta, dolayısıyla da halk sağlığına tehdit oluşturmaktaydı. Kadroların yetersizliği mücadelede de yetersizlik doğuruyordu¹⁴⁶. Vergilerin yüksek olmasına ek olarak yerli malının koruma maksatlı gümrük vergilerinin de arttırılması vatandaşın alım gücü üzerine olumsuz etki etmekte, bazı durumlarda yerli mallarına talebi arttırırken halk kalitesiz ürün kullanımı zorunluluğu ile karşı karşıya bırakılıyordu. Üreticiyi desteklemek için çalışmalar yapılırken tüketici zor anlar yaşamaktadır¹⁴⁷. Tüketiciyi koruyabilmek ve hayat pahalılığını da giderebilmek maksadı ile tüketici kooperatifleri kuruluyor ve basın tarafından destekleniyordu¹⁴⁸. Bu pahalılığın doğal sonucu olarak İzmir şehrindeki vergiler ve dükkan kiralari ile mezbaha masraflarının yüksekliği İzmir'de et fiyatlarını daha da arttırarak İzmir'de vatandaşın et tüketimini düşürmesine neden olmaktadır¹⁴⁹. Başta köyler olmak üzere en fazla tüketilen besin maddeleri içerisinde tahıl ve tahıl ürünleri gelmektedir¹⁵⁰. Önemli temel tüketim maddelerinden birisini teşkil eden şeker ve kahve fiyatlarının kontrolü de özellikle Dünya Ekonomik Buhranı esnasında ciddi bir problem teşkil ederken diğer yandan vurguncuların da bu maddeler üzerinden yasal olmayan kazançlar elde etmek için çaba sarf ettiklerini görmekteyiz¹⁵¹.

Bazı tüketim maddelerinin kişi başına düşen miktarlarının ülkeler arasındaki kıyaslamalarını gösterir çizelge aşağıda sunulmuştur¹⁵²(Kg.):

Ülkeler	Dönemler	Un Halinde tahıl	Bakliyat ve sert kabuklu meyveler	Et	Süt	Peynir	Hayvan ve Bitki yağları	Şeker
Türkiye	1934-38	191	10	18	25	1	6	5
	1950-53	193	11	16	31	1	7	7
Mısır	1834-1938	182	22	7	40	3	5	13
	1950-1953	170	10	12	57	4	5	15
Yunanistan	1934-1938	157	12	20	75	8	15	10
	1950-1953	153	15	b.y.	65	7	14	10
Yugoslavya	1934-38	229	7	23	133	3	6	6
Hindistan	1934-38	143	22	3	65	b.y.	3	13
Pakistan	1949-52	156	16	4	81	b.y.	3	16
İtalya	1934-38	164	8	20	74	5	12	14
Almanya	1935-38	113	3	51	160	5	b.y.	24

¹⁴⁶ "Odamızın Vergiler Hakkında Raporu", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, I/9 (Eylül, 1926), s. 574-576; Lütfi, *a.g.e.*, s. 108; Kurt, *a.g.e.*, s. 393; Göksu, *a.g.e.*, s. 31; Sönmez, *a.g.e.*, s. 38, 72-73; Nahum, *a.g.e.*, s. 205.

¹⁴⁷ Arıkan, *İzmir Basınından...*, II/1, s. 202; Hines ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 112; Sönmez, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁴⁸ Arıkan, *İzmir Basınından...*, II/1, s. 65; Sönmez, *a.g.e.*, s. 80; Göksu, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁴⁹ Woods, 1936, s. 22; Göksu, *a.g.e.*, s. 38-39; Sönmez, *a.g.e.*, s. 71; Baran, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁵⁰ Türkan Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası (1923-1950)*, s. 183.

¹⁵¹ "Kahve ve Şeker İçin Vesika Verilmiyor.", "Şeker Boldur.", *Anadolu*, 16 Mayıs 1932.

¹⁵² Tezel, *a.g.e.*, s. 496.

Köylünün satın alma gücünün genel görüntüsü için aşağıdaki veriler son derece aydınlatıcıdır¹⁵³:

Alınan Malın Cinsi	Karşılık olarak verilen mal ve miktarı	
	Birinci Dünya Savaşı'ndan önce	1935'de
1 Arşın (68 cm.) Basma	1 Okka Buğday (1,282 kg.)	8–10 Kg. Buğday
1 Okka Şeker	2,5 Okka Buğday(3,207 kg.)	16–18 Kg. Buğday
1 Okka Gaz Yağı	1 Okka Buğday(1,282 kg.)	7–8 Kg. Buğday

1 Okka= 400 Dirhem= 1,282 Kg.

1927 yılındaki tarım ürünlerinin fiyatları şu şekildedir¹⁵⁴:

Buğday		Arpa		Yulaf		Çavdar		Pirinç		Pamuk		Afyon	
K	S	K	S	K	S	K	S	K	S	K	S	K	S
11	54	7	99	7	-	6	75	40	-	69	-	2	200
Mısır		Bakla		Fasulye		Patates		Pancar		Tütün			
K	S	K	S	K	S	K	S	K	S	K	S		
8	6	9	19	13	50	11	-	3	-	83	95		

1931–1932 yılları arasında İzmir mezbahasında satılan etlerin okkasının fiyatları aylar itibariyle aşağıda verilmiştir¹⁵⁵:

Aylar	Yıllar	Koyun	Kuzu	Keçi	Sığır	Manda
I	1931	73	72,5	45	50	37,5
	1932	60–65	65,70	32–39	25–42	22–25
II	1931	73	69	-	50	37,5
	1932	55–60	65–70	30–35	25–42	22–25
III	1931	73	67,5	-	45	37,5
	1932	47–55	55–60	30–35	30–45	20–25
IV	1931	77,5	71,5	-	47,5	37,5
	1932	50–55	45–55	30–35	30–40	22–30
V	1931	72,5	64	-	40	32,5
	1932	45–47	42–46	25–30	22–28	15,20
VI	1931	65	62,5	41	36	32,5
	1932	40–47	35–43	-	22–30	-

¹⁵³ Silier, “1920’lerde ...”, s. 504–505.

¹⁵⁴ İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı, s. 146–147.

¹⁵⁵ İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı, s. 66.

VII	1931 1932	60 35-40	62,5 40-45	42,5 25-30	36,5 23-28	34 -
VIII	1931 1933	52,5 38-40	61,5 -	48 26	37,5 20,28	35 15,18
IX	1931 1932	54 34-38	61,5 34-36	46,5 25	35 20-28	30 -
X	1931 1932	56 35-38	61,5 35	30 15-25	32,5 18-30	26 25
XI	1931 1932	49,5 34-38	80 -	31,5 -	35 18-27	- 17
XII	1931 1932	52 33-40	72,5 34-37	34 21,25	35 18,28	31,5 17

Bu dönemde ortalama olarak çalışma saatleri yüksek iken, çalışanların ücretleri hiç de öyle değildi. Esnaf, zanaatkar, amele ve memur toplumun her kesimi ücretlerin, kazançların yetersizliğinden yakınmaktadır¹⁵⁶. Durumu aşağıdaki tablo da göstermektedir¹⁵⁷:

		Amele Adedi	Ücretler Kuruş	Mesai Saati
1	Çiftlik amelesi	80105	34,5	6-16
2	İnşaat amelesi	19649	49,2	6-14
3	Demiryolları amelesi	6434	74,1	6-12
4	Vapur amelesi	90	116,0	9
5	Diğer adi işler	21906	31,4	6-11
6	Makine ustası	630	132,4	6-16
7	Duvarcı	4333	131,9	6-12
8	Marangoz	2491	140,4	8-10
9	Sobacı ve tenekeci	785	129,9	8-10
10	Boyacı	401	129,7	9
11	Elektrikçi	242	178,4	8-10
12	Ateşçi (buhar makineleri)	433	103,3	9-10
13	Vapur ateşçisi	50	125,0	-
14	Mühendis (buhar makineleri)	17	140,0	10
15	Lokomotif makinesi	78	271,3	8-9,5
16	Makinist-vapur	36	130,0	8
17	Usta fabrika amelesi: pamuk	4399	73,0	6-12
18	" "	:yün	150	75,0
19	" "	:ipek	5075	75,0
20	" "	:deri	669	82,0

¹⁵⁶ Baran, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁵⁷ Hines ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 238-239; Woods, 1936, s. 19.

21	" "	:şeker	964	150,0	10
22		Usta üzüm amelesi	300	50,0	10
23		Doğramacı	567	165,8	6–11
24		Terzi	1259	121,8	6–12
25		Garson	2795	64,5	6–17
26		Tezgahtar-erkek	3918	67,0	6–12
27		Tezgâhtar-kadın	2597	58,1	6–12
28		Daktilo	393	129,8	8–10
29		Muhasip	1001	88,5	8–12
30		Matbaa makinisti	91	112,2	8.5
31		Demirci	1757	124,9	6–10
32		Halı işçisi	4759	74,2	8–9,5
33		Kadın terzi	277	72,5	6–10
34		Usta maden amelesi	5334	66,0	8
35		Peşkir dokuyucu	500	80,0	13
36		Un fabrikası amelesi	80	62,0	6
			175065	67,1	6–17

Aynı dönemde 6 sanayi imalat sektöründeki çalışanlara ödenen ücretler de şöyledir¹⁵⁸:

	Rakamları Veren Fabrika Sayısı	Asgari Vasati	Azami Vasati	Asgari	Azami
		(Kuruş hesabına gündelik)			
Mensucat	(6)	63	286	50	450
Çimento	(4)	99	332	30	400
Şeker	(2)	70	200	45	250
Madenler	(7)	75	240	40	400
Deri	(1)	75	190	50	200
Tütün	(6)	50	437	30	700

Su önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan devr alınan yetersiz su tesisatı da kanalizasyon tesisatı gibi yangın sonrasında neredeyse yok derecesine gerilemişti¹⁵⁹. Su kaynakları zengin olan İzmir'in varlık içinde yokluk çekmesinin sebebi yeterli finansmanın sağlanamaması neticesinde teknolojik alt yapı hizmetinin sunulamamasıdır. Hal böyle olunca, varlıklı az miktarda eve su tesisatı çekilirken, fakir

¹⁵⁸ Hines ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 239.

¹⁵⁹ Arıkan, *İzmir Basınından...*, II/1, s. 167–168.

semtlerde vatandaş su ihtiyacını mahalle çeşmesinden karşılamak zorunda kalıyordu¹⁶⁰. Su kullanım yerlerinin bir kısmı şöyledir¹⁶¹:

	1930	1931	1932	1935	m ³
Evler İçin	812.000	855.935	813.865	756.000	m ³
Resmi Müesseseler		331.181	340.084		m ³
Otel, Hamam vesaire	351.000	318.334	300.12	269.000	m ³
Yekün		1.505.450	1.453.961		

Yukarı mahalleler gibi yaşayanlarının ekonomik durumlarının zayıf olduğu semtlere fizibilitesi uygun olmayacağı gerekçesi ile hizmet götürmeye yanaşmayan imtiyazlı sektör firmaları kendilerine yöneltilen talepleri geçiştirmek için zamana yayıyorlardı¹⁶². Halkın fakirliği ülkenin olduğu gibi şehrin ve semtlerin de gelişmesine doğrudan etki ediyordu¹⁶³.

“Memleketimizi imar ve ihya için her şeyden evvel paraya ihtiyaç vardır. Malum olduğu üzere imar için, ihya için tezeyyün (süsleme) için mevcut belediyeler, idare-i hususiyeler ve bunlara şebih (benzeyen) olan teşkilatımız halktan kavanini mevzuya tevfikan alacakları para ile bu işleri görürler. Şu halde menbağ halktır. Halk ne kadar zengin olursa belediye, idare-i hususiye vesaire imar ve ihya teşkilatıyla alakadar mevcudiyetler o derece vasiğ ve zengin bir bütçeye malik olur ve bittabi ona göre görülür. Halk az kazandıkça, zenginleşmedikçe (mahallemizde) vücut bulan şekil ve suret de memleketlerimizi imar ve ihya tezeyyün etmenin imkanı bulunamaz. Mademki her iş paraya tevekküf etmektedir ve her teşkilatımızın menbağı da halktır o halde evvel emirde bu menbağı kuvvetlendirmenin, zenginleştirmenin çaresini bulmalıyız.”

Aynı makalede yüksek vergilerin ve bu vergilerin gelire oransızlıklarının halkın zenginleşmesine ve sonuç olarak da ülkenin gelişmesine engel olduğuna da değinilmektedir¹⁶⁴.

Cumhuriyetin karanlıklar içinde devir aldığı şehir dahilinde 1933 yılına gelindiğinde modern bir elektrik fabrikası ile yapılan aydınlatmada 1250 hava gazı lambası, 2453 elektrik

¹⁶⁰ Serçe, *a.g.e.* , s. 301–302; Kurt, *a.g.e.* , s. 291–294; Göksu, *a.g.e.* , s. 19, ancak İzmir Su Şirketi belediye tarafından yaptırılan mahalle çeşmelerini protesto ediyordu. ; “...Şimdi belediyenin bu işi nasıl başarabileceğini tetkik edelim.

- Paranız var mı?

- Hayır! ...”, Arıkan, *İzmir Basınından...* , II/1, s. 215, *Anadolu*, 22 Eylül 1929.

¹⁶¹ *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 82; Kurt, *a.g.e.* , s. 277, 1930 ve 1935 yılları.

¹⁶² Serçe, *a.g.e.* , s. 208.

¹⁶³ “Para Daima Para”, *Ahenk*, 19 Teşrinievvel 1925, s. 1.

¹⁶⁴ *A.g.m.* , s. 1.

lambası, toplam 3703 lamba kullanılmaktadır¹⁶⁵. Tasarruf maksadı ile saat 01.00'den sonra yapılan kesinti nedeni ile belediye eleştiriliyordu¹⁶⁶.

Gazetelerde özellikle hanımların tasarrufa yönlendirilmesi yönelik haberlere rastlanmaktadır. İzmir'de köylü hanımların, şehirli hanımlardan geri kalmadıkları ve modaaya uygun kıyafet kullandıkları bilinmektedir¹⁶⁷.

Bütün olumsuzlukların yanı sıra Alsancak'ta hizmete sunulan spor sahası insanların içini ferahlatan bir imkan olmuştur¹⁶⁸. Bütçeyi sarsmayacak olan iki eğlence türünden birisini tramvaylarla gezinti, diğerini de 1950'li yıllara kadar İstanbul'dan sonra en canlı olarak yaşanan sinema hayatı oluşturmaktadır¹⁶⁹. Tiyatro konusunda da incelediğimiz dönem İzmir'i bir turne şehri olup kendi tiyatrolarını dönem sonralarında oluşturmuştu. Yanmış sahneleri nedeni ile oyunlar çoğunlukla Milli Kütüphane Sinema ve Tiyatrosunda sahnelenmektedir¹⁷⁰.

Her zaman olduğu gibi bu dönemde de mutlu azınlıkların varlığı inkar edilemez bir gerçektir. Bunların çeper yerleşimlerde, sayfiye banliyölerde tatillerini geçirirken, gece klüpleri, barlar ve eğlence yerlerinde kolaylıkla para harcadıkları gözlenmektedir. Bazı durumlarda hasat zamanında köylülerin de bir yıllık emeklerini buralara gömdükleri ve sonunda bir yıl yokluk içinde yeniden didindikleri de vakidir¹⁷¹.

1927 sayımında Türkiye nüfusunda 1.100.000 kişinin okuma yazma bildiği ortaya çıkmıştır. Bunların ancak %10,6'sı yedi yaşından büyük olanlardan müteşekkildir. Vatandaşların eğitimleri çoğunlukla toplumun en temel taşı ve katı bir bağlılık gerektiren aileden, ana-babadan görerek; toplumsal baskı unsurlarının etkileri, gelenekler ve dini normlarla şekillendirilmiştir. Bu nedenle kadercilik ağır basmakta ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik eğilimler bu baskılar nedeni ile törpülenmektedir¹⁷².

Uzman ve yetişmiş iş gücü eksikliği ekonominin bu dönemdeki en ciddi sorunlarından birisini oluşturmaktadır. Bu nedenle hükümetin yurtdışına gönderdiği öğrencilerin yanı sıra

¹⁶⁵ *İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, s. 165; "...belediye, 1924 yılında elektrik lambalarının her birine ayda 205 kuruş ödüyordu. Ayrıca lambaların onarımı için yılda 4.200 lira kadar harcama yapmak gerekiyordu. Elektrikle aydınlatma için belediye kasasından yılda 25.000 liradan fazla para çıkıyordu.", Kurt, *a.g.e.*, s. 17–20; "...Başlangıçta oldukça sınırlı olan elektrikli aydınlatma –1929'da sadece 677 elektrik lambası vardır. –1930'lu yıllarda yaygınlaşacak ve hava gazının yerini alacaktır.", Serçe, *a.g.e.*, s.186.

¹⁶⁶ Göksu, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁶⁷ Sönmez, *a.g.e.*, s. 82; İsmail Hüsrev Tökin, *Türkiye'de Köy İktisadiyatı*, s. 30.

¹⁶⁸ Dursun, *a.g.e.*, s. 138.

¹⁶⁹ Oğuz Makal, "Tarih İçinde İzmir'de Sinema Yaşantısı", *ÇTTAD.*, 1/3 (1993), s. 208; Oğuz Makal, "İzmir Sinemaları (1909–1930)", *Üç İzmir*, s. 387; Göksu, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁷⁰ Eftal Sevinçli, "İzmir'de Tiyatro", *Üç İzmir*, s. 369–386.

¹⁷¹ Göksu, *a.g.e.*, s. 41, 201, 203.

¹⁷² Çetin, *a.g.e.*, s. 178; Sarc, *a.g.m.*, s. 342; Tezel, *a.g.e.*, s. 101–102.

belediye çalışanlarından Avrupa'ya mimar ve mühendisler gönderilerek kalifiye eleman teminini artırmaya çalışılmıştır¹⁷³.

Diğer taraftan çiftçilere özellikle önemli bir ihrac ürün olan incir ve incir yetiştiriciliği hakkında halk eğitim merkezleri vasıtası ile bilgi verilerek hasatın arttırılmasına çaba sarf ediliyordu¹⁷⁴.

¹⁷³ Sarc, *a.g.m.* , s. 342; Seymen, *a.g.m.* , s. 301; Nahum, *a.g.e.* , s. 205.

¹⁷⁴ Nadir, *İncirilere Öğüt*, s. 16.

SONUÇ

Yüzyıllardır Batı Anadolu'nun dışarıya açılan kapısı olan İzmir'in toprak ve iklim yapısı üretime son derece müsait bir yapıya sahiptir.

Bu yönü ile İngiltere gibi emperyalist ülkelerin dikkatini çeken İzmir, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda anlaşmalar gereği İtalya'nın payında yer almasına rağmen kontrolü daha kolay olacağı değerlendirilen Yunanistan'a verilecekti. Zaten Bizans'ı yeniden canlandırmak sevdasında olan Yunanistan'ı bu yola kanalize ederek emperyalist amaçların icraya dönüştürmek İngiltere için çok zor gözüküyordu.

İşgal yıllarında Yunanlıların İzmir'i yavaş yavaş ilhak etmeye yönelik faaliyetleri, İzmir'in Türk yapısını dışlayan ve yok etmeyi hedefleyen bir içeriğe sahipti.

İşgal sonrasında, doğal olarak birlikte yaşayamayacaklarını anlayan iki toplumun yer değiştirmelerine tanıklık edilmiştir. Neticede yerlerinden, yurtlarından olan bu insanların sadece iklimin ve toprak yapısının özelliklerine adaptasyonu değil, aynı zamanda iskan ve üretime yeniden katılmaları da uzun zaman alacaktır.

Ülkeyi ve İzmir'i terk eden sadece azınlıkların iş gücü değildi. İş gücü ile birlikte bölgeyi büyük oranlarda sermaye ve kapital terk ediyordu. Sermaye ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak merkezi hükümetin oluşturduğu bankacılık çalışmalarının yanı sıra yerel bankacılığın da önemli hizmetler sunduğu gözlenmektedir. Aynı zamanda Zirai Kredi Kooperatifleri de aktif olarak faaliyette bulunuyorlardı. Fakat yine de tefecilik, Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkisi ile sık sık görülebilen bir finansman aracı olarak mevcudiyetini koruyordu.

İzmir'i ekonomisini yönlendiren idari yapılar da bu dönemde millileştirilerek, hem kentin hem de ülkenin ekonomisinde etkin rol oynuyordu. Bunların başında İzmir Ticaret ve Sanayi Odası ve Borsa yer almaktadır. Yine belediyenin topluma hizmetlerinin yanı sıra ekonomide de en etkin kuruluşlar içinde yer aldığını dile getirmeliyiz. Toplum sağlığından,

ulaşıma, imar ve iskandan, Kültürparkın oluşturularak aynı mekandaki İzmir Enternasyonel Fuarına kadar pek çok iktisadi alanda belediyenin hizmetlerine tanık olunmaktadır.

Ülke genelinde olduğu gibi, İzmir ekonomisinde de tarımın ağırlığı gözlenmektedir. Tarımsal üretimde başlangıçtan itibaren, bir kısım yabancı uzmanların görüşlerinin aksine, tedrici bir gelişmenin olduğunu söylemek mümkündür. İklim koşullarına bağlı olan tarımda, hava koşullarının müsaade ettiği dönemlerde mahsulün hedeflenen savaş öncesi seviyelerine ulaştığını gözlemlemekteyiz.

Ulaşım sektöründe demir ve deniz yollarında millileştirme çalışmalarının olduğunu, ancak bunun pek de kolay gerçekleşmediğini söyleyebiliriz. Özellikle demiryolu yatırımlarının yabancı sermaye ağırlıklı olması çalışanlarının Türkleştirilmesi taleplerini pek de isteyerek gerçekleştirmediklerini görmekteyiz. Demir yollarının zaman içerisinde devletleştirilmesi, İzmir'in ülke ekonomisi ile bütünleştirilmesini ve demiryolunda ikiliğin giderilmesinde önemli rol oynamıştır. Kabotaj hakkının Lozan'da ele geçirilmesi ile gemilerimizin ülke limanları arasındaki taşımacılığa başlamaları bu sektörün geliştiği anlamına gelmiyordu. Özellikle uluslar arası ve uzak limanlar arasındaki taşımacılıkta yabancı gemi filolarının üstünlüğü kırılmadı.

Ticaretteki yapılanmada, özellikle dış ticarete, azınlıkların oynadıkları aracı rolünün yerli Türk burjuvazinin alması ile şekilleniyordu. Alivre satışlarla üreticinin boyunduruk altına alınması yolundaki çalışmalar, satış kooperatiflerinin kurulması ve desteklenmeleri ile kırılmaya çalışılıyordu. Gümrük vergilerinin 1929 yılına kadar devlet tarafından kontrol edilemiyor olması, dış ticaret açığına neden olmaktaydı. Bazı yabancı gözlemcilerin, Türk tüccarlarının yetersizlikleri nedeni ile ürünlerin dış pazarlarda yer edinemedikleri yolundaki savları, tam üretimin ve ticaretin rayına girmeye başladığı dönemde Dünya Ekonomik Buhranı'nın patlak vermesi sonucunda reel bir gözlem düzleminden uzaklaşması ile havada kalmaktadır.

Hem iç, hem de dış göçler şehir nüfusunu kaldırabileceğinden daha fazla arttırmıştır. Bunun sonucu olarak işsizlik ve konut sorunu İzmir'in gündelik yaşantısında en önemli iki faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Talebin fazla olması şehirdeki temel tüketim maddelerinin fiyatlarının spekülörlerin de ateşlemeleri ile fahiş seviyelere gelmesine neden oluyordu. Bir iş sahibi olan amele veya memurun da yeterli ücret kazandığını söylemek oldukça zordur. Ayrıca incelediğimiz dönemde çalışma şartlarının da vicdani sınırların dışında olduğunu görmek mümkündür. Bütün bunlara ek olarak iş güvenliğinden de incelediğimiz dönemde söz etmek mümkün değildir. Bu nedenler İzmir'i yaşanacak bir kent olmaktan çıkarmaktadır.

Mustafa Kemal'in önderliğindeki yeni Türkiye Cumhuriyeti, İzmir İktisat Kongresi ile ekonomik açıdan yeniden dirilmek ve Lozan Barış Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu döneminde kaybettiği iktisadi bağımsızlığını elde etmek istiyordu. Kuruluş yıllarının oluşturan 1923–1929 arasında liberal ekonomik görüşler ve İzmir İktisat Kongresinde kararlaştırılan uygulamalar çerçevesinde devam eden iktisadi politikaların, 1929 yılındaki Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkileri ile değiştirilmek zorunda kaldığını görüyoruz.

İzmir'in kalbini teşkil eden, ticaretin en faal olarak gerçekleştiği bölge, şehrin Yunan işgalinden kurtulmasının hemen ertesinde yanarak yok olmuştu. Bunun yanı sıra İzmir ekonomisinde en etkin rol oynayan ticari aktörler, sadece ticaret değil tarımsal, sanayi ve sanatın üretken bireyleri olan Rumların mübadeleye tabi tutulmalarının yanı sıra Ermenilerin de bu dönemde şehri terk etmeleri neticesinde İzmir'in ekonomisi büyük bir darbe almıştır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen İzmir yeni baştan inşa edilirken, ticarete eskisi gibi lider değildir ancak İstanbul'dan sonra ikinci sırayı başkasına da bırakmamıştır. Yeniden inşa sırasında yaşanan sıkıntıların başında finansman temini gelmiştir. Bunun yanı sıra yeterli ve kalifiye iş gücü eksikliği de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Göçmenlerin iskanı ve iş sahibi edilerek ekonomiye ve toplumsal hayata kazandırılması da bu dönemde karşılaşılan önemli sorunlardan birisidir.

Dünya Ekonomik Buhranının da zorlaması ile devletçi bir ekonominin izlendiği dönemde İzmir'in şehir olarak yavaş yavaş yeniden kendine geldiği, ancak pek de yaşanacak bir şehir olmaktan çıktığı da bilinmektedir. Bununla birlikte İzmir ekonomisi İzmir fuarcılığındaki gelişmenin de katkıları, göçmenlerin topluma ve üretime katımları ve Türk tüccar ve sanayicilerinin ekonominin işleyişini ele almaları ile dönem sonunda, bazı sektörlerde dönem sonuna bile kalmadan İzmir ekonomisini yeniden eski günlerine ulaştırdığı görülmektedir. Dönem sonunda İzmir küllerinden yeniden inşa ediliyordur.

BİBLİYOGRAFYA

I- ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık (Osmanlı) Arşivi

1-Dahiliye Kalemî Mahsus (DH-KMS) Kataloğu

Dosya 50/2, Dosya 55/3

2-Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT)

Dosya 66/1

II- SÜRELİ YAYINLAR

A- DERGİLER

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

İktisadi Yürüyüş

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası

Meslek

Popüler Tarih

Türkiye İktisad Mecmuası

B- GAZETELER

Ahenk (İzmir)

Anadolu

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Hizmet

Milliyet

Şark

Tan

III- İNCELEME YAPITLAR

A- KİTAPLAR

AFETİNAN, A. , *İzmir İktisat Kongresi(17 Şubat–4 Mart 1923)*, T. T. K. Basımevi, 2. baskı, Ankara, 1989.

AĞAOĞLU, Ahmet, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul Aralık 1994.

AKSOY, Yaşar, *Bir Kent Bir İnsan (İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları)*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, Haziran, 1986.

———, *İzmir, Smyrna, Efsaneden Gerçeğe*, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Basım, İzmir, Ocak, 1990.

———, *Ege Sanayi Tarihi*, EBSO Yayınları, İzmir, 1999.

AKŞİN, Sina, Mete Tuncay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan, *Türkiye Tarihi 4 (Çağdaş Türkiye 1908–1980)*, İstanbul, 1983.

ALKAN, Mehmet Ö. , *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri (1839–1924)*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Kasım, 2000.

ALİM, Tülay, *Balkan Harplerinin Bitimi ile Birinci Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1988.

ALTINOLUK, Cemal Tahir, *Atatürk Dönemi Maliye Politikasında 1924–1928 Bütçeleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.

ARI, Kemal, *Büyük Mübadele (Türkiye'ye Zorunlu Göç) (1923–1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

ARI, Oğuz, *İzmir'de Kitle Haberleşmesi*, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, İnci Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972.

ARIKAN, Zeki, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918–8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.

———, *İzmir Basınından Seçmeler 1872–1922 I*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Basım, İzmir, Haziran, 2001.

- , *İzmir Basınından Seçmeler 1923–1938 II/1*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Baskı, İzmir, Ocak, 2003.
- , Sabri Sürgevil, Abdullah Martal, Oktay Gökdemir, Sabri Yetkin, Türkan Çetin, Hakkı Uyar, Erdal Aslan, Özlem Yıldırım, *Tariş Tarihi*, Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, Tariş Tarihi Projesi, İzmir, 1993.
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1990) I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1991.
- ARTUÇ, İbrahim, *Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul, Nisan, 1987.
- ATASAGUN, Yusuf Saim, *Türkiye’de Zirai Kredi Kooperatifleri (1929–1939) II*, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul, 1940.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1972/1973.
- , *Speech*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1981.
- ATAY, Çınar, *İzmir’in İzmir’i*, ESİAD, İzmir, 1993.
- ATİLLA, Nedim, *İzmir Posta Tarihi (1841–2001)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Basım, İzmir, Ağustos, 2001.
- , *İzmir Demiryolları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Basım, İzmir, Ekim, 2002.
- AYBARS, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 4. Bası, Ankara, 1995.
- , *Atatürk, Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi*, İleri Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İzmir, 1994.
- , *İstiklal Mahkemeleri I–II (1920–1927)*, İleri Kitabevi Yayınları, İzmir, 1995.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, Hakimiyeti Milli Matbaası, Ankara, 1931.
- AYSAN, Mustafa A. , *Atatürk’ün Ekonomi Politikası*, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A. Ş. , 2. Baskı, İstanbul, 1980.
- BARAN, Tülay Alim, *İzmir’in İmar ve İskanı (1923–1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1994.
- BARBAROS, R. Funda, Gülcan Pakler, Beyza Sümer, Yaşar Aksoy, *Ege Bölgesi Sanayi Odası’nın 50. Yılı*, Tükelmat AŞ. , İzmir, Eylül, 1995.
- , *1830–1930 Döneminde Sosyo Ekonomik Çözüm Arayışları Çerçevesinde İzmir’de Sanayileşme*, İzmir Büyükşehir Belediyesi İzmir Yayıncılık ve Tanıtım, İzmir, 1995.
- BAYKARA, Tuncer, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslar Arası Sempozyumu Tebliğleri*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994.

- BEHAR, Cem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500–1927) II*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2. Baskı, Ankara, Mayıs, 2003.
- BERBER, Engin, *Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1993.
- , *Bir İzmir Kabusu (Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Basım, İzmir, Mart, 2002.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu–Batı Yayınları I, İstanbul Matbaası, İstanbul, (önsöz tarihi 1978).
- BİLGET, Adnan, *Son Yüzyılda İzmir (1849–1949)*, Meşher Basımevi, İzmir, 1949.
- BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)*, İmge Kitabevi, 7. Baskı, Ankara, Ekim, 2003.
- BOZKURT, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali*, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, Haziran, 1995.
- BULUTOĞLU, Kenan, *100 Soruda Türkiye'de Yabancı Sermaye*, 1. Baskı, İstanbul, Ocak, 1970.
- CEM, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 12. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.
- ÇAVDAR, Kazım, *İzmir*, Bilgehan Matbaası, İzmir, 1986.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'de Liberalizmin Doğuşu*, Özlem Kardeşler Matbaası, İstanbul, 1982.
- , *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Manzara-i Umumiye*, Milliyet Yayınları, Baha Matbaası, Mart, 1971.
- , *Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, Ocak, 1970.
- , *Yüz Yıllık Pahalık*, 1. Baskı, Ankara, Nisan, 1983.
- ÇELİK, Bilgin, *Cumhuriyet Döneminde Aydın'ın Sosyo-Ekonomik, Kültürel Yapısı (1923–1950)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1996.
- ÇETİN, Türkan, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası (1923–1950)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1997.
- DEANE, Phyllis, *İlk Sanayi İnkılabı*, T. T. K. Basımevi, 2. Baskı, Tercüme Eden: Tevfik Güran, Ankara, 1974.
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (Eski ve Yeni Harflerle)*, Aydın Kitabevi Yayınları, 11. Baskı, Yayına Hazırlayan: Aydın Sami Güneçal, Ankara, 1993.
- DOBKİN, Marjorie Housepian, *Smyrna (The Destruction of a City)*, The Kent State University Pres, Kent, Ohio and London, 1988.

- DOĞANOĞLU, M. Zeki, *Mıntıkamızın Kitabı (Güzel İzmir ve İzmir İktisadi Mıntıkasının Tabii Hazinesi Ticari, Sinai ve Mali Vaziyeti)*, Birinci Cilt, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası, Bilgi Matbaası, İzmir, 1930.
- DURGUN, Bülent, *1919–1922 Yılları Arasında İzmir’de İktisadi Durum*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998
- DURSUN, M. Kamil, *İzmir Hatıraları*, Hazırlayan: Ünal Şenel, Akademi Kitapevi, İzmir, 1994.
- ELDEM, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi*, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1994.
- , *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1994.
- EMİRHAN, Sami, *Fener Rum Patrikhanesinin Dünü–Bugünü–Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, Şubat, 1995.
- EREN, Bilal, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Türdav, Nisan, 1994.
- ERENDİL, Muzaffer, *İlginç Olaylar ve Anekdotlarla Atatürk*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1988.
- ERGİN, Feridun, *Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi*, Duran Ofset Yayıncılık A. Ş. , 1977.
- FEYZİOĞLU, Turhan, Mustafa A. Aysan, Hamza Eroğlu, İsmet Giritli, Mehmet Gönübol, *Atatürk Yolu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2. Baskı, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1987.
- GÖKSU, Emel, *1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Basım, İzmir, Mayıs, 2003.
- GÖKTAŞ, Mehmet Ali, *Zeytin ve Zeytinyağının Türkiye Ekonomisindeki Rolü*, Ege Üniversitesi Matbaası, EBSO Yayınlarından, İzmir, 1966
- GÖNLÜBOL, Mehmet, Cem Sar, Ahmet Şükrü Esmer, A. Haluk Ülman, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, Ömer Kürkçüoğlu, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919–1990)*, Siyasal Kitabevi, 8. Baskı, Ankara, 1993.
- GÜNDEM, Naci, *Günler Boyunca*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İkinci Baskı, İzmir, Eylül, 2002.
- GÜVENDİK, Hakkı, *Türk İstiklal Harbi II (Batı Cephesi I’ inci Kısım) (15 Mayıs–4 Eylül 1919)*, Gen. Kur. Basımevi, Ankara, 1963.
- HEATON, Herbert, *Avrupa İktisat Tarihi II*, Teori Yayınları, Çevirenler: Mehmet Ali Kılıçbay, Osman Aydoğdu, 1. Baskı, Ankara, 1985.

- HİNES, Walker D. , Edwin Walter Kemmerer, Goldthwait H. Dorr, Brehon Somervell, C. R. Whittlesey, H. Alexander Smith, O. F. Gardner, W. L. Wright Jr. , Vaso Trivanovitch, Bengt Wadsted, *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki 1933–1934 Cilt III*, Köy Öğretmeni Basımevi, Ankara, 1934.
- , *Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki 1933–1934 Kitap III, Cilt V, VI, VII*, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1936.
- <http://www.itb.org.tr/history.asp>, s. 1–3.
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960.
- KARAKAYALI, Hüseyin, *Ekonomi Kuramı*, İzmir, 1989.
- , *Makroekonomik Çözümleme*, İzmir, 1988.
- KARAKOYUNLU, Yılmaz, *Türk Çağdaşlaşma Sürecinin Ekonomik Boyutu (Bir İnkılapçı Olarak Atatürk'ün İktisat Politikası)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996.
- KARAKUYU, Reşat, *Kahraman Sokağı Sakinleri I, II*, Reş- Kar Yayınları, İzmir, Mart, 2000.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınevi, İstanbul, Ekim, 1996.
- KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İkinci Basım, İzmir, Ekim, 2002.
- KEPENEK, Yakup, Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, Altıncı Basım, İstanbul, 1994.
- KESKİN, Mehmet Ali, *İzmir Valileri*, İzmir, 1989.
- , *İzmir Valileri*, Mehmet Gazetecilik ve Matbaacılık, İzmir, 1992.
- KEYDER, Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923–1929)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, Eylül, 1993.
- KİŞİ, Raziye, *II. Meşrutiyetin İlk Yıllarında İzmir'de İktisadi Hayat (1908–1911)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990.
- KİTSİKİS, Dimitri, *Türk-Yunan İmparatorluğu*, Tercüme Eden: Volkan Aytar, 1. Baskı, İstanbul, 1996.
- , *Yunan Propagandası*, Tercüme Eden: Hakkı Devrim, 2. Baskı, İstanbul, 1974.
- KURMUŞ, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, 3. Baskı, Ankara, 1982.
- KURT, Sadık, *İzmir'de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850–1950)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1994.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. *Tarih Araştırmalarında Usul*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1995.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK. Basımevi, Ankara, 1993.

- LEWINSOHN, Richard, *Esrarengiz Avrupalı Zaharoff*, Tercüme Eden: Cem Muhtaroglu, 1. Baskı, İstanbul, 1991.
- LÜTFİ, M. Ziya, *İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı*, İtimat Matbaası, İzmir, 1929.
- MARTAL, Abdullah, *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme (19. Yüzyıl)*, Dokuz Eylül Yayınları, 1. Baskı, İzmir, Şubat, 1999.
- MEARS, Eliot Grinnell, *Modern Turkey (A politico-economico interpretation, 1908–1923 inclusive with selected chapters by representative authorities)*, Eliot Grinnell Mears, The Macmillan Company, Newyork, December, 1924.
- MORALI, Nail, *Mütarekede İzmir Olayları*, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1973.
- , *Mütarekede İzmir Olayları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, Aralık, 2002.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları I, II*, Kastaş A. Ş. Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Nisan, 1988.
- , *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, T. C. Ziraat Bankası Yayınları, Ankara, 1998.
- NACİ, *Lügat*, Basım Yılı Yok.
- NADİR, *İncircilere Öğüt*, İzmir Ticaret Matbaası, Halkevi, Ankara, 1933.
- NADİR, Cemal, *Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi*, Amidi Matbaası, İstanbul, 1926.
- , *Ticari ve İktisadi İzmir Rehberi 1926*, Yayına Hazırlayan: Sabri Yetkin, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, Ağustos, 2002.
- NAHUM, Henri, *İzmir Yahudileri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- NEBİOĞLU, Osman, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Ankara, 1986.
- NEZİHİ, Raif, *İzmir'in Tarihi*, Hazırlayan: Erol Üyepazarcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Basım, İzmir, Ekim, 2001.
- NOVİÇEV, A. D. , *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*, Tercüme Eden: Nabi Dinçer, Onur Yayınları, Ankara, Ekim, 1979.
- OKYAR, Osman, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri (Metinler Tartışmalar, 8–10 Haziran 1973)*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1975.
- ÖKÇÜN, Gündüz, *1920–1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara, 1971.
- , *Osmanlı Sanayii 1913–1915 İstatistikleri*, 3. Baskı, İstanbul, 1984.
- , *Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyet-i Ziraiyye)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.

- ÖRS, Ferlal, Erkan Serçe, Mehmet Şakir Örs, *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, İzmir Ticaret Odası Yayını, Güven Ofset, İzmir, Kasım, 2002.
- ÖZALP, Kazım, *Milli Mücadele I (1919–1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985.
- ÖZTOPRAK, İzzet, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919–Temmuz 1921)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1981.
- ÖZKAYA, Yücel, *Milli Mücadele’de Ege Çevresi*, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994.
- , *Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919–1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989.
- PAMUK, Şevket, Zafer Toprak, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Yurt Yayınları 18/ Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, Ağustos, 1987.
- PINAR, İlhan, *Gezginlerin Gözüyle İzmir*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997.
- QUATAERT, Donald, *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881–1908)*, Tercüme Eden: Sabri Tekay, Yurt Yayınları 14, Ankara, Şubat, 1987.
- REINHARDT, Richard, *İzmir’in Külleri*, Tercüme Eden: Semih Yazıcıoğlu, Neşe Olcaytu, Hürriyet Yayınları, İstanbul, Ekim, 1973.
- SAĞLAM, Dünder, *Türkiye Ekonomisi*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 2. Baskı, Kalite Matbaası, Ankara.
- SAYAR, Nihad S. , *Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*, 2. Baskı, İstanbul, 1977.
- (SELEN), Hamit Sadi, *İktisadi Türkiye*, 3. Baskı, İstanbul, 1937.
- SERÇE, Erkan, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Belediye (1868–1945)*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, Ocak, 1998.
- SEYİDOĞLU, Halil, *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, Olgaç Matbaası, Ankara, 1979.
- SONYEL, Salahi R. , *Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, 2. Baskı, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1987.
- , *Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, 2. Baskı, T. T. K. Basımevi, Ankara, 1991.
- SOYSAL, İlhami, *Kurtuluş Savaşı’nda İşbirlikçiler*, İstanbul, Aralık, 1985.
- SÖNMEZ, Ülker Zengin, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1998.
- SU, Kamil, *Manisa ve Yöresinde İşgal Acuları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, Ağustos, 1986.
- , *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Mayıs, 1981.
- ŞAHİN, M. Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980.
- TANİLLİ, Server, *Uygarlık Tarihi*, Cem Yayınevi, 9. Baskı, İstanbul, Mayıs, 1996.

- TEZEL, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Kasım, 1994.
- TOPRAK, Zafer, *Türkiye’de “Milli İktisat” 1908–1918*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- , *Milli İktisat–Milli Burjuvazi Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908–1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Eylül, 1995.
- TOYNBEE, Arnold J. , Kenneth T. Kirkwood, *Turkey*, Charles Scribner’s Sons, Newyork 1927.
- TÖKİN, İsmail Hüsrev, *Türkiye’de Köy İktisadiyatı*, Şefik Matbaası, 2nci Baskı, İstanbul, 1990.
- TUNA, Serkan, *Türkiye’de 1923–1938 Dönemi Ekonomi Politikalarının Oluşturulmasının Yol ve Yöntemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.
- TUNAYA, *Türkiye’de Siyasal Partiler III*, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1989.
- TURAN, Şeraffettin, *Türk Devrim Tarihi I (İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe)*, Bilgi Yayınevi, 1nci Baskı, Ankara, Kasım, 1991.
- UMAR, Bilge, *İzmir’de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, Haziran, 1974.
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, İstanbul, 1987.
- ÜÇÖK, Coşkun, *Siyasal Tarih (1789–1950)*, 6. Bası, Başnur Matbaası, Ankara, 1967.
- WOODS, H. Colonel, *Report on the Economic Conditions in Turkey 1924*, His Majesty’s Stationery Office, London, 1925.
- , *Report on the Economic Conditions in Turkey 1927*, His Majesty’s Stationery Office, London, 1927.
- , *Report on the Economic Conditions in Turkey 1928*, His Majesty’s Stationery Office, London, 1928.
- , *Economic Conditions in Turkey 1930*, His Majesty’s Stationery Office, London, 1930.
- , *Economic Conditions in Turkey 1932*, His Majesty’s Stationery Office, London, 1932.
- , *Economic Conditions in Turkey (June 1934)*, His Majesty’s Stationery Office, London, 1934.
- , *Report on the Economic Conditions in Turkey 1936*, His Majesty’s Stationery Office, London, 1937.
- YAVUZ, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk–Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919–1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

- YAZICI, Nuri, *Milli Mücadele’de (Canik Sancağı’nda) Pontusçu Faaliyetler (1918–1922)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1989.
- YAZMAN, M. Öğüt, *Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, TİSA Matbaacılık, Ankara, 1974.
- YERASİMOS, Stefanos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye I (Bizanstan Tanzimata)*, Tercüme Eden: Babür Kuzucu, Gözlem Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Ocak, 1977.
- , *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye III (Dünya Savaşından 1971’e)*, Tercüme Eden: Babür Kuzucu, Belge Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, Kasım, 1992.
- YILDIRIR, Özlem, *İzmir’de Kooperatifçilik (1923–1950)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1994.
- YİTMENER, Çetin, *Ziraat Bankasının Cumhuriyet Dönemi Tarım Hayatına Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- Atatürk’ün Milli Dış Politikası III (1919–1923)*, Kültür Bakanlığı Atatürk Dizisi, Üçüncü Baskı, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994.
- İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, Birinci Basım, İzmir, 1998.
- 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği I, II*, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Basım, İzmir, Ağustos, 2001.
- İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928*, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Bilgi Matbaası, İzmir, 1929.
- İzmir Vilayeti 1929–1930 İstatistik Yıllığı*, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Bilgi Matbaası, İzmir, 1930.
- İzmir Vilayeti 1930–1931 İstatistik Yıllığı*, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Marifet Matbaası, İzmir, 1931.
- İzmir Vilayeti 1932–1933 İstatistik Yıllığı*, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Bilgi Matbaası, İzmir, 1934.
- İzmir Vilayeti 1933–1934 İstatistik Yıllığı*, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Meşher Basımevi, İzmir, 1936.
- İstatistik Yıllığı 1935–1936*, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Dereli Basımevi, İzmir, 1937.
- İstatistik Yıllığı 1937–1938*, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Dereli Basımevi, İzmir, 1939.
- İstatistik Yıllığı 1930*, Ali İhsan Matbaası, İstanbul.
- Ticaret Salnamesi 1927*, Malul Gaziler Neşriyat Şirketi, İstanbul.

- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi ve Devlet Yıllığı 1925–1926*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1926.
- İstatistik Göstergeler (1923–1998)*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Ocak, 2001.
- İzmir Rehberi*, İzmir ve Havalisi Asarîatika Muhipleri Cemiyeti, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1934.
- İzmir’deki Bazı Sosyal Koşullar Hakkında Bir Araştırma–1921*, Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi, Çeviri: Ayhan Candemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Basım, İzmir, Aralık, 2000.
21. *Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum 9–10 Ekim 2000*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Basım, İzmir, Kasım, 2001.
- 1885–1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu 21–23 Kasım 1985*, İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 1985.
- T. C. Baş Vekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (1930), *1930 İstatistik Yıllığı*, Ankara.
- Üç İzmir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Aralık, 1992.

B- MAKALELER

- ADAMS, Walter Booth, “Public Health”, *Modern Turkey*, s. 155–176.
- (ADİYAMAN), Süleyman Vasfi, “Bir Gümrükçünün İşgal Yılları Anıları”, *Üç İzmir*, s. 237–263.
- Ahmet Hamdi, “Zavallı Misak- ı İktisadi”, *Türkiye İktisad Mecmuası II/15*, 1 Haziran 1923, s. 1, 4.
- , “Yanan, Yıkılan Anadolu’nun İmarı”, *Türkiye İktisad Mecmuası III/ 16*, 1 Haziran 1923, s. 33.
- , “Zavallı Köylü, Zavallı Vatan”, *Türkiye İktisad Mecmuası III/ 22*, 4 Ağustos 13, s. 129.
- AKSOY, Yaşar, “İzmir’de İlk Ulusal Tüccarlar ve Ticaret Odası’nın Öyküsü”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/3*, 1993, s. 47–67.
- , “İzmir’de İlk Ulusal Sanayiciler ve Sanayi Odasının Kuruluşu”, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslar Arası Tebliğler Sempozyumu*, s. 145–197.
- ARI, Kemal, “Türk Kurtuluş Savaşı’nın Bitiminde İzmir’in Genel Ekonomik Durumu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/3*, 1993, s. 29–46.

- , “Kurtuluş Savaşı Sonrasında İzmir’e Yönelik Göçler ve Etkileri”, *Üç İzmir*, s. 273–282.
- , “Mübadele Göçmenlerini Türkiye’ye Taşıma Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/1*, 1991, s. 13–47.
- ARIKAN, Zeki, “XV.-XVI. Yüzyıllarda İzmir ”, *Üç İzmir*, s. 59–69.
- , “II. Meşrutiyet Döneminde İzmir ”, *Üç İzmir*, s. 219–225.
- , “Milli İktisat’a İlişkin Bir Belge”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi II/4–5*, 1994–1995, s. 165–169.
- , “Yeni Bir Model: Aydın Zirai Satış Kooperatifleri İttihadı”, *Tariş Tarihi*, s. 79–101.
- ASLAN, Erdal, Özlem Yıldırım, “Tariş Zeytin–Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği”, *Tariş Tarihi*, s. 293–342.
- AYSAN, Mustafa A. , “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü”, *Atatürk Yolu*, s. 67–106.
- , “Atatürk ve Ekonomi”, *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, s. 323–350.
- BARAN, Tülay Alim, “1923–1938 Yılları Arasında İzmir’in İmarı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/3*, 1993, s. 283–295.
- BARBAROS, R. Funda, “İzmir Sanayi Birliğinin Kuruluşu ve İlk “Karar Defteri””, *Ege Sanayi Tarihi*, s. 109–126.
- “Basında Bu Ay”, *Popüler Tarih V/55*, Mart, 2005, s. 10.
- BEYRU, Rauf, “19. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir’de Sosyal Yaşam ”, *Üç İzmir*, s. 145–195.
- BİRGEN, Muhittin, “ İncir Münakaşaları”, *Anadolu, 05–30. 10 1934*.
- , “Kooperatifi Memleketimize Alırken Yanlılıklar Yapılmıştır”, *İktisadi Yürüyüş I/3*, s. 2.
- , “Bizde Kooperatifçilik Niçin Muvaffak Olamıyor?”, *İktisadi Yürüyüş II/13*, s. 4, 29.
- , “Memleket İçin İncir Meselesi”, *Yeni Asır*, 5 Teşrinievvel 1934, s. 8.
- BORA, H. Siren, “Alliance Israelite Universelle’in Osmanlı Yahudi Cemaatini Tarım Sektöründe Kalkındırma Çalışmaları ve İzmir Yakınlarında Kurulan Bir Çiftlik Okul: Or Yehuda”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/3*, 1993, s. 387–400.
- BORATAV, Korkut, “İktisat Tarihi (1908–1980)”, *Türkiye Tarihi (4) Çağdaş Türkiye 1908–1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 266–354.

- ÇAVDAR, Tevfik, “Mütareke ve Milli Mücadele Döneminde Osmanlı Ekonomisi ve İzmir”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21–23 Kasım 1985*, s. 121–140.
- ÇETİN, Türkan, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/3*, 1993, s. 175–190.
- , “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanununun Çıkarılması”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi II/4–5*, 1994–1995, s. 29–45.
- , “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye’nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi II/6–7*, 1996–1997, s. 213–227.
- , Hakkı Uyar, “Tariş Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği”, *Tariş Tarihi*, s. 176–209.
- Dizdariye Uluborlulu Mustafa Nuri, “Memleket İhtiyaçları”, *Türkiye İktisad Mecmuası III/ 15*, 16, 1 Haziran 1923, 14 Haziran 1923.
- DUMAN, Doğan, “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/2*, 1992, s. 127–143
- DURGUN, Bülent, “İşgal Yıllarında İzmir’in Ekonomik Durumu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi III/9–10*, 1999–2000, s. 1–40.
- EGE, A. Şabahattin, “Eski İzmir’den Anılar”, *Demokrat İzmir*, 18 Mart 1976.
- ELDEM, Vedat, “Cihan Harbinin ve İstiklal Savaşının Ekonomik Sorunları”, Türkiye İktisat Tarihi Seminerine sunulan bildiri, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler, Tartışmalar 8–10 Haziran 1973*, Editör Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1975, s. 373–408.
- ERGENÇ, Özer, “Salnamelerde İzmir”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21- 23 Kasım 1985*, s. 140–151.
- ERGİN, Feridun, “Birinci Dünya Savaşında ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, III/7*, Kasım, 1986, s. 60–84.
- FRANGAKİS–SYRETT, Elena, “18. Yüzyıldan 20. Yüzyılın Başlarına Kadar İzmir Ekonomisine Bir Bakış”, *21.Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum*, Çeviri: Ayşegül Sabuktay, s. 71–89.
- GOFFMAN, Daniel, “17. Yüzyıl Öncesi İzmir”, *Üç İzmir*, s. 71–82.
- GÖKÇE, O. Rahmi, “Kordon Tramvayları Çalışma Sistemi”, *Anadolu*, 5 Haziran 1936.
- , “Vapurulara Dair”, *Anadolu*, 12 Haziran 1935, s. 3.
- , “Tariş Limited: Kooperatifler ve Üzüm”, *Anadolu*, 13 Ağustos 1936.

- GÜRSOY, Melih, “İzmir Sanayinin Geçmişi ve Bugünü”, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslar Arası Tebliğler Sempozyumu*, s. 123–135.
- HAZAR, Özdemir, “Atlı Tramvaydan Hızlı Tramvaya”, *Yeni Asır*, 18–24 Aralık 1988.
- Hüseyin Hüsnü, “Memleketimizde Tütün Ziraat ve Ticareti”, *Türkiye İktisad Mecmuası II/22*, 4 Ağustos 1923, s. 131.
- İbn’ül Cemal M. Ragıb, “İzmir’in Vaziyet-i İktisadiye ve İctimaiyesi”, *Türkiye İktisad Mecmuası II/ 32*, 29 Teşrinievvel 1923, s. 312–314.
- Jemal Bey, “Mines”, *Modern Turkey*, s. 310–327.
- KIRKPINAR, Kenan, “Milli Mücadele Dönemi’nde İngiliz Basını ve Kamuoyunda Türk İmaji”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/3*, 1993, s. 159–173.
- , “Aşar Vergi Sistemini Kaldırılışı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/2*, 1992, s. 105–127
- KOÇ, İ. Ceyhan, “İzmir İktisat Kongresinin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”, *Atatürk Dergisi III/1*, Mayıs, 2000, s. 145–167.
- KOÇMAN, Asaf, “İzmir’in Kentsel Gelişimi ve Bunu Etkileyen Faktörler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/3*, 1993, s. 267–271.
- KORALTÜRK, Murat, “Mübadelenin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Rapor”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi II/6–7*, 1996–1997, s. 183–199.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , “Osmanlı Dış Ticaretinin Gelişmesinde İzmir Limanı ve Gümrüklerinin Rolü”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21- 23 Kasım 1985*, İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 1985, s. 99–120.
- , “Osmanlı Dış Ticaretinin Gelişmesinde İzmir Limanı ve Gümrüklerinin Rolü”, *İzmir Tarihinden Kesitler*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Birinci Basım, İzmir, Ağustos, 2000, s. 285–312.
- , “İzmir Rıhtımı İnşaatı ve İşletme İmtiyazı”, *İzmir Tarihinden Kesitler*, s. 201–248.
- , “İzmir Ticaret Odası İstatistiklerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında İzmir Ticareti”, *İzmir Tarihinden Kesitler*, s. 313–336.
- , “İzmir Ticaret Odası İstatistiklerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında İzmir Ticareti”, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslar Arası Tebliğler Sempozyumu*.
- , “Osmanlı Buharlı Gemi İşletmeleri ve İzmir Körfezi Hamidiye Şirketi”, *İzmir Tarihinden Kesitler*, s. 249–284.
- MAKAL, Oğuz, “Tarih İçinde İzmir’de Sinema Yaşantısı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/3*, 1993, s. 201–209.

- , “İzmir Sinemaları (1909–1930)”, *Üç İzmir*, s. 387.
- MARTAL, Abdullah, “XIX. Yüzyıl’ın İkinci Yarısında İzmir’in Sosyo-Ekonomik Durumunda Gerçekleşen Değişimler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/3*, 1993, s. 117–131.
- , “Batı Anadolu’da Pamuk Tarımında Kooperatifleşme Süreci”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi II/4–5*, 1994–1995, s. 95–103.
- , Oktay Gökdemir, “XIX. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi ve Batı Anadolu’da Kooperatifçiliğe Yolaçan Ekonomik Gelişmeler”, *Tariş Tarihi*, s. 13–25.
- , Oktay Gökdemir, “Tariş Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği”, *Tariş Tarihi*, s. 210–293.
- MEARS, Eliot Grinnell, “Transportation and Communication”, *Modern Turkey*, s. 201–237.
- , “Forests”, *Modern Turkey*, s. 302–309.
- , “Foreign and Domestic Commerce”, *Modern Turkey*, s. 328–353.
- Mehmet Recep, “İşçi Kardeşlerin Endişesi”, *Ahenk*, 15 Şubat 1925, s. 3.
- Mehmet Şevki, “Sanatkarlar ve Menfaatimiz”, *Ahenk*, 18 Mart 1925, s. 1.
- , “Vesait-i Nakliye ve Şehrimiz”, *Ahenk*, 8 Mart 1925, s. 1.
- , “İşçilerin Hukuku”, *Ahenk*, 13 Şubat 1925, s. 1.
- , “Men-i İsrifat”, *Ahenk*, 12 Şubat 1925, s. 1.
- , “Vesait-i Nakliye”, *Ahenk*, 1 Şubat 1925, s. 1.
- , “Yerli Kumaşlar”, *Ahenk*, 23 Kanunusani 1925, s. 1.
- , “Çocuk Bankaları”, *Ahenk*, 6 Nisan 1925, s. 1.
- M. Şeref, “Türk İli Ormanları I”, *Türkiye İktisad Mecmuası II/15*, 1 Haziran 1923, s. 12–13.
- , “Türk İli Ormanları II”, *Türkiye İktisad Mecmuası II/16*, 14 Haziran 1923, s. 40–42.
- NAHOUM, Haim, “Jews”, *Modern Turkey*, s. 86–97.
- NICKOLEY, Edward Frederick, “Agriculture”, *Modern Turkey*, s. 280–301.
- NUBAR, Boghos Pahsa, “Armenians”, *Modern Turkey*, s. 63–76.
- ÖKÇÜN, Gündüz, “1909–1930 Yılları Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar”, *Türkiye İktisat Tarihi Seminerine sunulan Bildiri; Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler, Tartışmalar, 8–10 Haziran 1973*, s. 409–484.
- ÖRS, Ferlal, “Büyük Buhrandan Savaşa”, *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, s. 113–158.
- ÖZGİRAY, Ahmet, “P. Hadkinson’un Yunan İşgali Altında Bulunan Yerler Hakkındaki Gözlemleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/3*, 1993, s. 149–158.

- PEKER, Mümtaz, “Cumhuriyet Döneminde İzmir Nüfusu”, *Üç İzmir*, s. 283–296.
- , “İzmir’in Nüfusunun Gelişimi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/3*, 1993, s. 273–283.
- POLAT, Sema, “1927 Nüfus Sayımı ve İzmir”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi II/4–5*, 1994–1995, s. 63–77.
- POLYZGIDES, “Greeks”, *Modern Turkey*, s. 76–86.
- SARC, Ömer Celal, “Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve İktisat Politikaları”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul 1983, s. 335–378
- SERÇE, Erkan, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında İzmir ve İzmir Ticaret Ve Sanayi Odası (1922–1930)”, *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, s. 59–112.
- , “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İzmir Ticaret Odası”, *İzmir Ticaret Odası Tarihi (19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla)*, s. 15–58.
- SEVİNÇLİ, Eftal, “İzmir’de Tiyatro”, *Üç İzmir*, s. 369–386.
- SEYMEN, Ülker Başkan, “Tek Parti Dönemi Belediyeciliğinde Behçet Uz Örneği”, *Üç İzmir*, s. 297–321.
- SİLİER, Oya, “1920’lerde Türkiye’de Milli Bankacılığın Genel Görünümü”, Türkiye İktisat Tarihi Seminerine sunulan Bildiri; *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler, Tartışmalar, 8–10 Haziran 1973*, s. 484–533.
- Süleyman Sırrı Bey, “Irrigation”, *Modern Turkey*, s. 265–279.
- SÜRGEVİL, Sabri, “İzmir’de Fiyat Hareketleri ve Narh”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi: Tarih İncelemeleri Dergisi III*, İzmir, 1987, s. 79–113.
- , “İkinci Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Fiyat Hareketleri”, s. 123–128.
- , “Tanzimat’tan Cumhuriyete Batı Anadolu Nüfusu Hakkında Bazı Düşünceler” , *Tanzimatın 150. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri (İzmir 6–7 Kasım 1987)*, İzmir, 1987, s. 63–86.
- TOPRAK, Zafer, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Ekonomisinde Gelişmeler (Tarım–Ticaret–Sanayi)”, *1885–1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu*, s. 22–27.
- , “Yayınlanmamış Bir Monografiden İzmir 1920–1921”, *Üç İzmir*, s. 227–235.
- , “Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, s. 33.
- UYAR, Hakkı, “Tariş Üzüm Kurumu: Tarihsel Bir Değerlendirme”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi II/6–7*, 1996–1997, s. 199–213.

- ÜLKEN, Yüksel, “İzmir İktisat Kongresi ve Ekonomide Yön Arayışları ”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21–23 Kasım 1985*, s. 177–189.
- VARLIK, Bülent, “İzmir Ticaret Odasının 100 Yılı”, *1885–1985 Türk Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu, 21–23 Kasım 1985*, s. 218–230.
- YETKİN, Sabri, “İzmir İktisadının Tarihsel Dönüşümleri”, *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyum*, s. 183–197.
- , “Ege Bölgesi’nde İlk İncirciler (Ziraat) Kongresi ve Tarım Satış Kooperatifleri’nin Doğuşu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi II/4–5*, 1994–1995, s. 111–119.
- , “Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Anonim Ortaklığının Doğuşu ve Kooperatifçiliğe Geçiş”, *Tariş Tarihi*, s. 26–52.
- , “Tariş İncir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği”, *Tariş Tarihi*, s. 146–175.
- YILDIRIR, Özlem, “İtibar-ı Zirai Birlikleri Kanunu ve Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifinin Yeniden Canlanması ”, *Tariş Tarihi*, s. 66–78.
- , “Cumhuriyetin ilk Yıllarında Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifinin Durumu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi II/4–5*, 1994–1995, s. 103–111.
- YORULMAZ, Şerife, “XIX. Yüzyıl’da Kozmopolit Bir Ticaret Kenti: İzmir”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi I/3*, 1993, s. 133–148.
- “İzmir Mıntıkasında Sabun İmalathaneleri”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası I/6*, Haziran 1926, s. 344–345.
- “İzmir’de Kutuculuk Sanatı Mahvoluyor.”, *Türkiye İktisad Mecmuası II/22*, 4 Ağustos 1923, s. 136.
- “Aydın Vilayetinde Tütüncülük ve Tütün Mahsulü”, *Türkiye İktisad Mecmuası*, 22 Ağustos 1922, s. 198–200, 13 Eylül 1922, s. 221–223.
- “Kuru Meyve Hakkında Berlin Ticaret Mümessilimizin Kuru Üzüm Raporu”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası I / 1*, Ocak 1926, s. 33–34.
- “Başlıca İhraç Emtiası: İncirlerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası I/1*, Ocak 1926, s. 37–38.
- “Başlıca İhracat Emtiası: Üzümlerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası I/2*, Şubat 1926, s. 34–36.
- “Başlıca İhracat Emtiası: Pamuklarımız”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası I/2*, Şubat 1926, s. 105.

- “Başlıca İhracat Emtiası: Tütünlerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası I/2*, Şubat 1926, s. 106–107.
- “Başlıca İhracat Emtiamız: Halılarımız”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası I/4*, Nisan 1926, s. 206–208.
- “Başlıca İhracat Emtiamız: Zeytin ve Zeytinyağlarımız”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası I/4*, Nisan 1926, s. 208–209.
- “Başlıca İhraç Emtiamız: Meyan Kökü ve Balı”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası I/5*, Mayıs 1926, s. 285.
- “Başlıca İhracat Emtiamız Rekoltelerine ait Tahminler”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası I/9*, Eylül 1926, s. 573.
- “İncir ve Yolcu Taşıma Tarifeleri Yakında İndirilecektir”, *Anadolu*, 9 Temmuz 1935, s. 1–6.
- “Satış Kooperatifleri Bu Sene İşe Başlıyor.”, *Anadolu*, 10 Ocak 1937, s. 5.
- “İncirlerimiz Aleyhinde Propaganda”, *Meslek*, 26 Mayıs 1925, s. 10.
- “Ekonomik Hayat”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı: 41, Haziran, 2000, s. 4–7.
- “Memleketimize Tütün Ziraat ve Ticareti”, *Türkiye İktisad Mecmuası II/21*, 19 Temmuz 1923, s. 131.
- “Tütün Ziraatı”, *Ahenk*, 17 Şubat 1925, s. 2.
- “Üzümlerimiz”, *Ahenk*, 27 Temmuz 1925.